

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Διδακτορική Διατριβή

«Πολιτιστικές διαδρομές, ως μια πολυδιάστατη προοπτική. Η περίπτωση της Ελλάδας.»

Ελισσάβετ Κώστα του Γεωργίου

Α.Μ.: ΒΔ116 / 2016

Επιβλέπων Καθηγητής:

Σταύρος Βλίζος
Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Μέλη Συμβουλευτικής Επιτροπής:

Θεόδωρος Παππάς
Καθηγητής, Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Παναγιώτα Πάντζου
Επίκουρος Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών

Κέρκυρα
Σεπτέμβριος 2021

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

Βλίζος Σταύρος (Επιβλέπων Καθηγητής)
Αναπληρωτής Καθηγητής Μουσειολογίας του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου

Παππάς Θεόδωρος
Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου

Πάντζου Παναγιώτα
Επίκουρη Καθηγήτρια Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Διαχείρισης και Προβολής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών

Μέλη εξεταστικής επιτροπής:

Σπηλιοπούλου Ιωάννα
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας και Διαχείρισης του Πολιτισμού του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Παπαϊωάννου Γιώργος
Αναπληρωτής Καθηγητής Μουσειολογίας του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου

Μαυραγάννη Ελένη
Επίκουρη Καθηγήτρια Μάρκετινγκ-Μάνατζμεντ του Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Νικολαΐδου Αφροδίτη
Επίκουρη Καθηγήτρια Πολιτισμού, Περιβάλλοντος, Επικοινωνιακών Εφαρμογών και Τεχνολογίας του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Στην οικογένειά μου

© Κώστα Γ. Ελισσάβετ

Περίληψη

Ο σχετικά πρόσφατος θεσμός της πολιτιστικής διαδρομής αποτελεί, εξαιτίας της δυναμικότητάς του, ένα σημαντικό πια «εργαλείο» αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι αρκετά διαδεδομένες στην Ευρωπαϊκή ήπειρο καθώς προσφέρουν δυνατότητες για αξιοποίηση και προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποσκοπεί στη μελέτη των πολιτιστικών διαδρομών από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι διττός. Πρώτον, η ανάπτυξη ενός μοντέλου για το σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα, έπειτα από ενδελεχή μελέτη της εγχώριας και της διεθνούς βιβλιογραφίας, καθώς και ο σχεδιασμός πολιτιστικών διαδρομών σε Σπάρτη και Ιωάννινα, σύμφωνα με το μοντέλο που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Δεύτερον, η παρούσα διατριβή αποσκοπεί στο να αποτελέσει ένα εγχειρίδιο αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές.

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής πραγματοποιήθηκε έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου, η οποία στοχεύει στην σκιαγράφηση της εξοικείωσης των πολιτών με τον όρο πολιτιστική διαδρομή, τον βαθμό πληροφόρησης τους αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα και επιπλέον, την πρόθεση συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία διαμόρφωσης και επίσκεψης μιας πολιτιστικής διαδρομής. Για την επεξεργασία των δεδομένων της ποσοτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό εργαλείο SPSS.

Λέξεις Κλειδιά: πολιτιστικός τουρισμός, πολιτιστικές διαδρομές, πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης, Ελλάδα, έρευνα, Σπάρτη, Ιωάννινα

Abstract

Cultural tourism is a fast-growing industry, which attracts the interest of both local and global economic and social players. One aspect of cultural tourism is that of offering cultural routes to visitors in order to enable them better explore the cultural heritage of a region and most importantly to experience a complete cultural visit to a place of interest. Given its potential, the cultural route is an important "tool" for the management and development of cultural heritage. It is an exclusive tourism product, a new approach to the concept of preserving and highlighting cultural heritage. Currently, a constant development concerning the cultural routes is observed in an international level, as it is widely accepted that cultural tourism plays an important role in the world touristic industry. It is this industry that can support, through correct and effective management, local and national economy and reinforce socio-cultural development of the society. The purpose of this research is twofold. Firstly, the development of a model for the design of cultural routes in Greece, following a thorough study of bibliography, as well as the design of cultural routes in Sparta and Ioannina, in accordance with the model developed in the context of this research. Secondly, this research aims to provide a handbook on cultural routes. In the context of this research, a survey was carried out using a questionnaire, which aims to outline citizens familiarity with the term cultural route, their degree of information about cultural routes in Greece and, in addition, the intention to involve citizens in the process of shaping and visiting a cultural route. The statistical tool SPSS was used to process quantitative survey data.

Keywords: cultural tourism, cultural routes, Cultural Routes of the Council of Europe programme, Greece, research, Sparta, Ioannina

Ευχαριστίες

Η διατριβή αυτή ξεκίνησε με αφορμή την ενασχόληση μου με το θέμα των πολιτιστικών διαδρομών το 2016. Στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών τότε, αποφάσισα να ασχοληθώ με το θέμα των πολιτιστικών διαδρομών και συγκεκριμένα με τη διερεύνηση του εν δυνάμει κοινού της «Πολιτιστικής Διαδρομής στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου». Το πρόγραμμα «Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου», αποτελεί μια πρωτοβουλία του Σωματείου «Διάζωμα» και με το πρώτο άκουσμα του εγχειρήματος το 2015, μου κέντρισε το ενδιαφέρον ερευνητικά. Ως αφορμή λοιπόν της εκπόνησης της μεταπτυχιακής μου εργασίας, μου γεννήθηκε μια εσωτερική ανάγκη για περαιτέρω μελέτη των πολιτιστικών διαδρομών και λόγω της έλλειψης ελληνικών βιβλιογραφικών πηγών, ο στόχος μου με την πάροδο του χρόνου έμοιαζε όλο και πιο ξεκάθαρος: η δημιουργία ενός μοντέλου για τον σχεδιασμό μη παρεμβατικών πολιτιστικών διαδρομών καθώς και η δημιουργία ενός εγχειριδίου αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Βλίζο Σταύρο, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε από την αρχή του εγχειρήματος και για τον χρόνο του, καθώς ήταν δίπλα μου όλο αυτό το διάστημα με πολύ υπομονή και με σωστή καθοδήγηση. Θερμά ευχαριστώ στην Καθηγήτρια κα Πάντζου Νότα, για την αμέριστη υποστήριξη της και για τις συμβουλές της. Ευχαριστίες οφείλω και στον Καθηγητή κ. Παππά Θ. για τον πολύτιμο χρόνο του.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, για την συμπαράσταση και υποστήριξή σε αυτή μου την προσπάθεια.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη 5

Abstract 6

Ευχαριστίες 7

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 12

Αντικείμενο και σκοπός της έρευνας- Ερευνητικά ερωτήματα 12

Μεθοδολογία 21

ΙΙ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 22

Α΄ ΜΕΡΟΣ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ 26

Κεφάλαιο 1 26

Πολιτιστικός Τουρισμός 26

1.1. Πολιτιστικός τουρισμός 26

1.2. Η έννοια και τα οφέλη του πολιτιστικού τουρισμού 30

1.3. Πολιτιστικός τουρισμός και πολιτιστική κληρονομιά 36

1.4. Οι Διεθνής Χάρτες και Διακηρύξεις για τον πολιτιστικό τουρισμό 42

1.5. Το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού 54

1.5.1. Τα κίνητρα του κοινού του πολιτιστικού τουρισμού 69

Κεφάλαιο 2 73

Πολιτιστικές Διαδρομές 73

2.1. Η έννοια των πολιτιστικών διαδρομών 73

2.2. Κατηγορίες πολιτιστικών διαδρομών 77

2.3. Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης 82

2.3.1. Η πολιτιστική πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης 87

2.4. Κριτήρια πιστοποίησης πολιτιστικών διαδρομών από το Συμβούλιο της Ευρώπης 90

2.4.1. Διαδικασία αξιολόγησης του φακέλου υποψήφιας πολιτιστικής διαδρομής προς πιστοποίηση 97

2.4.2. Πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης 100

Κεφάλαιο 3 129

Πολιτιστικές Διαδρομές: Υπάρχουσα κατάσταση στην Ελλάδα 129

3.1. Η κατάσταση σήμερα. Καταγραφή των πολιτιστικών διαδρομών που έχουν σχεδιασθεί και λειτουργούν σε ελληνικό έδαφος 146

3.2. Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες διέρχονται από την Ελλάδα 175

3.3. Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) και πολιτιστικές διαδρομές. Διαδρομές, οι οποίες διέρχονται από την Ελλάδα..... 194

3.4. Θεσμικό πλαίσιο για τις πολιτιστικές διαδρομές..... 196

Β΄ ΜΕΡΟΣ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ..... 199

Κεφάλαιο 4..... 199

Μεθοδολογία σχεδιασμού πολιτιστικής διαδρομής..... 199

4.1. Ο αντίκτυπος των πολιτιστικών διαδρομών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο..... 213

4.2. Προτεινόμενο μοντέλο για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα 216

Κεφάλαιο 5..... 231

Διοίκηση/διαχείριση πολιτιστικής διαδρομής..... 231

5.1. Διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών ως πολιτιστικό προϊόν..... 237

5.1.1. Βασικά στοιχεία για την αποτελεσματική διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών ως προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού 242

5.2. Μουσείο και πολιτιστικές διαδρομές..... 244

5.3. Φυσικό περιβάλλον και πολιτιστικές διαδρομές..... 250

5.4. Αρχαιολογία και πολιτιστικές διαδρομές 256

5.5. Ο ρόλος των νέων τεχνολογιών στο πλαίσιο των πολιτιστικών διαδρομών 260

5.6. Προτεινόμενο μοντέλο διαχείρισης πολιτιστικής διαδρομής 266

Γ΄ ΜΕΡΟΣ-ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ..... 272

Κεφάλαιο 6..... 272

Δημιουργική οικονομία..... 272

6.1. Οι πολιτιστικές διαδρομές ως πολιτιστικός και δημιουργικός τουριστικός προορισμός 272

6.2. Πολιτιστικός τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη..... 275

6.3. Συμβολή των πολιτιστικών διαδρομών στη βιώσιμη ανάπτυξη..... 277

Κεφάλαιο 7..... 284

Έρευνα κοινού. Η εξοικείωση των πολιτών με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα 284

7.1. Μεθοδολογία 284

7.1.1. Στόχοι ... 284
7.1.2. Διαδικασία/ Μέθοδος ... 284
7.2. Συλλογή απαντήσεων ... 286
7.3. Αξιοπιστία ... 287
7.4. Αποτελέσματα ... 288
7.4.1. Δημογραφικά στοιχεία ... 288
7.4.2. Γνώσεις για την πολιτιστική διαδρομή ... 292
7.4.3. Περιήγηση σε πολιτιστική διαδρομή ... 297
7.4.4. Πηγές πληροφόρησης ... 300
7.4.5. Πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα ... 304
7.4.6. Συμπεράσματα ... 313
Κεφάλαιο 8 ... 315
Δημιουργία Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στην Ελλάδα σύμφωνα με το προτεινόμενο μοντέλο σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών ... 315
8.1. Σχεδιάζοντας Πολιτιστικές Διαδρομές στην Ελλάδα ... 318
8.2. Δίκτυο Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης ... 320
8.2.1. Η πόλη της Σπάρτης ... 321
8.2.2. Η κατάσταση σήμερα ... 322
8.2.3. Πρόταση στο Δήμο Σπάρτης ... 328
8.2.4. Ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού στο Δήμο Σπάρτης, μέσω της δημιουργίας πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών ... 330
8.2.5. Μεθοδολογία Σχεδιασμού ... 331
8.3. «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» ... 358
8.3.1. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων. Ιστορική αναδρομή ... 358
8.3.2. Ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού στο Δήμο Ιωαννιτών, μέσω της δημιουργίας της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» ... 363
8.3.3. Μεθοδολογία Σχεδιασμού ... 366
8.3.4. Ένταξη σε ένα Ευρωπαϊκό Δίκτυο πολιτιστικών Διαδρομών, μια εναλλακτική πρόταση ... 388
Κεφάλαιο 9 ... 397
Ανακεφαλαίωση ... 397
Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα ... 400
Παράρτημα Ι ... 401

Παράρτημα ΙΙ..... 406

I. Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης..... 406

II. Μη Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης 434

Παράρτημα ΙΙΙ..... 437

Η εξοικείωση των πολιτών με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα 437

Ερωτηματολόγιο 437

Βιβλιογραφία..... 447

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο και σκοπός της έρευνας- Ερευνητικά ερωτήματα

Ανέκαθεν, αλλά ειδικότερα σήμερα εν μέσω των εξελίξεων σε διάφορους τομείς της κοινωνίας και συγκεκριμένα έπειτα από μια δεκαετία οικονομικής κρίσης και εν μέσω της υγειονομικής κρίσης που έχει προκαλέσει ο Covid-19, ο πολιτισμός αποτελούσε και αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο για τους πολίτες, καθώς είναι το στοιχείο εκείνο το οποίο μας καθορίζει και μας δίνει νόημα. Ο πολιτισμός αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο εξελίσσεται καθημερινά και προσελκύει τους ανθρώπους να συμμετέχουν σε διάφορες δραστηριότητες. Ο τουρισμός από την άλλη πλευρά, προσφέρει σε όλους μας τη δυνατότητα να συναντήσουμε και να έρθουμε σε επαφή με άλλους πολιτισμούς, να συμμετέχουμε σε διάφορες δραστηριότητες και να σεβαστούμε τις άλλες κουλτούρες, με στόχο έναν ουσιαστικό διαπολιτισμικό διάλογο. Για τους ταξιδιώτες, τα οφέλη είναι σε μεγάλο βαθμό άυλα και συνδέονται με μια δημιουργική αυθεντική εμπειρία (Flew & Kirkwood, 2021; Richards, 2021a; Richards 2021b; UNWTO, 2016).

Ο τουρισμός, είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο με κοινωνικοπολιτικές αλλά και οικονομικές προεκτάσεις. Μπορεί να αναδείξει και να «ζωντανέψει» την πολιτιστική κληρονομιά και ταυτόχρονα να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες, οικονομικές και κοινωνικές. Την ίδια στιγμή, ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική μορφή του καθώς το πολιτιστικό κίνητρο δρα ως έναυσμα για την πραγματοποίηση ταξιδιών παγκοσμίως (UNWTO, 2016; Κώστα, 2016).

Σύμφωνα με τον Bouchenaki Mounir[1] (2015: 1), ο τουρισμός είναι ο συνδετικός κρίκος μεταξύ πολιτισμών, μιας και φέρνει σε επαφή τους ανθρώπους. Επίσης, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διευκόλυνση του διαλόγου μεταξύ των πολιτισμών

[1] Director of the Arab Regional Centre for World Heritage, Bahrain. Διαθέσιμο στο: https://custom.cvent.com/E5C28A0D212A415D9AD3C8B699EBC072/files/4abb0f16173d4e62bf100b438385f9e2.pdf

και έχει την μοναδική ικανότητα να βοηθήσει τους κατοίκους του πλανήτη να ζήσουν καλύτερα μεταξύ τους, ώστε να συμβάλουν στην οικοδόμηση της παγκόσμιας ειρήνης[2].

Ο πολιτισμός, οι πολιτιστικοί πόροι αλλά και η κουλτούρα της κάθε περιοχής συνθέτουν μια μοναδική ταυτότητα. Η αξιοποίηση λοιπόν, καθώς και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής, μπορεί να επιτευχθεί και μέσω του πολιτιστικού σχεδιασμού (Καραμπέκου κ. συν, 2012). Ο πολιτιστικός τουρισμός δημιουργεί καινοτόμες πολιτιστικές και δημιουργικές πρακτικές με στόχο την προώθηση της περιοχής προορισμού (Buhalis & Costa, 2006; UNWTO, 2016; Κώστα, 2016). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO), αναφέρει ότι ο πολιτιστικός τουρισμός αντιπροσωπεύει το 37% του παγκόσμιου τουρισμού, με ρυθμούς ανάπτυξης 15% ετησίως (UNWTO, 2016). Δυστυχώς όμως, αυτή η ανοδική πορεία ανακάμφθηκε από την ραγδαία εξάπλωση του Covid-19 και το 2020 αποτέλεσε τη χρονιά κατά την οποία ανατράπηκαν πολλά δεδομένα της καθημερινής ζωής, αλλά και ο τρόπος που ταξιδεύαμε σε παγκόσμιο επίπεδο. Βρισκόμαστε σε μια πρωτοφανή κατάσταση με την πανδημία να έχει επηρεάσει ολόκληρο τον πλανήτη, μια κατάσταση η οποία μας ανάγκασε να αναθεωρήσουμε τον τρόπο που προσεγγίζουμε την πραγματικότητα, καθώς και ό,τι γνωρίζαμε για τις μέχρι πρότινος συνήθειες μας σε επαγγελματικό και οικογενειακό επίπεδο επηρεάζοντας ραγδαία κάθε μορφή δραστηριότητας. Αναπόφευκτα το 2020 αποτελεί έτος ορόσημο για τον τουρισμό, καθώς επέβαλε νέες συνήθειες στον τρόπο που ταξιδεύουμε και γενικότερα στον τρόπο ζωής.

Πριν το 2020 και σύμφωνα με το European Heritage Group, η επίσκεψη των πολιτών σε μουσεία, ιστορικά μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους είχε διπλασιαστεί μεταξύ των ετών 1977 έως 1997 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1998). Στο Ηνωμένο Βασίλειο, εκτιμάται ότι ο πολιτιστικός τουρισμός κατέχει το 27% των εισοδημάτων που προέρχονται από τον τουρισμό (Richards, 2016).

Ο πολιτιστικός τουρισμός κατά την διάρκεια του 21ου αιώνα αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους τομείς ανάπτυξης του παγκόσμιου τουρισμού. Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να λειτουργήσει ως κινητήριος δύναμη για την αύξηση του τουρισμού στη χώρα μας, μέσα από τη δημιουργία ποιοτικών προϊόντων

[2] Διαθέσιμο στο: https://custom.cvent.com/E5C28A0D212A415D9AD3C8B699EBC072/files/4abb0f16173d4e62bf100b438385f9e2.pdf

πολιτιστικού τουρισμού και με την σχεδιασμένη προώθηση αυτών των προϊόντων σε εν δυνάμει επισκέπτες. Επιπλέον, ο πολιτιστικός τουρισμός έχει τη δυνατότητα να βοηθήσει στην ανάκαμψη περιοχών. Ωστόσο, για να μπορέσει να συμβάλει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μιας περιοχής θα πρέπει να γίνουν προσεκτικά βήματα, λαμβάνοντας υπόψιν και την υγειονομική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο. Το έτος 2020 αποτελεί έτος ορόσημο για τον τουρισμό. Μέσα σε λίγους μήνες ανατράπηκαν σχεδόν τα πάντα, ο μαζικός τουρισμός βίωσε την πιο ραγδαία μείωση των τελευταίων ετών, καθώς με την επιβολή του lockdown από σχεδόν όλες τις κυβερνήσεις ανά τον κόσμο, ως μέτρο για την μείωση της μετάδοσης του κορωνοϊού, βρεθήκαμε όλοι μας μπροστά σε πρωτοφανή γεγονότα. Ο πολιτιστικός τουρισμός και οι υπόλοιπες μορφές τουρισμού, δεν αποτέλεσαν εξαίρεση καθώς δέχθηκαν ισχυρό πλήγμα κατά την διάρκεια της υγειονομικής κρίσης από τον Covid-19. Οι εικόνες ήταν αποκαρδιωτικές, η Αρχαία Αγορά της Ρώμης άδεια, άδειο το Βατικανό και το Μουσείο του Λούβρου, η Ακρόπολη των Αθηνών επίσης. Αεροπλάνα και κρουαζιερόπλοια καθηλωμένα. Είναι πλέον μονόδρομος η ανάπτυξη τουρισμού μικρής κλίμακας και η ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, με έμφαση στην ασφάλεια των επισκεπτών. Για να επιτευχθεί αυτό, είναι επιτακτική η ανάγκη της μετατροπής του μοντέλου του τουρισμού σε ένα πιο εξειδικευμένο μοντέλο ενναλακτικού και βιωματικού τουρισμού (Barker, 2011; Flew & Kirkwood, 2021; Richards, 2021a; Richards 2021b; Storey, 1996; Turner, 2003).

Ανέκαθεν, άνθρωποι από όλο τον κόσμο ταξιδεύουν προσπαθώντας να ζήσουν μια ξεχωριστή εμπειρία. Ωστόσο, ποιο είναι αυτό το στοιχείο που αναζητούν οι σύγχρονοι ταξιδιώτες; Η απάντηση είναι να βιώσουν οι ίδιοι συναισθήματα, γεύσεις μυρωδιές, να μάθουν με ένα διαφορετικό τρόπο την ιστορία του τόπου που έχουν επισκεφθεί, να συνδιαλλαγούν και να συμμετέχουν σε ένα ανοιχτό διάλογο με τα μνημεία και τον τόπο. Ως επακόλουθο της αναζήτησης όλων των παραπάνω, τα τελευταία χρόνια έχει δημιουργηθεί ένα νέο ρεύμα στην ζήτηση του τουρισμού σχεδόν σε ολόκληρο τον κόσμο. Η αναζήτηση του αυθεντικού στοιχείου από τους ταξιδιώτες, έχει φέρει στο προσκήνιο την προσφορά της ολοκληρωμένης εμπειρίας, δηλαδή του πολιτιστικού προϊόντος. Τις τελευταίες δεκαετίες δημιουργήθηκε ένα ξεχωριστό προϊόν πολιτιστικού τουρισμού, οι πολιτιστικές διαδρομές ((Flew & Kirkwood, 2021).

Οι πολιτιστικές διαδρομές δημιουργούν έναν παράγοντα έλξης και κερδίζουν όλο και περισσότερους ανθρώπους. Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με μελέτες που θα αναφερθούν στην παρούσα διατριβή ο πολιτιστικός τουρισμός προσελκύει όλο και περισσότερο κοινό και κυρίως, ανθρώπους με υψηλότερα εισοδήματα, ή ανθρώπους με ειδικά ενδιαφέροντα, καθώς και μεμονωμένους επισκέπτες (Istoc, 2012; Mc Kercher et. al., 2004; Richards, 2016). Οι παραπάνω κατηγορίες δημιουργούν τη νέα τάση της αγοράς του σύγχρονου ταξιδιώτη που επιδιώκει να εμπλουτίσει τις εμπειρίες του. Ουσιαστικά, οι ταξιδιώτες επιδιώκουν να ανακαλύψουν, να μάθουν και να έρθουν σε επαφή με τους ντόπιους και τις παραδόσεις τους (Richards, 2016).

Το ερώτημα είναι ποιο είναι αυτό το χαρακτηριστικό που κάνει τις πολιτιστικές διαδρομές να ξεχωρίζουν τα τελευταία χρόνια, παρατηρώντας αυξημένη δραστηριότητα; Τι είναι αυτό που ελκύει τους επισκέπτες σε αυτού του είδους την εμπειρία; Πιστεύουμε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές εμπεριέχουν δύο μοναδικά στοιχεία. Το πρώτο στοιχείο αφορά στην εμπειρία που μπορούν να προσφέρουν στον επισκέπτη και το δεύτερο στοιχείο ότι πλαισιώνουν και δημιουργούν μια νοητή διαδρομή ανάμεσα σε μνημεία και χώρους με κοινά συνεκτικά στοιχεία, συνδέοντας παράλληλα υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Ουσιαστικά μια πολιτιστική διαδρομή έχει την δυνατότητα να προσφέρει μια πλούσια πολιτιστική εμπειρία στον επισκέπτη, καθώς μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερα από ένα πολιτιστικά στοιχεία, όπως αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία, έργα τέχνης, ήθη, έθιμα και παραδόσεις. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το στοιχείο κλειδί για την δημιουργία μιας πολιτιστικής διαδρομής, είναι η πολιτιστική κληρονομιά. Οι πόροι της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, διαδραματίζουν βασικό ρόλο σε κάθε πολιτιστική διαδρομή και ταυτόχρονα οι πολιτιστικές διαδρομές, συμβάλουν στην διατήρηση τους (Beltramo, 2015; Severo, 2017; Πάντζου, 2020).

Σύμφωνα με τη Severo (2017) οι πολιτιστικές διαδρομές είναι ένας νέος τύπος πολιτιστικής κληρονομιάς ο οποίος απέκτησε πρόσφατα σημαντική προσοχή. Αναγνωρίστηκε διεθνώς ως μια πολυσύνθετη και πολύπλευρη έννοια. Η Severo (2017: 144), υποστηρίζει ότι οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί έως και σήμερα έχουν επικεντρωθεί κυρίως στην επιτυχία των πολιτιστικών διαδρομών ως τουριστικού προϊόντος. Αναφέρει ότι οι πολιτιστικές διαδρομές είναι κάτι παραπάνω από ένα τουριστικό προϊόν. Για τον λόγο αυτό προτείνει την προσέγγιση των πολιτιστικών

διαδρομών ως ένα δίκτυο, μέσα από το οποίο οι πολιτιστικές διαδρομές θα μπορούν να ερμηνευθούν ως δυναμικά συστήματα σχέσεων όπου όλοι οι παράγοντες, κάτοικοι, τουρίστες και φορείς θα έχουν ισάξια σημασία (Severo, 2017).

Οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στη προώθηση της πολιτιστικής συνεργασίας ως εργαλείο για την ευαισθητοποίηση και την οικοδόμηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας, την ενθάρρυνση του διαλόγου μεταξύ των λαών και των θρησκειών, με στόχο τη μείωση των εντάσεων μεταξύ τους[3]. Παράλληλα, οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να προσφέρουν στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής και να αποτελέσουν σημαντικά εκπαιδευτικά εργαλεία για την κατανόηση του παρελθόντος (Council of Europe, 2014)[4]. Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα σχετικά πρόσφατο πολιτιστικό φαινόμενο το οποίο χρήζει μελέτης και έρευνας (Majdoub, 2010).

Σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο πολιτιστικός τουρισμός που συνδέεται με τις πολιτιστικές διαδρομές, θα αποτελέσει την τουριστική τάση τα επόμενα χρόνια, με δυνατότητες για επέκταση και οικονομική ανάπτυξη των περιοχών (European Commission and Council of Europe, 2020). Οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν την δυνατότητα να αναδείξουν τους πολιτιστικούς πόρους της Ελλάδας, υλικούς και άυλους, και κυρίως έχουν την δυνατότητα να ξεχωρίσουν ολόκληρες περιοχές. Η λογική των πολιτιστικών διαδρομών, είναι ότι μέσα από την οργάνωση ενός θεματικού προορισμού είναι εφικτή η προσέλκυση επισκεπτών. Αναφορικά με τη μελέτη των πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει περιορισμένη ερευνητική δραστηριότητα και οι μελέτες επικεντρώνονται στην εξέταση μιας μόνο οπτικής κάθε φορά. Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνητές οι οποίοι ασχολήθηκαν με το θεσμό των πολιτιστικών διαδρομών, επικεντρώθηκαν κυρίως στη μελέτη των επιδράσεων των διαδρομών ως μέσο ανάπτυξης, μελέτησαν θέματα χάραξης πολιτιστικών διαδρομών, χωροταξικά θέματα και κατέγραψαν τις οργανωτικές δράσεις που απαιτούνται για την υλοποίηση μιας πολιτιστικής διαδρομής. Στις μελέτες που

[3] Διαθέσιμο στο:
http://culture-routes.net/cultural-routes/values

[4] Διαθέσιμο στο:
http://www.cyril-methodius.eu/wcd/events/conference_2015/01_sorina-culturalroutesprogramme.pdf

έχουν δημοσιευθεί έως και σήμερα στη χώρα μας αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές καθώς και στις πολιτιστικές διαδρομές που έχουν σχεδιασθεί και υλοποιηθεί μέχρι και σήμερα στην Ελλάδα, αντιλαμβανόμαστε ότι ο ρόλος του μουσείου δεν κατέχει ιδιαίτερη θέση. Κατά την γνώμη μας οι πολιτιστικές διαδρομές είναι αλληλένδετες με το μουσείο της περιοχής, καθώς το μουσείο έχει τη δυνατότητα να συμβάλει σημαντικά στην κατανόηση του νοήματος μιας πολιτιστικής διαδρομής. Για τον λόγο αυτό, μέσα από το μοντέλο σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών που προτείνεται στην παρούσα διατριβή, το μουσείο αποτελεί τον τερματικό σταθμό της διαδρομής.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, οι πολιτιστικές διαδρομές κατατάσσονται σε πέντε κατηγορίες (Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, 2015). Με βάση αυτή την ταξινόμηση η έρευνά μας θα επικεντρωθεί στο σχεδιασμό της πολιτιστικής διαδρομής σύμφωνα με την πρώτη κατηγορία: ταξινόμηση των διαδρομών με βάση το σχεδιασμό και τη δομή τους. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει δύο μεγάλα πολιτιστικά μοντέλα διαδρομής. Πρώτον, τα γραμμικά μοντέλα που βασίζονται σε ένα ή περισσότερα αρχικά σημεία και ένα τελικό σημείο και εκείνα που έχουν προκύψει με βάση ένα αρχιπέλαγος. Μέσω της παρούσας διατριβής, θα προταθούν πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα σύμφωνα με το γραμμικό μοντέλο.

Παρόλο που δεν έχουν γίνει ακόμη ενέργειες για τη συστηματική ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα, μια αυξανόμενη ερευνητική δραστηριότητα σε αυτόν τον τομέα είναι αισθητή, καθώς είναι πλέον αποδεκτό ότι στους στόχους των πολιτιστικών διαδρομών ανήκει η ανάδειξη του πολιτιστικού αποθέματος και παράλληλα η οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη μιας περιοχής. Ένα άλλο πολύ σημαντικό γεγονός για την Ελλάδα είναι ότι οι επισκέπτες μπορούν να έλκονται από τις πολιτιστικές διαδρομές λόγω της ποικιλίας συνδυασμών που μπορούν να προσφέρουν στον πολιτισμό, τη γνώση, την οικολογία, τη γαστρονομία κ.λπ.. Επιπλέον, η προοπτική παράτασης της τουριστικής περιόδου και εξασφάλισης κεφαλαίων για τη διατήρηση αρχαιολογικών χώρων και μνημείων αποτελούν επιπλέον πολύτιμους στόχους.

Πολιτιστικές διαδρομές που περιλαμβάνουν την Ελλάδα και έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί σε παγκόσμια κλίμακα καθώς και πρωτοβουλίες που αφορούν αποκλειστικά το ελληνικό έδαφος, αποτελούν ενέργειες του Παγκόσμιου Οργανισμού

Τουρισμού UNWTO (World Tourism Organization), του Συμβουλίου της Ευρώπης, των «Ελληνικών Μονοπατιών Πολιτισμού- Greek Paths of Culture» και του Σωματείου «Διάζωμα». Το Συμβούλιο της Ευρώπης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αφού εισήγαγε τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών το 1987, με στόχο την επίτευξη μεγαλύτερης ενότητας μεταξύ των κρατών μελών, τη διαφύλαξη και την εκπλήρωση των ιδανικών και των αρχών της κοινής ευρωπαϊκής κληρονομιάς και την υποστήριξη της οικονομικής και κοινωνικής προόδου. Μέσω του συγκεκριμένου προγράμματος έχουν πιστοποιηθεί περισσότερες από 40 πολιτιστικές διαδρομές σε ολόκληρη την Ευρώπη, όπου καλύπτουν ένα πλήθος θεμάτων. Το μη κερδοσκοπικό Σωματείο «Διάζωμα», στοχεύει στην προώθηση και προστασία μιας ειδικής κατηγορίας μνημείων, των αρχαίων θεάτρων. Ένα ακόμη εγχείρημα αποτελεί το «Greek Paths of Culture», το οποίο εστιάζει κυρίως στην προστασία του φυσικού με ανάδειξη μονοπατιών τα οποία χρησιμοποιήθηκαν κατά το παρελθών (Vlizos & Kosta, 2020).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται στην παρούσα διδακτορική διατριβή και αφορούν την Ελλάδα, είναι τα εξής:

- Μπορεί να υπάρξει ένα ολοκληρωμένο εγχειρίδιο αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές;
- Ποιος είναι ο αντίκτυπος σε τοπικό και εθνικό επίπεδο;
- Υπάρχει μια καινοτόμα μεθοδολογία για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών;
- Ποιος ο ρόλος του μουσείου σε μια πολιτιστική διαδρομή;
- Είναι εξοικειωμένο το κοινό με τις πολιτιστικές διαδρομές;

Η καινοτομία της παρούσας έρευνας, έγκειται στην δημιουργία ενός μοντέλου για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών μη επεμβατικού χαρακτήρα, τοποθετώντας το μουσείο στη θέση του τερματικού σταθμού της διαδρομής. Η δημιουργία του μοντέλου ήρθε ως επακόλουθο της διαπίστωσης αναφορικά με την έλλειψη μεθοδολογίας για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών. Οι έρευνες στην Ελλάδα και εδώ είναι ελλείπεις με την πιο πρόσφατη μελέτη στην Ελλάδα να είναι επεμβατικού χαρακτήρα και να επικεντρώνεται σε αποκαταστάσεις μνημείων και δημιουργία υποδομών. Το κύριο ερώτημα που προκύπτει, είναι ποια τα βήματα που πρέπει να ακολουθηθούν για την δημιουργία μιας πολιτιστικής διαδρομής μη επεμβατικού χαρακτήρα σε μνημεία και υποδομές; Η παρούσα προσέγγιση αποσκοπεί στη

δημιουργία μιας μεθοδολογίας σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών στην οποία όπως αναφέρθηκε σημαντικό ρόλο θα κατέχει και το μουσείο.

Η εν λόγω διατριβή χωρίζεται σε τρία μέρη: Το Α΄ Μέρος που περιλαμβάνει την θεωρητική τεκμηρίωση της διατριβής, το Β΄ Μέρος στο οποίο αναπτύσσεται η μεθοδολογία οργάνωσης και διοίκησης πολιτιστικών διαδρομών και το Γ΄ Μέρος που περιλαμβάνει την εμπειρική τεκμηρίωση.

Πιο συγκεκριμένα στο **Α΄ Μέρος** της διδακτορικής διατριβής μελετώνται διεξοδικά και αναλύονται οι υπάρχουσες θεωρίες και έννοιες του πολιτιστικού τουρισμού και των πολιτιστικών διαδρομών. Οι πολιτιστικές διαδρομές αντικατοπτρίζουν μια νέα αντίληψη, η οποία προσεγγίζει την πολιτιστική κληρονομιά από μια πολυδιάστατη προοπτική. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο πρόγραμμα πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης, για το οποίο πραγματοποιήθηκε καταγραφή των πιστοποιημένων πολιτιστικών διαδρομών από την έναρξη του προγράμματος το 1987 έως και τον πιο πρόσφατο κύκλο πιστοποιήσεων, που πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 2021. Επιπλέον, γίνεται καταγραφή των πολιτιστικών διαδρομών που έχουν σχεδιασθεί και λειτουργούν σε ελληνικό έδαφος καθώς και των πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) οι οποίες διέρχονται από την Ελλάδα.

Το **Β΄ Μέρος** της διατριβής επικεντρώνεται στον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών μέσα από την παρουσίαση μιας μεθοδολογίας οργάνωσης και υλοποίησης αυτών. Έπειτα από ενδελεχή μελέτη της εγχώριας και της διεθνούς βιβλιογραφίας αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές προτείνεται ένα νέο μοντέλο για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών το οποίο απαρτίζεται από 14 βήματα περιλαμβάνοντας καίρια, για την σύγχρονη αντιμετώπιση του θέματος, ζητήματα όπως 'Μουσείο', 'Φυσικό περιβάλλον' και 'Ο ρόλος των νέων τεχνολογιών'.

Στο **Γ΄ Μέρος** της παρούσας διδακτορικής διατριβής, αντιμετωπίζεται καταρχήν διεξοδικά το θέμα της 'Δημιουργικής οικονομίας' και όλων των παραγόντων που αφορούν τη σχέση της με την ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα. Στο επίκεντρο τίθενται ζητήματα όπως 'δημιουργικός τουριστικός προορισμός' και 'βιώσιμη ανάπτυξη' με στόχο την ανάδειξη της θετικής εμπλοκής αυτών των συντελεστών στο πλαίσιο της ενδυνάμωσης όλων των παραμέτρων που σχετίζονται με την δυναμική της δημιουργικής οικονομίας. Ένα ακόμα καινοτόμο στοιχείο της

παρούσας διατριβής αφορά στην πραγματοποίηση μιας στοχευμένης έρευνας κοινού με τη χρήση ερωτηματολογίου, για την σκιαγράφηση της εξοικείωσης των πολιτών με τον όρο πολιτιστική διαδρομή, τον βαθμό πληροφόρησης τους αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα και την πρόθεση συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία διαμόρφωσης και επίσκεψης μιας πολιτιστικής διαδρομής, καθώς το κενό που εντοπίστηκε, αφορά την έλλειψη ερευνών αναφορικά με το κοινό ή το εν δυνάμει κοινό των πολιτιστικών διαδρομών. Επιπλέον, στο Γ΄ Μέρος της έρευνας, σύμφωνα με το μοντέλο σχεδιασμού που απορρέει από αυτή την διατριβή, αναλύεται διεξοδικά το θέμα του σχεδιασμού και της δημιουργίας πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα με ειδική αναφορά σε δύο μελέτες περίπτωσης: 1. Το Δίκτυο Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης, και 2. Την πολιτιστική διαδρομή «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων». Αφού παρουσιάζονται οι παράμετροι όλων των σταδίων υλοποίησης αυτών των διαδρομών γίνεται μια αναφορά στα προσδοκόμενα αποτελέσματα στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο που θα προκύψουν από την εφαρμογή αυτών. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την πρόταση ένταξης της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» στο Δίκτυο Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την συγγραφή της παρούσας διδακτορικής διατριβής, είναι συνδυασμός πρωτογενούς και δευτερογενούς έρευνας. Όσον αφορά στην τεκμηρίωση του θεωρητικού μέρους της εργασίας, ακολουθήθηκε η μέθοδος της δευτερογενούς έρευνας, με την αξιοποίηση βιβλιογραφικών πηγών σε έντυπη και σε ηλεκτρονική μορφή (κυρίως ξενόγλωσση αλλά και ελληνόγλωσση βιβλιογραφία), η μελέτη πρακτικών και άρθρων. Επιπλέον, για τις προτεινόμενες πολιτιστικές διαδρομές σε Σπάρτη και Ιωάννινα λήφθηκε υπόψιν η κατηγοριοποίηση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές. Με βάση αυτή την ταξινόμηση η έρευνά μας θα επικεντρωθεί στο σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών σύμφωνα με την πρώτη κατηγορία: ταξινόμηση των διαδρομών με βάση το σχεδιασμό και τη δομή τους. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει δύο μεγάλα πολιτιστικά μοντέλα διαδρομής. Πρώτον, τα γραμμικά μοντέλα που βασίζονται σε ένα ή περισσότερα αρχικά σημεία και ένα τελικό σημείο και εκείνα που έχουν προκύψει με βάση ένα αρχιπέλαγος. Μέσω της παρούσας διατριβής, θα προταθούν πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα σύμφωνα με το γραμμικό μοντέλο θέτοντας το μουσείο ως τερματικό σταθμό της πολιτιστικής διαδρομής.

Επιπλέον, αναφορικά με την έρευνα της εξοικείωσης των πολιτών με τις πολιτιστικές διαδρομές, έρευνα που πραγματοποιήθηκε με τη χρήση ερωτηματολογίου, με την ολοκλήρωση της συλλογής των απαντήσεων του ερωτηματολογίου, ακολούθησε η ομαδοποίηση των δεδομένων και στη συνέχεια η στατιστική ανάλυση με τη χρήση του στατιστικού εργαλείου IBM SPSS.

ΙΙ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούνται από ένα σύνολο πολιτιστικών και φυσικών πόρων. Αυτό το νέο εργαλείο ανάδειξης και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, οδήγησε στην εμφάνιση νέων προσεγγίσεων οι οποίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, βασίστηκαν στην αναγνώριση της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς και στην υιοθέτηση κοινών κατευθυντήριων γραμμών μεταξύ των κρατών μελών. Αυτές οι νέες θεωρητικές προσεγγίσεις έθεσαν επίσης, νέες απαιτήσεις στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως: (α) ανάγκη για νέους μηχανισμούς για την προστασία των σχέσεων που συνδέονται άμεσα με τον πολιτιστικό και ιστορικό χώρο (Suárez-Inclán, 2005), (β) ανάγκη ανταλλαγής γνώσεων, διαδικασιών και πρακτικών, (γ) ανάγκη για ολοκληρωμένη και συνεχή καταγραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς με την ύπαρξη βάσεων δεδομένων και (δ) την δημιουργία νέων τεχνολογικών εργαλείων (Oikonomopoulou et. al., 2017).

Η αναγνώριση των πολιτιστικών διαδρομών δεν έρχεται σε αντίθεση ούτε αλληλεπικαλύπτεται με τα πολιτιστικά αγαθά που ενδέχεται να βρίσκονται στην περιοχή της διαδρομής, όπως μνημεία, ιστορικοί και φυσικοί χώροι και άλλα. Αντίθετα, με την ένταξη των μεμονωμένων πολιτιστικών αγαθών στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής διαδρομής, θα αποτελέσουν ένα ενιαίο σύστημα, το οποίο θα ενισχύει τη σημασία τους (Yisan, 2009; ICOMOS, 2008). Κάθε πολιτιστική διαδρομή δημιουργεί αξία από το άθροισμα των συστατικών της. Είναι κάθε πολιτισμική πτυχή στην περιοχή μιας διαδρομής που δημιουργεί το ίδιο το περιεχόμενο της πολιτιστικής διαδρομής. Αυτά τα στοιχεία υλικά και άυλα "ενοποιούνται" μοναδικά με το σκοπό της ύπαρξης της διαδρομής ή και με την ανάδειξη της χρήσης της διαδρομής κατά το παρελθόν (Suárez-Inclán, 2005).

Τα τελευταία χρόνια με την αύξηση του πολιτιστικού τουρισμού να κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος, έχει αρχίσει να αυξάνεται και το ενδιαφέρον του κόσμο όσον αφορά τις πολιτιστικές διαδρομές. Αυτό το φαινόμενο είναι περισσότερο εμφανές στις αγροτικές περιοχές, λόγω της ικανότητάς τους να συνδέουν τα πολιτιστικά αγαθά και το φυσικό περιβάλλον (Majdoub, 2010).

Αναφορικά με τη μελέτη των πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα, οι βιβλιογραφικές αναφορές είναι αρκετά περιορισμένες. Με τον θεσμό των πολιτιστικών διαδρομών έχει ασχοληθεί η Αυγερινού Κολωνία Σ., η οποία επικεντρώθηκε κυρίως στη μελέτη του θεσμού ως πρόταση εναλλακτικής ανάπτυξης. Μέσα από την έρευνα της, διαπιστώνει ότι η αποτελεσματική ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών εξαρτάται σημαντικά από την υποστήριξη και τη συμμετοχή των περιφερειακών και τοπικών αρχών. Επίσης, αναφέρει ότι, για την ανάπτυξη μιας πολιτιστικής διαδρομής θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο των επιχειρηματιών του τουρισμού, οι οποίοι σε πολύ μεγάλο βαθμό καθορίζουν τα τουριστικά ρεύματα (Αυγερινού Κολωνία, 2009).

Η Παπαγεωργίου (2012) ασχολήθηκε με τον πολιτιστικό τουρισμό, εστιάζοντας στις πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες αποτελούν ένα από τα σημαντικά εργαλεία για την ανάπτυξη του. Μέσω της μελέτης της κατέληξε στη διατύπωση προτάσεων για τη χάραξη πολιτιστικών διαδρομών στην Ελασσόνα, αλλά και στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων και χωροταξικών κατευθύνσεων. Επιπλέον, υποστήριξε την άποψη ότι ο σύγχρονος ταξιδιώτης στοχεύει στις αυθεντικές, βιωματικές εμπειρίες ζωής, επιδιώκει να βιώσει εμπειρίες από τον τόπο τον οποίο θα επισκεφτεί. Αναφέρει επίσης ότι τα μέσα και τα εργαλεία που διαθέτει ο πολιτιστικός τουρισμός, για να επιτευχθεί μια μοναδική εμπειρία στους επισκέπτες, είναι η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών, η ανάδειξη χώρων που δημιουργούν πολιτισμό καθώς και η ανάδειξη χώρων και μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς (Κώστα, 2016; Παπαγεωργίου, 2012).

Μια ακόμη μελέτη για τις πολιτιστικές διαδρομές, προέρχεται από το μη κερδοσκοπικό σωματείο «Διάζωμα», το οποίο συνέταξε έναν ενημερωτικό έντυπο για προγράμματα πολιτιστικών διαδρομών. Το σωματείο «Διάζωμα», προσανατολίζεται στην καταγραφή των μελετών, των έργων και των οργανωτικών δράσεων που απαιτούνται για την υλοποίηση μιας πολιτιστικής διαδρομής. Σύμφωνα λοιπόν με τους συγγραφείς της πρότασης Ζηρίνη, Σοφικίτου και Χατζηνικολάου (χ.χ.), για το σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής θα πρέπει να οριστεί μια ολιγομελής ομάδα σχεδιασμού, ώστε να προβεί στην καταγραφή των διάφορων αξιοθέατων που θα περιλαμβάνει η διαδρομή, καθώς και θέματα επαγγελματικής φύσης, με στόχο να καταστεί δυνατή η σύνδεση της διαδρομής με την τοπική επιχειρηματικότητα. Επίσης,

αναφέρουν ότι το «κλειδί» για να μπορέσει να σχεδιαστεί και στη συνέχεια να πραγματοποιηθεί μια πολιτιστική διαδρομή, είναι οι αποτελεσματικές συνεργασίες (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.).

Οι Σπηλιοπούλου και Κουρή (2014) ασχολήθηκαν με τον σχεδιασμό και την προώθηση πολιτιστικών τουριστικών διαδρομών στην περιοχή της Μεσσηνίας, προς όφελος των τοπικών και περιφερειακών κοινοτήτων. Σημείο αναφοράς της συγκεκριμένης προσέγγισης αποτελεί ο ενεργός ρόλος του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτιστικών Αγαθών της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτιστικών Σπουδών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (Spiliopoulou & Kouri, 2014).

Οι Μητούλα και Καλδής (2018) προσέγγισαν τις πολιτιστικές διαδρομές μέσω του City Branding και της βιώσιμης ανάπτυξης. Στο σύγγραμμα τους εστιάζουν στο ρόλο των πολιτιστικών διαδρομών ως βασικό διαχειριστικό εργαλείο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Οι συγγραφείς μέσω της έρευνας τους προχωρούν σε προτάσεις πολιτιστικών διαδρομών σε συγκεκριμένες πόλεις με στόχο οι προτεινόμενες πόλεις και η ευρύτερη περιοχή αυτών να διαμορφώσουν τη δική τους ταυτότητα μέσω του εργαλείου του City Branding (Μητούλα & Καλδής, 2018).

Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια έχουν πραγματοποιηθεί δημοσιεύσεις από ένα ευρύ φάσμα ερευνητών από διαφορετικούς ερευνητικούς τομείς, όπως της πληροφορικής ή της τοπογραφίας.

Η μελέτη των Μπουκουβάλα, Γρηγορακάκη, και Τσατσάρη (2018) εξετάζει τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών στην Κυνουρία Αρκαδίας. Μέσω της έρευνας του προτείνουν ένα διαδικτυακό μοντέλο για την ανάδειξη μεμονωμένων μνημείων και αρχαιολογικών χώρων, λαμβάνοντας υπόψη τα ιστορικά και αρχαιολογικά στοιχεία της περιοχής, την τοπογραφία, το δημογραφικό προφίλ, και την τουριστική υποδομή. Κυρίως δόθηκε έμφαση στη χαρτογράφηση των μνημείων της περιοχής, με τη χρήση εργαλείων σχεδιασμού όπως το GIS, GPS και OMS (Boukouvalas et. al., 2018).

Μέσα από την μελέτη των Οικονομοπούλου, Ντελέγκου, Σαγιά και Μορόπουλου (2017) εξετάζονται οι πολιτιστικές διαδρομές στο πλαίσιο της βιώσιμης και χωρικής ανάπτυξης. Ο κύριος στόχος αυτής της μελέτης είναι η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδίου για την προστασία και την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω της εφαρμογής μιας καινοτόμου μεθοδολογικής

προσέγγισης για την οργάνωση και διαχείριση πολιτιστικών διαδρομών, ενσωματώνοντας τυποποιημένες διαδικασίες με τεχνολογία πληροφοριών. Η προτεινόμενη μεθοδολογία εφαρμόζεται σε δύο διαδρομές πολιτιστικής και περιβαλλοντικής αξίας στη Χίο. Ως αποτέλεσμα της συγκεκριμένης μελέτης, αποδεικνύεται ότι ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός μέσω τυποποιημένων διαδικασιών για τη διαχείριση πολιτιστικών διαδρομών ως ενιαίων πολιτιστικών συστημάτων, μπορεί να συμβάλει στη βιώσιμη προστασία και προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στις αγροτικές περιοχές, προσφέροντας οικονομική ανάπτυξη, κοινωνική και πολιτιστική συνοχή καθώς και να ενισχύσει την προστασία των φυσικών πόρων (Oikonomopoulou et. al., 2017).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω στοιχεία, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι ενώ υπάρχει μια ερευνητική δραστηριότητα αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές στη χώρα μας, εντούτοις, αφορά κυρίως την εξέταση τους από μια μόνο οπτική κάθε φορά. Ειδικότερα, οι ερευνητές οι οποίοι ασχολήθηκαν με το θεσμό των πολιτιστικών διαδρομών, επικεντρώθηκαν κυρίως στη μελέτη των επιδράσεων, των διαδρομών ως μέσω ανάπτυξης. Επιπλέον, μελέτησαν θέματα χάραξης πολιτιστικών διαδρομών καθώς και χωροταξικά, με την πιο πλήρη μελέτη να προέρχεται από το «Διάζωμα» και να αφορά σε καταγραφή των μελετών, των έργων και των οργανωτικών δράσεων που απαιτούνται για την υλοποίηση μιας πολιτιστικής διαδρομής. Ωστόσο, μέχρι και σήμερα δεν υπάρχει μια μελέτη η οποία να εξετάζει το θεσμό των πολιτιστικών διαδρομών ως μια πολυδιάστατη έννοια και ενέργεια. Η ανάγκη για συστηματική έρευνα σε εθνικό επίπεδο σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές, είναι επιτακτική, ειδικά εάν αναλογιστούμε την περίπτωση της Ελλάδας, με την πλούσια πολιτιστική της κληρονομιά, τα φυσικά χαρακτηριστικά του ελλαδικού χώρου και με το μεσογειακό της κλίμα. Τέλος, διαπιστώνουμε ότι στην χώρα μας δεν υπάρχουν μελέτες ούτε για το πρόγραμμα των πολιτιστικών διαδρομών του Συμβούλιο της Ευρώπης.

Α΄ ΜΕΡΟΣ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Κεφάλαιο 1

Πολιτιστικός Τουρισμός

1.1. Πολιτιστικός τουρισμός

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμού Τουρισμού, United Nations World Tourism Organization (UNWTO, 2008) *«ο τουρισμός είναι ένα κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο που συνεπάγεται την μετακίνηση των ανθρώπων σε χώρες ή τόπους εκτός του συνήθους περιβάλλοντος τους για προσωπικούς ή επαγγελματικούς σκοπούς. Αυτοί οι άνθρωποι ονομάζονται επισκέπτες και μπορεί να είναι τουρίστες ή εκδρομείς, κάτοικοι της περιοχής ή και όχι και διακρίνονται για τον τουριστικό χαρακτήρα της επίσκεψης τους από τις δραστηριότητες που επιλέγουν, ορισμένες από τις οποίες αφορούν τις τουριστικές δαπάνες» (*UNWTO, 2008).

Ακόμη, ως τουρισμό, μπορούμε να ορίσουμε την εμπορευματοποίηση του χώρου, του πολιτιστικού τοπίου, των ανθρώπων και των σχέσεων τους (Innocenti, 2018; Παυλογεωργάτος κ. συν, 2004; Πούλιος κ. συν, 2015). Ο τουρισμός, αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο, το οποίο ξεκινά από την ανάγκη των ανθρώπων για αναψυχή, για επαφή με τη φύση και τη γνωριμία ξένων τόπων και πολιτισμών καθώς και για αποστασιοποίηση από την καθημερινή ρουτίνα. Οι βασικοί παράγοντες της εξάπλωσής του, είναι η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, η εύκολη πρόσβαση σε μέσα μεταφοράς, η άνοδος των εισοδημάτων και του ελεύθερου χρόνου, καθώς και η βιομηχανοποίηση της τουριστικής παραγωγής (Aho, 2001; Bennett, 2005; Griffin et. all, 2013; Robinson κ. συν, 2006; Κώστα, 2016).

Παρά τις πολύ σημαντικές τεχνολογικές εξελίξεις στην ανάπτυξη της παγκόσμιας επικοινωνίας, η ανάγκη των ανθρώπων να συζητούν και να επικοινωνούν κατ' ιδίαν αποτελεί κυρίαρχο χαρακτηριστικό τους ανά τον κόσμο. Αν και η φύση του τουρισμού περιλαμβάνει μια χρονικά περιορισμένη συνάντηση μεταξύ των λαών,

ωστόσο αποτελεί ζωτικής σημασίας μέσο, με το οποίο οι άνθρωποι μπορούν να αλληλοεπιδρούν, να ανταλλάσσουν ιστορίες, ιδέες και αντικείμενα και να δημιουργούν ένα κοινό αίσθημα ανθρώπινης ύπαρξης. Ουσιαστικά, το ταξίδι και η ανθρώπινη αλληλεπίδραση είναι ο τρόπος που γνωρίζουμε και κατανοούμε ο ένας τον άλλον κοινωνικά και πολιτισμικά (Robinson κ. συν, 2006).

Κατά την διάρκεια του 17ου και 18ου αιώνα ευγενείς από την Βρετανία κυρίως αλλά και από τη Γαλλία, τη Γερμανία και άλλες χώρες άρχισαν να ταξιδεύουν και συγκεκριμένα να επισκέπτονται τα πολιτιστικά κέντρα της Ευρώπης. Ειδικότερα, κατά τις αρχές του 18ου αιώνα οι νεαροί ευγενείς συνοδευόταν από δασκάλους οι οποίοι ενίσχυαν ακόμη περισσότερο τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα του ταξιδιού τους. Το Grand Tour αποτελεί πρόδρομο του τουρισμού και χρησιμοποιήθηκε ως όρος για πρώτη φορά στις αρχές του 1800. Στα επόμενα χρόνια το Grand Tour προσέλκυσε μέλη από την ανώτερη και μεσαία τάξη. Ειδικότερα από το τέλος των Ναπολεόντειων Πολέμων ο αριθμός των ταξιδιωτών άρχισε να αυξάνεται και το προφίλ τους να διαφοροποιείται καθώς άρχισαν να συμμετέχουν γυναίκες, οικογένειες και ηλικιωμένοι. Σε αυτή τη νέα ομάδα ταξιδιωτών το κίνητρο για τις μετακινήσεις τους παραμένει η εκπαίδευση, ενώ σταδιακά άρχισε να προστίθεται και η διασκέδαση παρατηρώντας μια στροφή προς τις σύγχρονες μορφές τουρισμού που δίνουν έμφαση στη βιωματική εμπειρία των επισκεπτών (Maloigne, 2021; Lowry, 2017).

Σύμφωνα με τον Διεθνή Χάρτη Πολιτιστικού Τουρισμού που εγκρίθηκε από το ICOMOS το 1999 «*ο εγχώριος και διεθνής τουρισμός εξακολουθεί να είναι ένα από τα κύρια οχήματα πολιτιστικών ανταλλαγών, παρέχοντας μια προσωπική εμπειρία, όχι μόνο εκείνη που έχει επιβιώσει από το παρελθόν, αλλά τη σύγχρονη ζωή και την κοινωνία των άλλων*». Μακροπρόθεσμα, κανένας πολιτισμός δεν μπορεί να υπάρξει επιτυχώς χωρίς την επαφή του με άλλους πολιτισμούς και άλλες πολιτισμικές επιρροές (Robinson κ. συν, 2006). Ουσιαστικά, ο ταξιδιώτης μπορεί να εντυπωσιαστεί και να παρακινηθεί για να επισκεφθεί ένα άλλο μέρος, από ένα έργο τέχνης, ένα φεστιβάλ, μια μουσική παράσταση, από ένα κτίριο ή από ένα έργο τέχνης σε ένα μουσείο. Αυτές οι υλικές και άυλες εκφράσεις του πολιτισμού, δρουν ως παράγοντες για την ερμηνεία του παγκόσμιου παρελθόντος και του παρόντος. Ο ταξιδιώτης έχει τη δυνατότητα να συναντήσει και να έρθει σε επαφή με το σύγχρονο πολιτισμό της περιοχής που επισκέπτεται (Griffin et. all, 2013; Robinson κ. συν, 2006).

Ως δραστηριότητα αναψυχής, ο τουρισμός διεξάγεται κυρίως στον ελεύθερο χρόνο των ανθρώπων ως προσωρινή δραστηριότητα και μάλιστα ως μορφή ανταμοιβής για την καθημερινή εργασία. Κατά βάση τα κίνητρα του τουρισμού διαφέρουν από ταξιδιώτη σε ταξιδιώτη αν και υπάρχουν κάποια κοινά σημεία (Aho, 2001; Bennett, 2005; Robinson κ. συν, 2006). Με τον όρο τουριστικά κίνητρα νοούνται *«οι ψυχολογικές και πνευματικές τάσεις που παρακινούν τα άτομα να επισκεφτούν ένα τόπο για να ικανοποιήσουν τις τουριστικές του ανάγκες και επιθυμίες»*. Επιπλέον, τα τουριστικά κίνητρα καθοδηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά και διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση (Λάγος, 2016). Οι κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που υπάρχουν αναλύονται στη συνέχεια.

Σύμφωνα με την μελέτη που πραγματοποιήθηκε την δεκαετία του 1970 από το University of the West Indies στο Cave Hill, Barbados, τα βασικά κίνητρα του τουρισμού, προσδιορίζονται από δύο σημαντικές έννοιες της ανομίας (anomie) και της τόνωσης του εγώ (ego – enhancement). Επιπρόσθετα, ο τουρισμός υποκινείται από δύο κατηγορίες παραγόντων, τους ωθητικούς και τους ελκυστικούς παράγοντες (push and pull factors). Οι ωθητικοί παράγοντες αναφέρονται στον τουρίστα ως αντικείμενο και είναι εκείνοι οι παράγοντες που τον προδιαθέτουν να ταξιδέψει (π.χ. διαφυγή, νοσταλγία, κ.λπ.). Ενώ οι ελκυστικοί παράγοντες είναι αυτοί που προσελκύουν τον τουρίστα σε ένα συγκεκριμένο μέρος (π.χ. ηλιοφάνεια, θάλασσα κ.α.), εφόσον όμως έχει «ωθηθεί» στην επιθυμία για ταξίδι, άρα έπονται της ανάγκης ταξιδιού (Dann, 1977). Οι παράγοντες αυτοί εξετάστηκαν και τα επόμενα χρόνια, και χαρακτηρίστηκαν ως προσωπικοί και διαπροσωπικοί (Mannell & Iso-Ahola, 1987). Στις αρχές του 2000 πραγματοποιήθηκε μια ακόμη έρευνα, σύμφωνα με την οποία διαπιστώθηκε ότι η ικανοποίηση των τουριστών συσχετίζεται σημαντικά με τα παραπάνω κίνητρα (Yoon & Uysal; 2005).

Ωστόσο, η αξία του τουρισμού, δεν μπορεί να εκτιμηθεί μόνο ως ανταμοιβή προς το άτομο. Η αξία του δεν μπορεί να εκφραστεί μόνο σε σχέση με τα οικονομικά οφέλη που μπορεί αναμφίβολα να δημιουργήσει. Ο τουρισμός εστιάζει στις θεμελιώδεις αρχές της συνδιαλλαγής μεταξύ των λαών και αποτελεί τρόπος έκφρασης και βιωματικής εμπειρία για τον κάθε ταξιδιώτη. Ως εκ τούτου κατέχει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση του εαυτού μας, στις σχέσεις μας με άλλους ανθρώπους και τον

σεβασμό προς άλλες κουλτούρες (Aho, 2001; Bennett, 2005; Robinson κ. συν, 2006, Κώστα, 2016).

Ο τουρισμός προωθεί την οικονομική ανάπτυξη δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας, απασχόληση καθώς και επενδύσεις. Επιπλέον, συμβάλλει στην κοινωνική ανάπτυξη στη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, παρέχει έσοδα για τη χρηματοδότηση εγκαταστάσεων και υποδομών που απολαμβάνουν επισκέπτες και κάτοικοι και προάγει την αίσθηση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και ιθαγένειας που διακρίνεται από την ποικιλομορφία της. Τα τελευταία δέκα και πλέον χρόνια, η δυναμική του τουρισμού έχει αλλάξει ριζικά. Η παγκοσμιοποίηση, η γενικευμένη χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ΤΠΕ), η πρόοδος στις υποδομές μεταφορών, οι μεταβολές στις συνήθειες και τις προτιμήσεις των ταξιδιωτών και η τεράστια δύναμη των κοινωνικών δικτύων αλλάζουν τη δυναμική προσφοράς και ζήτησης. Αυτό έχει οδηγήσει στην εφαρμογή ενεργών στρατηγικών αναφορικά με την τουριστική προσφορά, την παραγωγή εμπειριών σχετικά με τους τουριστικούς προορισμούς, την ενσωμάτωση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας σε όλους τους τομείς του τουρισμού. Όλα αυτά συμβαίνουν μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από μεταμοντέρνες και μεταβιομηχανικές κοινωνίες όπου η ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας έχει δημιουργήσει όλο και πιο απαιτητικούς ταξιδιώτες (Beeton, 2006; Kouri, 2010; World Tourism Organization, 2015; Καφούρος, 2015).

Αυτά τα νέα αιτήματα είναι εντελώς διαφορετικά από τους παραθεριστές προηγούμενων δεκαετιών του 1970-1990, οι οποίοι αναζητούσαν κυρίως τον ήλιο και τη θάλασσα. Από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού των δεκαετιών 1970 και 1980 με την παραγωγή μαζικών πακέτων διακοπών περάσαμε στην δεκαετία του 1990, μια εποχή η οποία ενθάρρυνε την αναζήτηση και την ανάπτυξη νέων μοντέλων πιο εξατομικευμένων. Σταδιακά οι ταξιδιώτες άρχισαν να αναζητούν διαφορετικές μορφές τουρισμού, με τον πολιτιστικό τουρισμό να κατέχει περίπου το 40% των διεθνών μετακινήσεων, μετατρέποντας μεγάλες πόλεις σε ολόκληρο τον κόσμο σε πολιτιστικούς προορισμούς (Richards, 2014).

Υψηλό ποσοστό των σύγχρονων τουριστών έχουν δημιουργήσει ένα νέο προφίλ ταξιδιώτη, ο οποίος έχει ως στόχο να βιώσει νέες εμπειρίες. Αναζητούν και εστιάζουν στην ανακάλυψη, τη γνώση, την απόλαυση και τη χαλάρωση. Αυτοί οι νέοι

τουρίστες έχουν υψηλότερο επίπεδο περιβαλλοντικής και πολιτιστικής συνείδησης, είναι πιο απαιτητικοί, πιο ικανοί να επηρεάζουν και να έχουν τη γνώμη τους για τα προϊόντα που καταναλώνουν. Η αυξημένη χρήση του διαδικτύου για τον προγραμματισμό των ταξιδιών, αποτελεί σήμερα την κύρια πηγή πληροφοριών και αναζήτησης για προορισμούς, τουριστικά προϊόντα, τιμές, διαθεσιμότητα καθώς και πλήθος άλλων πληροφοριών, αυξάνοντας τη σημασία του διαδικτύου στη διαδικασία κράτησης. Εκτός από τις παραπάνω αλλαγές στο τομέα του τουρισμού, οι οποίες αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό τη δυτική κοινωνία του εικοστού πρώτου αιώνα, υπάρχουν δύο παράγοντες που εξηγούν το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον πολιτιστικό τουρισμό. Πρώτον, η ευαισθησία για το περιβάλλον στο οποίο ζούμε και η ανάγκη προστασίας του και δεύτερον η σημαντική αύξηση του ενδιαφέροντος για το παρελθόν και κατά συνέπεια της συνειδητοποίησης της ιστορικής και καλλιτεχνικής κληρονομιάς μας (Dolgorsüren, 2004; World Tourism Organization, 2015). Αυτή η δυναμική αντανακλά σαφώς την άνοδο των πολιτιστικών δραστηριοτήτων τις τελευταίες δεκαετίες και το ενδιαφέρον των πολιτών για την πολιτιστική κληρονομιά (Dolgorsüren, 2004; World Tourism Organization, 2015).

1.2. Η έννοια και τα οφέλη του πολιτιστικού τουρισμού

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι εξαιρετικά δύσκολο να καθοριστεί και να διατυπωθεί σε έναν ορισμό. Από τους παρακάτω ορισμούς, διαπιστώνουμε την εξέλιξη του όρου του πολιτιστικού τουρισμού. Ξεκινώντας από το 1976 όπου ο πολιτιστικός τουρισμός θεωρούνταν μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού φτάνοντας στο σήμερα, με τον πολιτιστικό τουρισμό να αποτελεί βασικό κίνητρο για μάθηση και απόκτηση νέων εμπειριών. Ο ορισμός του πολιτιστικού τουρισμού, δεν είναι απλώς ένα πρόβλημα για τους ακαδημαϊκούς που ασχολούνται με τον πολιτιστικό τουρισμό, τις τελευταίες δεκαετίες είναι ένα πρόβλημα που αφορά και τα έγγραφα πολιτικής φύσεως σε όλη την Ευρώπη τα οποία σε κάποιες περιπτώσεις τείνουν να χάνουν και το ζήτημα του ορισμού. Αυτό εξηγεί την ετερογενή ποικιλία όρων που έχουν προκύψει στη βιβλιογραφία τα τελευταία χρόνια. Cultural tourism, heritage tourism, arts tourism,

ethnic tourism, καθώς και πλήθος άλλων όρων φαίνεται να είναι σχεδόν εναλλάξιμοι στη χρήση τους, αλλά σπάνια είναι σαφές εάν μιλάμε για το ίδιο πράγμα (Richards, 2016).

Ως πολιτιστικός τουρισμός σύμφωνα με την Αυγερινού Κολωνία Σ., ορίζεται, με βάση τη Χάρτα Πολιτιστικού Τουρισμού που διατυπώθηκε το 1976 στις Βρυξέλλες, μια εναλλακτική μορφή τουρισμού η οποία έχει ως στόχο όχι μόνο την ανακάλυψη μνημείων, συνόλων και τοποθεσιών αλλά και τη διατήρηση και την προστασία τους στο διηνεκές (Αυγερινού Κολώνια, 1995). Θα πρέπει ωστόσο, να τηρούνται ορισμένες βασικές αρχές. Για να οριστούν αυτές οι αρχές, για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρισμού, πραγματοποιήθηκαν μια σειρά από ενέργειες από την Διεθνή Επιτροπή του ICOMOS. Πιο συγκεκριμένα, η Διεθνής Επιτροπή του ICOMOS προέβη στη σύνταξη της Χάρτας για τον Πολιτιστικό Τουρισμό. Στο εν λόγω κείμενο, το οποίο θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, σκιαγραφείται μια προσέγγιση για την ανάπτυξή του (Jamieson, 1994).

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί έναν από τους πιο δημιουργικούς τρόπους επένδυσης τους ελεύθερου χρόνου (Thomas-Penette, 1996). Θα αναφερθούμε σε δύο ακόμη ορισμούς, οι οποίοι έχουν διατυπωθεί από το Association for Tourism and Leisure Education and Research (ATLAS). Ο πρώτος ορισμός, αναφέρει ότι πολιτιστικός τουρισμός είναι η μετακίνηση των ανθρώπων εκτός του τόπου κατοικίας τους με σκοπό την απόκτηση πληροφοριών και εμπειριών, με στόχο την ικανοποίηση των πολιτιστικών τους αναγκών. Ο δεύτερος ορισμός του ATLAS, αναφέρει ότι πολιτιστικός τουρισμός είναι οι μετακινήσεις των ανθρώπων σε συγκεκριμένα πολιτιστικά αξιοθέατα και πολιτιστικές εκδηλώσεις μακριά από τον τόπο κατοικίας τους (Jovicic, 2014; Richards, 1996; Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016).

Προκειμένου να προσπαθήσει να αποσαφηνίσει το νόημα του πολιτιστικού τουρισμού, ο Richards (1996: 1) πρότεινε έναν εννοιολογικό ορισμό, βασισμένο στον τρόπο με τον οποίο οι τουρίστες (άνθρωποι που ταξιδεύουν εκτός του τόπου κατοικίας τους) καταναλώνουν πολιτιστικά αγαθά. Σύμφωνα λοιπόν με τον Richards, ο πολιτισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει ανθρώπινες σκέψεις, πεποιθήσεις, ιδέες, αξίες, τον τρόπο ζωής των ανθρώπων καθώς και την καλλιτεχνική τους δημιουργία. Ως εκ τούτου, ο πολιτισμός αποτελείται από πολιτιστικές διεργασίες και τα προϊόντα αυτών των διαδικασιών. Εξετάζοντας λοιπόν, τον πολιτισμό από αυτή την

οπτική, ο πολιτιστικός τουρισμός δεν είναι απλώς επίσκεψη σε μουσεία και μνημεία, τα οποία τείνουν να είναι η "παραδοσιακή" άποψη για τον πολιτιστικό τουρισμό, αλλά περιλαμβάνει και την κατανάλωση του τρόπου ζωής των περιοχών που επισκέπτονται οι τουρίστες. Και οι δύο αυτές δραστηριότητες περιλαμβάνουν τη συλλογή νέων γνώσεων και εμπειριών. Ως εκ τούτου, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να οριστεί ως: «η μετακίνηση ανθρώπων σε πολιτιστικά αξιοθέατα μακριά από τη συνήθη κατοικία τους, με σκοπό τη συλλογή νέων πληροφοριών και εμπειριών για την ικανοποίηση των πολιτιστικών τους αναγκών» (Richards, 1996). Σύμφωνα με αυτόν τον εννοιολογικό ορισμό, ο πολιτιστικός τουρισμός καλύπτει όχι μόνο την κατανάλωση των πολιτιστικών προϊόντων του παρελθόντος, αλλά και τον σύγχρονο πολιτισμό ή τον "τρόπο ζωής" ενός λαού ή μιας περιοχής. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι καλύπτει τόσο την υλική κουλτούρα και δημιουργία όσο και την καθημερινή ζωή ενός τόπου (Richards, 1996; Κώστα, 2016).

Το 2019 επανέρχεται ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) με έναν αναθεωρημένο ορισμό σύμφωνα με τον οποίο *«ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί ένα είδος τουριστικής δραστηριότητας στην οποία το βασικό κίνητρο του επισκέπτη είναι να μάθει, να ανακαλύψει, να βιώσει την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά σε έναν τουριστικό προορισμό»*. Ο παραπάνω ορισμός εμπεριέχει μέσα και το στοιχείο της "κατανάλωσης" προϊόντων που σχετίζονται με ένα σύνολο πνευματικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών μιας κοινωνίας που περιλαμβάνει τέχνες, αρχιτεκτονική, ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά, γαστρονομική κληρονομιά, λογοτεχνία, μουσική, δημιουργικές βιομηχανίες, τον σύγχρονο τρόπο ζωής, τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις παραδόσεις (United Nations World Tourism Organization, 2019; Κώστα, 2016).

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, ο ορισμός του πολιτιστικού τουρισμού παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες ως προς την διατύπωση του και αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω της πολυπλοκότητας της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού. Αυτή η πολυπλοκότητα, προκύπτει από το εύρος των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει, καθώς επίσης και από το γεγονός ότι ο πολιτισμός εμπεριέχει και στοιχεία που σχετίζονται με ένα σύνολο ειδικών μορφών τουρισμού. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι, στην διεθνή βιβλιογραφία δεν υπάρχει συμφωνία αναφορικά με το σύνολο των

στοιχείων που συνδέονται με τον πολιτισμό και την οριοθέτηση του πολιτιστικού τουρισμού. Εξάλλου, η έννοια του πολιτισμού περιλαμβάνει ένα σύνολο στοιχείων που είναι δύσκολο να οριστεί επακριβώς. Συγκεκριμένα ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού UNWTO, έχει διατυπώσει δύο ορισμούς. Ο ορισμός του 1985 (United Nations World Tourism Organization, 1985) αναφέρει, ως πολιτισμικό τουρισμό, *«το ταξίδι που γίνεται με πολιτιστικό κίνητρο και περιλαμβάνει εκπαιδευτικές περιηγήσεις, θεατρικές παραστάσεις, παραστάσεις μουσικής, χορού, φεστιβάλ καθώς και άλλα πολιτιστικά δρόμενα. Παράλληλα, μπορεί να περιλαμβάνει προσκυνήματα, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία, μουσεία, εκπαιδευτικά ταξίδια, καθώς και τη μελέτη του φυσικού περιβάλλοντος, του λαϊκού πολιτισμού και της τέχνης»*. Ο ορισμός του 1993 (United Nations World Tourism Organization, 1993; Κώστα, 2016), αναφέρει ότι πολιτιστικός τουρισμός είναι *«οι μετακινήσεις των ανθρώπων που πραγματοποιούνται για να ικανοποιήσουν την ανθρώπινη ανάγκη για διαφορετικότητα και ποικιλία, καθώς και για να βελτιώσουν το πολιτιστικό τους επίπεδο, την γνώση, την εμπειρία και την επικοινωνία»* (UNWTO, 1985; UNWTO, 1993). Ο ορισμός του ICOMOS (ICOMOS, 1999) επικεντρώνεται στα πολιτιστικά περιβάλλοντα, συμπεριλαμβανομένων των τοπίων, του τρόπου ζωής, της κληρονομιάς και των παραδόσεων (ICOMOS, 1999).

Κάθε χρόνο, ταξιδεύουν για τουρισμό πάνω από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι παγκοσμίως. Ο τουρισμός, προσφέρει σημαντικές δυνατότητες για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη σε διάφορους προορισμούς σε ολόκληρο τον κόσμο. Ο τουρισμός, είναι ικανός να αποδώσει οφέλη στις κοινότητες και να τους δώσει πολύτιμα κίνητρα και μέσα, με στόχο να διατηρήσουν την πολιτιστική τους κληρονομιά και τις παραδόσεις τους. Παρουσιάζει σημαντικές προκλήσεις και ευκαιρίες για τους κατοίκους των περιοχών, καθώς αποτελεί ένα πολυσύνθετο φαινόμενο με οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, εκπαιδευτικές, επιστημονικές, βιοφυσικές, οικολογικές και αισθητικές διαστάσεις. Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό, ότι η ορθή διαχείρισή του τουρισμού όταν είναι αποτελεσματική, μπορεί να στηρίξει την τοπική αλλά και την εθνική οικονομία (ICOMOS; Καφούρος, 2015; Κώστα, 2016)[5]. Τέλος, θα πρέπει πάντα να έχουμε υπόψιν μας ότι από οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική άποψη, ο τομέας του τουρισμού αλλάζει διαρκώς. Αυτό δεν

[5] Διαθέσιμο στο:
http://www.icomos.org/charters/tourism_greek.pdf

αποτελεί έκπληξη, καθώς είναι ένα περίπλοκο σύστημα που περιλαμβάνει πολλούς ενδιαφερόμενους, ανθρώπους, πόρους, προϊόντα και άλλα διασυνδεδεμένα θέματα όπως τα κίνητρα, υπηρεσίες και οφέλη. Για παράδειγμα η υγειονομική κρίση που έχει προκαλέσει ο Covid-19 σε παγκόσμιο επίπεδο έχει επηρεάσει ανεπανόρθωτα τον τουριστικό τομέα (Hargrove, 2014; UNESCO, 2015; World Tourism Organization, 2015; Κώστα, 2016).

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι ο τουρισμός που συνδέεται με τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά, υλική και άυλη, αποτελεί τον επιθυμητό τουρισμό, ο οποίος είναι βιώσιμος και πιο ποιοτικός σε σχέση με τον μαζικό τουρισμό. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού ο πολιτιστικός τουρισμός εκτιμάται ότι αυξάνεται με ρυθμό 15% τον χρόνο και ότι το 37% όλων των διεθνών ταξιδιών περιλαμβάνουν επίσκεψη σε ένα τουλάχιστον σημείο πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Το 2012 τέθηκε σε εφαρμογή το πρόγραμμα CHARTS μέσω του INTERREG IV C, το οποίο είχε σαν στόχο την αξιοποίηση του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και την προστασία του τοπίου, με απώτερο στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του (CERTESS Project, 2014). Το πρόγραμμα INTERREG IV C υποστήριξε δύο διαφορετικούς τύπους παρεμβάσεων. Στο πρώτο τύπο ανήκαν τα «Περιφερειακά Σχέδια Πρωτοβουλίας» (ΠΕΕ) που ξεκίνησαν από περιφερειακούς φορείς με στόχο την ανταλλαγή εμπειριών σε συγκεκριμένο τομέα πολιτικής προκειμένου να εντοπιστούν ορθές πρακτικές και να αναπτυχθούν νέα εργαλεία και προσεγγίσεις για εφαρμογή. Και τον δεύτερο τύπο που αφορούσε στην «Κεφαλαιοποίηση, συμπεριλαμβανομένων των έργων Fast Track» (CP), προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η ορθή πρακτική που προσδιορίστηκε, για παράδειγμα, από τα προαναφερθέντα έργα περιφερειακής πρωτοβουλίας, θα βρει εφαρμογή στα προγράμματα της περιφερειακής ανταγωνιστικότητας, απασχόλησης και ευρωπαϊκής εδαφικής συνεργασίας (Capp, χ.χ.; CERTESS Project, 2014; Κώστα, 2016; Λυγίζου-Κάρλου, 2015). Ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλει σημαντικά στην οικονομία και την υποστήριξη του πολιτισμού προσελκύοντας επισκέπτες οι οποίοι είναι πρόθυμοι να δαπανήσουν περισσότερα χρήματα (high spending visitors). Επιπλέον, οι αρνητικές επιδράσεις είναι μικρότερης κλίμακας σε σχέση με τον μαζικό τουρισμό, κυρίως ως προς το περιβάλλον και τους πολιτιστικούς πόρους (Majdoub, 2009; Richards, 2018).

Ένα σημαντικό στοιχείο αναφορικά με τον πολιτιστικό τουρισμό είναι η χρονική διάστασή του. Η ζήτηση του πολιτιστικού τουρισμού δεν επικεντρώνεται σε μια συγκεκριμένη εποχή του έτους, αλλά καθ΄ όλη τη διάρκεια του χρόνου. Είτε λειτουργώντας συμπληρωματικά είτε αυτόνομα ο πολιτιστικός τουρισμός, έχει τη δυνατότητα να συμβάλει στη μείωση του φαινομένου της εποχικότητας, που αποτελεί και το ζητούμενο για την τουριστική βιομηχανία, κυρίως σε περιοχές που συγκεντρώνουν ένα μεγάλο μέρος των απαιτούμενων πόρων. Το φαινόμενο της εποχικότητας, μπορεί να μειωθεί με το σχεδιασμό τουριστικών πακέτων τα οποία κατά κύριο λόγο θα περιλαμβάνουν το κλασικό προϊόν, αλλά παράλληλα θα προσπαθούν να προωθήσουν τον πολιτισμό, ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της κάθε περιοχής. Η προσφορά ποικίλων τουριστικών εμπειριών με πληθώρα δραστηριοτήτων έχει τη δυνατότητα να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα των προορισμών (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016).

Ο πολιτιστικός τουρισμός, αδιαμφισβήτητα προωθεί την ανταγωνιστικότητα, διευρύνει τις ευκαιρίες για απασχόληση, μειώνει την αγροτική μετανάστευση, ενισχύει τη δημιουργία εσόδων με σκοπό τις επενδύσεις, και φυσικά αυξάνει το αίσθημα της υπερηφάνειας και της αυτοεκτίμησης μεταξύ των κοινοτήτων. Επίσης, είναι σαφές ότι ο πολιτιστικός τουρισμός θα πρέπει να πληροί μια σειρά από στόχους και προϋποθέσεις. Σημαντική προϋπόθεση, είναι ότι οι κάτοικοι της κοινότητας θα πρέπει, να διατηρήσουν τον έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης από τον καθορισμό στόχων, τον καθορισμό των πόρων και την εκτέλεση στρατηγικών για την ανάπτυξη. Την ίδια στιγμή, η ανάπτυξη του τουρισμού θα πρέπει να παρέχει θέσεις εργασίας για τους κατοίκους (Gutierrez et al., 2005; Jamieson, 1994; Muganda, 2013). Οι θέσεις εργασίας πρέπει να θεωρηθούν ως αναπόσπαστο κομμάτι της τουριστικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Ως μέρος της διαδικασίας της εξασφάλισης ποιοτικής απασχόλησης, ορίζεται η διασφάλιση ότι η τουριστική υποδομή δηλαδή, ξενοδοχεία, εστιατόρια και καταστήματα, αναπτύσσονται και σε τοπικό επίπεδο. Η εκπαίδευση των κατοίκων της περιοχής και η πρόσβαση σε οικονομική υποστήριξη για την άνθιση της τοπικής επιχειρηματικότητας, είναι απαραίτητο να βρίσκονται στο επίκεντρο της πολιτικής για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Είναι σημαντικό, όλοι οι κάτοικοι να έχουν ισότιμη πρόσβαση στους καρπούς της ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού. Επίσης, καθίσταται απαραίτητη η διασφάλιση πόρων για τη διατήρηση και ενίσχυση της

πολιτιστικής κληρονομιάς με τη χρήση διεθνώς αποδεκτών κριτηρίων και προτύπων. Η Χάρτα της Βενετίας, καθώς και άλλες διεθνείς Χάρτες θα πρέπει να λειτουργούν ως βάση για την ανάπτυξη και την παρουσίαση των πολιτιστικών πόρων. Αναλυτική αναφορά στις σημαντικότερες χάρτες αναφορικά με τον πολιτισμό τουρισμό θα γίνει σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής (Council of Europe, 2005; Jamieson, 1994).

1.3. Πολιτιστικός τουρισμός και πολιτιστική κληρονομιά

Αρχικά θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι οποιαδήποτε συζήτηση για τις σχέσεις μεταξύ τουρισμού, πολιτισμού και ανάπτυξης αντιμετωπίζει διάφορα επίπεδα πολυπλοκότητας. Η ίδια η φύση του πολιτισμού συνεπάγεται ότι δεν είναι στατική, καθώς εξελίσσεται και αλλάζει και ως εκ τούτου οι πολύπλευρες σχέσεις που μοιράζεται με τον τουρισμό είναι επίσης μεταβαλλόμενες (Hughes, 2002; Fabrizio et. al., 2000). Διάφορες διαστάσεις του πολιτισμού εμπλέκονται με τον τουρισμό, αν και το καθένα έχει τη δική του υπόσταση και ανεξαρτησία. Σημαντική προϋπόθεση, να αναγνωρίσουμε ότι όλο και περισσότερο ο τουριστικός τομέας βασίζεται στον πολιτισμό για να προσφέρει ποιοτικά προϊόντα και εμπειρίες στους ταξιδιώτες. Αυτή η αυξημένη προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς στους ταξιδιώτες, μπορεί να αποφέρει αξιοσημείωτα οικονομικά οφέλη για την περιοχή και την ευρύτερη γεωγραφική τους θέση. Ταυτόχρονα, θα πρέπει η αποτελεσματική διαχείριση αυτής της αυξημένης τουριστικής δραστηριότητας να διασφαλίζει τη βιωσιμότητα του χώρου και των γύρω περιοχών. Για παράδειγμα, το Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, το οποίο ιδρύθηκε το 1992 ως οργανισμός συντονισμού της UNESCO για θέματα παγκόσμιας κληρονομιάς, ασχολείται με θέματα διαχείρισης και εκπαίδευσης σχετικά με την τουριστική διάσταση των τοποθεσιών, συμπεριλαμβανομένης της υποστήριξης της εκπόνησης σχεδίων διαχείρισης για την αντιμετώπιση των πιέσεων που μπορούν να δημιουργήσουν οι τουρίστες (Changkai, 2010; McKercher, et. al., 2002; Robinson κ. συν, 2006; Πούλιος & Τουλούπα, 2020).

Στόχο της κοινότητας του πολιτιστικού τουρισμού πρέπει να αποτελεί, η εξασφάλιση της αυθεντικής εμπειρίας. Δηλαδή, η εμπειρία που θα παρέχεται στους επισκέπτες να είναι αυθεντική, να αντικατοπτρίζει με ρεαλισμό τον πολιτισμό της περιοχής και να μην επιχειρεί να παρουσιάσει μια ψεύτικη εικόνα του πολιτισμού της κοινότητας (Jamieson, 1994). Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός τη δεκαετία του 1990 και συγκεκριμένα το 1995 καταλάμβανε το 37% του παγκοσμίου τουριστικού χάρτη, δηλαδή 199 εκατομμύρια ταξίδια πολιτισμικού τουρισμού και το 50% του ευρωπαϊκού χάρτη (Δερμιτζάκη κ. συν, 2009). Μια ακόμη επίδραση της πολυπλοκότητας του ορισμού του πολιτιστικού τουρισμού που αναλύσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι η δυσκολία μετρήσιμων αποτελεσμάτων καθώς και αξιολόγησης τους. Οι τουρίστες που ταξιδεύουν διεθνώς και ασκούν κάποια πολιτιστική δραστηριότητα αντιπροσωπεύουν το 40%, σύμφωνα με τα στοιχεία του 2004. Τρία χρόνια μετά και πιο συγκεκριμένα το 2007 το αντίστοιχο μέγεθος σε πολιτιστικά ταξίδια στις διεθνείς αφίξεις ήταν 359 εκατομμύρια ταξίδια πολιτισμικού τουρισμού (Richards 2014; UNWTO 2004; Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016). Μάλιστα, κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας κρίσης το 2008, ο τουρισμός σε ευρωπαϊκούς προορισμούς με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά μειώθηκε μόνο 5%, ενώ το μεγαλύτερο πλήγμα δέχθηκε ο τουρισμός σε τουριστικά θέρετρα διακοπών όπου μειώθηκε κατά 20% (Bonetti, Simoni & Cercola 2014). Πολύ μεγάλο ενδιαφέρον θα έχουν και οι μελέτες και τα στατιστικά στοιχεία που θα δημοσιευθούν αναφορικά με την περίοδο της παγκόσμιας υγειονομική κρίσης που προκάλεσε και συνεχίζει να προκαλεί ο Covid-19.

Συμπεραίνουμε, ότι ο σύγχρονος ταξιδιώτης στοχεύει στις αυθεντικές, βιωματικές εμπειρίες ζωής αναζητώντας όλο και περισσότερο την αυτονομία του, μέσα από την επαφή με την ιστορία, τον πολιτισμό, τη γεωμορφολογία, τη γαστρονομία και τη λαογραφία. Επιδιώκει να βιώσει εμπειρίες από τον τόπο τον οποίο θα επισκεφτεί και όχι απλά να παρατηρεί αποστασιοποιημένος. Τα μέσα και τα εργαλεία που διαθέτει ο πολιτιστικός τουρισμός, για να επιτευχθεί μια μοναδική εμπειρία στους επισκέπτες είναι η διεξαγωγή πολιτιστικών εκδηλώσεων, η υλοποίηση πολιτιστικών διαδρομών και η ανάδειξη χώρων και μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς (Richards 2014; World Tourism Organization, 2015; Παπαγεωργίου, 2012; Τριανταφύλλου, 2021). Γι’ αυτό το λόγο, οι εμπειρίες που θα παρέχονται στους επισκέπτες, θα πρέπει να βασίζονται

στην καθημερινότητα και στην παράδοση και όχι σε τουριστικά προϊόντα τα οποία έχουν δημιουργηθεί με απώτερο στόχο το κέρδος. Οι ντόπιοι μπορούν να συμβάλουν τα μέγιστα προς αυτή την κατεύθυνση, αναδεικνύοντας τα βασικά σημεία των αυθεντικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της περιοχής τους, προσφέροντας κάτι πραγματικά μοναδικό στους επισκέπτες.

Τέλος, η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, θα πρέπει επίσης να είναι βιώσιμη και απαραίτητα να βασίζεται στην πραγματικότητα, με όλα τα φυσικά, οικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της (Jamieson, 1994; European Cultural Tourism Network, 2016; World Tourism Organization, 2015). Για το συντονισμό λοιπόν, όλων των παραπάνω καθίσταται αναγκαία η ύπαρξη στρατηγικής. Από τον τομέα των επιχειρήσεων έχουν αφομοιωθεί στη διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς, αρκετά χρήσιμα εργαλεία τα οποία είναι διαθέσιμα στους διαχειριστές της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, το επιστημονικό μάνατζμεντ έγινε αναγκαίο και στη καθ' ημέρα πράξη των ιθυνόντων πολιτισμού, και αυτό καθώς με την πάροδο του χρόνου οι αλλαγές σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά θέματα ήταν ραγδαίες. Για παράδειγμα, η αύξηση των επισκεπτών με συγκεκριμένες προτιμήσεις, καθώς και η σημαντικότητα της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς, αποτελούν διεθνείς τάσεις με αντίκτυπο στα πολιτιστικά πράγματα (Βινιεράτου κ. συν, 2003). Ο σχεδιασμός του πολιτιστικού τουρισμού σε μια περιοχή, θα πρέπει οπωσδήποτε να πορεύεται βάσει στρατηγικής, ώστε να περιλαμβάνει πρόσβαση σε συμβουλές ειδικών στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σύμφωνα με τον Jamieson (1994: 1), οι ακόλουθες δραστηριότητες πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό του πολιτιστικού τουρισμού:

I. καταγραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Η διαδικασία της καταγραφής, θα πρέπει να περιλαμβάνει υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Δεν πρέπει δηλαδή, να δοθεί σημασία μόνο στα κτήρια, μνημεία και τα αντικείμενα αλλά και στον τρόπο ζωής και τις πολιτιστικές παραδόσεις της περιοχής. Για παράδειγμα, σε ιστορικές πηγές (τοποθεσίες, κτίρια, γειτονιές, συνοικίες), σε χαρακτηριστικά τα οποία συνδέονται με τις μειονοτικές θρησκευτικές ομάδες (οικισμοί, γλώσσα, τρόπος ζωής, αξίες, πρότυπα εργασίας, εκπαίδευση), στα

φυσικά χαρακτηριστικά (μορφολογία εδάφους, τοπογραφία, βλάστηση, νερό, θερμοκρασία, το κλίμα), στις καθημερινές δραστηριότητες των κατοίκων (φεστιβάλ και εκδηλώσεις), στα οικιστικά μοντέλα, σε άυλα στοιχεία (ιστορία, τρόπος ζωής, δομή λήψης πολιτικών αποφάσεων, δομή της κοινωνίας, παράδοση και αξίες)

II. εκτίμηση του τι είναι σημαντικό για τους κατοίκους της περιοχής από ιστορική άποψη

III. αξιολόγηση της πολιτιστικής κληρονομιάς από τη σκοπιά του τουρισμού

IV. ανάλυση της αγοράς των πόρων πολιτιστικής κληρονομιάς

V. ανάπτυξη εναλλακτικών επιλογών που πρέπει να αξιολογηθούν από τα τοπικά συμφέροντα

VI. δημιουργία ενός σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης

VII. ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος, το οποίο θα περιλαμβάνει, κατάρτιση και εκπαίδευση, ερμηνευτικό σχεδιασμό και ανάπτυξη, φυσικές βελτιώσεις (κτιρίων και τοπίου), κατασκευή νέων εγκαταστάσεων και υποστήριξη των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων

VIII. διαχείριση των πολιτιστικών πόρων του τουρισμού (Jamieson, 1994)

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος τουρισμού, όπου μπορεί να αναπτυχθεί σε οποιοδήποτε χώρο δηλαδή σε πόλη, ή σε επαρχία. Στη βιβλιογραφία έχουν αναφερθεί διάφορα είδη πολιτιστικού τουρισμού, εξαιτίας της πολυπλοκότητας και των πολυάριθμών δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού. Αυτά τα είδη μπορεί να αποτελούν επιμέρους δραστηριότητες ενός ενιαίου τουριστικού προϊόντος που σχετίζεται με πολιτιστικές δραστηριότητες, ή μπορεί να αποτελούν επιμέρους μορφές τουρισμού που εντάσσονται στο πλαίσιο του πολιτιστικού τουρισμού. Ωστόσο, και στις δύο περιπτώσεις κάθε ένα από αυτά τα προϊόντα ή κάθε επιμέρους μορφή τουρισμού έχει ως βάση το πολιτιστικό κίνητρο. Σύμφωνα με τους Βαγιονή & Σκούλτσο (2016: 40-41) οι μορφές του πολιτιστικού τουρισμού είναι οι εξής:

I. Τουρισμός κληρονομιάς ή μνημειακός τουρισμός

Η συγκεκριμένη μορφή αποτελεί τη βάση του πολιτιστικού τουρισμού, καθώς περιλαμβάνει το σύνολο της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου, άυλων και υλικών αγαθών, όπως αρχαιολογικοί χώροι, δομημένο περιβάλλον, μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς, λογοτεχνία, παραδόσεις, τοπικές τέχνες.

II. Αστικός τουρισμός

Αποτελεί μια ειδική μορφή τουρισμού με βάση τον πολιτισμό. Η δραστηριότητα των τουριστών σε μια πόλη περιλαμβάνει, επισκέψεις σε μουσεία, μνημεία, εκθεσιακούς χώρους, βιομηχανικούς χώρους, εκδηλώσεις. Ο αστικός τουρισμός αποτέλεσε την αφετηρία για την ανάπτυξη του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, έναν θεσμό ο οποίος αναδεικνύει ευρωπαϊκές πόλεις ως κέντρα πολιτισμού και εκδηλώσεων για τη διάρκεια ενός έτους.

III. Τουρισμός εκδηλώσεων και φεστιβαλικός τουρισμός

Ως τουρισμός εκδηλώσεων, ορίζεται η συστηματική ανάπτυξη ειδικών εκδηλώσεων ως τουριστικών αξιοθέατων (Getz, 1989). Ως φεστιβάλ, ορίζεται μια εκδήλωση που επαναλαμβάνεται συχνά, πραγματοποιείται σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και έχει συγκεκριμένη θεματική όπως το θέατρο, τη μουσική, τον κινηματογράφο. Ο φεστιβαλικός τουρισμός συνδέεται άρρηκτα με τον πολιτισμό.

IV. Θρησκευτικός τουρισμός

Η επίσκεψη των τουριστών σε θρησκευτικά μνημεία, ενδέχεται να ωθείται από θρησκευτικά αλλά και από πολιτιστικά κίνητρα. Αυτού του είδους ο τουρισμός αποτελεί μια από τις πολλές εκφάνσεις του πολιτισμικού τουρισμού.

V. Γαστρονομικός τουρισμός

Η γαστρονομία αποτελεί σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού ενός τόπου. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO, 2019) ορίζει ως γαστρονομικό τουρισμό, την εμπειρία του επισκέπτη η οποία συνδέεται με την τοπική γαστρονομία, την τοπική παραγωγή καθώς και συναφείς δραστηριότητες και περιλαμβάνει γευσιγνωσία, επίσκεψη σε οινοποιία και αμπελώνες.

VI. Βιομηχανικός τουρισμός

Είναι η μορφή τουρισμού η οποία δίνει τη δυνατότητα στους ενδιαφερόμενους να επισκεφτούν μνημεία βιομηχανικής κληρονομιάς μιας περιοχής

VII. Εκπαιδευτικός τουρισμός.

Ο συνδυασμός της μάθησης-μόρφωσης με την αναψυχή

VIII. Δημιουργικός τουρισμός.

Μορφή τουρισμού κατά την οποία οι επισκέπτες έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν το δημιουργικό δυναμικό τους μέσω της ενεργής συμμετοχής τους σε μαθήματα και μαθησιακές εμπειρίες που είναι χαρακτηριστικές του προορισμού που έχουν επισκεφθεί (Richards & Raymond, 2000). Στόχο του δημιουργικού τουρισμού αποτελεί η κατανοήσουν της τοπικής κουλτούρας (Dayoub, 2020; Tomasi, 2020; World Tourism Organization, 2019; Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016; Μοίρα & Παρθένης, 2011).

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι βασική επιδίωξη του πολιτιστικού τουρισμού, αποτελεί η προβολή των χαρακτηριστικών του τοπικού πολιτισμού της περιοχής και κατ' επέκταση η ανάδειξη της περιοχής (Bogacz-Wojtanowska & Góral, 2018; Καραβασίλη κ. συν, 1999; Τουλούπα, 2015).

Εν κατακλείδι, ο πολιτιστικός τουρισμός, κατέχει σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια τουριστική βιομηχανία. Σύμφωνα με τις πρόσφατες αλλαγές των τάσεων του τουρισμού, είναι προφανές ότι οι επισκέπτες είναι πιο ενεργοί σε πολιτιστικές δραστηριότητες από ό,τι παλαιότερα. Φυσικά, εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι το κοινό του μαζικού τουρισμού που αναζητεί μόνο ήλιο και θάλασσα θα εξακολουθεί να κατέχει δεσπόζουσα θέση. Από την άλλη πλευρά παρατηρείται ότι, καθώς οι νέες γενιές των επισκεπτών εμφανίζονται στην τουριστική αγορά, μπορούμε να μιλάμε για μια νέα γενιά τουριστών οι οποίοι υποκινούνται κυρίως από τον αθλητισμό, το θέαμα και τις δυνατές εμπειρίες, οπότε μπορούμε να μιλάμε για τους εν δυνάμει πολιτιστικούς τουρίστες των επόμενων ετών (Csapó, 2012). Τέλος, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού μόνο στην Ευρώπη οι αφίξεις αναμένεται να αυξηθούν από 590 εκατομμύρια σε περίπου 750 εκατομμύρια μέχρι το 2030. Για το λόγο αυτό, ο

Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού προτείνει η Ευρώπη να επικεντρωθεί στα πλεονεκτήματά της και πρωτίστως στην πολιτιστική κληρονομιά της (World Tourism Organization, 2015).

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω δεδομένα, ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ένα φαινόμενο που εξελίσσεται. Στόχος του πολιτιστικού τουρισμού, είναι η εξασφάλιση της εμπειρίας για τον επισκέπτη. Επιπλέον, τα οφέλη του είναι θετικά και για την κοινωνία, καθώς μέσω του κατάλληλου σχεδιασμού μπορεί να φέρει ευεργετικά αποτελέσματα στις κοινότητες.

1.4. Οι Διεθνής Χάρτες και Διακηρύξεις για τον πολιτιστικό τουρισμό

Τις τελευταίες δεκαετίες, φορείς παγκόσμιας εμβέλειας συνεδρίασαν αρκετές φορές ώστε να μπορέσουν να καταλήξουν σε κάποιες γενικές αρχές και κατευθυντήριες οδηγίες αναφορικά με θέματα πολιτιστικού τουρισμού. Σε αυτή την ενότητα πραγματοποιείται μια ανασκόπηση αυτών των διακηρύξεων.

Όσον αφορά τα μνημεία και την προστασία τους δημιουργήθηκε ο Χάρτης της Βενετίας, ο οποίος φέρνει τα μνημεία σε πρώτο πλάνο και τα καθιστά ένα παγκόσμιο ζήτημα. Πρωταρχικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη, διαδραμάτισαν η ίδρυση διεθνών οργανισμών και η συντονισμένη δράση τους, με στόχο τη διάσωση των μνημείων όπως και η ψήφιση της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς από την UNESCO το 1972. Η ψήφιση αυτού του χάρτη πραγματοποιήθηκε το 1964 κατά τη διάρκεια του 2ου Διεθνούς Συνέδριου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων του ICOMOS. Οι βασικές αρχές του Χάρτη της Βενετίας είναι οι εξής (ICOMOS, 1964):

- **I.** πραγματοποιείται διεύρυνσή του αντικειμένου του πολιτισμού και εκτός από τα μνημεία περιλαμβάνει φυσικούς και ιστορικούς τόπους και σύνολα (άρθρα 1 και 14)
- **II.** επιτάσσεται η διεπιστημονική συνεργασία
- **III.** πραγματοποιείται πρόταση όσον αφορά τη συντήρηση και την αποκατάσταση των μνημείων

IV. τα άρθρα 9 έως 13 αφορούν την αποκατάσταση των μνημείων, η οποία σύμφωνα με τον Χάρτη έχει στόχο την ανάδειξη των αισθητικών και ιστορικών αξιών τους (άρθρο 9).

Συνεχίζουμε την αναφορά μας με τη Διεθνή Χάρτα για τον Πολιτιστικό Τουρισμό «Managing Tourism at Places of Heritage Significance» του 1999 από το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS), το οποίο εκτιμά ότι ο τουρισμός αποτελεί ένα από τα κύρια οχήματα πολιτιστικών ανταλλαγών και έχει τη δύναμη να διατηρήσει την πολιτιστική κληρονομιά. Επιπρόσθετα, σημαντική διακήρυξη για τον πολιτιστικό τουρισμό αποτελεί η διακήρυξη του Cape Town του 2002 αναφορικά με τον υπεύθυνο τουρισμό (Responsible Tourism in Destinations). Η διακήρυξη του Cape Town περιλαμβάνει τις εξής θέσεις αναφορικά με τον υπεύθυνο τουρισμό:

V. ότι ελαχιστοποιεί τις αρνητικές οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις

VI. δημιουργεί μεγαλύτερα οικονομικά οφέλη για τους ντόπιους και ταυτόχρονα ενισχύει την ευημερία των κοινοτήτων υποδοχής, βελτιώνει τις συνθήκες εργασίας και την πρόσβαση στη βιομηχανία

VII. υπολογίζει τη γνώμη των κατοίκων της περιοχής, σε σημαντικές αποφάσεις που θα επηρεάσουν την καθημερινή τους ζωή

VIII. συμβάλλει θετικά στη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς

IX. προσφέρει ευχάριστες εμπειρίες για τους επισκέπτες μέσω ουσιαστικών συνεργασιών με τους ντόπιους με στόχο την καλύτερη κατανόηση των τοπικών πολιτιστικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών θεμάτων της περιοχής

X. παρέχει πρόσβαση σε άτομα με ειδικές ανάγκες

XI. ενθαρρύνει το σεβασμό μεταξύ επισκεπτών και ντόπιων και δημιουργεί τοπική υπερηφάνεια και εμπιστοσύνη (European Cultural Tourism Network, 2016).

Άξια αναφοράς, είναι και η Χάρτα της Ρίγας για την σιδηροδρομική κληρονομιά «Railway Heritage», που εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία του Μουσείου και των Τουριστικών Σιδηροδρόμων (European Federation of Museum and Tourist Railways) τον Απρίλιο του 2005 στη Λετονία. Η εν λόγω Χάρτα είναι μια δήλωση αρχών με κατευθυντήριες οδηγίες για την συντήρηση, αποκατάσταση, επισκευή και χρήση του ιστορικού σιδηροδρομικού εξοπλισμού με στόχο να έχουν τη δυνατότητα οι μελλοντικές γενεές να γνωρίσουν αυτή τη σημαντική κληρονομιά.

Θα αναφερθούμε σε μια ακόμη διακήρυξη, τη Διακήρυξη Κάρντιφ (Cardiff Declaration) για το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πολιτιστικού Τουρισμού (ECTN) INTERREG IIIC η οποία δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο του 2005. Η εν λόγω διακήρυξη επισημαίνει ότι ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να βοηθήσει περαιτέρω την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση και συνιστά τρόπους προώθησης της συνεργασίας.

Τον Μάϊο του 2006 στο Europa Nostra Congress δημιουργήθηκε η Διακήρυξη της Μάλτας (Malta Declaration) για τον πολιτιστικό τουρισμό, η οποία αναγνωρίζει τη πολιτιστική κληρονομιά ως ξεχωριστό χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής ταυτότητας που πρέπει να διασφαλιστεί.

Η Διακήρυξη του Γκέτεμπεργκ (Gothenburg Declaration) το Νοέμβριου του 2006, του Ευρωπαϊκού Δικτύου Πολιτιστικού Τουρισμού (ECTN) INTERREG IIIC: «δημιουργικό μέλλον, ο πολιτιστικός τουρισμός ως ένας βιώσιμος και αναπτυσσόμενος τομέας», επικεντρώθηκε στην ανάγκη ενεργής συμμετοχής της κοινότητας στην ανάπτυξη και διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού.

Η Διακήρυξη του Νταβός (Davos Declaration) το 2007, για την κλιματική αλλαγή και τον τουρισμό, με τίτλο «Αντιμετώπιση των παγκόσμιων προκλήσεων», που διοργανώθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO) σε συνεργασία με το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (United Nations Environment Programme UNEP) και τον Παγκόσμιο Μετεωρολογικό Οργανισμό (World Meteorological Organization WMO), με την υποστήριξη του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (World Economic Forum WEF) και την ελβετική κυβέρνηση, αναγνωρίζει ότι:

I. το κλίμα είναι βασικός πόρος για τον τουρισμό και ο συγκεκριμένος τομέας είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στις επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος και της υπερθέρμανσης του πλανήτη

II. ο τουρισμός θα εξακολουθήσει να αποτελεί ζωτικό στοιχείο της παγκόσμιας οικονομίας, που συμβάλλει σημαντικά στους αναπτυξιακούς στόχους (Millennium Development Goals) και αποτελεί αναπόσπαστο, θετικό στοιχείο στην κοινωνία μας

III. ο τουριστικός τομέας πρέπει να ανταποκριθεί ταχέως στην αλλαγή του κλίματος και να μειώσει προοδευτικά τη χρήση αερίων που συμβάλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου. Επιπλέον, οι τουριστικές επιχειρήσεις πρέπει να προσαρμοστούν στην εφαρμογή της υπάρχουσας καθώς και της νέας τεχνολογίας με στόχο τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης της επιχείρησης τους. Τέλος, μέσω του τουρισμού μπορούν να εξασφαλιστούν οικονομικοί πόροι για να ενισχυθούν φτωχές περιφέρειες και χώρες (European Cultural Tourism Network, 2016).

Η Διακήρυξη της Μαγνησίας (Magnesia Declaration) για την «Πολιτιστική Κληρονομιά και την Τουριστική Ανάπτυξη» μέσα από το πρόγραμμα CHIRON INTERREG IIIB CADSES, που υπογράφηκε στην Αγριά της Μαγνησίας, τον Ιούλιο του 2008, η οποία καλεί τις τοπικές κοινότητες να συμμετάσχουν στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου τους και τονίζει την ανάγκη σύμπραξης σε όλα τα επίπεδα προκειμένου να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη του τουριστικού τομέα.

Το Μάϊο του 2013 έχουμε ακόμη μια διακήρυξη, τη Διακήρυξη Cittadella (Cittadella Declaration) σχετικά με την αειφόρο και καινοτόμο τουριστική ανάπτυξη. Η εν λόγω διακήρυξη αποτελεί μέρος της συνεδρίασης της Συμβουλευτικής Επιτροπής CHARTS INTERREG IVC που πραγματοποιήθηκε στην Περιφέρεια Veneto της Ιταλίας. Η εν λόγω διακήρυξη προτείνει μια νέα τουριστική προσέγγιση, με τους ταξιδιώτες να βρίσκονται στο επίκεντρο όλων των δράσεων, ενεργές και παθητικές. Μεταξύ άλλων προτείνει:

I. την προώθηση λιγότερο γνωστών προορισμών

II. τη συνεργασία με μικρότερες πόλεις και λιγότερο αναπτυγμένους τουριστικούς προορισμούς

III. την παράταση της τουριστικής περιόδου

IV. την προώθηση της περιφέρειας που βρίσκεται ο τουριστικός προορισμός

V. την βελτίωση των διαφορετικών και καινοτόμων τύπου τουρισμού (για παράδειγμα ποδηλασία, τουρισμό με σκάφη, φιλικά προς το περιβάλλον μέσα μεταφοράς, παραδοσιακές δεξιότητες, τοπικά προϊόντα και γαστρονομία)

VI. οικονομικά βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη (European Cultural Tourism Network, 2016).

Η διακήρυξη του Siem Reap για τον πολιτιστικό τουρισμό (Siem Reap Declaration on Tourism and Culture – Building a New Partnership Model) δημιουργήθηκε από την σύμπραξη του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) και της UNESCO στη Καμπότζη, τον Φεβρουάριο του 2015. Η διακήρυξη αυτή ήταν επιστέγασμα της Παγκόσμιας Διάσκεψης για τον πολιτιστικό τουρισμό, η οποία συγκέντρωσε για πρώτη φορά τους Υπουργούς Τουρισμού και Πολιτισμού από διάφορες χώρες του κόσμου. Στην εν λόγω διάσκεψη οι φορείς δεσμεύτηκαν στο να οικοδομήσουν νέα μοντέλα εταιρικής σχέσης μεταξύ τουρισμού και πολιτισμού, να προωθήσουν και να προστατεύσουν την πολιτιστική κληρονομιά, να φέρουν κοντά τους ανθρώπους και να προωθήσουν την αειφόρο ανάπτυξη μέσω πολιτιστικών διαδρομών. Επιπλέον, δεσμεύτηκαν να προωθήσουν τη συνεργασία μεταξύ τουρισμού και δημιουργικών βιομηχανιών και να προωθήσουν τη συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην αστική ανάπτυξη, προωθώντας τις σχέσεις μεταξύ τουρισμού και πολιτισμού με στόχο την προώθηση ενός πιο βιώσιμου μέλλοντος για όλους (World Tourism Organization, 2015).

Το Μανιφέστο Τουρισμού για την ανάπτυξη και την απασχόληση (Tourism Manifesto for Growth and Jobs) που δημοσιεύθηκε τον Δεκέμβριο του 2015 έπειτα από συνεργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ταξιδιών (European Travel Commission) και του ECTN, στοχεύει στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και τα οφέλη που δύναται να προσφέρει ο τουρισμός. Επίσης, αναφέρεται σε ποικίλους άλλους τομείς όπως στον θεματικό τουρισμό, συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών διαδρομών,

σε συστήματα ποιότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς και την εμπειρία του επισκέπτη (European Cultural Tourism Network, 2016).

Χάρτης	Έτος	Ορισμός
Χάρτης της Βενετίας	1964	Προστασίας των μνημείων
Διεθνή Χάρτα για τον Πολιτιστικό Τουρισμό «Managing Tourism at Places of Heritage Significance»	1999	Διατήρηση πολιτιστικής κληρονομιάς
Διακήρυξη του Cape Town	2002	Υπεύθυνος τουρισμός
Χάρτα της Ρίγας	2005	Κατευθυντήριες οδηγίες για την συντήρηση, αποκατάσταση, επισκευή και χρήση του ιστορικού σιδηροδρομικού εξοπλισμού
Διακήρυξη Κάρντιφ	2005	Ο πολιτιστικός τουρισμός στην ευρωπαϊκή ενσωμάτωση ενίσχυση των τρόπων προώθησης της συνεργασίας
Διακήρυξη της Μάλτας	2006	Αναγνώριση τη πολιτιστική κληρονομιά ως ξεχωριστό χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής ταυτότητας που πρέπει να διασφαλιστεί
Διακήρυξη του Γκέτεμποργκ	2006	Ανάγκη ενεργής συμμετοχής της κοινότητας στην ανάπτυξη και διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού

Διακήρυξη του Νταβός	2007	Το κλίμα είναι βασικός πόρος για τον τουρισμό και ο συγκεκριμένος τομέας είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στις επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος και της υπερθέρμανσης του πλανήτη
Διακήρυξη της Μαγνησίας	2008	Καλεί τις τοπικές κοινότητες να συμμετάσχουν στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου τους
Διακήρυξη Cittadella	2013	Αειφόρο και καινοτόμο τουριστική ανάπτυξη
Διακήρυξη του Siem Reap	2015	Νέα μοντέλα εταιρικής σχέσης μεταξύ τουρισμού και πολιτισμού, να προωθήσουν και να προστατεύσουν την πολιτιστική κληρονομιά, να φέρουν κοντά τους ανθρώπους και να προωθήσουν την αειφόρο ανάπτυξη μέσω πολιτιστικών διαδρομών

Οι Διεθνείς Χάρτες και Διακυρήξεις για τον πολιτιστικό τουρισμό χρονολογικά
Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Το 2016 έγινε μια προσπάθεια και στη χώρα μας από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πολιτιστικού Τουρισμού (European Cultural Tourism Network ECTN) για τη διατύπωση μιας χάρτας αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Ο λόγος για τη χάρτα της Θεσσαλίας αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού η οποία στηρίχθηκε στους παραπάνω Διεθνής Χάρτες και Διακηρύξεις (Thessalia Charter for Sustainable Cultural Tourism 2016) καθώς και σε κάποιες επιπλέον σημαντικές ανακοινώσεις, γνωμοδοτήσεις, ψηφίσματα, αποφάσεις

και συμπεράσματα θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της UNESCO και του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) (**Παράρτημα Ι**).

Η χάρτα αυτή είναι στην ουσία μια δήλωση αρχών σχετικά με τις περιφερειακές πολιτικές και στρατηγικές που καθοδηγούν την ανάπτυξη, το σχεδιασμό, τη διαχείριση, τη λειτουργία και την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση προς όφελος προορισμών, κοινοτήτων, επιχειρήσεων, πολιτών και επισκεπτών. Επιπλέον, η εν λόγω Χάρτα υιοθετεί μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα θέματα ορθής πρακτικής για την εφαρμογή τους προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού (European Cultural Tourism Network, 2016).

Η εν λόγω Χάρτα προτείνει να υιοθετηθούν και να εφαρμοστούν κάποιες από τις καλές πρακτικές στους παρακάτω τομείς, με στόχο τη βιωσιμότητα του τουρισμού.

I. Κλιματική αλλαγή: μεταξύ άλλων προτείνονται μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών από συναφείς κινδύνους και θέσπιση μέτρων παρακολούθησης, μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου μέσω βιώσιμων επιλογών για τον τουρισμό.

II. Προσβασιμότητα στην πολιτιστική κληρονομιά: μεταξύ άλλων προτείνονται βελτίωση της προσβασιμότητας στην πολιτιστική κληρονομιά για όλους και με διάφορους τρόπους (φυσική ή εικονική), σύνδεση με περιβάλλον.

III. Αποτελεσματικές συνεργασίες: μεταξύ άλλων προτείνονται δημιουργία αποτελεσματικών εταιρικών σχέσεων ανάμεσα σε επαγγελματίες του τουρισμού και του πολιτισμού από όλους του τομείς (δημόσιος και ιδιωτικός τομέας) με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού, βελτίωση της προσφοράς και ανάπτυξη καινοτόμων πιλοτικών προγραμμάτων με στόχο την ενθάρρυνση των επισκεπτών ώστε να γνωρίσουν την τοπική πολιτιστική κληρονομιά.

IV. Κοινότητες υποδοχής και υπεύθυνος τουρισμός: μεταξύ άλλων προτείνονται προώθηση της υπερηφάνειας, της ευαισθητοποίησης,

μεγιστοποίηση τοπικών οφελών και ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων, διασφάλιση αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ τουριστών και κατοίκων, προώθηση της δέσμευσης για «υπεύθυνο τουρισμό», με δεοντολογικές ανησυχίες, ισότητα, μακροπρόθεσμα οράματα, συστήματα πιστοποίησης.

V. Κριτήρια ποιότητας: μεταξύ άλλων προτείνονται ανάπτυξη κριτηρίων ποιότητας για πολιτιστικούς προορισμούς, μέτρηση της απόδοσης όσον αφορά τη βιωσιμότητα του τουρισμού, συμβολή στην πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την «Ετικέτα ποιότητας του ευρωπαϊκού τουρισμού» (European Tourism Quality Label), υποστήριξη και εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Τουρισμού (European Tourism Indicator System ETIS) για την Αειφόρο Ανάπτυξη και τη Διαχείριση προορισμών, πιλοτική εφαρμογή των προτάσεων «Ετικέτα ευρωπαϊκής κληρονομιάς» (European Heritage Label), δημιουργία «συναισθηματικών χαρτών» (emotional maps), χαρτογράφηση του ταξιδιού των επισκεπτών και καταγραφή των εντυπώσεων και των εμπειριών (μέθοδος αξιολόγησης της ποιότητας με βάση το σχεδιασμό), συνδυασμός πολιτιστικής και περιβαλλοντικής κληρονομιάς.

VI. Πληροφορίες επισκεπτών: μεταξύ άλλων προτείνονται βελτιωμένες πληροφορίες για τους επισκέπτες μέσω Κέντρων Πληροφόρησης και Πληροφοριών μέσω εφαρμογών ΤΠΕ, ντοκιμαντέρ βίντεο και πολυμέσων, νέα εργαλεία εικονικής πραγματικότητας, χρήση των μέσω κοινωνικής δικτύωσης και εφαρμογών στο διαδίκτυο, πληροφορίες σχετικά με τη διατήρηση της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής κληρονομιάς και της ποικιλομορφίας.

VII. Μάρκετινγκ: μεταξύ άλλων προτείνονται ανάπτυξη καινοτόμων στρατηγικών μάρκετινγκ βασισμένες στην πολιτιστική κληρονομιά, τοπική και περιφερειακή ταυτότητα, δημιουργία επώνυμων τουριστικών προϊόντων, ενέργειες μάρκετινγκ για τη βιώσιμη και

πολιτιστική ανάπτυξη του τουρισμού όλο το χρόνο, προώθηση του τουρισμού μέσω εκθέσεων και εκδηλώσεων.

VIII. Πολιτιστικές Διαδρομές: μεταξύ άλλων προτείνονται πολιτιστικές διαδρομές σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης και το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο, προπαρασκευαστικές ενέργειες για τη δημιουργία, τον χαρακτηρισμό και την πιστοποίηση τους, στρατηγικές ανάπτυξης και προώθησης των πολιτιστικών διαδρομών, επιπτώσεις των πολιτιστικών διαδρομών στον διαπολιτισμικό διάλογο, τη δημιουργικότητα, την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα, συμβολή των πολιτιστικών διαδρομών στις πρωτοβουλίες για την υποστήριξη διακρατικών καινοτόμων προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού.

IX. Σιδηροδρομική κληρονομιά: μεταξύ άλλων προτείνονται η προστασία και η προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς για τον πολιτιστικό και βιομηχανικό τουρισμό, προώθηση της βιομηχανικής κληρονομιάς των ατμοηλεκτρικών σιδηροδρόμων, αδελφοποιήσεις μεταξύ των θρυλικών σιδηροδρόμων, προώθηση του «Χάρτη της Ρίγας» (Riga Charter) για τη διατήρηση, αποκατάσταση, συντήρηση και επισκευή του ιστορικού σιδηροδρομικού εξοπλισμού.

X. Τοπικά Προϊόντα & Γαστρονομία: μεταξύ άλλων προτείνονται προώθηση τοπικών προϊόντων με πιστοποίηση ονομασίας προέλευσης (ΠΟΠ), αύξηση της συνειδητοποίησης της τοπικής κουζίνας και των παραδοσιακών συνταγών, υγιεινή διατροφή για τους επισκέπτες και δημιουργική κουζίνα, ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας μέσω της τοπικής γαστρονομίας.

XI. Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα: μεταξύ άλλων προτείνονται διατήρηση παραδοσιακών τεχνών και επαγγελμάτων που εξαφανίζονται, προώθηση των παραδοσιακών τεχνών μέσω δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων για τους κατοίκους και τους

επισκέπτες συμπεριλαμβανομένης και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

XII. Ποδηλασία: μεταξύ άλλων προτείνονται προώθηση της ποδηλασίας σε προορισμούς πολιτιστικού τουρισμού για βιώσιμη κινητικότητα, προγράμματα ποδηλασίας για τους επισκέπτες, μονοπάτια, ποδηλατικός τουρισμός ως βιώσιμος, φιλικός προς το περιβάλλον, συνδυασμός ποδηλασίας με άλλα βιώσιμα μέσα τουρισμού.

Τα παραπάνω θέματα έχουν συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα CHARTS INTERREG IVC και τα αποτελέσματα έχουν τη μορφή εργαλείων (Web based toolkits) για τα συγκεκριμένα θέματα ορθής πρακτικής για πολιτιστικούς τουριστικούς προορισμούς (European Cultural Tourism Network, 2016). Κάποιές από αυτές τις πρακτικές είναι απαραίτητες για την ανάδειξη του πολιτισμού ενώ άλλες λειτουργούν σαν επιπρόσθετο στοιχείο για την ενίσχυση της εμπειρίας του επισκέπτη.

Η Χάρτα της Θεσσαλίας προτείνει κάποιες συγκεκριμένες ενέργειες για την βιωσιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού. Ειδικότερα, προτείνει να ενισχυθούν οι διαδικασίες και τα μέσα για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού και η προώθηση, κυρίως με τη μορφή σχεδίων εφαρμογής και μέσω της αποτελεσματικής διαχείρισης των προορισμών. Επιπλέον, η Χάρτα τονίζει τη σημαντικότητα της συνεργασίας όλων των βασικών παραγόντων του πολιτιστικού και του τουριστικού τομέα, δημόσιου και ιδιωτικού, με στόχο αποτελεσματικές εταιρικές σχέσεις. Επίσης, προτείνει ενίσχυση της ενημέρωσης από τα μέσα ενημέρωσης, με στόχο την προώθηση, την εκπαίδευση, τη μελέτη και την ευαισθητοποίηση των επισκεπτών πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος της επίσκεψης τους σε ένα προορισμό, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας πολυγλωσσικού διαφημιστικού υλικού. Δημιουργία στρατηγικής μάρκετινγκ και υλοποίηση οργανωμένων δράσεων για την προώθηση των πολιτιστικού τουρισμού. Ενίσχυση, της βιωσιμότητας και της ανταγωνιστικότητας του ευρωπαϊκού τουρισμού μέσω των πολιτιστικών διαδρομών και των πολιτιστικών τοπίων. Ενθάρρυνση και διευκόλυνση της δικτύωσης πολιτιστικών προορισμών, συμπεριλαμβανομένων των κρατικών φορέων, των επαγγελματιών και των ερευνητών (European Cultural Tourism Network, 2016).

Συμπερασματικά, η Χάρτα της Θεσσαλίας στοχεύει στην προώθηση του πολιτισμού τοποθετώντας την ανθρώπινη ύπαρξη στο κέντρο. Επιπλέον, κύριο σκοπό της αποτελεί η προστασία και η διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς με την ενίσχυση των δυνατοτήτων που υπάρχουν μέσα από την συνεργασία και την επικοινωνία.

Από τις Διεθνείς Χάρτες και Διακηρύξεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω για τον πολιτιστικό τουρισμό, διαπιστώνουμε ότι η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού με την υιοθέτηση καλών πρακτικών, άρχισε να απασχολεί φορείς σε παγκόσμιο επίπεδο από τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Κοινό στόχο των Διεθνών Χαρτών και Διακηρύξεων για τον πολιτιστικό τουρισμό, αποτελεί η πεποίθηση ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει τη δυνατότητα να αναδείξει και παράλληλα να διατηρήσει την πολιτιστική κληρονομιά. Εν κατακλείδι, η Χάρτα της Θεσσαλίας αντικατοπτρίζει την αυξανόμενη έμφαση που δίνεται στα ζητήματα που αφορούν τη διατήρηση και τη διάδοση του ευρωπαϊκού πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένου του σύγχρονου πολιτισμού και της περιβαλλοντικής κληρονομιάς, υπό το πρίσμα της σύνδεσής τους με τον υπεύθυνο τουρισμό και την αειφόρο ανάπτυξη.

Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντική η ανάγκη για δημιουργία βιώσιμων, καινοτόμων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών που βασίζονται στην πολιτιστική κληρονομιά. Η Χάρτα της Θεσσαλίας για τον πολιτιστικό τουρισμό στοχεύει στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων της αλλαγής του κλίματος, στην παροχή πρόσβασης σε όλους στους πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους, στις αποτελεσματικές συνεργασίες, στη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων, στην εξοικείωση των επισκεπτών με τον πολιτισμό και την κληρονομιά, στην ενίσχυση της ποιότητας των υπηρεσιών και την ενημέρωση των επισκεπτών, την καθιέρωση στρατηγικών μάρκετινγκ, την προώθηση των πολιτιστικών διαδρομών, τη σιδηροδρομική κληρονομιά, τη γαστρονομία, τις παραδοσιακές δεξιότητες καθώς και την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και των συνεπειών της μέσω της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης, την καινοτομία, την κοινωνικοοικονομική συνοχή και τη βιώσιμη ανάπτυξη (European Cultural Tourism Network, 2016).

1.5. Το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού

Αρχικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι ταξιδιώτες έλκονται προς τα αξιοθέατα και επιλέγουν ποια από αυτά θα επισκεφθούν σύμφωνα με τα δικά τους κίνητρα (Richards, 2016). Ωστόσο, το βασικό κίνητρο για τους ανθρώπους που επιλέγουν τον πολιτιστικό τουρισμό, είναι η επιθυμία τους να αποκτήσουν βαθύτερη κατανόηση για τον πολιτισμό και την κληρονομιά του τόπου που έχουν επισκεφθεί (Black, 2009). Σύμφωνα με τους MacCannell και Cohen (1979) ο πολιτισμός είναι μια διαδικασία διερεύνησης, από την πλευρά των επισκεπτών, της αρχικής σημασίας της τουριστικής εμπειρίας (Binkhorst & Den Dekker 2009; Capp, 2012; MacCannell, 1976 & Cohen, 1979).

Για να μελετήσει την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Τουρισμού και Αναψυχής (European Association for Tourism and Leisure Education ATLAS) ξεκίνησε το Πρόγραμμα Πολιτιστικού Τουρισμού (Cultural Tourism Research Project) το 1992. Το έργο αποσκοπούσε στην ανάλυση της αγοράς του πολιτιστικού τουρισμού της Ευρώπης. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του εν λόγω ερευνητικού προγράμματος ήταν η έρευνα των επισκεπτών σε πολιτιστικά αξιοθέατα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Σχεδόν 6.500 επισκέπτες σε 26 τοποθεσίες σε 9 ευρωπαϊκές χώρες ερωτήθηκαν το 1992 και η έρευνα επαναλήφθηκε με περισσότερους από 8.000 επισκέπτες σε 10 ευρωπαϊκές χώρες το 1997 (Richards, 1998). Συνολικά η έρευνα συμπεριέλαβε περισσότερες από 70 πολιτιστικές τοποθεσίες σε όλη την Ευρώπη, επιτρέποντας την δημιουργία ενός προφίλ πολιτιστικών τουριστών. Η έρευνα του ATLAS αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο για την αξιολόγηση της αγοράς πολιτιστικών επισκεπτών στην Ευρώπη και την εξέταση του τρόπου με τον οποίο οι επισκέπτες του πολιτιστικού τουρισμού γνωρίζουν μουσεία και άλλα πολιτιστικά αξιοθέατα. Λόγω της έντονης πίεσης των πολιτιστικών οργανισμών να αυξήσουν τους επισκέπτες τους και φυσικά να διευρύνουν το κοινό τους, είναι σημαντικό οι πολιτιστικοί οργανισμοί πρωτίστως να γνωρίζουν το προφίλ των ανθρώπων που τους επισκέπτονται. Παρόλο που τις τελευταίες δεκαετίες πολλά μουσεία διεξάγουν έρευνες για τους επισκέπτες τους, αυτές σπάνια συγκρίνονται με τις έρευνες που πραγματοποιούνται σε άλλα μουσεία της ίδιας χώρας και πόσο μάλλον σε ευρωπαϊκή βάση. Συνεπώς, τα μουσεία

δεν έχουν πάντα σαφή εικόνα της δικής τους θέσης στην εθνική ή διεθνή τουριστική αγορά (Richards, 2016).

Η έρευνα του ATLAS βοήθησε σε κάποιο βαθμό να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα, χρησιμοποιώντας την ίδια ερευνητική μεθοδολογία σε πολιτιστικά ιδρύματα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ένα από τα πρώτα ευρήματα που προέκυψαν από την έρευνα του ATLAS που διεξήχθη το 1992 και το 1997, ήταν ότι τα μουσεία και τα μνημεία τείνουν να είναι πιο εύκολα προσβάσιμα και να προσελκύουν ένα ευρύτερο κοινό από ό, τι τα αξιοθέατα τέχνης (arts attractions). Συνεπώς, τα μουσεία και τα μνημεία αποτελούν τις πιο προσιτές μορφές πολιτιστικής έλξης. Συγκρίνοντας τα μουσεία με άλλα πολιτιστικά αξιοθέατα, προκύπτουν σαφείς διαφορές στο προφίλ των επισκεπτών. Τα μουσεία τείνουν να έχουν μεγαλύτερη επισκεψιμότητα όσον αφορά τους τουρίστες. Πάνω από το ένα τρίτο των ανθρώπων που επισκέφθηκαν μουσεία και συμμετείχαν στην έρευνα, προέρχονται από χώρες εκτός Ευρώπης, σε σύγκριση με το 15% των ανθρώπων που επισκέφθηκαν άλλα πολιτιστικά αξιοθέατα. Την ίδια στιγμή, οι ντόπιοι επισκέπτες αντιπροσώπευαν μόνο το 16% των επισκεπτών στα μουσεία που συμμετείχαν στην έρευνα. Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι τα αυξημένα επίπεδα επισκεψιμότητας είναι συνήθως χαρακτηριστικό των μουσείων σε αστικά κέντρα και όχι των μουσείων γενικότερα (Richards, 2016).

Μεγάλο μερίδιο ευθύνης στην ανάδειξη του μουσείου και στην αύξηση της επισκεψιμότητας του κατέχει και το ίδιο το μουσείο. Τα τελευταία τριάντα χρόνια πραγματοποιούνται προσπάθειες για την καλύτερη επικοινωνία του μουσείου με το κοινό. Αφορμή για αυτή την αλλαγή, ήταν η συνειδητοποίηση του κοινωνικού ρόλου του μουσείου, αλλά και η ανάγκη για προσέλκυση κοινού καθώς αποτελεί σημαντικό κομμάτι χαρακτηριστικό της επιβίωσης του (Merriman, 1999).

Οι οικογένειες αποτελούν σημαντική μερίδα του κοινού των μουσείων (Cone & Kendall, 1978; Ellenbogen, 2003). Τα μουσεία σχεδιάζουν και προσφέρουν καινοτόμα βιωματικά προγράμματα για οικογένειες και αυτό είναι πολύ σημαντικό τόσο για τις ίδιες τις οικογένειες που τα επισκέπτονται, όσο και για την βιωσιμότητα των ίδιων των οργανισμών (Falk, 2009; Sandvik, 2011). Αναφορικά με τον πολιτιστικό τουρισμό δεν έχουν πραγματοποιηθεί έρευνες που να επικεντρώνονται στις οικογένειες. Ωστόσο, αυτό που είναι γνωστό είναι ότι οι οικογένειες, αναζητούν ταξιδιωτικούς προορισμούς που προσφέρουν χαλάρωση, καινοτόμες ιδέες, υπαίθριες

δραστηριότητες και επισκέψεις σε σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος (Schänzel & Yeoman, 2015).

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αύξηση του αριθμού των ταξιδιωτών με ειδικά ενδιαφέροντα όπως οι τέχνες, η πολιτιστική κληρονομιά καθώς και άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες. Οι επισκέπτες του πολιτιστικού τουρισμού, είναι κυρίως άνθρωποι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, σχετικά ευκατάστατοι και με καλή εργασία (Mc Kercher et. al., 2004; Κωστάκης, 2006). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά προσδιορίζουν ανθρώπους σε μεγαλύτερες ηλικίες, οι οποίοι παρουσιάζουν ένα πιο έντονο ενδιαφέρον για το παρελθόν, την ιστορία και τον πολιτισμό ενός τόπου (Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, 2008). Στόχος τους λοιπόν, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, είναι να μάθουν για την ιστορία και να γνωρίσουν τον πολιτισμό του προορισμού που έχουν επιλέξει, καθώς επίσης να συνδυάσουν χαλάρωση και διασκέδαση (Κωστάκης, 2006). Έτσι ο πολιτιστικός τουρισμός, έχει τη δυνατότητα να "προσφέρει" στους επισκέπτες του αυτό που επιθυμούν αξιοθέατα, ιστορία και δραστηριότητες για τις περιοχές που έχουν επιλέξει να επισκεφθούν. Με αυτόν το τρόπο δημιουργείται μια σύζευξή μεταξύ των ταξιδιωτών με την ιστορία, τις παραδόσεις και τους χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος της περιοχής που επισκέπτονται (Istoc, 2012).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε σε μια νέα ομάδα καταναλωτών πολιτιστικών αγαθών, υπηρεσιών πολιτισμού και δημιουργίας που έχει εμφανιστεί τις τελευταίες δεκαετίες και αυτό λόγο της δημογραφικής γήρανσης του πληθυσμού. Αυτή η νέα ομάδα καταναλωτών είναι άτομα της τρίτης ηλικίας, τα οποία διαθέτουν εισόδημα αλλά και χρόνο ώστε να δαπανήσουν σε πολιτιστικές δραστηριότητες, με στόχο την απόλαυση της εμπειρίας καθώς και την αναζήτηση συγκινήσεων μέσα πάντα από την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών πολιτισμού και δημιουργίας (Λαζαρέτου, 2014). Από την άλλη πλευρά, η νέα γενιά η οποία εμφανίστηκε δυναμικά, εξοικειώνεται ταχύτατα με τη νέα τεχνολογία της επικοινωνίας και πληροφορίας και εξελίσσετε σε σημαντικό δυναμικό της αγοράς το οποίο εμπλέκεται στη συνδιαμόρφωση του τελικού πολιτιστικού προϊόντος μέσα από την συμμετοχή του. Αυτού του είδους οι αλλαγές, δημιούργησαν την ανάγκη εμφάνισης νέων καινοτόμων βιομηχανιών όπως η δημιουργία διαδικτυακών εφαρμογών και ψηφιακών παιχνιδιών αλλά ξεκίνησαν και μια διαδικασία αναθεώρησης των παραδοσιακών βιομηχανιών

παραγωγής αγαθών απευθυνόμενα σε όλα τα κοινωνικά στρώματα (Clarizia, 2017; Λαζαρέτου, 2014).

Σύμφωνα με τον Richards (2007), πολλές χώρες έχουν επενδύσει στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού, δεδομένο που συμβάλει στην ανάπτυξη του συγκεκριμένου είδους τουρισμού. Οι επενδύσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν λόγω των θετικών ωφελειών που μπορεί να αποφέρει ο πολιτιστικός τουρισμός σε μια περιοχή. Ωστόσο, σημαντικό στοιχείο στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού είναι η τουριστική ζήτηση. Σύμφωνα λοιπόν με τον ίδιο, τον Richards, την εξέλιξη και την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού επηρεάζουν ορισμένοι βασικοί παράγοντες όπως η αύξηση των τουριστών που ενδιαφέρονται για τα ταξίδια πολιτιστικού χαρακτήρα (cultural holidays) παράγοντας ο οποίος μπορεί να ενισχυθεί μέσω της εκπαίδευσης, καθώς και αύξηση επισκέψεων σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και φεστιβάλ που οφείλονται στην αυξημένη προσφορά και την επιθυμία για συμμετοχή (Richards 2007; Richards, 2014).

Επιπλέον, ο πολιτιστικός τουρισμός διαφοροποιείται από τις άλλες μορφές τουρισμού ως προς τη λειτουργία της ικανότητας μάθησης. Οι πολιτιστικοί τουρίστες ενδιαφέρονται και για τον δημιουργικό τουρισμό, καθώς έχει παρατηρηθεί ότι οι πολιτιστικοί τουρίστες δεν επισκέπτονται απλώς μια περιοχή, αλλά επιθυμούν να μάθουν και να βιώσουν την κουλτούρα της, δημιουργώντας τις δικές τους εμπειρίες. Η παραπάνω παρατήρηση μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι πολιτιστικοί τουρίστες μετατρέπονται σε προσωρινούς πολίτες (temporary citizens) της περιοχής που έχουν επισκεφθεί (Frey 2009; Richards 2011; Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, 2008).

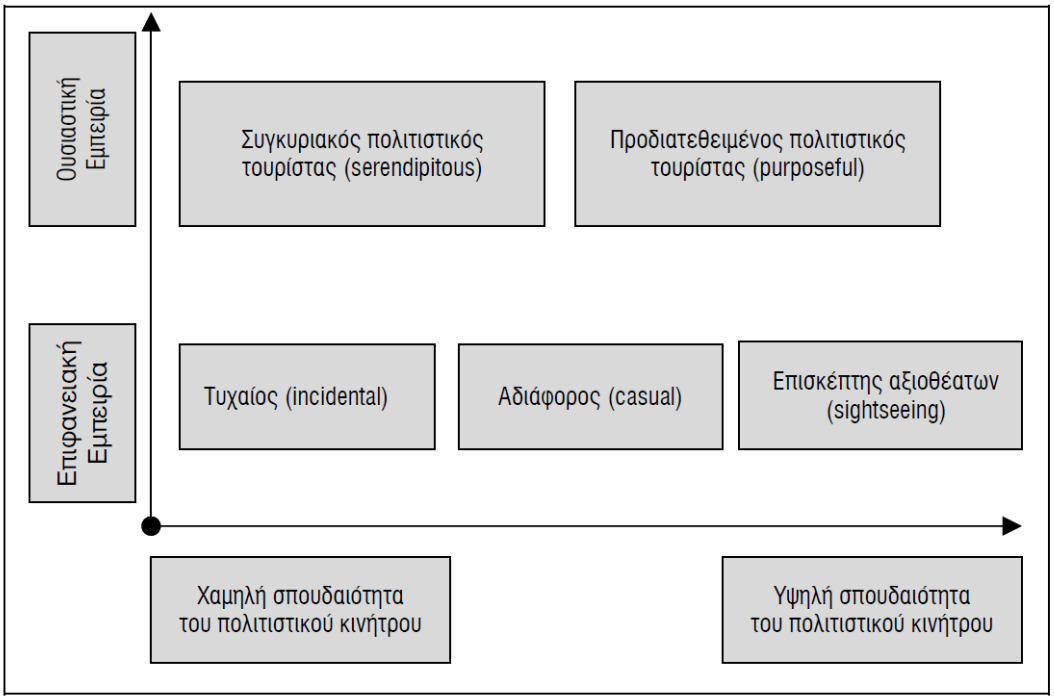
Κατά τους McKercher και Du Gros (2002) το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού, διαφοροποιείται σε πέντε είδη, τα οποία διαχωρίζονται με βάση το ενδιαφέρον τους για τον πολιτισμό, την απόφασή των ανθρώπων να ταξιδέψουν, αλλά και το βάθος της εμπειρίας τους. Έτσι λοιπόν η πρώτη κατηγορία αφορά τη σκοπιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού, δηλαδή όταν ο πολιτιστικός τουρισμός είναι το πρωταρχικό κίνητρο για την επίσκεψη σε έναν προορισμό με στόχο μια μοναδική βιωματική εμπειρία. Η δεύτερη κατηγορία αφορά τα αξιοθέατα του πολιτιστικού τουρισμού, δηλαδή ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ο κύριος λόγος για την επίσκεψη ενός προορισμού, αλλά η εμπειρία είναι λιγότερο ουσιαστική. Η τρίτη κατηγορία είναι οι συγκυρίες του πολιτιστικού τουρισμού, δηλαδή, όταν ένας τουρίστας που δεν

ταξιδεύει για πολιτιστικούς λόγους, αλλά ο οποίος έρχεται τελικά σε ουσιαστική επαφή με τον πολιτιστικό τουρισμό κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του. Η τέταρτη κατηγορία αφορά στον περιστασιακό πολιτιστικό τουρισμό, όπου ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ένα ασθενές κίνητρο για την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού αλλά και η εμπειρία που μπορεί να προκύψει είναι εντελώς επιφανειακή. Η πέμπτη και τελευταία κατηγορία αφορά στην τυχαία επαφή με τον πολιτιστικό τουρισμού, δηλαδή ταξιδιώτες που δεν ταξιδεύουν για πολιτιστικούς λόγους, αλλά παρόλα αυτά συμμετέχουν σε κάποιες πολιτιστικές δραστηριότητες, χωρίς την απόκτηση ιδιαίτερων εμπειριών. Ουσιαστικά, η βάση της διάκρισης στις πέντε παραπάνω κατηγορίες, αφορά στην επαφή που έχει ένας ταξιδιώτης με τον πολιτιστικό τουρισμό. Είναι εμφανές, ότι οι πρώτες τρεις ομάδες έχουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τον πολιτιστικό τουρισμό και αποφασίζουν να ταξιδέψουν για αυτό το σκοπό, καθώς ο πολιτισμικός τουρισμός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή τους, ενώ στις δύο τελευταίες κατηγορίες, οι τουρίστες επισκέπτονται συγκυριακά και τυχαία πολιτιστικούς χώρους και συμμετέχουν σε πολιτιστικές δραστηριότητες απρογραμμάτιστα (Csapó, 2012).

Συγκεντρωτικά, η τυπολογία που διακρίνει τις κατηγορίες του πολιτιστικού τουρίστα είναι συγκυριακός, προδιατεθειμένος, επισκέπτης αξιοθέατων, τυχαίος, αδιάφορος (Διάγραμμα Ι). Όπως αντιλαμβανόμαστε, τα όρια μεταξύ των κατηγοριών των πολιτιστικών τουριστών είναι δυσδιάκριτα. Ωστόσο, μέσω αυτής της κατηγοριοποίησης, γίνεται κατανοητό ότι η συμμετοχή σε μια ουσιαστική πολιτιστική εμπειρία δεν προϋποθέτει την ύπαρξη κυρίαρχου πολιτιστικού κινήτρου σε όλες τις περιπτώσεις (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι

Τυπολογία πολιτιστικού τουρίστα

Πηγή: McKercher & Du Cros (2002), παραπομπή Βαγιονής & Σκούλτσος, (2016)

Από την παραπάνω κατηγοριοποίηση, τρεις είναι οι κατηγορίες που προκαλούν τη ζήτηση για τον πολιτιστικό τουρισμό ο συγκυριακός, ο προδιατεθειμένος και ο επισκέπτης αξιοθέατων. Οι άλλες δύο κατηγορίες του τυχαίου και αδιάφορου τουρίστα, αποτελούν τυχαίες περιπτώσεις συμμετοχής σε πολιτιστικές δραστηριότητες. Επιπλέον, αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι οι τουρίστες που έχουν ως αποκλειστικό κίνητρο του ταξιδιού τους τον πολιτισμό, αποτελούν την μικρότερη μερίδα των τουριστών, γεγονός που τονίζει τη συμπληρωματικότητα του πολιτισμικού τουρισμού με άλλες μορφές τουρισμού. Αυτό, απεικονίζεται ξεκάθαρα στο παρακάτω διάγραμμα, στο οποίο μπορούμε να δούμε την τουριστική ζήτηση σε σχέση με τον πολιτιστικό τουρίστα. Όπως παρατηρούμε, στο παρακάτω διάγραμμα ο πολιτισμός ως βασικό ή αποκλειστικό κίνητρο πραγματοποίησης ενός ταξιδιού καταλαμβάνει ένα μικρό ποσοστό της ζήτησης του πολιτιστικού τουρισμού. Επιπλέον, υπάρχουν άλλες δύο κατηγορίες, η απλή συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες και η πραγματοποίηση ενός ταξιδιού με τον πολιτισμό να αποτελεί εν μέρη κίνητρο. Όλες οι

παραπάνω κατηγορίες, αποτελούν τμήματα της συνολικής ζήτησης των τουριστών (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΙΙ

Πηγή: Silberberg, T. (1995), παραπομπή Βαγιονής & Σκούλτσος, (2016)

Τα χαρακτηριστικά της ζήτησης του πολιτιστικού τουρισμού, ακολουθούν μια εξελικτική πορεία η οποία χωρίζεται σε τρεις φάσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι τρεις φάσεις στην εξέλιξη της ζήτησης αφορούν, κατά την πρώτη φάση τα χαρακτηριστικά του πολιτιστικού τουρισμού, τα οποία είναι κοινά με τα χαρακτηριστικά των ειδικών μορφών τουρισμού. Σε αυτή την φάση η εστίαση της ζήτησης αφορά τα πολιτιστικά μνημεία του εκάστοτε προορισμού. Στην δεύτερη φάση, παρατηρείται άνοιγμα στο σύνολο της τουριστικής αγοράς και της μαζικότητας, ωστόσο η εστίαση παραμένει στα σημαντικά σημεία ενδιαφέροντος του προορισμού. Στην τρίτη φάση, καταγράφεται τμηματοποίηση σε εξειδικευμένες αγορές, όπως για παράδειγμα σε εκπαιδευτικό,

δημιουργικό, γαστρονομικό τουρισμό, γεγονός που εξηγεί και τον κατακερματισμό της αγοράς του πολιτισμικού τουρισμού (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016).

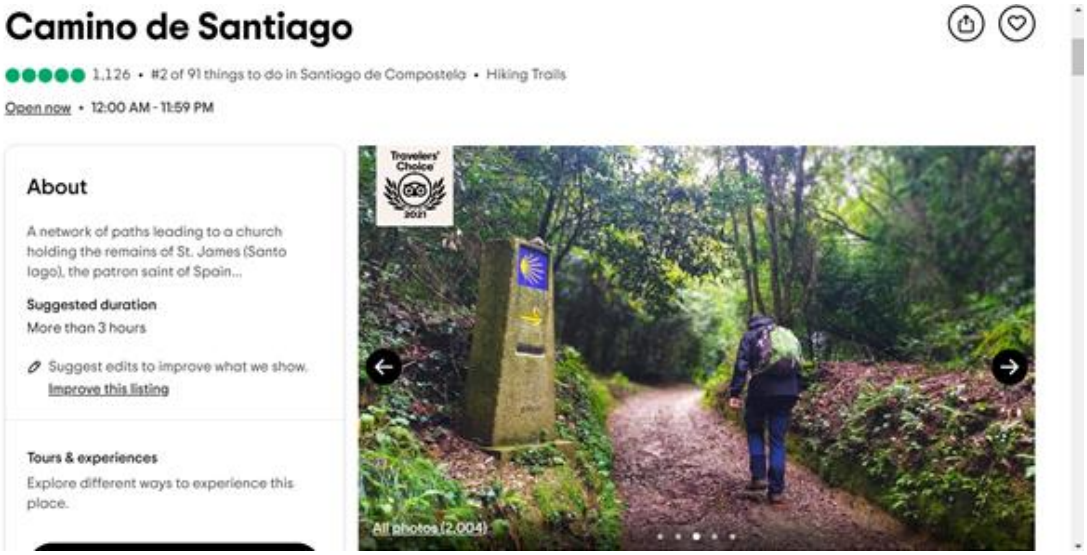
Από τις έρευνες που γίνονται στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού, δεν έχουμε ακόμη μια ξεκάθαρη εικόνα. Κάποιες σημαντικές παρατηρήσεις, είναι ότι η διαφορά του μέσου όρου ηλικίας των ατόμων που επιλέγουν τον πολιτιστικό τουρισμό από τον αντίστοιχο των υπολοίπων τουριστών, δεν είναι πολύ μεγάλη, ενώ σε κάποιες ομάδες νέων ταξιδιωτών, η πολιτιστική διάσταση ενός ταξιδιού αποτελεί ιδιαίτερα ελκυστικό στοιχείο. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την έρευνα της Travel Industry Association of American που δημοσιεύθηκε το 2002 μας μαρτυρεί ότι το 65% των Αμερικανών ενηλίκων τουριστών προγραμμάτισαν τουλάχιστον μια πολιτιστική δραστηριότητα στο πλαίσιο των διακοπών τους. Επιπλέον, σε ποσοστό 21% των τοπικών προσωπικών ταξιδιών για διασκέδαση ή δουλειά, οι Αμερικανοί, φρόντισαν να συμπεριλάβουν μία ιστορική ή πολιτιστική δραστηριότητα. Τέλος, μέσω της παραπάνω έρευνας διαπιστώθηκε η αύξηση του ποσοστού των πολιτιστικών ταξιδιών κατά 10% από το 1996 και έπειτα (Κώστα, 2016; Κωστάκης, 2006).

Χρήσιμες πληροφορίες θα μπορούσαμε να αντλήσουμε και από ταξιδιωτικές πλατφόρμες όπως το Tripadvisor, αναφορικά με την ικανοποίηση των επισκεπτών και την γενικότερη αξιολόγηση των υπηρεσιών στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής διαδρομής. Τα τελευταία χρόνια με την ανάπτυξη των κοινωνικών δικτύων και των πλατφόρμων που βοηθούν τους ταξιδιώτες να επιλέξουν την επίσκεψη τους σε ένα αξιοθέατο, σε ένα εστιατόριο ή τη διαμονή τους σε ένα ξενοδοχείο το Tripadvisor έχει κερδίσει μεγάλο μερίδιο ταξιδιωτών. Το Tripadvisor είναι η μεγαλύτερη ταξιδιωτική πλατφόρμα στον κόσμο την οποία επισκέπτονται 463 εκατομμύρια ταξιδιώτες κάθε μήνα[6] (σύμφωνα με έρευνα του 2019, προ της κρίσης του Covid-19). Οι ταξιδιώτες σε όλο το κόσμο χρησιμοποιούν την ιστοσελίδα και την εφαρμογή Tripadvisor για να αναζητήσουν περισσότερες από 860 εκατομμύρια κριτικές και απόψεις για 8,7 εκ. καταλύματα, εστιατόρια, ταξιδιωτικές εμπειρίες, αεροπορικές εταιρείες και κρουαζιέρες[7]. Επιπλέον, στο Tripadvisor υπάρχουν και θεματικές ενότητες που

[6] Διαθέσιμο στο:
https://ir.tripadvisor.com/
[7] Διαθέσιμο στο:
https://tripadvisor.mediaroom.com/us-about-us

εμπεριέχουν πολιτιστικές δραστηριότητες, περιηγήσεις σε αρχαιολογικού χώρους, ξεναγήσεις, συναυλίες, μαθήματα μαγειρικής και οινογνωσίας. Δυστυχώς, έως και σήμερα δεν έχει διαδοθεί αρκετά η πρακτική αυτή, στον τομέα των πολιτιστικών διαδρομών και έτσι μπορούμε να εντοπίσουμε πληροφορίες και αξιολογήσεις από ελάχιστες πολιτιστικές διαδρομές στο Tripadvisor. Από τις 45 πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν καταχωρηθεί στην ταξιδιωτική πλατφόρμα Tripadvisor μόνο τέσσερις από αυτές και συγκεκριμένα οι διαδρομές Via Francigena, Camino de Santiago, Route Napoleon και Route of Saint Olav Ways.

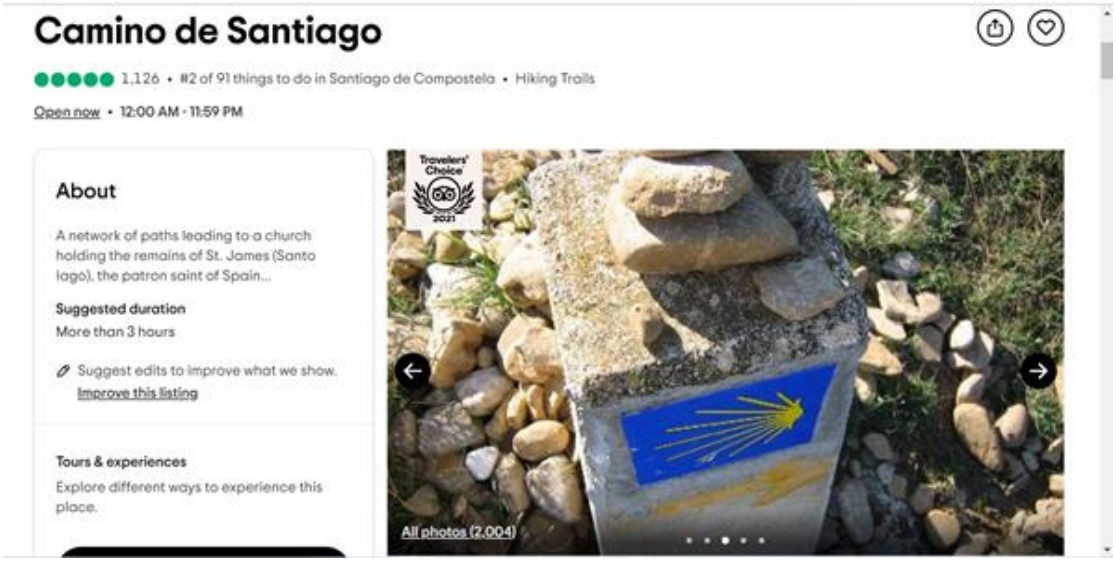
Αποτελεί μια από τις δημοφιλέστερες πολιτιστικές διαδρομές της Ευρώπης. Η διαδρομή Camino de Santiago, έχει λάβει συνολικά 1.126 αξιολογήσεις από τις οποίες, 971 επισκέπτες την αξιολογούν ως εξαιρετική, 115 πολύ καλή, 18 επισκέπτες ως ικανοποιητική, 9 επισκέπτες ανεπαρκή και 13 ως κακή.

Camino de Santiago

Πηγή: Tripadvisor[8]

[8] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187508-d500410-Reviews-Camino_de_Santiago-Santiago_de_Compostela_Province_of_A_Coruna_Galicia.html

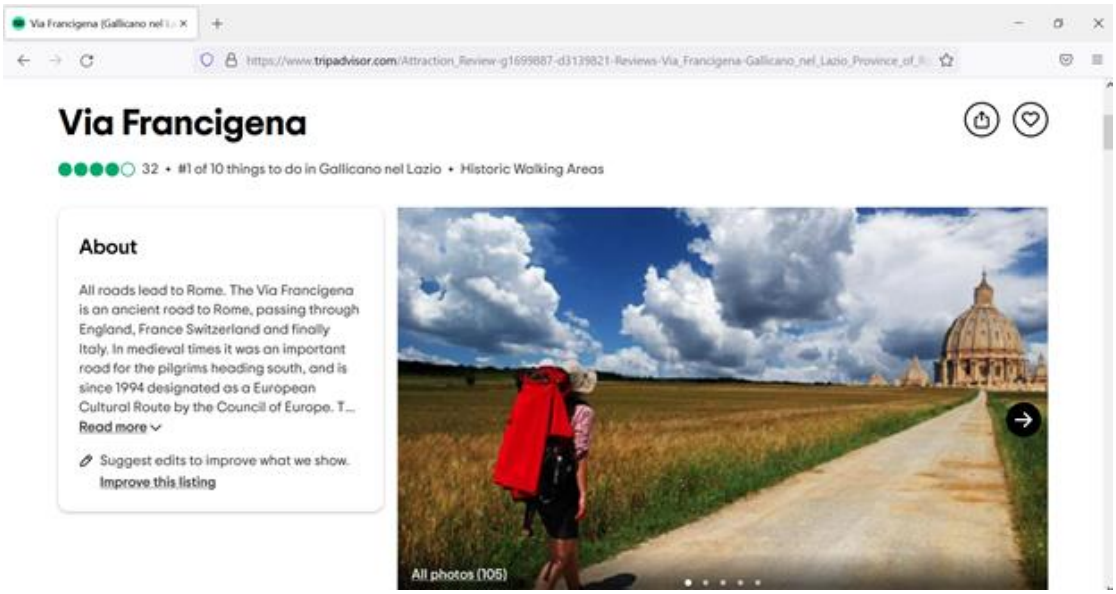

Camino de Santiago

Πηγή: Tripadvisor[9]

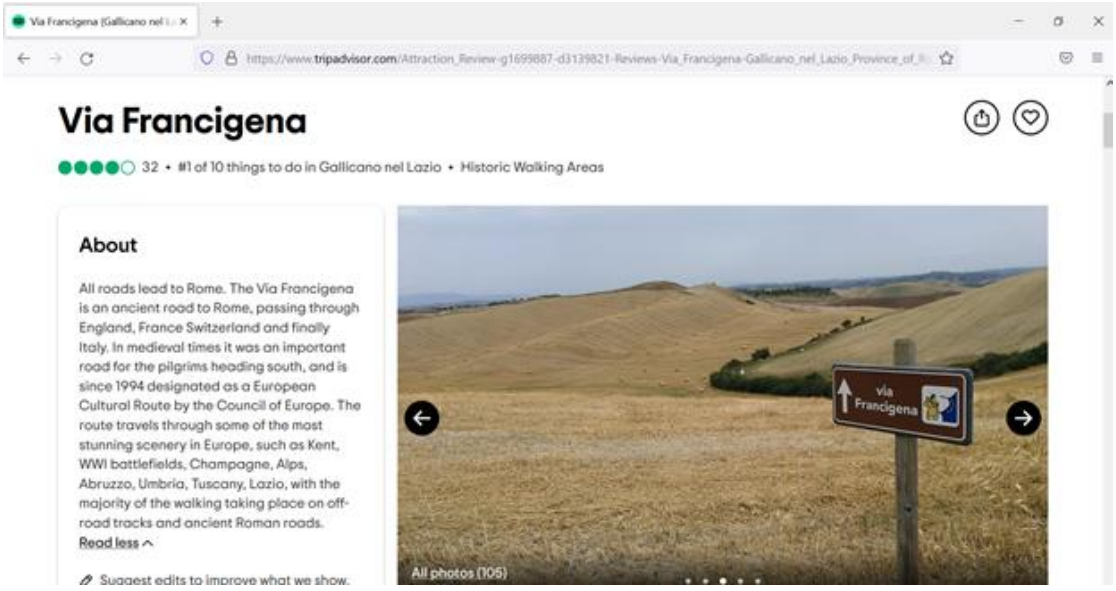
Μια ακόμη πολύ δημοφιλής πολιτιστική διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης βρίσκεται καταχωρημένη στο Tripadvisor, η Via Francigena. Η συγκεκριμένη διαδρομή διαθέτει περιορισμένες αξιολογήσεις στο Tripadvisor, οι οποίες δεν ξεπερνούν τις 32 συνολικά με τους 20 επισκέπτες να την αξιολογούν ως εξαιρετική, οι 6 πολύ καλή, 1 επισκέπτης ως ικανοποιητική, 3 επισκέπτες ανεπαρκή και 2 ως κακή.

[9] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187508-d500410-Reviews-Camino_de_Santiago-Santiago_de_Compostela_Province_of_A_Coruna_Galicia.html

Via Francigena

Πηγή: Tripadvisor[10]

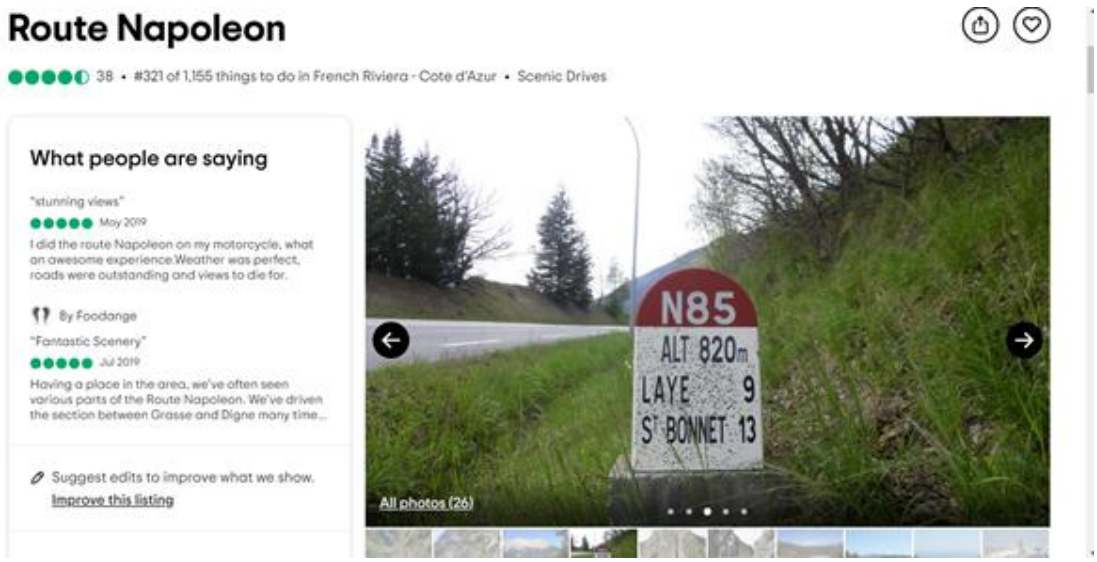
Via Francigena

Πηγή: Tripadvisor[11]

[10] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g1699887-d3139821-Reviews-Via_Francigena-Gallicano_nel_Lazio_Province_of_Rome_Lazio.html

[11] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g1699887-d3139821-Reviews-Via_Francigena-Gallicano_nel_Lazio_Province_of_Rome_Lazio.html

Η διαδρομή Route Napoleon φαίνεται ότι κερδίζει όλο και περισσότερους επισκέπτες καθώς διαθέτει στο Tripadvisor 38 αξιολογήσεις με τους 25 επισκέπτες να την χαρακτηρίζουν εξαιρετική και οι 13 πολύ καλή[12].

Route Napoleon

Πηγή: Tripadvisor[13]

[12] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187216-d519568-Reviews-Route_Napoleon-French_Riviera_Cote_d_Azur_Provence_Alpes_Cote_d_Azur.html

[13] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187216-d519568-Reviews-Route_Napoleon-French_Riviera_Cote_d_Azur_Provence_Alpes_Cote_d_Azur.html

Route Napoleon

Πηγή: Tripadvisor[14]

Τέλος, η διαδρομή Route of Saint Olav Ways, διαθέτει μόλις 12 αξιολογήσεις στην ταξιδιωτική πλατφόρμα και ελάχιστα σχόλια από επισκέπτες[15].

[14] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187216-d519568-Reviews-Route_Napoleon-French_Riviera_Cote_d_Azur_Provence_Alpes_Cote_d_Azur.html

[15] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g190499-d3804190-Reviews-Pilegrimsleden_The_Route_of_St_Olav_Ways-Trondheim_Trondheim_Municipality_Trondel.html

Route of Saint Olav Ways

Πηγή: Tripadvisor[16]

Επιπλέον, πολύ σημαντικά είναι και τα σχόλια των επισκεπτών, καθώς μέσω της συγκεκριμένης πλατφόρμας έχουν τη δυνατότητα να μοιραστούν την δική τους εμπειρία, δίνοντας χρήσιμες πληροφορίες στους μελλοντικούς επισκέπτες των πολιτιστικών διαδρομών. Για παράδειγμα προτείνουν τα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος που πρέπει κάποιος οπωσδήποτε να επισκεφθεί στο πλαίσιο της διαδρομής, ενημερώνουν για τον τρόπο κράτησης δωματίων, μέσων μετάβασης και μετάβαση αποσκευών, εστιατορίων κατά μήκος των πολιτιστικών διαδρομών, πληροφορίες αναφορικά με τον εξοπλισμό που πρέπει να έχουν μαζί τους ανάλογα με την εποχή, καθώς και χρήσιμες πληροφορίες αναφορικά με το μέσο που χρησιμοποίησαν για την περιήγηση τους. Οι περισσότεροι από τους επισκέπτες έκαναν χρήση του εργαλείου Google Maps και των online χαρτών από τις επίσημες ιστοσελίδες των πολιτιστικών διαδρομών. Στα αρνητικά σχόλια τώρα, αυτά εντοπίζονται κυρίως στους μη ενημερωμένους χάρτες, στην κακή σήμανση των μονοπατιών σε κάποια σημεία καθώς και στην παρεχόμενες υπηρεσίες διαμονής και σίτισης και κυρίως στην Ιταλία[17]. Από ελληνικής πλευράς, μέχρι σήμερα δεν έχει καταχωρηθεί κάποια

[16] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g190499-d3804190-Reviews-Pilegrimsleden_The_Route_of_St_Olav_Ways-Trondheim_Trondheim_Municipality_Trondel.html

[17] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g1699887-d3139821-Reviews-Via_Francigena-Gallicano_nel_Lazio_Province_of_Rome_Lazio.html

πολιτιστική διαδρομή είναι μέσω του προγράμματος πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης, είτε οποιαδήποτε ελληνική πρωτοβουλία.

Εν κατακλείδι και σύμφωνα με τους Βαγιονή και Σκούλτσο (2016: 34-35, 51), τα βασικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων που επιλέγουν τον πολιτιστικό τουρισμό, είναι το υψηλό επίπεδο μόρφωσης και εκπαίδευσης, καθώς οι πολιτιστικοί τουρίστες ενδιαφέρονται για την προσωπική καλλιέργεια και μόρφωσή τους, ενώ ταυτόχρονα σέβονται τη φυσιογνωμία του προορισμού. Αξιοσημείωτο είναι, ότι οι τουρίστες που προέρχονται από τα υψηλότερα στρώματα φαίνεται ότι διαθέτουν και οικονομικό και πολιτιστικό υπόβαθρο το οποίο απαιτείται για τη συμμετοχή στην πλειονότητα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Η μέση και μεγαλύτερη ηλικία, αποτελούν τη βάση των πολιτιστικών τουριστών, καθώς παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον για τα πολιτιστικά στοιχεία και την ιστορία. Βέβαια, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αλλαγή σε αυτή την τάση μιας και όλο και περισσότεροι νέοι προσελκύονται από πολιτιστικές δραστηριότητες. Κυρίως προτιμούν το αεροπλάνο ως μέσο μεταφοράς, επιλέγουν καταλύματα υψηλών προδιαγραφών και επιθυμούν να επισκεφθούν μέρη που είναι μοναδικά αλλά και λιγότερο γνωστά. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο πολιτισμός όχι μόνο προσελκύει τον εν δυνάμει τουρίστα αλλά αποτελεί ένα πολύ σημαντικό λόγο για να επαναλάβει ο ίδιος την επίσκεψή του στον εκάστοτε προορισμό (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016).

Διαπιστώνουμε ότι δεν είναι εντελώς ξεκάθαρο το προφίλ των ανθρώπων που επιλέγουν τον πολιτιστικό τουρισμό. Εξάλλου, από τη διεξαγωγή των παραπάνω ερευνών έχουν περάσει αρκετά χρόνια πράγμα που σημαίνει ότι πιθανόν, να έχουν αλλάξει ή διαφοροποιηθεί οι συνήθειες των τουριστών. Για παράδειγμα η αύξηση της χρήσης του διαδικτύου, όπου μπορεί ο καθένας μας να έχει πρόσβαση σε πληροφορίες που παλαιότερα ήταν άγνωστες, πιθανόν να έχει αυξήσει τους επισκέπτες αυτού του είδους τουρισμού, καθώς μέσα από τη γνώση και την εικονική εξερεύνηση, δυνατότητες που μας παρέχει το διαδίκτυο, δημιουργούνται διάφορες ανάγκες που επιθυμούμε την ικανοποίηση τους. Αυτό είναι αρκετά πιθανό, καθώς τα ερεθίσματα που μεταδίδονται στην εποχή των πληροφοριών είναι πολλά. Την ίδια στιγμή, έχουν αλλάξει και οι οικονομικές συνθήκες, γεγονός που σε πολλές περιπτώσεις λειτουργεί αρνητικά. Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδος για παράδειγμα παρατηρείται αλλαγή στη προτίμηση των προορισμών και στροφή σε ποιο ποιοτικούς που μπορεί να

σχετίζονται με τον πολιτισμό. Ειδικότερα, σε εποχές ευμάρειας οι Έλληνες επέλεγαν σε μεγάλο βαθμό ταξίδια αναψυχής που δε συνδυαζόταν κατά ανάγκη με επισκέψεις σε πολιτιστικούς χώρους. Το σκηνικό αυτό έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια, όπως έχουν αλλάξει και τα τουριστικά πακέτα, τα οποία προσφέρουν οικονομικά ταξίδια που συνδυάζουν αναψυχή, πολιτισμό και νέες εμπειρίες. Για να ξεκαθαρίσει το τοπίο, είναι σημαντικό να γίνονται όλο και περισσότερες έρευνες αναφορικά με το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού (Μοίρα & Παρθένης, 2011; Τελώνης, 2012; Φαρσάρη, 2009).

1.5.1.Τα κίνητρα του κοινού του πολιτιστικού τουρισμού

Το βασικό κίνητρο για το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού είναι να μάθει νέα πράγματα και να βιώσει νέες εμπειρίες. Σύμφωνα με τον Richards το 70% των επισκεπτών που ερωτήθηκαν το 1999 στην έρευνα που διεξήχθη από την ATLAS (Association for Tourism and Leisure Education and Research), ανέφεραν ότι η μάθηση αποτελεί σημαντικό κίνητρο για την επίσκεψή τους. Το κίνητρο για νέες εμπειρίες κατέχει το υψηλότερο ποσοστό και αποτελεί τον πιο σημαντικό λόγο για τους επισκέπτες σε ποσοστό 75%. Επιπλέον, η χαλάρωση αποτελούσε ένα ακόμη σημαντικό κίνητρο σε ποσοστό 62%. Μάλιστα τις τελευταίες δεκαετίες με τις ταχύτητες του σύγχρονου τρόπου ζωής όλο και να αυξάνονται, οι άνθρωποι προσπαθούν μέσω των ταξιδιών τους να ανακουφιστούν από το καθημερινό άγχος και γι' αυτό επιλέγουν προορισμούς με πλούσια πολιτιστική και φυσική κληρονομιά. Το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού είναι μορφωμένο και τείνει να υποκινείται από τον πολιτισμό (Richards, 2016; Τριανταφύλλου, 2021). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι από την πρώτη κιόλας δεκαετία του 21^{ου} αιώνα ο πολιτισμός απέκτησε και μια ακόμη έννοια, αυτή του τρόπου ζωής και της απόκτησης εμπειριών (Λαζαρέτου, 2014). Το Συμβούλιο της Ευρώπης μέσα από έρευνα που πραγματοποίησε το 2020, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι τουρίστες διαδραματίζουν ενεργό ρόλο ως φορείς προώθησης των τουριστικών προορισμών, μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αυτός ο τύπος ταξιδιώτη είναι πρόθυμος να εξερευνήσει, να μάθει και να γνωρίσει νέους ανθρώπους και κυρίως ντόπιους που μπορούν να του προσφέρουν μια αυθεντική εμπειρία (European Commission and Council of Europe, 2020).

Ο τουρισμός και συγκεκριμένα ο πολιτιστικός τουρισμός συνδέεται με πλήθος δραστηριοτήτων και υπηρεσιών και βρίσκεται σε μια άμεση εξάρτηση από τις υποδομές και την ανάπτυξη της εκάστοτε περιοχής[18]. Οι ταξιδιώτες προσελκύονται όλο και περισσότερο από τις πολιτιστικές διαδρομές, όπως του Santiago de Compostela, Silk Road, Inca Road, Via Francigena και δεν επιζητούν απλά την στατική διαμονή τους σε κάποιο παραθαλάσσιο προορισμό. Για παράδειγμα, στη διαδρομή Via Francigena η οποία είναι μια διαδρομή έκτασης 1800 χιλιομέτρων και συνδέει την Ιταλία, την Ελβετία, τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, περιηγήθηκαν στη διαδρομή περίπου 50.000 πεζοπόροι για το έτος 2016, πενταπλάσιος αριθμός σε σχέση με 2013. Οι επισκέπτες προσελκύονται από τις πολιτιστικές διαδρομές καθώς μέσα από αυτές μπορούν να συνδυάσουν πολιτισμό, γνώση, επαφή με τη φύση γαστρονομία και πολλά ακόμη (Severo, 2017).

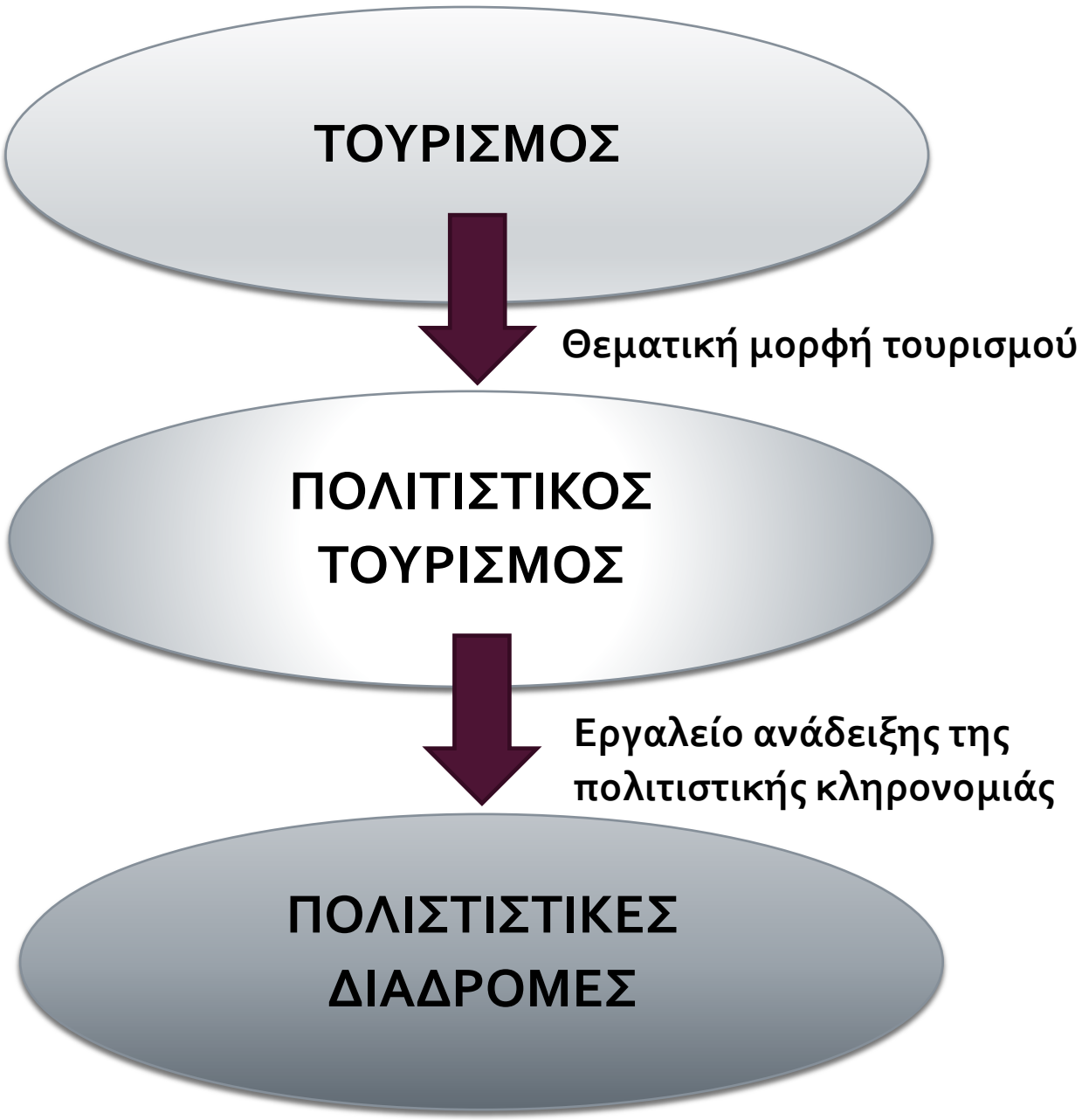
Το αποθαρρυντικό για την χώρα μας είναι ότι μέχρι και σήμερα δεν έχει συμμετάσχει σε καμία έρευνα του ATLAS-Association for Tourism and Leisure Education and Research, κάτι που κατά τη γνώμη μας πρέπει άμεσα να συμβεί στο μέλλον. Για παράδειγμα, το 2019 συμμετείχε σε έρευνα του ATLAS για τον πολιτιστικό τουρισμό η γειτονική μας χώρα η Αλβανία, η οποία δεν έχει προηγουμένως αναφερθεί σε κανένα από τα προγράμματα του ATLAS. Η σχετική έρευνα για το προφίλ των πολιτιστικών τουριστών πραγματοποιήθηκε στην Αλβανία και συγκεκριμένα στην πόλη του Αυλώνα. Ο Αυλώνας είναι μια πόλη η οποία διαθέτει σημαντικούς πολιτιστικούς πόρους συμπεριλαμβανομένων και μουσείων. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 381 επισκέπτες συνολικά, από την Αλβανία και το εξωτερικό. Πιο συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (58%) προέρχονταν από την περιοχή του Αυλώνα, το 20% από την υπόλοιπη Αλβανία και το 22% από το εξωτερικό. Οι επισκέπτες από το εξωτερικό σε ποσοστό 46% απάντησαν ότι αγαπημένος παγκόσμιος πολιτιστικός προορισμός είναι η Ρώμη. Ωστόσο, για τους ερωτηθέντες από την Αλβανία πιο δημοφιλής πολιτιστικός προορισμός είναι η Αθήνα σε ποσοστό 35% καθώς και η Κωνσταντινούπολη με το ίδιο ποσοστό 35%. Κάποια επιπλέον στοιχεία

[18] Διαθέσιμο στο: https://ecclesiasticalrelics.wordpress.com/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%83%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1/%CE%B8%CE%AD%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82/

της έρευνας ήταν η μέση διάρκεια της παραμονής τους στον Αυλώνα (περίπου 6 διανυκτερεύσεις) και το ποσοστό διαμονής σε ξενοδοχεία το οποίο ξεπέρασε το 60%. Ακόμη, οι συνολικές δαπάνες του κάθε επισκέπτη ήταν λίγο πιο κάτω από τα 1.000 ευρώ. Τέλος, αναφορικά με τα επίπεδα της μέσης ικανοποίησης των επισκεπτών το ποσοστό ήταν 8,25 στην κλίμακα των 10, λίγο πιο χαμηλά από άλλες πρόσφατες έρευνες του ATLAS. Πιο συγκεκριμένα, η ικανοποίηση είναι μεγαλύτερη για τους κατοίκους της Αλβανίας (8,43) και χαμηλότερη για τους επισκέπτες από το εξωτερικό (7,95). Αυτό σύμφωνα με τους Peltzer and Melkert (2008), όπως αναφέρει ο Richards (2019) στο ATLAS Cultural Tourism Group Report 2019 συμβαίνει, καθώς οι κάτοικοι μια χώρας είναι περισσότερο υπερήφανοι για τον πολιτισμό τους από τους εισερχόμενους επισκέπτες (Richards, 2019; Pelzer & Melkert 2015).

Σε παγκόσμιο επίπεδο σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού για το 2018, 14% το ποσοστό των διεθνών τουριστών αποτελούταν από ανθρώπους που είχαν εξιδεικευμένο ενδιαφέρον για δραστηριότητες πολιτιστικού τουρισμού, 39% το ποσοστό των διεθνών τουριστών που συμμετείχαν σε δραστηριότητες σχετικές με τον πολιτιστικό τουρισμό και με ποσοστό άνω του 30% έκλεισε ο κύκλος εργασιών επί της συνολικής τουριστικής οικονομίας διεθνώς (World Tourism Organization, 2018).

Διεξάγοντας λοιπόν έρευνες όπως για παράδειγμα την έρευνα του ATLAS που προαναφέρθηκε, μπορούμε να έχουμε χρήσιμα στοιχεία για τον εισερχόμενο τουρισμό στην Ελλάδα και να σχεδιάσουμε τα επόμενα βήματα.

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
Θεματική μορφή τουρισμού
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
Εργαλείο ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς
ΠΟΛΙΣΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

Κεφάλαιο 2

Πολιτιστικές Διαδρομές

2.1. Η έννοια των πολιτιστικών διαδρομών

Με την πάροδο των χρόνων, αρκετές ευρωπαϊκές χώρες ενσωμάτωσαν τον πολιτισμό σε αστικές στρατηγικές, με στόχο να ενισχύσουν την εικόνα των πόλεων τους στα διεθνή δίκτυα καθώς ο πολιτισμός άρχισε να μετατρέπεται σε κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα των πόλεων, η οποία προωθεί την ανταγωνιστικότητά τους (Καραμπέκου κ. συν, 2012). Όπως αναφέρει η Αυγερινού Κολωνία (2009: 1-2), η έννοια του πολιτιστικού αγαθού περιλαμβάνει τρείς κατηγορίες, μνημεία, σύνολα και τοποθεσίες. Ωστόσο, η εν λόγω έννοια με την πάροδο του χρόνου έχει εξελιχθεί και περιλαμβάνει και επιπλέον κατηγορίες όπως οι ιστορικές γειτονιές και τα κέντρα των πόλεων, ιστορικές πόλεις, ιστορικά τοπία και άλλα. Οι πολιτιστικές διαδρομές επιτυγχάνουν να συνδέουν με ένα μοναδικό τρόπο τα πολιτιστικά αγαθά μεταξύ τους και παράλληλα να τα ενσωματώνουν σε ένα κοινό και διεπιστημονικό πλαίσιο, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό τη σημασία των διαφόρων κατηγοριών πολιτιστικών αγαθών (Jurigova et al., 2015; Sonkoly & Vahtikari, 2018; Αυγερινού Κολωνία, 2009).

Η αρχή για την ευρωπαϊκή ήπειρο, έγινε το 1987 όταν το Συμβούλιο της Ευρώπης, υιοθετεί την έννοια των πολιτιστικών διαδρομών ως μέσο το οποίο μπορεί να επικοινωνήσει τα ευρωπαϊκά ιδεώδη και τις αξίες της ηπείρου, μέσα από τα διδάγματα του παρελθόντος (Council of Europe, 2014). Ωστόσο, μια ιδέα πρωίμων πολιτιστικών διαδρομών, συναντάμε κατά την διάρκεια του μεσαίωνα με τις μετακινήσεις-ταξίδια ακαδημαϊκού χαρακτήρα, που πραγματοποιούσαν μαθητές με την υποστήριξη των μοναστηριών. Επίσης, κατά την διάρκεια του 18^{ου} αιώνα αυτός ο πρώιμος χαρακτήρας των πολιτιστικών διαδρομών συνεχίζεται από τους αριστοκράτες της Ευρώπης (Economou & Zikidis, 2013; Richards, 2003).

Η Διεθνής Επιτροπή Πολιτιστικών Διαδρομών αποτελεί μια επιστημονική επιτροπή του ICOMOS, η οποία προστατεύει τις πολιτιστικές διαδρομές μέσω της Διεθνούς Χάρτας. Η Διεθνής Χάρτα (Severo, 2017) καθορίζει τις πολιτιστικές διαδρομές ως: *οποιαδήποτε διαδρομή επικοινωνίας, είτε στη γη, στο νερό ή*

οποιουδήποτε άλλου τύπου, η οποία δεν έχει περιορισμούς και η οποία χαρακτηρίζεται έχοντας τη δικιά της συγκεκριμένη δυναμική και ιστορική λειτουργικότητα, η οποία μπορεί να εκπληρώνει τις ακόλουθες συνθήκες: πρέπει να προκύπτει και να αντανακλά συγκεκριμένες κινήσεις ανθρώπων καθώς επίσης και πολυδιάστατες συνεχόμενες και αμοιβαίες ανταλλαγές αγαθών, ιδεών, γνώσεων και αξιών ανάμεσα σε ανθρώπους, χώρες, περιοχές ή ηπείρους κατά τη διάρκεια σημαντικών χρονικών περιόδων. Πρέπει λοιπόν κατά αυτό τον τρόπο να προάγει μια γόνιμη αλληλεπίδραση των πολιτισμών που έχουν επηρεαστεί στο χώρο και στο χρόνο όπως αντανακλάται στην υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Σύμφωνα με το Συμβουλίου της Ευρώπης (Enlarged Partial Agreement EPA) οι ευρωπαϊκές πολιτιστικές διαδρομές καθορίζονται ως: *ένα πολιτιστικό, εκπαιδευτικό, και τουριστικό εργαλείο συνεργασίας που στοχεύει στην ανάπτυξη και στην προαγωγή μιας διαδρομής ή μιας σειράς διαδρομών που βασίζονται σε μια ιστορική διαδρομή, μια πολιτιστική ιδέα, ένα πρόσωπο ή ένα φαινόμενο με διακρατική σημασία και σημασία για την κατανόηση και το σεβασμό των κοινών ευρωπαϊκών αξιών* (Denu, 2015; Severo, 2017).

Οι δύο παραπάνω ορισμοί είναι σχετικά παρόμοιοι. Και οι δύο θεωρούν τις πολιτιστικές διαδρομές ως ένα προϊόν επικεντρωμένο στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, του οποίου η ύπαρξη εξασφαλίζεται από τις μετακινήσεις των ανθρώπων και το επακόλουθο μοίρασμα των κοινών αξιών ανάμεσα τους. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η Διεθνής Χάρτα του ICOMOS κάνει λόγο για *«[…]οποιαδήποτε διαδρομή επικοινωνίας….έχοντας τη δικιά της συγκεκριμένη δυναμική και ιστορική λειτουργικότητα[…]»*, ουσιαστικά αναφέρεται αποκλειστικά σε διαδρομές πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν κατά το παρελθόν ως τρόποι μετακίνησης για εμπορικούς, θρησκευτικούς ή άλλους λόγους. Παράδειγμά διαδρομής πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί η διαδρομή Santiago de Compostela, διαδρομή την οποία ακολουθούσαν οι προσκυνητές κατά τον Μεσαίωνα, ώστε να φτάσουν στην εκκλησία του Αγίου Ιακώβου στην Ισπανία. Ωστόσο, θα πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι δεν χρειάζεται όλες οι πρωτοβουλίες πολιτιστικών διαδρομών, να αφορούν διαδρομές πολιτιστικής κληρονομιάς ή να προσπαθούν να λάβουν διεθνή αναγνώριση. Υπάρχουν τοπικές πολιτιστικές διαδρομές οι οποίες μπορούν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο για τον τόπο τους, την κοινωνία και κυρίως για τους ανθρώπους (Norway grants, 2019).

Επιπλέον, ενώ ο ορισμός του ICOMOS's ξεκάθαρα αναγνωρίζει την αξία της πολιτιστικής διαδρομής μέσα στους χώρους και τη γεωγραφική περιοχή της πολιτιστικής κληρονομιάς, ο ορισμός του Συμβουλίου της Ευρώπης αναγνωρίζει την σπουδαιότητα της πολιτιστικής διαδρομής, μέσα στον πιο περίπλοκο ορισμό των πολιτιστικών αξιών (Severo, 2017).

Σύμφωνα με τους Ζηρίνη, Σοφικίτου και Χατζηνικολάου (χ.χ: 1) ως πολιτιστική διαδρομή λοιπόν, ορίζεται ένα επώνυμο τουριστικό προϊόν, δηλαδή, ένα προϊόν πολιτιστικού τουρισμού, το οποίο διαμορφώνεται με βάση ένα συγκεκριμένο συνεκτικό στοιχείο. Επί της ουσίας δηλαδή, μια πολιτιστική διαδρομή είναι απαραίτητο να διαθέτει ένα κεντρικό θέμα-συνεκτικό στοιχείο, να καλύπτει μια προσδιορισμένη χωρικά περιοχή και να αποκτά «τουριστική ταυτότητα» με μια επωνυμία, brand. Οι πολιτιστικές διαδρομές περιλαμβάνονται στις ήπιες μορφές τουρισμού και για τον λόγω αυτό μπορούν να είναι ενσωματωμένες στον τουριστικό σχεδιασμό μιας πόλης ή περιοχής. Στόχος των πολιτιστικών διαδρομών αποτελεί κατά βάση η οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη μιας ορισμένης περιοχής. Δηλαδή η πολιτιστική διαδρομή στοχεύει στην προσέλκυση επισκεπτών, στη δημιουργία ευκαιριών σε τοπικές επιχειρήσεις και στους τοπικούς παραγωγούς προϊόντων και υπηρεσιών, στη προσέλκυση νέων επενδύσεων στην περιοχή, στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και τέλος στην εξασφάλιση πόρων για τη συντήρηση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της περιοχής (Economou & Zikidis, 2013; Bogacz-Wojtanowska & Góral, 2018; Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.).

Λαμβάνοντας χώρα μια σειρά από συντονισμένες ενέργειες, οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τη δυνατότητα να προσελκύσουν επισκέπτες. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από την οργάνωση ενός θεματικού προορισμού είναι εφικτή η προσέλκυση επισκεπτών. Ουσιαστικά, είναι η διάθεση των χώρων αυτών στους επισκέπτες με οργανωμένο τρόπο στον τουρισμό, ο οποίος είναι και ο κύριος τομέας. Ως στόχοι λοιπόν, ορίζονται η αναγνώριση των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων, η διάδοση της αξίας τους, η εξασφάλιση εσόδων όχι μόνο για την προστασία και τη συντήρηση τους στο μέλλον αλλά και σημαντικών εσόδων για την τοπική οικονομία. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής διαδρομής ο τουρισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών του κάθε τόπου, με τον πρωτογενή τομέα, τη μεταποίηση, τις τουριστικές

επιχειρήσεις και την τοπική πολιτιστική παραγωγή. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο της διαδρομής "Οι Δρόμοι του Κρασιού της Βόρειας Ελλάδας" προωθείται στις επισκέπτες αυτών των περιοχών, το επώνυμο τυποποιημένο ελληνικό κρασί το οποίο παράγεται στα οινοποιεία της Βόρειας Ελλάδας. Επιπλέον, στο πλαίσιο της πολιτιστικής διαδρομής "Δρόμοι της Ελιάς" τα προϊόντα που παράγονται από τις ελιές παίζουν σημαντικό ρόλο στην βιωματική εμπειρία του επισκέπτη, καθώς μπορεί να δοκιμάσει και να γευτεί ο ίδιος τα προϊόντα και επιπλέον, έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει σε διάφορες δραστηριότητες. Μάλιστα σύμφωνα με τους Briedenhann και Wickens (2004) οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να ενισχύσουν την οικονομική ανάπτυξη αγροτικών περιοχών, υποστηρίζοντας ότι ο σχεδιασμός μιας πολιτιστικής διαδρομής μπορεί να υποστηρίξει τις συνεργασίες και τις εταιρικές σχέσεις των κοινοτήτων (Briedenhann & Wickens, 2004; Ζηρίνη κ. συν., χ.χ., Κώστα, 2016).

Εδώ, θα πρέπει να διευκρινιστεί το εξής, ότι είναι διαφορετικό να αναφερόμαστε σε "τουριστικές διαδρομές" (tourist routes) οι οποίες έχουν σχεδιαστεί για να εξυπηρετήσουν αποκλειστικά και μόνο τουριστικούς σκοπούς και διαφορετικό όταν αναφερόμαστε σε πολιτιστικές διαδρομές. Οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες είτε υπήρχαν και χρησιμοποιήθηκαν κατά το παρελθόν από τους προγόνους μας με ιστορική σημασία, είτε σχεδιάστηκαν έπειτα από κάποια πρωτοβουλία, αφορούν στην ανάδειξη ενός θέματος πολιτιστικής κληρονομιάς και είναι σημαντικό να επικεντρώνονται στην ενίσχυση της συμμετοχικότητας των κατοίκων και των επισκεπτών "γύρω" από αυτό το θέμα (Martorell Carreno, 2003).

Αναφορικά με το θέμα της συμμετοχής των κατοίκων και των τοπικών επιχειρήσεων στις πολιτιστικές διαδρομές, ασχολήθηκε το 2016 το SiTI - Istituto Superiore sui Sistemi Territoriali per l'Innovazione, ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που ιδρύθηκε το 2002 στην Ιταλία και πραγματοποιεί έρευνας, με στόχο την καινοτομία και την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη. Προχώρησε σε μια έρευνα το 2016, στην οποία μελέτησε τρείς πολιτιστικές διαδρομές που είναι ενταγμένες στο πρόγραμμα πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης, ως προς την συμμετοχή της κοινότητας σε αυτές τις διαδρομές. Πιο συγκεκριμένα η μελέτη ασχολήθηκε με τις διαδρομές The Via Francigena, The European Route of Historic Thermal Towns και την Architecture of Totalitarian Regimes in Urban Managements (ATRIUM). Από την ανάλυση των τριών επιλεγμένων πολιτιστικών διαδρομών, η

έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ενώ υπάρχει συμμετοχή των κατοίκων στις δράσεις των πολιτιστικών διαδρομών, εντούτοις δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη στρατηγική διαδικασία που να παροτρύνει την συμμετοχή όλο και περισσότερων κατοίκων. Επιπλέον, η έρευνα κατέληξε στο κενό που υπάρχει στην βιβλιογραφία αναφορικά με επιτυχή παραδείγματα εφαρμογής στην πράξη (SiTI, 2016).

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν νέα ειδική κατηγορία στον κατάλογο παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO (Pirson et al. 2014; World Tourism Organization, 2015). Συγκεκριμένα, η UNESCO έχει αναπτύξει το πρόγραμμα Routes of Dialogue για την ανταλλαγή καλών πρακτικών και την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές οι οποίες έχουν ενταχθεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Πιο συγκεκριμένα, η λίστα περιλαμβάνει (UNWTO, 2015/II: 19) τις διαδρομές Qhapac Nan ή αλλιώς Andean Road system το οποίο περιλαμβάνει έξι χώρες, Silk Road που περιλαμβάνει δώδεκα χώρες, St. James´s Way - Routes of Santiago de Compostela που εκτείνεται σε δύο χώρες. Επίσης, η λίστα περιλαμβάνει και τις διαδρομές Quebrada de Humahuaca στην Αργεντινή, Sacred Sites and Pilgrimage Routes στην οροσειρά Kii στην Ιαπωνία, Incense Route στο Ισραήλ, Camino Real de Tierra Adentro στο Μεξικό, Land of Frankincen στο Ομάν, Church of the Nativity and the Pilgrimage Route στην Παλαιστίνη, Historic Jeddah – the Gate to Makkah στη Σαουδική Αραβία, Heritage of Mercury μεταξύ Ισπανίας και Σλοβενίας. Δύο ακόμη διαδρομές βρίσκονται σε διαδικασία ένταξης στη λίστα της UNESCO και αυτές είναι η Viking Routes στη Βόρεια Ευρώπη και Buddhist Routes στη Νότια Ασία. Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει θεσπίσει πολιτιστικές διαδρομές, που εκτείνονται σε 70 χώρες σε τέσσερις ηπείρους και περιλαμβάνουν χιλιάδες ελκυστικούς προορισμούς. Οι πολιτιστικές διαδρομές παρέχουν τη βάση για εκατοντάδες πολιτιστικές εκδηλώσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα και περιηγήσεις (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2010).

2.2. Κατηγορίες πολιτιστικών διαδρομών

Η παρακάτω κατηγοριοποίηση των πολιτιστικών διαδρομών, έχει γίνει σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (World Tourism Organization

UNWTO). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, είναι ένας οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, αρμόδιος για την προώθηση, ανάπτυξη, βιωσιμότητα και την πρόσβαση στον τουρισμό. Ως ο μεγαλύτερος διεθνής οργανισμός στον τομέα του τουρισμού, στοχεύει στην προώθηση του τουρισμού, ως κινητήρια δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο, με στόχο τη μείωση της φτώχειας και την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης σε όλο τον κόσμο, με ελαχιστοποίηση των πιθανών αρνητικών επιπτώσεών[19]. Όπως θα δούμε και παρακάτω, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, έχει δείξει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για τον πολιτιστικό τουρισμό, αλλά κυρίως για την ανάπτυξη του, μέσω των πολιτιστικών διαδρομών.

Σύμφωνα λοιπόν με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, οι πολιτιστικές διαδρομές, ταξινομούνται ως εξής (Ward-Perkins & Tüdes, 2016; World Tourism Organization, 2015):

I. Με βάση το σχεδιασμό και τη δομή τους.

Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει δύο μοντέλα πολιτιστικών διαδρομών. Η πρώτη κατηγορία αφορά, τα γραμμικά μοντέλα τα οποία βασίζονται σε ένα ή περισσότερα σημεία έναρξης και ένα σημείο τέλους και η δεύτερη κατηγορία αφορά, τις πολιτιστικές διαδρομές που περιλαμβάνουν στα σημεία έναρξης ή σημεία τέλους ένα αρχιπέλαγος, χωρίς ωστόσο να έχουν συγκεκριμένη αρχή και τέλος καθώς και ότι δεν συνδέονται κατ' ανάγκη διαδοχικά.

Οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες βασίζονται στο γραμμικό μοτίβο, έχουν μια ακολουθία με εκκίνηση από διαφορετικά σημεία σε ένα μοναδικό τερματικό σημείο. Η συγκεκριμένη κατηγορία, απαιτεί προσεκτική οργάνωση σε όλα τα στάδια, από το σχεδιασμό έως και τη λειτουργία της καθώς και τη χρήση των υποδομών της διαδρομής από τους επισκέπτες. Οι εν λόγω πολιτιστικές διαδρομές, επικεντρώνονται κυρίως στην παρουσίαση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ωστόσο, εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Συμβούλιο της Ευρώπης για τις πολιτιστικές διαδρομές, υπάρχουν δύο ειδών διακρίσεις,

[19] Διαθέσιμο στο:
http://www2.unwto.org/content/who-we-are-0

στο τύπο των πολιτιστικών διαδρομών. Αναγνωρίζει λοιπόν, τις γραμμικές διαδρομές καθώς και τα δίκτυα των διαδρομών[20].

II. Με βάση το θέμα τους.

Σε αυτή την κατηγορία, οι πολιτιστικές διαδρομές, διαχωρίζονται, σε δύο μεγάλες ομάδες. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τις πολιτιστικές διαδρομές οι οποίες εμπεριέχουν, ως συνεκτικό στοιχείο ένα κεντρικό θέμα. Η δεύτερη ομάδα, περιλαμβάνει τις πολιτιστικές διαδρομές, που περιλαμβάνουν, διάφορα θέματα. Αυτού του είδους, πολιτιστικές διαδρομές περιλαμβάνουν, ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών και όχι μόνο στοιχείων, όπως φυσικό περιβάλλον, τέχνη, θρησκεία, παραδόσεις, γαστρονομία.

III. Με βάση την επικράτειά τους.

Σύμφωνα, με αυτή την ταξινόμηση, υπάρχουν, τέσσερις τύποι διαδρομών, τοπικές, περιφερειακές, εθνικές και διακρατικές πολιτιστικές διαδρομές.

IV. Με βάση την ταυτότητα ή την τρέχουσα αναδιαμόρφωση τους.

Αυτή η κατηγορία, διαχωρίζει τις πολιτιστικές διαδρομές, σύμφωνα με την ταυτότητα τους (ιστορική, καλλιτεχνική κλπ.). Επιπλέον, περιλαμβάνει τις διαδρομές που προκύπτουν έπειτα από αναδιαμόρφωση (επανασχεδιασμό), σύμφωνα με την ταυτότητα τους.

V. Με βάση την ανάγκες των επισκεπτών σε διανυκτερεύσεις.

Αυτή η τελευταία κατηγορία, κατατάσσει τις πολιτιστικές διαδρομές, σύμφωνα με τον αριθμό διανυκτερεύσεων που χρειάζονται οι επισκέπτες για την επίσκεψη τους στη διαδρομή. Έτσι λοιπόν διαχωρίζονται σε διαδρομές που οι επισκέπτες δεν είναι απαραίτητο να διανυκτερεύσουν, διαδρομές που για την επίσκεψη τους χρειάζεται μια διανυκτέρευση και τέλος, διαδρομές

[20] Διαθέσιμο στο:
http://www.cyril-methodius.eu/wcd/events/conference_2015/01_sorina-culturalroutesprogramme.pdf

κατά τις οποίες ο επισκέπτης, θα χρειαστεί μια διανυκτέρευση, σε διαφορετικά σημεία (World Tourism Organization, 2015).

Οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν επίσης να ταξινομηθούν σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της τοποθεσίας τους:

I. Εδαφικές διαδρομές

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει πολιτιστικές διαδρομές που περιλαμβάνουν περιοχές που μοιράζονται το θέμα στο οποίο βασίζεται η διαδρομή. Τα θέματα των διαδρομών βασίζονται σε στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς ενσωματωμένα στον πολιτισμό και την ταυτότητα της περιοχής. Για παράδειγμα η σιδηροδρομική διαδρομή στα Πυρηναία. Περιλαμβάνει επίσης τις περιοχές που συνδέονται με παραγωγικά πολιτιστικά τοπία όπως το Iter Vitis και τις διαδρομές ελιάς ή ιστορικές και γεωγραφικές περιοχές, όπως οι διαδρομές Al-Andalus. Εν ολίγοις, οι εδαφικές διαδρομές χαρακτηρίζονται από την εγγύτητα των περιοχών που εμπλέκονται στην ανάπτυξη της θεματικής οδού.

II. Γραμμικές διαδρομές

Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει διαδρομές που βασίζονται στη γη, το νερό ή και τα δύο. Οι διαδρομές αυτές περιλαμβάνουν ένα ή περισσότερα σημεία εκκίνησης και ένα τελικό σημείο. Προέρχονται από τη σύνδεση εδαφών και τοπίων. Διαθέτουν συνήθως ιστορικές υποδομές, όπως για παράδειγμα ξενώνες, νοσοκομεία, θρησκευτικά μονοπάτια προσκυνήματος, όπως το Camino de Santiago ή τη Via Francigena.

III. Διαδρομές δικτύων

Οι διαδρομές δικτύων είναι διαδρομές με σχέδιο αλληλοσύνδεσης (μοντέλο αρχιπελάγους) που περιλαμβάνει μεμονωμένα στοιχεία. Ενδέχεται να μην συνδέονται διαδοχικά ή φυσικά, ενώ συχνά ενοποιούνται σύμφωνα με το θέμα θεματική και όχι σε σχέση με τη

φυσική συνέχεια. Επιπλέον, δεν διαθέτουν συγκεκριμένη αρχή ή τέλος. Παράδειγμα αυτού του τύπου των διαδρομών είναι οι τοποθεσίες που αποτελούν την πολιτιστική διαδρομή Mozart καθώς και περιοχές που συνδέονται με το ίδιο κοινό θέμα, όπως η Transromanica (World Tourism Organization, 2015).

Οι πολιτιστικές διαδρομές περιλαμβάνουν ταξίδια με ένα ευρύ φάσμα μέσων μεταφοράς, όπως ταξίδια με αεροπλάνο, τρένο, πλοίο ή αυτοκίνητο. Επιπλέον, ενθαρρύνουν την πεζοπορία και την ποδηλασία σύμφωνα πάντα με τις αποστάσεις που επιθυμεί ο ταξιδιώτης να διανύσει και τις επιθυμίες του (Zabbini, 2012).

Για να είναι πετυχημένη μια πολιτιστική διαδρομή, είναι απαραίτητη η τήρηση κάποιων προϋποθέσεων. Πιο συγκεκριμένα, η διαδρομή θα πρέπει να περιλαμβάνει κάποιες υποδομές, όπως αξιοθέατα, μνημεία, μουσεία, χώρους περιήγησης και υποδομές υποστήριξης αυτών, οι οποίες πρέπει να είναι προσπελάσιμες και συντηρημένες. Παράλληλα, είναι απαραίτητο να διαθέτει υποδομές σύνδεσης επί μέρους σημείων & περιήγησης, όπως οδικό δίκτυο, μονοπάτια πεζοπορίας, ποδηλατοδρόμους, συγκοινωνίες, πεζόδρομους, διαδρομές μέσα στους οικισμούς, προσπελάσιμες και συντηρημένες. Τέλος, είναι σημαντικό να διαθέτει επιχειρήσεις που προσφέρουν ποιοτικές και καινοτόμες υπηρεσίες στους επισκέπτες. Τα οφέλη από την προστασία και την ενίσχυση της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν τόσο οικονομικές όσο και κοινωνικές προεκτάσεις (Oikonomopoulou et. all, 2017; Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.).

Αναφορικά με την οικονομική βιωσιμότητα μιας πολιτιστικής διαδρομής αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσω διαφορετικών μοντέλων χρηματοδότησης, όπως:

- Τέλη συμμετοχής
- Πωλήσεις εισιτηρίων
- Χορηγίες και δωρεές
- Εθνικά και διεθνή χρηματοδοτικά προγράμματα
- Μέσω οικονομικών εσόδων (μετοχές, επενδύσεις, ομόλογα κ.λπ.).
- Άλλα μέσα χρηματοδότησης (Beljan Iskrin, 2019)

2.3. Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης

Η τουριστική βιομηχανία συμβάλει ουσιαστικά στην ευρωπαϊκή οικονομία, δημιουργώντας, άμεσα ή έμμεσα, περίπου το 10% του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απασχολώντας σχεδόν 10 εκατομμύρια άτομα σε περισσότερες από 1,8 εκατομμύρια επιχειρήσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, ο πολιτιστικός τουρισμός αντιπροσωπεύει έναν βασικό συντελεστή αυτής της βιομηχανικής ανάπτυξης στην Ευρώπη, αντιπροσωπεύοντας περίπου το 40% του συνολικού ευρωπαϊκού τουρισμού. Με βάση την προβολή της Ευρώπης ως ενός από τους σημαντικότερους πολιτιστικούς τουριστικούς προορισμούς στον κόσμο, με μεγάλη ποικιλία αξιοθέατων και ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, το πλαίσιο πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην προστασία και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, των παραδόσεων και του φυσικού τοπίου, προσαρμοσμένο στις ανάγκες και προτιμήσεις των επισκεπτών. Ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλλει στην προώθηση της εικόνας της Ευρώπης στον κόσμο, ενισχύοντας τις αξίες του ευρωπαϊκού μοντέλου, διαμορφωμένο από αιώνες πολιτιστικών ανταλλαγών (Bywater, 1993; World Tourism Organization, 2018). Η ανάπτυξη ευρωπαϊκών πολιτιστικών διαδρομών έγινε μείζονος σημασίας για την επέκταση του πολιτιστικού τουρισμού, προωθώντας, στις περισσότερες περιπτώσεις, λιγότερο γνωστούς προορισμούς, εστιάζοντας, σε μεγάλο ποσοστό και στις αγροτικές περιοχές (World Tourism Organization, 2018).

Οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν αποκτήσει μια συγκεκριμένη σπουδαιότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στην πραγματικότητα, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της δημιουργίας της ευρωπαϊκής ένωσης, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι πολιτιστικές διαδρομές έγιναν το κύριο μέσο της ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής. Οι ευρωπαϊκές πολιτιστικές διαδρομές δημιουργήθηκαν από το Συμβούλιου της Ευρώπης, με σκοπό να μετατρέψουν τις αρχές που εκφράστηκαν στην Ευρωπαϊκή Πολιτισμική Συνθήκη το 1954 σε δράσεις. Συγκεκριμένα, είχαν το σκοπό να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία για να προάγουν και να διατηρήσουν τις κοινές και ποίκιλες ευρωπαϊκές πολιτιστικές ταυτότητες (Severo, 2017).

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, αποτελεί ένα σημαντικό φορέα πιστοποίησης πολιτιστικών διαδρομών στην Ευρώπη. Οι δραστηριότητες των δικτύων εξελίσσονται συνεχώς. Σήμερα, οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν τη βάση για εκατοντάδες πολιτιστικές εκδηλώσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα και περιηγήσεις (Graf κ. συν, 2016).

Το πρόγραμμα πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης γιόρτασε την 30η επέτειό του το 2017. Έπειτα από 34 χρόνια λειτουργίας με την πρώτη πιστοποίηση της διαδρομής Santiago de Compostela το 1987, σήμερα μετράμε πάνω από 40 πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές στην Ευρώπη. Μέσω των πολιτιστικών διαδρομών προωθείται η συνοριακή πολιτιστική συνεργασία στην Ευρώπη κατά μήκος των διαδρομών με στόχο την προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μας Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ευρώπης συνεργάστηκαν για να υποστηρίξουν πρωτοβουλίες πολιτιστικών διαδρομών. Ένα από τα αποτελέσματα αυτής της συνεργασίας είναι η διευρυμένη μερική συμφωνία για τις πολιτιστικές διαδρομές, που εγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 2010, ένα νέο πλαίσιο στο οποίο είχαν προσχωρήσει 19 χώρες ανάμεσα τους και η Ελλάδα (European Institute of Cultural Routes, 2017).

Σαν ένα πρώτο βήμα όσο αφορά την ανάδειξη των πολιτιστικών διαδρομών, ιδρύθηκε το 1998 το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών στο πλαίσιο της συμφωνίας μεταξύ του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου (Υπουργείο Πολιτισμού, Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας), το οποίο βρίσκεται στο Κέντρο Πολιτιστικών Συναντήσεων στο Λουξεμβούργο (Centre Culturel de Rencontre - Abbaye de Neumünster). Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών, με έδρα το Λουξεμβούργο παρέχει σημαντικές συμβουλές για την ανάπτυξη, την προώθηση και την αξιολόγηση των πολιτιστικών διαδρομών, καθώς και την κατάρτιση και εκπαίδευση των εμπλεκόμενων. Επιπλέον, το Ινστιτούτο βοηθά υποψήφιους για την πιστοποίηση των πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης με στόχο την προετοιμασία της πρότασης τους. Ο χρόνος που χρειάζεται μια υποβληθείσα αίτηση είναι μεταβλητός, μπορεί να διαρκέσει από ένα έτος έως και δέκα χρόνια και εξαρτάται από την ταχύτητα δημιουργίας σύνδεσης με τις τρείς τουλάχιστον χώρες όπου απαιτεί η οδηγία του Συμβουλίου της Ευρώπης, τη σύσταση επιστημονικής επιτροπής, την οργάνωση και την εφαρμογή της, ώστε να αποδείξει ότι

το δίκτυο λειτουργεί Επίσης, το Ινστιτούτο διενεργεί τακτικές αξιολογήσεις στις πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης σύμφωνα με τα κριτήρια του νομοθετικού ψηφίσματος για τις πολιτιστικές διαδρομές (CM/RES(2013)67). Ακόμη, παρέχει συμβουλές και βοήθεια σχετικά με διάφορες διαδρομές. Τέλος, το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών προωθεί την αναγνώριση των υφιστάμενων δεσμών μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς, τουρισμού, περιφερειακής ανάπτυξης και περιβάλλοντος και την συνεργασία μεταξύ Πανεπιστημίων. Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών λειτουργεί υπό την αιγίδα της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές, η οποία υποστηρίζει την αναγνώριση των πολιτιστικών διαδρομών στην Ευρώπη ως τουριστικών προορισμών, με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής όπου βρίσκονται (Denu, 2015; Graf κ. συν, 2016; Thomas-Penette, 2010; European Institute of Cultural Routes, 2018; European Institute of Cultural Routes, 2019; Καραγιάννης, 2014).

Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών καταγράφει έντονη δραστηριότητα με τη διεξαγωγή πολλαπλών δράσεων σε διεθνές επίπεδο. Η ευρωπαϊκή πιστοποίηση έχει απονεμηθεί σε περισσότερες από 40 πολιτιστικές διαδρομές, ενώ πολλές ακόμη έχουν υποβάλει αίτηση για την εν λόγω πιστοποίηση (Severo, 2017).

Το πρόγραμμα πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης, ξεκίνησε ουσιαστικά το 1987 με την πιστοποίηση της πρώτης πολιτιστικής διαδρομής με τίτλο Camino de Santiago de Compostela. Ωστόσο, η ιδέα για το πρόγραμμα είχε ξεκινήσει αρκετά χρόνια νωρίτερα από προηγούμενες πρωτοβουλίες που είχαν ως στόχο την ευαισθητοποίηση για τον ευρωπαϊκό πολιτιστικό χώρο και την κοινή κληρονομιά του. Με ψήφισμα του το Συμβούλιο της Ευρώπης το Δεκέμβριο του 2010 (CM/Res (2010) 53, 8 Δεκεμβρίου 2010), για τη θέσπιση συμφωνίας για τις πολιτιστικές διαδρομές, ορίζει μια πολιτιστική διαδρομή ως *«σχέδιο πολιτιστικής, εκπαιδευτικής κληρονομιάς και τουριστικής συνεργασίας που στοχεύει στην ανάπτυξη και την προώθηση ενός δρομολογίου ή μιας σειράς δρομολογίων που βασίζονται σε ιστορική διαδρομή, πολιτισμική έννοια, σχήμα ή φαινόμενο με διακρατική σημασία και σημασία για την κατανόηση και τον σεβασμό κοινών ευρωπαϊκών αξιών»*. Το νέο ρυθμιστικό πλαίσιο της συμφωνίας αυτής, αποσκοπεί στο να καταστήσει τους Ευρωπαίους πολίτες ενήμερους για την ευρωπαϊκή τους ταυτότητα μέσω της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς και κατά συνέπεια να βελτιώσει τη δικτύωσή τους. Η συμφωνία παρέχει

επίσης τη βάση για βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη μέσω της πολιτιστικής κληρονομιάς, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στη δημοκρατική διάσταση των πολιτιστικών ανταλλαγών (World Tourism Organization, 2015).

Για το Συμβουλίου της Ευρώπης οι πολιτιστικές διαδρομές ουσιαστικά είναι ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα πολιτιστικής κληρονομιάς και τουριστικής συνεργασίας το οποίο στοχεύει στην ανάπτυξη και την προώθηση διαδρομών θεματικών ή ιστορικών με διακρατική σημασία, ενισχύοντας παράλληλα τον σεβασμό των κοινών ευρωπαϊκών αξιών (COE, 2013).

Οι πολιτιστικές διαδρομές στην Ευρώπη ως έννοια, υπάρχουν εδώ και αρκετά χρόνια. Παρόλα αυτά, μόνο τις τελευταίες δύο δεκαετίες υπήρξε ουσιαστική αναγνώριση της δυναμικής τους αξίας ως σημαντικός παράγοντας στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού τουρισμού. Η ανάπτυξη βιώσιμων τουριστικών δραστηριοτήτων κατά μήκος των πολιτιστικών διαδρομών αποτελεί ένα τρόπο γνωριμίας των πολιτών με την πολιτιστική κληρονομιά κάθε τόπου ενώ παράλληλα παρέχει οικονομική βιωσιμότητα για τη συντήρηση των μνημείων καθώς και για την ανάπτυξη διάφορων τοπικών δραστηριοτήτων κυρίως σε παραδοσιακούς τομείς όπως η γεωργία ή η βιοτεχνία. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO’s Regional Programme for Europe) οι υπηρεσίες που σχετίζονται με τον τουρισμό και οι μικρές επιχειρήσεις ευδοκιμούν στις πολιτιστικές διαδρομές της Ευρώπης και την ίδια στιγμή αυξάνονται οι συνεργασίες τους και τα δίκτυα μεταξύ αυτών των επιχειρήσεων. Με το 90% των μονοπατιών που περιλαμβάνονται στις πολιτιστικές διαδρομές, να βρίσκονται σε αγροτικές περιοχές, οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν και να αναπτύξουν απομακρυσμένους ή λιγότερο γνωστούς προορισμούς, μεταφέροντας την τουριστική ζήτηση και το εισόδημα σε ολόκληρη την επικράτεια και καθ’ όλη τη διάρκεια του έτους. Με αυτό τον τρόπο, συμβάλλουν στην αποσυμφόρηση των κεντρικών αξιοθέατων αλλά ταυτόχρονα μειώνεται και το πρόβλημα της εποχικότητας (World Tourism Organization, 2015).

Ένα τελευταίο και εξίσου σημαντικό σημείο είναι η προοπτική που ανοίγουν οι πολιτιστικές διαδρομές για τη δημιουργία πακέτων πολιτιστικού τουρισμού, τα οποία περιλαμβάνουν αρκετούς προορισμούς εντός Ευρώπης, με στόχο την προσέλκυση ταξιδευτών από διάφορα μέρη του κόσμου. Αυτό, όχι μόνο καθιστά δυνατή την εκπροσώπηση της Ευρώπης ως ενιαίου τουριστικού προορισμού, αλλά επιτρέπει

επίσης τη συνεργασία μεταξύ των χωρών και τη δημιουργία εταιρικών σχέσεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Βέβαια, υπάρχουν ακόμη ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Οι πολιτιστικές διαδρομές της Ευρώπης έχουν θέσει μια τάση στον πολιτιστικό τουρισμό, αλλά για να προωθήσουν και να προστατεύσουν αποτελεσματικά την ίδια την κληρονομιά από την οποία εξαρτώνται, πρέπει να υπάρξει ακόμη συντονισμός σε ευρωπαϊκό επίπεδο (World Tourism Organization, 2015).

Προτεραιότητα για το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, μέσω της προώθησης αναπτυξιακών έργων για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με έμφαση στην ενίσχυση της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και στη δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης στον τομέα του πολιτισμού και του τουρισμού (Mansfeld, 2015).

Πιο συγκεκριμένα όμως, τι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πολιτιστική διαδρομή από το Συμβούλιο της Ευρώπης; Σύμφωνα λοιπόν με το Συμβούλιο της Ευρώπης πολιτιστική διαδρομή μπορεί να είναι:

I. μια πραγματική διαδρομή ή οδός, η οποία χρησιμοποιείται ή χρησιμοποιήθηκε κατά το παρελθόν
II. ένα δίκτυο διαφόρων τόπων, ιστορικής σημασίας ή φυσικού τοπίου
III. μια καθορισμένη γεωγραφική περιοχή, η οποία είναι συνδεδεμένη με ένα κοινό θέμα
IV. μια διαδρομή που διασχίζει περιοχές ή και χώρες, η οποία χαρακτηρίζεται και συνδέεται με ένα ιστορικό, καλλιτεχνικό ή κοινωνικό θέμα (Häfele, 2013).

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί, ότι, τουλάχιστον τρία μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης ή των συμβαλλόμενων καταστάσεων της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Συνθήκης πρέπει να αναμιχθούν, στη δημιουργία και το συντονισμό της πολιτιστικής διαδρομής. Επιπλέον, το θέμα της διαδρομής θα πρέπει όχι μόνο να έχει τοπική σημασία, αλλά να αντιπροσωπεύει τον ευρωπαϊκό πολιτισμό ή τις σημαντικές πτυχές και να έχει μια ιστορική διάσταση (Häfele, 2013). Μέσα από τις πολιτιστικές διαδρομές, μπορούν να προσδιοριστούν εκ νέου οι ευρωπαϊκές αξίες και η κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά.

Και ενώ από όλα τα παραπάνω δεδομένα διαπιστώνουμε το υψηλό ενδιαφέρον που υπάρχει από την Ευρώπη για την διασφάλιση της πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής και άυλης μέσω των πολιτιστικών διαδρομών, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής οι διεργασίες για την ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών είναι σε πρώιμο στάδιο, καθώς επικεντρώνονται σε διαφορετικές πρακτικές διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς (Fiore, 2013). Ωστόσο, η συμμετοχή των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής δεν λείπει από τις πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς τις συναντάμε σε δύο πολιτιστικές διαδρομές, European Mozart Ways και Liberation Route Europe.

2.3.1.Η πολιτιστική πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης

Για το Συμβούλιο της Ευρώπης ο πολιτισμός είναι η «ψυχή της δημοκρατίας» και το βασικότερο εργαλείο για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, της δημοκρατίας και της ευρωπαϊκής συνεργασίας (Council of Europe, 2005). Επίσης, μέσα από την ποικιλομορφία του πολιτισμού μπορεί, να ενισχυθεί ο διάλογος μεταξύ των διαφορετικών ομάδων, με στόχο την ειρηνική συνύπαρξη. Οι πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι συγκεκριμένες ενέργειες οι οποίες πρεσβεύουν τις παραπάνω αρχές. Το Συμβούλιο της Ευρώπης, που ιδρύθηκε στις 5 Μαΐου 1949, περιλαμβάνει σήμερα 47 χώρες μέλη. Ιδρύθηκε με στόχο την ανάπτυξη των δημοκρατικών αρχών της Ευρώπης, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας κοινός δημοκρατικός και νομικός τομέας στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Ο σεβασμός θεμελιωδών αρχών, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου είναι καίριας σημασίας. Η βάση γι' αυτό, είναι η Ευρωπαϊκή Συνθήκη σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και άλλες πολιτικές δηλώσεις. Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει την έδρα του στο Στρασβούργο της Γαλλίας (Häfele, 2013). Το έτος 1955 τέθηκε σε ισχύ η ευρωπαϊκή σύμβαση για τον πολιτισμό που λειτούργησε ως εργαλείο για την πολιτιστική συνεργασία των ευρωπαϊκών κρατών. Η σύμβαση αυτή παρέχει το νομικό πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο πραγματοποιούνται οι δράσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφορικά με την εκπαίδευση, τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά. Τέσσερις είναι οι βασικές αρχές του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφορικά με τον πολιτισμό. Η προώθηση της ταυτότητας είναι η πρώτη, η ενίσχυση της

δημιουργικότητας η δεύτερη, ο σεβασμός στις πολιτισμικές διαφορές είναι η τρίτη και η συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή είναι η τέταρτη αρχή (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016). Στο σημείο αυτό, θα αναφερθούμε συνοπτικά στις θεμελιώδεις συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης (Dominioni, 2017):

- ✓ Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση (1955), με στόχο την:
  - i. ενθάρρυνση της πολιτιστικής συνεργασίας
  - ii. προώθηση της κατανόησης και της γνώσης μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών
  - iii. διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, που θεωρείται μέρος μιας ευρύτερης ευρωπαϊκής κοινής κληρονομιάς

- ✓ Ευρωπαϊκή σύμβαση για το τοπίο (2004), σύμφωνα με την οποία:
  - i. ως τοπίο ορίζεται ένα πολύπλοκο σύστημα σχέσεων μεταξύ του ανθρώπου και του περιβάλλοντος διαβίωσης. Κάθε τοπίο, είναι το αποτέλεσμα μιας πολιτιστικής διαδικασίας
  - ii. είναι αναγκαία και απαραίτητη η διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης ως ουσιώδες στοιχείο της ταυτότητας κάθε ευρωπαϊκού εδάφους
  - iii. ενθάρρυνση της ανάπτυξης διακρατικών τοπίων
  - iv. ενεργό συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων

- ✓ Σύμβαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την κοινωνία[21] ή τη Σύμβαση του Faro[22] (2005), η οποία επικεντρώνεται:
  - i. στην ηθική και τις αρχές της χρήσης και της ανάπτυξης της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη σε συνάρτηση με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης

[21] Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, 2011

[22] Faro Convention, 2005

ii. στην πολιτιστική κληρονομιά, η οποία αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη του διαλόγου, της συνεργασίας, του δημοκρατικού διαλόγου και της ευρύτητας μεταξύ των πολιτισμών (Dominioni, 2017)

Το Συμβούλιο της Ευρώπης εμπλέκεται στο στάδιο της διαδικασίας για την πιστοποίηση πολιτιστικών διαδρομών. Στόχος του είναι να επιβεβαιώσει τις αποφάσεις όσον αφορά την πιστοποίηση ή την άρνηση της πιστοποίησης από το διοικητικό συμβούλιο της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας (Häfele, 2013). Με το Ψήφισμα CM/Res(2010)53 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης το Δεκέμβριο του 2010, θεσπίστηκε για μια σύντομη χρονικά περίοδο τριών ετών η Διευρυμένη Μερική Συμφωνία Πολιτιστικών Διαδρομών (ΔΜΣ). Το 2013 με το Ψήφισμα CM/Res(2013)66, επιβεβαιώθηκε η σύσταση της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας Πολιτιστικών Διαδρομών. Σκοπός της είναι η ενίσχυση και η συνεργασία μεταξύ των κρατών που ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών. Επιπλέον, επιδιώκει μέσα από την ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών να αναδειχθούν θέματα της ιστορίας και του πολιτισμού που έχουν συμβολική σημασία για την ευρωπαϊκή ενότητα. Τέλος, στοχεύει στην ανάδειξη προορισμών που δεν είναι τόσο γνωστοί. Η πιστοποίηση «Πολιτιστική Διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης» απονέμεται από το Διοικητικό Συμβούλιο της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας. Επίσης, από το ίδιο Δ.Σ. διενεργούνται οι αξιολογήσεις των πιστοποιημένων πολιτιστικών διαδρομών κάθε τρία χρόνια[23].

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, αριθμεί έως σήμερα 45 πιστοποιημένες διαδρομές σε 70 χώρες, με κυριότερες χώρες στο δίκτυο αυτό τη Γαλλία (φιλοξενεί το 10,4% των διαδρομών), την Ιταλία (9.7%), την Ισπανία (8.4%), και την Πορτογαλία (5.8%)[24]. Η Ελλάδα μέχρι και σήμερα, διαθέτει ένα πολύ μικρό ποσοστό του δικτύου αυτού και συγκεκριμένα το 2,6% (Council of Europe, 2014; Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ηπείρου 2014-2020, 2017). Από την πιστοποίηση της πρώτης

[23] Διαθέσιμο στο:
https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=3225

[24] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme

πολιτιστικής διαδρομής το 1987 έως σήμερα, ο αριθμός των πιστοποιημένων διαδρομών από το Συμβούλιο της Ευρώπης αυξάνεται σταθερά. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν σημαντικό στοιχείο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού που με το πέρασμα του χρόνου θα κερδίζει έδαφος στην τουριστική βιομηχανία. Επιπλέον, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν χώρες οι οποίες δίνουν μεγαλύτερη σημασία σε αυτόν τον τομέα από ότι άλλες.

2.4. Κριτήρια πιστοποίησης πολιτιστικών διαδρομών από το Συμβούλιο της Ευρώπης

Για να πιστοποιηθεί μια πολιτιστική διαδρομή από το Συμβούλιο της Ευρώπης, θα πρέπει να πληροί συγκεκριμένα κριτήρια. Στο Ψήφισμα CM/Res(2013)67 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφέρονται αναλυτικά οι προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για τη χορήγηση της πιστοποίησης[25]. Είναι απαραίτητο να απεικονίζουν ένα θέμα αντιπροσωπευτικό των ευρωπαϊκών αξιών, το οποίο μάλιστα θα πρέπει να είναι κοινό σε τουλάχιστον τρεις ευρωπαϊκές χώρες. Επίσης, είναι απαραίτητο να αποτελούν αντικείμενο διακρατικής, διεπιστημονικής έρευνας. Επιπλέον, να έχουν ως στόχο την ενίσχυση της ευρωπαϊκής μνήμης, ιστορίας και πολιτιστικής κληρονομιάς και συμβάλλουν στην ερμηνεία της σημερινής ποικιλομορφίας της Ευρώπης. Ακόμη θα πρέπει να προωθούν και να ενισχύουν τις πολιτιστικές και εκπαιδευτικές ανταλλαγές για τους νέους. Τέλος, είναι σημαντικό να αναπτύσσουν νέα και καινοτόμα σχέδια στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού και της βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης καθώς και να αναπτύσσουν τουριστικά προϊόντα που απευθύνονται σε διαφορετικές ομάδες κοινού (Council of Europe, 2019).

Η πιστοποίηση «Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης» μπορεί να χορηγηθεί σε πολιτιστικές διαδρομές οι οποίες ασχολούνται με θέματα που πληρούν τα κριτήρια επιλεξιμότητας που περιλαμβάνονται στην Ενότητα Ι,

[25] Διαθέσιμο στο: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c69fe

εμπεριέχουν δράσεις προτεραιότητας, όπως αναφέρονται στην Ενότητα ΙΙ και παρουσιάζονται από ένα ενιαίο δίκτυο, που πληροί τα κριτήρια της Ενότητας ΙΙΙ[26].

I. Ενότητα Ι. Κατάλογος των κριτηρίων επιλεξιμότητας για θέματα.

Το θέμα, θα πρέπει να πληροί τα παρακάτω κριτήρια:

1. να είναι αντιπροσωπευτικό των ευρωπαϊκών αξιών και κοινό σε τουλάχιστον τρεις χώρες της Ευρώπης
2. να ερευνηθεί και να αναπτυχθεί από διεπιστημονικές ομάδες διαφορετικών περιοχών της Ευρώπης, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί ότι οι δράσεις και τα έργα, τα οποία θα υλοποιηθούν, είναι κοινά αποδεκτά
3. να είναι ενδεικτικό της ευρωπαϊκής μνήμης, ιστορίας και πολιτιστικής κληρονομιάς και να συμβάλει στην ερμηνεία της πολυμορφίας της σημερινής Ευρώπης
4. να προσφέρει πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εμπειρίες για τους νέους, οι οποίες να είναι σύμφωνες με τις ιδέες και τις ανησυχίες του Συμβουλίου της Ευρώπης στους εν λόγω τομείς
5. να επιτρέπει την ανάπτυξη πρωτοβουλιών και υποδειγματικών καινοτόμων σχεδίων στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού και της βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης
6. να προσφέρεται για την ανάπτυξη των τουριστικών προϊόντων, σε συνεργασία με τουριστικά γραφεία και επιχειρήσεις που στοχεύουν στην προσέλκυση του κοινού, συμπεριλαμβανομένων και σχολικών ομάδων

II. Ενότητα ΙΙ. Κατάλογος των τομέων προτεραιότητας των πολιτιστικών διαδρομών.

Οι πολιτιστικές διαδρομές που υποβάλλονται για αξιολόγηση, θα πρέπει να πειθαρχούν με τους ακόλουθους τομείς δράσης και επιπλέον να πληρούν τα κριτήρια που έχουν τεθεί ανά τομέα:

[26] Διαθέσιμο στο: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c69fe

1. Συνεργασία στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης.

   Σε αυτό το πεδίο δράσης, οι πολιτιστικές διαδρομές θα πρέπει:

   - ✓ να διαδραματίζουν ενωτικό ρόλο γύρω από μεγάλα ευρωπαϊκά θέματα
   - ✓ να συμμερίζονται τις διαφορετικές ευρωπαϊκές κουλτούρες και το θέμα τους να είναι αντιπροσωπευτικό των ευρωπαϊκών αξιών
   - ✓ να απεικονίζουν την ανάπτυξη αυτών των αξιών
   - ✓ να προσφέρονται για έρευνα και διεπιστημονική ανάλυση, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο

2. Ενίσχυση της μνήμης, της ιστορίας και της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.

   Σε αυτό το πεδίο δράσης, οι πολιτιστικές διαδρομές πρέπει:

   - ✓ να προσπαθούν για την ενίσχυση της φυσικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς
   - ✓ να προωθούν τα καταστατικά, τις συμβάσεις, τις συστάσεις και τις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης, της UNESCO και του ICOMOS που αφορούν την αποκατάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς, την προστασία και την ενίσχυση της, το τοπίο και το χωροταξικό σχεδιασμό
   - ✓ να ενισχύουν την ευρωπαϊκή κληρονομιά και κυρίως περιοχές εκτός κεντρικών μνημείων, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές αλλά και σε βιομηχανικές περιοχές στη διαδικασία της οικονομικής αναδιάρθρωσης
   - ✓ να λαμβάνουν υπόψη τη φυσική και άυλη κληρονομιά των εθνικών ή κοινωνικών μειονοτήτων στην Ευρώπη
   - ✓ να ενισχύουν την ευαισθητοποίηση των φορέων, των επαγγελματιών αλλά και του κοινού, αναφορικά με την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς και την η ανάγκη για προστασία της

3. Πολιτιστικές και εκπαιδευτικές ανταλλαγές για τους νέους πολίτες της Ευρώπης.

Σε αυτό το πεδίο δράσης οι πολιτιστικές διαδρομές πρέπει:

- ✓ να περιλαμβάνουν την οργάνωση δραστηριοτήτων με ομάδες νέων, με σκοπό την προώθηση και την αποδοχή της διαφορετικότητας
- ✓ να δίνουν έμφαση στις πραγματικές εμπειρίες
- ✓ να ενθαρρύνουν την επικοινωνία μεταξύ νέων από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και περιοχές της Ευρώπης
- ✓ να ενισχύουν τη δημιουργία πιλοτικών προγραμμάτων με περιορισμένο αριθμό χωρών συμμετοχής, τα οποία να είναι εφοδιασμένα με επαρκείς πόρους για την ουσιαστική αξιολόγηση τους, προκειμένου να δημιουργήσουν πρωτότυπα τα οποία θα μπορούν μελλοντικά να λειτουργούν ως πρότυπα αναφοράς
- ✓ να αναπτύξουν συνεργασία με εκπαιδευτικά ιδρύματα, σε διάφορα επίπεδα

4. Σύγχρονη πολιτιστική και καλλιτεχνική πρακτική.

Σε αυτό το πεδίο δράσης οι πολιτιστικές διαδρομές πρέπει:

- ✓ να ενισχύουν το διάλογο, μέσα από μια διεπιστημονική και διαπολιτισμική προοπτική, μεταξύ των διαφόρων πολιτιστικών και καλλιτεχνικών εκφράσεων των χωρών της Ευρώπης
- ✓ να ενθαρρύνουν τις δραστηριότητες και τα καλλιτεχνικά έργα, που διερευνούν τις σχέσεις μεταξύ της πολιτιστικής κληρονομιάς και του σύγχρονου πολιτισμού
- ✓ να ενισχύουν τη σύγχρονη πολιτιστική και καλλιτεχνική πρακτική. Οι πιο καινοτόμες πρακτικές από άποψη δημιουργικότητας, ανήκουν στο χώρο των εικαστικών τεχνών, των τεχνών του θεάματος, στις δημιουργικές τέχνες, την αρχιτεκτονική, τη μουσική, τη λογοτεχνία ή οποιαδήποτε άλλη μορφή πολιτιστικής έκφρασης
- ✓ να αναπτύξουν δίκτυα και δραστηριότητες, που καταρρίπτουν τους φραγμούς μεταξύ επαγγελματιών και μη επαγγελματιών, ιδίως όσον αφορά τις οδηγίες για νέους Ευρωπαίους στους σχετικούς τομείς

5. Πολιτιστικός τουρισμός και βιώσιμη πολιτιστική ανάπτυξη.

Σε αυτό το πεδίο δράσης οι πολιτιστικές διαδρομές πρέπει:

- ✓ να λάβουν υπόψιν τους τις διαφορετικές ευρωπαϊκές ταυτότητες
- ✓ να σχεδιάσουν προβολή, μέσω των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης καθώς και του διαδικτύου, προκειμένου να γίνει σωστή ενημέρωση του κοινού
- ✓ να γίνει προσπάθεια για ανάπτυξη του διαλόγου μεταξύ των διαφόρων περιοχών της Ευρώπης
- ✓ να προωθούν τον διάλογο μεταξύ των πολιτών της Ευρώπης και μειονοτήτων
- ✓ να αναπτύξουν τις δυνατότητες για τη συνεργασία μεταξύ της Ευρώπης και άλλων ηπείρων
- ✓ να γίνουν προσπάθειες για να πεισθούν οι αρμόδιοι φορείς, για την αναγκαιότητα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής, με στόχο την προώθηση της ανάπτυξης του ποιοτικού τουρισμού με ευρωπαϊκή διάσταση, μέσω του πολιτιστικού τουρισμού
- ✓ να προωθηθούν συνεργασίες με δημόσιους και ιδιωτικούς οργανισμούς που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού, με σκοπό την ανάπτυξη τουριστικών προϊόντων και εργαλείων

III. Ενότητα ΙΙΙ. Κατάλογος των κριτηρίων για τα δίκτυα.

1. Οι εμπνευστές των πολιτιστικών διαδρομών πρέπει να αποτελούνται από διεπιστημονικά δίκτυα, που έχουν την έδρα τους σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τα εν λόγω δίκτυα πρέπει να:
   - ✓ παρουσιάζουν ένα εννοιολογικό πλαίσιο που θα βασίζεται στην έρευνα, που θα διεξαχθεί για το θέμα που επιλέχθηκε και θα είναι αποδεκτό από τα μέλη του δικτύου
   - ✓ περιλαμβάνουν αρκετά μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, χωρίς να αποκλείονται οι δραστηριότητες διμερούς χαρακτήρα

- ✓ σχεδιάζουν να συμμετέχουν όσο το δυνατό μεγαλύτερος αριθμός, κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τον Πολιτισμό (ETS No. 18) καθώς και άλλα κράτη
- ✓ διασφαλίζουν ότι τα προτεινόμενα έργα είναι οικονομικά και οργανωτικά βιώσιμα
- ✓ περιλαμβάνουν ένα νομικό καθεστώς, είτε με τη μορφή της ένωσης ή ενός φορέα
- ✓ λειτουργούν δημοκρατικά

2. Για τη στήριξη της παρουσίασης των έργων τους, τα δίκτυα πρέπει:
   - ✓ να προσφέρουν ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα που να προσδιορίζει τους στόχους, τις μεθόδους, τους συνεργάτες, τις συμμετέχουσες χώρες καθώς και τη συνολική ανάπτυξη του προγράμματος μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα
   - ✓ να δηλώνουν ότι οι δραστηριότητές τους σχετίζονται με τους πέντε τομείς προτεραιότητας για δράσεις της Ενότητας ΙΙ του προσαρτήματος του ψηφίσματος CM / Res (2013) 67, (έρευνα και ανάπτυξη, την ενίσχυση της μνήμης, της ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς, πολιτιστικές και εκπαιδευτικές ανταλλαγές για τους νέους Ευρωπαίους, σύγχρονη πολιτιστική και εικαστικής πρακτικής, τον πολιτιστικό τουρισμό και την αειφόρο πολιτιστική ανάπτυξη)
   - ✓ να εντοπίζουν, στις διάφορες χώρες, μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, τους κύριους εμπνευστές, συμμετέχοντες και άλλους δυνητικούς εταίρους όπου πιθανά να σχηματίσουν ένα δίκτυο
   - ✓ να προσδιορίζουν τις σχετικές με τις πολιτιστικές διαδρομές περιοχές
   - ✓ να παρέχουν λεπτομέρειες σχετικά με τη χρηματοδότησή και το επιχειρησιακό σχέδιο
   - ✓ να προσαρμόζουν το βασικό κείμενο στο νομικό τους καθεστώς
   - ✓ να καθορίσουν την εφαρμογή δεικτών με στόχο τη μέτρηση του αντίκτυπου των δραστηριοτήτων των πολιτιστικών διαδρομών

IV. Πιστοποίηση

Η πιστοποίηση «Πολιτιστική Διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης» απονέμεται από το Διοικητικό Συμβούλιο της Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (EPA), σε συνεννόηση με τη σχετική διακυβερνητική επιτροπή. Το διοικητικό συμβούλιο μπορεί να συμβουλεύεται, εφόσον κρίνεται αναγκαίο, τις άλλες σχετικές επιτροπές ή όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Μετά την ανάθεση της πιστοποίησης, ολόκληρη η μνεία «Πολιτιστική Διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης» και το λογότυπο του Συμβουλίου της Ευρώπης πρέπει να τοποθετηθεί σε όλο το υλικό επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των Δελτίων Τύπου. Σε κάποιες περιπτώσεις, το λογότυπο του Συμβουλίου της Ευρώπης πρέπει να εμφανίζεται στην οδική σήμανση και στις σημάνσεις της πολιτιστικής διαδρομής.

Κάθε χρόνο, είναι απαραίτητη η υποβολή του ετήσιου προγράμματος δραστηριοτήτων στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Πολιτιστικών Διαδρομών, και επιπλέον κάθε τρία χρόνια πρέπει να υποβάλλεται αναλυτική έκθεση στο Διοικητικό Συμβούλιο της Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (EPA) για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας της διαδρομής, προκειμένου να διαπιστωθεί αν εξακολουθεί να πληροί τα παραπάνω κριτήρια. Αν το διοικητικό συμβούλιο, κρίνει ότι η διαδρομή δεν συμμορφώνεται πλήρως με τα κριτήρια, εκδίδει σχετική σύσταση προκειμένου να διασφαλίσει τη συμμόρφωση της διαδρομής. Εάν η σύσταση αυτή δεν ακολουθηθεί, εντός ενός έτους, το διοικητικό συμβούλιο, έχει τη δυνατότητα να αποφασίσει σχετικά με την απόσυρση της πιστοποίησης, έπειτα φυσικά από τη διαβούλευση του με τη σχετική διακυβερνητική επιτροπή. Στην περίπτωση που η διακυβερνητική επιτροπή δεν συμφωνεί με την ανάκληση της πιστοποίησης, απαιτείται η σύμφωνη γνώμη της Επιτροπής Υπουργών[27].

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι για να συνεχίσει μια πολιτιστική διαδρομή να κατέχει την πιστοποίηση του Συμβουλίου της Ευρώπης, θα πρέπει να τηρεί μια σειρά από προϋποθέσεις κάθε χρόνο. Οι πιστοποιημένες διαδρομές πρέπει να επικεντρώσουν τις δράσεις τους κατά κύριο λόγο στα παρακάτω πέντε σημεία:

[27] Διαθέσιμο στο: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c69fe

I. Συνεργασία στην έρευνα και ανάπτυξη, ανταλλαγή γνώσεων και την προώθηση των ευρωπαϊκών αξιών
II. Ενίσχυση της ευρωπαϊκής μνήμης, της ιστορίας και της κληρονομιάς, με σεβασμό στις εδαφικές, εθνοτικές και πολιτιστικές διαφορές και την τήρηση των διεθνών κανονισμών για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς
III. Την ανταλλαγή εκπαιδευτικών εμπειριών και την ευαισθητοποίηση των νέων σχετικά με την κοινή κληρονομιά των λαών της Ευρώπης
IV. Την υποστήριξη της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας και πρόσβαση στον πολιτισμό για όλους
V. Την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού και της αειφόρου ανάπτυξης με σεβασμό στην τοπική και περιφερειακή ταυτότητα, καλλιέργεια συνεργασίας μεταξύ Ευρώπης και άλλων περιοχών από όλο τον κόσμο (World Tourism Organization, 2015).

2.4.1. Διαδικασία αξιολόγησης του φακέλου υποψήφιας πολιτιστικής διαδρομής προς πιστοποίηση

Η διαδικασία αξιολόγησης από το Συμβούλιο της Ευρώπης, διαρκεί περίπου δέκα μήνες. Κάθε χρόνο, οι ενδιαφερόμενοι έχουν τη δυνατότητα να υποβάλουν την αίτηση τους προς αξιολόγηση από το Συμβουλίου της Ευρώπης. Η διαδρομή που θα καταφέρει να πιστοποιηθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης, επαναξιολογείται τακτικά και συγκεκριμένα κάθε τρία χρόνια. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται αναλυτικά οι ενέργειες αξιολόγησης στο πλαίσιο των δέκα μηνών ορίζοντας ως μήνα έναρξης, τον μήνα Ιούνιο του έτους 0 (Ιούνιος - Έτος 0) και ως μήνα ολοκλήρωσης τον μήνα Μάϊο του 1ου έτους (Μάιος - Έτος +1)[28].

Έτος 0	**Τέλος Μαρτίου (Έτος 0)**	Δημοσίευση της πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος για πιστοποίηση και ένταξη στο πρόγραμμα «Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης». Η πρόσκληση

[28] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/applications-certification

		δημοσιεύεται στον ισότοπο της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης (Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes-EPA).
	31 Ιουλίου (Έτος 0)	Καταληκτική ημερομηνία υποβολής της αίτησης για πιστοποίηση.
	Οκτώβριος (Έτος 0)	* Έλεγχος ως προς την συμμόρφωση του φακέλου που υποβλήθηκε, από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών (EICR). *Κατάθεση του φακέλου από τη Γραμματεία της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes-EPA) στους ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες που είναι υπεύθυνοι για τη σύνταξη της έκθεσης αξιολόγησης.
	Οκτώβριος - Δεκέμβριος (Έτος 0)	* Ανεξάρτητη αξιολόγηση του εμπειρογνώμονα έπειτα από επαφές με τους υπευθύνους/διαχειριστές της πολιτιστικής διαδρομής που υπέβαλε φάκελο αξιολόγησης. * Επιτόπια επίσκεψη κατά μήκος της πολιτιστικής διαδρομής από τον ανεξάρτητο εμπειρογνώμονα και συνάντηση με τους υπευθύνους/διαχειριστές της υποψήφιας πολιτιστικής διαδρομής. * Προετοιμασία έκθεσης αξιολόγησης από τον ανεξάρτητο εμπειρογνώμονα.
	Τέλος Δεκεμβρίου (Έτος 0)	Καταληκτική ημερομηνία υποβολής των εκθέσεων αξιολόγησης από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες.
	Ιανουάριος (Έτος +1)	Εξέταση της έκθεσης αξιολόγησης από τη Γραμματεία της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA) με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου

		Πολιτιστικών Διαδρομών (EICR) και σύνταξη συστάσεων προς το Προεδρείο του Διοικητικού Συμβουλίου της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA).
	Φεβρουάριος (Έτος +1)	Εξέταση της έκθεσης αξιολόγησης από το Προεδρείο του Διοικητικού Συμβουλίου της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA), ακρόαση των εμπειρογνωμόνων όπου είναι απαραίτητο και σύνταξη συστάσεων προς το Διοικητικό Συμβούλιο της της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA).
Έτος +1	**Μάρτιος (Έτος +1)**	*Αποστολή εκθέσεων των εμπειρογνωμόνων στους υποψηφίους των πολιτιστικών διαδρομών μαζί με τυχόν αιτήματα για περαιτέρω πληροφορίες από τη Γραμματεία της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA). *Πρόσκληση για παρουσίαση της πολιτιστικής διαδρομής κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης του Διοικητικού Συμβουλίου της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA) τον Απρίλιο στο Λουξεμβούργο.
	Απρίλιος (Έτος +1)	*Εξέταση από το Διοικητικό Συμβούλιο της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA) των εκθέσεων αξιολόγησης και των συστάσεων που έγιναν από το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Πολιτιστικών Διαδρομών (EICR) και το Γραφείο της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA). *Έλεγχος των επιλεγμένων έργων στη συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου της Διευρυμένης

		Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA) στο Λουξεμβούργο. *Απόφαση του διοικητικού συμβουλίου της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA) σχετικά με την πιστοποίηση της πολιτιστικής διαδρομής.
	Μαϊος (Ετος +1)	Επιστολή κοινοποίησης από τον Εκτελεστικό Γραμματέα της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές (EPA) προς τους υποψηφίους που έχουν υποβληθεί σε έλεγχο σχετικά με τα αποτελέσματα της αίτησής τους για πιστοποίηση τους ως «Πολιτιστική Διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης».

2.4.2. Πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το έτος 2021 το δίκτυο πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης μετρά 45 πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες εμπίπτουν σε διαφορετικές θεματικές και απεικονίζουν την ευρωπαϊκή μνήμη, την ιστορία και την κληρονομιά και συμβάλλουν στην ερμηνεία της ποικιλομορφίας της σημερινής Ευρώπης[29]. Ακολουθούν με χρονολογική σειρά οι πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης και οι χώρες που περιλαμβάνονται σε κάθε διαδρομή[30]:

[29] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme

[30] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme

Α/Α	**Χρονολογία Πιστοποίησης**	**Πολιτιστική Διαδρομή**	**Χώρες που περιλαμβάνονται στη διαδρομή**
1	1987	Santiago De Compostela Pilgrim Routes	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Λιθουανία**, **Ολλανδία**, **Πολωνία**, **Πορτογαλία**
2	1991	The Hansa	**Γερμανία**, **Λετονία**, **Ολλανδία**, **Πολωνία**, **Ρωσία**, **Σουηδία**
3	1993	Viking Routes	**Γαλλία**, **Δανία**, **Εσθονία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ισλανδία**, **Ισπανία**, **Ιρλανδία**, **Λετονία**, **Νορβηγία**, **Ολλανδία**, **Πολωνία**, **Σουηδία**, **Φινλανδία**
4	1994	Via Francigena	**Γαλλία**, **Ελβετία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ιταλία**
5	1997	Routes of El Legado of Andalusi	**Αίγυπτος**, **Ιταλία**, **Ισπανία**, **Ιορδανία**, **Λίβανος**, **Μαρόκο**, **Πορτογαλία**, **Τυνησία**
6	2003	Phoenicians' Route	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Ελλάδα**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Κύπρος**, **Λίβανος**, **Μάλτα**, **Τυνησία**
7	2003	Pyrenean Iron Route	**Ανδόρρα**, **Γαλλία**, **Ισπανία**
8	2004	European Mozart Ways	**Αυστρία**, **Βέλγιο**, **Γερμανία**, **Ελβετία**, **Ελλάδα**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ηνωμένες Πολιτείες**

			Αμερικής, **Ιταλία**, **Ουκρανία**, **Τσεχική Δημοκρατία**
9	2004	European Route of Jewish Heritage	**Αζερμπαϊτζάν**, **Βέλγιο**, **Βοσνία και Ερζεγοβίνη**, **Γαλλία**, **Γεωργία**, **Γερμανία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Λιθουανία**, **Λευκορωσία**, **Πολωνία**, **Πορτογαλία**, **Ρουμανία**, **Σερβία**, **Τουρκία**, **Τσεχική Δημοκρατία**
10	2005	Saint Martin of Tours Route	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Λουξεμβούργο**, **Ολλανδία**, **Ουγγαρία**, **Σλοβακία**, **Σλοβενία**
11	2005	Cluniac Sites in Europe	**Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ελβετία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ιταλία**, **Ισπανία**, **Πολωνία**
12	2005	Routes of the Olive Tree	**Αλβανία**, **Αλγερία**, **Βόρεια Μακεδονία**, **Γαλλία**, **Ελλάδα**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, Ιορδανία, **Κροατία**, **Λίβανος**, **Μαρόκο**, **Πορτογαλία**, **Σλοβενία**, **Τουρκία**, **Τυνησία**
13	2005	Via Regia	**Γαλλία**, **Γερμανία**, **Λευκορωσία**, **Ουκρανία**, **Πολωνία**
14	2007	Transromanica - The Romanesque Routes of	**Αυστρία**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ιταλία**, **Ισπανία**, **Πορτογαλία**, **Ρουμανία**, **Σερβία**, **Σλοβακία**

		European Heritage	
15	2009	Iter Vitis Route	**Αζερμπαϊτζάν**, **Αρμενία**, **Βόρεια Μακεδονία**, **Γαλλία**, **Γεωργία**, **Ελλάδα**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ισπανία**, **Ισραήλ**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Κύπρος**, **Λουξεμβούργο**, **Μαυροβούνιο**, **Μολδαβία**, **Πορτογαλία**, **Ρουμανία**, **Ρωσία**, **Σλοβενία**, **Τυνησία**
16	2010	European Route of Cistercian abbeys	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Δανία**, **Ελβετία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Ολλανδία**, **Πολωνία**, **Πορτογαλία**, **Σουηδία**, **Τσεχία**
17	2010	European Cemeteries Route	**Αυστρία**, **Βοσνία και Ερζεγοβίνη**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Δανία**, **Ελλάδα**, **Εσθονία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ιταλία**, **Ισπανία**, **Ιρλανδία**, **Κροατία**, **Νορβηγία**, **Ολλανδία**, **Πορτογαλία**, **Πολωνία**, **Ρουμανία**, **Σερβία**, **Σλοβενία**, **Σουηδία**
18	2010	Prehistoric Rock Art Trails	**Αζερμπαϊτζάν**, **Γαλλία**, **Γεωργία**, **Ιταλία**, **Νορβηγία**, **Πορτογαλία**, **Ισπανία**, **Φινλανδία**

19	2010	European Route of Historical Thermal Towns	**Αζερμπαϊτζάν**, **Αυστρία**, **Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Γεωργία**, **Ελλάδα**, **Εσθονία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Λουξεμβούργο**, **Ουγγαρία**, **Πορτογαλία**, **Πολωνία**, **Τουρκία**, **Τσεχία**
20	2010	Route of Saint Olav Ways	**Δανία**, **Νορβηγία**, **Σουηδία**, **Φιλανδία**
21	2012	European Route of Ceramics	**Αυστρία**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Ολλανδία**, **Πολωνία**, **Τουρκία**
22	2013	European Route of Megalithic Culture	**Γαλλία**, **Γερμανία**, **Δανία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Ολλανδία**, **Πορτογαλία**, **Σουηδία**
23	2013	Huguenot and Waldensian Trail	**Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ελβετία**, **Ιταλία**
24	2014	ATRIUM (Architecture of Totalitarian Regimes in Europe's Urban Memory)	**Αλβανία**, **Βουλγαρία**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Ρουμανία**
25	2014	Réseau Art Nouveau Network	**Αυστρία**, **Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ελβετία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ισπανία**, **Ιταλία**,

			Κούβα, **Λετονία**, **Νορβηγία**, **Ουγγαρία**, **Πορτογαλία**, **Ρουμανία**, **Σερβία**, **Σλοβενία**
26	2014	Via Habsburg	**Αυστρία**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ελβετία**
27	2015	Roman Emperors and Danube Wine Route	**Βουλγαρία**, **Κροατία**, **Ουγγαρία**, **Ρουμανία**, **Σερβία**
28	2015	European routes of emperor Charles V	**Αλγερία**, **Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Μαρόκο**, **Ολλανδία**, **Παναμάς**, **Πορτογαλία**, **Τυνησία**
29	2015	Destination Napoleon	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**,**Ελλάδα**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Πολωνία**, **Πορτογαλία**, **Τσεχική Δημοκρατία**
30	2015	In Robert Louis Stevenson's Footsteps	**Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**
31	2016	Fortified towns of the Grande Region	**Γαλλία**, **Γερμανία**, **Λουξεμβούργο**
32	2018	Impressionisms Routes	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ελλάδα**, **Δανία**, **Ισπανία**, **Κροατία**, **Λιθουανία**, **Ολλανδία**, **Ουγγαρία**, **Πολωνία**, **Ρωσία**, **Σλοβενία**, **Φιλανδία**

33	2018	Via Charlemagne	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ελβετία**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Λουξεμβούργο**
34	2019	European Route of Industrial Heritage	**Αυστρία**, **Βέλγιο**, **Βουλγαρία**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Δανία**, **Ελλάδα**, **Ελβετία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ιρλανδία**, **Ισπανία**, **Ιταλία**, **Κροατία**, **Λετονία**, **Λουξεμβούργο**, **Νορβηγία**, **Ουγγαρία**, **Ουκρανία**, **Ολλανδία**, **Πολωνία**, **Πορτογαλία**, **Σερβία**, **Σουηδία**, **Τουρκία**, **Τσεχική Δημοκρατία**, **Φινλανδία**
35	2019	Iron Curtain Trail	**Αυστρία**, **Βέλγιο**, **Γερμανία**, **Ελλάδα**, **Κροατία**, **Λιθουανία**, **Ουγγαρία**, **Σερβία**, **Σλοβακία**, **Τσεχική Δημοκρατία**, **Τουρκία**
36	2019	Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades	**Αργεντινή**, **Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ελβετία**, **Ιαπωνία**
37	2019	Liberation Route Europe	**Βέλγιο**, **Γαλλία**, **Γερμανία**, **Ηνωμένο Βασίλειο**, **Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής**, **Λουξεμβούργο**, **Ολλανδία**, **Τσεχική Δημοκρατία**
38	2019	Routes of Reformation	**Αυστρία**, **Γερμανία**, **Ελβετία**, **Ιταλία**, **Ουγγαρία**, **Πολωνία**, **Σλοβενία**, **Τσεχική Δημοκρατία**

39	2020	European Route of Historic Gardens	**Γεωργία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πολωνία, Πορτογαλία**
40	2020	Via Romea Germanica	**Αυστρία, Γερμανία, Ιταλία**
41	2021	Aeneas Route	**Αλβανία, Ελλάδα, Ιταλία, Τυνησία, Τουρκία**
42	2021	Alvar Aalto Route	**Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Εσθονία, Φιλανδία**
43	2021	Cyril and Methodius Route	**Βουλγαρία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Σλοβακία, Σλοβενία, Τσεχία**
44	2021	European Route d'Artagnan	**Βέλγιο, Γαλλία, Ισπανία, Ολλανδία, Πορτογαλία**
45	2021	Iron Age Danube Route	**Αυστρία, Κροατία, Ουγγαρία, Σλοβενία**

Ο θεσμός των πολιτιστικών διαδρομών στην Ευρώπη ξεκίνησε με την πρώτη πιστοποίηση πολιτιστικής διαδρομής, η οποία πραγματοποιήθηκε το έτος 1987. Η πολιτιστική διαδρομή **Santiago De Compostela Pilgrim Routes** είναι η παλαιότερη ευρωπαϊκή πολιτιστική διαδρομή. Ο θρύλος λέει ότι τα λείψανα του Αγίου Ιακώβου μεταφέρθηκαν με βάρκα από την Ιερουσαλήμ στη βόρεια Ισπανία, όπου θάφτηκε στην πόλη Σαντιάγκο ντε Κομποστέλα. Από την ανακάλυψη του υποτιθέμενου τάφου του Αγίου τον 9ο αιώνα, ο Δρόμος του Αγίου Ιακώβου έγινε ένα από τα σημαντικότερα χριστιανικά προσκυνήματα κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα. Ως αποτέλεσμα αυτού, δημιουργήθηκε μια διαδρομή η οποία συνδέει την απτή κληρονομιά όπως τόπους λατρείας, νοσοκομεία, καταλύματα, γέφυρες, με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά όπως μύθους, θρύλους, τραγούδια. Στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς τα οποία είναι διάχυτα κατά μήκος της διαδρομής και μπορούν να τα απολαύσουν οι ταξιδιώτες. Κάθε χρόνο,

εκατοντάδες χιλιάδες ταξιδιώτες φτάνουν στο Σαντιάγκο ντε Κομποστέλα. Αυτή η αρχαία διαδρομή δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να ζήσει μια έντονη εμπειρία[31].

Το 1991 πραγματοποιείται η δεύτερη πιστοποίηση από το Συμβούλιο της Ευρώπης και αφορά την διαδρομή **The Hansa**. Στα μέσα του 13ου αιώνα, οι Γερμανοί ναυτικοί έμποροι συνενώθηκαν με στόχο την ίδρυση της Hanseatic League (ένωση), μέσω της οποίας προσπάθησαν να επιτύχουν τα κοινά οικονομικά τους συμφέροντα. Η ένωση αυτή περιλάμβανε 225 πόλεις κατά μήκος των ακτών της Βόρειας Ευρώπης και κυρίως χώρες γύρω από τη Βαλτική Θάλασσα. Η εν λόγω ένωση επηρέασε σημαντικά την οικονομία, την πολιτική και το εμπόριο μέχρι τον 17ο αιώνα. Το δίκτυο αποτελείται από 185 πόλεις σε 16 χώρες κάποιες από τις οποίες περιλαμβάνονται στα μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO Οι ταξιδιώτες μπορούν να επιλέξουν να επισκεφτούν οποιαδήποτε από τις πόλεις που βρίσκονται σε αυτό το μεγάλο δίκτυο, οποιαδήποτε στιγμή του χρόνου. Μέσω εκατοντάδων διαφορετικών δραστηριοτήτων, αγορών και εκθέσεων ο ταξιδιώτης έχει τη δυνατότητα να βιώσει το μοναδικό Χανσεατικό πνεύμα[32].

Δύο χρόνια αργότερα το 1993 πιστοποιείται η τρίτη πολιτιστική διαδρομή αυτή των Βίκινγκ, **Viking Routes**. Οι Βίκινγκ από τον 8ο έως τον 11ο αιώνα κατάφεραν να ταξιδέψουν σε όλη την Ευρώπη, χάρη στις δεξιότητες που ανέπτυξαν στην πλοήγηση και τη ναυσιπλοΐα. Η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή περιλαμβάνει πάνω από 60 τοποθεσίες. Ο ταξιδιώτης μπορεί να ανακαλύψει την παράδοση των Βίκινγκ μέσα από ένα ταξίδι πέρα από εθνικά σύνορα, ενώ ταυτόχρονα έχει τη δυνατότητα να απολαύσει μια ποικιλία από εκδηλώσεις, όπως οι δημοφιλείς αγορές Βίκινγκ. Επιπλέον, ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας των Βίκινγκ καταγράφεται με τη μορφή άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς[33].

Το 1994 έχουμε την πιστοποίηση μιας εκ των πιο δημοφιλών πολιτιστικών διαδρομών στην Ευρώπη και αυτή δεν είναι άλλη από την **Via Francigena**. Η Via

[31] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-santiago-de-compostela-pilgrim-routes

[32] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-hansa

[33] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-viking-routes

Francigena είναι η συντομότερη διαδρομή μεταξύ της Βόρειας Θάλασσας και της Ρώμης. Το 990 μ.Χ., ο Sigeric, Αρχιεπίσκοπος του Canterbury, ταξίδεψε ως τη Ρώμη για να συναντήσει τον Πάπα Ιωάννη του XV. Κατά μήκος αυτής της διαδρομής, κατέγραψε τα 79 σημεία του ταξιδιού του στο ημερολόγιό. Χάρη σε αυτό το έγγραφο, ήταν δυνατή η ανασύσταση της τότε συντομότερης διαδρομής μεταξύ της Βόρειας Θάλασσας και της Ρώμης και η ίδρυση της εν λόγω πολιτιστικής διαδρομής. Ο ταξιδιώτης μέσω της διαδρομής έχει τη δυνατότητα να δει και να επισκεφθεί σημαντικές εκκλησίες και αρχαιολογικούς χώρους, να ανακαλύψει την ιστορία, να κατανοήσει το τοπίο, τους ανθρώπους και να γνωρίσει την ιστορία του παρελθόντος και του παρόντος[34].

Ακολουθεί η πιστοποίηση της πολιτιστικής διαδρομής **Routes of El Legado of Andalusi** το 1997. Οι διαδρομές του El Legado of Andalusi παρουσιάζουν την πολιτιστική κληρονομιά της Ανδαλουσίας και την καλλιτεχνική έκφραση της ισπανο-μουσουλμανικής περιόδου. Αυτές οι διαδρομές προσφέρουν στον ταξιδιώτη μια πραγματικά διεθνή πολιτιστική εμπειρία[35].

Η νέα δεκαετία αποτελεί ορόσημο για το Συμβούλιο της Ευρώπης και το 2003 πραγματοποιείται η πιστοποίηση της διαδρομής **Phoenicians' Route**. Η διαδρομή των Φοινίκων αφορά στη σύνδεση των σημαντικότερων ναυτικών διαδρομών που χρησιμοποιούσαν οι Φοίνικες, από τον 12ο αιώνα π.Χ., ως βασικές διαδρομές εμπορικής και πολιτιστικής επικοινωνίας στη Μεσόγειο. Μέσα από αυτές τις διαδρομές, οι Φοίνικες καθώς και άλλοι μεγάλοι μεσογειακοί πολιτισμοί ανέπτυξαν μια κοινότητα μέσω της οποίας οι άνθρωποι επικοινωνούσαν, ανταλλάσσαν αγαθά, γνώση και εμπειρίες[36]. Την ιδιά χρονιά το 2003, πιστοποιείται η διαδρομή **Pyrenean Iron Route**. Η εν λόγω διαδρομή αποτελεί μια ευχάριστη και ενδιαφέρουσα περιήγηση μέσα από το ορεινό τοπίο της περιοχής των Πυρηναίων, η οποία δίνει τη δυνατότητα στο επισκέπτη να γνωρίσει την πολιτιστική και βιομηχανική ιστορία της περιοχής. Επιπλέον, η σιδηροδρομική διαδρομή προσκαλεί τον επισκέπτη να μάθει για την ιστορία και την

[34] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-via-francigena

[35] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-el-legado-andalusi

[36] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-phoenicians-route

εμπορία του σιδήρου από τον 17ο μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα. Ο σίδηρος δεν είναι μόνο μια σημαντική πρώτη ύλη, αλλά και η βάση για την ανάπτυξη μιας κουλτούρας γύρω από την επεξεργασία αυτού του μετάλλου. Εμπόριο, ανταλλαγές μεταξύ των ευρωπαϊκών συνόρων με στόχο την ανάπτυξη των οικονομιών και η καλλιέργεια μιας κοινής διασυνοριακής ταυτότητας, ήταν κάποια από τα οφέλη της επεξεργασίας και της εμπορίας του σιδήρου σε αυτές τις περιοχές[37].

Το επόμενο έτος και συγκεκριμένα το 2004 πραγματοποιείται η πιστοποίηση δύο ακόμη πολιτιστικών διαδρομών. **European Mozart Ways** η πρώτη διαδρομή για το 2004, ο Wolfgang Amadeus Mozart ήταν μια από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες στην ιστορία της μουσικής. Κατά τη διάρκεια της ζωής του ταξίδεψε σε όλη την Ευρώπη με στόχο να ενισχύσει την εκπαίδευσή του, καθώς και να δημιουργήσει επαφές με άλλους καλλιτέχνες και συνθέτες. Όλα τα ταξίδια που πραγματοποίησε ο Wolfgang Amadeus Mozart από το 1762 έως το 1791 τεκμηριώθηκαν με βάση την αλληλογραφία του καθώς και με άλλα αυθεντικά έγγραφα. Στις διαδρομές αυτές, μπορούν να περιηγηθούν οι ταξιδιώτες. Οι διαδρομές περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την διαδρομή που οδήγησε τον νεαρό Μότσαρτ από το Σάλτσμπουργκ στο Μόναχο καθώς και το τελευταίο του ταξίδι από τη Βιέννη στην Πράγα. Συνολικά οι διαδρομές περιλαμβάνουν ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της Ευρώπης που καλύπτει 10 χώρες και πάνω από 200 τοποθεσίες. Μέσα από την περιήγηση σε αυτές τις διαδρομές, δίνεται η ευκαιρία στους ταξιδιώτες να παρακολουθήσουν, να συμμετέχουν σε διάφορες καλλιτεχνικές, πολιτιστικές, εκπαιδευτικές δραστηριότητες που θα τους επιτρέψουν να ανακαλύψουν έναν από τους πιο συναρπαστικούς μουσικούς όλων των εποχών. Η μουσική είναι μια κοινή γλώσσα που ενώνει όλους τους ανθρώπους. Συνεπώς, η διαδρομή αυτή συμβάλλει στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς γύρω από τον βασικό της χαρακτήρα και ενισχύει επίσης τον διαπολιτισμικό διάλογο[38].

Η δεύτερη διαδρομή του 2004 είναι η **European Route of Jewish Heritage**. Ο εβραϊκός λαός αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Μέσα από τις εν λόγω πολιτιστικές διαδρομές το κοινό μπορεί να γνωρίσει την κουλτούρα και την

[37] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-pyrenean-iron-route

[38] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-mozart-ways

ιστορία του εβραϊκού λαού με καινοτόμο και συναρπαστικό τρόπο. Οι διαδρομές περιλαμβάνουν αρχαιολογικούς χώρους, συναγωγές, νεκροταφεία, εβραϊκές συνοικίες και μνημεία. Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα στο επισκέπτη να επισκεφτεί αρχεία και βιβλιοθήκες, καθώς και εξειδικευμένα μουσεία αφιερωμένα στη μελέτη της εβραϊκής ζωής. Αυτές οι διαδρομές ενθαρρύνουν την κατανόηση και την εκτίμηση των θρησκευτικών και καθημερινών αντικειμένων καθώς και την αναγνώριση του ουσιαστικού ρόλου που διαδραματίζει ο εβραϊκός λαός στην ευρωπαϊκή ιστορία. Μέσω αυτών των διαδρομών που καλύπτουν σχεδόν ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ήπειρο, ο ταξιδιώτης μπορεί να εμβαθύνει στην εβραϊκή ιστορία[39].

Το 2005 το Συμβούλιο της Ευρώπης θα πιστοποιήσει τέσσερις συνολικά πολιτιστικές διαδρομές. Η πρώτη πιστοποίηση του έτους αφορά την διαδρομή **Saint Martin of Tours Route**. Η διαδρομή Saint Martin of Tours συνδέει πολλές ευρωπαϊκές πόλεις οι οποίες αποτέλεσαν μέρος της ζωής του Αγίου Μαρτίνου. Η διαδρομή περιλαμβάνει πολλά μνημεία τα οποία είναι αφιερωμένα στον Άγιο Μαρτίνο, συμπεριλαμβανομένων και δεκατεσσάρων καθεδρικών ναών. Επίσης, στη διαδρομή περιλαμβάνονται και στοιχεία άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς όπως θρύλοι και παραδόσεις[40].

Η δεύτερη πιστοποίηση για το έτος 2005 αφορά την διαδρομή **Cluniac Sites in Europe**. Στις αρχές του 10ου αιώνα, ο Willam the Pious, Duke of Aquitaine, ίδρυσε το Benedictine Abbey στο Cluny, στη γαλλική περιοχή της Βουργουνδίας. Η κληρονομιά των μοναχών της Ευρώπης είναι υλική και άυλη. Υπολογίζονται 1.800 τοποθεσίες οι οποίες περιλαμβάνουν μοναστήρια, κάστρα, χωριά, πόλεις, αμπελώνες. Επιπλέον, διατηρούνται έως σήμερα χειρόγραφα, έπιπλα, έργα τέχνης και αρχαιολογικά ευρήματα. Στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνονται ήθη και έθιμα των μοναχών. Η κάθε τοποθεσία εξιστορεί με το δικό της τρόπο την κληρονομιά της στους επισκέπτες. Οι διαδρομές αυτές δίνουν τη δυνατότητα στους επισκέπτες να περιηγηθούν και να γνωρίσουν την ιστορία με ένα διαφορετικό τρόπο[41].

[39] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-jewish-heritage

[40] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-saint-martin-of-tours-route

[41] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-cluniac-sites-in-europe

Η πολιτιστική διαδρομή **Routes of the Olive Tree** αποτελεί την τρίτη πιστοποίηση του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έτος 2005. Η παρουσία της ελιάς έπαιξε σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των λαών της μεσογείου. Η σχέση αιώνων μεταξύ του δέντρου της ελιάς και του ανθρώπινου πολιτισμού έχει αναπτύξει μια πολύ πλούσια, ζωντανή πολιτιστική κληρονομιά, ενσωματωμένη στις καθημερινές συνήθειες του Μεσογειακού λαού. Ο ταξιδιώτης μπορεί να βιώσει τον πολιτισμό της ελιάς και να εξοικειωθεί με το τοπίο, τα προϊόντα και τις παραδόσεις της ελιάς. Ποικίλες πολιτιστικές διαδρομές διαπερνούν τις χώρες της Νότιας Ευρώπης και της Βόρειας Αφρικής, από τα Βαλκάνια μέχρι την Πελοπόννησο στην Ελλάδα και επεκτείνονται έως την περιοχή του Μεκνές στο Μαρόκο. Ο επισκέπτης επίσης έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει σε διάφορες δραστηριότητες που διοργανώνονται σχετικές με την ελιά. Οι διαδρομές της ελιάς είναι διαδρομές διαπολιτισμικής ανακάλυψης και διαλόγου, ενός παγκόσμιου συμβόλου της ειρήνης[42].

Και η τέταρτη πιστοποίηση για το 2005 αφορά τον παλαιότερο δρόμο που συνδέει την Ανατολική με τη Δυτική Ευρώπη και συγκεκριμένα την πολιτιστική διαδρομή **Via Regia**. Σήμερα, η διαδρομή συνδέει δέκα ευρωπαϊκές χώρες και έχει μήκος 4500 χιλιόμετρα στη σύγχρονη μορφή της. Η παλαιά οδός Via Regia που ήταν γνωστή επίσης και ως "Royal Road" αποτελούσε το πιο σημαντικό οδικό δίκτυο του πρώιμου Μεσαίωνα. Με το πέρασμα του χρόνου ο δρόμος αυτός εξελίχθηκε και προσαρμόστηκε στις νέες εποχές, διατηρώντας ωστόσο τον σημαντικό οικονομικό χαρακτήρα του. Η Via Regia λοιπόν, αντανακλά μια πλούσια υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Ο ταξιδιώτης μπορεί να ακολουθήσει την πορεία από ανατολή προς δύση ή αντίστροφα. Υπάρχουν πολλές διαφορετικές επιλογές ταξιδιού, από τα παραδοσιακά προσκυνήματα έως τα ταξίδια με το τρένο. Επίσης, οι ταξιδιώτες έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν σε ένα μεγάλο αριθμό πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων που οργανώνονται[43].

---

[42] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-the-olive-tree

[43] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-regia

Η επόμενη πιστοποίηση θα πραγματοποιηθεί το έτος 2007, με την διαδρομή **Transromanica - The Romanesque Routes of European Heritage**. Οι ρωμανικές διαδρομές οδηγούν τους επισκέπτες πίσω στη μεσαιωνική εποχή και τους δίνουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν την πολιτιστική κληρονομιά. Μέσα από κάστρα, μοναστήρια και καθεδρικούς ναούς που χτίστηκαν μεταξύ του 10ου και του 13ου αιώνα[44].

Το 2009 πιστοποιείται η διαδρομή Iter Vitis Route η οποία επικεντρώνεται στην οινοπαραγωγή, προάγοντας οικονομικές ευκαιρίες για τον ντόπιο πληθυσμό και για το προϊόν των αμπελώνων: το κρασί. Η οινοποιία αποτελεί σημαντικό μέρος της ευρωπαϊκής και μεσογειακής κουλτούρας. Τα οινοποιεία, οι άνθρωποι και η τεχνολογία που συνδέεται με την παράδοση της οινοποιίας αποτελούν σημαντικά στοιχεία της ευρωπαϊκής κουλτούρας, τα οποία εκφράζονται μέσω διαφορετικών μορφών ή προφορικών παραδόσεων ανά περιοχή. Επιπλέον, η ποιότητα ζωής σε αυτές τις αγροτικές περιοχές μπορεί να θεωρηθεί ως πρότυπο για το μέλλον. Μέσω αυτών των διαδρομών, ο ταξιδιώτης έχει τη δυνατότητα να ανακαλύψει απομακρυσμένες περιοχές με αμπελώνες, να μάθει τεχνικές καλλιέργειας, οινοποίησης, αποθήκευσης και μεταφοράς και να εξοικειωθεί με την πλούσια κουλτούρα της οινοποιίας[45].

Το 2010 θα πιστοποιηθούν συνολικά πέντε πολιτιστικές διαδρομές. Την πρώτη πιστοποίηση του έτους λαμβάνει η διαδρομή **European Route of Cistercian abbeys**. Το Κιστερκιανό Τάγμα (Cistercian Order) αντιπροσωπεύει μια πλούσια κληρονομιά που εξακολουθεί να υπάρχει σήμερα στην καρδιά της ρωμαϊκής εκκλησίας και των ευρωπαϊκών κρατών. Οι «λευκοί μοναχοί» (white monks) ήταν και παραμένουν παραδειγματικοί κατασκευαστές, συμμετέχοντας στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και αναπτύσσοντας προηγμένες τεχνικές. Επιπλέον, συνέβαλαν στην ανάπτυξη της τέχνης και της γνώσης στην Ευρώπη, από τον Μεσαίωνα. Ο ταξιδιώτης έχει τη δυνατότητα να κατανοήσει την κληρονομιά των μοναχών μέσα από ένα ταξίδι ανακάλυψης που διέρχεται από χώρους αγροτικού τουρισμού, συμμετέχοντας σε

[44] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/transromanica-the-romanesque-routes-of-european-heritage

[45] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-iter-vitis-route

εκπαιδευτικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις και χρησιμοποιώντας νέα ψηφιακά εργαλεία προσαρμοσμένα στη διατήρηση και την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς[46].

Η επόμενη διαδρομή που λαμβάνει πιστοποίηση το 2010 είναι η **European Cemeteries Route**. Τα νεκροταφεία αποτελούν κομμάτι του πολιτισμού μας. Αυτοί οι ιεροί χώροι είναι μάρτυρες της τοπικής ιστορίας της κάθε περιοχής και αποκαλύπτουν με σαφήνεια την πολιτιστική και θρησκευτική ταυτότητα. Τα νεκροταφεία αποτελούν μέρος της υλικής μας κληρονομιάς, για τα έργα τους, τα γλυπτά, τα χαρακτικά και ακόμη για τον πολεοδομικό σχεδιασμό τους. Τα νεκροταφεία αποτελούν επίσης μέρος της άυλης κληρονομιάς μας, της ανθρωπολογικής μας πραγματικότητας, παρέχοντας ένα πλαίσιο γύρω από τις συνήθειες και τις πρακτικές που σχετίζονται με το θάνατο. Η εν λόγω διαδρομή προσφέρει στους επισκέπτες τη δυνατότητα να γνωρίσουν την τοπική ιστορία, να μαθαίνουν για σημαντικές προσωπικότητες που έχουν εργαστεί και έχουν αφήσει το στίγμα τους[47].

Ακολουθεί η πιστοποίηση της διαδρομής **Prehistoric Rock Art Trails** το ίδιο έτος. Η προϊστορική τέχνη σε βράχους είναι η τέχνη των πρώτων Ευρωπαίων. Εμφανίστηκε στην Ευρώπη πριν από 42.000 χρόνια και συνεχίστηκε μέχρι την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου σε ορισμένες περιοχές. Η προϊστορική τέχνη αποτελεί σημαντικό πολιτιστικό στοιχείο για την Ευρώπη καθώς αποτελεί την πρώτη σημαντική πολιτιστική, κοινωνική και συμβολική έκφραση της ανθρωπότητας. Κάθε χρόνο σχεδόν 1,5 εκατομμύριο επισκέπτες έρχονται στα μέρη όπου οι πρώτοι κάτοικοι της Ευρώπης παρήγαγαν την τέχνη τους, μια τέχνη γεμάτη συμβολισμούς με κίνητρο τη θρησκευτική πίστη και αναφορές στη φύση. Ο ταξιδιώτης έχει τη δυνατότητα να δει μερικές εξαιρετικές παραστάσεις ζωγραφικής και χαρακτικής. Έχουν δημιουργηθεί διάφορες περιφερειακές (ή θεματικές) διαδρομές για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στις τοποθεσίες από τους επισκέπτες[48].

---

[46] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-cistercian-abbeys

[47] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-cemeteries-route

[48] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/prehistoric-rock-art-trails

Μια ακόμη πιστοποίηση για το ίδιος έτος, 2010, αφορά την διαδρομή **European Route of Historical Thermal Towns**. Η θεραπευτική χρήση των θερμών πηγών κυριαρχούσε στην Ευρώπη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Πολλές πόλεις κατά μήκος αυτής της διαδρομής ήταν γνωστές κατά τη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων, και μερικές έχουν εντυπωσιακά ερείπια λουτρών. Οι πιο διάσημες πόλεις έφτασαν στην ακμή τους κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, όταν αναπτύχθηκε ένα ευρύ φάσμα νέων ιατρικών θεραπειών και όταν τα ταξίδια έγιναν πολύ πιο εύκολα με την ανάπτυξη των σιδηροδρόμων. Ξεκίνησε να επισκέπτεται τα λουτρά η κοινωνική ελίτ της Ευρώπης, δημιουργώντας κέντρα πολιτιστικής ανταλλαγής σε πολλές πόλεις. Μάλιστα αυτές οι μετακινήσεις μπορούν να θεωρηθούν ως πρόδρομος του σύγχρονου τουρισμού όπως τον γνωρίζουμε, καθώς αυτές οι μετακινήσεις δημιούργησαν μια πραγματική τάση για την ανάπτυξη ξενοδοχείων και δραστηριοτήτων αναψυχής. Στις μέρες μας, οι πόλεις εξιστορούν την κληρονομιά τους στους επισκέπτες μέσω ετήσιων φεστιβάλ, εκδηλώσεων και πληθώρας καλλιτεχνικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να βιώσουν τη χρήση των ιαματικών νερών και αυτής της ιδιαίτερης παράδοσης που δημιουργήθηκε[49].

Η διαδρομή **Route of Saint Olav Ways** αποτελεί την τελευταία διαδρομή του έτους 2010. Ο Olav II Haraldsson, αργότερα γνωστός ως St. Olav, ήταν ο βασιλιάς της Νορβηγίας από το 1015 έως το 1028. Αφού έπεσε στη μάχη του Stiklestad το 1030, ανακηρύχθηκε μάρτυρας και Άγιος. Αιώνες μετά το θάνατό του, οι προσκυνητές ακολουθούσαν την διαδρομή μέσω Σκανδιναβίας, κατά μήκος των οδών που οδηγούν στον Καθεδρικό Ναό όπου βρίσκεται ο τάφος του St. Olav. Οι προσκυνηματικοί αυτοί δρόμοι προς το Trondheim, αποτελούν ένα δίκτυο διαδρομών μέσω της Δανίας, της Σουηδίας και της Νορβηγίας. Υπάρχουν διαφορετικές διαδρομές που μπορεί να ακολουθήσει ο επισκέπτης. Μέσω αυτών των διαδρομών, ο ταξιδιώτης μπορεί να συνδιαλλαγεί με τους ντόπιους από τις αγροτικές κοινότητες[50].

Το 2012 πιστοποιείται η διαδρομή **European Route of Ceramics.** Η ανάπτυξη της κεραμικής βιομηχανίας στην Ευρώπη, σηματοδότησε την οικονομική ανάπτυξη των

[49] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-historic-thermal-towns

[50] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-route-of-saint-olav-ways

περιοχών παραγωγής της και επιπλέον ενίσχυσε την πολιτιστική κληρονομιά των κοινωνιών δημιουργώντας μια ισχυρή ταυτότητα. Αυτή η σημαντική κληρονομιά της κεραμικής, η οποία εξακολουθεί να εξελίσσεται σε πολλές περιοχές της Ευρώπης, είναι τώρα προσβάσιμη από τους ταξιδιώτες[51].

Η διαδρομή **European Route of Megalithic Culture** πιστοποιήθηκε το 2013. Οι εξαιρετικά ογκώδεις πέτρες, χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από τις προϊστορικές κοινότητες για να χτίσουν μνημεία, τάφους και ιερά. Ο ταξιδιώτης έχει τη δυνατότητα να εξερευνήσει τα μνημεία αλλά και να έρθει σε επαφή με χαρακτηριστικά του κάθε τόπου[52].

Ακολουθεί το 2013 η πιστοποίηση της διαδρομής **Huguenot and Waldensian Trail**. Το 1685 ξεκίνησε μια εποχή δίωξης και περίπου 250.000 άνθρωποι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Γαλλία. Η διαδρομή αυτή, επικεντρώνεται στον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ελευθερίας και της αλληλεγγύης[53].

Τρείς ακόμη πολιτιστικές διαδρομές πιστοποιήθηκαν το έτος 2014. Η πρώτη διαδρομή αφορά την **ATRIUM (Architecture of Totalitarian Regimes in Europe's Urban Memory)**. Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα που εφαρμόστηκαν στην Ευρώπη κατά τις δεκαετίες του 20ου αιώνα, είχαν σημαντικό αντίκτυπο στο αστικό τοπίο. Αυτά τα καθεστώτα ανοικοδόμησαν κτήρια ή ακόμη και πόλεις με βάση τα πιο εξελιγμένα έργα αρχιτεκτονικής και αστικής σχεδίασης που υπήρχαν την εποχή εκείνη. Ενώ σήμερα, η δημοκρατική Ευρώπη αντιτίθεται σε όλα αυτά τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, η κληρονομιά τους παραμένει ως κληρονομιά αυτών των δυσάρεστων καταστάσεων. Η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή επιτρέπει στους ταξιδιώτες μια κοινωνιολογική, ιδεολογική και γεωγραφική γνωριμία της περίπλοκης ιστορίας αυτών των καθεστώτων, όπως φαίνεται από το πρίσμα των αστικών τοπίων σε διάφορες πόλεις[54].

---

[51] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-ceramics

[52] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-megalithic-culture

[53] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-huguenot-and-waldensian-trail

[54] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/atrium-architecture-of-totalitarian-regimes-of-the-20th-century

Η πιστοποίηση της διαδρομής **Réseau Art Nouveau Network** αποτελεί την επόμενη πιστοποίηση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τος 2014. Το Art Nouveau εμφανίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα ως στυλ το οποίο εξαπλώθηκε γρήγορα στην Ευρώπη μέσω διεθνών εκθέσεων και καλλιτεχνών. Η εν λόγω διαδρομή προσφέρει στον επισκέπτη πολυάριθμες δραστηριότητες και εκθέσεις που επιτρέπουν την κατανόηση και την εκτίμηση της πλούσιας κληρονομιάς του Art Nouveau[55].

Η επόμενη, πιστοποίηση για το έτος 2014 αφορά την διαδρομή **Via Habsburg**. Ο οίκος των Αψβούργων αποτέλεσε μία από τις πιο σημαντικές βασιλικές δυναστείες στην Ευρώπη. ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει τον οίκο των Αψβούργων μέσα από τα παλάτια, τα κάστρα και τα έργα τέχνης. Στη διαδρομή περιλαμβάνονται συνολικά εβδομήντα τοποθεσίες και πόλεις σε τέσσερις διαφορετικές χώρες[56].

Τέσσερις πιστοποιήσεις περιλαμβάνει το έτος 2015. Η πρώτη διαδρομή είναι η **Roman Emperors and Danube Wine Route**. Η διαδρομή οίνου του Δούναβη περιλαμβάνει περιοχές οι οποίες παρήγαγαν κρασί κατά τη ρωμαϊκή εποχή και οι οποίες συνεχίζουν την παράδοση της παραγωγής κρασιού μέχρι και σήμερα[57].

Ακολουθεί η πιστοποίηση για την διαδρομή **European routes of emperor Charles V**, το 2015. Ο Charles V αποτέλεσε μια σημαντική πολιτική, πολιτιστική και ιστορική μορφή για αρκετές ευρωπαϊκές χώρες κατά τον 16ο αιώνα. Σήμερα, πραγματοποιούνται διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις προς τιμή του σε αρκετά μέρη της Ευρώπης όπως φεστιβάλ, παραδοσιακές αγορές και τοπικές εορταστικές εκδηλώσεις. Το ενδιαφέρον της εν λόγω διαδρομής δεν περιορίζεται μόνο στην ιστορία και την τέχνη, αλλά περιλαμβάνει και το περιβάλλον, το παραδοσιακό τοπίο και την αρχιτεκτονική[58].

[55] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/reseau-art-nouveau-network

[56] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-habsburg

[57] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-roman-emperors-and-danube-wine-route

[58] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-routes-of-emperor-charles-v

Destination Napoleon η επόμενη διαδρομή για το 2015. Η επιρροή της εποχής του Ναπολέοντα στην πολιτιστική κληρονομιά της σύγχρονης Ευρώπης περιλαμβάνει μνημεία, κτήρια, έργα τέχνης καθώς και σημαντική άυλη κληρονομιά που συνδέεται με τον μύθο του Ναπολέοντα[59].

Μια ακόμη πιστοποιημένη διαδρομή του ίδιου έτους, 2015, είναι η διαδρομή **In Robert Louis Stevenson's Footsteps**. Ως συγγραφέας και ταξιδιώτης ο Stevenson άφησε το στίγμα του στα μέρη που επισκέφτηκε, μέσα από το λογοτεχνικό του έργο. Σήμερα έχουμε τη δυνατότητα να ακολουθήσουμε τα βήματά του από την Σκωτία έως τη Γαλλία και από εκεί στο Βέλγιο. Ο ταξιδιώτης μπορεί επίσης να συμμετάσχει σε εκθέσεις, συνομιλίες, διαλέξεις και δραστηριότητες, με στόχο να γνωρίσει τη σημαντική του κληρονομιά[60].

Ακολουθεί η πιστοποίηση της διαδρομής **Fortified towns of the Grande Region** το 2016. Η διαδρομή των οχυρωμένων πόλεων αποκαλύπτει μια εκπληκτική πολιτιστική κληρονομιά. Τα φρούρια χρονολογούνται από τον Μεσαίωνα έως τον 20ο αιώνα. Ακροπόλεις, προμαχώνες, οχυρά, Υπάρχει ένας εξαιρετικός πλούτος αρχιτεκτονικής για να ανακαλύψει ο επισκέπτης μέσα σε ένα υπέροχο φυσικό τοπίο[61].

Το 2018 πιστοποιείται η διαδρομή **Impressionisms Routes**. Ο ιμπρεσιονισμός έκανε την εμφάνιση του τον 19ο αιώνα και άρχισε να καλλιεργεί ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος ήταν οι Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir, Berthe Morisot, Alfred Sisley, Franz Bunke, Ivan Grohar, Francisco Llorens-Diaz καθώς και πολλοί άλλοι ζωγράφοι[62].

Το ίδιο έτος, 2018, ακολουθεί η πιστοποίηση της διαδρομής **Via Charlemagne**. Η ιστορία και η διαδρομή του Charlemagne στην Ευρώπη. Μια πληθώρα ιστοριών, τεκμηρίων και μνημείων είναι διαθέσιμα προς εξερεύνηση από τους επισκέπτες. Η

[59] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/destination-napoleon

[60] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/in-the-footsteps-of-robert-louis-stevenson

[61] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/fortified-towns-of-the-grande-region

[62]Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/impressionisms-routes

διαδρομή του Charlemagne προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία στους Ευρωπαίους να αναζητούν τις κοινές πολιτιστικές τους ρίζες ακολουθώντας τα βήματα του πατέρα της Ευρώπης[63].

Πέντε ακόμη πιστοποιήσεις πραγματοποιούνται το 2019. **European Route of Industrial Heritage** η πρώτη διαδρομή. Ξεκινώντας στα μέσα του 18ου αιώνα με την εμφάνιση της Βιομηχανικής Επανάστασης, η νέα τεχνολογία εξαπλώθηκε γρήγορα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Σήμερα, τα εργοστάσια εκβιομηχάνισης είναι ανοιχτά στους επισκέπτες τα οποία σε συνδυασμό με τα μουσεία τεχνολογίας παρουσιάζουν τη συναρπαστική ιστορία της ευρωπαϊκής εκβιομηχάνισης και της κληρονομιάς της[64].

Ακολουθεί η πιστοποίηση της δεύτερης διαδρομής για το 2019, **Iron Curtain Trail**. Αποτελεί μια διαδρομή που συγκεντρώνει την ευρωπαϊκή ιστορία, τον πολιτισμό και το τοπίο. Ακολουθώντας τα σύνορα μεταξύ γειτονικών χωρών και περιφερειών, οι επισκέπτες συναντούν τις αξίες του Συμβουλίου της Ευρώπης σε μια επανενωμένη Ευρώπη. Η διαδρομή αποτελεί σύμβολο μίας νέας κοινής πανευρωπαϊκής εμπειρίας, εστιάζοντας στις δημοκρατικές αξίες της Ευρώπης και στον μόνιμο διαπολιτισμικό διάλογο στα ευρωπαϊκά σύνορα[65].

Η τρίτη διαδρομή για το 2019 αφορά την **Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades**. Η συγκεκριμένη διαδρομή αφηγείται την ζωή και τα επιτεύγματα ενός από τους σημαντικότερους αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα. Ο Charles-Edouard Jeanneret, γνωστός ως Le Corbusier, ήταν αρχιτέκτονας, σχεδιαστής και συγγραφέας. Κατά τη διάρκεια της καριέρας του, ο διεθνώς αναγνωρισμένος καλλιτέχνης σχεδίασε κτίρια σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες καθώς και στην Ιαπωνία και Αμερική[66].

[63] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-charlemagne

[64] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-industrial-heritage

[65] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/iron-curtain-trail

[66] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/le-corbusier-destinations-architectural-promenades

Τέταρτη πιστοποίηση για το 2019 και την διαδρομή **Liberation Route Europe**. Η Liberation Route Europe αποτελεί διεθνές δίκτυο μνήμης που συνδέει τις περιοχές που επηρεάστηκαν από την ναζιστική κατοχή το 1944-1945. Η διαδρομή συνδέει σημαντικά ιστορικά αξιοθέατα του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου στο Βέλγιο, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο, τις Κάτω Χώρες, την Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Παρουσιάζοντας μια πολυδιάστατη άποψη αυτού του ιστορικού γεγονότος, η συγκεκριμένη διαδρομή στοχεύει στην ευαισθητοποίηση των αξιών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, την πολιτιστική ποικιλομορφία και την καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων[67].

Οι πιστοποιήσεις για το 2019 ολοκληρώνονται με την πολιτιστική διαδρομή **Routes of Reformation**. Η διαδρομή Routes of Reformation προσφέρει δίνει την ευκαιρία στους επισκέπτες να έρθουν σε επαφή με τις αξίες της αλληλεγγύης, της φιλοξενίας, του διαπολιτισμικού διαλόγου και της συνεργασίας, προωθώντας τη μάθηση, το λόγο και τα κοινά σχέδια μεταξύ των μελών και των επισκεπτών κατά μήκος της Διαδρομής[68].

Πρόσφατα ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα από τις πιστοποιήσεις του 2020 και του 2021. Συνολικά για το 2020 πιστοποιήθηκαν δύο πολιτιστικές διαδρομές και για το 2021 οι διαδρομές ανέρχονται στις πέντε. Η πρώτη διαδρομή που πιστοποιήθηκε για το 2020 είναι η **European Route of Historic Gardens**. Η συγκεκριμένη διαδρομή αφορά τους ιστορικούς κήπους των πόλεων, των βασιλικών κτημάτων, των μοναστηριών και των αρχοντικών ανά την Ευρώπη. Η δημιουργία και η συντήρηση των κήπων, συνέβαλε στην ανάπτυξη επαγγελμάτων γύρω από την τεχνογνωσία του τοπίου και της κηπουρικής. Επιπλέον, οι χώροι αυτοί συνέβαλαν στην έμπνευση μεγάλων καλλιτεχνών και παράλληλα λειτούργησαν ως χώροι εκδηλώσεων για τη κοινωνία. Η συγκεκριμένη διαδρομή ενοποιεί κήπους που συμμορφώνονται με τον ορισμό του «Ιστορικού Κήπου»

[67] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/liberation-route-europe

[68] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/routes-of-reformation

όπως θεσπίστηκε στον Χάρτη της Φλωρεντίας του 1981 και εγκρίθηκε από το ICOMOS το 1982[69].

Η δεύτερη διαδρομή για το 2020 είναι η **Via Romea Germanica**. Η διαδρομή ξεκινά από τη Βόρεια Γερμανία και φτάνει στη Ρώμη, μέσω της Αυστρίας και της Ιταλίας. Η Via Romea Germanica ακολουθεί τα βήματα του Abbot Albert of Stade, όπως έχουν καταγραφεί στο ημερολόγιό του. Ο Ηγούμενος κατέγραψε διαφορετικές διαδρομές προς τη Ρώμη και αναλυτικές διαδρομές για την καλύτερη πρόσβαση προσκυνητών που προερχόταν από τη Γερμανία, τη Σουηδία, τη Δανία, τη Νορβηγία και τις χώρες της Βαλτικής. Η Via Romea Germanica σε κάποιο σημείο στο δρόμο προς Ρώμη, ενώνεται με την Via Francigena[70].

Η πρώτη πιστοποίηση για το 2021 έρχεται με την διαδρομή **Aeneas Route**. Είναι μια αρχαιολογική διαδρομή η οποία είναι εμπνευσμένη από τον μύθο του Αινεία. Η διαδρομή ξεκινάει από την Τουρκία και συνδέει πέντε ευρωπαϊκές και μεσογειακές χώρες. Η διαδρομή περιλαμβάνει περιήγηση σε αγροτικά τοπίων και μοναδικής φυσικής ομορφιάς και σε σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους. Κάποια από τα σημεία ενδιαφέροντος, περιλαμβάνονται στον κατάλογο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO[71].

Ακολουθεί η πιστοποίηση της διαδρομής **Alvar Aalto Route**. Ο Alvar Aalto (1898-1976) ήταν πρωτοπόρος της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Τα έργα του καλύπτουν έξι δεκαετίες και βρίσκονται σε περισσότερα από 200 κτίρια στη Φινλανδία, τη Δανία, τη Σουηδία, την Εσθονία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ελβετία, την Ισλανδία και τις ΗΠΑ[72].

Η επόμενη πιστοποίηση για το 2021 αφορά την διαδρομή **Cyril and Methodius Route**. Η διαδρομή Κυρίλλου και Μεθοδίου αναδεικνύει μια σειρά από μονοπάτια που

[69] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-historic-gardens2

[70] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-romea-germanica

[71] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/aeneas-route-4

[72] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/alvar-aalto-route

επικεντρώνονται στο ταξίδι τους. Η διαδρομή περιλαμβάνει χώρους λατρείας, σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος, πολιτιστικά ιδρύματα και αξιοθέατα, διασυνδέοντας χώρες της Κεντρικής, Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης[73].

Η διαδρομή **European Route d'Artagnan** είναι η τέταρτη πιστοποίηση για το 2021. Είναι μια γραμμική πολιτιστική διαδρομή, που δημιουργήθηκε με βάση τα ιστορικά και λογοτεχνικά έγγραφα που αναπαριστούν το έπος του Charles de Batz de Castelmore d'Artagnan. Οι επισκέπτες θα έχουν τη δυνατότητα να ταξιδέψουν πίσω στον 17ο αιώνα και να γνωρίσουν την ευρωπαϊκή ιστορία, τις παραδόσεις, την κληρονομιά που σχετίζονται με τον Charles de Batz de Castelmore d'Artagnan[74].

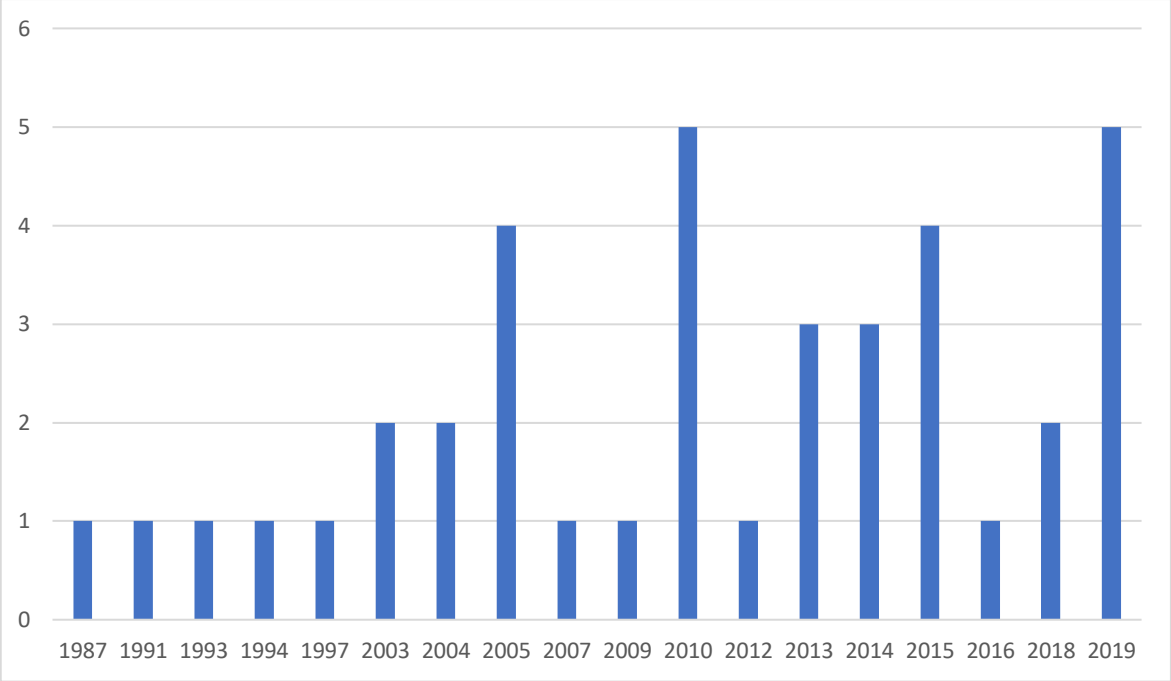
Οι πιστοποιήσεις για το 2021 ολοκληρώνονται με την Πέμπτη διαδρομή **Iron Age Danube Route**. Αποτελεί μια αρχαιολογική διαδρομή που επικεντρώνεται στην Εποχή του Σιδήρου και περιλαμβάνει οικισμούς, νεκροταφεία, οχυρώσεις και άλλα ενδιαφέροντα σημεία. Επιπλέον, σε πολλά μουσεία στην περιοχή του Δούναβη διαφυλάσσονται εξαιρετικά εκθέματα της Εποχής του Σιδήρου[75]. Στο **Παράρτημα ΙΙ** ακολουθεί πίνακας με τις πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης με ταξινόμηση ανά χώρα.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί αποτυπώνεται ο αριθμός πιστοποιήσεων του το Συμβούλιο της Ευρώπης χρονολογικά.

[73] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/cyril-and-methodius-route

[74] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-d-artagnan

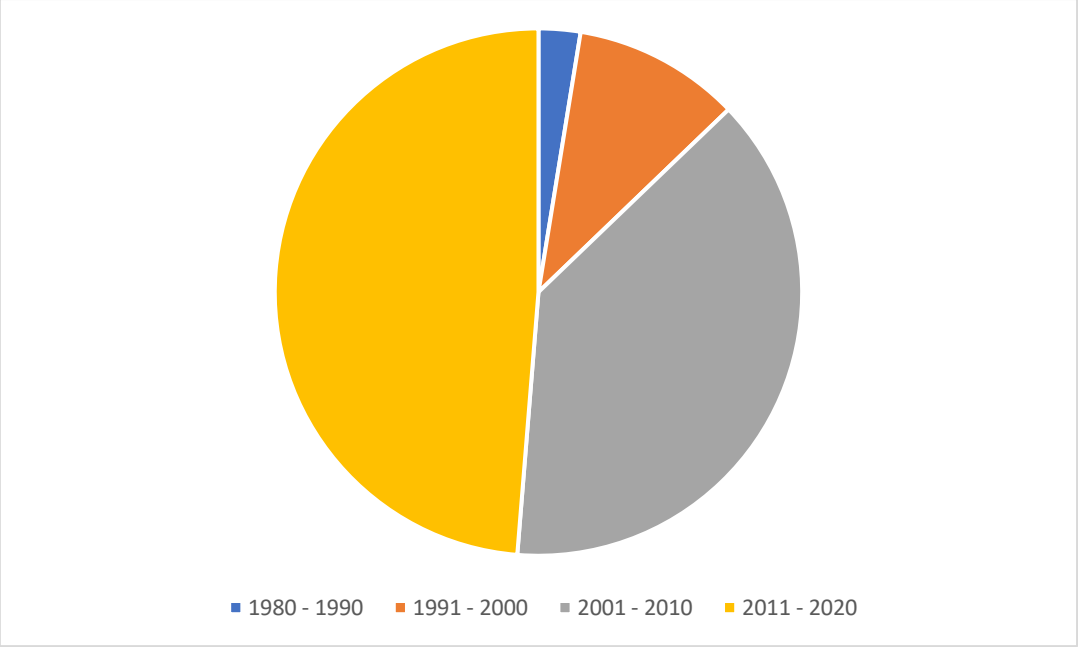
[75] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/iron-age-danube-route

Αποτύπωση πιστοποιήσεων του το Συμβούλιο της Ευρώπης χρονολογικά

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

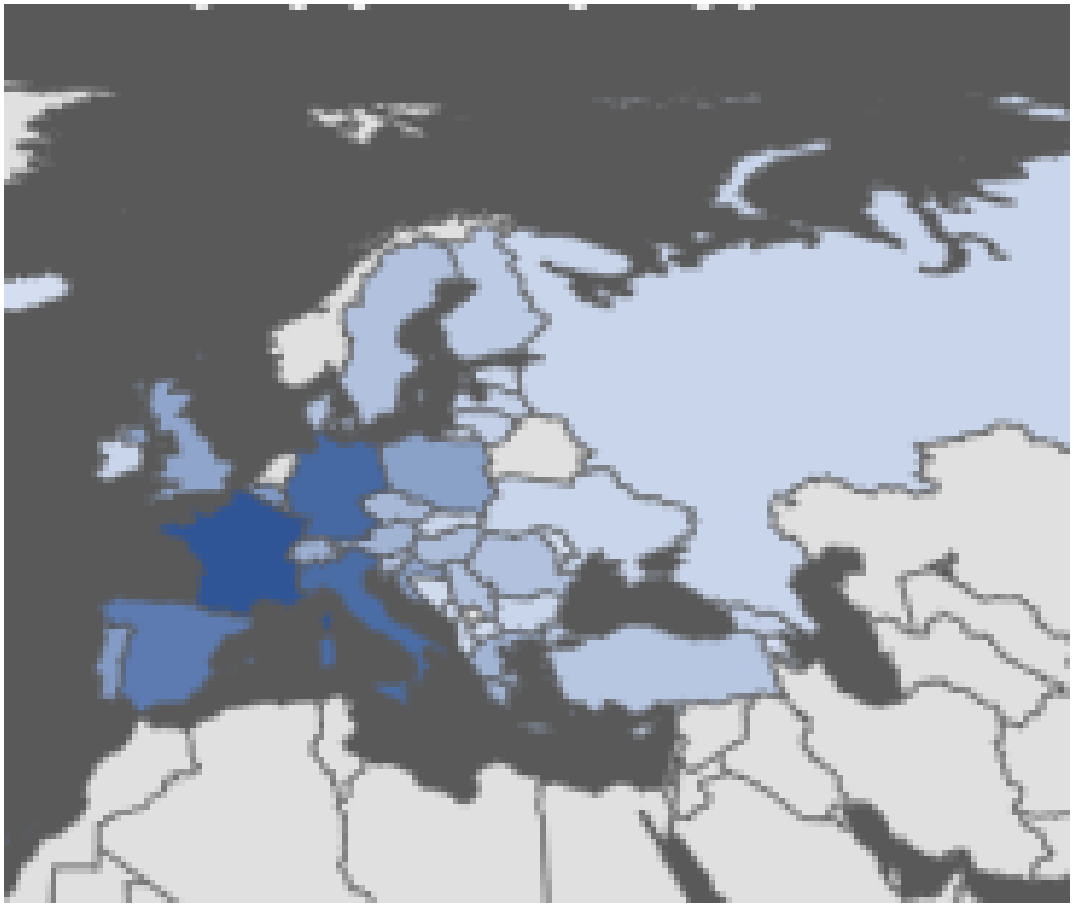
Από το παραπάνω γράφημα συμπεραίνουμε ότι κάποιες χρονιές οι πιστοποιήσεις διαδρομών είναι περισσότερες σε σχέση με άλλες. Ο μέγιστος αριθμός πιστοποιήσεων σε μία χρονιά είναι 5 και συγκεκριμένα τα έτη 2010 και 2019. Μεταφέροντας αυτά τα στοιχεία ανά δεκαετία, παρατηρούμε ότι με την πάροδο των χρόνων όλο και περισσότερες διαδρομές πιστοποιούνται. Δηλαδή ενώ την πρώτη δεκαετία βλέπουμε ότι πιστοποιήθηκε μόνο μία διαδρομή, την τελευταία δεκαετία οι πιστοποιήσεις ήταν 19. Στο παρακάτω γράφημα φαίνονται οι πιστοποιήσεις του Συμβούλιο της Ευρώπης ανά δεκαετία.

Αποτύπωση πιστοποιήσεων του το Συμβούλιο της Ευρώπης ανά δεκαετία

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Στο γράφημα που ακολουθεί, μπορούμε να παρατηρήσουμε τις χώρες με μπλε χρώμα οι οποίες διαθέτουν πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στις χώρες με έντονη την απόχρωση του μπλε, εμφανίζονται εκείνες που έχουν την πιο έντονη δραστηριότητα, δηλαδή με αρκετά μεγάλο αριθμό πιστοποιημένων διαδρομών που τις διαπερνούν. Όπως γίνεται εμφανές από την γεωγραφική κάλυψη της Ευρώπης στο παρακάτω γράφημα, διαπιστώνουμε ότι η Γαλλία έχει και το μεγαλύτερο αριθμό διαδρομών. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι οι χώρες τις Δυτικής Ευρώπης έχουν μεγαλύτερο αριθμό πολιτιστικών διαδρομών από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης.

Αποτύπωση της συμμετοχής ανά χώρα στο πρόγραμμα Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Σύμφωνα με τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι ανά δεκαετία υπάρχει φανερή αύξηση των πιστοποιημένων Πολιτιστικών Διαδρομών από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Η δεκαετία του 1980 αποτελεί ορόσημο με την καθιέρωση του θεσμού των Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς πιστοποιείται η πρώτη διαδρομή στην ευρωπαϊκή ήπειρο, η οποία μάλιστα αποτελεί και την μοναδική πιστοποίηση εκείνης της δεκαετίας. Στην συνέχεια κατά την δεκαετία του 1990 πιστοποιούνται συνολικά τέσσερις πολιτιστικές διαδρομές. Με την ανατολή του 21ου αιώνα ο αριθμός των πολιτιστικών διαδρομών αυξάνεται σημαντικά. Συγκεκριμένα στη δεκαετία 2000-2010 πιστοποιήθηκαν συνολικά δεκαπέντε διαδρομές. Με την ίδια άνοδο συνέχισε και η δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα, με δεκαοχτώ πιστοποιήσεις για τα έτη 2011-2019. Η σταθερή αύξηση των πιστοποιημένων διαδρομών ανά δεκαετία, συμπεραίνουμε ότι είναι συνδεδεμένη με την αύξηση της ζήτησης. Αν λάβουμε υπόψη

μας τα στοιχεία των τελευταίων δεκαετιών με την ανάπτυξη του ευρωπαϊκού τουρισμού και παράλληλα το αυξανόμενο ενδιαφέρον από τους επισκέπτες, οι οποίοι αναζητούν όλο και πιο βιωματικές εμπειρίες, είναι λογικό να κατατίθενται όλο και περισσότερα αιτήματα στο Συμβούλιο της Ευρώπης για πιστοποίηση διαδρομών. Οι πολιτιστικές διαδρομές ως προϊόν πολιτιστικού τουρισμού αποτελούν μοχλό οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης ενός τόπου. Όταν συνδυάζονται με άλλες μορφές τουρισμού, αποτελούν ένα ισχυρό εργαλείο για την ανάπτυξη μιας περιοχής, το οποίο μπορεί να συμβάλει στην παράταση της τουριστικής περιόδου (Belias et al., 2020).

Απόρροια λοιπόν αυτής της αύξησης στη δημιουργία και πιστοποίηση πολιτιστικών διαδρομών στην Ευρώπη, είναι η στροφή των επισκεπτών σε άλλες μορφές τουρισμού όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, που αναφέρθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια. Οι επισκέπτες θέλουν να βιώσουν την κουλτούρα του τόπου που επισκέπτονται και οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν μια νέα προσέγγιση δίνοντας νέα πνοή στον τρόπο που ταξιδεύουμε, καθώς συνδυάζουν μνημεία, ιστορία, ήθη, έθιμα και γαστρονομία. Για παράδειγμα η πολιτιστική διαδρομή European Mozart Ways είναι ο καλύτερος τρόπος για να γνωρίσει κάποιος την ζωή και την μουσική του Wolfgang Amadeus Mozart's. Μέσω της διαδρομής ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να ακολουθήσει τα βήματα του Mozart's στην Ευρώπη και να επισκεφθεί κάποιους από τους χώρους που φιλοξένησαν το έργο του και όχι μόνο.

Μέσα από μια πλειάδα επιλογών για να ταξιδέψει ο κάθε επισκέπτης, σύμφωνα με τις προτιμήσεις του, όπως πεζοπορία (για τις διαδρομές που διαθέτουν δίκτυο μονοπατιών), ποδηλασία, τρένο, λεωφορείο και κάθε άλλο μέσο, το σίγουρο είναι ότι η προσέγγιση των πολιτιστικών διαδρομών είναι διαφορετική από ότι έχουμε συνηθίσει. Για παράδειγμα, οι ταξιδιώτες της πολιτιστικής διαδρομής Santiago de Compostela επιλέγουν συνήθως να ταξιδέψουν με τα πόδια ή με ποδήλατο αλλά δεν λείπουν και εκείνοι που επιλέγουν να ταξιδέψουν με άλογο ή γαϊδουράκι ακριβώς όπως έκαναν και οι ταξιδιώτες τον Μεσαίωνα. Στην περίπτωση της πολιτιστικής διαδρομής Via Francigena, ο καλύτερος τρόπος για να ταξιδέψει κανείς είναι η πεζοπορία. Η πεζοπορία δίνει στον επισκέπτη τη δυνατότητα καλύτερης κατανόησης του τόπου, της ιστορίας του παρελθόντος αλλά και του παρόντος. Οι πολιτιστικές διαδρομές δίνουν την ελευθερία στον επισκέπτη να περιηγηθεί σύμφωνα με τις δικές του ανάγκες και

προτιμήσεις ανακαλύπτοντας τον τόπο έχει επισκεφθεί δημιουργώντας τις δικές τους αναμνήσεις.

Επιπλέον, ένα ακόμη πλεονέκτημα των πολιτιστικών διαδρομών είναι η δημιουργία δικτύων μεταξύ των χωρών. Παρατηρώντας τα στοιχεία παραπάνω βλέπουμε ότι οι διαδρομές συμπεριλαμβάνουν πάνω από μία χώρες δημιουργώντας δίκτυα ανάμεσα σε αυτές και με αυτό τον τρόπο ενισχύονται οι διακρατικές συνεργασίες μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Στην περίπτωση των Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης κάθε διαδρομή προάγει την συνεργασία μεταξύ των χωρών καθώς και την ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, μέσα από κοινά θέματα της πολιτιστικής κληρονομιάς και αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τις βάσεις συνεργασίας που δημιουργούνται σε όλα τα επίπεδα. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο της πολιτιστικής διαδρομής The Hansa διοργανώνεται μια φορά το χρόνο μια μοναδική γιορτή, η ετήσια Χανσεατική ημέρα που συγκεντρώνει πολίτες από περισσότερες από 100 ευρωπαϊκές πόλεις σε 16 χώρες για να γιορτάσουν την υποστήριξη, το σεβασμό και τη συνεργασία μεταξύ των λαών.

Επίσης, οι πολιτιστικές διαδρομές παροτρύνουν τους επισκέπτες τους από την Ευρώπη και ολόκληρο τον κόσμο να επισκεφθούν περισσότερες από μια ή δύο χώρες κάθε φορά και αυτό είναι άξιο σημασίας για την οικονομική βιωσιμότητα των επιχειρήσεων που βρίσκονται εντός της πολιτιστικής διαδρομής ή στην ευρύτερη περιοχή της. Οι επισκέπτες μέσα από τις επιχειρήσεις που βρίσκονται κατά μήκος των διαδρομών έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν ακόμη βαθύτερα την κουλτούρα της κάθε περιοχής καθώς μπορούν να γευτούν την τοπική κουζίνα, να γνωρίσουν την τοπική παραγωγή προϊόντων και όχι μόνο.

Πιστεύουμε ότι τα επόμενα χρόνια θα συνεχίσει η ανοδική πορεία των πιστοποιήσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς οι πολιτιστικές διαδρομές διαθέτουν ένα πολύ σημαντικό πλεονέκτημα καθώς έχουν τη δυνατότητα να προφυλάξουν, να προστατεύσουν και να ενισχύσουν την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης. Ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι στον κύκλο πιστοποίησης 2017-2018 υποβλήθηκαν τέσσερις αιτήσεις και πιστοποιήθηκαν οι δύο από αυτές. Στον επόμενο κύκλο πιστοποίησης του Συμβουλίου της Ευρώπης 2018-2019, κατατέθηκαν δώδεκα αιτήσεις και πιστοποιήθηκαν πέντε από αυτές. Οι αιτήσεις που υποβλήθηκαν στον κύκλο 2019-2020 ήταν τρείς και βρίσκονται υπό αξιολόγηση. Τέλος, στον κύκλο

πιστοποίησης 2020-2021 το Συμβούλιο της Ευρώπης έλαβε συνολικά δεκαέξι νέες αιτήσεις για την πιστοποίηση «Πολιτιστική Διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης». Όλες οι αιτήσεις αξιολογούνται σύμφωνα με τα κριτήρια που έχουν θεσπιστεί από το Συμβουλίου της Ευρώπης που πληρούν τα κριτήρια επιλεξιμότητας τα οποία αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής. Οι 16 νέες αιτήσεις βρίσκονται υπό αξιολόγηση.

Στους παραπάνω πίνακες αποτυπώνεται και η θέση της Ελλάδας στον χάρτη με τις πιστοποιημένες Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου τις Ευρώπης. Οι Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης που διέρχονται από την Ελλάδα, έως και το τέλος του 2020, είναι συνολικά δέκα και καλύπτουν ένα ευρύ γεωγραφικό φάσμα και μέσα από τις θεματικές τους αναδεικνύουν την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά της χώρας μας.

Κεφάλαιο 3

Πολιτιστικές Διαδρομές: Υπάρχουσα κατάσταση στην Ελλάδα

Τα τελευταία σαράντα περίπου χρόνια, έπειτα από την επικράτηση των οργανωμένων ταξιδιών, οι χώρες της Μεσογείου και όχι μόνο, προσπαθούν να προσελκύσουν όσο το δυνατόν περισσότερους τουρίστες διεθνών αφίξεων. Οι μεσογειακές χώρες ήταν σαφώς γνωστές για τη ζήτηση σε ήλιο & θάλασσα. Ωστόσο, σιγά - σιγά στον τουριστικό χάρτη προστέθηκαν και άλλοι προορισμοί οι οποίοι μπορούσαν να προσφέρουν ό,τι και οι μεσογειακές χώρες, δηλαδή ήλιο και θάλασσα, όπως ο Ινδικός Ωκεανός και η Φλόριντα. Έτσι λοιπόν, οι μεσογειακές χώρες άρχισαν να αναζητούν άλλους τρόπους ώστε να μπορέσουν να βελτιώσουν την ανταγωνιστική τους θέση, στοχεύοντας να διαφοροποιήσουν την τουριστική τους προσφορά με θεματικά προϊόντα μορφών τουρισμού (Ozcan, 2016).

Μέσα από τις έρευνες που έχει αναθέσει ο Ε.Ο.Τ. σε εταιρείες κατά την διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών αναφορικά με το τουριστικό προϊόν στην χώρα μας, έχει διαπιστωθεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει ιδιαίτερη σημασία για την αγορά της Ελλάδας. Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε την περίοδο 1999-2000 με τίτλο «Market Study του Ελληνικού Τουρισμού», το συμπέρασμα ήταν ότι το σημαντικότερο συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας έναντι των υπόλοιπων ανταγωνιστικών προορισμών της Μεσογείου, είναι οι πολιτιστικοί πόροι που διαθέτει με κυριότερους τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία. Τα αποτελέσματα της έρευνας οδήγησαν στην πρόταση για την ανάδειξη του πολιτισμού της Ελλάδας, μέσα από το τρίπτυχο ήλιος, θάλασσα και πολιτισμός (Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, 1999). Η επόμενη έρευνα με τίτλο Συνολικό Σχέδιο Μάρκετινγκ (Tourism Marketing Plan) που πραγματοποιήθηκε το 2007, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μια από τις μορφές τουρισμού στις οποίες πρέπει να επενδύσει αλλά και να προωθήσει η Ελλάδα με στόχο να διαφοροποιηθεί από τις υπόλοιπες χώρες. Ωστόσο, διαπιστώθηκε ότι την περίοδο κατά την οποία πραγματοποιήθηκε η έρευνα, η Ελλάδα κατείχε ένα μικρό μερίδιο της αγοράς από τον παγκόσμιο πολιτιστικό τουρισμό και αυτό λόγω της έλλειψης δικτύων πολιτιστικών πόρων. Πιο συγκεκριμένα διαπιστώθηκε η έλλειψη ολοκληρωμένων πολιτιστικών εμπειριών με την μορφή πολιτιστικών διαδρομών (ΕΟΤ, 2007).

Αναφορικά με τον ΕΟΤ, ο οποίος είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) υπό την εποπτεία του Υπουργείου Τουρισμού έχει ως κύριο σκοπό την προβολή του ελληνικού τουριστικού προϊόντος στο εσωτερικό και εξωτερικό, καθώς και την προώθηση επωνυμίας της Ελλάδος ως τουριστικού προορισμού. Μεριμνά επίσης, για την αύξηση του μεριδίου της Ελλάδας στις κυριότερες τουριστικές αγορές Επιπλέον, ο ΕΟΤ διαθέτει επίσημη ιστοσελίδα στην οποία είναι και ο διαχειριστής. Η ιστοσελίδα αποτελεί σημαντική πηγή άντλησης τουριστικών πληροφοριών για την Ελλάδα όπως επίσης και η ιστοσελίδα "Visit Greece" και η εφαρμογή VisitGreece. Επίσης, ο ΕΟΤ διαθέτει και παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Social Media) Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, Pinterest. Σύμφωνα με την Στρατηγική Προώθησης & Προβολής του ΕΟΤ, για το έτος 2021 και λαμβάνοντας υπόψιν του τις θέσεις του Υπουργείου Τουρισμού, τις διεθνείς ταξιδιωτικές τάσεις καθώς και τις συνθήκες που διαμόρφωσε η υγειονομική κρίση με το Covid-19, θέτει ως βασικό επικοινωνιακό στόχο: την ανάκαμψη της χώρας ως τουριστικού προορισμού και την τοποθέτηση της χώρας μας στις κορυφαίες ταξιδιωτικές επιλογές που προσφέρει αυθεντικές και μοναδικές εμπειρίες στους επισκέπτες (ΕΟΤ, 2021).

Από τα παραπάνω δεδομένα, γίνεται κατανοητό ότι είναι επιτακτική η ανάγκη της ανανέωσης του τουριστικού προϊόντος στην Ελλάδα, με επίκεντρο τον πολιτισμό. Η Στρατηγική Προβολής του Ελληνικού Τουρισμού του Ε.Ο.Τ. για την τριετία 2014 έως 2016, ορίζει ως κοινό στόχο του ελληνικού τουρισμού τους *«διαμορφωτές των τάσεων (trend setters, style hounds κλπ)»*, κοινό το οποίο θα πρέπει να ενημερώνεται για οποιοδήποτε στοιχείο ή αλλαγή που αποτελεί προστιθέμενη αξία στην συνολική παραδοσιακή και αναμενόμενη εικόνα του προορισμού Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη ότι αρκετά μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού παγκοσμίως όχι μόνο ενημερώνεται από το διαδίκτυο αλλά προχωρά και στις απαραίτητες κρατήσεις για τα ταξίδια και τις διακοπές του, αεροπορικά εισιτήρια, ξενοδοχεία, μεταφορές, δραστηριότητες μέσω διαδικτύου (ΕΟΤ, χ.χ.).

Μέσα από την Στρατηγική Προβολής του Ελληνικού Τουρισμού για την τριετία 2014-2015-2016, διακρίνουμε μια προσπάθεια ανανέωσης του ελληνικού τουρισμού, προσανατολισμένη προς τα οδοιπορικά και την εμπειρία. Ταυτόχρονα θέτονται εννέα θεματικοί άξονες πάνω στους οποίους θα πρέπει να επικεντρωθούν οι δράσεις ΕΟΤ, Ήλιος-Θάλασσα (Seaside), Πολιτιστικός Τουρισμός (Culture), Καταδυτικός

Τουρισμός (Diving), Τουρισμός Υγείας και Ευεξίας (Health and Wellness), Τουρισμός Πολυτελείας (Luxury), Θαλάσσιος Τουρισμός (Nautical), Τουρισμός Πόλεων (City Breaks- Αθήνα - Θεσσαλονίκη), Συνεδριακός Τουρισμός (Business), Περιηγητικός Τουρισμός (Touring). Σύμφωνα και με τον ΕΟΤ, οι ειδικές μορφές τουρισμού είναι εκείνες που μπορούν να επιτύχουν την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, την προσέλκυση επισκεπτών με συγκεκριμένα ενδιαφέροντα (ΕΟΤ, χ.χ.).

Ουσιαστικά, διαπιστώνουμε τα τελευταία χρόνια ότι η στρατηγική προώθησης και προβολής του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού πέρα από το παραδοσιακό μοντέλο του «ήλιος και θάλασσα», προσπαθεί να αναδείξει και άλλα στοιχεία της χωράς και να προσφέρει μοναδικές και ετερόκλητες μεταξύ τους εμπειρίες στους επισκέπτες. Ανάμεσα στα τουριστικά προϊόντα στα οποία δίνεται έμφαση είναι και ο πολιτιστικός τουρισμός. Ο πολιτιστικός τουρισμός από τη σύσταση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ), άρχισε να προωθείται καθώς η πολιτιστική εικόνα της χώρας είχε εξέχουσα σημασία παγκοσμίως. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι για την τουριστική προβολή της χώρας μας κατά το παρελθόν αλλά μέχρι και σήμερα επιστρατεύεται η πολιτιστική μας κληρονομιά. Παράδειγμα αυτής της πρακτικής, αποτελεί η χρήση αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και έργων του παρελθόντος και φεστιβάλ στις διαφημιστικές καμπάνιες του Οργανισμού Τουρισμού. Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού επέλεξε κατά περιόδους να προβάλει μέσα από τις αφίσες του, τον πολιτιστικό πλούτο της χώρας παρουσιάζοντας κάθε φόρα μνημεία από διάφορες πόλεις καθώς και φεστιβάλ. Για την πρώτη του αφίσα την δεκαετία του 1920, ο νεοσύστατος ΕΟΤ επιλέγει τον Παρθενώνα μέσα από το φωτογραφικό φακό της Nelly’s. Με την πάροδο του χρόνου οι αφίσες του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού, συνέχισαν να προβάλουν την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας στο εξωτερικό με στόχο την τουριστική προβολή της χώρας και την αύξηση της επισκεψιμότητας.

Η πρώτη αφίσα του ΕΟΤ Δεκαετία 1920-1929

Πηγή: ΕΟΤ[76]

Η Ελλάδα κατά καιρούς, έχει δεχτεί αρκετές αρνητικές διακυμάνσεις των τουριστικών μεγεθών οι οποίες οφείλονται σε εσωτερικές ή διεθνείς συγκυρίες[77]. Σύμφωνα με έρευνα της Τράπεζας της Ελλάδος αναφορικά με την εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση κατά την περίοδο Ιανουαρίου–Σεπτεμβρίου 2014, η κίνηση αυξήθηκε κατά 20,0% και διαμορφώθηκε στις 20.718 χιλιάδες ταξιδιώτες έναντι 17.267 χιλιάδων ταξιδιωτών την αντίστοιχη περίοδο του 2013. Στη διαμόρφωση της ταξιδιωτικής κίνησης συνέβαλαν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 κρατών μελών με συμμετοχή 54,1% και οι λοιπές χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 με συμμετοχή 37,6% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2015). Εάν μελετήσουμε τα στοιχεία

[76] Διαθέσιμο στο:
http://www.gnto.gov.gr/en/posters#ad-image-0

της Τράπεζας της Ελλάδος, θα διαπιστώσουμε ότι από τους 20.718 χιλιάδες ταξιδιώτες οι οποίοι επισκέφθηκαν την Ελλάδα το 2014 μόνο οι 1.260 χιλιάδες ταξιδιώτες ταξίδεψαν το πρώτο τρίμηνο του 2014 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2014) (Τράπεζα της Ελλάδος, 2015).

Από τα παραπάνω στοιχεία, συμπεραίνουμε ότι η ταξιδιωτική κίνηση είναι πολλαπλάσια τους καλοκαιρινούς μήνες, δηλαδή η Ελλάδα είναι ένας τουριστικός προορισμός που παρουσιάζει έντονη εποχικότητα της τουριστικής ζήτησης. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα του τουρισμού στη χώρα μας, εισερχόμενου και εγχώριου, δεν είναι άλλο από την εποχικότητα, μιας και το 60% των αφίξεων, πραγματοποιούνται κατά τους μήνες Ιούλιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο (3ο τρίμηνο), εν αντιθέσει με τους μήνες Ιανουάριο, Φεβρουάριο και Μάρτιο (1ο τρίμηνο) που πραγματοποιείται το 6% των αφίξεων. Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος για το 2013, οι λόγοι επίσκεψης στην Ελλάδα είναι, σε ποσοστό 84,4% η αναψυχή, σε ποσοστό 5,2% επαγγελματικοί λόγοι, σε ποσοστό 3,4% επίσκεψη στην οικογένεια, σε ποσοστό 1,6% για σπουδές και σε ποσοστό 5,2% λοιποί λόγοι (Ζαχαράτος, 2014). Η αντιμετώπιση της εποχικότητας μπορεί να επιτευχθεί μόνο από τον εμπλουτισμό του προϊόντος ήλιος και θάλασσα. Έτσι λοιπόν, δημιουργήθηκε η ανάγκη και η χώρα μας να στραφεί και σε άλλες μορφές τουρισμού όπως ο συνεδριακός, ο θαλάσσιος, ο ορεινός, ο αθλητικός, τουρισμός ευεξίας και άλλες μορφές τουρισμού (Ίκκος, 2015).

Σταθερή αύξηση συνεχίζει να παρουσιάζει η εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση στη χώρα μας και μετά τον Σεπτέμβριο του 2014 και συγκεκριμένα από τον Οκτώβριο του 2014 έως και τον Οκτώβριο του 2018, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος[78]. Ειδικότερα, από τον Οκτώβριο του 2014 μέχρι τον Οκτώβριο

[78] Διαθέσιμο στο:

Ιανουαρίου - Οκτωβρίου 2014
https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=4815&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT
Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2015
https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=5162&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT
Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2016
https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=5558&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT
Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2017
https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=5922&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT

του 2018, οι ταξιδιώτες αυξήθηκαν κατά 882 άτομα, καθώς η εισερχόμενη κίνηση τον Οκτώβριο του 2014 διαμορφώθηκε σε 1.841 χιλ. ταξιδιώτες, ενώ τον αντίστοιχο μήνα του 2018 αυξήθηκε στους 2.723 χιλ. ταξιδιώτες.

Από την άλλη πλευρά, φαίνεται ότι το ζήτημα του προσφυγικού επηρέασε τον εισερχόμενο τουρισμό στη χώρα μας. Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με μελέτη που υλοποιήθηκε το 2016 από την ανεξάρτητη βρετανική εταιρεία Censuswide για λογαριασμό του SETE Intelligence, και αφορούσε στο κατά πόσο το προσφυγικό-μεταναστευτικό ζήτημα έχει επηρεάσει την αντίληψη των ερωτηθέντων (συνολικό δείγμα 3.046 ερωτηθέντων οι οποίοι είτε έχουν επισκεφτεί ή πρόκειται να επισκεφτούν την Ελλάδα) σχετικά με τα ταξίδια σε Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Γαλλία, Κροατία και Τουρκία, καταγράφεται μια σαφής επιδείνωση της αντίληψης για την Ελλάδα. Παρόμοια μπορούν να λειτουργήσουν και άλλες κρίσεις στην περιοχή (SETE, 2016).

Κατά τη διάρκεια της πενταετίας, καταγράφονται αυξομειώσεις, τόσο στην εισερχόμενη κίνηση, όσο και στις ταξιδιωτικές εισπράξεις, ενώ διαφοροποιούνται και οι χώρες προέλευσης των ταξιδιωτών. Πιο συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 2014, η χώρα μας έβαλε στα ταμεία της από ταξιδιωτικές εισπράξεις, 643 εκατ. ευρώ, χρήματα που προήλθαν από κατοίκους των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εκτός αυτής, οι ταξιδιώτες, επένδυσαν στα ταξίδια τους στην Ελλάδα 281 εκατ. ευρώ. Η χώρα μας τον Οκτώβριο του 2014, αποτέλεσε δημοφιλή προορισμό για τους κατοίκους της Γερμανίας, καθώς από αυτούς εισέπραξε 228 εκατ. ευρώ και της Γαλλίας 81 εκατ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 9,7 και 40,5% αντίστοιχα. Ο τουρισμός είναι ένας από τους βασικούς οικονομικούς πυλώνες της χώρας μας, γι' αυτό το λόγο και είναι σημαντικές οι εισπράξεις. Με την αύξηση των εισερχόμενων τουριστών και την αύξηση των ταξιδιωτικών εισπράξεων αναθερμαίνεται η οικονομία της χώρας.

Ένα χρόνο αργότερα τον Οκτώβριο του 2015 και με τις πολιτικοοικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα να είναι ασταθείς, παρατηρείται μείωση των ταξιδιωτικών εισπράξεων, κατά 4,1%, ποσοστό που μεταφράζεται σε 623 εκατ. ευρώ, έναντι 648 εκατ. ευρώ, τον Οκτώβριο του 2014. Η Γερμανία παρέμενε και το 2015 η κυριότερη

Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2018
https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=6283&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT

χώρα προέλευσης ταξιδιωτών, παρά το γεγονός ότι οι εισπράξεις μειώθηκαν κατά 3,3% και διαμορφώθηκαν στα 221 εκατ. ευρώ, όπως και αυτές από τη Γαλλία, οι οποίες μειώθηκαν κατά 6,1% και διαμορφώθηκαν στα 74 εκατ. ευρώ. Η εισερχόμενη κίνηση τον Οκτώβριο του 2015 διαμορφώθηκε στις 1.853 χιλ. ταξιδιώτες, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 0,7% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2014.

Ακολούθως, τον Οκτώβριο του 2016, οι ταξιδιωτικές εισπράξεις αυξήθηκαν κατά 14,2% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2015. Αναλυτικότερα, αύξηση κατά 23,0% εμφάνισαν οι εισπράξεις από κατοίκους των χωρών της ΕΕ-28 (Οκτώβριος 2016: 699 εκατ. ευρώ, Οκτώβριος 2015: 568 εκατ. ευρώ), ενώ οι εισπράξεις από κατοίκους των λοιπών χωρών εκτός της ΕΕ-28 μειώθηκαν κατά 0,9% (Οκτώβριος 2016: 264 εκατ. ευρώ, Οκτώβριος 2015: 267 εκατ. ευρώ). Η εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση τον Οκτώβριο του 2016 διαμορφώθηκε στις 2.174 χιλ. ταξιδιώτες, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 17,3% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2015. Ειδικότερα, η ταξιδιωτική κίνηση μέσω αεροδρομίων αυξήθηκε κατά 26,3%, ενώ αυτή μέσω οδικών σταθμών μειώθηκε κατά 10,9%. Η εξέλιξη αυτή, ήταν αποτέλεσμα της αύξησης της ταξιδιωτικής κίνησης τόσο από τις χώρες της ΕΕ-28 (κατά 23,3%) όσο και από τις λοιπές χώρες εκτός της ΕΕ-28 (κατά 3,5%).

Για μία ακόμη χρονιά, τον Οκτώβριο του 2017, οι ταξιδιωτικές εισπράξεις αυξήθηκαν κατά 14,2% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2016. Όσον αφορά τις σημαντικότερες χώρες προέλευσης ταξιδιωτών, οι εισπράξεις από τη Γαλλία μειώθηκαν κατά 3,3% και διαμορφώθηκαν στα 51 εκατ. ευρώ, ενώ αυτές από τη Γερμανία αυξήθηκαν κατά 41,8% και διαμορφώθηκαν στα 353 εκατ. ευρώ. Μείωση κατά 18,3% παρουσίασαν οι εισπράξεις από το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίες διαμορφώθηκαν στα 146 εκατ. ευρώ. Ουσιαστικά το 2017 το πλεόνασμα του ταξιδιωτικού ισοζυγίου ανήλθε στα 12.725 εκατ. ευρώ, έναντι πλεονάσματος 11.202 εκατ. ευρώ το 2016, σημειώνοντας αύξηση κατά 13,6% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2017).

Τον Οκτώβριο του 2018, όπως προαναφέρθηκε, οι ταξιδιωτικές εισπράξεις αυξήθηκαν κατά 18,3% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2017. Αναλυτικότερα, αύξηση κατά 14,1% εμφάνισαν οι εισπράξεις από κατοίκους των χωρών της ΕΕ-28, οι οποίες διαμορφώθηκαν στα 901 εκατ. ευρώ, ενώ οι εισπράξεις από κατοίκους των χωρών εκτός της ΕΕ-28 αυξήθηκαν κατά 31,7% (Οκτώβριος 2018: 447 εκατ. ευρώ, Οκτώβριος 2017: 339 εκατ. ευρώ). Η εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση τον Οκτώβριο

του 2018 διαμορφώθηκε στις 2.723 χιλ. ταξιδιώτες, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 15,6% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2017. Ειδικότερα, η ταξιδιωτική κίνηση μέσω αεροδρομίων αυξήθηκε κατά 12,0%, ενώ αυτή μέσω οδικών σταθμών αυξήθηκε κατά 40,0%.

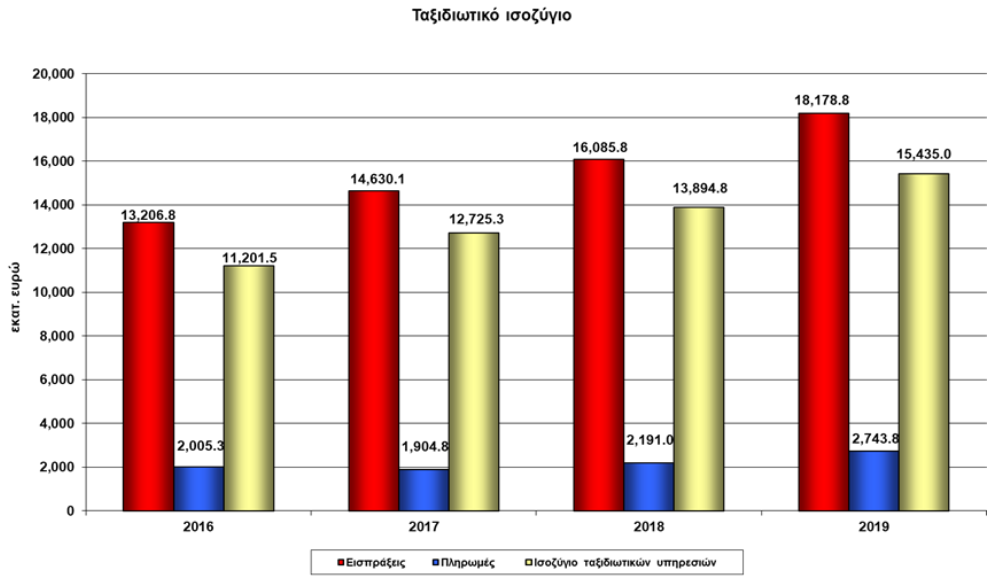
Τα οριστικά στοιχεία για το έτος 2018 δείχνουν πλεόνασμα στο ταξιδιωτικό ισοζύγιο στα 13.895 εκατ. ευρώ, έναντι πλεονάσματος 12.725 εκατ. ευρώ το 2017, παρατηρώντας αύξηση κατά 9,2%. Οι ταξιδιωτικές εισπράξεις τώρα, για το 2018 διαμορφώθηκαν στα 16.086 εκατ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 10,0% σε σύγκριση με το 2017. Όσον αφορά τις σημαντικότερες χώρες προέλευσης ταξιδιωτών για το 2018 και τις εισπράξεις από αυτές, οι εισπράξεις από τη Γερμανία αυξήθηκαν κατά 16,0%, οι εισπράξεις από τη Γαλλία μειώθηκαν κατά 4,0%, οι εισπράξεις από το Ηνωμένο Βασίλειο μειώθηκαν κατά 6,2%. Για τις χώρες εκτός της ΕΕ-28, παρατηρείται μείωση κατά 18,5% στις εισπράξεις από τη Ρωσία, αλλά σημαντική άνοδο στις εισπράξεις από τις ΗΠΑ της τάξης του 27,8% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2018).

Ως λόγος ταξιδιού ο κυριότερος είναι τα ταξίδια για προσωπικούς λόγους με την μεγαλύτερη μάλιστα συμμετοχή στο σύνολο των δαπανών να έχουν τα ταξίδια αναψυχής με ποσοστό 85,3%, ακολουθούν τα ταξίδια για επίσκεψη σε συγγενείς και οικογένεια που αντιστοιχούν στο 6,2%. Μείωση κατά 11,3% παρουσίασαν τα ταξίδια για λόγους υγείας. Τέλος, αυξητική τάση παρουσίασαν οι εισπράξεις από επαγγελματικά ταξίδια καθώς εμφάνισαν αύξηση κατά 4,0%. Αναφορικά με τον τομέα της κρουαζιέρας καταγράφηκαν 3.214 αφίξεις κρουαζιερόπλοιων έναντι 3.271 αφίξεων το 2017, με 4.734 χιλ. επισκέψεις επιβατών έναντι 4.600 χιλ. επισκέψεων επιβατών το 2017. Το 90,0% των επιβατών ήταν διερχόμενοι επισκέπτες οι οποίοι πραγματοποίησαν κατά μέσο όρο 1,5 στάσεις σε ελληνικά λιμάνια ακριβώς όσες και το 2017. Όσον αφορά τα λιμάνια, το λιμάνι με τις υψηλότερες εισπράξεις στην κρουαζιέρα είναι το λιμάνι του Πειραιά με ποσοστό 43,7%. Ακολουθούν το λιμάνι της Κέρκυρας με ποσοστό 15,7% και το λιμάνι της Σαντορίνης με ποσοστό 9,2% επί των εισπράξεων (Τράπεζα της Ελλάδος, 2018).

Για το έτος 2018, οι ταξιδιώτες που επισκέφθηκαν την Ελλάδα πραγματοποίησαν συνολικά 34.831 χιλ. επισκέψεις στις 13 περιφέρειες της Ελλάδας. Ο αριθμός αυτός είναι μεγαλύτερος από τη συνολική εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση μιας και ένας ταξιδιώτης μπορεί να επισκεφθεί περισσότερες από μία περιφέρειες κατά

τη διάρκεια του ταξιδιού του. Σχετικά με τα ποσοστά επισκεψιμότητας ανά περιφέρεια πέντε είναι οι περιφέρειες με τις περισσότερες επισκέψεις και συγκεκριμένα Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας με 7.830 χιλ. επισκέψεις, Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου με 6.629 χιλ. επισκέψεις, Περιφέρεια Αττικής με 5.681 χιλ. επισκέψεις, Περιφέρεια Κρήτης με 5.228 χιλ. επισκέψεις και Περιφέρεια Ιονίων Νήσων με 3.162 χιλ. επισκέψεις. Ακολουθούν οι περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Πελοποννήσου, Ηπείρου, Δυτικής Ελλάδας, Θεσσαλίας, Στερεάς Ελλάδας, Βορείου Αιγαίου και Δυτικής Μακεδονίας στις οποίες πραγματοποιήθηκαν συνολικά 6.300 χιλ. επισκέψεις (Τράπεζα της Ελλάδος, 2018).

Το 2019 ήταν ένα από τα πιο πετυχημένα έτη όσον αφορά τον τουριστικό τομέα στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα και σύμφωνα με τα οριστικά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, το 2019 έκλεισε με το πλεόνασμα του ταξιδιωτικού ισοζυγίου να φτάνει τα 15.435 εκατ. ευρώ, έναντι πλεονάσματος 13.895 εκατ. ευρώ το 2018, ουσιαστικά με αύξηση 11,1%. Τα στοιχεία αποτυπώνονται στο παρακάτω διάγραμμα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

Ταξιδιωτικό ισοζύγιο ετών 2016, 2017, 2018 και 2019[79]

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Παράρτημα 2019[80]

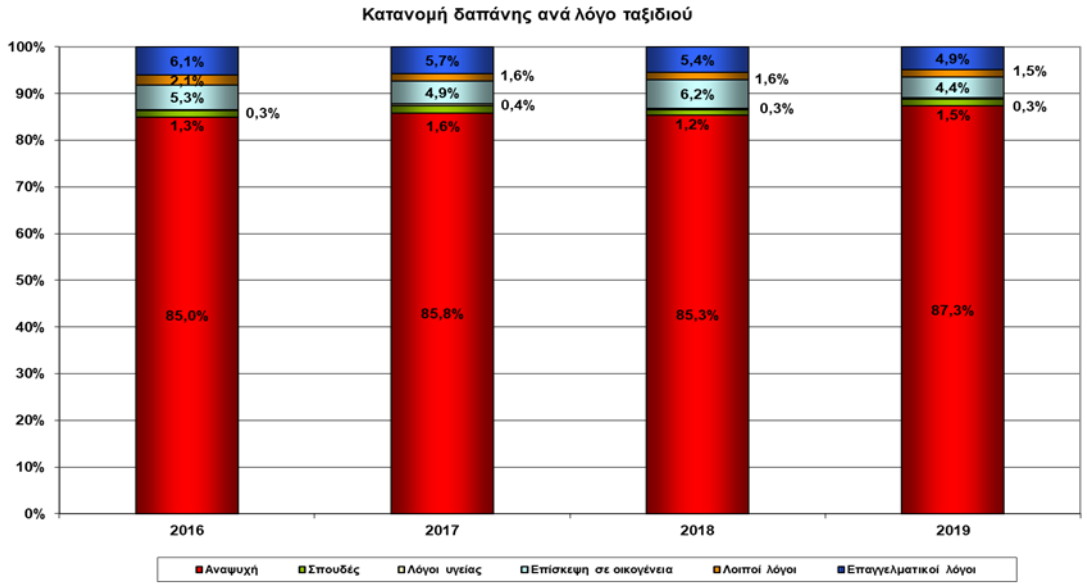
[79] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%bd%ce%ae%cf%83%ce%bf-%ce%bd%ce%ac%ce%be%ce%bf/

[80] Διαθέσιμο στο:

Αυτή η εξέλιξη οφείλεται σε δύο παράγοντες. Ο πρώτος είναι η αύξηση των ταξιδιωτικών εισπράξεων το 2019 έναντι του 2018, που ήταν αποτέλεσμα της αύξησης της μέσης δαπάνης ανά ταξίδι κατά 48 ευρώ ή 9,9%, για το 2019 ήταν 535 ευρώ και το 2018 ήταν 486 ευρώ, και ο δεύτερος παράγοντας στη αύξηση της εισερχόμενης κίνησης ταξιδιωτών κατά 2,8%. Οι ταξιδιωτικές εισπράξεις για το 2019 διαμορφώθηκαν στα 18.179 εκατ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 13,0% σε σύγκριση με το 2018. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στην αύξηση των εισπράξεων από τους κατοίκους των χωρών της ΕΕ-28 κατά 11,7% σε σχέση με το 2018. Αναφορικά με τις χώρες προέλευσης ταξιδιωτών, οι εισπράξεις από τη Γερμανία μειώθηκαν ελάχιστα σε σχέση με το 2018 κατά 0,1% και διαμορφώθηκαν στα 2.959 εκατ. ευρώ, ενώ οι εισπράξεις από τη Γαλλία αυξήθηκαν κατά 14,2% και διαμορφώθηκαν στα 1.090 εκατ. ευρώ. Οι εισπράξεις από το Ηνωμένο Βασίλειο σημείωσαν άνοδο κατά 32,4% και διαμορφώθηκαν στα 2.564 εκατ. ευρώ. Αύξηση παρουσίασαν οι εισπράξεις από χώρες εκτός της ΕΕ-28 και συγκεκριμένα αύξηση κατά 14,3% παρουσίασαν οι εισπράξεις από τις ΗΠΑ και από τη Ρωσία παρουσιάστηκε άνοδος κατά 27,2% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

Ως κύριος λόγος ταξιδιού παραμένει το ταξίδι για προσωπικούς λόγους με μερίδιο στο σύνολο των δαπανών 95,1% το 2019, έναντι 94,6% το 2018. Πιο συγκεκριμένα το πιο υψηλό ποσοστό κατέχουν τα ταξίδια αναψυχής με ποσοστό 87,3%, έναντι 85,3% για το 2018 ακολουθούν τα ταξίδια για επίσκεψη σε συγγενείς και οικογένεια που αντιστοιχούν στο 4,4% του συνόλου. Για το 2019 παρατηρείται αύξηση και στα τα ταξίδια για λόγους υγείας της τάξεως του 20,2%. Επίσης, αύξηση παρατηρείται και στις εισπράξεις από τα ταξίδια για επαγγελματικούς λόγους κατά 3,0%, όπως αποτυπώνονται στο διάγραμμα που ακολουθεί (Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=44b35e5c-2345-4a6e-a59f-967f6694ac78

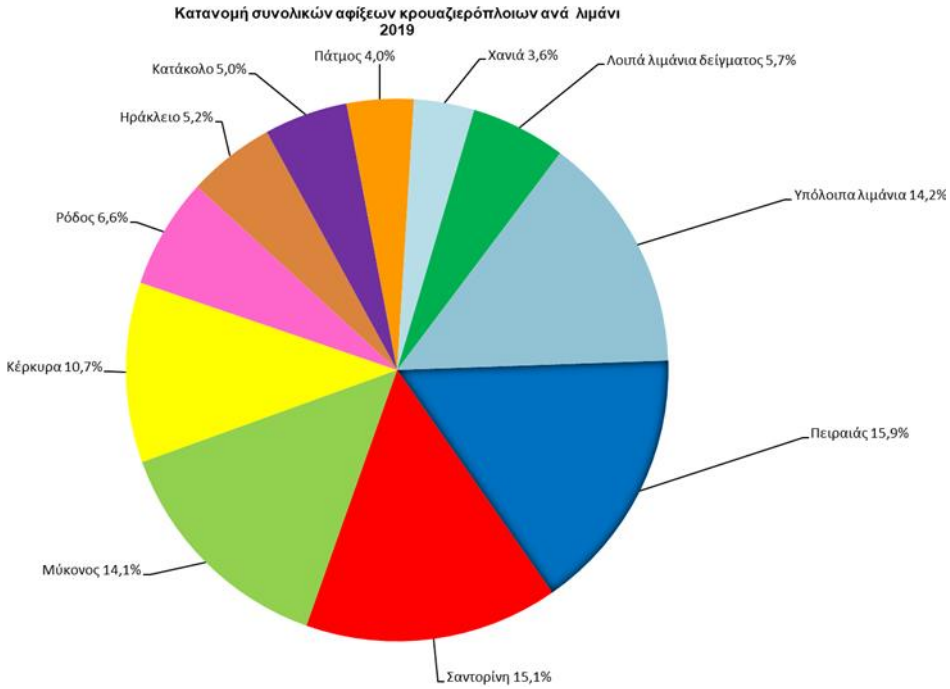

Κατανομή δαπάνης ανά λόγο ταξιδιού
ετών 2016, 2017, 2018 και 2019[81]
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Παράρτημα 2019[82]

Στον τομέα της κρουαζιέρας καταγράφηκαν για το 2019, 3.914 αφίξεις κρουαζιερόπλοιων έναντι 3.214 αφίξεων το 2018, με 5.566 χιλ. επισκέψεις επιβατών, έναντι 4.734 χιλ. επισκέψεων επιβατών το 2018. Το 90,6% των επιβατών ήταν διερχόμενοι επισκέπτες, οι οποίοι κατά μέσο όρο πραγματοποίησαν 2,0 στάσεις σε ελληνικά λιμάνια για το 2019 έναντι 1,5 στάσεων το 2018. Το λιμάνι του Πειραιά ήρθε πρώτο σε εισπράξεις με ποσοστό 42,9% επί του συνόλου, με τα λιμάνια της Κέρκυρας με ποσοστό 13,5% και το λιμάνι της Σαντορίνης με ποσοστό 10,5% των συνολικών εισπράξεων. Ακολουθεί το σχετικό διάγραμμα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

[81] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%bd%ce%ae%cf%83%ce%bf-%ce%bd%ce%ac%ce%be%ce%bf/

[82] Διαθέσιμο στο:
https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=44b35e5c-2345-4a6e-a59f-967f6694ac78

Κατανομή συνολικών αφίξεων κρουαζιερόπλοιων ανά λιμάνι ετών 2016, 2017, 2018 και 2019[83]

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Παράρτημα 2019[84]

Οι ταξιδιώτες που επισκέφθηκαν την Ελλάδα κατά την διάρκεια του 2019, πραγματοποίησαν συνολικά 36.643 χιλ. επισκέψεις στις 13 περιφέρειες της χώρας. Ο αριθμός αυτός είναι μεγαλύτερος από τη συνολική εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση μιας και ένας ταξιδιώτης μπορεί να επισκεφθεί περισσότερες από μία περιφέρειες κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ελλάδα. Σε έξι περιφέρειες παρατηρείται ο μεγαλύτερος όγκος επισκέψεων για το 2019. Πιο συγκεκριμένα, Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου 6.893 χιλ. επισκέψεις, Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας 6.761 χιλ. επισκέψεις, Περιφέρεια Αττικής 5.923 χιλ. επισκέψεις, Περιφέρεια Κρήτης 5.288 χιλ. επισκέψεις, Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης 3.833 χιλ. επισκέψεις και

[83] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%bd%ce%ae%cf%83%ce%bf-%ce%bd%ce%ac%ce%be%ce%bf/

[84] Διαθέσιμο στο: https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=44b35e5c-2345-4a6e-a59f-967f6694ac78

Περιφέρεια Ιονίων Νήσων 3.048 χιλ. επισκέψεις. Στο σύνολο των υπόλοιπων επτά περιφερειών Ηπείρου, Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας, Θεσσαλίας, Στερεάς Ελλάδας, Βορείου Αιγαίου και Δυτικής Μακεδονίας πραγματοποιήθηκαν 4.897 χιλ. επισκέψεις (Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΣΕΤΕ όπως φαίνονται αναλυτικά και στο παρακάτω διάγραμμα, παρατηρούμε ότι την τελευταία δεκαετία ο αριθμός των εισερχόμενων τουριστών αυξάνεται. Η μόνη μείωση παρατηρείται το 2020 καθώς αυτή ήταν και η χρονιά που ολόκληρος ο κόσμος βρέθηκε σε καθολική απαγόρευση κυκλοφορίας καθώς επλήγη από την πανδημία.

Χώρες προέλευσης	Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης (σε χιλ.)										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Χώρες Ευρωζώνης	**6.147**	**6.622**	**5.903**	**6.379**	**7.457**	**8.189**	**8.935**	**9.863**	**11.436**	**11.071**	**3.447**
Αυστρία	338	310	236	236	285	327	359	396	521	583	161
Βέλγιο	340	433	327	345	409	483	467	527	587	588	136
Γαλλία	868	1.149	977	1.152	1.463	1.522	1.314	1.420	1.524	1.542	469
Γερμανία	2.039	2.240	2.109	2.268	2.459	2.810	3.139	3.706	4.381	4.026	1.526
Ισπανία	155	155	156	92	136	94	203	164	226	283	75
Ιταλία	844	938	848	964	1.118	1.355	1.387	1.441	1.667	1.553	373
Κύπρος	575	440	425	399	448	470	652	632	698	801	291
Ολλανδία	528	561	478	581	657	639	771	947	1.015	818	257
Λοιπές	460	395	347	342	480	489	644	631	818	878	159
Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης	**2.263**	**2.347**	**1.979**	**2.301**	**3.703**	**4.388**	**5.387**	**5.718**	**7.018**	**7.482**	**1.442**
Δανία	241	245	205	202	240	238	242	279	385	308	88
Ρουμανία	258	224	230	279	543	540	1.026	1.149	1.389	1.378	205
Σουηδία	281	334	320	369	338	352	413	493	509	412	48
Τσεχία	295	309	289	287	348	437	280	339	368	402	103
Λοιπές	1.188	1.235	935	1.164	2.234	2.822	3.426	3.457	4.368	4.982	998
Λοιπές Χώρες	**6.597**	**7.459**	**7.635**	**9.239**	**10.874**	**11.022**	**10.477**	**11.613**	**11.668**	**12.795**	**2.485**
Αλβανία	242	411	469	505	488	491	722	829	987	944	266
Αυστραλία	108	116	118	129	183	183	169	324	322	339	29
Ελβετία	274	361	300	347	377	391	438	449	521	540	176
Ηνωμένο Βασίλειο	1.802	1.758	1.921	1.846	2.090	2.397	2.895	3.002	2.943	3.499	1.069
ΗΠΑ	498	485	374	467	592	750	779	865	1.097	1.179	107
Καναδάς	113	142	103	187	146	182	153	198	346	321	33
Ρωσία	451	739	875	1.353	1.250	513	595	589	520	583	26
Λοιπές	3.107	3.446	3.476	4.406	5.748	6.114	4.726	5.358	4.932	5.389	781
Σύνολο αφίξεων**	**15.007**	**16.427**	**15.518**	**17.920**	**22.033**	**23.599**	**24.799**	**27.194**	**30.123**	**31.348**	**7.374**

Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά χώρα προέλευσης (σε χιλ.*)

**Τα στοιχεία για την Κρουαζιέρα δεν περιλαμβάνονται*

Πηγή: Έρευνα Συνόρων της Τράπεζας της Ελλάδας[85]

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί, ότι ο τουρισμός στην Ελλάδα πέραν της εποχικότητας, εμφανίζει μεγάλες ανισότητες ως προς την ανάπτυξη στα γεωγραφικά διαμερίσματα της, αλλά και στη δυναμική που έχει αναπτύξει η κάθε περιφέρεια με

[85] Διαθέσιμο στο:
https://insete.gr/statistika-eiserxomenou-tourismou/

στόχο την τουριστική της ανάπτυξη. Στις πρώτες θέσεις επισκεψιμότητας, συναντάμε την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, την Περιφέρεια Αττικής, την Περιφέρεια Κρήτης και την Περιφέρεια Ιονίων Νήσων. Από το 2019 στις υψηλές θέσεις κατατάσσεται και η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Ωστόσο, περιοχές με ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά όπως η Πελοπόννησος, η Ήπειρος, η Δυτική Ελλάδα, η Θεσσαλία, η Στερεά Ελλάδα, το Βόρειο Αιγαίο και η Δυτική Μακεδονία βρίσκονται σε χαμηλότερα ποσοστά αναφορικά επισκεψιμότητας (Παρατσιώκας κ συν, 2012).

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι οι Περιφέρειες που δεν έχουν αναπτύξει έντονη τουριστική δραστηριότητα, όπως η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, η Πελοπόννησος, η Ήπειρος, η Δυτική Ελλάδα, η Θεσσαλία, η Στερεά Ελλάδα, το Βόρειο Αιγαίο και η Δυτική Μακεδονία, δεν στερούνται φυσικής ομορφιάς, παραδόσεων και πολιτιστικού πλούτου ή τουριστικών εγκαταστάσεων, ωστόσο η τουριστική υστέρηση, πιθανόν να οφείλεται σε θέματα οργάνωσης και συντονισμού, όσον αφορά τη γνωστοποίηση της περιοχής, εντός και εκτός Ελλάδος. Η Ελλάδα θεωρείται μια από τις ορεινότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς το 77,9% της συνολικής έκτασης της είναι ορεινό (Μιχαηλίδου, 2008). Το γεγονός ότι στην Ελλάδα τις προηγούμενες δεκαετίες προωθήθηκε το «ήλιος και θάλασσα» καθιστούσε τις ορεινές περιοχές μειονεκτικές. Αξίζει να σημειωθεί όμως ότι αυτές οι λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, πλουτίζουνε σε φυσικό και πολιτιστικό πλούτο και ότι με τις κατάλληλες ενέργειες της κάθε περιφέρειας η Ελλάδα έχει τη δυνατότητα να μετατραπεί σε ένα προορισμό τεσσάρων εποχών και με αυτό τον τρόπο να μειωθεί η εποχικότητα που αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα.

Η αυξανόμενη ζήτηση εμπειριών πολιτιστικού χαρακτήρα από τους ταξιδιώτες (Prentice, 2001) και η αυξανόμενη συνδιαλλαγή του πολιτιστικού τουρισμού με άλλες μορφές τουρισμού όπως ο γαστρονομικός τουρισμός και ο θρησκευτικός τουρισμός (Smith, 2009) ενίσχυσε την ζήτησε γύρω από πιο ενεργά προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού (Richards, 2014). Ο πολιτισμός αναφέρεται στον τρόπο ζωής και περιλαμβάνει την γλώσσα, τις τέχνες, την επιστήμη, τον τρόπο σκέψης, το σύστημα αξιών, την κοινωνική δραστηριότητα, την αλληλεπίδραση μέσω της ανθρώπινης επαφής (Roshan Cultural Heritage Institute). Αυτή η αλληλεπίδραση επιτυγχάνεται μέσα από τις μετακινήσεις των ανθρώπων από περιοχή σε περιοχή.

Τις τελευταίες δεκαετίες, ο πολιτισμός είναι το επίκεντρο των προσπαθειών προβολής μιας περιοχής. Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια η προβολή των πόλεων, πραγματοποιείται στο πλαίσιο οργανωμένων στρατηγικών, καθιστώντας δημοφιλή την πρακτική του μάρκετινγκ/branding πόλεων, με σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων, κατοίκων και επισκεπτών. Οι πόλεις και οι τόποι, έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώσουν την εικόνα και την ταυτότητά τους, με σκοπό την προσέλκυση επισκεπτών (Καραχάλης, 2015; ΕΟΤ, 2017).

Στην διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η οποία ξεκίνησε πριν από δέκα χρόνια στην Ελλάδα έκαναν την εμφάνιση της κάποιες νέες επιχειρήσεις οι οποίες θέλησαν να προσφέρουν στους επισκέπτες της χώρας μια νέα εμπειρία πολιτιστικού τουρισμού (Tsangaris, 2020). Ουσιαστικά, οι προσπάθειες τους επικεντρώθηκαν στην αύξηση του τουρισμού παρέχοντας όμως μια διαφορετική παρουσίαση της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς στους επισκέπτες τους, μεταβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο την εικόνα της Ελλάδας σε έναν τουριστικό προορισμό ο οποίος μπορεί να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες του ταξιδιώτη (Τσάρτας, 2017). Παρά την εμφάνιση τους εν μέσω οικονομικής κρίσης το γενικότερο περιβάλλον ενθάρρυνε την δημιουργικότητα και τις νέες ιδέες οι οποίες ως στόχο είχαν την αποστασιοποίηση από τα αποστειρωμένα προϊόντα του τουρισμού περασμένων δεκαετιών. Στην προσπάθεια τους να κάνουν γνωστή την παρουσία τους, βρήκαν σύμμαχο το διαδίκτυο το οποίο ενίσχυσε την διάδοση των νέων αυτών προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού στους επισκέπτες (Tsangaris, 2020). Αυτή η νέα τάση της προώθησης θεματικών εμπειριών στους επισκέπτες είναι ένας πιο "χαλαρός" τρόπος περιήγησης που ως στόχο έχει να φέρει σε επαφή τον επισκέπτη με τον τρόπο ζωής της περιοχής, προσφέροντας μαθήματα φιλοσοφίας, εργαστήρια μαγειρικής, εργαστήρια παραδοσιακών τεχνών και πεζοπορίες (Beljan Iskrin, 2019; Richards, 2015).

Ο σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να περιλαμβάνει ένα πολύ βασικό χαρακτηριστικό. Το στοιχείο αυτό είναι η ευελιξία, δηλαδή η προσαρμοστικότητα στις νέες συνθήκες. Όπως παρατηρείται και το 2020, ο τουριστικός τομές είναι ένας ευαίσθητος τομέας που επηρεάζεται άμεσα από τις κρίσεις οικονομικές, υγειονομικές, πολιτικές και οποιαδήποτε άλλη μορφή κρίσης. Όπως παρατηρήσαμε και από τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι η τουριστική ανάπτυξη της χώρας βρισκόταν σε μια ανοδική τροχιά

τα τελευταία χρόνια με αποκορύφωμα το έτος 2019 που έκλεισε με θετικό πρόσημο σε όλες τις κατηγορίες. Αν και η περίπτωση του μαζικού τουρισμού δεν μας βρίσκει σύμφωνους καθώς γίνεται κατάχρηση των πολιτιστικών και φυσικών πόρων της περιοχής με αρνητικές συνέπειες και πρόθεση μας είναι ο σχεδιασμός τουρισμού μικρότερης κλίμακας, η χρονιά που ακολούθησε το επιτυχημένο 2019 ήταν αποκαρδιωτική.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, οι ταξιδιωτικές εισπράξεις για τον μήνα Αύγουστο του 2020 παρουσίασαν μείωση κατά 66,5% και διαμορφώθηκαν στα 1.373 εκατ. ευρώ, έναντι 4.104 εκατ. ευρώ τον Αύγουστο του 2019. Η μείωση των ταξιδιωτικών εισπράξεων οφείλεται στην κατακόρυφη πτώση της εισερχόμενης ταξιδιωτικής κίνησης κατά 73,3% το 2020. Στους οκτώ πρώτους μήνες του 2020, από Ιανουάριο έως και Αύγουστο, το ταξιδιωτικό ισοζύγιο εμφάνισε πλεόνασμα 2.092 εκατ. ευρώ, έναντι πλεονάσματος 11.422 εκατ. ευρώ την αντίστοιχη περίοδο του 2019. Στο συγκεκριμένο διάστημα, Ιανουάριος έως και Αύγουστος 2020 οι ταξιδιωτικές εισπράξεις μειώθηκαν κατά -79,7% ενώ αντίστοιχα πτώση κατά -67,1% εμφάνισαν και οι ταξιδιωτικές πληρωμές. Για το ίδιο διάστημα η εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση μειώθηκε κατά 78,0% και διαμορφώθηκε στις 4.813 χιλ. ταξιδιώτες, έναντι 21.842 χιλ. ταξιδιωτών την αντίστοιχη περίοδο του 2019. Συγκεκριμένα, η ταξιδιωτική κίνηση μέσω αεροδρομίων μειώθηκε κατά 77,0% και μέσω του οδικού άξονα κατά 79,9%. Η ταξιδιωτική κίνηση από τις χώρες ΕΕ-27 παρουσίασε πτώση κατά 75,7% σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2019, με την Γερμανία να παρουσιάζει πτώση 72,7% και την Γαλλία να μειώνεται κατά 76,4%. Η ταξιδιωτική κίνηση από τις χώρες εκτός της ΕΕ-27 μειώθηκε κατά 81,3% με το Ηνωμένο Βασίλειο να παρουσιάζει μείωση 78,8%, οι ΗΠΑ μείωση 88,2% και με την Ρωσία να μειώνεται κατά 94,3% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2020).

3.1. Η κατάσταση σήμερα. Καταγραφή των πολιτιστικών διαδρομών που έχουν σχεδιασθεί και λειτουργούν σε ελληνικό έδαφος

Ένας από τους λόγους έλλειψης πολιτιστικών διαδρομών στη χώρα μας έχει να κάνει σίγουρα με την έλλειψη πρωτοβουλίας για τον σχεδιασμό τους. Επιπλέον, υπάρχουν και άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν έχουν αναπτύξει πολιτιστικές διαδρομές. Όπως έγινε κατανοητό από τα παραπάνω στοιχεία αναφορικά με τις πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις πρώτες θέσεις ανάπτυξης πολιτιστικών διαδρομών, βρίσκονται η Γαλλία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Γερμανία, το Βέλγιο. Κατά την άποψη μας, πολιτιστική διαδρομή είναι ένα άθροισμα πολιτιστικών αγαθών που δίνει τη δυνατότητα στο επισκέπτη να τα απολαμβάνει στο πλαίσιο μίας ευρύτερης εμπειρίας, όντας σε «κίνηση». Ουσιαστικά ο επισκέπτης ο οποίος βρίσκεται εν «κινήσει» έχει τη δυνατότητα να ζήσει μια ξεχωριστή «εμπειρία», μέσα από την οποία θα γνωρίσει την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου. Όπως φάνηκε από τα στοιχεία των προηγούμενων κεφαλαίων, η Ελλάδα σε σχέση με άλλες χώρες δεν έχει αναπτύξει στο βαθμό που θα μπορούσε πολιτιστικές διαδρομές, λαμβάνοντας υπόψη την πολιτιστική της κληρονομιά καθώς και το φυσικό τοπίο της.

Αναφορικά με την δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα συναντάμε το σωματείο «Διάζωμα». Το όραμα του «Διαζώματος», όπως αναφέρει το ίδιο το σωματείο, επικεντρώνεται στην αποφασιστικότητα των ανθρώπων που συμμετέχουν να κάνουν πράξη το ενδιαφέρον τους για τα μνημεία και την πολιτιστική κληρονομιά. Το επίκεντρο του ενδιαφέροντος τους, είναι η ανάδειξη των αρχαίων θεάτρων, η εξεύρεση πόρων και η ένταξή τους στην καθημερινότητα μας. Χαρακτηριστικά μάλιστα στην ιστοσελίδα του σωματείου αναφέρει "*το «Διάζωμα» επιδιώκει να ανοίξει μια αγκαλιά για την προστασία των αρχαίων θεάτρων, αυτού του κορυφαίου επιτεύγματος της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής, εκεί ακριβώς όπου συντελέστηκε η έκρηξη των δημοκρατικών θεσμών και άνθισε η πολιτιστική και πνευματική δημιουργία*"[86]. Το «Διάζωμα» ιδρύθηκε το 2008 με πρωτοβουλία του τέως

[86]Διαθέσιμο στο:

Υπουργού Πολιτισμού Σταύρου Μπένου, καθώς και με την συμμετοχή αρχαιολόγων, αναστηλωτών, συντηρητών και καλλιτεχνών καθώς και την συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (δήμαρχοι, περιφερειάρχες, πολίτες)[87]. Σύμφωνα με το καταστατικό του σωματείου, σκοπό του αποτελεί η πρότυπη λειτουργία του ως προς τη διαφάνεια της οικονομικής διαχείρισης, την αποτελεσματικότητα των ενεργειών του, την επίτευξη των στόχων του. Επιδίωξή του είναι να εμπνεύσει τους χορηγούς, να στηρίξει τις αρμόδιες υπηρεσίες, να κινητοποιήσει το Υπουργείο Πολιτισμού, να αφυπνίσει στο έργο του όσο το δυνατόν περισσότερους πολίτες της χώρας[88].

Σύμφωνα με το σωματείο «Διάζωμα», ο κύριος λόγος μη ύπαρξης πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα είναι η έλλειψη μιας εταιρείας διαχείρισης προορισμού η οποία θα μπορούσε να είναι ένα τουριστικό γραφείο ή ένας φορέας που να προέρχεται από τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως μια αναπτυξιακή εταιρεία, καθώς και οποιοσδήποτε άλλος δημόσιος ή ιδιωτικός μη κερδοσκοπικός φορέας. Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι χωρίς την ανάμειξη οργανισμού διαχείρισης του προορισμού, η απαιτούμενη οργάνωση δεν θα είναι δυνατή καθώς είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ιδιωτικοί φορείς αναλαμβάνουν τη σχετική επένδυση και τον επιχειρηματικό κίνδυνο[89.] Η πολιτιστική διαδρομή, σύμφωνα με το σωματείο «Διάζωμα», αποτελεί ένα εξιδεικευμένο τουριστικό προϊόν, για το λόγο αυτό προϋποθέτει οργάνωση και τοποθέτηση στην αγορά κάτι το οποίο δεν μπορεί να κάνει το κράτος και ούτε ο ΕΟΤ στη μορφή που έχει σήμερα τουλάχιστον. Και αυτό γιατί, για να επιτευχθεί η επιτυχία μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι απαραίτητη η γνώση και η εμπειρία, κομμάτι στο οποίο υστερεί ο ΕΟΤ μιας και μέχρι σήμερα στη χώρα μας δεν έχει δημιουργηθεί κάποιο branding το οποίο να αποτελεί σημείο αναφοράς. Επιπλέον, για την υλοποίηση

http://www.diazoma.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%82/

[87] Διαθέσιμο στο: http://www.diazoma.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%82/

[88] Διαθέσιμο στο: http://www.diazoma.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%82/

[89] Διαθέσιμο στο: http://www.diazoma.gr/200-Stuff-04-Press_2013/DTM_843_Article.pdf

ενός τέτοιου έργου είναι απαραίτητη η χρηματοδότηση του. Το κράτος και ο ΕΟΤ σίγουρα αυτή τη στιγμή δεν είναι σε θέση να στηρίξουν ένα τόσο μεγαλόπνοο εγχείρημα οικονομικά λόγω της κατάστασης που επικρατεί στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια. Επίσης, η εύρεση χορηγών και η διαδικασία συμμετοχής τους στα πολιτιστικά δρώμενα της χώρας μας, αποτελούσε πάντα ένα "αγκάθι" για το Υπουργείο Πολιτισμού[90].

Από το 2013 το σωματείο «Διάζωμα» ξεκίνησε την υλοποίηση του προγράμματος «Πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου». Στόχος της πολιτιστικής διαδρομής, όπως αναφέρεται στο έντυπο της μελέτης που συντάχθηκε «Στρατηγική για την Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση. Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου», είναι η δημιουργία μιας συγκροτημένης βιωματικής εμπειρίας στους βασικούς αρχαιολογικούς χώρους που διαθέτει η Ήπειρος, καθώς και η δημιουργία μιας ολοκληρωμένης πολιτιστικής διαδρομής και ενός επώνυμου προϊόντος πολιτιστικού τουρισμού στους αρχαίους χώρους θέασης και ακρόασης της Ηπείρου. Πιο συγκεκριμένα, στη διαδρομή συμπεριλαμβάνονται τα θέατρα Δωδώνης (Π.Ε. Ιωαννίνων), Νικόπολης (Π.Ε. Πρέβεζας), Κασσώπης (Π.Ε. Πρέβεζας), Αμβρακίας (Π.Ε. Άρτας), Γίτανα (Π.Ε. Θεσπρωτίας) (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ηπείρου 2014-2020, 2017).

Ο στόχος της ολοκληρωμένης χωρικής επένδυσης «Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου», είναι η δημιουργία ενός εξειδικευμένου επώνυμου προϊόντος πολιτιστικού τουρισμού. Οι παρεμβάσεις που θα πραγματοποιηθούν αφορούν παρεμβάσεις εντός των αρχαιολογικών χώρων, παρεμβάσεις σε επιχειρήσεις του τουριστικού και του αγροδιατροφικού τομέα που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, βελτίωση των υποδομών προσβασιμότητας των αρχαιολογικών χώρων. Τα αναμενόμενα αποτελέσματα από τη υλοποίηση των προτεινόμενων δράσεων, είναι η δημιουργία ενός εξειδικευμένου και επώνυμου προϊόντος πολιτιστικού τουρισμού, η βιωματική εξερεύνηση των αρχαιολογικών χώρων της Ηπείρου, η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων της Δωδώνης, Νικόπολης, Κασσώπης, Αμβρακίας και Γιτάνων, αύξηση των αριθμών των επισκεπτών στους αρχαιολογικούς χώρους, η δημιουργία τοπικού συμφώνου ποιότητας με τοπικές επιχειρήσεις, η ενίσχυση της απασχόλησης

[90] Διαθέσιμο στο:
http://www.diazoma.gr/200-Stuff-04-Press_2013/DTM_843_Article.pdf

και τέλος, ενίσχυση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Αναφορικά με τη χρηματοδότηση της «Πολιτιστικής Διαδρομής στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου», οι πόροι δύναται να προέλθουν από το περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα Ηπείρου 2014-2020, το πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης 2014-2020, το επιχειρησιακό πρόγραμμα ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, εκπαίδευση και διά βίου μάθηση 2014-2020, από ίδιους πόρους της Περιφέρειας Ηπείρου και εθνικούς πόρους, από προγράμματα ευρωπαϊκής εδαφικής συνεργασίας και από χορηγίες (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ηπείρου 2014-2020, 2017). Η Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου αποτελεί ένα πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος (Π.Ε.Π.) Ηπείρου 2014 – 2020 και υλοποιείται με χρηματοδότηση ύψους 37 εκατομμυρίων ευρώ[91]. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι αποτελεί το πρώτο πρόγραμμα στην Ελλάδα το οποίο προεγκρίθηκε στην ετήσια συνάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές και συγκεκριμένα από τα Υπουργεία Ανάπτυξης και Απασχόλησης[92].

Ειδικότερα, η πρόταση του «Διαζώματος» στοχεύει στη οργάνωση σε ένα πρώτο πιλοτικό στάδιο μιας πολιτιστικής διαδρομής, που σαν κοινό στοιχείο τους έχουν τους αρχαίους χώρους θέασης και ακρόασης της Ηπείρου, με στόχο να λειτουργήσει αυτή η διαδρομή ως πρότυπο και για άλλες διαδρομές σε άλλες περιοχές της χώρας μας[93].

Το 2018 ξεκίνησαν από το σωματείο «Διάζωμα» οι εργασίες για την δημιουργία μιας ακόμη πολιτιστικής διαδρομής, της διαδρομής μνημείων φύσης και πολιτισμού της Στερεάς Ελλάδας: «ΟΙΔΙΠΟΥΣ». Η συγκεκριμένη διαδρομή σχεδιάστηκε από την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, μετά από πρόταση του σωματείου «Διάζωμα». Πιο συγκεκριμένα, η διαδρομή περιλαμβάνει τα αρχαία θέατρα των εξής περιοχών, Χαλκίδα-Ερέτρια (Εύβοια), Δελφοί (Παρνασσός), Καρπενήσι (Ευρυτανία),

[91] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/cultural-route-1-ipeirou/

[92] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/site-assets/3_Keimeno_Diadromis_Aitoloakarnanias-2.pdf

[93] Διαθέσιμο στο:
http://www.diazoma.gr/200-Stuff-04-Press_2013/DTM_843_Article.pdf

Θερμοπύλες (Καμένα Βούρλα-Λαμία-Κάστρο Λαμίας-Οίτη), Θήβα, Ορχομενός Βοιωτίας και Σκύρος. Τα θέατρα της διαδρομής είναι: Αρχαίο θέατρο Ερέτριας, Αρχαίο θέατρο Καβιρείου Θήβας, Αρχαίο θέατρο Άσκρης, Αρχαίο θέατρο Χαιρώνειας, Αρχαίο θέατρο Δελφών, Αρχαίο θέατρο Ορχομενού Βοιωτίας, Αρχαίο θέατρο Τανάγρας. Η διαδρομή αποτελεί ένα ολιστικό προϊόν πολιτιστικού τουρισμού και ακολουθεί το πρότυπο του «δικτύου διαδρομών» και όχι το γραμμικό πρότυπο όπως η διαδρομή της Εγνατίας Οδού, λόγω της χωροταξικής κατανομής της Στερεάς Ελλάδας. Τέλος, και αυτή η διαδρομή αποτελεί ένα πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) και χρηματοδοτείται από τη συνεργασία πολλαπλών χρηματοδοτικών πυλώνων Β.Α.Α., Π.Δ.Ε. και ιδιωτικούς πόρους, ύψους 86,100.000 ευρώ. Επιπλέον, υποστηρίζεται από την Ο.Χ.Ε. προϋπολογισμό 2,5 εκατομμύρια ευρώ[94].

Με τις συζητήσεις να ξεκινούν αρκετά χρόνια πριν, το 2014 ανακοινώνεται η δημιουργία μιας ακόμη διαδρομής, της «Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)». Η συγκεκριμένη διαδρομή αποτελεί ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα για την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης που προσδοκά την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων που περιβάλλουν την Εγνατία Οδό. Η διαδρομή περιλαμβάνει τα εξής σημεία: το Αρχαιολογικό Πάρκο Φιλίππων, τη Δράμα, τη Θάσο, το Ανοιχτό Αρχαιολογικό Πάρκο Αβδήρων-Πόρτο Λάγους, την πόλη της Ξάνθης, την πόλη της Κομοτηνής και το Αρχαίο Θέατρο της Μαρώνειας, την Αλεξανδρούπολη, τη Σαμοθράκη, και τον ο Βόρειο Έβρο. Η διαδρομή περιλαμβάνει τα εξής θέατρα: Αρχαίο θέατρο Φιλίππων, Αρχαίο θέατρο Θάσου, Αρχαίο θέατρο Αβδήρων, Αρχαίο θέατρο Μαρώνειας, Αρχαίο θέατρο Σαμοθράκης, Θεατρικός κύκλος-Σαμοθράκη. Η διαδρομή αποτελεί ένα πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) και χρηματοδοτείται από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (Π.Ε.Π.) Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης 2014-2020, με προϋπολογισμό ύψους 55,2 εκατομμύρια ευρώ[95].

---

[94] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b5%cf%81%ce%b5%ce%ac%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1/

[95] Διαθέσιμο στο:

Από το 2010 και έπειτα υπήρξε μια έντονη δραστηριότητα του σωματείου «Διαζώματος» αναφορικά με τα μνημεία της Θεσσαλίας, η οποία κατέληξε στην ανακοίνωση της δημιουργίας της «Πολιτιστικής διαδρομής Θεσσαλίας» το 2014[96]. Η πολιτιστική διαδρομή στη Θεσσαλία, με θεματικό αντικείμενο την αξιοποίηση της πολιτιστικής ή και της φυσικής κληρονομιάς της περιοχής, εντάχθηκε προς υλοποίηση στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας 2014-2020. Η διαδρομή καλύπτει μια εκτεταμένη γεωγραφικά έκταση με μνημεία της Θεσσαλίας από την περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας, Τρίκαλα και Μετέωρα, έως την Ανατολική Θεσσαλία, Μαγνησία. Στην διαδρομή περιλαμβάνονται το Αρχαίο θέατρο Φθιωτίδων Θηβών, το Αρχαίο θέατρο Λάρισας Α, Αρχαίο θέατρο Λάρισας Β΄(μικρό) και το Αρχαίο θέατρο Δημητριάδος. Η διαδρομή αποτελεί ένα πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) και χρηματοδοτείται με 37 εκατομμύρια ευρώ τα οποία προέρχονται από την έκδοση ξεχωριστών προσκλήσεων για τα αρχαία θέατρα Λάρισας και Μικροθηβών, ύψους 7 εκατομμυρίων ευρώ και από την Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (Ο.Χ.Ε.) διαδρομής Πολιτισμού-Τουρισμού στη Θεσσαλία, ύψους 30 εκατομμυρίων ευρώ[97].

Μια ακόμη πρωτοβουλία του «Διαζώματος» αποτελεί η «Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων», η οποία υλοποιείται από την Περιφέρεια Θεσσαλίας και αφορά τα νησιά των Βορείων Σποράδων (Σκιάθο, Σκόπελο και Αλόννησο). Η εν λόγω διαδρομή, στοχεύει στην ανάδειξη και προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων των Βορείων Σποράδων. Και αυτή η διαδρομή αποτελεί ένα πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) και χρηματοδοτείται από το

https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%bb%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%bc%ce%b1%ce%ba%ce%b5%ce%b4%ce%bf%ce%bd%ce%af%ce%b1%cf%82-%ce%b8%cf%81%ce%ac%ce%ba/

[96] Διαθέσιμο στο:
http://www.diazoma.gr/site-assets/thessaly.pdf

[97] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1%cf%82/

Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας 2014-2020 με 20 εκατομμύρια ευρώ περίπου[98].

Το 2020 ξεκίνησαν οι εργασίες από το σωματείο «Διάζωμα» για τον σχεδιασμό και την ένταξη ενός ακόμη προγράμματος, αυτού της «Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας». Υλοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας για την περίοδο 2014 – 2020 (ΕΠ ΠΔΜ 2014-2020) και στοχεύει στην προστασία και την ορθή αξιοποίηση των λιμνών της Δυτικής Μακεδονίας. Στη διαδρομή περιλαμβάνονται οι λίμνες από τις περιοχές των Πρεσπών, Αμυνταίου, Καστοριάς και Αλιάκμονα. Η διαδρομή αποτελεί ένα πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) και χρηματοδοτείται με 36,6 εκατομμύρια ευρώ εκ των οποίων τα 35,2 εκατομμύρια ευρώ θα διατεθούν από το ΕΤΠΑ και 1,4 εκατομμύρια ευρώ από το ΕΚΤ[99].

Πολιτιστικές διαδρομές <u>σε εξέλιξη,</u> Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»[100]
Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου
Διαδρομή των μνημείων φύσης και πολιτισμού της Στερεάς Ελλάδας - «ΟΙΔΙΠΟΥΣ»
Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)
Πολιτιστική διαδρομή Θεσσαλίας
Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων
Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας

Πολιτιστικές διαδρομές σε εξέλιξη

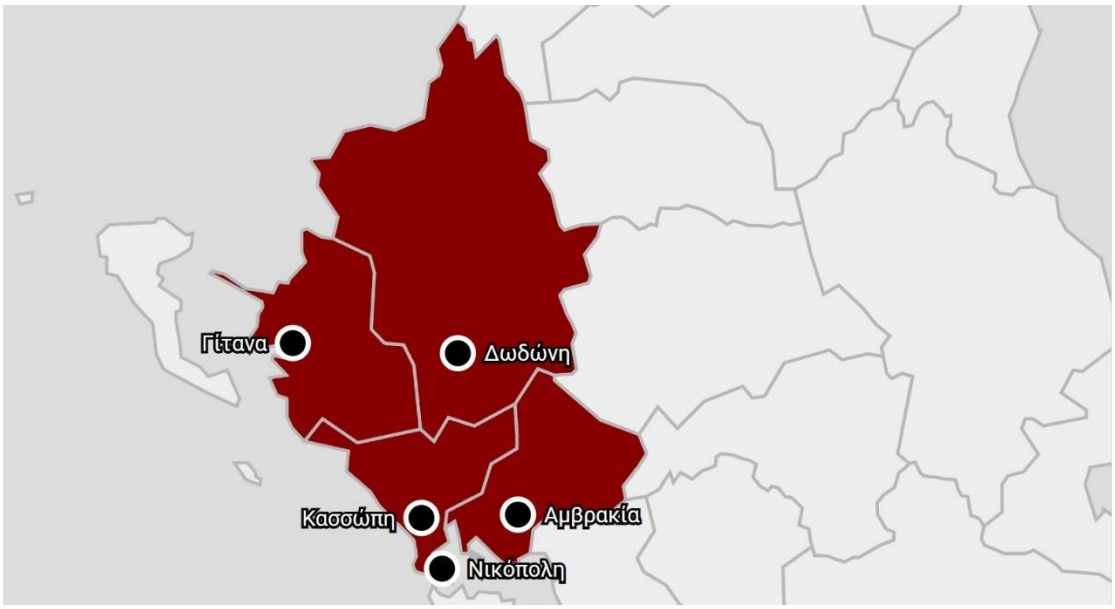
Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[101]

[98] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%ac%ce%b4%cf%89%ce%bd/

[99] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%bfxe-limnon-ditiki-makedonias/

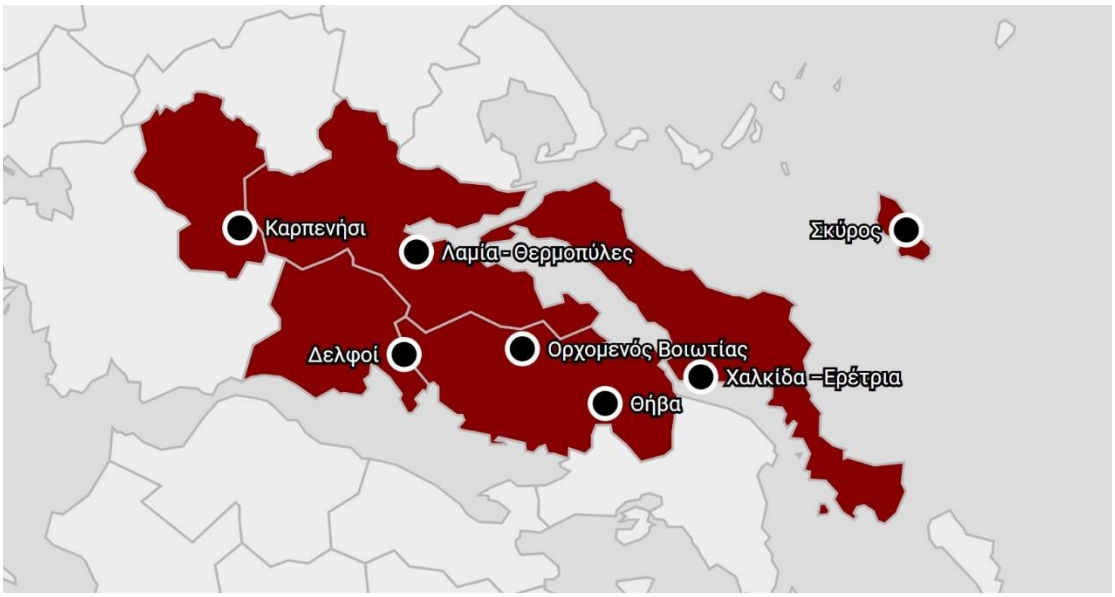
[100] Διαθέσιμο στο: https://diazoma.gr/routes/

[101] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/

Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα» [102]

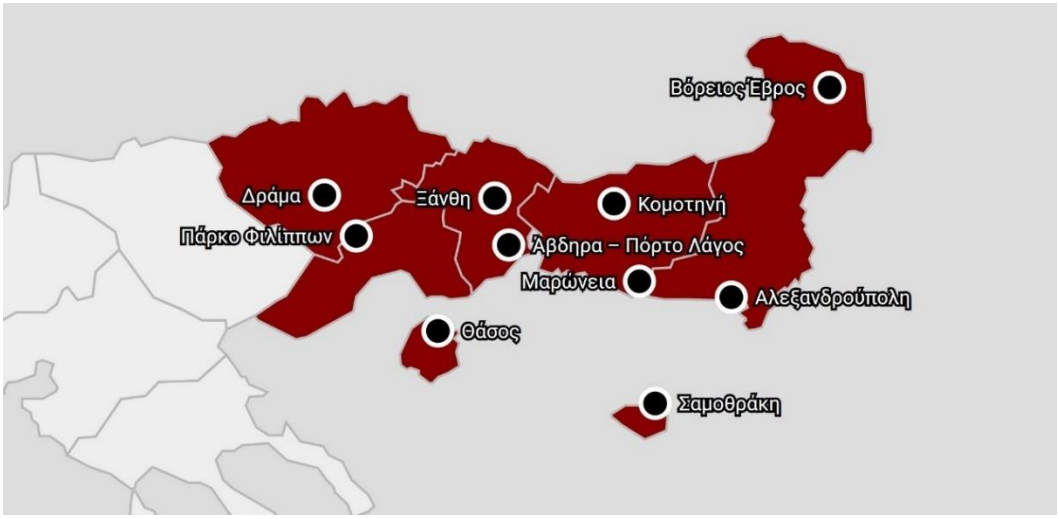

Διαδρομή των μνημείων φύσης και πολιτισμού της Στερεάς Ελλάδας - «ΟΙΔΙΠΟΥΣ»

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[103]

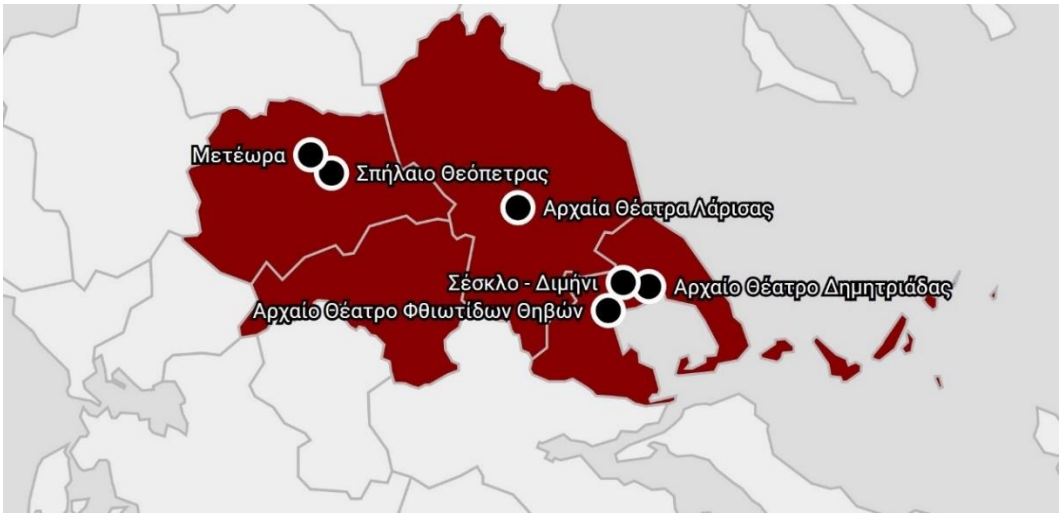
[102] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/cultural-route-1-ipeirou/

[103] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-

Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[104]

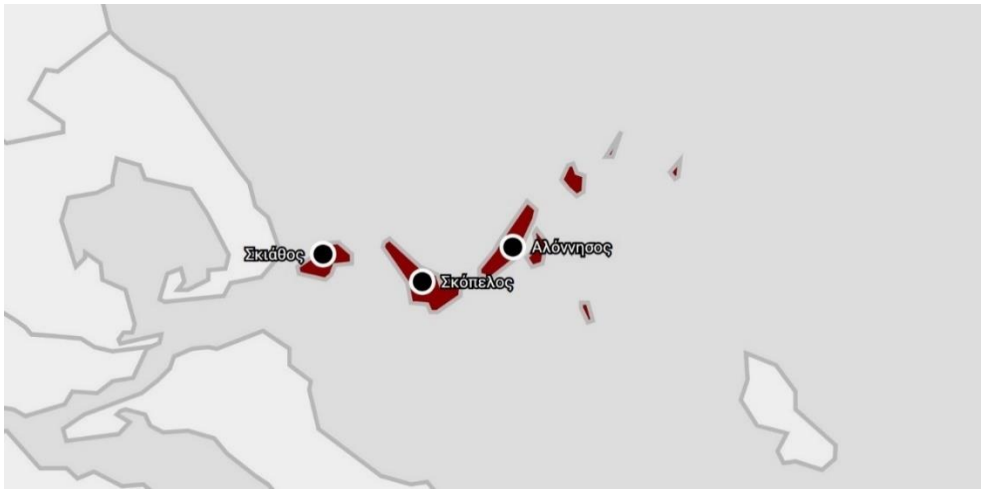
Πολιτιστική διαδρομή Θεσσαλίας

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[105]

%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b5%cf%81%ce%b5%ce%ac%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1/

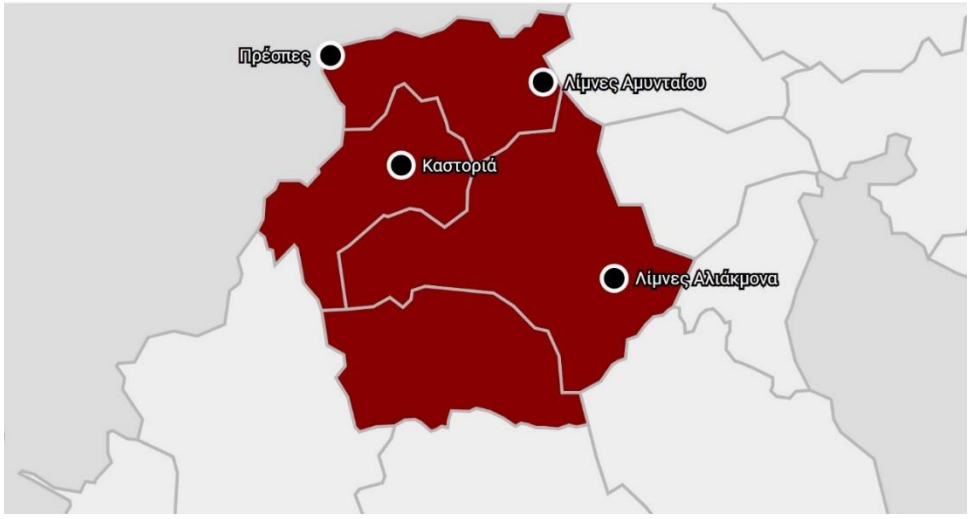
[104] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%bb%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%bc%ce%b1%ce%ba%ce%b5%ce%b4%ce%bf%ce%bd%ce%af%ce%b1%cf%82-%ce%b8%cf%81%ce%ac%ce%ba/

[105]Διαθέσιμο στο:

Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[106]

Πρόγραμμα «Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας»

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[107]

https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1%cf%82/

[106] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%ac%ce%b4%cf%89%ce%bd/

[107] Διαθέσιμο στο:

Ωστόσο, το σωματείο έχει προβεί και σε προτάσεις για μελλοντικές διαδρομές οι οποίες καλύπτουν ένα μεγάλο γεωγραφικό φάσμα της χώρας. Η «Πολιτιστική διαδρομή Πελοποννήσου–ΜΟΡΕΑΣ» αποτελεί μια πρόταση του «Διαζώματος». Η συγκεκριμένη διαδρομή, σύμφωνα με το Σωματείο «Διάζωμα», έχει ως στόχο τη συγκέντρωση του πνευματικού και επιχειρησιακού κεφαλαίου της Πελοποννήσου, με απώτερο σκοπό το σχεδιασμό μιας ολοκληρωμένης χωρικής επένδυσης. Η πολιτιστική διαδρομή θα περιλαμβάνει τις οκτώ ιστορικές πόλεις από τις οποίες διέρχεται ο αυτοκινητόδρομος "Μορέας" και συγκεκριμένα Κόρινθο, Άργος, Νεμέα, Τρίπολη, Μεγαλόπολη, Μεσσήνη, Σπάρτη και Πύλο. Τα αρχαία θέατρα που περιλαμβάνονται στην διαδρομή είναι τα εξής: Αρχαίο θέατρο Σπάρτης, Αμφιθέατρο αρχαίας Κορίνθου, Αρχαίο θέατρο Ασκληπιείου Επιδαύρου, Αρχαίο θέατρο Μεσσήνης, Ωδείο Μεσσήνης (Εκκλησιαστήριο), Αρχαίο θέατρο Θουρίας, Αρχαίο θέατρο Επιδαύρου (μικρό), Αρχαίο ωδείο Επιδαύρου, Αρχαίο θέατρο Σικυώνας, Αρχαίο Θέατρο Τεγέας, Αρχαίο Θέατρο Ορχομενού Αρκαδίας, Αρχαίο θέατρο Μεγαλόπολης, Αρχαίο θέατρο Άργους Ο προϋπολογισμός για την υλοποίηση της διαδρομής θα οριστεί με την έγκριση του προγράμματος[108]. Οι εργασίες έχουν ξεκινήσει από το 2019, ωστόσο μέχρι στιγμής δεν υπάρχει κάποια επιπλέον πληροφόρηση αναφορικά με την υλοποίηση της συγκεκριμένης διαδρομής, από το Σωματείο.

Μια πρόσφατη πρόταση του Σωματείου, αποτελεί η Πολιτιστική Διαδρομή Κεντρικής Μακεδονίας «Αλέξανδρος» στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Η πολιτιστική διαδρομή θα περιλαμβάνει οκτώ αρχαιολογικούς χώρους και αρχαίες πόλεις που συνδέονται με τον Μέγα Αλέξανδρο. Στην διαδρομή θα περιλαμβάνονται οι εξής περιοχές; η Πέλλα, οι Αιγές – Βεργίνα, η Μίεζα – Σχολή Αριστοτέλη, τα Στάγειρα, το Δίον, η Αμφίπολη, η Θεσσαλονίκη και το Κιλκίς. Τα αρχαία θέατρα της διαδρομής είναι: Αρχαίο θέατρο Αμφίπολης, Αρχαίο θέατρο Βεργίνας, Ελληνιστικό θέατρο αρχαίου Δίου, Αρχαίο θέατρο - στάδιο Θεσσαλονίκης, Ωδείο Θεσσαλονίκης, Αρχαίο θέατρο Μίεζας. Η διαδρομή αποτελεί ένα πρόγραμμα Ολοκληρωμένης

https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%bfxe-limnon-ditiki-makedonias/

[108] Διαθέσιμο στο: http://www.diazoma.gr/dimosievmata/politistiki-diadromi-moreas-ena-taxidi-apo-tis-arxees-stis-singrones-poleis/

Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) και θα υλοποιηθεί στο πλαίσιο του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Κεντρικής Μακεδονίας 2021-2027, οι εργασίες για την ένταξη της διαδρομής έχουνε ξεκινήσαν το 2020[109].

Μια ακόμη πρόταση του «Διαζώματος» αποτελεί η Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση για την Αττική, «Η Τριλογία της Αττικής». Η διαδρομή θα περιλαμβάνει τα σημαντικότερα μνημεία από την Αθήνα, το Λαύριο, την Ελευσίνα και τον Πειραιά, στοχεύοντας στην ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της Αττικής μετατρέποντας την Αθήνα από πέρασμα σε προορισμό, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το Σωματείο στην παρουσίαση του εν λόγω προγράμματος. Ο προϋπολογισμός θα οριστεί έπειτα από την έγκριση του προγράμματος[110].

Η Πολιτιστική Διαδρομή Θήρας (Σαντορίνη) επικεντρώνεται στην ανάπτυξη της τουριστικής στρατηγικής του νησιού με κεντρικό χαρακτήρα τον πολιτισμό και την προσέλκυση επισκεπτών με ιδιαίτερο ενδιαφέρον προς την Σαντορίνη. Τα σημεία ενδιαφέροντος που περιλαμβάνονται στην διαδρομή είναι ο παραδοσιακός οικισμός της Οίας, το Αρχαιολογικό Μουσείο Θήρας, το Μουσείο Προϊστορικής Θήρας, ο αρχαιολογικός χώρος της Αρχαίας Θήρας και ο αρχαιολογικός χώρος του Ακρωτηρίου. Ο προϋπολογισμός θα οριστεί έπειτα από την έγκριση του προγράμματος[111].

Η πρόταση για την πολιτιστική και περιβαλλοντική διαδρομή κατά μήκος της Ολυμπίας Οδού (Ολυμπία Διαδρομή) περιλαμβάνει οκτώ πόλους ενδιαφέροντος, Ελευσίνα, Κόρινθος -Σικυώνα, Αίγιο, Καλάβρυτα, Πάτρα, Ολυμπία, Καϊάφα και Πύλο.

---

[109] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%ba%ce%b5%ce%bd%cf%84%cf%81%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%bc%ce%b1%ce%ba%ce%b5-2/

[110]Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%b7-%cf%84%cf%81%ce%b9%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd%ce%b1%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%b5%cf%85%cf%83%ce%af%ce%bd%ce%b1-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd/

[111] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b8%ce%ae%cf%81%ce%b1%cf%82-%cf%83%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%bd/

Η συγκεκριμένη διαδρομή στοχεύει στην αξιοποίηση της Ολυμπίας Οδού με απώτερο σκοπό την ανάδειξη των μνημείων της Πελοποννήσου και την οικονομική ενίσχυση των περιοχών αυτών. Τα θέατρα που περιλαμβάνονται στην πολιτιστική και περιβαλλοντική διαδρομή κατά μήκος της Ολυμπίας Οδού (Ολυμπία Διαδρομή) είναι τα εξής: Θέατρο της αρχαίας Κορίνθου, Αρχαίο θέατρο Σικυώνας, Αρχαίο θέατρο Ισθμίας, Αρχαίο θέατρο Κερύνειας (Μαμουσιάς), Αρχαίο θέατρο Κάτω Βλασίας Καλαβρύτων (Αρχαίο Λεόντιο), Ρωμαϊκό στάδιο Πατρών, Ρωμαϊκό ωδείο Πατρών, Αρχαίο θέατρο Ήλιδας, Αρχαίο θέατρο Πλατιάνας – Αίπυος. Ο προϋπολογισμός της διαδρομής δεν έχει ακόμη οριστεί, καθώς αυτό θα γίνει με την έγκριση του προγράμματος[112].

Η πολιτιστική διαδρομή Πολιτιστική διαδρομή στα Μινωικά Ανάκτορα-«ΜΙΝΩΑΣ» θα περιλαμβάνει την υλοποίηση τεχνικών έργων που ως στόχο θα έχουν την ανάδειξη του πολιτισμού της Περιφέρειας Κρήτης και κατ' επέκταση την αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της Περιφέρειας. Το πρόγραμμα αποτελεί Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση που θα ενταχθεί στο Νέο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2021-2027 της Περιφέρειας Κρήτης. Οι πόλοι της διαδρομής καθώς και ο προϋπολογισμός του προγράμματος, δεν έχουν προσδιοριστεί[113].

Πολιτιστική Διαδρομή στη νήσο Νάξο, η επόμενη πρόταση που προέρχεται από το Σωματείο «Διάζωμα». Σε συνεργασία με τον Δήμο Νάξου η πρόταση για την δημιουργία της εν λόγω πολιτιστικής διαδρομής στοχεύει την ένταξη της στο νέο ΕΣΠΑ 2021-2027 σύμφωνα με το εργαλείο της της Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (ΟΧΕ), είτε άλλου χρηματοδοτικού εργαλείου. Στόχος της διαδρομής είναι η ενοποίηση του πολιτιστικού πλούτου του νησιού. Οι προτεινόμενοι πόλοι που θα περιλαμβάνονται στην διαδρομή είναι: Αρχαϊκός Ναός του Απόλλωνα (ή την

[112] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%bf%ce%bb%cf%85%ce%bc%cf%80%ce%af%ce%b1%cf%82-%ce%bf%ce%b4%ce%bf%cf%8d/

[113] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b1-%ce%bc%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%b1%ce%bd%ce%ac/

Πορτάρα), Αρχαίο Ιερό του Διονύσου στα Ύρια, Αρχαίο Ιερό του Απόλλωνα και της Δήμητρας στο Γύρουλα, πεδιάδα της Τραγαίας, τα ιδιαίτερα Μουσεία και τις συλλογές της Απειράνθου, η περιοχή των Σμυριδορυχείων με το Μουσείο, το αρχαίο λατομείο μαρμάρου και τον κούρο του Απόλλωνα, η περιοχή του Φλεριού με το ιερό των πηγών και τον Κούρο στις Μέλανες. Ο προϋπολογισμός της διαδρομής θα οριστεί με την έγκριση του προγράμματος[114].

Η «Διαδρομή Φύσης και Πολιτισμού της Αιτωλοακαρνανίας» αποτελεί ένα ολιστικό πρόγραμμα πολιτιστικού τουρισμού[115]. Οι πόλοι της διαδρομής θα είναι οι εξής: τα έξι αρχαία Θέατρα: Πλευρώνας, Μακύνειας, Οινιαδών, Καλυδώνας, Στράτου και Αμφιλοχικού Άργους, οι αρχαιολογικές θέσεις (όπως το Θέρμο Αιτωλίας) και Μουσεία, οι λίμνες, ποτάμια, λιμνοθάλασσες και βιότοποι της Αιτωλοακαρνανίας. Τα αρχαία θέατρα που θα περιλαμβάνει η διαδρομή είναι: Αρχαίο θέατρο Μακύνειας, Αρχαίο θέατρο Καλυδώνας, Αρχαίο θέατρο Νέας Πλευρώνας, Αρχαίο θέατρο Στράτου, Αρχαίο θέατρο Οινιαδών. Ο προϋπολογισμός της διαδρομής θα οριστεί με την έγκριση του προγράμματος[116].

Η Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου Πλατιάνας περιλαμβάνει το εν λόγω θέατρο για το οποίο εγκρίθηκε η αποκατάσταση του τον Μάϊου του 2019, έπειτα από πρόταση που υπέβαλε η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηλείας στο πλαίσιο του προγράμματος *«Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020», ΥΠΟΜΕΤΡΟ 19.2: «Στήριξη για την υλοποίηση πράξεων στο πλαίσιο της στρατηγικής ΤΑΠΤοΚ» (πράξεων ιδιωτικού χαρακτήρα) που υλοποιείται από την Αναπτυξιακή Ολυμπίας (ΑΝ.ΟΛ.)*. Ο

[114]Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%bd%ce%ae%cf%83%ce%bf-%ce%bd%ce%ac%ce%be%ce%bf/

[115] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/site-assets/3_Keimeno_Diadromis_Aitoloakarnanias-2.pdf

[116] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%ce%b9%cf%84%cf%89%ce%bb%ce%bf%ce%b1%ce%ba%ce%b1%cf%81%ce%bd%ce%b1%ce%bd%ce%af/

αρχαιολογικός χώρος της Πλατιάνας περιλαμβάνεται και στην πολιτιστική διαδρομή της Ολυμπίας Οδού[117].

Η Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου της Χερσονήσου περιλαμβάνει το Ρωμαϊκό θέατρο Χερσονήσου. Τον Δεκέμβριο του 2018 γνωστοποιήθηκε η έγκριση ένταξης του θεάτρου στο πρόγραμμα Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ), έπειτα από πρόταση της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου στην Αναπτυξιακή Ηρακλείου στο πλαίσιο της «*Πρόσκλησης της Περιφέρειας Κρήτης για την υποβολή προτάσεων Στρατηγικών Τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (ΤΑΠ-ΤοΚ) στο πλαίσιο του άξονα 5 (ΕΚΤ) του ΕΠ «Κρήτη» 2014-2020»*[118][119].

Η «Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (Ο.Χ.Ε.) Ιονίων Νήσων», αποσκοπεί στο σχεδιασμό μιας νησιωτικής θεματικής που θα περιλαμβάνει τα νησιά του Ιονίου. Στόχος είναι η δημιουργία ενός επώνυμου ολιστικού προϊόντος πολιτιστικού τουρισμού, που θα αποσκοπεί στην ισχυρή δικτύωση των Ιονίων Νήσων. Η πρωτοβουλία θα περιλαμβάνει τα νησιά της Κέρκυρας, της Λευκάδας, της Κεφαλονιάς και της Ζακύνθου. Δεν έχει οριστεί ακόμη ο προϋπολογισμός του έργου καθώς βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο[120].

Τέλος, η «Διαδρομή Πολιτισμού & Αθλητισμού Αρχαίας Ολυμπίας» στοχεύει στην ανάπτυξη του θεματικού τουρισμού, πολιτιστικού και αθλητικού, με έμφαση στις τις νέες τεχνολογίες, τον πρωτογενή τομέα και την αγροδιατροφική παράδοση της περιοχής Τον πόλο της διαδρομής αποτελεί η περιοχή της Αρχαίας Ολυμπίας. Το

---

[117] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/topiki-politistiki-diadromi-thetaro-platianas/

[118] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/site-assets/6._KEIMENO_DIADROMHS_KPHTHS-1.pdf

[119] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%84%ce%bf%cf%80%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%cf%81%cf%87%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/

[120] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%bf-%cf%87-%ce%b5-%ce%b9%ce%bf%ce%bd%ce%af%cf%89%ce%bd-%ce%bd%ce%ae%cf%83%cf%89%ce%bd/

πρόγραμμα για την υλοποίηση της διαδρομής εντάχθηκε πρόσφατα στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δυτικής Ελλάδας 2021-2027[121].

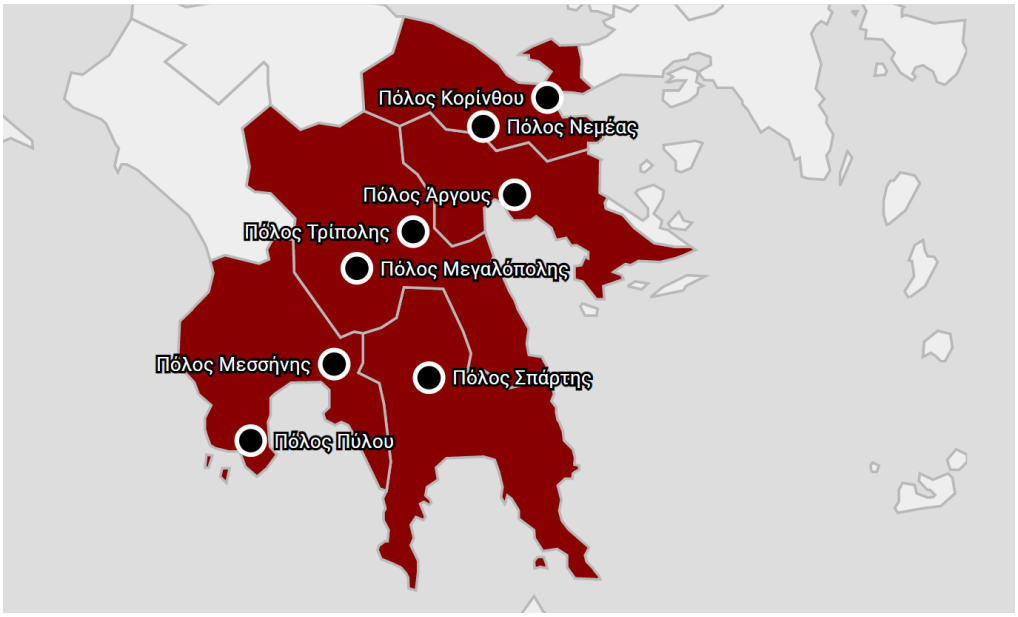
Προτεινόμενες Διαδρομές, Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»
Πολιτιστική διαδρομή Πελοποννήσου–ΜΟΡΕΑΣ
Πολιτιστική Διαδρομή Κεντρικής Μακεδονίας «Αλέξανδρος»
Η Τριλογία της Αττικής: Ελευσίνα–Αθήνα–Λαύριο
Πολιτιστική Διαδρομή Θήρας (Σαντορίνη)
Πολιτιστική -περιβαλλοντική διαδρομή κατά μήκος της Ολυμπίας Οδού (Ολυμπία Διαδρομή)
Πολιτιστική διαδρομή στα Μινωικά Ανάκτορα - «ΜΙΝΩΑΣ»
Πολιτιστική Διαδρομή στη νήσο Νάξο
Πολιτιστική – περιβαλλοντική διαδρομή Αιτωλοακαρνανίας
Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου Πλατιάνας
Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου της Χερσονήσου
Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (Ο.Χ.Ε.) Ιονίων Νήσων
Διαδρομή Πολιτισμού & Αθλητισμού Αρχαίας Ολυμπίας

Προτεινόμενες Διαδρομές

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[122]

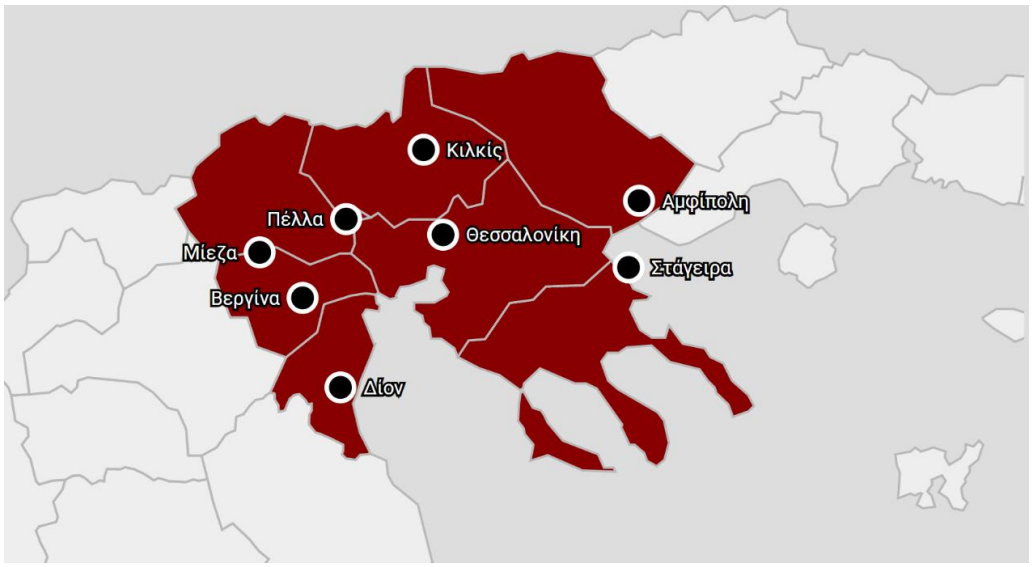
Τέλος, στους στόχους του Σωματείο «Διαζώμα» είναι και η δημιουργία «Πολιτιστικής και Περιβαλλοντικής Διαδρομής του νομού Ηλείας» (Κουρασάνη κ. συν., 2019).

[121] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/diadromi-politismou-kai-athlitismou-arxaias-olibias/
[122] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/

Πολιτιστική διαδρομή Πελοποννήσου–ΜΟΡΕΑΣ

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»[123]

Πολιτιστική Διαδρομή Κεντρικής Μακεδονίας «Αλέξανδρος»[124]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

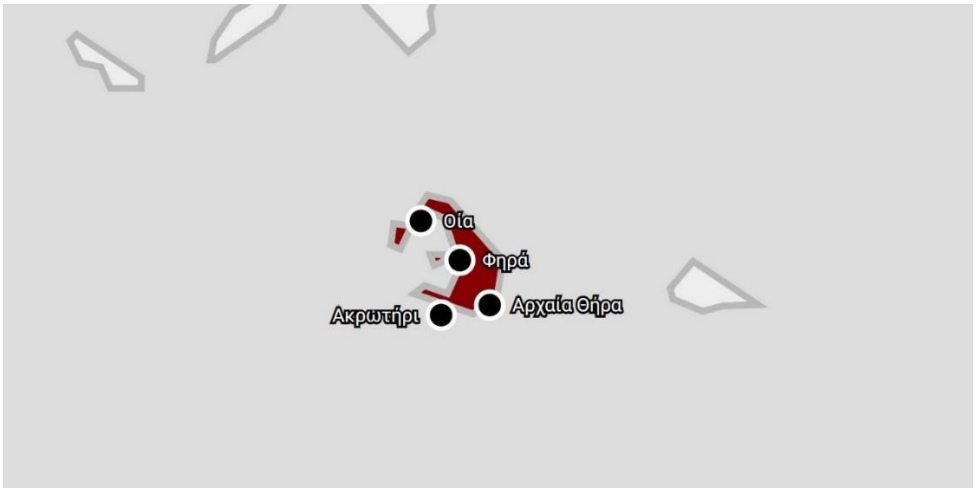
[123] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/politistiki-diadromi-moreas/

[124] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%ba%ce%b5%ce%bd%cf%84%cf%81%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%bc%ce%b1%ce%ba%ce%b5-2/

Η Τριλογία της Αττικής: Ελευσίνα–Αθήνα–Λαύριο[125]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

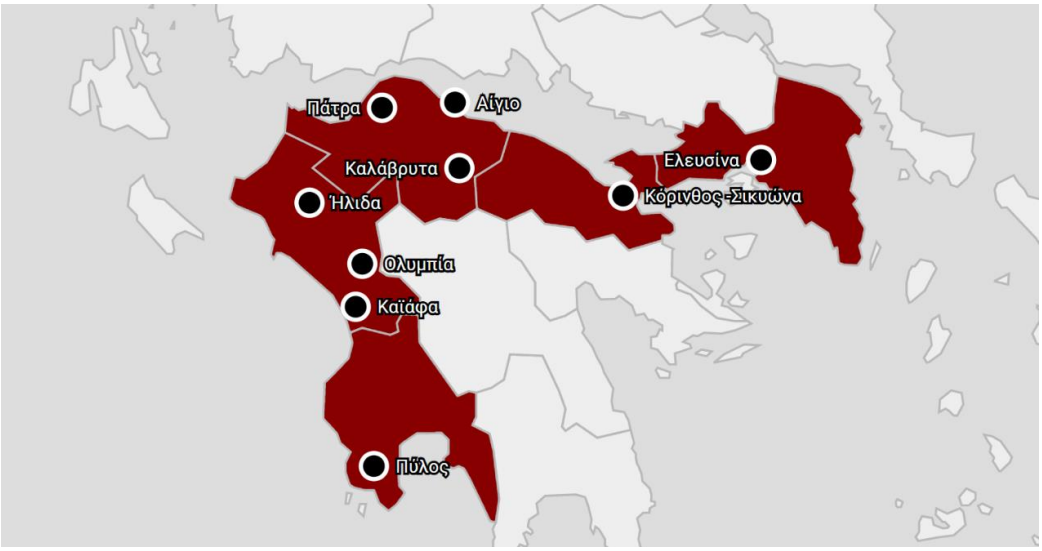

Πολιτιστική Διαδρομή Θήρας (Σαντορίνη)[126]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

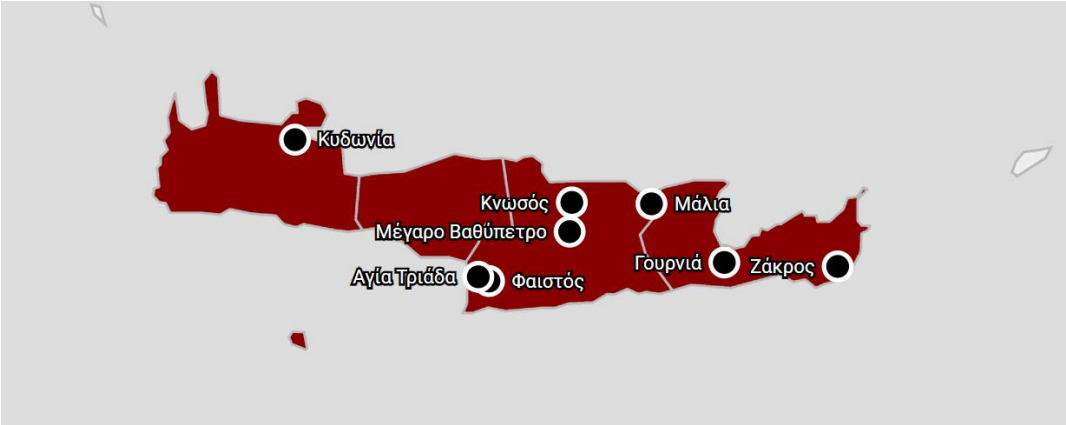
[125] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%b7-%cf%84%cf%81%ce%b9%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd%ce%b1%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%b5%cf%85%cf%83%ce%af%ce%bd%ce%b1-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd/

[126] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b8%ce%ae%cf%81%ce%b1%cf%82-%cf%83%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%bd/

Πολιτιστική -περιβαλλοντική διαδρομή κατά μήκος της Ολυμπίας Οδού (Ολυμπία Διαδρομή)[127]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

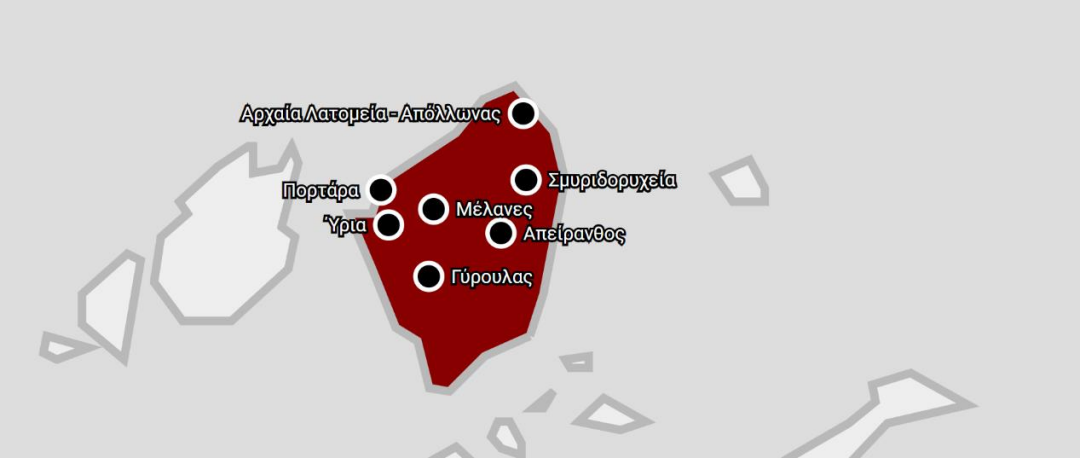

Πολιτιστική διαδρομή στα Μινωικά Ανάκτορα - «ΜΙΝΩΑΣ»[128]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

[127]Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%bf%ce%bb%cf%85%ce%bc%cf%80%ce%af%ce%b1%cf%82-%ce%bf%ce%b4%ce%bf%cf%8d/

[128] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b1-%ce%bc%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%b1%ce%bd%ce%ac/

Πολιτιστική Διαδρομή στη νήσο Νάξο[129]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

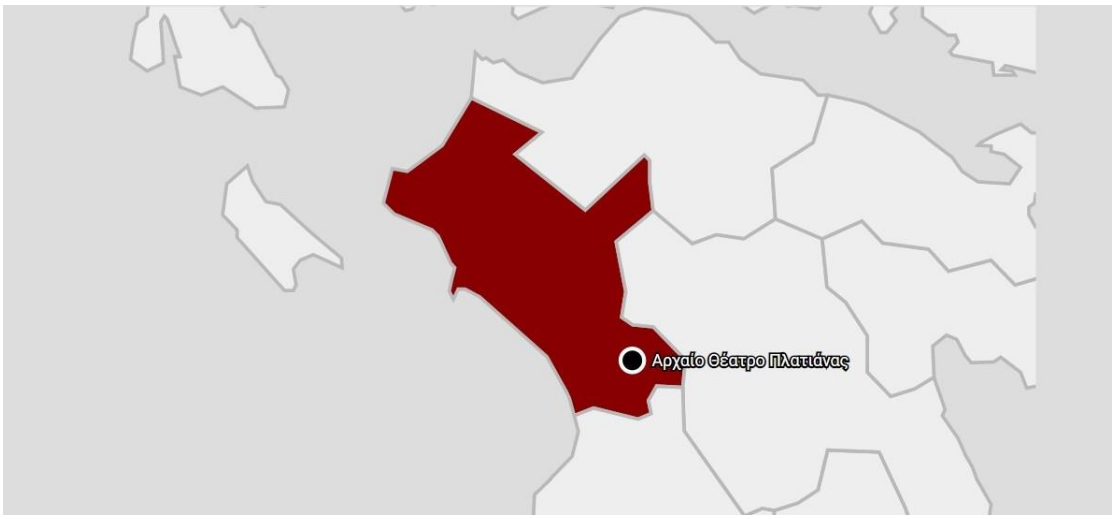

Πολιτιστική – περιβαλλοντική διαδρομή Αιτωλοακαρνανίας[130]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

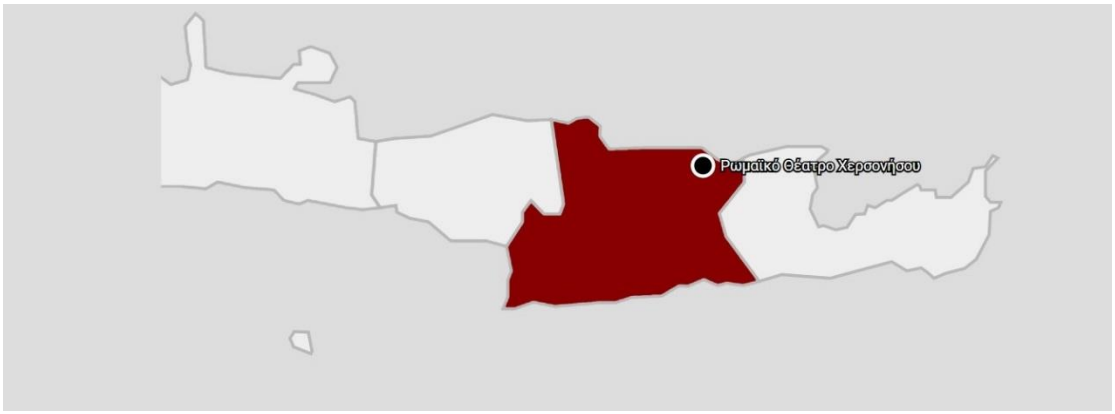
[129] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%bd%ce%ae%cf%83%ce%bf-%ce%bd%ce%ac%ce%be%ce%bf/

[130] Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%ce%b9%cf%84%cf%89%ce%bb%ce%bf%ce%b1%ce%ba%ce%b1%cf%81%ce%bd%ce%b1%ce%bd%ce%af/

Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου Πλατιάνας[131]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου της Χερσονήσου[132]

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»

[131] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/topiki-politistiki-diadromi-thetaro-platianas/

[132] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%84%ce%bf%cf%80%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%cf%81%cf%87%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/

Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (Ο.Χ.Ε.) Ιονίων Νήσων

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»[133]

Διαδρομή Πολιτισμού & Αθλητισμού Αρχαίας Ολυμπίας

Πηγή: Σωματείο «Διάζωμα»[134]

[133] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%bf-%cf%87-%ce%b5-%ce%b9%ce%bf%ce%bd%ce%af%cf%89%ce%bd-%ce%bd%ce%ae%cf%83%cf%89%ce%bd/

[134] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/diadromi-politismou-kai-athlitismou-arxaias-olibias/

Παρατηρούμε ότι ο σχεδιασμός πολιτιστικών διαδρομών από το Σωματείο «Διάζωμα», έχει καλύψει γεωγραφικά όλες τις περιφερειακές ενότητες της χώρας και πιο συγκεκριμένα περιλαμβάνει την Περιφέρεια Ηπείρου, Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Περιφέρειας Θεσσαλίας, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, Περιφέρεια Πελοποννήσου, Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, Περιφέρεια Κρήτης, Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (Δήμος Νάξου και Δήμος Θήρας), Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, Περιφέρεια Αττικής και Περιφέρεια Ιονίων Νήσων. Ουσιαστικά, μέχρι και σήμερα καλύπτονται οι δώδεκα από τις δεκατρείς συνολικά περιφέρειες της χώρας. Εκτός της εμβέλειας του Σωματείου έχει μείνει μέχρι στιγμής μόνο η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου.

Οι παραπάνω πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν πρωτοβουλία του Σωματείου «Διάζωμα», εντούτοις για την υλοποίηση τους υπάρχει η αντίστοιχη συνεργασία με το Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, τις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων καθώς και την εμπλοκή των Περιφερειών ανά την Ελλάδα.

Τον Μάϊο του 2021 το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού ανακοίνωσε το σχεδιασμό και την υλοποίηση πέντε πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα. Σύμφωνα με την Υπουργό Πολιτισμού & Αθλητισμού Μενδώνη Λ. αυτές οι πέντε πολιτιστικές διαδρομές θα καλύπτουν όλες τις περιόδους της ελληνικής ιστορίας και θα εκτείνονται σχεδόν σε ολόκληρη τη χώρα. Οι διαδρομές που ανακοινώθηκαν από το Υπουργείο είναι:

I. «Στα βήματα του Αποστόλου Παύλου».
II. Η «Πολιτιστική Εγνατία».
III. «Ο δρόμος προς τη Δύση», με έναν υπότιτλο «Από τον Όμηρο στον Θερβάντες».
IV. «Μνημειακά έργα Κυκλώπων και ανθρώπων κατά τη Μυκηναϊκή εποχή (2η χιλιετία π.Χ.)»
V. «Δίκτυο κάστρων: Από το Βυζάντιο έως την Οθωμανοκρατία»[135]

[135] Διαθέσιμο στο:
https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=3769

Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενη ενότητα τα τελευταία χρόνια, υπάρχει ένα έντονο ενδιαφέρον αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές και στη χώρα μας αλλά και γενικότερα για την δημιουργία δικτύων μεταξύ σημείων πολιτιστικού ενδιαφέροντος και δεν είναι λίγα τα παραδείγματα που έχουμε δει να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται. Κάποιες από αυτές τις διαδρομές αποτελούν πρωτοβουλίες δήμων, μιας ομάδας ανθρώπων, μη κερδοσκοπικών οργανισμών, εταιρειών αλλά παρατηρούμε μια ανάπτυξη διαδρομών και μέσα από χρηματοδοτούμενα ερευνητικά προγράμματα.

Ο Δήμος Λαρισαίων προτείνει στους επισκέπτες της πόλης, να ανακαλύψουν τα πιο σημαντικά μνημεία πολιτισμού της πόλης της Λάρισας ακολουθώντας μια από τις προτεινόμενες διαδρομές που φιλοξενούνται στην ιστοσελίδα του δήμου. Μέσα από τον διαδικτυακό τόπο του Δήμου Λαρισαίων, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μια ή και περισσότερες από τις τρείς προτεινόμενες διαδρομές του δήμου. Ο επισκέπτης μπορεί να βρει ένα χάρτη στον οποίο αποτυπώνονται οι διαδρομές με τα σημεία ενδιαφέροντος που περιλαμβάνει η κάθε μια, μια σύντομη περιγραφή για κάθε διαδρομή, διάρκεια καθώς και συνολική απόσταση[136].

Τα «βήματα του αποστόλου Παύλου», αποτελούν μια πολιτιστική διαδρομή κατά μήκος της Εγνατίας η οποία έχει ενταχθεί ως υπό διαμόρφωση διαπεριφερειακή πολιτιστική διαδρομή, στο πλαίσιο υλοποίησης έργου του προγράμματος Interreg της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο οποίο συμμετέχει η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Αφετηρία της πολιτιστικής διαδρομής αποτελεί η Καβάλα, και συγκεκριμένα ο αρχαιολογικός χώρος των Φιλίππων, όπου ο απόστολος Παύλος, σύμφωνα με τις Πράξεις των Αποστόλων, βάπτισε εκεί τη Λυδία, την πρώτη χριστιανή της Ευρώπης. Σύμφωνα με την Καμαρά (2016: 1), η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή, θα μπορούσε να ταυτιστεί με τις πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης, θρησκευτικού χαρακτήρα, και αυτό γιατί οι διαδρομές αυτές επικεντρώνονται στην πορεία που ακολουθούσαν οι προσκυνητές κατά το παρελθόν. Δηλαδή επικεντρώνονται στη φυσική διαδρομή που χρησιμοποιήθηκε και εν προκειμένου, στη διαδρομή που ακολούθησε ο απόστολος Παύλος στην Ελλάδα. Η διαδρομή του απόστολου Παύλου πραγματοποιήθηκε στα μέσα του 1ου αιώνα μ.Χ. πραγματοποιώντας μια σειρά ταξιδιών μέσω της Μικράς Ασίας, της Ελλάδας και της

[136] Διαθέσιμο στο:
https://www.larissa-culturestories.gr/el/mnimeia/politistikes-diadromes

Ιταλίας ιδρύοντας εκκλησίες (Kamara, 2016). Επιπλέον, η Καμαρά και η ομάδα Cultour το 2016 εντόπισαν κάποια συγκεκριμένα προβλήματα αναφορικά με την δημιουργία και προώθηση της συγκεκριμένης πολιτιστικής διαδρομής. Συγκεκριμένα αναφέρουν ότι η διαδρομή «Βήματα του αποστόλου Παύλου» εκτείνεται σε 700 χιλιόμετρα θα πρέπει να υπάρξει η κατάλληλη μέριμνα για την τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων. Επιπλέον, αναφέρουν ότι μέχρι λόγω της μεγάλης έκτασης της διαδρομής, η περιήγηση των επισκεπτών μπορεί να γίνει μόνο μέσω οργανωμένης περιήγησης μέσω ταξιδιωτικών πρακτορείων, κυρίως του εξωτερικού, με υψηλό κόστος και είναι πολύ δύσκολο να περιηγηθούν μεμονωμένοι ταξιδιώτες (Kamara, 2016).

Στο πλαίσιο του προγράμματος INTEREG V-A ‘Ελλάδα-Ιταλία 2014-2020’ σχεδιάστηκαν οι πολιτιστικές διαδρομές του Οικομουσείου Πετριτή και Νότιας Κέρκυρας. Το δίκτυο διαδρομών περιλαμβάνει πέντε πολιτιστικές διαδρομές και έχει ως στόχο την επαφή των επισκεπτών με την αλιεία, μέσα από τις αλιευτικές κοινότητες, το πλούσιο φυσικό περιβάλλον καθώς και των χωριών της ενδοχώρας της Νότιας Κέρκυρας. Για την καλύτερη ενημέρωση των επισκεπτών έχουν τοποθετηθεί ενημερωτικές πινακίδες στο χωριό του Πετριτή, στις αλυκές Λευκίμμης και στη λιμνοθάλασσα Κορισσίων[137]. Το έργο με τίτλο FISH&CHIPS υλοποιείται από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κέρκυρας και τον Αλιευτικό Σύλλογο Πετριτή, ενώ συντονιστής του έργου είναι το Πανεπιστήμιο Foggia της Ιταλίας[138].

Η εφαρμογή «Στα Ίχνη των Περιηγητών» “Tracce” δίνει την δυνατότητα σε κάθε ενδιαφερόμενο να εξερευνήσει την Ελλάδα μέσα από εννέα διαδρομές περιηγητών του 19ου αιώνα[139]. Στόχος του έργου TRACCE είναι ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη μιας πλατφόρμας πολιτισμικών διαδρομών η οποία θα υποστηρίζεται μέσω διαφορετικών έξυπνων συσκευών. Το περιεχόμενο της πλατφόρμας είναι

[137] Διαθέσιμο στο: https://villagepetriti.gr/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CF%80%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%AE/

[138] Διαθέσιμο στο: https://history.ionio.gr/gr/news/14989/

[139] Διαθέσιμο στο: https://www.laskaridisfoundation.org/i-nea-psifiaki-efarmogi-tracce/

προσανατολισμένο στην αξιοποίηση του πολιτισμικού αποθέματος των περιηγητών[140]. Η πλατφόρμα που θα δημιουργηθεί θα προσφέρει υπηρεσίες πολιτισμικής ερμηνείας οι οποίες θα συνδυάζουν την επίσκεψη μιας περιοχής με τη γνωριμία της ιστορικά καταγεγραμμένης και της σύγχρονης περιηγητικής εμπειρίας. Οι φορείς υλοποίησης του έργου είναι το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εργαστήριο Μουσικής Ακουστικής και Τεχνολογίας, το ΤΕΙ Κρήτης και το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Honest Partners. Η ανάπτυξη της εφαρμογής "Tracce" χρηματοδοτείται από ευρωπαϊκό πρόγραμμα και συγκεκριμένα η χρηματοδότηση πραγματοποιείται μέσω του προγράμματος «Ερευνώ-Καινοτομώ-Δημιουργώ». Απώτερος σκοπός του έργου είναι η δημιουργία ενός νέου πολιτιστικού προϊόντος που θα προσφέρει υπηρεσίες πολιτιστικού τουρισμού και θα μπορεί να έχει εμπορική χρήση. Ταυτόχρονα το έργο επιδιώκει τη σύνδεση του με την Εθνική Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση στους τομείς τεχνολογία, πολιτισμός, τουρισμός και δημιουργική βιομηχανία. Τέλος, στοχεύει στη μεταφορά τεχνολογίας και γνώσεων από τα ερευνητικά ιδρύματα σε εταιρείες (Moraitou et al., 2018).

Το Ερευνητικό Πρόγραμμα με τίτλο «Τεχνολογία για την Ενεργοποίηση Ανοιχτής Πόλης (OCTANE)» που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης) και από εθνικούς πόρους, στο πλαίσιο του «Προγράμματος Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας Ελλάδα – Ιταλία 2014-2020» στοχεύει στην ενίσχυση της εμπειρίας των επισκεπτών. Πιο συγκεκριμένα η ενίσχυση της εμπειρίας του επισκέπτη, θα ενισχυθεί μέσα από την εφαρμογή που θα δημιουργηθεί στο πλαίσιο του έργου, η οποία θα επιτρέπει στο χρήστη η περιήγηση του στα Ιόνια Νησιά Ζάκυνθο, Κεφαλονιά, Ιθάκη, Λευκάδα και Κέρκυρα να προσομοιώνεται σε ένα ανοικτό μουσείο. Η εφαρμογή αυτή, θα δίνει επιπλέον τη δυνατότητα στον επισκέπτη να ανακαλύπτει τα σημεία πολιτιστικού και φυσικού ενδιαφέροντος του κάθε νησιού και να περιηγείται σε αυτά σύμφωνα με τις προσωπικές του προτιμήσεις. Μέσα από την περιήγηση του στα σημεία, η εφαρμογή θα παρέχει στον χρήστη τις απαραίτητες πληροφορίες για κάθε ένα από τα σημεία. Τέλος, μέσω της εφαρμογής θα προτείνονται στο χρήστη θεματικές πολιτιστικές διαδρομές που έχουν σχεδιασθεί με στόχο και την επιπλέον ενίσχυση της βιωματικής εμπειρίας.

[140] Διαθέσιμο στο:
http://labmat.music.uoa.gr/ereyna/ereynhtika-projects.html

Με πρωτοβουλία των οινοποιείων Βορείου Ελλάδος δημιουργήθηκε η πολιτιστική διαδρομή Δρόμοι του Κρασιού Βορείου Ελλάδος. Στόχος των διαδρομών είναι η ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς και ειδικότερα των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα σε έναν αμπελώνα. Για το λόγο αυτό, ο ταξιδιώτης έχει την δυνατότητα να περιηγηθεί σε διάφορες προτεινόμενες διαδρομές οι οποίες περιλαμβάνουν επισκέψεις σε αμπελώνες και οινοποιία και συμμετοχή σε ποικίλες δραστηριότητες[141]. Στα σημεία ενδιαφέροντος των 8 διαδρομών που έχουν δημιουργηθεί περιλαμβάνονται 27 επισκέψιμα οινοποιεία τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα σε ολόκληρη την Βόρεια Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα οι διαδρομές περιλαμβάνουν αμπελώνες της Θεσσαλίας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης[142].

Τα 25 μέλη της Ένωσης προτείνουν στους επισκέπτες να ακολουθήσουν μια από τις 8 διαδρομές που έχουν δημιουργήσει, η διαδρομή του Κρασιού των Θεών του Ολύμπου, η διαδρομή του Κρασιού της Ηπείρου, η διαδρομή του Κρασιού των Λιμνών, η διαδρομή του Κρασιού της Νάουσας, η διαδρομή του Κρασιού της Πέλλας - Γουμένισσας, η διαδρομή του Κρασιού της Θεσσαλονίκης, η διαδρομή του Κρασιού της Χαλκιδικής, η διαδρομή του Κρασιού του Διονύσου. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί, ότι ενώ στις περισσότερες χώρες του εξωτερικού με παραγωγή κρασιού έχουν αναπτυχθεί εδώ και αρκετά χρόνια αντίστοιχες διαδρομές, για την Ελλάδα αυτή η πρωτοβουλία αποτελεί την πρώτη προσπάθεια. Στις διαδρομές έχουν τοποθετηθεί

[141] Διαθέσιμο στο:
http://www.wineroads.gr/el/%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CE%B9

[142] Διαθέσιμο στο:
http://www.wineroads.gr/el/%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CF%8D%CF%88%CF%84%CE%B5-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D

πινακίδες οι οποίες δείχνουν τον δρόμο στους επισκέπτες για τους αμπελώνες και τα οινοποιεία[143].

Μια ακόμη πρωτοβουλία αποτελεί το Greek Paths of Culture που αποτελεί πρόγραμμα της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. Η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού προσπαθεί από το 1972 να προστατεύσει την φυσική ομορφιά της χώρας και τη πολιτιστικής της κληρονομιάς, μέσα από την συντήρηση και ανάδειξη των μονοπατιών. Η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού σε συνεργασία με δήμους, σχολεία και τοπικούς φορείς ανά την επικράτεια προχωρά σε συντήρηση επιλεγμένων μονοπατιών και την μελετημένη σηματοδότηση τους[144].

Το project Walk the Wall Athens προσκαλεί κατοίκους και επισκέπτες της πόλης των Αθηνών, να περιηγηθούν στην πόλη σαν να την περπατούν για πρώτη φορά. Μέσω της ψηφιακής εφαρμογής Walk the Wall Athens δίνεται η δυνατότητα στους ενδιαφερόμενους να εξερευνήσουν την πόλη, ανακαλύπτοντας αρχαίες οχυρώσεις και όχι μόνο. Με οδηγό την ψηφιακή εφαρμογή το Walk the Wall Athens, υπόσχεται μια διαφορετική εμπειρία στους ενδιαφερόμενους, ακολουθώντας την πορεία του αρχαίου τείχους της πόλης των Αθηνών που όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην εφαρμογή «*αγκαλιάζει την Αθήνα σαν ιστορική αλυσίδα*». Η εφαρμογή περιλαμβάνει διαδραστικό χάρτη με τα 35 σημεία ενδιαφέροντος (POI), τα οποία επιλέχθηκαν ανάμεσα στις 180 αρχαιολογικές θέσεις στις οποίες έχουν εντοπισθεί κατάλοιπα του τοίχους, ακριβείς συντεταγμένες που επιτρέπουν στο ενδιαφερόμενο να εντοπίσει τα αρχαία κατάλοιπα, ηχητική περιήγηση για κάθε σημείο ενδιαφέροντος, εικονογραφικό υλικό, πληροφορίες για την οχύρωση των Αθηνών καθώς και γλωσσάρι αρχαιολογικών όρων. Η εφαρμογή είναι διαθέσιμη σε δύο γλώσσες, ελληνικά και αγγλικά. Η ψηφιακή

[143] Διαθέσιμο στο:
http://www.wineroads.gr/el/%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CF%8D%CF%88%CF%84%CE%B5-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D

[144] Διαθέσιμο στο:
https://www.monopatiapolitismou.gr/?page_id=20

εφαρμογή δημιουργήθηκε από την αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία μελετών αρχαίας τοπογραφίας Δίπυλον σε συνεργασία με την εταιρεία ψηφιακού μάρκετινγκ fluidmedia. Η εφαρμογή είναι διαθέσιμη από το 2018 και τελεί υπό την αιγίδα του Δήμου Αθηναίων[145].

Ατομική πρωτοβουλία αποτελεί η επόμενη περίπτωση στην οποία θα αναφερθούμε. Ο στόχος για την εταιρεία Alternative Athens είναι να δείξει στους ταξιδιώτες της, την αυθεντική Ελλάδα, εισάγοντας την εμπειρία του επισκέπτη στις περιηγήσεις της και αφήνοντας εκτός κάθε είδους στερεότυπα στον τουρισμό. Η εταιρεία κερδίσει σύντομα αναγνώριση για τις δημιουργικές της καινοτομίες στον τομέα των τουριστικών υπηρεσιών και αναφέρθηκε σε αρκετά άρθρα διεθνών μέσων μαζικής ενημέρωσης όπως CNN, TV5, Guardian, Telegraph, Sunday Times, Le Monde, Der Spiegel, National Geographic και πολλά άλλοι, που την περιέγραψαν μεταξύ άλλων ως καινοτόμο εταιρεία που συνέβαλε "στην αλλαγή του προσώπου της Αθήνας". Οι υπηρεσίες που προσφέρονται από την εταιρεία περιλαμβάνουν πεζοπορίες γύρω από τις αστικές γειτονιές, τη μυθολογία, τα αρχαιολογικά μουσεία, την τέχνη του δρόμου, την ιστορική αφήγηση, τα ψώνια, τα τρόφιμα, τη νυχτερινή ζωή και τα νυχτερινά κέντρα LGBT. Επιπρόσθετα, η εταιρεία προσφέρει γευστικές εμπειρίες κρασιού, τσαγιού και επιδόρπιου, μαγειρέματος με ντόπιους και πολλές άλλες δημιουργικές δραστηριότητες. προσφέρουμε απλώς νέα τουριστικά προϊόντα (Tsangaris, 2020)[146].

[145] Διαθέσιμο στο:
https://dipylon.org/gr/2018/10/05/walk-the-wall-athens-3/
[146] Διαθέσιμο στο:
https://www.alternativeathens.com/

3.2. Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες διέρχονται από την Ελλάδα

Από το προηγούμενο κεφάλαιο είναι εμφανές ότι η ανάπτυξη του προγράμματος των πολιτιστικών διαδρομών των Συμβουλίου της Ευρώπης έχει αναπτυχθεί αρκετά σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, η ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών στη Ελλάδα είναι ακόμη σε πρώιμο στάδιο. Μόλις το 2005, η Ελλάδα δηλώνει την παρουσία της στο πρόγραμμα Πολιτιστικών Διαδρομών στην Ευρώπη, το οποίο είχε ήδη ξεκινήσει το 1987. Το Συμβούλιο της Ευρώπης πιστοποίησε την πρώτη πολιτιστική διαδρομή «Δρόμοι της Ελιάς».

Η Ελλάδα είναι μέλος της Διευρυμένης Μερικής Συμφωνίας του Συμβουλίου της Ευρώπης από το 2011 και συμμετέχει στο Διοικητικό της Συμβούλιο μέσω της Διεύθυνσης Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ένωσης του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Η χώρα μας έως και σήμερα 2021, αποτελεί μέλος δεκατριών πολιτιστικών διαδρομών συνολικά, οι οποίες έχουν πιστοποιηθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης και συγκεκριμένα Δρόμοι των Φοινίκων, Δρόμοι του Μότσαρτ, Δρόμοι της Ελιάς, Δρόμοι του κρασιού, Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Κοιμητηρίων, Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Ιστορικών Λουτροπόλεων, Προορισμός Ναπολέων, Δρόμοι του Ιμπρεσιονισμού, Ευρωπαϊκή Διαδρομή Βιομηχανικής Κληρονομιάς, Σιδηρούν Παραπέτασμα Eurovelo 13, Ευρωπαϊκή Διαδρομή Ιστορικών Κήπων, Διαδρομή των Κυρίλλου και Μεθοδίου και ο Δρόμος του Αινεία, με την πολιτιστική διαδρομή Δρόμοι της Ελιάς, αποτελεί την μοναδική πρωτοβουλία από ελληνική πλευράς.

Σύμφωνα με την κυρία Χαρίκλεια Περρή, Σύμβουλος Πρεσβείας Α΄, Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ελλάδας στο Στρασβούργο, οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν μια από τις πιο πετυχημένες Μερικές Συμφωνίες του Συμβουλίου της Ευρώπης και διαθέτουν μια εκτεταμένη σειρά δικτύων ανά την Ευρώπη με στόχο την ανάδειξη πτυχών της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας[147]. Με αυτό το τρόπο γίνεται ανάδειξη της πολιτιστικής διπλωματίας.

[147] Χαρίκλεια Περρή. Χαιρετισμός στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών : προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών

Η Ελλάδα προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στην πολιτιστική διπλωματία ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής και προσέγγισης. Η οικουμενικότητα του ελληνικού πολιτισμού αποτελεί συνεκτικό στοιχείο αναφορικά με την αναζήτηση κοινών καταβολών και ιστορικών δεσμών με άλλες χώρες. Τα διμερή Μορφωτικά και Πολιτιστικά Προγράμματα αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία. Επιπρόσθετα αρκετές φορές αναπτύσσονται χωριστές επιμέρους Συμφωνίες και Προγράμματα μεταξύ ενδιαφερομένων φορέων (π.χ. μουσείων) (UNESCO, 1976).

Οι αξίες του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες αντικατοπτρίζονται μέσω της πολιτιστικής διαδρομής **Phoenicians' Route** (**2003** - χρονολογία πιστοποίησης της διαδρομής, όχι ένταξης της Ελλάδας) - **Δρόμοι των Φοινίκων**, αφορούν στην καλλιέργεια του διαπολιτισμικού διαλόγου στη Μεσόγειο, ιδιαίτερα τα ανθρώπινα δικαιώματα και η δημοκρατία. Σε πολλές μη ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένων τόπων σύγκρουσης, οι διαδρομές συμβάλλουν στην προώθηση της ελευθερίας έκφρασης, της ισότητας, της ελευθερίας στα θρησκευτικά πιστεύω και στην προστασία των μειονοτήτων. Αυτό το δίκτυο είναι ένας τρόπος συνεργασίας για την ανάπτυξη της ειρήνης και του αμοιβαίου σεβασμού στη Μεσόγειο[148]. Η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή βασίζεται στις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις που οι Φοίνικες ανέπτυξαν κατά μήκος των θαλάσσιων διαδρομών που ακολουθούσαν. Είναι μια διαδρομή που εκτείνεται σε ολόκληρη την Μεσόγειο Θάλασσα και προωθεί ένα δίκτυο υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που δημιουργήθηκε από την πολιτιστική και όχι μόνο ανταλλαγή των ανθρώπων και των χωρών της Μεσογείου (Majdoub, 2009). Από το 2017 μέλος του δικτύου είναι και η Ελλάδα μέσω του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Ξάνθης. Μέσω της αξιοποίησης των ιστορικών στοιχείων της περιοχής στόχο της διαδρομής αποτελεί η ενίσχυση της ευρύτερης περιοχής μέσω του πολιτιστικού τουρισμού (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο:
https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

[148] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-phoenicians-route

Στόχο της πολιτιστικής διαδρομής **European Mozart Ways** (**2004** - χρονολογία πιστοποίησης της διαδρομής, όχι ένταξης της Ελλάδας) - **Δρόμοι του Μότσαρτ** αποτελεί η ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού αλλά και η προσέλκυση κοινού με ειδικά ενδιαφέροντα όπως η μουσική. Η Ελλάδα συμμετέχει στην πολιτιστική διαδρομή μέσω του ελληνικού ιστορικού Συλλόγου Φίλων του Mozart του Λώρη και της Idas Μαργαρίτη. Τα σημεία της διαδρομής αναδεικνύονται μέσω από την πραγματοποίηση συναυλιών, συνεδρίων, σεμιναρίων, με επισκέψεις στα σημεία όπου οι μεγάλοι δημιουργοί συναντήθηκαν.

Η πολιτιστική διαδρομή **The Routes of the Olive Tree** (**2005** - χρονολογία πιστοποίησης της διαδρομής και ένταξης της Ελλάδας για πρώτη φορά στο πρόγραμμα των πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης) - **Δρόμοι της Ελιάς** αποτελεί την πιο σημαντική πολιτιστική διαδρομή για την Ελλάδα, καθώς αποτελεί ελληνική πρωτοβουλία και η έδρα του δικτύου της πολιτιστικής διαδρομής βρίσκεται στη χώρα μας και συγκεκριμένα στην Καλαμάτα. Οι αξίες του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες αντικατοπτρίζονται μέσω των πολιτιστικών διαδρομών της ελιάς είναι διαδρομές διαπολιτισμικής ανακάλυψης και διαλόγου με βάση το θέμα της ελιάς, ένα παγκόσμιο σύμβολο της ειρήνης. Αυτές οι διαδρομές αποτελούν πύλη για τη νέα συνεργασία μεταξύ απομακρυσμένων περιοχών, οι οποίες διαφορετικά θα παρέμεναν σε απομόνωση, καθώς συγκεντρώνουν όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται στην οικονομική εκμετάλλευση της ελιάς (καλλιτέχνες, μικροπαραγωγοί και αγρότες, νέοι επιχειρηματίες κ.λπ.) ή απειλούνται από την τρέχουσα κρίση. Στη δύσκολη εποχή που διανύουμε, αυτός είναι ένας τρόπος να υπερασπιστούμε τη θεμελιώδη αξία του δικαιώματος στην εργασία[149]. Μάλιστα η συγκεκριμένη διαδρομή έχει αναγνωριστεί από το Εκτελεστικό Συμβούλιο της UNESCO ως «Παγκόσμια Διαδρομή Διαπολιτισμικού Διαλόγου & Βιώσιμης Ανάπτυξης» το 2003 και το 2005 πιστοποιήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης ως «Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Διαδρομή». Επιπλέον, η διαδρομή έχει τιμηθεί με πολλά διεθνή βραβεία και διακρίσεις (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

[149] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-the-olive-tree

Η πολιτιστική διαδρομή της Ελιάς περιλαμβάνει αρκετές δραστηριότητες και εκδηλώσεις με κεντρικό στοιχείο την ελιά, με στόχο την ανάδειξη της ιστορίας της[150]. Το 2019 στο πλαίσιο των δράσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης υποδέχτηκαν 8 εθελοντές από διάφορες χώρες (Ιταλία, Ισπανία, Ηνωμένες Πολιτείες, Καναδάς, Κίνα, Ινδία) στο πρόγραμμα «MERAKI» στην έδρα της πολιτιστικής διαδρομής στην Καλαμάτα (European Institute of Cultural Routes, 2019). Σύμφωνα με τον κύριο Καραμπάτο Γεώργιο, Εκτελεστικό Διευθυντή Πολιτιστικού Οργανισμού "Δρόμοι της Ελιάς", η κρίση που έχει δημιουργηθεί από την πανδημία είναι μια ευκαιρία για τον επαναπροσδιορισμό του πολιτιστικού τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Θεωρεί ότι στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής διαδρομής ο ρόλος των πολιτών είναι καθοριστικός και η συμμετοχή τους αναγκαία[151].

Οι αξίες του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες αντικατοπτρίζονται μέσω της πολιτιστικής διαδρομής **The Iter Vitis Route (2009) – Δρόμοι του κρασιού** αφορούν στην παραγωγή οίνου, που αποτελεί ένα ευρωπαϊκό σύμβολο ταυτότητας. Οι τεχνικές γνώσεις που αποτελούν τη βάση αυτής της παραγωγής συνέβαλαν σημαντικά κατά τη διάρκεια των αιώνων στην οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής κοινής ταυτότητας για τους πολίτες. Στόχος της διαδρομής είναι να εστιάσει στο τοπίο οινοπαραγωγής ως βιώσιμο τουριστικό προορισμό και επιπλέον να διαφυλάξει τη βιοποικιλότητα του κρασιού, υπογραμμίζοντας τη μοναδικότητά του σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο[152],[153]. Επιπλέον, στόχο αποτελεί και η ανταλλαγή καλώ πρακτικών με άλλες οινοπαραγωγικές χώρες της Ευρώπης (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Μέσω της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας από το 2018 συμμετέχει στην εν λόγω πολιτιστική διαδρομή και η χώρα μας. Σύμφωνα με τον κύριο Νικολάου

[150] Διαθέσιμο στο: https://olivetreeroute.gr/wp-content/uploads/Studies_Publications_002.pdf

[151] Καραμπάτος Γεώργιος. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

[152] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-iter-vitis-route

[153] Διαθέσιμο στο: https://olivetreeroute.gr/wp-content/uploads/Studies_Publications_002.pdf

Μιλτιάδη, Αναπληρωτή Προϊστάμενο Διεύθυνσης Τουρισμού Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας η συμμετοχή στο πρόγραμμα στοχεύει στην ανάδειξη, ενδυνάμωση και την ενίσχυση των οινοπαραγωγών που δραστηριοποιούνται στην περιοχή μέσω του βιώσιμου τουρισμού[154]. Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας συνεργάζεται με το δίκτυο οινοπαραγωγών "Οι Δρόμοι του Κρασιού της Βόρειας Ελλάδας". Μέσω του δικτύου αυτού προωθείται το επώνυμο τυποποιημένο ελληνικό κρασί που παράγουν τα οινοποιεία που συμμετέχουν ενισχύοντας την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά και τις ποικίλες δραστηριότητες με που πραγματοποιούνται με θέμα το αμπέλι και το κρασί. Απόρροια του δικτύου αποτελεί και ο Διεθνής Διαγωνισμός Οίνου & Αποσταγμάτων Θεσσαλονίκης (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020). Ο Διεθνής Διαγωνισμός Οίνου & Αποσταγμάτων Θεσσαλονίκης πραγματοποιείται από το 1999 και έχει ως στόχο την ανάδειξη του ελληνικού κρασιού και αποστάγματος. Ο διαγωνισμός διεξάγεται από την Ένωση Οινοποιών Βορείου Ελλάδος και κατά τη διάρκεια του διαγωνισμού, δοκιμάζονται και αξιολογούνται κρασιά και αποστάγματα με στόχο την βράβευση των καλύτερων προσπαθειών[155].

Οι αξίες του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες αντικατοπτρίζονται μέσω της πολιτιστικής διαδρομής **The European Cemeteries Route (2010) - Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Κοιμητηρίων**, αφορούν στις μνήμες και τα σύμβολα που είναι γραμμένα επάνω στις πέτρες και τα μάρμαρα των νεκροταφείων και αντικατοπτρίζουν τα έθιμα, τις αξίες και τη ζωή της περιοχής. Μέσα σε ένα κοιμητήριο, μπορεί κανείς να διαπιστώσει πόσο διαφορετική είναι η ζωή και ο πολιτισμός της γύρω περιοχής, αλλά και να καταλάβει καλύτερα πόσο σημαντική είναι αυτή η ποικιλομορφία σε έναν δημοκρατικό κόσμο[156]. Στους χώρους των κοιμητηρίων εκφράζεται η τέχνη, η δημιουργικότητα, η διαφορετικότητα και η κοινωνική ταυτότητα (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2019).

---

[154] Νικολάου Μιλτιάδης. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

[155] Διαθέσιμο στο: https://www.tiwc.gr/el/

[156] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-cemeteries-route

Η Ελλάδα συνδέεται με την παρούσα Πολιτιστική Διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης μέσω του Δήμου Αθηναίων και συγκεκριμένα με το Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών από το 2011 και με το Κοιμητήριο της Σκιάθου από το 2014. Το έτος 2017 εντάχθηκαν στην πολιτιστική διαδρομή το κοιμητήριο Δραπάνου του Δήμου Κεφαλλονιάς, καθώς και το Κοιμητήριο του Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος του Δήμου Τρίπολης[157]. Επιπλέον, από το 2018 συγκαταλέγεται στην πολιτιστική διαδρομή και το Κοιμητήριο του Αγίου Γεωργίου της Ερμούπολης της Σύρου, το οποίο αποτελεί ένα από τα πιο εμβληματικά ιστορικά κοιμητήρια της Ελλάδας[158]. Ακόμη στη διαδρομή έχουν ενταχθεί το Κοιμητήριο Ταξιαρχών στο Βόλο, το Δημοτικό Κοιμητήριο της Κηφισιάς και το Κοιμητήριο Αγίων Πάντων στη Νότια Κυνουρία. Ωστόσο, υπό ένταξη βρίσκονται ακόμη έντεκα Κοιμητήρια ανά την Ελλάδα. Συγκεκριμένα σε διαδικασία ένταξης είναι το Δημοτικό Κοιμητήριο Χώρας Άνδρου, το Κοιμητήριο Ευαγγελιστρίας στη Θεσσαλονίκη, το Κοιμητήριο Αγίου Νικολάου Κοπάνων στα Ιωάννινα, το Κοιμητήριο Αγίου Παντελεήμονα Μυτιλήνης στη Λέσβο, το Δημοτικό Κοιμητήριο στο Ναύπλιο, το Κοιμητήριο Αναστάσεως στον Πειραιά, το Δημοτικό Κοιμητήριο Σύμης, το Κοιμητήριο Πύργου στην Τήνο, το Κοιμητήριο Αγίου Ιωάννη στη Χαλκίδα, το Δημοτικό Κοιμητήριο στα Χανιά καθώς και Δημοτικό Κοιμητήριο Χίου (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2019). Συμπεραίνουμε από τα παραπάνω ότι η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον της τοπικής αυτοδιοίκησης και με τον καιρό αυξάνεται το ενδιαφέρον των δήμων ώστε να ενταχθούν στην Πολιτιστική Διαδρομή Κοιμητηρίων.

Η Πολιτιστική Διαδρομή Κοιμητηρίων είναι σημαντική διαδρομή για τη χώρα μας, καθώς το δίκτυο που έχει δημιουργηθεί είναι ένα δίκτυο με δυναμική καθώς περιλαμβάνει κοιμητήρια Δήμων από όλη τη χώρα. Το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού αντιλαμβανόμενο τη δυναμική αυτή, σχεδιάζει για το σύνολο της διαδρομής εκπαιδευτικό υλικό και δράσεις οι οποίες θα απευθύνονται στο ευρύ κοινό. Στόχος του Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού μέσα από την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δράσεων είναι η κατανόηση της πολιτιστικής αξίας

[157] Διαθέσιμο στο: https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1907

[158] Διαθέσιμο στο: https://www.culture.gov.gr/el/information/SitePages/view.aspx?nID=2392

των κοιμητηρίων, η ενίσχυση των δεσμών των πολιτών με την τοπική ιστορία, την πολιτιστική ταυτότητα, την παράδοση, τις τέχνες και την καλλιτεχνική παραγωγή των νεότερων χρόνων. Επιπλέον, οι δράσεις στοχεύουν στην ευαισθητοποίησης του κοινού αναφορικά με την προστασία της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς, στην αντίληψη της σχέσης των κοιμητηρίων με το περιβάλλον τους. Τέλος, μέσω των δράσεων θα δοθεί έμφαση στην καλλιέργεια του σεβασμού και την κατανόηση διαφορετικών πολιτισμών και θρησκειών, την προώθηση του δικτύου και την τουριστική ανάπτυξη (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2019).

Σύμφωνα με τον κύριο Αλέξανδρο Πουλούδη, Προϊστάμενο Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς Δήμου Αθηναίων και υπεύθυνο Ευρωπαϊκής Διαδρομής Κοιμητηρίων, στόχος τους είναι η δημιουργία μιας εφαρμογής διαδικτυακής ξενάγησης για το Α΄ Κοιμητήριο Αθηνών ώστε να μπορεί ο επισκέπτης να εισέρχεται στο εικονικό κοιμητήριο και από εκεί θα του δίνεται η δυνατότητα να επιλέξει μια από τις προτεινόμενες διαδρομές εντός του κοιμητήριο για να περιηγηθεί[159].

Οι αξίες του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες αντικατοπτρίζονται στη πολιτιστική διαδρομή **European Route of Historic Thermal Towns (2010) - Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Ιστορικών Λουτροπόλεων**, αφορούν την επικοινωνία και την συνδιαλλαγή των πολιτών. Οι πόλεις με τα λουτρά λειτουργούσαν ως μέρη όπου τα μέλη όλων των κοινωνικών ομάδων μπορούσαν να παρευρεθούν και να ανταλλάξουν ιδέες. Έτσι, οι ιαματικές πηγές έχουν διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στην προαγωγή της ειρήνης, στη συνεργασία και τη δημιουργικότητα[160].

Τα ιαματικά λουτρά ήταν δημοφιλή στην Ευρώπη από την αρχαιότητα. Κατά την διάρκεια του 19ου ιδρύθηκαν τα πιο γνωστά στην ευρωπαϊκή ήπειρο, τα οποία και έγιναν προσφιλή στους κατοίκους. Οι κάτοικοι της Ευρώπης ταξίδευαν από τις πόλεις διαμονής τους σε περιοχές με ιαματικά λουτρά για να ωφεληθούν των ιατρικών πλεονεκτημάτων των πηγών και να απολαύσουν θεραπευτικές τεχνικές. Φυσικά, την

[159] Άλέξανδρος Πουλούδης. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών : προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο:
https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

[160] Διαθέσιμο στο:
https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-historic-thermal-towns

ίδια ανάγκη για επίσκεψη σε λουτροπόλεις είχε και η υψηλή κοινωνία της Ευρώπης κατά τον 19ο αιώνα. Η μετακίνηση αυτών των υψηλών προσώπων δημιούργησε την ανάγκη στις λουτροπόλεις μιας υποδοχής αξίας της τάξης τους και από εκείνη την περίοδο μπορούμε να μιλήσουμε για τουρισμό υγείας. Η επίσκεψη αυτών των προσωπικοτήτων διέδωσε την φήμη των λουτροπόλεων και τα λουτρά έγιναν ακόμη πιο δημοφιλή στους πολίτες της Ευρώπης. Αυτή η αύξηση της επισκεψιμότητας δημιούργησε την ανάγκη για τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών και την δημιουργία ξενοδοχειακών μονάδων, οργάνωση δραστηριοτήτων για τους επισκέπτες, δημιουργία καζίνων και μουσικών θεάτρων[161].

Για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς των λουτροπόλεων ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Ιστορικών Λουτροπόλεων (EHTTA) αποφάσισε να προχωρήσει στην ίδρυση της πολιτιστικής διαδρομής Ευρωπαϊκή Διαδρομή Ιστορικών Λουτροπόλεων. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Ιστορικών Λουτροπόλεων (EHTTA) λειτουργεί πάνω σε τέσσερις βασικούς άξονες διαφοροποίηση της προσφοράς της ευεξίας, σύγχρονη αξιοποίηση της κληρονομιάς των λουτροπόλεων με διαδραστικό τρόπο, υλοποίηση καινοτόμων και βιωματικών πολιτιστικών δραστηριοτήτων, ανάπτυξη βιώσιμων μορφών τουρισμού [162].

Στην Ελλάδα την πρωτοβουλία για ένταξη της χώρας στην πολιτιστική διαδρομή European Route of Historic Thermal Towns ανέλαβε ο Σύνδεσμος Ιαματικών Πηγών Ελλάδας το 2015 και συμμετέχει ως Associated Member στο πρόγραμμα. Active Members στην Ελλάδα αποτελούν τέσσερις δήμοι και συγκεκριμένα ο Δήμος Ιστιαίας-Αιδηψού, οι Κρηνίδες στο Δήμος Καβάλας, ο Δήμος Λουτρακίου-Περαχώρας-Αγίων Θεοδώρων καθώς και τα Λουτρά Πόζαρ-Δήμος Αλμωπίας. Ο κύριος Μάρκος Δανάς είναι ο Γενικός Γραμματέας Συνδέσμου Δήμων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας για την Ευρωπαϊκή Διαδρομή Ιστορικών Λουτροπόλεων. Ο κύριος Δανάς Μ. κατά τη διάρκεια του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», τόνισε ότι οι εμπλεκόμενοι σε αυτή την διαδρομή είναι οργανωμένες επιχειρήσεις, οι οποίες εντάχθηκαν στην

[161] Διαθέσιμο στο:
https://olivetreeroute.gr/wp-content/uploads/Studies_Publications_002.pdf

[162] Διαθέσιμο στο:
https://olivetreeroute.gr/wp-content/uploads/Studies_Publications_002.pdf

πολιτιστική διαδρομή με στόχο την ανταλλαγή τεχνογνωσίας. Ο σκοπός επετεύχθη, όπως ανέφερε ο ίδιος, καθώς έπειτα από τη συνεργασία με τα μέλη του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Ιστορικών Λουτροπόλεων έχουν ωφεληθεί σημαντικά σε διάφορους τομείς, όπως η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των ιαματικών πηγών στην Ελλάδα αλλά και η προώθηση του προϊόντος σε Ελλάδα και εξωτερικό. Μάλιστα, κατά την διάρκεια της συμμετοχής τους στο πρόγραμμα των Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης, από το 2015 και έπειτα, έχουν παρατηρήσει αύξηση της αναγνωρισιμότητας των ελληνικών ιαματικών πηγών στο εξωτερικό μέσω των δράσεων που υλοποιούνται και της συνεχόμενης έρευνας που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του δικτύου της διαδρομές. Ουσιαστικά μέσω της πολιτιστικής διαδρομής, οι ιαματικές πηγές της Ελλάδας εντάχθηκαν στον παγκόσμιο χάρτη λουτροπόλεων και άρχισαν να γίνονται γνωστές. Στόχος τους, είναι η συνεχόμενη βελτίωση σύμφωνα με τα πρότυπα των λουτροπόλεων του εξωτερικού και επιπλέον η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου μιας και η συγκεκριμένη ειδική μορφή τουρισμού δίνει αυτή την δυνατότητα. Τέλος, σημείωσε ότι είναι απαραίτητη και η συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών διαδρομών της χώρας καθώς αυτό θα λειτουργήσει αμφίδρομα προς την βελτίωση όλων των εμπλεκόμενων [163].

Ο Δήμος Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων έγινε μέλος της πολιτιστικής διαδρομής **Destination Napoleon (2015) - Προορισμός Ναπολέων** το Δεκέμβριο του 2019. Τα πολιτιστικά στοιχεία που άφησαν στην Κέρκυρα οι Αυτοκρατορικοί Γάλλοι (1807-1814) συνενώνονται μέσω της συγκεκριμένης πολιτιστικής διαδρομής (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Σύμφωνα με τον κύριο Πολίτη Μιχάλη, Αναπλ. Καθηγητή του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου και εκπρόσωπο του Δήμου Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων, η ένταξη της Κέρκυρας στο ευρωπαϊκό δίκτυο της πολιτιστικής διαδρομής έγινε λίγο πριν την έναρξη της πανδημίας του Covid-19. Όπως ανέφερε ο κύριος Πολίτης Μιχάλης η ομάδα έργου απαρτίζεται από μια ομάδα ειδικών της Ναπολεόντειας Περιόδου και μια ομάδα ειδικών στην τουριστική προβολή της Κέρκυρας. Από την άνοιξη του 2020 βρίσκονται σε διαδικασία σχεδιασμού διαδρομών γι' αυτό έχουν ξεκινήσει μια

[163] Διαθέσιμο στο: https://www.thermalsprings.gr/index.php/el/nea-anakoinoseis-2/492-stratigiki-epilogi-gia-tis-ellinikes-iamatikes-piges-i-synergasia-me-evropaikous-thesmous

συστηματική καταγραφή στοιχείων πολιτισμού της Ναπολεόντειας Περιόδου είτε βρίσκονται στην Κέρκυρα είτε και εκτός Κέρκυρας. Στόχος είναι η δημιουργία ενός ψηφιακού δια δραστικού χάρτη μέσω του οποίου θα μπορεί ο επισκέπτης να χρησιμοποιεί κατά την επίσκεψη του στα σημεία αλλά και ο απομακρυσμένος επισκέπτης θα έχει τη δυνατότητα να τα γνωρίσει[164].

Η πολιτιστική διαδρομή **Impressionisms Routes (2018) - Δρόμοι του Ιμπρεσιονισμού** συνδέει τόπους στους οποίους Ευρωπαίοι ιμπρεσιονιστές έζησαν, δημιούργησαν και εμπνεύστηκαν τα έργα τους καθώς και πόλεις στις οποίες προβάλλεται το έργο τους μέσα από μουσεία και εκθέσεις. Στόχος της διαδρομής είναι η προώθηση της αξίας του ιμπρεσιονισμού με απότερο σκοπό την βαθύτερη κατανόηση του και τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Από τη χώρα μας στην εν λόγω πολιτιστική διαδρομή υπάρχει μόνο μια συμμετοχή, αυτή της Δημοτικής Πινακοθήκης Λάρισας – Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα η συλλογή της οποίας διαθέτει 781 έργα ζωγραφικής, χαρακτικά και σχέδια σπουδαίων Ελλήνων καλλιτεχνών από τα μέσα του 19ου έως τα μέσα του 20ου αιώνα (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Στην πολιτιστική διαδρομή **European Route of Industrial Heritage (2019) - Ευρωπαϊκή Διαδρομή Βιομηχανικής Κληρονομιάς** συμμετέχουν πέντε ελληνικοί φορείς, το Μεταλλευτικό Πάρκο Φωκίδας – Vagonetto, το Βιομηχανικό Μουσείο Φωταερίου στην Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων, το Μουσείο Τυπογραφίας Γιάννη και Ελένης Γαρεδάκη στα Χανιά, το Μουσείο Τηλεπικοινωνιών Ομίλου ΟΤΕ και το Βιομηχανικό Μουσείο Σύρου. Η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή στοχεύει στην ανάδειξη του πλούτου και της ποικιλομορφίας του βιομηχανικού πολιτισμού της Ευρώπης καθώς στη διαδρομή συμμετέχουν κάποια από τα σημαντικότερα μνημεία και χώροι. Το Μεταλλευτικό Πάρκο Φωκίδας – Vagonetto είναι ένα θεματικό πάρκο που αναδεικνύει την ιστορία εκμετάλλευσης του βωξίτη και ταυτόχρονα προβάλλει τη μεταλλευτική ιστορία της Φωκίδας. Το Βιομηχανικό Μουσείο Φωταερίου στην Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων αναδεικνύει με μοναδικό τρόπο την ιστορία της ελληνικής βιομηχανίας. Το μουσείο αποτελεί ένα ξεχωριστό μνημείο καθώς διατηρεί

[164] Πολίτης Μιχάλης. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

στο σύνολο του τον μηχανολογικό εξοπλισμό (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).. Το Μουσείο Τυπογραφίας Γιάννη και Ελένης Γαρεδάκη στα Χανιά παρουσιάζει την ιστορία της Τυπογραφίας ως μια εφεύρεση σταθμός για την ανθρωπότητα. Το Μουσείο Τυπογραφίας Γιάννη & Ελένης Γαρεδάκη έγινε μέλος στη διαδρομή στις αρχές του 2020. Η Διευθύντρια του Μουσείου Τυπογραφίας Γιάννη & Ελένης Γαρεδάκη, κυρία Κουμή Έλια, τονίζει πόσο σημαντικό είναι οι πολίτες μιας χώρας να γνωρίζουν τις πολιτιστικές διαδρομές που υπάρχουν στη χώρα τους και με την βοήθεια και του Υπουργείου Τουρισμού να έχουν τη δυνατότητα να τις επισκεφθούν. Συγκεκριμένα αναφέρει για την Ελλάδα ότι στο πλαίσιο του κοινωνικού τουρισμό θα μπορούσε μαζί με το ξενοδοχείο, το κράτος να καλύψει και τη συμμετοχή των δικαιούχων σε πολιτιστικές δραστηριότητες που διοργανώνουν οι πολιτιστικές διαδρομές της κάθε περιοχής[165]. Το Μουσείο Τηλεπικοινωνιών Ομίλου ΟΤΕ προβάλει την ιστορία των τηλεπικοινωνιών από τα αρχαία χρόνια μέχρι τη σύγχρονη ψηφιακή εποχή. Το Βιομηχανικό Μουσείο Σύρου προβάλει τον πυρήνα του Κέντρου Τεχνικού Πολιτισμού της Σύρου. Στο Βιομηχανικό Μουσείο φιλοξενούνται ιστορικά τεκμήρια, μηχανές και εργαλεία, τοπικά προϊόντα καθώς και ένα ιδιαίτερο έκθεμα, το ηλεκτρικό αυτοκίνητο Enfield 8000, που παραγόταν στη Σύρο (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Η πολιτιστική διαδρομή **Iron Curtain Trail (2019) - Σιδηρούν Παραπέτασμα Eurovelo 13**, διατρέχει τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ. Στη χώρα μας διαπερνά τις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, με Εθνικό συντονιστή της διαδρομής στην Ελλάδα την ΜΚΟ «Πόλεις για Ποδήλατο» Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Στην πρόσφατα πιστοποιημένη πολιτιστική διαδρομή **Ευρωπαϊκή Διαδρομή Ιστορικών Κήπων**, από την Ελλάδα συμμετέχει ο Δήμος Νάουσας. Ο Δήμος Νάουσας, εντάχθηκε στη διαδρομή με το Δημοτικό Πάρκο Νάουσας. Αυτό που

[165] Έλια Κουμή. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

προσδοκά από την πλευρά του ο Δήμος μέσα από αυτή τη συμμετοχή είναι η προβολή της περιοχής καθώς και η δικτύωση και συνεργασία με άλλα μέλη του δικτύου[166].

Και η **Διαδρομή των Κυρίλλου και Μεθοδίου** εντάχθηκε πρόσφατα, πιστοποίηση του 2021, χωρίς να υπάρχουν μέχρι στιγμής πληροφορίες για τα σημεία ενδιαφέροντος και τον Δήμο ή τους Δήμους που συμμετέχουν στην πιστοποιημένη διαδρομή. Μέσα από την επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού[167], μπορούμε να ενημερωθούμε μόνο για την ένταξη της διαδρομής χωρίς να υπάρχουν επιπλέον πληροφορίες. Το ίδιο ισχύει και με την επίσημη ιστοσελίδα της πολιτιστικής διαδρομής.

Τέλος, η πολιτιστική διαδρομή ο **Δρόμος του Αινεία** ανήκει και εκείνη στις πιστοποιήσεις του 2021. Όπως και για την Διαδρομή των Κυρίλλου και Μεθοδίου δεν έχουμε πολλά στοιχεία για την ελληνική συμμετοχή στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα. Πληροφορούμαστε από την επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού[168], για την ένταξη της Ελλάδας αλλά δεν υπάρχουν επιπλέον πληροφορίες

Αυτή τη στιγμή βρίσκονται σε διαδικασία πιστοποίησης από το Συμβούλιο της Ευρώπης τρείς ακόμη πολιτιστικές διαδρομές. Η πολιτιστική διαδρομή **In the Steps of the Apostle Paul - Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου**, αποτελεί πρωτοβουλία της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας με εταίρους την Περιφέρεια της Πάφου και την Περιφέρεια του Lazio της Ιταλίας, περιοχές τις οποίες επισκέφθηκε ο Απόστολος Παύλος. Η εν λόγω διαδρομή συνδέει τις περιοχές στις οποίες δίδαξε ο Απόστολος Παύλος (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Μια ακόμη διαδρομή, ελληνική πρωτοβουλία, η οποία ωστόσο δεν έχει ακόμη πιστοποιηθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι η διαδρομή των **Historic Cafes Route - Δρόμος Ιστορικών Καφέ**. Ο Σύνδεσμος Ιστορικών Καφέ Ευρώπης λειτουργεί από το 2014 και αριθμοί 65 μέλη από 15 ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με τον Δρ.

[166] Διαθέσιμο στο: https://www.kathimerini.gr/society/561366106/stin-eyropaiki-diadromi-istorikon-kipon-to-dimotiko-parko-naoysas/

[167] Διαθέσιμο στο: https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=3225

[168] Διαθέσιμο στο: https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=3225

Ιωάννη Καραχρήστο, Ερευνητή Γ' Βαθμίδας Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, στόχος της διαδρομής είναι ανάδειξη της κουλτούρας του καφέ στην Ευρώπη και η κατανάλωση του σε δημόσιους χώρους όπως είναι τα καφέ[169]. Η πολιτιστική διαδρομή στοχεύει στην προστασία & διατήρηση της πολιτιστικής, αρχιτεκτονικής & καλλιτεχνικής κληρονομιάς των καφέ στην Ευρώπη (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

Η πολιτιστική διαδρομή **The Maritime Heritage Route (MHR) - Διαδρομή Ναυτικής Παράδοσης** αποτελεί πρωτοβουλία του Δήμου Οινουσσών και βρίσκεται σε διαδικασία συγκρότησης φορέα για την υποβολής υποψηφιότητας. Επιπλέον, καθώς η διαδρομή βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο διερευνώνται οι χώροι που θα συμμετέχουν (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

[169] Ιωάννης Καραχρήστος. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης οι οποίες διέρχονται από την Ελλάδα, ανά Δήμο και ανά Περιφέρεια

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ	ΔΗΜΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ		
ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΙΑΣ / THE 'ROUTES OF THE OLIVE TREE'	ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΩΝ / THE EUROPEAN CEMETERIES ROUTE	ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ, ΣΚΙΑΘΟΥ, ΣΥΡΟΥΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ, ΚΗΦΙΣΙΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ - ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ – ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΣΙΟΥ / ITER VITIS	ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΛΟΥΤΡΟΠΟΛΕΩΝ / EUROPEAN ROUTE OF HISTORIC THERMAL TOWNS	ΔΗΜΟΣ ΑΛΜΩΠΙΑΣ, ΛΟΥΤΡΑΚΙΟΥ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΉΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ / THE EUROPEAN INDUSTRIAL HERITAGE ROUTE	ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ, ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ, ΧΑΝΙΩΝ, ΔΕΛΦΩΝ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ - ΚΡΗΤΗΣ - ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΙΜΠΡΕΣΙΟΝΙΣΜΟΥ / IMPRESSIONISM ROUTES	ΔΗΜΟΣ ΛΑΡΙΣΣΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΔΡΟΜΟΙ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ / THE PHOENICIANS' ROUTE	ΔΗΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ
ΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΜΟΤΣΑΡΤ / EUROPEAN MOZART WAYS	ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΣΙΔΗΡΟΥΝ ΠΑΡΑΠΕΤΑΣΜΑΤΟΣ / EUROVELO 13, "IRON CURTAIN TRAIL"	ΔΗΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΝΑΠΟΛΕΩΝ / DESTINATION NAPOLEON	ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΗΠΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ	*Δεν υπάρχουν ακόμη πληροφορίες*	
ΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΑΙΝΕΙΑ	*Δεν υπάρχουν ακόμη πληροφορίες*	
ΠΡΟΣ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ		
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΦΕ /	ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

THE "HISTORIC CAFES ROUTE"		
ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ / IN THE STEPS OF THE APOSTLE PAUL	ΔΗΜΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΝΑΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ / THE MARITIME ROUTE	ΔΗΜΟΣ ΟΙΝΝΟΥΣΩΝ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Οι πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης υποστηρίζουν την αυθεντικότητα, την βιωσιμότητα και τη συμμετοχικότητα μέσω των πολιτιστικών δικτύων κοινών αξιών, σε ένα ευρύ πνεύμα διαλόγου και σεβασμού της ευρωπαϊκής ταυτότητας και διαφορετικότητας (Marjanovic Berger, 2019). Επιπλέον, στο πλαίσιο μιας διαδρομής είναι αναγκαία η συνδρομή των τοπικών επιχειρήσεων με σκοπό την ανάδειξη των προϊόντων στην περιοχή όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα. Μάλιστα το Συμβούλιο της Ευρώπης, προτρέπει του ευρωπαίους πολίτες να ανακαλύψουν εκ νέου την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης, μέσα από τις πιστοποιημένες πολιτιστικές διαδρομές και συγκεκριμένα καλεί όλους τους πολίτες να γίνουν επισκέπτες πολιτιστικού τουρισμού. Οι πολιτιστικές διαδρομές του Συμβούλιο της Ευρώπης συμβάλλουν στη διατήρηση και ενίσχυση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης, ως τρόπου βελτίωσης του περιβάλλοντος διαβίωσης και ως πηγή πολιτιστικής, κοινωνικής και βιώσιμης ανάπτυξης. (European Institute of Cultural Routes, 2017). Μάλιστα, από τις αξιολογήσεις τον ταξιδιωτών στην τουριστική πλατφόρμα TripAdvisor διαπιστώνουμε ότι η επαφή με την Ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά μέσα από τις πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης γίνεται πράξη. Συγκεκριμένα τα σχόλια για τη διαδρομή Via Francigena είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά, με κάποιους από τους επισκέπτες να αναφέρουν ότι «*η Via Francigena,*

αποτελούσε ένα από τα πιο δημοφιλή μεσαιωνικά προσκυνήματα και επιτέλους επανακτά σταδιακά τη δημοτικότητα της»[170].

Σύμφωνα με την Υπουργό Πολιτισμού και Αθλητισμού Δρ. Μενδώνη Λίνα (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2019), το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού στηρίζει το Πρόγραμμα των Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης καθώς μέσω αυτού αναδεικνύονται σημαντικά κεφάλαια της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς και παράλληλα ενισχύει τις ενέργειες στους τομείς του πολιτιστικού τουρισμού και της βιώσιμης ανάπτυξης. Σύμφωνα με την Δρ. Μενδώνη στόχος του Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού είναι να ενισχυθεί η παρουσία της Ελλάδας στο Πρόγραμμα των Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης καθώς προάγουν θεμελιώδες αξίες του ευρωπαϊκού πολιτισμού όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία και διαπολιτισμικός διάλογος. Η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών είναι συνηφασμένη με την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού ο οποίος είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την Ελλάδα (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2019).

Τον Απρίλιο του 2010 πραγματοποιήθηκε στη χώρα μας και συγκεκριμένα στους Δελφούς το 2ο FORUM με τίτλο «οι Ευρωπαϊκές Πολιτιστικές Διαδρομές ως εργαλεία διαπολιτισμικού διαλόγου, προσέγγισης πολιτισμών, αειφόρου ανάπτυξης, πολιτιστικού τουρισμού και Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», με στόχο την παρουσίαση των εξελίξεων του προγράμματος των Πολιτιστικών Διαδρομών, μετά τη Διακήρυξη των Δελφών το Μάιο του 2006. Στο Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών συγκεντρώθηκαν εκπρόσωποι του Συμβουλίου της Ευρώπης και εκπρόσωποι ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Επιτροπή Περιφερειών της Ε.Ε., η UNESCO, το ICOMOS, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, εκπρόσωποι Υπουργείων Πολιτισμού της Ευρώπης καθώς και οι υπεύθυνοι των φορέων του δικτύου 'Ευρωπαϊκές Πολιτιστικές Διαδρομές. Στη διάρκεια του συνεδρίου παρουσιάστηκαν τα τουριστικά προϊόντα των Ευρωπαϊκών Πολιτιστικών Διαδρομών, καθώς και θέματα που αφορούν στη συνύπαρξη της βιομηχανίας του τουρισμού με τις τοπικές κοινωνίες και την πολιτιστική τους ταυτότητα καθώς και την ανάδειξη και το σεβασμό της άυλης

[170] Διαθέσιμο στο: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g1699887-d3139821-Reviews-Via_Francigena-Gallicano_nel_Lazio_Province_of_Rome_Lazio.html

πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε περιοχής της Ευρώπης. Επιπλέον, παρουσιάστηκαν νέοι τρόποι διακυβέρνησης και χρηματοδότησης των Ευρωπαϊκών Πολιτιστικών Διαδρομών με στόχο την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη[171].

Ένα από τα προβλήματα που αναδείχθηκαν και εν μέσω της υγειονομικής κρίσης είναι η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των πολιτιστικών διαδρομών της χώρας. Το πρόβλημα αυτό έθιξε ο κύριος Μάρκος Δανάς, Γενικός Γραμματέας Συνδέσμου Δήμων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας για την Ευρωπαϊκή Διαδρομή Ιστορικών Λουτροπόλεων κατά την διάρκεια του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Όπως ανέφερε ο κύριος Μάρκος Δανάς η συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών διαδρομών που δραστηριοποιούνται στη χώρα μας, θα έδινε τη δυνατότητα στην από κοινού προώθηση των πολιτιστικών διαδρομών αρχικά σε τοπικό και εθνικό επίπεδο αλλά και σε ευρωπαϊκό[172].

Ένα άλλο πρόβλημα που εντοπίζουμε είναι η έλλειψη πληροφόρησης προς το εν δυνάμει κοινό και όχι μόνο. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς αναφερόμαστε σε πιστοποιημένες Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης. Θεωρούμαι απαραίτητο να υπάρχει ένας διαδικτυακός ισότοπος ο οποίος θα περιλαμβάνει τις πιστοποιημένες διαδρομές στη χώρα μας και θα μπορεί να φιλοξενεί ιστορική αναδρομή αναφορικά με την δημιουργία της κάθε πολιτιστικής διαδρομής, χάρτες με τα σημεία ενδιαφέροντος, γεωγραφική έκταση, επιχειρήσεις που συνδέονται με την κάθε διαδρομή (ξενοδοχεία, εστιατόρια, δραστηριότητες) καθώς και τις δράσεις που διοργανώνονται στο πλαίσιο των διαδρομών. Αυτή τη στιγμή η ενημέρωση που μπορεί να λάβει ο κάθε ενδιαφερόμενος είναι γενικές πληροφορίες που φιλοξενούνται στην

[171] Διαθέσιμο στο: https://www.eccd.gr/el/ekdiloseis/arheio-ekdiloseon/2o-forum-delfon-oi-eyropaikes-politistikes-diadromes-os-ergaleia-diapolitismikou-dialogou-proseggisis-politismon-aeiforou-anaptyksis-politistikou-tourismou-kai-eyropaikis-oloklirosis/

[172] Μάρκος Δανάς. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών : προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού με τις απαραίτητες παραπομπές στην επίσημη ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης όπου εκεί φιλοξενούνται όλες οι πληροφορίες για κάθε διαδρομή, χωρίς ωστόσο να περιλαμβάνονται συγκεκριμένες πληροφορίες για κάθε χώρα.

Επιπλέον, ένα ακόμη στοιχείο για την ελλιπή πληροφόρηση αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές, διαπιστώνουμε και από την πλευρά του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ). Σε επικοινωνία με τον ΕΟΤ και έπειτα από παραλαβή των ενημερωτικών φυλλαδίων γενικών και θεματικών τα οποία εκδίδονται από τον ΕΟΤ[173] και διανέμονται στην Ελλάδα και το εξωτερικό διαπιστώνουμε ότι σε κανένα από αυτά δεν αναφέρεται η ύπαρξη πολιτιστικών διαδρομών στη χώρα μας. Εξαίρεση αποτελεί μόνο το θεματικό έντυπο με τίτλο «2000 χρόνια - Ταξίδι στο Φως της Χριστιανοσύνης», στο οποίο υπάρχει αναφορά σχετικά με την ιστορική και πολιτιστική διαδρομή στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου, όπου προτείνεται στους επισκέπτες να ακολουθήσουν την ιστορική και πολιτιστική διαδρομή «Τα Βήματα του Αποστόλου Παύλου. Μια διαδρομή Πίστης και Ιστορίας» ως μια πρόταση προσκυνηματικών προορισμών στην Ελλάδα και συγκεκριμένα με την επίσκεψη τους στις πόλεις Σαμοθράκη, Καβάλα (αρχ. Νεάπολις), Φίλιπποι, Αμφίπολη και Απολλωνία, Θεσσαλονίκη, Βέροια, Κατερίνη, Αθήνα, Κόρινθος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Κως, Ρόδος, Κρήτη (Καλοί Λιμένες), Κεφαλονιά, Νικόπολη και Λευκάδα. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι στο φυλλάδιο αυτό δεν υπάρχει καμία σύνδεση ή ακόμη και αναφορά με την υπό υλοποίηση πολιτιστική διαδρομή «Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου», που αποτελεί πρόταση της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας με εταίρους την Περιφέρεια της Πάφου και την Περιφέρεια του Lazio της Ιταλίας η οποία έχει κατατεθεί προς πιστοποίηση στο Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά ούτε και με την πολιτιστική διαδρομή κατά μήκος της Εγνατίας η οποία έχει ενταχθεί ως υπό διαμόρφωση διαπεριφερειακή πολιτιστική διαδρομή, στο πλαίσιο υλοποίησης έργου του προγράμματος Interreg της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο οποίο συμμετέχει η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (Kamara, 2016; ΕΟΤ, χ.χ.; Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2020).

[173] CITY BREAK Athens & CITY BREAK Thessaloniki, Mice in Greece, 2000 χρόνια - Ταξίδι στο Φως της Χριστιανοσύνης, Culture, Gastronomy,
Διαθέσιμα στο: https://www.visitgreece.gr/el/media-kit/brochures/

3.3. Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) και πολιτιστικές διαδρομές. Διαδρομές, οι οποίες διέρχονται από την Ελλάδα

Τα τελευταία χρόνια λόγω της ανάπτυξης των πολιτιστικών διαδρομών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) ασχολείται εντατικά με το θέμα. Ως αποτέλεσμα αυτού, ο οργανισμός υπέγραψε το 2013 συμφωνία συνεργασίας με το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτισμικών Διαδρομών, υπογραμμίζοντας την ανάγκη στήριξης της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας του τομέα του πολιτιστικού τουρισμού, ενόψει της αυξανόμενης οικονομικής, πολιτιστικής και ακόμη και περιβαλλοντικής σημασίας του (World Tourism Organization, 2015). Επιπλέον, το 2015 αφιέρωσε έναν ολόκληρο τόμο στις πολιτιστικές διαδρομές με τίτλο, Global Report on Cultural Routes and Itineraries. Affiliate Members Report: Volume twelve. Ο τόμος αυτός επικεντρώνεται κυρίως στις δυνατότητες που διαθέτουν οι πολιτιστικές διαδρομές, για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού και πώς μπορούν να συνεισφέρουν ενεργά στην βιώσιμη ανάπτυξη μιας ολόκληρης περιοχής.

Η διαδρομή στο "Δρόμο του Μεταξιού" δημιουργήθηκε ως γέφυρα ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Αυτό το ιστορικό δίκτυο διαδρομών, έδωσε τη δυνατότητα στους ανθρώπους, για ανταλλαγή μεταξιού και αγαθών, αλλά κυρίως, τους έδωσε τη δυνατότητα για συνδιαλλαγή και επικοινωνία μεταξύ τους σε θέματα που αφορούσαν την καθημερινότητα, τη θρησκεία, τις παραδόσεις και την πολιτιστική τους κληρονομιάς. Αποτελεί μια από τις πιο αναγνωρισμένες και μεγαλύτερες, σε έκταση διαδρομές στην ιστορία της ανθρωπότητας. Το UNWTO Silk Road Programme, σε συνεργασία με 33 κράτη μέλη, αναπτύσσει ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών που αποσκοπούν στην ενίσχυση του τουριστικού δυναμικού αυτής της διαδρομής. Στόχος είναι, οι επισκέπτες να έχουν τη δυνατότητα να περπατήσουν στα βήματα σημαντικών εξερευνητών όπως ο Μέγας Αλέξανδρος και ο Marco Polo, ανακαλύπτοντας μια από τις πιο σημαντικές πολιτιστικές διαδρομές στον κόσμο. Το πρόγραμμα στο "Δρόμο του Μεταξιού", αποτελείται συνολικά από 52 διαδρομές. Έμφαση, ωστόσο τα δέκα τελευταία χρόνια, προς την ανάπτυξη τους, έχει δοθεί σε δύο από τις συνολικά 52

διαδρομές και πιο συγκεκριμένα στην διαδρομή με τίτλο "Chang'an-Tianshan corridor", η οποία διέρχεται από την Κίνα, το Καζακστάν και το Κιργιζιστάν. Δεύτερη διαδρομή στην οποία δόθηκε έμφαση τα τελευταία χρόνια είναι η διαδρομή με τίτλο "Penjikent-Samarkand-Poykent corridor", η οποία διέρχεται από το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν (World Tourism Organization, 2015).

Τα κράτη μέλη που συμμετέχουν στο πρόγραμμα της πολιτιστικής διαδρομής (έως και το 2015) είναι οι Αλβανία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Μπαγκλαντές, Βουλγαρία, Κίνα, Κροατία, Βόρεια Κορέα, Νότια Κορέα, Αίγυπτος, Γεωργία, Ελλάδα, Ιράν, Ιράκ, Ισραήλ, Ιταλία, Ινδονησία, Ιαπωνία, Καζακστάν, Κιργιστάν, Μογγολία, Πακιστάν, Ρουμανία, Ρωσία, Σαουδική Αραβία, Σαν Μαρίνο, Ισπανία, Συρία, Τατζικιστάν, Τουρκία, Τουρκμενιστάν, Ουκρανία και Ουζμπεκιστάν (World Tourism Organization, 2015).

Η εν λόγω διαδρομή έχει ως στόχο την ανάπτυξη του τουρισμού και τη διασφάλιση της πολιτιστικής κληρονομιάς, με απώτερο σκοπό την διατήρηση της ταυτότητας του κάθε τόπου και της ανάδειξης του. Επιπλέον, μέσω του προγράμματος UNWTO Silk Road Programme στοχεύει στο να προσδιορίσει στρατηγικές ευκαιρίες για την οικονομική ανάπτυξη και δημιουργία θέσεων απασχόλησης, να καταγράψει τα διάφορα πολιτιστικά στοιχεία, να προωθήσει την συμμετοχικότητα από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και τέλος να παρέχει πληροφορίες για την υλοποίηση του έργου αλλά και την διεξαγωγή δράσεων στο πλαίσιο της πολιτιστικής διαδρομής (World Tourism Organization, 2015).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί, ότι την άνοιξη του 2017 ιδρύθηκε στην Ελλάδα το ευρωπαϊκό ερευνητικό κέντρο-παρατηρητήριο για το δρόμο του Μεταξιού. Η ανάθεση έγινε από το World Tourism Organization στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ο στόχος του ερευνητικού κέντρου-παρατηρητηρίου είναι η έρευνα και η ενίσχυση για την τουριστική ανάπτυξη, αλλά και οι πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των χωρών που περιλαμβάνει ο δρόμος του Μεταξιού.

3.4. Θεσμικό πλαίσιο για τις πολιτιστικές διαδρομές

Η πρόσφατη επιτυχία των πολιτιστικών διαδρομών έχει παρακινήσει πολλές διεθνείς επιτροπές και φορείς να προσδιορίσουν ένα νομικό πλαίσιο έτσι ώστε να τις προστατέψουν. Οι βασικοί φορείς σε αυτό τον τομέα είναι η Διεθνής Επιτροπή Πολιτιστικών Διαδρομών (International Committee on Cultural Routes (CIIC)) και το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Πολιτιστικών Διαδρομών (Severo, 2017).

Η Διεθνής Επιτροπή Πολιτιστικών Διαδρομών αποτελεί μια επιστημονική επιτροπή του ICOMOS η οποία προστατεύει τις πολιτιστικές διαδρομές μέσω της Διεθνούς Χάρτας για τις Πολιτιστικές Διαδρομές του 2008. Ο Διεθνής Χάρτης για τις Πολιτιστικές Διαδρομές του ICOMOS περιλαμβάνει, τον ορισμό και την έννοια των πολιτιστικών διαδρομών, την ταξινόμησή τους και το θεωρητικό πλαίσιο για τη διατήρηση, προστασία και ανάδειξη τους (Yisan, 2009). Επιπλέον, επισημαίνει ότι είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη τα ειδικά χαρακτηριστικά της κάθε διαδρομής πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως το εύρος, τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά και η αξία της συνολικά. Ως εκ τούτου, απαιτείται ένα σύστημα συντονισμένων δράσεων και ένα ειδικό νομικό πλαίσιο, ακολουθούμενο από διαδικασίες ανάλυσης της τρέχουσας κατάστασης, προκειμένου να αναπτυχθεί ένα στρατηγικό σχέδιο για την προστασία της κάθε διαδρομής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ένα τέτοιο σχέδιο όμως θα πρέπει να περιλαμβάνει μεθόδους για την πρόληψη αρνητικών επιπτώσεων λόγω αστικοποίησης ή παραμέλησης στις περιοχές της εκάστοτε διαδρομής. Ο κύριος στόχος του στρατηγικού σχεδίου πρέπει να είναι η διατήρηση της σημασίας και της ιστορικής αξίας της διαδρομής πολιτιστικής κληρονομιάς (Yisan, 2009).

Αυτό το έγγραφο, καθορίζει τις πολιτιστικές διαδρομές ως: οποιαδήποτε διαδρομή επικοινωνίας, είτε στη γη, στο νερό ή οποιουδήποτε άλλου τύπου, η οποία δεν έχει περιορισμούς και η οποία επίσης, χαρακτηρίζεται έχοντας τη δικιά της συγκεκριμένη δυναμική και ιστορική λειτουργικότητα και μπορεί να εκπληρώνει τις ακόλουθες συνθήκες: πρέπει να προκύπτει και να αντανακλά συγκεκριμένες κινήσεις ανθρώπων καθώς επίσης και πολυδιάστατες συνεχόμενες και αμοιβαίες ανταλλαγές αγαθών, ιδεών, γνώσεων και αξιών ανάμεσα σε ανθρώπους, χώρες, περιοχές ή

ηπείρους κατά τη διάρκεια σημαντικών χρονικών περιόδων. Πρέπει λοιπόν, κατά αυτό τον τρόπο να προάγει μια γόνιμη αλληλεπίδραση των πολιτισμών που έχουν επηρεαστεί στο χώρο και στο χρόνο όπως αντανακλάται και στα δύο στην υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά (Kirshenblatt-Gimblett 2004; Severo, 2017).

Όπως καθορίζεται στην εν λόγω Χάρτα, η επιτροπή η οποία δημιουργήθηκε το 1998 έχει ως στόχο την προστασία και την μελέτη των πολιτιστικών διαδρομών ιδιαίτερα σε σχέση με την προστασία, τη συντήρηση τη διατήρηση των μνημείων, κτηριακών συγκροτημάτων, αρχαιολογικών ευρημάτων, πολιτιστικών τοπίων και τοποθεσιών, καθώς αυτά συνδέονται μέσω των πολιτιστικών αξιών και των ιστορικών δεσμών. Ο παραπάνω ορισμός, είναι αρκετά ξεκάθαρος δίνοντας έμφαση στη σχέση ανάμεσα στις πολιτιστικές διαδρομές και την πολιτιστική κληρονομιά, επισημαίνοντας πώς η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι προαπαιτούμενο για την προστασία των πολιτιστικών διαδρομών. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η δράση της Διεθνούς Επιτροπής Πολιτιστικών Διαδρομών (International Committee on Cultural Routes (CIIC)) είναι σχετικά περιορισμένη, αφού αυτή η επιτροπή συνεδριάζει περιοδικά και δεν εκτελεί άμεσες δράσεις, αλλά μοιράζει αρμοδιότητες σε εθνικές επιτροπές. Συνεπώς, η εφαρμογή της Χάρτας για τον Πολιτιστικό Τουρισμό μπορεί να μην έχει την ίδια ισχύ παγκοσμίως (Severo, 2017).

Ένα πρώτο πρόγραμμα αφιερωμένο στις Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης, δημιουργήθηκε επίσημα το 1987 ώστε να προστατέψει το Camino de Santiago de Compostela το οποίο θεωρούνταν το πρώτο παράδειγμα ευρωπαϊκής πολιτιστικής διαδρομής. Τα επόμενα χρόνια το πρόγραμμα επεκτάθηκε και περιελάβανε και άλλες διαδρομές. Από το 1998 διευθύνεται από μια υπηρεσία του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Λουξεμβούργο το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο των Πολιτιστικών διαδρομών. Το 2010, η επιτροπή των υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης θέσπισε μια Διευρυμένη Συμφωνία (Enlarged Partial Agreement EPA), ώστε να δώσει τη δυνατότητα πιο στενής συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη που ενδιαφέρονταν για την ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών. Αυτή η συμφωνία, ενισχύει τη λειτουργία των πολιτιστικών διαδρομών σαν εργαλεία διεθνούς συνεργασίας. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με αυτή τη Συμφωνία (Enlarged Partial Agreement EPA) οι ευρωπαϊκές πολιτιστικές διαδρομές καθορίζονται ως: ένα πολιτιστικό, εκπαιδευτικό, πολιτισμικό και τουριστικό σχέδιο συνεργασίας που

στοχεύει στην ανάπτυξη και στην προαγωγή μιας διαδρομής ή μιας σειράς διαδρομών που βασίζονται σε μια ιστορική διαδρομή, μια πολιτιστική ιδέα, ένα πρόσωπο ή ένα φαινόμενο με διεθνιστική σπουδαιότητα και σημασία για την κατανόηση και το σεβασμό των κοινών ευρωπαϊκών αξιών (Severo, 2017).

Μέχρι αυτή τη στιγμή, δεν έχει θεσπιστεί θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές. Φυσικά το ερώτημα είναι εάν είναι απαραίτητο να υπάρξει θεσμικό πλαίσιο για τις πολιτιστικές διαδρομές, από τη στιγμή που πολιτιστική διαδρομή ορίζεται ένα προϊόν πολιτιστικού τουρισμού.

Β΄ ΜΕΡΟΣ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ

Κεφάλαιο 4

Μεθοδολογία σχεδιασμού πολιτιστικής διαδρομής

Σύμφωνα με το ICOMOS (ICOMOS, 2008), οι διαδρομές γίνονται εργαλεία για να μοιραζόμαστε τις αξίες σαν μια κοινή κληρονομιά που ξεπερνά τα εθνικά σύνορα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το ICOMOS (2008), αυτό που καθιστά την καινούργια πολιτιστική κληρονομιά πραγματικά ενδιαφέρουσα είναι η πολυπλοκότητα της. Η ιδέα των πολιτιστικών διαδρομών, υπονοεί μια αξία ως σύνολο. Επιπλέον, μια τέτοια πολυπλοκότητα εμπλουτίζεται από το γεγονός ότι πολλοί διαφορετικοί άνθρωποι, ταξιδιώτες και κάτοικοι, συμμετέχουν στον καθημερινό επανακαθορισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς που αντιπροσωπεύεται από αυτές τις διαδρομές. Όλοι συμμετέχουν φέρνοντας τη δικιά τους προσωπική ερμηνεία αυτού του κοινωνικού, πολιτιστικού και πνευματικού υπόβαθρου (Severo, 2017).

Μέσα από ένα ταξίδι στο χρόνο και στο χώρο, οι πολιτιστικές διαδρομές, έχουν τη δυνατότητα να αναδείξουν τον τρόπο, με το οποίο οι διαφορετικές κουλτούρες συμβάλουν στην κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά. Παράλληλα, αναδεικνύουν την ποικιλομορφία των ζωντανών πολιτισμών και της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Προσφέρουν πρόσβαση σε λιγότερο γνωστά μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος καθώς και σε πτυχές της ευρωπαϊκής ιστορίας και των ευρωπαϊκών πολιτισμών. Καταστούν έτσι δυνατή την ανακάλυψη νέων προορισμών και την ανάδειξη ξεχασμένων ή κρυφών πτυχών της κληρονομιάς ενός τόπου (Häfele, 2013).

Καθοριστικής σημασίας βήμα για τον σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής, αποτελεί η συγκέντρωση των σημείων που θα περιλαμβάνονται στην πολιτιστική διαδρομή (Meyer, 2004). Ο σχεδιασμός μια πολιτιστικής διαδρομής είναι μια πολύπλοκη διαδικασία που προσφέρει ωστόσο, σημαντικές ευκαιρίες στην ανάπτυξη

του τουριστικού σχεδιασμού. Μια πολιτιστική διαδρομή εμπεριέχει όλες τις ιδιαιτερότητες και την μοναδικότητα μιας περιοχής (Carbone, 2016).

Είναι πολύ σημαντικό, οι διαδρομές να σχεδιάζονται με προτεραιότητα την προστασία των πόρων, καθώς και με την επιστημονική σοβαρότητα που απαιτεί η φύση τους και η δυνητική τουριστική πελατεία τους. Για το σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής θα πρέπει να οριστεί μια ολιγομελής ομάδα σχεδιασμού, ώστε να προβεί στην καταγραφή των διάφορων αξιοθέατων που θα περιλαμβάνει η διαδρομή (αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία όλων των εποχών, ιστορικά γεγονότα ανάλογα με το συνεκτικό θέμα που θα επιλεγεί), καθώς και θέματα επαγγελματικής φύσης, με στόχο να καταστεί δυνατή η σύνδεση της διαδρομής με την τοπική επιχειρηματικότητα (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.). Οι πολιτιστικές διαδρομές επιτρέπουν την διεύρυνση του κοινού τους καθώς έχουν τη δυνατότητα να καλύψουν τις ανάγκες διάφορων ηλικιών αλλά και ποικίλων ενδιαφερόντων και αυτό γιατί η περιήγηση σε μια πολιτιστική διαδρομή έχει εκπαιδευτικό, ψυχαγωγικό, μορφωτικό χαρακτήρα και όχι μόνο (Interreg Europe, 2017).

Σύμφωνα με την Beljan Iskrin (2019: 2-3), τα βήματα σχεδιασμού για την δημιουργία μιας πολιτιστικής διαδρομής περιλαμβάνουν τα παρακάτω κριτήρια, τα οποία βοηθούν σε μια τεκμηριωμένη επιλογή των σημείων που θα συμπεριληφθούν στην πολιτιστική διαδρομή (Beljan Iskrin, 2019):

- ✓ Ανάλυση μιας διευρυμένης λίστας με σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος σχετικά με το θέμα της πολιτιστικής διαδρομής. Επιπλέον, ανάλυση μιας διευρυμένης λίστας προτεινόμενων τοποθεσιών της πολιτιστικής διαδρομής. Η ανάλυση των σημείων που θα συμπεριληφθούν στην πολιτιστική διαδρομή γίνεται με βάση καθορισμένα κριτήρια. Μπορούν να εφαρμοσθούν τα ακόλουθα κριτήρια:
  - I. Ποιότητα, οπτική και αισθητική, καλλιτεχνική (Visual and aesthetic qualities)

    Έμφαση στην ποιότητα και όχι μόνο στην οπτική αρτιότητα.
  - II. Ιστορική και πολιτιστική αξία (Historical & cultural significance)

    Σύνδεση των σημείων που θα επιλεγούν με ιστορικά γεγονότα, ή παραδόσεις γνωστές και άγνωστες ιστορίες οι οποίες συνδέονται μαζί τους.

III. Φυσικό περιβάλλον (Natural Beauty)
Επιλογή σημείων με έμφαση στο φυσικό τοπίο

IV. Τουρισμός (Tourism)
Προώθηση του τουρισμού σε περιφερειακές ενότητες που δεν έχει αναπτυχθεί και δεν έχουν αναδειχθεί τα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος και οι παραδόσεις του τόπου

V. Κατάσταση (Condition)
Αξιολόγηση της κατάστασης κάθε σημείου. Επιπλέον, αξιολόγηση των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών στις οποίες βρίσκεται κάθε σημείο ενδιαφέροντος και πιο συγκεκριμένα περιοχές χωρίς πολιτικές, θρησκευτικές εντάσεις ή βία

VI. Πρόσβαση (Accessibility)
Σύνδεση με οδικό δίκτυο για πρόσβαση των επισκεπτών με ασφάλεια. Επιπλέον, ύπαρξη σε κοντινή απόσταση καταλυμάτων, εστιατορίων, πρατηρίων καυσίμων και άλλων υποδομών (χώροι στάθμευσης, χρήση τουαλέτας).

Επίσης, λαμβάνοντας υπόψη, την μελέτη για τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα, η οποία προέρχεται από το μη κερδοσκοπικό σωματείο «Διάζωμα», το οποίο συνέταξε έναν ενημερωτικό οδηγό για προγράμματα πολιτιστικών διαδρομών, για να υλοποιηθεί μια πολιτιστική διαδρομή θα πρέπει να πραγματοποιηθούν μια σειρά από μελέτες, έργα και οργανωτικές δράσεις. Η μελέτη αυτή που συντάχθηκε από τους Ζηρίνη, Σοφικίτου, και Χατζηνικολάου (χ.χ), αφορά στην δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών με επεμβατικό χαρακτήρα, καθώς περιλαμβάνει αποκαταστάσεις μνημείων και δημιουργία υποδομών. Πιο συγκεκριμένα (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.):

- ✓ Οι τεχνικές μελέτες και τα έργα που απαιτούνται αφορούν:

I. την αποκατάσταση και ανάδειξη των μνημείων, καθώς και την βελτίωση των επισκέψεων στους αρχαιολογικούς χώρους

II. την λεπτομερή καταγραφή των υποδομών με στόχο τη δημιουργία ή και τη βελτίωση τους. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι εκτός από τα αρχαιολογικά ευρήματα είναι απαραίτητο να υπάρχουν και έργα υποδομής στους χώρους επίσκεψης. Για παράδειγμα, πυροπροστασία,

αντικεραυνική προστασία, αποχέτευση ομβρίων καθώς και βελτιώσεις της προσπέλασης και της στάθμευσης στους χώρους.

- ✓ Οι οργανωτικές δράσεις. Δηλαδή η πρόβλεψη που θα πρέπει να ληφθεί για τις παρακάτω ενέργειες.

  I. Σχεδιασμός marketing plan με πρόταση για branding, σχεδιασμός λογοτύπου καθώς και δημιουργικού της διαδρομής. Το marketing plan είναι απαραίτητο να υλοποιηθεί και να τηρηθεί για ένα χρονικό διάστημα 3 έως 5 ετών ώστε να μπορέσουν να αξιολογηθούν τα αποτελέσματα τους και η ανάγκη τροποποίησης ή ανανέωσης τους. Το marketing plan θα βοηθήσει στην υπόδειξη των αγορών, στα τμήματα αγορών και στους τρόπους προσέγγισης ζήτησης ειδικών ενδιαφερόντων. Τέλος, μέσω του branding θα επιδιωχθεί η καθιέρωση της ταυτότητας της πολιτιστικής διαδρομής.

  II. Σχεδιασμός των μέσων. Δηλαδή σχεδιασμός ενεργειών με στόχο τη διαφήμιση και τις δημόσιες σχέσεις.

  III. Σχεδιασμός και υλοποίηση ενός event για την έναρξη της διαδρομής με στόχο τη γνωστοποίηση της.

  IV. Αναθεώρηση και επικαιροποίηση του marketing plan.

  V. Δράσεις προβολής. Διαφημιστικές ενέργειες και εξέλιξη δημοσίων σχέσεων.

  VI. Μελέτη, με στόχο την οργάνωση συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στα οφέλη της διαδρομής. Μέσα από αυτή, θα εκπονηθούν οι προδιαγραφές για κάθε κλάδο καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος, καταστήματα λιανικής πώλησης που απευθύνονται στους επισκέπτες της πολιτιστικής διαδρομής. Επιπλέον, σύνδεση της πολιτιστικής διαδρομής με καταστήματα με τοπικά προϊόντα καθώς και με τοπικούς παραγωγούς και μελέτη ένταξη τους στη διαδρομή.

  VII. Εφαρμογή της παραπάνω μελέτης.

VIII. Συντήρηση και συνεχόμενη ενημέρωση της ιστοσελίδας της πολιτιστικής διαδρομής και πιθανή αναθεώρηση.

IX. Ανάπτυξη ψηφιακής στρατηγικής επικοινωνίας.

- Ψηφιοποίηση και καταχώρηση φωτογραφιών, βίντεο και κειμένων τεκμηρίωσης για τα αξιοθέατα που περιλαμβάνονται στην πολιτιστική διαδρομή.

- Δημιουργία ειδικής ιστοσελίδας πολιτιστικού και τουριστικού περιεχομένου, η οποία θα είναι συμβατή με έξυπνες φορητές συσκευές. Δηλαδή, ψηφιακοί χάρτες οι οποίοι θα παρουσιάζουν τη πολιτιστική διαδρομή και τα άλλα πολυθεματικά αξιοθέατα στο πλαίσιο της ευρύτερης περιοχής στην οποία ανήκουν. Μέσω ειδικών διαδικτυακών εφαρμογών θα είναι εφικτή η προετοιμασία της επίσκεψης για παράδειγμα ξενοδοχεία, εστιατόρια, περίπατοι άλλα αξιοθέατα. Επιπλέον, η ένταξη της διαδρομής ως προορισμού σε δημοφιλείς τουριστικές πλατφόρμες θα βοηθήσει σημαντικά στην προβολή της πολιτιστικής διαδρομής.

- Ένταξη της διαδρομής στα κοινωνικά δίκτυα, όπως facebook, pinterest, Twitter, με στόχο τη δημιουργία μιας ψηφιακής κοινότητας.

- Ανάπτυξη ψηφιακών εφαρμογών και δημιουργία εγκαταστάσεων και εκθεμάτων τα οποία θα λειτουργούν ως ερμηνευτικά κέντρα στα οποία θα παρέχονται στους επισκέπτες πρόσβαση στο διαδίκτυο, σε ακουστικές ξεναγήσεις και διαδραστικές εφαρμογές.

X. Συγκοινωνιακή προσέγγιση της σήμανσης για την πρόσβαση στους χώρους της πολιτιστικής διαδρομής. Η εν λόγω μελέτη, είναι απαραίτητο να εκπονηθεί από συγκοινωνιολόγο.

XI. Προσδιορισμός προδιαγραφών με στόχο την επιλογή γραφείου ή γραφείων, που θα εκτελεί τη διαδρομή (το οποίο θα διαθέτει και έντυπο υλικό ενώ θα έχει προβολή και μέσω της ιστοσελίδας) και κατάρτιση πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τουριστικά γραφεία.

XII. Πρόβλεψη ενός συστήματος διαχείρισης επισκεπτών στους πιο πολυσύχναστους χώρους και μουσεία, καθώς και δυνητικά σε όλους τους χώρους της πολιτιστικής διαδρομής, όπου δεν υφίσταται (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.).

Σύμφωνα με το ICOM Australia μια πολιτιστική διαδρομή αποτελείται από τα ακόλουθα στοιχεία (ICOM Australia, χ.χ.):

I. Πλαίσιο
   Σχέση μεταξύ της πολιτιστικής διαδρομής και του φυσικού της περιβάλλοντος.
II. Περιεχόμενο
   Υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά.
III. Διαπολιτισμικότητα
   Σύνδεση λαών και ανταλλαγή ιδεών.
IV. Ποιότητα
   Η υλική πολιτιστική κληρονομιά σε συνδυασμό με την άυλη πολιτιστική κληρονομία από κοινού δημιουργούν μια ξεχωριστή διαδρομή (ICOM Australia, χ.χ.).

Σύμφωνα με το διαπεριφερειακό έργο CERTESS project – Cultural European Routes. Transferring Experience, Sharing Solutions, τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσουν όσοι επιθυμούν να ξεκινήσουν τη δημιουργίας μια πολιτιστικής διαδρομής είναι, αρχικά να προσδιοριστεί το θέμα και το γεωγραφικό πλάτος της διαδρομής, τεκμηρίωση των πολιτιστικών πόρων που θα περιλαμβάνει η διαδρομή, οργάνωση του περιεχομένου της διαδρομής σε μια συγκεκριμένη δικτυακή βάση δεδομένων (Capp, χ.χ.). Το CERTESS είναι ένα έργο το οποίο υλοποιήθηκε από δώδεκα περιφερειακούς εταίρους δέκα χωρών, μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και

συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης στο πλαίσιο του προγράμματος INTERREG IVC. Αποσκοπούσε στο να καθιερώσει και να μοιραστεί ένα κοινό μεθοδολογικό πλαίσιο, αναφορικά με τον τρόπο ανάπτυξης, διαχείρισης και ενίσχυσης των πολιτιστικών διαδρομών στην Ευρώπη. Οι εταίροι που συμμετείχαν, συνέβαλαν στη χρήση τεκμηριωμένων ορθών πρακτικών και μέσων διοίκησης για τη διαμόρφωση πολιτιστικών διαδρομών, τα οποία έχουν ως στόχο την προώθηση του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού στην εκάστοτε περιοχή καθώς και στην ευρύτερη περιοχή (CERTESS Project, 2014). Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με την Γενική Συντονίστρια του CERTESS Project, κυρία Capp S., το έργο ασχολήθηκε με τη δημιουργία ενός μεθοδολογικού πλαισίου για τον τρόπο ανάπτυξης και διαχείρισης των πολιτιστικών διαδρομών, χρησιμοποιώντας βέλτιστες πρακτικές ανάπτυξης διαδρομών και μέσα διοίκησης που στοχεύουν στην προώθηση του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού. Σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης, οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν: *ιστορικές "γραμμές" που συνδέουν μία ή περισσότερες περιφέρειες και διαθέτουν ως συνεκτικό στοιχείο ένα θέμα του οποίου το ιστορικό, καλλιτεχνικό ή κοινωνικό ενδιαφέρον αποδεικνύεται ευρωπαϊκό είτε λόγω της γεωγραφικής διάταξης της διαδρομής είτε, λόγω του περιεχομένου και της σημασίας της.* Καθώς, οι περισσότερες πολιτιστικές διαδρομές της Ευρώπης, δεν διέθεταν ολοκληρωμένες μεθοδολογίες και μέσα διοίκησης για την εφαρμογή αποτελεσματικών στρατηγικών σε περιφερειακό επίπεδο, όπως συμπληρώνει η Capp (χ.χ.: 1), το έργο ήρθε να καλύψει αυτό το κενό (Capp, χ.χ.).

Το περιφερειακό επίπεδο του έργου, επιλέχθηκε ως σημείο αναφοράς για την προώθηση των πολιτιστικών διαδρομών, προκειμένου να βοηθήσουν τις περιφέρειες να συνεργαστούν καλύτερα, να ανταλλάξουν εμπειρίες και να μοιραστούν λύσεις με στόχο την εφαρμογή των πολιτιστικών διαδρομών ως σημαντικό στοιχείο της ευρωπαϊκής ηπείρου. Ουσιαστικά, το έργο είναι διαπεριφερειακό και στην πραγματικότητα επιθυμεί να λειτουργήσει ως λύση στην εξασφάλιση των περιφερειακών ανταλλαγών και την επίτευξη κοινών ορισμών, προτύπων, δεικτών, μεθόδων διδασκαλίας και καθοδήγησης για την ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών. Ως φορέας επίβλεψης και συντονισμού ορίστηκε το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτου Πολιτισμικών Διαδρομών που εδρεύει στο Λουξεμβούργο. Πρόκειται για ένα φορέα υλοποίησης πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης όπου

βοηθά στην προετοιμασία προτάσεων νέων πολιτιστικών διαδρομών για την κατάθεση τους στο Συμβούλιο της Ευρώπης, την υλοποίηση της πολιτιστικής διαδρομής και την παρακολούθηση της μακροπρόθεσμα. Με αυτό τον τρόπο το Ινστιτούτου Πολιτισμικών Διαδρομών βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, ενεργώντας ως σύνδεσμος μεταξύ των φορέων των πολιτιστικών διαδρομών και των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τοπικές και περιφερειακές αρχές και άλλα ιδρύματα που ασχολούνται με τον πολιτιστικό τουρισμό (CERTESS Project, 2014). Το έργο CERTESS προσδίδει νέα αξία στις πολιτιστικές διαδρομές και προσδοκά να συμβάλει τα επόμενα χρόνια στην προώθηση τους ως μέρος ενός ποικίλου και πολυκλαδικού δικτύου στην Ευρώπη. Παρακάτω ακολουθεί ο χάρτης με τις χώρες οι οποίες συμμετείχαν στον εν λόγο έργο. Η γεωγραφική κατανομή των εταίρων στο χάρτη αποκαλύπτει τη δυσκολία του εγχειρήματος με το συνδυασμό εμπειριών, λειτουργικών μεθόδων και διαδικασιών που θα έπρεπε να εναρμονίσουν οι υπεύθυνοι του έργου. Ωστόσο, όλα αυτά ήρθαν σε ισορροπία μέσα από μια κοινή βάση τόσο για κοινές όσο και για τοπικές δραστηριότητες (CERTESS Project, 2014).

CERTESS project map

12 partners from 10 EU Member Countries

Πηγή: CERTESS Project[174]

Η καινοτομία του CERTESS έγκειται στην ανάπτυξη των σχεδίων υλοποίησης της πολιτιστικής διαδρομής με στόχο τη σωστή διοίκηση τους. Η συμμετοχή των εταίρων στο έργο, τους βοήθησε να εντοπίσουν και να αντιμετωπίσουν με στρατηγικό τρόπο, ορισμένα από τα κύρια θέματα της διοίκησης της πολιτιστικής κληρονομιάς,

[174] Διαθέσιμο στο:
http://certess.culture-routes.lu/sites/default/files/project-docs/Certess-Final%20Publication.pdf

και συγκεκριμένα θέματα όπως τη δημιουργία ή την επέκταση της πολιτιστικής διαδρομής, την παροχή της απαραίτητης υποστήριξης σε υποδομές καθώς και τη διασφάλιση της ποιότητας και ασφάλειας των προτύπων για την υλοποίησή τους. Με τον τρόπο αυτό, το έργο συνέβαλε στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη. Μέσα από το έργο διατυπώθηκαν οι στόχοι που σχετίζονται με τη μεθοδολογία που εφαρμόζεται σε πρωτοβουλίες σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών, οι οποίοι είναι (CERTESS Project, 2014):

I. Γνώση, ως βάση ανάπτυξης

   Δημιουργία βάσης γνώσεων στον τομέα της αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς σύμφωνα με το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο, με στόχο την τεκμηρίωση της πολιτιστικής διαδρομής.

II. Ανάπτυξη ικανοτήτων

   Δημιουργία πολιτιστικής διαδρομής με βάση την ενίσχυση της συμμετοχής των περιφερειακών και τοπικών φορέων ως υπεύθυνων χάραξης πολιτικής σε συνεργασία με άλλους ενδιαφερόμενους φορείς, ενίσχυση της συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και τέλος την προώθηση τοπικών επιχειρήσεων και προϊόντων που σχετίζονται με την πολιτιστική διαδρομή, εξασφαλίζοντας την ενσωμάτωσή τους σε αυτό το εγχείρημα και βελτιώνοντας το επίπεδο ποιότητας των προϊόντων.

III. Βιωσιμότητα

   Η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών έχει τη δυνατότητα να συμβάλει στην οικονομική και βιώσιμη ανάπτυξη. Οι παράγοντες, κυρίως οι οικονομικοί, που εμπλέκονται στη διαδρομή, θα πρέπει να έχουν κοινή αντίληψη για το πώς λειτουργεί το σύστημα των πολιτιστικών διαδρομών, ποιος είναι ο ρόλος τους και πώς θα μπορέσουν να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες των ταξιδιωτών, λαμβάνοντας επίσης υπόψη τα περιβαλλοντικά ζητήματα που συνδέονται με την πολιτιστική διαδρομή (CERTESS Project, 2014).

Η μεθοδολογία που εφαρμόσθηκε στο έργο, αποσκοπεί στην καθιέρωση μιας ευρωπαϊκής διαδικασίας αναφορικά με τον καθορισμό, τη διάρθρωση και την προώθηση μιας βιώσιμης πολιτιστικής διαδρομής, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη. Επιπλέον, αποσκοπεί στη δημιουργία κοινών εργαλείων για τις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βελτίωση της κοινωνικής οικονομίας και της ανταγωνιστικότητάς τους, διατηρώντας συγχρόνως την τοπική πολιτιστική κληρονομιά (Capp, χ.χ.).

Το έργο CERTESS ξεκίνησε από την ανάγκη να καταγραφεί μια μεθοδολογία για την ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών, αντιμετωπίζοντας τις ελλείψεις που υπάρχουν σε αυτό τον τομέα (Capp, χ.χ.). Μέσα λοιπόν από το έργο, διαμορφώθηκε ένα πλαίσιο για τη δημιουργία μιας νέας πολιτιστικής διαδρομής, σύμφωνα πάντα με τις αρχές που διέπουν τις Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης (Capp, χ.χ.):

I. Θέμα

   Η επιλογή του θέματος μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι απαραίτητο να πληροί τα κριτήρια από τον κατάλογο που έχει θεσπίσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Πολιτιστικών Διαδρομών, όπως αναφέρονται στην Ενότητα ΙΙ[175]:

   1. να είναι αντιπροσωπευτικό των ευρωπαϊκών αξιών
   2. να ερευνηθεί και να αναπτυχθεί από διεπιστημονικές ομάδες από διαφορετικές περιοχές της Ευρώπης, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί ότι οι δράσεις και τα έργα, τα οποία θα υλοποιηθούν, είναι κοινά αποδεκτά
   3. να είναι ενδεικτικό της ευρωπαϊκής μνήμης, ιστορίας και πολιτιστικής κληρονομιάς και να συμβάλει στην ερμηνεία της πολυμορφίας της σημερινής Ευρώπης

[175] Διαθέσιμο στο: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c69fe

4. να προσφέρει πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εμπειρίες για τους νέους, οι οποίες να είναι σύμφωνες με τις ιδέες και τις ανησυχίες του Συμβουλίου της Ευρώπης στους εν λόγω τομείς
5. να επιτρέπει την ανάπτυξη πρωτοβουλιών και υποδειγματικών καινοτόμων σχεδίων στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού και της βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης
6. να προσφέρεται για την ανάπτυξη των τουριστικών προϊόντων, σε συνεργασία με τουριστικά γραφεία και επιχειρήσεις που στοχεύουν στην προσέλκυση του κοινού, συμπεριλαμβανομένων και σχολικών ομάδων

II. Δημιουργία δικτύου

Δημιουργία και ανάπτυξη δικτύου. Σχέσεων συνεργασίας, νομικών και επιχειρησιακών, τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο

III. Καλές πρακτικές-Εμπειρία

Η συσσώρευση των εμπειριών είναι ο πυρήνας της μεθοδολογίας και η βάση για τα τελικά συμπεράσματα. Οι σχετικές εμπειρίες με αυτό τον τρόπο, αναλύονται, αναθεωρούνται, συγκρίνονται με στόχο να επαναπροσδιορισθούν και να αποτελέσουν τη βάση των μελλοντικών ενεργειών

IV. Διοίκηση

Αφορά όλες τις ενέργειες που θα πρέπει να πραγματοποιηθούν για την ανάπτυξη και διαχείριση μιας πολιτιστικής διαδρομής.

V. Ομάδα στόχος πολιτιστικής διαδρομής και επικοινωνία

Η προβολή αποτελεί σημαντική πτυχή κάθε έργου, μέσω της στρατηγικής επικοινωνίας που θα σχεδιασθεί

Εν κατακλείδι, τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσουν όσοι επιθυμούν να ξεκινήσουν τη δημιουργίας μια πολιτιστικής διαδρομής είναι, αρχικά να προσδιοριστεί

το θέμα και το γεωγραφικό πλάτος της διαδρομής, τεκμηρίωση των πολιτιστικών πόρων που θα περιλαμβάνει η διαδρομή, οργάνωση του περιεχομένου της διαδρομής σε μια συγκεκριμένη δικτυακή βάση δεδομένων.

Στη φάση του σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών είναι σημαντικό να θέτονται κάποιοι βασικοί στόχοι για την βιωσιμότητα της διαδρομής. Ένας πρώτος στόχος είναι να αυξηθεί η συνολική ελκυστικότητα του προορισμού, με απώτερο σκοπό την προσέλκυση νέων επισκεπτών καθώς και την δημιουργία ενός κοινού που θα επιστρέφει σε τακτά χρονικά διαστήματα. Επίσης, είναι σημαντικό στα σημεία της πολιτιστικής διαδρομής να συμπεριληφθούν και πολιτιστικοί πόροι οι οποίοι δεν είναι τόσο γνωστοί και προβεβλημένοι. Επιπλέον, ανάλογα με την πολιτιστική διαδρομή ένας ακόμη στόχος θα μπορούσε να είναι και η αύξηση των διανυκτερεύσεων των επισκεπτών της διαδρομής, καθώς και η μέριμνα για την διασπορά των εσόδων στις επιχειρήσεις, κάτι το οποίο μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την κίνηση των επισκεπτών κατά μήκος της διαδρομής και σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο εύρος στην περιοχή ή στις περιοχές που περιλαμβάνονται στην πολιτιστική διαδρομή (Meyer, 2004; Hill & Gibbons 1994).

Επίσης, είναι απαραίτητο κατά τον σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής, οι ιθύνοντες να μεριμνούν και για τις ανάγκες των επισκεπτών, καθώς είναι σημαντικό να πληρούνται οι απαιτήσεις τους. Για τον λόγο αυτό, η πληροφόρηση είναι κρίσιμο στοιχείο σε μια πολιτιστική διαδρομή. Πρέπει να παρέχονται πληροφορίες για τις τοποθεσίες που έχουν επιλεγεί καθώς και ενημερωτικές πινακίδες, με το διακριτικό λογότυπο της εκάστοτε διαδρομής με στόχο τη σωστή καθοδήγηση των ταξιδιωτών (Carbone, 2016). Οι επισκέψεις είναι απαραίτητο να προβλέπουν ξενάγηση (δια ζώσης ή και ψηφιακή) για όλα τα πολιτιστικά αξιοθέατα που περιλαμβάνονται στη πολιτιστική διαδρομή. Επιπλέον, θα πρέπει να είναι εξασφαλισμένη η πλήρης ερμηνεία και πληροφόρηση, σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή, υλικό στο οποίο θα μπορεί να έχει πρόσβαση ο εν δυνάμει επισκέπτης πριν, κατά και μετά την επίσκεψη (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.).

Επιπλέον, είναι απαραίτητο κατά μήκος της διαδρομής να υπάρχουν υποδομές για ξεκούραση και σίτιση των ταξιδιωτών. Χαρακτηριστικά θα αναφερθούμε στην πολιτιστική διαδρομή Santiago de Compostela κατά μήκος της οποίας έχουν δημιουργηθεί χώροι ξεκούρασης, οι οποίοι είναι παρόμοιοι με τους χώρους

ξεκούρασης που χρησιμοποιούσαν οι προσκυνητές που έκαναν αυτή την διαδρομή στο παρελθόν, τα λεγόμενα albergue. Με αυτό τον τρόπο, οι ιθύνοντες της διαδρομής θέλανε να δώσουν την δυνατότητα στους σημερινούς ταξιδιώτες να ζήσουν την αυθεντική εμπειρία αυτής της ιστορικής διαδρομής. Η ύπαρξη των albergue δεν αποκλείει την ύπαρξη ξενοδοχείων. Κατά μήκος της διαδρομής υπάρχουν ξενοδοχεία και άλλα καταλύματα δίνοντας τη δυνατότητα στους ταξιδιώτες να επιλέξουν εκείνοι τον χώρο ανάπαυσης. Στα σημεία συνάντησης της πολιτιστικής διαδρομής, καταλύματα, χώροι εστίασης ή και άλλοι χώροι, προωθείται ο διαπολιτισμικός διάλογος μεταξύ των ταξιδιωτών. Είναι σημαντικό οι εγκαταστάσεις που υπάρχουν κατά μήκος ιστορικών πολιτιστικών διαδρομών να είναι εναρμονισμένες με την παράδοση και στη συγκεκριμένη περίπτωση με το πνεύμα του προσκυνήματος (Carbone, 2016).

Οι νέες τεχνολογίες τα τελευταία χρόνια έχουν ενταχθεί και στην υποστήριξη πολιτιστικών διαδρομών. Η τεχνολογική ανάπτυξη συνέβαλε στην ανάπτυξη μιας μεθοδολογίας για το σχεδιασμό διαδρομών, εργαλεία τα οποία συλλέγουν, οργανώνουν και επεξεργάζονται πληροφορίες με αυτοματοποιημένο τρόπο. Το GIS (Geographical Information System) αποτελεί ένα διαδεδομένο εργαλείο (Carbone, 2016).

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές δεν συγκρούονται και ούτε αλληλεπικαλύπτουν μνημεία, πόλεις, πολιτιστικά τοπία, βιομηχανική κληρονομιά, αλλά συνυπάρχουν αρμονικά μέσα στην τροχιά μιας διαδρομής η οποία ενισχύει την σημασία των σημείων πολιτιστικού ενδιαφέροντος που περιλαμβάνει. Μάλιστα, αυτό το διεπιστημονικό κοινό πλαίσιο δημιουργεί νέες σχέσεις μεταξύ των σημείων με νέες προοπτικές, κατανόηση και επικοινωνία μεταξύ των λαών, αλλά και ενίσχυση της συνεργασίας με στόχο την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (ICOMOS, 2008).

Επιπλέον, να έχουμε στο μυαλό μας το κοινό στο οποίο απευθυνόμαστε. Σε μια πρώτη ανάλυση το κοινό στόχος, αποτελούν οι πολιτιστικοί τουρίστες για τους οποίους το κίνητρο των ταξιδιών τους είναι ο πολιτισμός και οι οποίοι μέσα από τα ταξίδια τους αναζητούν την εμπειρία της επαφής και της γνωριμίας με διαφορετικές κουλτούρες και με έναν διαφορετικό τρόπο ζωής. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι πολιτιστικοί τουρίστες στις αποδράσεις τους δεν επιθυμούν να επαναλαμβάνουν τις δραστηριότητες της καθημερινής τους ρουτίνας και κυρίως επιλέγουν ένα διαφορετικό τρόπο ζωής, πιο

ήρεμο. Για τους παραπάνω λόγους, είναι σημαντικό κατά τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών να θυμόμαστε τις προσδοκίες του εν δυνάμει κοινού μας που στην προκειμένη περίπτωση είναι οι επισκέπτες του πολιτιστικού τουρισμού, για τους οποίους οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν μια διαδικασία ανακάλυψης και συνειδητοποίησης της περιοχής (Sabır, 2019). Οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν έναν πιο ήρεμο τρόπο ζωής, δίνοντας την δυνατότητα στο επισκέπτη να έρθει σε επαφή με την ιστορία, την φύση, την τοπική γαστρονομία και γενικά με όλη την κουλτούρα του τόπου όπου επισκέπτεται.

Επίσης, η συμμετοχή της κοινότητας θα πρέπει να είναι εξασφαλισμένη, καθώς η συνεργασία των αρχαιολόγων, των ιστορικών και των διαχειριστών πολιτιστικής κληρονομιάς με τους κατοίκους της περιοχής μπορεί να φέρει θετικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού (Burtenshaw & Palmer, 2014). Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας καθώς και στις τοπικές επιχειρήσεις, εξασφαλίζοντας ότι δεν θα υπάρχουν μονοπώλια στην παροχή προϊόντων και υπηρεσιών (Suárez-Inclán, 2005).

4.1. Ο αντίκτυπος των πολιτιστικών διαδρομών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο

Οι επιπτώσεις του τουρισμού είναι πολυδιάστατες και αφορούν το σύνολο των χαρακτηριστικών του προορισμού. Τα οφέλη που συνήθως συνδέονται με την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, είναι η αύξηση των κονδυλίων για τη συντήρηση των ευρημάτων και τη διατήρηση των υποδομών, η αναβίωση τεχνών και παραδόσεων της περιοχής, η αύξηση της απασχόλησης με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, το πρόσθετο εισόδημα για τις τοπικές επιχειρήσεις, η βελτίωση της φορολογικής βάσης, η μέριμνα για προβολή της κοινότητας, η καλύτερη χρήση των δημοτικών υποδομών και εγκαταστάσεων και τέλος η συνειδητοποίηση των ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών από τους πολίτες της περιοχής (Jamieson, 1994; Lourens, 2007). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission) η βιομηχανία πολιτισμού και δημιουργίας στην Ευρώπη κατέχει το 70% της παγκόσμιας

αγοράς, αποτελώντας τον καλύτερο πρεσβευτή βιομηχανίας της γηραιάς ηπείρου (European Commission, 1998; Λαζαρέτου, 2014).

Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού, οι οποίες συνδέουν μεταξύ τους μεμονωμένες τοποθεσίες επιλέγοντας ένα κοινό συνεκτικό στοιχείο (Timothy, 2017). Επίσης, έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν και να αυξήσουν τις θέσεις εργασίας στις περιοχές που εκτείνονται και να ενισχύσουν το εισόδημα των περιοχών αυτών (Timothy & Boyd 2014), προάγοντας παράλληλα την βιώσιμη μορφή τουρισμού και ανάπτυξης (COE 2011, Mansfeld 2015). Στο σημείο αυτό, θα σταθούμε στα οφέλη τα οποία μπορούν να προσφέρουν οι πολιτιστικές διαδρομές, σε διαφόρους τομείς, όπως έχουν καταγραφεί από το World Tourism Organization (UNWTO). Οι πολιτιστικές διαδρομές, έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν νέα τουριστικά προϊόντα, σύμφωνα με τις νέες τάσεις του τουρισμού. Ο συνδυασμός πολιτιστικών και τουριστικών προϊόντων μπορεί να προσφέρει νέες μοναδικές εμπειρίες που συνδυάζουν, τη γνώση, την ανακάλυψη και τη διασκέδαση. Ένα σημαντικό όφελος που μπορούν να αποφέρουν, είναι η οικονομική ανάπτυξη των περιοχών, που συμμετέχουν σε πολιτιστικές διαδρομές και κυρίως με την επένδυση μέρους των εσοδών, στη συντήρηση των μνημείων της διαδρομής (World Tourism Organization, 2015). Ο θετικός αντίκτυπος των πολιτιστικών διαδρομών στην τοπική οικονομική ανάπτυξη είναι ιδιαίτερα σημαντικός, όπως και στην περίπτωση της πολιτιστικής διαδρομής Via Francigena (Berti, 2013; Cerquetti κ. συν, 2014). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2010 υπογράμμισε τον σημαντικό ρόλο των διασυνοριακών διαδρομών και την επίδραση που μπορούν να έχουν στον τομέα του τουρισμού (European Commission, 2010).

Επιπλέον, στα οφέλη των πολιτιστικών διαδρομών περιλαμβάνονται η προσέλκυση νέων τουριστών στην περιοχή καθώς και την επανάληψη της επίσκεψης τους, αύξηση της διάρκειας διαμονής τους, διαφορετική και πιο οργανωμένη προσέγγιση των τοπικών προϊόντων με την βοήθεια του μάρκετινγκ (Zabbini, 2012). Συμπερασματικά, η ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών, μπορεί να διαδραματίσει θεμελιώδη ρόλο, στην προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης, με θετικές συνέπειες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Επίσης, η ανάπτυξη τους, έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει ευκαιρίες, για τη διασυνοριακή συνεργασία, καθώς και για την ανάπτυξη ενός branding, μέσω της ανάδειξης και παράλληλα της διαφύλαξης, υλικής και άυλης

πολιτιστικής κληρονομίας. Όπως αποδεικνύεται, οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν σημαντικές ευκαιρίες για την αειφόρο ανάπτυξη του πολιτισμού και του τουρισμού. Τέλος, οι πολιτιστικές διαδρομές ως ένα είδος πολιτιστικού προϊόντος, έχουν τη δύναμη, να ενθαρρύνουν τα μέλη της κοινότητας για συμμετοχή τους στις πολιτιστικές δραστηριότητες (Ashworth et al., 2007; Weick, 1995; World Tourism Organization, 2015). Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι σύμφωνα με την Λαζαρέτου (2014) η τεχνολογία, η αναζήτηση της απόκτησης δυνατών εμπειριών και ο τουρισμός, αποτελούν τους τρείς κύριους μοχλούς ανάπτυξης της οικονομίας του πολιτισμού και της δημιουργίας. Αυτή η άμεση σχέση μεταξύ της έννοιας του πολιτισμού και της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας με την έννοια της οικονομίας της αγοράς γέννησε ένα καινούργιο τομέα, αυτόν του πολιτισμού και της δημιουργίας. Ο νέος αυτός τομέας με την σειρά του, ανέδειξε ένα νέο πεδίο ενδιαφέροντος για την οικονομική επιστήμη, τα οικονομικά του πολιτισμού και την δημιουργική οικονομία. Η ραγδαία ανάπτυξη της δημιουργικής οικονομίας τις τελευταίες δεκαετίες οδήγησε στην αναγνώριση του τομέα αυτού ως αυτοτελούς κλάδου της οικονομίας (Λαζαρέτου, 2014).

Στον αντίποδα, υπάρχουν και οι ζημίες για την κοινότητα οι οποίες μπορεί να είναι η εξάντληση και η καταστροφή των πολιτιστικών πόρων (εάν δεν υπάρχει η κατάλληλη διαχείριση), η σπατάλη των δημοσίων πόρων, οι φυσικές επιπτώσεις και η καταστροφή των μνημείων, η αύξηση του αριθμού εξυπηρέτησης για τις δημόσιες υπηρεσίες (αστυνομία, νοσοκομεία κλπ.), η αύξηση της κυκλοφοριακής συμφόρησης, η πιθανή εχθρότητα ανάμεσα στους κατοίκους, η πιθανή αλλαγή στις πολιτιστικές αξίες, η πιθανή ενίσχυση κοινωνικών ανισοτήτων καθώς και η πιθανή απώλεια της πολιτιστικής ταυτότητας. Στις αρνητικές επιπτώσεις συγκαταλέγονται και η περιβαλλοντική ρύπανση λόγω της αύξησης των αποβλήτων (Coccosis 2009; Comer 2014; Jamieson, 1994). Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στο περιβάλλον της περιοχής από τους υπευθύνους και φυσικά από τους ίδιους τους πολίτες. Ο αντίκτυπος από τον τουρισμό, σε μεγάλες κλίμακες, είναι κάποιες φορές καταστροφικός. Στις μέρες μας, δίνεται μεγαλύτερη σημασία στην ανάπτυξη τουρισμού μικρής κλίμακας, καθώς αποτελεί πιο φιλική προς το περιβάλλον επιλογή. Φυσικά, δεν σημαίνει ότι ο μαζικός τουρισμός αποτελεί οπωσδήποτε εχθρική ανάπτυξη για το περιβάλλον, απλώς απαιτείται προσεκτικός σχεδιασμός, ώστε να εξασφαλισθεί ότι υπάρχει εξ' αρχής

επίγνωση των περιβαλλοντικών και κοινωνικών προβλημάτων (Lickorish κ. συν, 2004). Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι πολιτιστικός τουρισμός δεν σημαίνει αυτόματα και μόνο θετικές επιδράσεις. Για να μειωθούν όσο το δυνατόν οι αρνητικές επιπτώσεις του πολιτιστικού τουρισμού, θα πρέπει πάντα τα προϊόντα του πολιτιστικού τουρισμού να σχεδιάζονται και να αναπτύσσονται σε βιώσιμη μορφή, ώστε να προστατεύεται η πολιτιστική κληρονομιά και να αποφεύγονται οι αρνητικές επιδράσεις (UNWTO 2005).

4.2. Προτεινόμενο μοντέλο για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα

Μέσω της παρούσας διατριβής και έπειτα από ενδελεχή μελέτη της εγχώριας και της διεθνούς βιβλιογραφίας αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές προτείνουμε ένα μοντέλο βήμα-βήμα για το σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών. Όπως διαπιστώθηκε μέσω της παρούσας έρευνας οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα σύνθετο εργαλείο ανάδειξης και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου. Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα μοναδικό εργαλείο ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς δημιουργούν πολιτιστικά δίκτυα τα οποία ενώνουν την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά με ταυτόχρονη αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον της διαδρομής. Κατά την διαδικασία σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών είναι απαραίτητο να πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις. Το μοντέλο που προτείνουμε για τον σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής αποτελείται από 14 βήματα:

I. Θέμα πολιτιστικής διαδρομής. Σαφής προσδιορισμός του θέματος

Επιλογή του συνεκτικού στοιχείου που θα ενώσει τα διάσπαρτα σημεία πολιτιστικού και/ή φυσικού ενδιαφέροντος σε ένα κοινό δίκτυο με στόχο την δημιουργία της/των πολιτιστικής/κών διαδρομής/μών.

Σύμφωνα με την Berti (2015: 37), αναφερόμενη στην διαδικασία προετοιμασίας ενός φακέλου για κατάθεση στο Συμβούλιο της Ευρώπης προς

πιστοποίηση μιας πολιτιστικής διαδρομής, αναφέρει ότι οι εμπνευστές μιας πολιτιστικής διαδρομής θα πρέπει να απαντήσουν σε τρία βασικά ερωτήματα. Η πρώτη ερώτηση είναι ποια είναι η ιστορία που θέλουν να πουν στους ταξιδιώτες αλλά και στους κατοίκους της Ευρώπης; Η δεύτερη ερώτηση στην οποία καλούνται να απαντήσουν, είναι με ποιον τρόπο "εκδηλώνεται" το θέμα που έχουν επιλέξει στις χώρες που θα συμμετέχουν στην πολιτιστική διαδρομή; Και η τελευταία ερώτηση είναι πώς το θέμα που θα επιλεχθεί, θα επιτρέψει στον επισκέπτη την καλύτερη κατανόηση της ευρωπαϊκής ιστορίας αλλά και της σημερινής Ευρώπης; (Berti, 2015).

Βασιζόμενοι στις παραπάνω ερωτήσεις που έθεσε η Berti E. αναφερόμενη στην διαδικασία προετοιμασίας ενός φακέλου για κατάθεση στο Συμβούλιο της Ευρώπης, θεωρούμε ότι για την επιλογή του θέματος μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι ιδιαίτερα βοηθητικό, οι ιθύνοντες μιας τέτοιας πρωτοβουλίας να απαντήσουν στα παρακάτω ερωτήματα:

i. ποια είναι η ιστορία που θέλουν να διηγηθούν;
ii. με ποιόν τρόπο αποτυπώνεται αυτή η ιστορία στην περιοχή;
iii. και τέλος με ποια μέσα ο επισκέπτης θα γίνει κοινωνός αυτής της ιστορίας;

Η απάντηση στις παραπάνω ερωτήσεις, πιστεύουμε ότι θα ξεκαθαρίσουν το τοπίο αναφορικά με την επιλογή του θέματος, καθώς θα δώσει την δυνατότητα στους ιθύνοντες να δουν πιο ρεαλιστικά τα δεδομένα και να αποφασίσουν αν θα προχωρήσουν με το θέμα που έχουν αρχικά στο μυαλό τους ή θα με κάποιο εναλλακτικό θέμα.

II. Γεωγραφική οριοθέτηση της πολιτιστικής διαδρομής

Σε αυτή τη φάση θα πρέπει να προσδιοριστεί η γεωγραφική έκταση της πολιτιστικής διαδρομής. Η οριοθέτηση της θα μπορούσε να είναι σε τοπικό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο. Στη συνέχεια και αφού επιλεγούν από τους εμπνευστές της πολιτιστικής διαδρομής η γεωγραφική έκταση της, θα πρέπει να επιλεγούν οι περιοχές, χώρες, πόλεις, κοινότητες, οι οποίες θα συμπεριληφθούν στη διαδρομή.

III. Καταγραφή των πόρων της περιοχής που σχετίζονται με το θέμα της διαδρομής

Σύμφωνα με τους Carbone, Corinto, and Malek (2016: 154) οι πόροι μιας περιοχής περιλαμβάνουν υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά για παράδειγμα μνημεία, ιστορία, τοπικές παραδόσεις, θρησκευτικές γιορτές, φεστιβάλ, γαστρονομία και άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου (Carbone, 2016). Μια πολιτιστική διαδρομή μπορεί να περιλαμβάνει μνημεία, σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος, πολιτιστικά και φυσικά τοπία κάθε είδους σε διαφορετικές τοποθεσίες, δίνοντας μια συνολική αξία στην διαδρομή (Suárez-Inclán, 2005). Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν τον συνδετικό κρίκο της πολιτιστικής κληρονομιάς, συνδέοντας περιοχές, χώρες και πολιτισμούς παγκοσμίως.

Επιπλέον, σύμφωνα στο εγχειρίδιο του ICOMOS, The recording of the cultural heritage is essential, που συντάχθηκε το 1996 προσδιορίζεται η σπουδαιότητα της καταγραφής της πολιτιστικής κληρονομιάς, με στόχο (ICOMOS, 1996):

- την απόκτηση γνώσεων έτσι ώστε να αναπτύξουμε την κατανόηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, τις αξίες της και την εξέλιξη της
- την προώθηση του ενδιαφέροντος και της ενασχόλησης των ανθρώπων στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της διάδοσης των καταγεγραμμένων πληροφοριών
- την πρόσβαση στην ενημερωμένη διαχείριση και τον έλεγχο επεμβατικών έργων και όλων των αλλαγών της πολιτιστικής κληρονομίας
- την εξασφάλιση της γνώσης ότι η διατήρηση και η συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα ευαίσθητο τομέα ιδιαίτερης σπουδαιότητας για κάθε τόπο και αποτελεί ευθύνη όλων μας

IV. Επιλογή των στοιχείων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς που θα περιλαμβάνει η διαδρομή

Σε αυτή τη φάση θα πρέπει να γίνει η επιλογή των στοιχείων υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, από την καταγραφή που προηγήθηκε. Είναι

απαραίτητο να εντοπισθούν και να συμπεριληφθούν τα στοιχεία εκείνα τα οποία θα ενισχύσουν την αφήγηση της ιστορίας που θέλουν να πουν οι εμπνευστές μιας πολιτιστικής διαδρομής στους ταξιδιώτες και στους κατοίκους των περιοχών.

V. Τεκμηρίωση, ερμηνεία και πληροφόρηση των σημείων που έχουν επιλεγεί

Με τον προσδιορισμό της διαδρομής (γεωγραφικά) καθώς και των στοιχείων που θα περιλαμβάνονται στη διαδρομή (υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά) είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί η αφήγηση της διαδρομής η οποία θα περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία που "περικλείονται" στη διαδρομή. Αυτό το βήμα είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς σε αυτή ακριβώς τη φάση "ενοποιούνται" όλα τα στοιχεία σε ένα επίσημο δίκτυο, την πολιτιστική διαδρομή. Στο στάδιο αυτό θα πρέπει να έχουμε κατά νου το κοινό μιας πολιτιστικής διαδρομής το οποίο μπορεί να αποτελείται από το γενικό κοινό αλλά και από εξειδικευμένο κοινό με συγκεκριμένα ενδιαφέροντα.

VI. Χαρτογράφηση της διαδρομής

Σε αυτή την φάση είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός χάρτη της πολιτιστικής διαδρομής που θα περιλαμβάνει τα σημεία της διαδρομής. Για τις ανάγκες χαρτογράφησης μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφορα εργαλεία, ωστόσο ένα αρκετά διαδομένο εργαλείο είναι το GIS.

VII. Ταυτότητα διαδρομής

Σε αυτή την φάση ολοκληρώνεται ο χάρτης που έχει δημιουργηθεί στο προηγούμενο στάδιο, με τα σημεία της διαδρομής ο οποίος θα περιλαμβάνει την σχετική ερμηνεία και πληροφόρηση των σημείων που έχουν επιλεγεί. Ο χάρτης μπορεί να είναι διαθέσιμος σε ψηφιακή, έντυπη μορφή καθώς επίσης και τοποθετημένος σε καίρια σημεία της διαδρομής. Επιπλέον, η δημιουργία λογοτύπου της διαδρομής είναι απαραίτητη, καθώς με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η αναγνωρισιμότητα και η συνοχή της διαδρομής. Τέλος, η δημιουργία ιστοσελίδας με όλες τις απαραίτητες πληροφορίες αναφορικά με την διαδρομή πραγματοποιείται σε αυτό το στάδιο.

VIII. Δημιουργία ενός δικτύου με φορείς

Το «κλειδί» για να μπορέσει να σχεδιαστεί και στη συνέχεια να πραγματοποιηθεί μια πολιτιστική διαδρομή, είναι οι αποτελεσματικές συνεργασίες. Οι συντονισμένες ενέργειες μεταξύ των τοπικών αρχών, των επιχειρηματιών της περιοχής και φυσικά της τοπικής κοινωνίας. Δυστυχώς όμως, ο συντονισμός και η συνεργασία όλων αυτών των φορέων δεν είναι αυτονόητος. Χρειάζεται αρκετή προσπάθεια ώστε να συνεργαστούν οι φορείς αποτελεσματικά και με κοινό στόχο. Ως λύση λοιπόν, προτείνεται η παρουσίαση συγκεκριμένων και προσεκτικά μελετημένων προτάσεων στις τοπικές κοινωνίες, οι οποίες με τη σειρά τους πρέπει να επεξεργαστούν, να εκφράσουν τις παρατηρήσεις τους και φυσικά να τις υιοθετήσουν ώστε ο κάθε φορέας, τοπική αρχή, επιχειρήσεις να αναλάβουν τις δράσεις που τους αντιστοιχούν (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.).

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθεί ότι σε περίπτωση που η πολιτιστική διαδρομή εκτείνεται σε διαφορετικές περιφέρειες είναι απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ τους για την επίτευξη του κοινού τους στόχου. Καθώς με αυτό τον τρόπο μέσα δηλαδή από στρατηγικές συνεργασίας ο ανταγωνισμός απομακρύνεται με στόχο την δημιουργία ενός ποιοτικού προϊόντος πολιτιστικού τουρισμού (Zabbini, 2012).

Ανάλογα με την φύση της πολιτιστικής διαδρομής και των σημείων που έχουν επιλεγεί να συμπεριληφθούν στη διαδρομή, κρίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις απαραίτητη η συνεργασία με το Υπουργείου Πολιτισμού μέσω της εκάστοτε Εφορείας Αρχαιοτήτων. Επιπλέον, η συνεργασία με την Υπηρεσία Νεότερων Μνημείων και Τεχνικών Έργων, την Περιφέρεια το Δήμο είναι επιτακτική. Επιπλέον, σημαντική είναι και η συνεργασία και με τα κατά τόπους επαγγελματικά επιμελητήρια και άλλους τοπικούς φορείς.

Οι πολιτιστικές διαδρομές ενισχύουν τις συνεργασίες μεταξύ πόλεων, περιφερειών, κρατών ή και ηπείρων, προσφέροντας την ευκαιρία για ανταλλαγή απόψεων και αμοιβαία κατανόηση και σεβασμό με στόχο κοινές αξίες μεταξύ των λαών (Ono, 2005). Το δίκτυο το οποίο θα δημιουργηθεί είναι αλληλένδετο με την γεωγραφική έκταση της διαδρομής αρχικά. Στόχος είναι να

δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες μεταξύ χωρών, πόλεων και κοινοτήτων για την συνεργασία στο πλαίσιο της διαδρομής. Σημαντικό βήμα για την ορθή διαχείριση και λειτουργία της πολιτιστικής διαδρομής είναι η δημιουργία επιτροπής/συμβουλίου, στην οποία θα συμμετέχουν αντιπροσωπείες από τις περιοχές που περιλαμβάνονται στη διαδρομή και όπου αυτό είναι δυνατό η επιτροπή/συμβουλίου να αποτελείται από μια πλειάδα ανθρώπων διαφορετικών ειδικοτήτων. Η επιτροπή/συμβουλίου θα θέτει τους στόχους κάθε έτους, το χρονοδιάγραμμα των δράσεων καθώς και τους τρόπους προβολής της διαδρομής σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Επιπλέον, θα συζητά για οικονομικά και οργανωτικά θέματα με στόχο την βιωσιμότητα της διαδρομής.

IX. Φορέας Διαχείρισης πολιτιστικής διαδρομής

Για να μπορέσει να λειτουργεί απρόσκοπτα και φυσικά να συντηρείται σωστά η πολιτιστική διαδρομή, είναι απαραίτητο να γίνει εξ αρχής η επιλογή και η εγκατάσταση ενός αποτελεσματικού Φορέα Διαχείρισης (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.). Για να θεωρηθεί μια πολιτιστική διαδρομή πετυχημένη είναι απαραίτητο, τα προϊόντα του πολιτιστικού τουρισμού να είναι σε θέση να επιβιώσουν και να προσελκύουν όλο και περισσότερους επισκέπτες. Ακόμη, η ανάπτυξη διεθνών συνεργασιών θα αποφέρει μια σειρά από πλεονεκτήματα, αλλά και προκλήσεις, στους ιθύνοντες της πολιτιστικής διαδρομής καθώς και στους επισκέπτες της διαδρομής (Csapó, 2012).

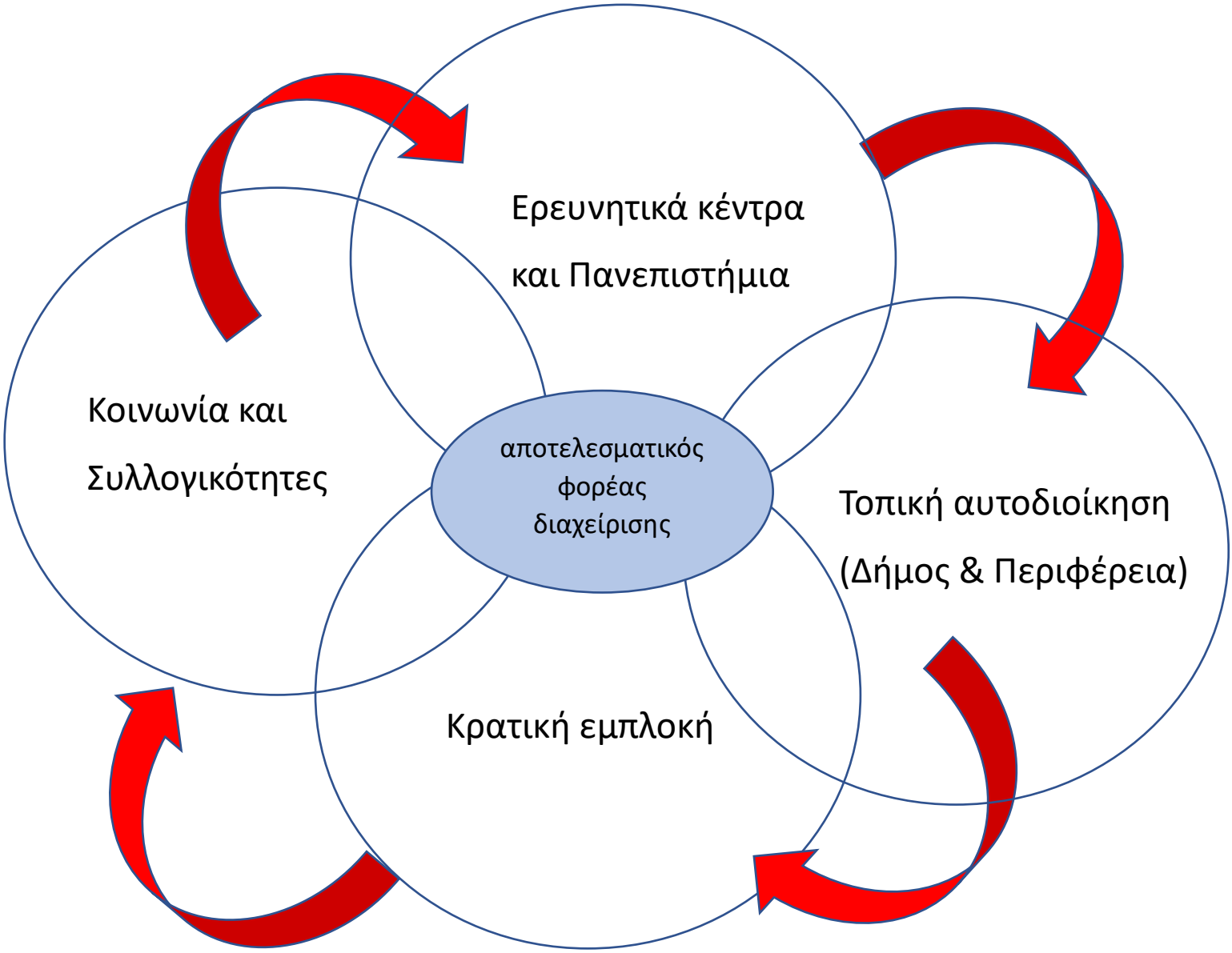
Η συνεργασία μεταξύ δημοσίου & ιδιωτικού τομέα, ερευνητικών κέντρων και κοινωνίας των πολιτών είναι το κλειδί για τέτοιου είδους πρωτοβουλίες. Συγκεκριμένα, όταν υιοθετούνται προσεγγίσεις από κάτω προς τα πάνω, η διαχείριση γίνεται πιο αποτελεσματική καθώς οι εμπλεκόμενοι αποδίδουν με συνεργατικό τρόπο. Από αυτή την άποψη, η συνεργασία θα πρέπει να φέρει κοντά όλους τους εμπλεκόμενους φορείς για τη δημιουργία, τη διαχείριση, την προώθηση και τη διατήρηση πολιτιστικών διαδρομών αποτελεσματικά (Bramwell & Sharman, 1999; Spiliopoulou & Kouri, 2014).

Κατά την άποψη μας ένας αποτελεσματικός φορέας διαχείρισης θα πρέπει να περιλαμβάνει την εμπλοκή 4 επιπέδων:

1. Κοινωνία και Συλλογικότητες
2. Ερευνητικά κέντρα και Πανεπιστήμια
3. Τοπική αυτοδιοίκηση (Δήμος & Περιφέρεια)
4. Κρατική εμπλοκή, με την συμμετοχή:
    - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
    - Υπουργείο Τουρισμού
    - Υπουργείο Περιβάλλοντος
    - Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού

Στο παρακάτω σχήμα αποτυπώνεται η εμπλοκή των 4 επιπέδων:

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Επιπλέον, η δημιουργία μιας επιτροπής/συμβουλίου που θα εκπροσωπείται από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς είναι η πιο ορθή επιλογή. Ωστόσο, εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ομάδα αυτή θα πρέπει να είναι ολιγομελής και ευέλικτη για να μπορούν να αποφασίσουν άμεσα για θέματα αναφορικά με την πολιτιστική διαδρομή.

Η δημιουργία ενός καταστατικού, με νομική μορφή, που θα εξασφαλίζει την δημοκρατική συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων στη λήψη αποφάσεων αναφορικά με την πολιτιστική διαδρομή είναι επιτακτική (Berti, 2015).

Χ. Συνεχόμενη έρευνα και ανάπτυξη

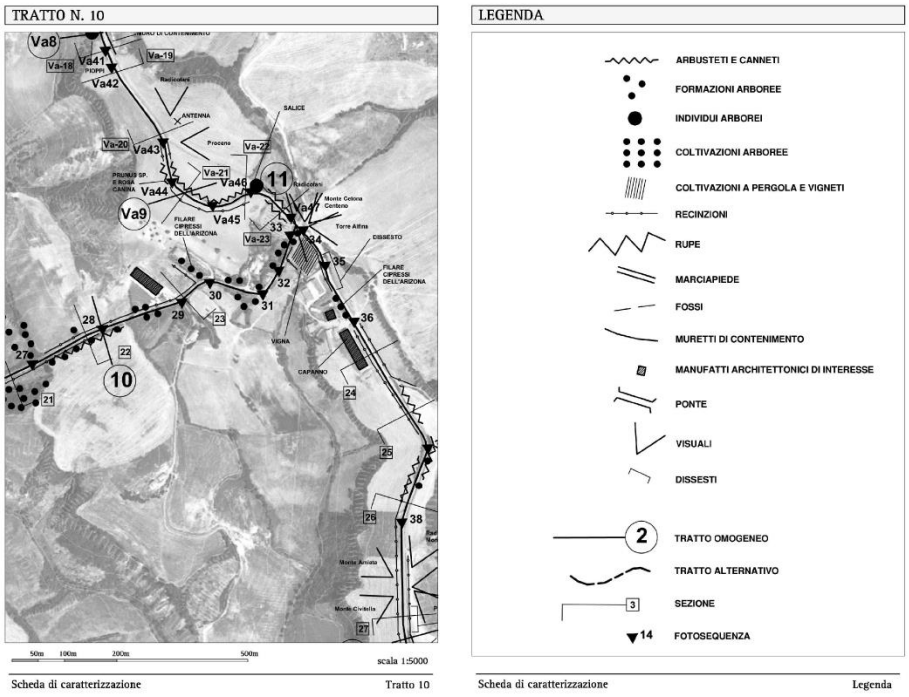
Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα δίκτυο σε επιστημονικό επίπεδο το οποίο να προάγει τη συνεχόμενη έρευνα αναφορικά με το επιλεγόμενο θέμα της διαδρομής. Η δημιουργία μιας διεπιστημονικής επιτροπής η οποία ως στόχο θα έχει την έρευνα διαφορετικών πτυχών που σχετίζονται με το θέμα της διαδρομής είναι σημαντική. Η διαδρομή λοιπόν, θα πρέπει να ενθαρρύνει την συνεργασία σε διάφορους τομείς και να ενισχύει τον επιστημονικό και κοινωνικό διάλογο αναφορικά με το θέμα της διαδρομής. Θα πρέπει οι ιθύνοντες της διαδρομής να έχουν κατά νου ότι μια πολιτιστική διαδρομή είναι ένας ζωντανός οργανισμός που εξελίσσεται καθημερινά.

Για παράδειγμα, μια έρευνα που διεξήχθη στην πόλη Lucca της Ιταλίας σχετικά με την πολιτιστική διαδρομή «Via Francigena» έδειξε ότι το 97,3% των κατοίκων της περιοχής πιστεύουν ότι η πολιτιστική διαδρομή είχε θετικό περιβαλλοντικό αντίκτυπο στην περιοχή (Innocenti, 2018). Το έτος 2006 η περιφέρεια της Ιταλίας Lazio (Regione Lazio), έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτιστική διαδρομή Via Francigena. Συγκεκριμένα, θέλησε να "ανανεώσει" ορισμένα στοιχεία της πολιτιστικής διαδρομής και για τον λόγο αυτό συνέστησε μια διεπιστημονική ομάδα από διαφορετικές επιστήμες πολιτισμός, περιβάλλον, τουρισμός, οικονομία, η οποία ανέλαβε το έργο της έρευνας αναφορικά με την "αναγέννηση" της πολιτιστικής διαδρομής Via Francigena. Οι στόχοι της ομάδας αυτής, ήταν ο προσδιορισμός της διαδρομής στους χάρτες περιφερειακής κλίμακας 1:10.000, η μελέτη διαδρομών για πεζοπορία,

ποδηλασία, ιππασία καθώς και οδικώς. Επιπλέον, η ομάδα μελέτησε σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, φυσικό περιβάλλον και άλλα σημεία ιστορικού ή καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος στα οποία θα γινόταν οι απαραίτητες επεμβάσεις ώστε να συμπεριληφθούν στην πολιτιστικής διαδρομή. Τέλος, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στον σχεδιασμό δράσεων που θα έπρεπε να υλοποιηθούν με σκοπό την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού καθώς και την βελτίωση των εγκαταστάσεων κατά μήκος της διαδρομής. Το φθινόπωρο του 2008 κατατέθηκε από τους αρμόδιους ένα έγγραφο "Regole Quadro" σε όλους τους δήμους της περιφέρειας Lazio, το οποίο περιείχε λεπτομερή ανάλυση της διαδρομής, κατευθυντήριες οδηγίες για τις δραστηριότητες οι οποίες στοχεύουν στην αναζωογόνηση της διαδρομής καθώς και συστάσεις για τις δράσεις ευθύνης των δήμων. Το εν λόγω έγγραφο περιελάβανε χάρτες για κάθε μέρος της διαδρομής, φωτογραφικό υλικό καθώς και προϋπολογισμό με το κόστος αναγέννησης κάθε τμήματος της διαδρομής. Επιπλέον, στις κατευθυντήριες αυτές οδηγίες συμπεριελήφθησαν και προτάσεις με νέα μονοπάτια κατά μήκος αυτοκινητόδρομων (σε αποστάσεις ασφαλείας) και πεζοδρόμηση, νέα μονοπάτια σε αγροτικές και δασικές περιοχές, δενδροφυτεύσεις κατά μήκος των επαρχιακών δρόμων, αποκατάσταση μεσαιωνικών δρόμων, νέες εγκαταστάσεις σε αγροτικές περιοχές, πεζοδρόμηση στα κέντρα των πόλεων (Quilici: 2012).

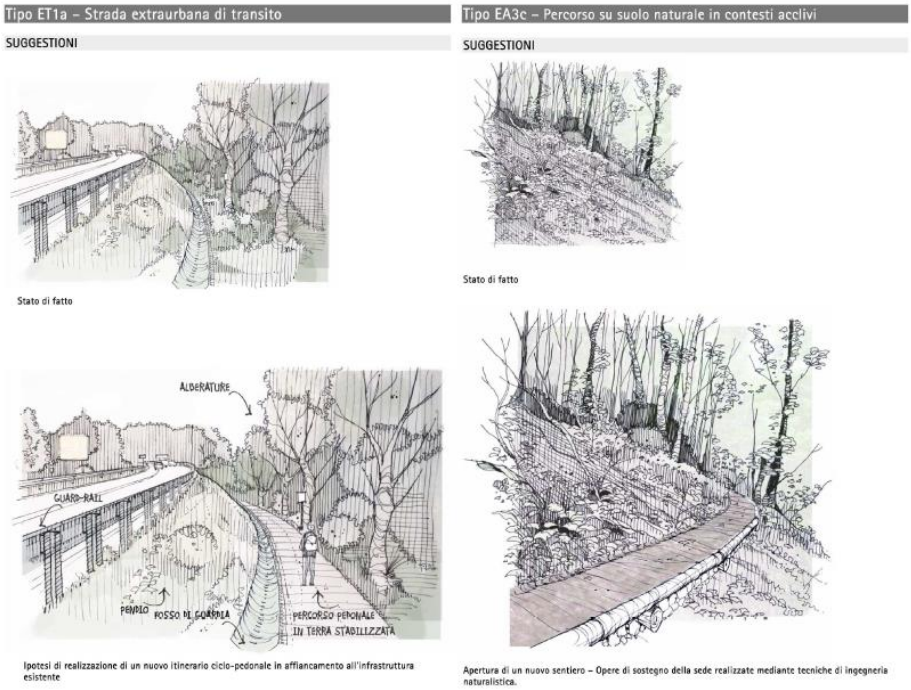
Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η συγκέντρωση στατιστικών στοιχείων είναι ιδιαίτερα σημαντική, για τη μέτρηση του αντίκτυπου των πολιτιστικών διαδρομών (European Commission and Council of Europe, 2020).

Χάρτης με σημειώσεις

Προτάσεις νέων μονοπατιών κατά μήκος αυτοκινητοδρόμων

Πηγή: Quilici, 2012

Προτάσεις νέων μονοπατιών κατά μήκος αυτοκινητοδρόμων

Πηγή: Quilici, 2012

Οι δήμοι τους οποίους διαπερνά η πολιτιστική διαδρομή Via Francigena εργάστηκαν σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες του "Regole Quadro". Οι κύριες χρηματοοικονομικές πηγές προήλθαν από την περιφέρεια του Lazio. Δημιουργήθηκαν χιλιόμετρα νέων μονοπατιών, έργα αποκατάστασης και υποδομές (χώροι στάθμευσης, σύνδεση με τα μέσα μαζικής μεταφοράς) (Quilici: 2012).

XI. Συντονισμός κοινών δράσεων

Οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν έντονο εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Κάθε πολιτιστική διαδρομή είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει εκπαιδευτικές δραστηριότητες για κάθε ηλικία που να προάγουν την γνώση αναφορικά με το θέμα της πολιτιστικής διαδρομής. Παράλληλα οι πολιτιστικές διαδρομές ενθαρρύνουν την καλλιτεχνική δραστηριότητα καθώς αποτελούν εργαστήρια, μέσα από τα οποία γίνεται δίνεται εκ νέου η ερμηνεία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην κοινωνία.

Τέλος, είναι απαραίτητο μέσα από το πρόγραμμα δράσεων που θα υλοποιεί η κάθε διαδρομή, να διασφαλίζεται η συνέχεια της πολιτιστικής σημασίας του θέματος, ενθαρρύνοντας παράλληλα την σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία.

XII. Marketing plan

Η ανάγκη για προσέλκυση επισκεπτών και σταδιακή αύξηση της ροής των επισκεπτών στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής διαδρομής προϋποθέτει τη χρήση marketing (Richani et. al., 2016). Ανάλογα με τον φορέα ο οποίος θα αναλάβει και την διαχείριση της διαδρομής είναι σημαντικό να εκπονηθεί το marketing plan της πολιτιστικής διαδρομής. Το marketing plan εκτός των σημαντικών στοιχείων που θα δώσει αναφορικά με την γνωστοποίηση της, παίζει σημαντικό ρόλο και στη σύνδεση της πολιτιστικής διαδρομής με την τοπική κοινωνία στη συνεργασία της διαδρομής με τις τοπικές επιχειρήσεις. Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τουριστικό τομέα αλλά και στον τομέα της παραγωγής.

XIII. Γνωστοποίηση & Προώθηση της πολιτιστικής διαδρομής

Από τη στιγμή της δημιουργίας της πολιτιστικής διαδρομής είναι σημαντικό να γνωστοποιηθεί στην κοινότητα, αλλά και σε κανάλια επικοινωνίας που επισκέπτονται ταξιδιώτες ώστε να γνωρίζουν την ύπαρξη της διαδρομής. Η προώθηση της διαδρομής είναι απαραίτητο να γίνει μέσω των δυνατοτήτων που προσφέρει το διαδίκτυο (ιστοσελίδα, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ηλεκτρονικά περιοδικά) και οι νέες τεχνολογίες (δημιουργία εφαρμογής για έξυπνα κινητά τηλέφωνα) αλλά είναι εξίσου σημαντικό να ενημερωθούν και επαγγελματίες του τουρισμού (τουριστικές επιχειρήσεις της περιοχής αλλά και της ευρύτερης περιοχής όπως τουριστικά γραφεία, ξενοδοχεία, ξεναγοί και άλλοι επαγγελματίες). Επιπλέον, απαραίτητη είναι η γνωστοποίηση της πολιτιστικής διαδρομής και σε δίκτυα του εξωτερικού με στόχο την ενημέρωση επισκεπτών και επαγγελματιών από άλλες χώρες.

XIV. Ενέργειες σήμανσης της πολιτιστικής διαδρομής

Εκπόνηση μελέτης για την συνολική σήμανση της διαδρομής.

Σήμανση σε κεντρικά σημεία της διαδρομής καθώς και τοποθέτηση πινακίδων με QR.

Αποτύπωση του προτεινόμενου μοντέλου σχεδιασμού πολιτιστικής διαδρομής

Βήματα 1 έως και 7

Αποτύπωση του προτεινόμενου μοντέλου σχεδιασμού πολιτιστικής διαδρομής

Βήματα 8 έως και 14

Κεφάλαιο 5

Διοίκηση/διαχείριση πολιτιστικής διαδρομής

Το πλεονέκτημα των πολιτιστικών διαδρομών προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από την καινοτόμο οργάνωση τους, η οποία είναι διαφορετική από τις πρακτικές του παρελθόντος. Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν μια νέα προοπτική στη διαχείριση της πολιτιστικής της κληρονομιάς και αυτό γιατί δίνουν προτεραιότητα στην ενεργό συμμετοχή πολλών και διαφορετικών ενδιαφερόμενων. Στον διάλογο αυτό συμμετέχουν ο δημόσιος τομέας με σημαντική συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, η κοινότητα καθώς και οι επισκέπτες (Beljan Iskrin, 2019; Bogacz-Wojtanowska & Góral, 2018).

Σύμφωνα με την Beljan Iskrin (2019) υπάρχουν οργανωτικές μορφές που μπορούν να βοηθήσουν στη διαχείριση μιας πολιτιστικής διαδρομής. Όπως υποστηρίζει η ίδια, η διαχείριση μιας πολιτιστικής διαδρομής μπορεί να πραγματοποιηθεί αποτελεσματικά από έναν ανεξάρτητο φορέα διαχείρισης, ο οποίος θα είναι υπεύθυνος για την διατήρηση της διαδρομής καθώς και για την προβολή της. Πιο συγκεκριμένα, τον ρόλο αυτό θα μπορούσε να έχει ένα ίδρυμα ή ένας επιστημονικός φορές που ασχολείται με το θέμα της πολιτιστικής διαδρομής. Στις αρμοδιότητες του φορέα διαχείρισης θα άπτονται η ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα καθώς και η δημιουργία ενός δικτύου υπηρεσιών με στόχο την ενίσχυση της εμπειρίας για τους επισκέπτες. Το πλεονέκτημα ενός ιδρύματος ή φορέα που ειδικεύεται στο θέμα ή θέματα που άπτονται της πολιτιστικής διαδρομής είναι η ορθή αξιοποίηση των διαθέσιμων πολιτιστικών πόρων, καθώς θα έχουν λόγο επιστήμονες και μέλη του φορέα που έχουν σχετικό υπόβαθρο. Από την άλλη πλευρά το μειονέκτημα είναι ο κίνδυνος να παραμείνουν αποκλεισμένοι άλλοι πόροι της πολιτιστικής κληρονομιάς από την διαδικασία ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού (Beljan Iskrin, 2019).

Σύμφωνα με τους Bogacz-Wojtanowska και Góral (2018), το κύριο χαρακτηριστικό στην οργάνωση μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι η ευελιξία και δεν

υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος τρόπος οργάνωσης πολιτιστικών διαδρομών. Είναι απαραίτητο μια πολιτιστική διαδρομή να μπορεί να αλλάζει και να εξελίσσεται σύμφωνα με τις ανάγκες και τους εξωτερικούς παράγοντες, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την κοινωνία. Το «κλειδί» όμως για τη σωστή διαχείριση μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι η ύπαρξη μιας ομάδας ανθρώπων που θα είναι υπεύθυνοι για τον συντονισμό των δράσεων και θα στοχεύει στην ανάπτυξη συνεργασιών με τοπικούς και όχι μόνο φορείς. Επιπλέον, κατά την γνώμη των ίδιων συγγραφέων Bogacz-Wojtanowska και Góral (2018: 265-267 η πρωτοβουλία για την ίδρυση μιας πολιτιστικής διαδρομής εξαρτάται από δύο παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι η μοναδικότητα της περιοχής στην οποία θα τοποθετηθεί μια πολιτιστική διαδρομή και ο δεύτερος παράγοντας είναι η ανάδειξη ενός μοναδικού θέματος για την περιοχή. Με αυτόν τρόπο επιτυγχάνεται και η συμμετοχή της κοινότητας δεδομένου ότι επαναπροδιορίζουν το περιβάλλον στο οποίο ζουν αλλά και την ιστορία της περιοχής τους (Bogacz-Wojtanowska & Góral, 2018).

Μια ακόμη ενναλακτική διαχείρισης πολιτιστικής διαδρομής είναι η διαχείριση της διαδρομής με την συμμετοχή πολλών εταίρων, κάτι που απαιτεί μια ακριβή και καλά καθορισμένη πολιτική, ώστε ο κάθε εταίρος να ακολουθεί πιστά το χρονοδιάγραμμα και τις δεσμεύσεις του. Ωστόσο, κατά την διάρκεια ανάπτυξης των προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού, από το δίκτυο εταίρων που έχει δημιουργηθεί, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί μια διευθύνουσα επιτροπή καθώς και η ίδρυση γραφείου συντονισμού και ταυτόχρονα να καθοριστούν οι τυπικοί κανόνες συμμετοχής. Είναι σημαντικό να κρατήσουμε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές αντιπροσωπεύουν ένα πιο αποκεντρωμένο μοντέλο διοίκησης και λειτουργίας, ωστόσο είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός δικτύου με νομική εκπροσώπηση καθώς συχνά αποτελεί το σημείου επαφής όλων των εταίρων. Ακόμη, όσον αφορά στη δημιουργία του γραφείου συντονισμού είναι και αυτό απαραίτητο να δημιουργηθεί καθώς θα ασχολείται με την καθημερινή διαχείριση, την αντιμετώπιση προβλημάτων, την αντιμετώπιση των αναγκών υπαρχόντων και νέων μελών του δικτύου, παροχή πληροφοριών, διοργάνωση εκδηλώσεων, συνεδριάσεων και συναντήσεων εμπλεκόμενων (Beljan Iskrin, 2019; Bogacz-Wojtanowska & Góral, 2018).

Τα βασικά στοιχεία του μοντέλου διαχείρισης ποιότητας μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι τα εξής (Beljan Iskrin, 2019):

- η νομική βάση (καταστατικά, κανονισμοί και μοντέλα εργασίας)
- κοινή διοικητική δομή
- κοινές υποχρεώσεις (οικονομικές ή άλλες)

Στη διαχείριση της πολιτιστικής διαδρομής ως προϊόν πολιτιστικού τουρισμού, προώθηση, αειφόρος ανάπτυξη καθώς και συντονισμός όλων περιφερειακών, εθνικών ή διεθνών οντοτήτων που συμμετέχουν στην πολιτιστική διαδρομή (Beljan Iskrin, 2019).

- Επενδύσεις και προώθηση προορισμού.

  Δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις καθώς κατέχουν σημαντικό ρόλο στην προώθηση της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας ενός προορισμού και παράλληλα στηρίζουν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και την τοπική ανάπτυξη.

  Η διαμονή αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία της τουριστικής προσφοράς η οποία μάλιστα συμβάλει στη συνολική εμπειρία των τουριστών. Η διαμονή παρέχεται από ξενοδοχειακές αλυσίδες, οικογενειακές ξενοδοχειακές μονάδες μικρής και μεγάλης έκτασης, καθώς και από ενοικίαση ιδιωτικών καταλυμάτων.
- Branding προορισμού και ανάπτυξη προϊόντων.

  Δημιουργία branding καθώς και ανάπτυξη ή βελτίωση του τουριστικού προϊόντος. Είναι απαραίτητο οι χώρες να λάβουν μέτρα για την προσέλκυση διεθνών τουριστών. Επιπλέον, έμφαση θα πρέπει να δοθεί και στις γειτονικές χώρες κάθε κράτους, για την προσέλκυση επισκεπτών, βελτιώνοντας και την προσβασιμότητα όπου αυτό είναι εφικτό.
- Ασφάλεια.

  Το αίσθημα ασφάλειας που πρέπει να νιώθουν οι τουρίστες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους, αποτελεί σημαντικό στοιχείο της συνολικής ταξιδιωτικής εμπειρίας. Τα τελευταία χρόνια η ασφάλεια δεν θεωρείται δεδομένη λόγω τρομοκρατικών ενεργειών, πολέμων, φυσικών καταστροφών, επιδημιών και πανδημιών (Beljan Iskrin, 2019).

Στο σημείο αυτό, θα αναφερθούμε στη σημασία της ενίσχυσης των συνεργειών με στόχο τη στρατηγική συμμαχία μεταξύ του πολιτισμού, του τουρισμού και των τοπικών κοινοτήτων. Αυτά τα βασικά στοιχεία συνιστώνται για να εξασφαλιστεί η καλή διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) έχει εκδώσει κατευθυντήριες οδηγίες για τη βιώσιμη και υπεύθυνη διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών. Μάλιστα ο Παγκόσμιος Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) προτείνει, οι παρακάτω κατευθυντήριες οδηγίες να λαμβάνονται υπόψη από τους ιθύνοντες των πολιτιστικών διαδρομών για τη δημιουργία δικτύων ώστε να μην αρχίζουν από την αρχή. Είναι επίσης σημαντικό να εξεταστεί μια σειρά στρατηγικών στόχων, οι οποίοι θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν τα εξής:

i. Διοίκηση. Σκοπός είναι η δημιουργία μιας ομάδας εργασίας (υπάρχουν διάφορα μοντέλα κοινοπραξίες πολιτιστικού τουρισμού, δίκτυα, ενώσεις ή σωματεία), η οποία θα αποτελείτε από ανθρώπους του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, οι οποίο θα έχουν υπό την ευθύνη τους τους στόχους, τις δραστηριότητες, τα αποτελέσματα, τους προϋπολογισμούς καθώς και την εξεύρεση πόρων. Επίσης, συνίσταται ο ορισμός του προφίλ του κοινού και του εν δυνάμει κοινού με στόχο να καθοριστούν οι δραστηριότητες εκείνες οι οποίες είναι απαραίτητες

ii. Αεροφόρος ανάπτυξη. Η βιωσιμότητα της πολιτιστικής διαδρομής είναι ο πυρήνας οποιασδήποτε στρατηγικής που εφαρμόζεται

iii. Δημιουργώντας αξία. Η εμπειρία που αποκτούν οι επισκέπτες κατά την περιήγηση τους στις πολιτιστικές διαδρομές κατέχει πολύ σημαντικό ρόλο. Σύμφωνα με τον Majdoub (2015) οι διαστάσεις της εμπειρίας παράγονται εν μέρει από τους ίδιους τους επισκέπτες μέσα από τις προσωπικές τους σκέψεις, συναισθήματα και φαντασία

iv. Ενίσχυση δεξιοτήτων. Για την αποτελεσματική διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού, απαιτούνται κάποια εργαλεία τα οποία εφαρμόζονται από εξειδικευμένο προσωπικό σε όλα τα επίπεδα και όχι μόνο στη διοίκηση. Για το λόγο αυτό η δημιουργία προγραμμάτων με

τοπικά πανεπιστήμια και κέντρα κατάρτισης είναι απαραίτητος για τη διασφάλιση της συνέχειας και της βιωσιμότητας αυτών των διαδικασιών

v. Σχεδιασμός επικοινωνίας. Μια από τις κύριες αδυναμίες που εντοπίζονται μεταξύ πολιτισμού και τουρισμού, καθώς και της τοπικής κοινότητας, είναι η έλλειψη συμμετοχής των κατοίκων καθώς και των επισκεπτών εν μέρη, στο σχεδιασμό των δραστηριοτήτων

vi. Συμμετοχή της κοινότητας. Η τοπική κοινότητα είναι απαραίτητο να συμπεριληφθεί στις διαδικασίες σχεδιασμού του πολιτιστικού τουρισμού

vii. Δίκτυα συνεργασίας. Η δημιουργία δικτύων ή η συμμετοχή σε δίκτυα καθιστά δυνατή την ανταλλαγή εμπειριών και πρακτικών. Συνεργασία για παράδειγμα με άλλες πολιτιστικές διαδρομές εντός ή/και εκτός της χώρας υλοποίησης

viii. Επιχειρηματική, πολιτιστική υπευθυνότητα. Η ενίσχυση της επιχειρηματικής πλευράς του πολιτιστικού τουριστικού είναι ζωτικής σημασίας σε αυτή τη συνεργασία μεταξύ του πολιτισμού και του τουρισμού (World Tourism Organization, 2015).

Για την αποτελεσματική διοίκηση/διαχείριση μιας πολιτιστικής διαδρομής θα πρέπει να αντιμετωπιστούν κάποιες βασικές προκλήσεις οι οποίες σύμφωνα με την Beljan Iskrin (2019: 17) είναι:

- Ανεξάρτητος φορέας διαχείρισης
- Αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ των υπευθύνων της διαδρομής
- Ενεργή εκπροσώπηση από όλες τις χώρες, αφορά τις περιπτώσεις των διακρατικών πολιτιστικών διαδρομών
- Δημιουργία κοινών σημείων αναφοράς

Και η ίδια η Beljan Iskrin (2019: 17) τονίζει ότι η εφαρμογή του μάρκετινγκ στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής διαδρομής, επικεντρώνεται στα παρακάτω σημεία (Beljan Iskrin, 2019):

- Προσδιορισμός και καθορισμός του θέματος
- Διαμόρφωση και δημιουργία του πολιτιστικού προϊόντος
- Ανάπτυξη προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού
- Προώθηση της πολιτιστικής διαδρομής (Beljan Iskrin, 2019).

Το μάρκετινγκ καλύπτει πολλές πτυχές, πιο συγκεκριμένα το μάρκετινγκ ασχολείται με την συνολική εμπειρία των επισκεπτών και περιλαμβάνει προσβασιμότητα, υποστηρικτικές υπηρεσίες, επαρκή σήμανση, συμμετοχή τοπικών επιχειρήσεων. Το μάρκετινγκ μιας πολιτιστικής διαδρομής θα πρέπει να αποτελεί κοινή προσπάθεια του δημόσιου τομέα, των επαγγελματιών του τουρισμού, των ιδιωτικών επιχειρήσεων καθώς και της τοπικής κοινότητας στο σύνολο της. Η λέξη «κλειδί» είναι συνεργασία. Η εμπειρία των αποτελεσματικών διαδρομών έχει δείξει ότι οι συνεργασίες μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα αποτελούν έναν από τους πιο βασικούς παράγοντες επιτυχίας. Και με αυτό δεν εννοούμε την τυπική συνεργασία μεταξύ δημόσιου ιδιωτικού, αντίθετα αναφερόμαστε στην ουσιαστική συνεργασία η οποία θα πρέπει να είναι συγκεκριμένη και να διαμορφωθεί γύρω από την διαδρομή που έχει σχεδιαστεί (Beljan Iskrin, 2019; Binkhorst & Den Dekker, 2009).

Όπως αναφέρει η Beljan Iskrin (2019: 20) το μοντέλο διαχείρισης πολιτιστικών διαδρομών είναι απαραίτητο να αφορά τις ακόλουθες βασικές πτυχές:

- Διαχείριση ανάπτυξης
- Διαχείριση εμπορικών σημάτων
- Διαχείριση εμπειριών
- Διαχείριση μάρκετινγκ
- Διαχείριση επισκεπτών

5.1. Διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών ως πολιτιστικό προϊόν

Ένα σημαντικό στοιχείο του τρόπου με τον οποίο τα έθνη συναντήθηκαν στο πέρασμα των χρόνων για να μοιραστούν τη γνώση, τις πεποιθήσεις, τις ιδέες, τις δεξιότητες και τα αγαθά, ήταν μέσω των διαδρομών που αναπτύχθηκαν μεταξύ των λαών και των πολιτικών και διοικητικών ορίων για εμπορικούς και θρησκευτικούς λόγους. Κατά μήκος αυτών των διαδρομών, οι πρώιμοι ταξιδιώτες διευκόλυναν την ανταλλαγή μεταξύ τους για να παράγουν μια συνεχώς διερευνώμενη γνώση για τον κόσμο. Οι διαδρομές, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα τελευταία χρόνια έχουν ενσωματωθεί στον σύγχρονο τουρισμό. Εντός και πέρα από τα εθνικά σύνορα, οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να αποτελέσουν επίσημα ένα τουριστικό προϊόν και να ενισχύσουν σημαντικά τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ενός συγκεκριμένου προορισμού (Robinson και Picard: 2006).

Οι πόροι πολιτιστικού τουρισμού οι οποίοι αποτελούν πόλους έλξης των πολιτιστικών τουριστών, εκτείνονται σε ένα ευρύ φάσμα κατηγοριών. Ως πόροι πολιτιστικού τουρισμού για τον εν δυνάμει πολιτιστικό τουρίστα, δύνανται να λειτουργήσουν το σύνολο των στοιχείων που περιλαμβάνονται στην πολιτιστική κληρονομιά καθώς και τα άυλα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την τοπική κουλτούρα της εκάστοτε περιοχής. Για παράδειγμα, ως πόροι πολιτιστικού τουρισμού θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πόροι που σχετίζονται με την ιστορία, υλικά χαρακτηριστικά της τοπικής παράδοσης που σχετίζονται με τον πολιτισμό της περιοχής, άυλα χαρακτηριστικά της τοπικής παράδοσης, φυσικά χαρακτηριστικά, χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, εκδηλώσεις, φεστιβάλ και άλλες καθημερινές δραστηριότητες (Βαγιονής και Σκούλτσος, 2016; Λεκάκης, 2020).

Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα μοναδικό τουριστικό προϊόν, μια νέα προσέγγιση για την έννοια της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς προσφέροντας στους επισκέπτες καθώς και στους κατοίκους ένα νέο μοντέλο ενεργής συμμετοχής στον πολιτισμό μέσω της δημιουργίας δικτύων (Bogacz-Wojtanowska & Góral, 2018; Majdoub, 2010). Τα δίκτυα διακρίνονται από διάφορα χαρακτηριστικά,

όπως σημεία ενδιαφέροντος πιο δημοφιλή και μη δημοφιλή, επίσημα και μη επίσημα σημεία (Bogacz-Wojtanowska , 2018; Powell et al., 2005).

Κατά τη γνώμη μας οι πολιτιστικές διαδρομές ακολουθούν την εποικοδομητική θεωρία (κονστρουκτιβισμός) για την προσέγγιση της γνώσης. Πιο συγκεκριμένα, η αποτελεσματικότητα της μάθησης, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη, με την ικανότητα του ατόμου για την δημιουργική κατανόηση και αφομοίωση της γνώσης και μέσα από μια διαδικασία αλληλεπίδρασης με διάφορα ερεθίσματα, όπως ακριβώς συμβαίνει και κατά την επίσκεψη ενός ατόμου (μαθητή, φοιτητή, επισκέπτη) σε μια πολιτιστική διαδρομή. Η εποικοδομητική παιδαγωγική προσέγγιση αναδεικνύει ως αναπόσπαστο στοιχείο της για την αποτελεσματικότητα της μάθησης το παιχνίδι, την ανακάλυψη, την κινητοποίηση της φαντασίας των υποκειμένων της μαθησιακής διαδικασίας, την αλληλεπίδραση και τη διαδραστικότητα με την παρεχόμενη πληροφορία και γνώση στοιχεία τα οποία μπορούν να κινητοποιηθούν πριν την επίσκεψη, κατά την επίσκεψη και μετά την επίσκεψη από τον κάθε επισκέπτη μιας πολιτιστικής διαδρομής (Papert 1991).

Για τους επισκέπτες της πολιτιστικής διαδρομής Santiago de Compostela η εμπειρία της διαδρομής αποτελεί μια περιπέτεια και μια πνευματική διεργασία μακριά από τους ρυθμούς της σύγχρονης ζωής. Το Santiago de Compostela προσελκύει προσκυνητές από ολόκληρο τον κόσμο, πεζοπόρους, αθλητές, τουρίστες ή και ανθρώπους με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα όπως επισκέπτες που προκαλούν τον εαυτό τους να περπατούν για εβδομάδες σε μια ξένη χώρα. Οι περισσότεροι ταξιδεύουν με τα πόδια ή με ποδήλατο, αλλά δεν λείπουν και εκείνοι που επιθυμούν να ζήσουν την μετακίνηση των μεσαιωνικών προσκυνητών χρησιμοποιώντας άλογο ή ακόμη και γαϊδούρι (Carbone, 2016). Για τον λόγο αυτό, θα πρέπει οι πολιτιστικές διαδρομές να προσφέρουν στους ταξιδιώτες πληροφορίες για όλες τις υπηρεσίες τις οποίες θα χρειαστούν όπως πληροφορίες για την διαμονή και την διατροφή τους, καθώς οι ταξιδιώτες που ακολουθούν μια διαδρομή επιθυμούν να διασκεδάσουν, να χαλαρώσουν και να γευτούν τα τοπικά προϊόντα (Cojocariu, 2015).

Από την άλλη πλευρά, η ταχεία ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού τις τελευταίες δεκαετίες, απέφερε σημαντικά κέρδη στην παγκόσμια οικονομία. Σύμφωνα με το UNWTO οι πολιτιστικές διαδρομές, μπορούν να αποτελέσουν το τουριστικό προϊόν που ανταποκρίνεται στην ζήτηση των πολιτιστικών τουριστών (UNWTO,

2015). Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν βασικό στοιχείο του πολιτιστικού τουρισμού καθώς δίνουν στους επισκέπτες την δυνατότητα να ζήσουν μια βαθύτερη εμπειρία κατά μήκος της διαδρομής. Ουσιαστικά ενσωματώνουν την υλική και άυλη πολιτιστικής κληρονομιά στην βιωματική και συναισθηματική πλευρά του τουριστικού προϊόντος (Murray & Graham, 1997; Zabbini, 2012).

Σε διάφορες περιοχές ανά τον κόσμο και με το πέρασμα του χρόνου, δημιουργήθηκαν διαδρομές οι οποίες εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των ανθρώπων για την ανάπτυξη εμπορικών σκοπών, για επικοινωνία μεταξύ των λαών, για θρησκευτικούς λόγους μονοπάτια για προσκυνητές, τα οποία παρέμειναν ενεργά εδώ και εκατοντάδες χρόνια (World Tourism Organization, 2015).

Για να μπορέσει να αξιοποιηθεί ένας πολιτιστικός πόρος, σε τουριστικό προϊόν, απαιτεί την ενσωμάτωση νέων μέσων και πρακτικών, που σχετίζονται με τον τουρισμό, έτσι ώστε να εισαχθεί στην δυναμική της αγοράς και κυρίως στη βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου, όπου η οικονομική του απόδοση, θα αποτελέσει ένα βασικό παράγοντα για τη βιωσιμότητα του. Αυτή η διαδικασία αξιοποίησης ενός πολιτιστικού πόρου τουριστικά, πρέπει να γίνει με πολύ προσοχή και θα πρέπει να συνδυαστεί με δραστηριότητες διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς (δηλαδή της διατήρησης, της ενίσχυσης της γνώσης και της κοινωνικοποίησης του μνημείου). Είναι αναγκαίο, να διασφαλιστεί ότι οι συνέργειες μεταξύ της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τουρισμού είναι πλήρως εναρμονισμένες, αλλά και να υπάρχει μια ισορροπία μεταξύ της διατήρησης και συντήρησης των πολιτιστικών αγαθών. Ειρήσθω εν παρόδω, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι τα πολιτιστικά αγαθά θα περιλαμβάνονται σε ένα ειδικά σχεδιασμένο χρηματοδοτικό σχέδιο, προκειμένου να καταστούν βιώσιμα (Rogerson, 2007; Snowball & Cortney, 2010; World Tourism Organization, 2015).

Οι δραστηριότητες των πολιτιστικών διαδρομών εναρμονίζονται με τις δραστηριότητες σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, καθώς έχουν ως προτεραιότητα πέντε βασικούς τομείς δράσης (Beljan Iskrin, 2019):

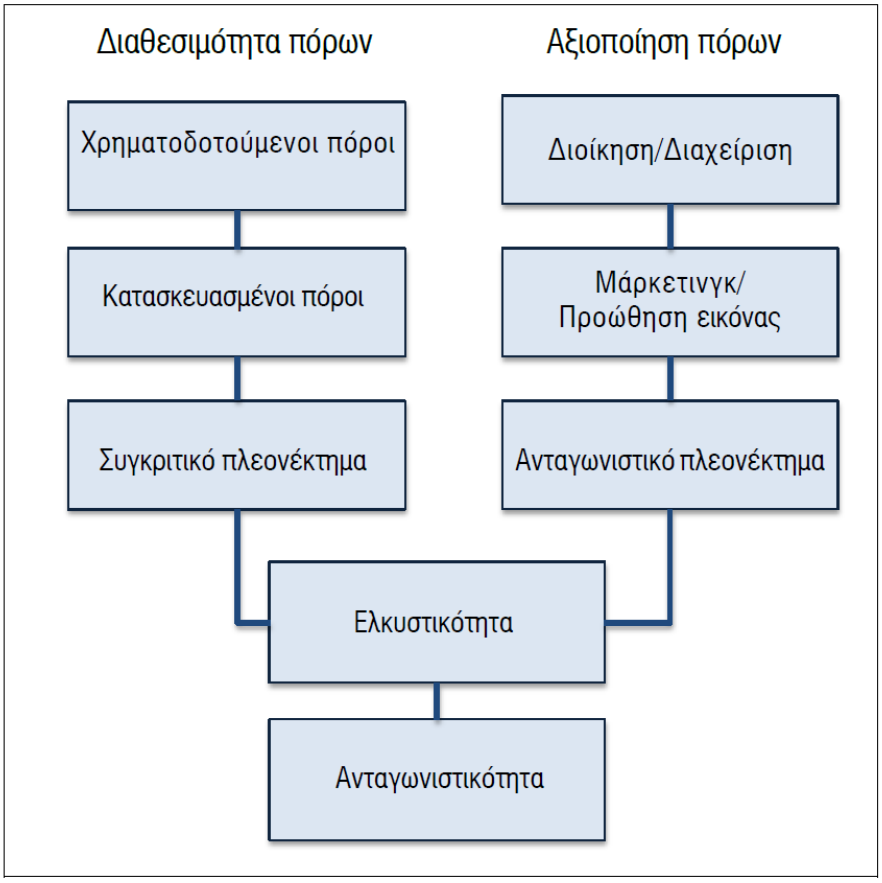
- Πολιτιστικός τουρισμός και βιώσιμος τουρισμός
- Ενίσχυση της μνήμης μέσω της πολιτιστικής κληρονομιάς
- Προώθηση της σύγχρονης πολιτιστικής και καλλιτεχνικής πρακτικής
- Συνεργασία στην έρευνα και ανάπτυξη
- Πολιτιστικές και εκπαιδευτικές ανταλλαγές για νέους Ευρωπαίοι.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει συγκεκριμένους στόχους στον τομέα του τουρισμού ο οποίος θα πρέπει να διακρίνεται από ανταγωνιστικότητα, βιωσιμότητα και ταυτόχρονα να είναι σύγχρονος και κοινωνικά υπεύθυνος. Για να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, η Ε.Ε. όρισε επίσης και δράσεις για τον τουρισμό οι οποίες επικεντρώνονται σε τέσσερις βασικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά την ενθάρρυνση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα, διαφοροποίηση δηλαδή της προσφοράς των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών αξιοποιώντας τον πολιτιστικό θησαυρό της ευρωπαϊκής ηπείρου και την ποικιλομορφία της. Σε αυτό τον πρώτο άξονα περιλαμβάνονται και οι πολιτιστικές διαδρομές. Ο δεύτερος άξονας, αφορά στην προώθηση της ανάπτυξης βιώσιμου, υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού. Ο τρίτος άξονας αφορά στην προβολή της Ευρώπης ως συνόλου βιώσιμων και ποιοτικών προορισμών και τέλος στον τέταρτο άξονα συναντάμε την ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη του τουρισμού (Αυγερινού Κολώνια; Τουφεγγοπούλου, 2012).

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο τομέας του πολιτιστικού τουρισμού επηρεάζεται αναπόφευκτα και σε έντονο βαθμό από την εμπλοκή διαφόρων φορέων, καθώς σημαντικό τμήμα των πόρων, όπως για παράδειγμα αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία, πολιτιστικά μνημεία, είναι υπό την επίβλεψη και τη διαχείριση φορέων του δημοσίου τομέα. Ως εκ τούτου, η διαχείριση του προϊόντος του πολιτιστικού τουρισμού παρουσιάζει ιδιαίτερες προκλήσεις. Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται ένα μοντέλο διαχείρισης πολιτισμικού τουρισμού, το οποίο έχει ως στόχο την αύξηση της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας του εκάστοτε προορισμού (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2016).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΙΙΙ

Μοντέλο συνδυασμού πολιτισμού, τουρισμού, ελκυστικότητας και ανταγωνιστικότητας

Πηγή: OECD (2009), παραπομπή Βαγιονής & Σκούλτσος, (2016)

Οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της προώθησης στρατηγικών τουρισμού, της τοπικής ανάπτυξης και της βελτίωσης των δράσεων του δικτύου. Οι πολιτιστικές διαδρομές περιλαμβάνουν μεγάλες δυνατότητες δημιουργίας νέων τουριστικών προϊόντων, διατηρώντας τη δυναμική που δημιουργείται από τις νέες τάσεις του τουρισμού (Góral, 2016; World Tourism Organization, 2015).

5.1.1. Βασικά στοιχεία για την αποτελεσματική διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών ως προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού

Παρακάτω ακολουθούν κάποιοι βασικοί παράγοντες για την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας της διαχείρισης μιας πολιτιστικής διαδρομής, ως προϊόν πολιτιστικού τουρισμού. Τα σημεία κλειδιά λοιπόν είναι (World Tourism Organization, 2015):

i. δημιουργία πολιτιστικής διαδρομής με ένα συγκεκριμένο συνεκτικό στοιχείο και σε γραμμική μορφή (linear fashion based)

ii. συμμετοχή της τοπικής κοινότητας στην ενίσχυση της πολιτιστικής διαδρομής και στην ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων που θα συμβάλουν στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας

iii. δημιουργία brand name

iv. πρόσβαση στους πολιτιστικούς πόρους, κατάλληλη σήμανση, προγράμματα πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εμπειριών καθώς και επιλογές για πιο ενεργές ή πιο χαλαρές δραστηριότητες για τους επισκέπτες, ώστε να μπορέσουν να βιώσουν με μοναδικό τρόπο αυτή την εμπειρία. Επιπλέον, θα πρέπει να διαθέτει για τους επισκέπτες επιλογές για υπηρεσίες διαμονής και εστίασης

v. ενεργή παρουσίαση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ώστε να μοιράζονται με το κοινό τους ενεργά τις εμπειρίες τους

vi. συγκρότηση μιας ομάδας ειδικών που θα διαχειρίζονται την πολιτιστική διαδρομή

vii. προγραμματισμός σχεδίου διαχείρισης της πολιτιστικής διαδρομής για ένα εύρος μεταξύ τριών και πέντε ετών, το οποίο θα πρέπει να περιλαμβάνει στόχους, δράσεις, αποτελέσματα, δείκτες,

προϋπολογισμό, παράγοντες που εμπλέκονται στην υλοποίηση και χρηματοδότηση καθώς και χρονοδιάγραμμα. Επίσης, είναι σημαντικό να σχεδιασθεί και μια μακροπρόθεσμη στρατηγική, για διάστημα μεταξύ δέκα και δεκαπέντε ετών. Ουσιαστικά, είναι σωστό να έχει σχεδιασθεί ένας βραχυπρόθεσμος και ένας μεσοπρόθεσμος προγραμματισμός

viii. διαδικασία σχεδιασμού μάρκετινγκ για την πολιτιστική διαδρομή (ολόκληρη ή και τμηματικά). Παράλληλα, θα πρέπει να οριστεί ένα γραφείο κρατήσεων και πληροφοριών ή ένα ή περισσότερα τουριστικά γραφεία, τα οποία θα είναι αρμόδια ώστε να δίνουν πληροφορίες για την πολιτιστική διαδρομή καθώς και να παρέχουν τις κατάλληλες πληροφορίες τους επισκέπτες για τη μετάβαση και τη διαμονή τους. Ένα ζωτικής σημασίας θέμα, είναι η διάρκεια των εμπειριών. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει να σχεδιαστούν διάφορες δραστηριότητες, οι οποίες θα μπορούν να προσαρμοστούν σε όλους τις επισκέψεις ανάλογα με τη χρονική τους διάρκεια. Τέλος, είναι απαραίτητη η συνεργασία με εξειδικευμένους ταξιδιωτικούς πράκτορες, προκειμένου να προωθεί σωστά τη διαδρομή

ix. δημιουργία νέων προϊόντων και υπηρεσιών και βελτίωση της ποιότητας των υπαρχουσών παροχών στοχεύοντας στην προώθηση της διαδρομής (World Tourism Organization, 2015).

Στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, έναν από τους πιο δυναμικούς τομείς ανάπτυξης αποτελεί η παραγωγή αγαθών πολιτισμού και δημιουργίας (cultural and creative industries), οι λεγόμενες «βιομηχανίες» όπως συνηθίζονται να αποκαλούνται. Οι πολιτιστικές βιομηχανίες είναι οι δραστηριότητες εκείνες που ασχολούνται με τα πολιτιστικά αγαθά και η οικονομική τους αξία προέρχεται από την πολιτισμική τους αξία. Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες τοποθετούνται στο επίκεντρο της παγκόσμιας κοινωνικής και οικονομικής ζωής (Μπούνια κ. συν, 2004). Στις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες εντάσσονται οι βιομηχανίες των εκδόσεων και εκτυπώσεων, η αρχιτεκτονική και το ειδικευμένο σχέδιο, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, η παραγωγή μουσικής και κινηματογραφικών ταινιών, οι αναπαραστατικές

και εικαστικές τέχνες, η παραγωγή διαφημίσεων, τα μουσεία και οι βιβλιοθήκες, η φωτογραφία και η παραγωγή λογισμικού. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η παραγωγή αυτών των «βιομηχανιών» μπορεί να περιλαμβάνει αμιγώς πολιτιστικά αγαθά καθώς και προϊόντα μιας ευρύτερης δημιουργικής διαδικασίας (Αυδίκος, 2014).

Οι «βιομηχανίες» αυτές εξαιτίας της δυναμικότητας τους συμβάλουν ενεργά στην εξέλιξη της βιομηχανίας και στον τομέα των υπηρεσιών. Συμβάλουν στην οικονομική αλλά και στην κοινωνική ανάπτυξη, ενισχύοντας ιδιαίτερα την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι οι δημιουργικές βιομηχανίες κατέχουν σημαντικό ρόλο στην προοπτική ανάπτυξης των Ευρωπαϊκών χωρών, καθώς η μοναδικότητα τους έγκειται στο στοιχείο της συμμετοχικότητας, δίνοντας τη δυνατότητα σε άτομα και κοινότητες να συμμετάσχουν ενεργά στα κοινωνικά, πολιτιστικά και οικονομικά δρώμενα (Λαζαρέτου, 2014). Παράλληλα οι πολιτιστικές διαδρομές, ενισχύουν τη σύγχρονη καλλιτεχνική και επαγγελματική δημιουργικότητα παρέχοντας ένα κατάλληλο δίκτυο για ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ καλλιτεχνών και όχι μόνο (Perivoliotis, 2004). Με τον σωστό σχεδιασμό, η δημιουργική οικονομία είναι δυνατό να αποτελέσει ευκαιρία για ανάπτυξη των περιοχών και να προσφέρει πολλαπλά οφέλη (Αυγερινού Κολώνια, 2015).

5.2. Μουσείο και πολιτιστικές διαδρομές

Τα μουσεία των τοπικών κοινοτήτων διατηρούν και προβάλουν τη συλλογική μνήμη της τοπικής κοινωνίας και αλληλοεπιδρούν με κατοίκους και επισκέπτες στο παρόν. Τα τοπικά μουσεία, ως φορείς πολιτισμού, έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη τόπου υπό προϋποθέσεις (Liu & Chen, 2019; Richards, 2016). Πιο συγκεκριμένα, το μουσείο μπορεί να συνεισφέρει, μέσω της τοπικής ανάπτυξης, η οποία προϋποθέτει, βελτίωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών μιας κοινωνίας με την παράλληλη αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού της κοινωνίας αυτής, είτε είναι ανθρώπινο, είτε φυσικοί πόροι, είτε η παράδοση ενός τόπου. Τα μουσεία ως πόλος έλξης επισκεπτών μπορεί να αποφέρουν οικονομικά οφέλη, άμεσα και έμμεσα στην τοπική κοινωνία. Στα έσοδα συμπεριλαμβάνονται, πέρα των εσόδων από τα εισιτήρια, το πωλητήριο και το

εστιατόριο, έσοδα από την διαμονή και τη σίτιση του επισκέπτη στην περιοχή, έσοδα από τις αγορές του σε καταστήματα καθώς και από τις μετακινήσει του (Δερμιτζάκη κ. συν, 2009).

Ποια είναι όμως η κατάσταση των τοπικών μουσείων στη χώρα μας; Σε αυτό το ερώτημα κλήθηκαν να απαντήσουν οι Δερμιτζάκη, Δοξανάκης και Λιναρδάκης (2009: 23-24). Μέσα από την έρευνα τους, διαπίστωσαν ότι τα περισσότερα μουσεία παρέχουν στους επισκέπτες κάποιες από τις βασικές διευκολύνσεις, για παράδειγμα δωρεάν ενημερωτικά φυλλάδια, χώρο στάθμευσης, χώρους υγιεινής και ξεναγήσεις. Επιπλέον, σημαντικός αριθμός από τα τοπικά μουσεία που διαθέτουν πωλητήριο, οδηγό έκθεσης και εκδόσεις σε άλλες γλώσσες. Τέλος, τα μουσεία τα οποία έκαναν χρήση οπτικοακουστικών μέσων ήταν ελάχιστα. Η ίδια έρευνα, εξέτασε και τους παράγοντες, που επηρεάζουν την επισκεψιμότητα των τοπικών μουσείων, με πιο σημαντικούς παράγοντες την αύξηση ή τη μείωση του τουρισμού στην περιοχή ύπαρξης του κάθε μουσείου, καθώς και η ύπαρξη ή όχι προβολής και διαφήμισης του μουσείου (Δερμιτζάκη κ. συν, 2009).

Τα μουσεία θεωρούνται ως ένας από τους σημαντικότερους πόρους του πολιτιστικού τουρισμού. Τα μουσεία διαδραματίζουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνία μας καθώς διαφυλάσσουν και παρουσιάζουν την εξέλιξη και την ιστορία των πολιτισμών. Τα τελευταία χρόνια τα πολιτιστικά αξιοθέατα θεωρούνται ως ένα ουσιαστικό μέσο προσέλκυσης επισκεπτών σε όλο τον κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, το 1997, το 17% των εγχώριων τουριστών στο Ηνωμένο Βασίλειο επισκέφθηκε τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς, εκ των οποίων τα μουσεία δέχθηκαν τους περισσότερους από αυτούς τους επισκέπτες. Επίσης, στην ίδια έρευνα αναφέρεται ότι το 37% των επισκεπτών, από το εξωτερικό, στο Ηνωμένο Βασίλειο επισκέφθηκε μουσεία κατά τη διάρκεια της παραμονής του. Σίγουρα σε κάθε μεγάλη ευρωπαϊκή πόλη οι αριθμοί είναι διαφορετικοί, για παράδειγμα στο Άμστερνταμ το 75% των επισκεπτών των μουσείων είναι τουρίστες. Η προσέλκυση των επισκεπτών εξαρτάται από τα προσωπικά ενδιαφέροντα και τα κίνητρα τους, ουσιαστικά ωθούνται ή αλλιώς προσελκύοντα από μια αόρατη έλξη (Richards, 2016). Ο αυξανόμενος ανταγωνισμός μεταξύ των μουσείων, αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα για τα μουσεία, καθώς η προσφορά έχει αυξηθεί ταχύτερα σε σχέση με άλλα πολιτιστικά αξιοθέατα. Στην Ισπανία, για παράδειγμα, ο αριθμός των μουσείων έχει διπλασιαστεί τα τελευταία 20

χρόνια, κυρίως χάρη στην άνθηση των περιφερειακών μουσείων μετά την εποχή Φράνκο. Στην Καταλονία ειδικότερα, η ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας έχει επηρεάσει σημαντικά την ανάπτυξη νέων μουσείων (Dodd, 1999). Επίσης, στις Κάτω Χώρες, η δημιουργία μουσείων διπλασιάστηκε μέσα σε μια εικοσαετία και πιο συγκεκριμένα μεταξύ του 1975 και του 1993. Σύμφωνα με τον Richards σε μια περίοδο αυξανόμενου ανταγωνισμού η φιλοσοφία των ιθυνόντων των πολιτιστικών οργανισμών πρέπει να είναι η πρόβλεψη και η ικανοποίηση των αναγκών του επισκέπτη. Αυτό ουσιαστικά συνεπάγεται την κατανόηση της αγοράς πολιτιστικού τουρισμού και των επισκεπτών που περιέχει (Richards, 1999).

Την τελευταία πενταετία και συγκεκριμένα από το 2014 έως και το 2018, ο αριθμός των επισκεπτών στα μουσεία της χώρας παρουσιάζει αυξομειώσεις, όπως αποτυπώνεται στα στατιστικά στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής. Πιο συγκεκριμένα, το 2014, ο αριθμός των επισκεπτών στα μουσεία που βρίσκονται στους Νομούς της χώρας, ανήλθε σε 4.154.142 άτομα, το 2015 παρουσίασε αύξηση και άγγιξε τα 4.405.842 άτομα και το 2016 οι επισκέψεις συνέχιζαν να αυξάνονται φθάνοντας τα 4.515.966 άτομα. Ο μεγαλύτερος αριθμός επισκεπτών κατά τη διάρκεια αυτής της πενταετίας, παρατηρείται το 2017, καθώς τα Μουσεία της χώρας μας, επισκέφθηκαν συνολικά 5.191.781 άτομα. Το 2018, επήλθε μια μείωση της τάξεως των 663.123 ατόμων, με τον αριθμό των επισκεπτών να αγγίζει τα 4.528.658 άτομα[176].

Τα μουσεία της χώρας μας, δέχονται το μεγαλύτερο όγκο επισκεπτών, κυρίως από τον Μάρτιο έως τον Σεπτέμβριο, μιας και οι καιρικές συνθήκες είναι πιο ιδανικές, ενώ την άνοιξη και το καλοκαίρι, οι τουρίστες αυξάνονται, γεγονός που συμβάλει στην αύξηση της επισκεψιμότητας στα μουσεία, κατά τη διάρκεια της τουριστικής σεζόν. Είναι χαρακτηριστικό, ότι τον Ιανουάριο του 2018, οι επισκέπτες ανήλθαν σε 175.507 άτομα, τον Φεβρουάριο σε 222.269 άτομα, τον Μάρτιο σχεδόν διπλασιάζονται αγγίζοντας τα 418.937 άτομα, τον Απρίλιο σε 497.508 άτομα, τον Μάιο σε 661.231 άτομα, τον Ιούνιο σε 565.846 άτομα, τον Ιούλιο σε 624.741 άτομα, τον Αύγουστο σε 699.988 άτομα και τον Σεπτέμβριο σε 662.631 άτομα[177].

[176] Διαθέσιμο στο:
https://www.statistics.gr/statistics/-/publication/SCI21/-

[177] Διαθέσιμο στο:
https://www.statistics.gr/statistics/-/publication/SCI21/-

Ένα ερώτημα είναι πώς οι ταξιδιώτες μπορούν να μάθουν για τα μουσεία της περιοχής που επισκέπτονται. Η έρευνα του ATLAS το 1999 έθεσε για πρώτη φορά ερωτήσεις σχετικά με τις πηγές πληροφοριών που χρησιμοποιούν οι επισκέπτες του πολιτιστικού τουρισμού. Η σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τους επισκέπτες ήταν η «από στόμα σε στόμα» ενημέρωση, καθώς σχεδόν οι μισοί από τους ερωτηθέντες συγκέντρωσαν πληροφορίες για το μουσείο που επισκέφθηκαν από φίλους και γνωστούς. Τη χρήση του διαδικτύου σε ποσοστό 26% είχαν χρησιμοποιήσει οι επισκέπτες του μουσείου για τη συλλογή πληροφοριών. Τα βιβλία με ταξιδιωτικές οδηγίες και αξιοθέατα αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή τυπωμένων πληροφοριών για τους επισκέπτες που ερωτήθηκαν σε ποσοστό 31%. Η τουριστική βιομηχανία, όπως τουριστικοί σύμβουλοι και ταξιδιωτικά γραφεία, κατέχουν ποσοστό ενημέρωσης περίπου 20% των επισκεπτών. Τέλος, ένα μέρος επισκεπτών συγκεντρώνει πληροφορίες από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε ποσοστό 7% (Richards, 2016).

Ένα σημαντικό ερώτημα αποτελεί το πότε τελικά αποφασίζουν οι ταξιδιώτες να επισκεφτούν ένα μουσείο. Σύμφωνα λοιπόν με την έρευνα του ATLAS που πραγματοποιήθηκε το 1999, περισσότεροι από τους μισούς ταξιδιώτες που επισκέπτονται ένα μουσείο αποφασίζουν για τα αξιοθέατα που πρόκειται να επισκεφθούν μετά την αποβίβασή τους στο προορισμό της επιλογής τους. Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι κυρίως οι επισκέπτες από άλλες χώρες, είναι ιδιαίτερα πιθανό να λάβουν την απόφασή τους για την επίσκεψη σε κάποιο μουσείο επιτόπου. Μάλιστα οι επισκέπτες από άλλες χώρες τείνουν να συλλέγουν πληροφορίες καθ' 'οδόν για τον προορισμό, με τους τουριστικούς οδηγούς σε έντυπη μορφή, να αποτελούν μια σημαντική πηγή πληροφόρησης για τους επισκέπτες. Μόνο το 31% δήλωσε ότι είχε συμβουλευτεί ένα έντυπο τουριστικό οδηγό πριν φύγουν από την πατρίδα του. Εν αντιθέσει με τον εγχώριο τουρισμό, τα δύο τρίτα αποφασίζουν για τις επισκέψεις τους σε πολιτιστικά ιδρύματα πριν εγκαταλείψουν το σπίτι τους. Τέλος, στην ενημέρωση των ταξιδιωτών για την επίσκεψη τους σε κάποια πολιτιστικό χώρο, πριν αναχωρήσουν από τον τόπο κατοικίας τους, σημαντικό ρόλο κατέχουν τα ταξιδιωτικά γραφεία σε ποσοστό 57%. Συμπεραίνουμε από τα παραπάνω τη σημασία της διασφάλισης ότι οι πληροφορίες σχετικά με το μουσείο της κάθε περιοχής είναι απαραίτητο να διανέμονται μέσω διαφόρων καναλιών, προκειμένου να προσεγγίσουν όλα τα τμήματα της αγοράς επισκεπτών. Ο ρόλος του ταξιδιωτικού πράκτορα στην πώληση

πολιτιστικών προϊόντων είναι σχετικά αδύναμος. Η συντριπτική πλειοψηφία των επισκεπτών ταξιδεύει ανεξάρτητα και ένα ποσοστό περίπου 40% των επισκεπτών των μουσείων είχαν κάνει κράτηση για κάποιο κομμάτι του ταξιδιού τους μέσω ταξιδιωτικών διαμεσολαβητών πριν από την αναχώρηση τους (Richards, 2016).

Η έρευνα του ATLAS (1999) δείχνει ότι τα μουσεία αποτελούν σημαντικό στοιχείο της τουριστικής δραστηριότητας ως πολιτιστικό προϊόν, καθώς πάνω από το 50% των επισκεπτών, επισκέφθηκε ένα τουλάχιστον μουσείο σε κάποιο στάδιο κατά τη διάρκεια των διακοπών του. Επιπλέον, στην ίδια έρευνα οι επισκέπτες υπογράμμισαν ότι επισκέπτονται πάντα ένα μουσείο κατά τη διάρκεια των διακοπών τους, σε ποσοστό 40%. Τα μουσεία της κάθε περιοχής είναι απαραίτητο να αφουγκραστούν τις ανάγκες των τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή και να συνδυάσουν τα πολιτιστικά κίνητρα που τους φέρνουν στον εκάστοτε τόπο και να προσπαθήσουν να τα ικανοποιήσουν σε κάποιο βαθμό. Η έρευνα του ATLAS δείχνει ότι τα μουσεία μπορούν πράγματι να αποτελέσουν ένα πολύ σημαντικό στοιχείο του τουριστικού προϊόντος. Συγκεκριμένα η έρευνα αναφέρει ότι εάν τα μουσεία επιθυμούν να προσελκύσουν όλο και περισσότερους επισκέπτες, θα πρέπει να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στα κίνητρα και τις ανάγκες των ταξιδιωτών (Richards, 2016).

Ένα στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί από την έρευνα που διεξήγαγε το ATLAS, είναι ότι φαίνεται να επιβεβαιώνεται η σημασία της κατανάλωσης εμπειριών από τους επισκέπτες του πολιτιστικού τουρισμού. Είναι γεγονός ότι τα μουσεία λειτουργούν σε ένα βαθμό ως κίνητρα για την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού. Ωστόσο, λειτουργούν ως ένα μόνο στοιχείο του τουριστικού προϊόντος. Αυτό δίνει άφθονες ευκαιρίες για μάρκετινγκ, καθώς ένα μόνο αξιοθέατο σπανίως παρέχει αρκετή ώθηση για να προσελκύσει επισκέπτες. Οι πιο δημοφιλείς πολιτιστικοί προορισμοί στην Ευρώπη είναι εκείνες οι πόλεις που έχουν σημαντικές ομάδες πολιτιστικών αξιοθέατων, παρέχοντας στους τουρίστες άφθονες ευκαιρίες να καλύψουν τα χρονοδιαγράμματα τους. Ένα άλλο ζήτημα είναι ο βαθμός στον οποίο τα μουσεία μπορούν να αναπτύξουν νέες αγορές επισκεπτών. Σε κάθε ολοένα και πιο ανταγωνιστική αγορά, είναι σημαντικό τα μουσεία να συνδέονται με το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού αξιοποιώντας τη δική τους εμπειρία και πολιτιστικό υπόβαθρο (Richards, 2016).

Για να εισχωρήσουν αποτελεσματικά σε αυτή την αγορά, τα μουσεία πρέπει να αφουγκράζονται συνεχώς τις ανάγκες των επισκεπτών και των εν δύναμη επισκεπτών. Η έρευνα του ATLAS δείχνει ότι το ίδιο το πολιτιστικό προϊόν δεν επαρκεί για να ικανοποιήσει τους περισσότερους επισκέπτες (Richards, 2016). Είναι όλο και πιο σημαντικό να παρέχεται μια συνολική εμπειρία επισκεπτών που ικανοποιεί όχι μόνο το παθητικό τουριστικό βλέμμα, αλλά και όλες τις αισθήσεις τους (Urry, 1990).

Σύμφωνα με τον Jalla (2017: 9) στο μέλλον θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στο πολιτιστικό τοπίο και στο μουσείο. Για τον λόγο αυτό θεωρούμε απαραίτητη τη συνεργασία των μουσείων με τις πολιτιστικές διαδρομές. Σήμερα βρισκόμαστε σε μια αναθεώρηση του πολιτιστικού τοπίου, καθώς η προστασία του είναι ιδιαίτερα σημαντική όπως και η επανεξέταση όλων των διαθέσιμων μέσων, συμπεριλαμβανομένων και των μουσείων. Σύμφωνα με τον ορισμό της UNESCO, ως πολιτιστικό τοπίο ορίζεται ο συνδυασμός των έργων της φύσης και του ανθρώπου, τα οποία εκφράζουν τη μακρά και στενή σχέση μεταξύ των λαών και του φυσικού περιβάλλοντος (Jalla, 2017).

Στην 24η Γενική Διάσκεψη του ICOM που πραγματοποιήθηκε στο Μιλάνο της Ιταλίας το 2016, με θέμα «Μουσεία και Πολιτιστικά Τοπία», τονίσθηκε η ευθύνη των μουσείων για το τοπίο. Υπογραμμίσθηκε η ανάγκη για την μέριμνα των μουσείων προς την κατεύθυνση αυτή καθώς τα μουσεία λειτουργούν προς όφελος της κοινωνίας και της ανάπτυξης της και είναι αναγκαίο να επεκτείνουν την αποστολή τους, για την προστασία, διατήρηση και παρουσίαση όχι μόνο των συλλογών τους αλλά και της πολιτιστικής κληρονομιάς που βρίσκεται εκτός των τυχόν τους (Sodano, 2017). Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια έντονη ανησυχία από τους επαγγελματίες των μουσείων, οι οποίοι ανησυχούν για τον αντίκτυπο που έχουν οι αλλαγές που γίνονται παγκοσμίως σε όλους τους τομείς, στην πολιτιστική μας κληρονομιά. Η κλιματική αλλαγή, η αύξηση του πληθυσμού, οι μεταναστεύσεις πληθυσμών, οι πολεμικές συγκρούσεις και οι νέες τεχνολογίες επηρεάζουν όλο και περισσότερο το τοπίο σε όλο τον κόσμο (Jalla, 2017).

Η σύνδεση του μουσείου με μια πολιτιστική διαδρομή και αντίστροφα μπορεί να έχει μόνο θετική επίδραση. Από την πλευρά του μουσείου σύμφωνα με τον Huang (2007) η εικόνα ενός μουσείου και κατ' επέκταση η αύξηση της επισκεψιμότητας του μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη δημιουργία συμμαχιών για συνεργασία, είτε με

μουσεία, είτε μεταξύ μουσείων, είτε με άλλου είδους πολιτιστικές πρωτοβουλίες (Huang, 2007). Σε αυτές τις συμμαχίες ανήκουν και οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες κατά την άποψη μας είναι αλληλένδετες με το μουσείο της περιοχής καθώς το μουσείο μέσα από την μόνιμη έκθεση, περιοδικές εκθέσεις ή και την διοργάνωση εκδηλώσεων έχει τη δυνατότητα να συμβάλει σημαντικά στην κατανόηση του νοήματος μιας πολιτιστικής διαδρομής.

5.3. Φυσικό περιβάλλον και πολιτιστικές διαδρομές

Κατά κύριο λόγο, τα άτομα που επιλέγουν να ακολουθήσουν μια πολιτιστική διαδρομή, σε αρκετές περιπτώσεις, έχουν την δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής που έχουν επισκεφθεί. Αυτό αποτελεί ένα μοναδικό στοιχείο των πολιτιστικών διαδρομών, καθώς ο επισκέπτης έχει μια ξεχωριστή βιωματική εμπειρία με το τοπίο που περικλείει μια διαδρομή καθώς η διαδρομή αλληλοεπιδρά με το φυσικό περιβάλλον. Φυσικά, δεν διαθέτουν όλες οι πολιτιστικές διαδρομές ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, καθώς κάποιες από αυτές μπορεί να εκτείνονται στον αστικό ιστό μιας πόλης όπου το φυσικό τοπίο να είναι περιορισμένο.

Σύμφωνα με τον Sauer (1925) το πολιτιστικό τοπίο διαμορφώνεται από το φυσικό τοπίο και από μια ομάδα σημείων πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Ο πολιτισμός είναι ο παράγοντας, το φυσικό περιβάλλον το μέσο και το πολιτιστικό τοπίο το αποτέλεσμα. Τα πολιτιστικά τοπία εμπεριέχουν αξίες, αναμνήσεις καθώς αποτελούν την βάση του πολιτισμού, της ταυτότητας και των πεποιθήσεων των ανθρώπων που ζουν μέσα σε αυτά και τα διαμορφώνουν. Επιπλέον, ένα τοπίο μπορεί να είναι πολιτιστικό καθώς παρατηρείται μέσα από τα μάτια παρατηρητών των οποίων η άποψη επηρεάζεται από τις δικές τους προτιμήσεις, τον τρόπο ζωής, τις αξίες και τις πεποιθήσεις τους (Ashworth et al., 2007; Kent & Eliot, 1995; Sodano, 2017). Σε έρευνα του Ευρωβαρόμετρου που πραγματοποιήθηκε το 2011, παρατηρήθηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ευρωπαίων πολιτών, σε ποσοστό 32%, απάντησε ότι ο πιο σημαντικός παράγοντας για την επιλογή ενός τουριστικού

προορισμού, αποτελεί η συνολική τουριστική εικόνα που ασκεί το περιβάλλον του προορισμού (Αυγερινού Κολώνια; Τουφεγγοπούλου, 2012).

Σύμφωνα με τον ορισμό του ICOMOS αναφορικά με τον πολιτιστικό τουρισμό *"ως πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να οριστεί η δραστηριότητα η οποία δίνει την δυνατότητα στους ανθρώπους να βιώσουν διαφορετικούς τρόπους ζωής, διαφορετικές κουλτούρες και μέσα από αυτή την δραστηριότητα έρχονται σε επαφή και κατανοούν τις παραδόσεις, το φυσικό περιβάλλον, την πνευματική δημιουργία, την αρχιτεκτονική, την ιστορία, την αρχαιολογία και κάθε άλλη μορφή από το παρόν και το παρελθόν"*. Η συνθήκη για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του 1972 της UNESCO αποτελεί άλλο ένα σημαντικό πλαίσιο για την προστασία των πολιτιστικών διαδρομών. Στην πραγματικότητα, σήμερα πολλές πολιτιστικές διαδρομές έχουν συμπεριληφθεί στον κατάλογο της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, μεταξύ των οποίων: Silk Roads, the Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor, the Routes of the Camino de Santiago in France and Spain, Qhapaq Ñan, the Andean Road System in South America and the Incense Route– Desert Cities in the Negev in Israel. Η συνθήκη δεν εστιάζει συγκεκριμένα στις πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες δεν αναφέρονται στο επίσημο κείμενο, αλλά σε αυτές που προστατεύονται από την κατηγορία πολιτιστικό τοπίο ή πιο γενικά ως σειρά πολιτιστικών αγαθών (Severo, 2017).

Η UNESCO κατανόησε από την αρχή τη σύνδεση φύσης πολιτισμού και για τον λόγο αυτό τα πολιτιστικά τοπία έχουν αναγνωριστεί από το 1992 στο πρώτο άρθρο της συνθήκης της UNESCO, ως συνδυαστικά έργα της φύσης και του ανθρώπου (UNESCO, 1994). Καθοριστικό ρόλο στον ορισμό των πολιτιστικών τοπίων και την ένταξη τους στον κατάλογο της παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, κατέχει η διεξαγωγή της Συνόδου Κορυφής για τη Γη (Earth Summit) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε 3-14 Ιουνίου 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας. Τα όσα συζητήθηκαν στην συγκεκριμένη σύνοδο άλλαξαν τον τρόπο σκέψης για τους ανθρώπους και το περιβάλλον τους (Sodano, 2017). Η αναθεώρηση οδήγησε στον εξής ορισμό, *"τα πολιτιστικά τοπία είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης της ανθρώπινης δραστηριότητας με το περιβάλλον τους στο πέρασμα του χρόνου"* (UNESCO, 1972; UNESCO, 1994).

Ο κατάλογος της Παγκόσμιας Πολιτιστικής κληρονομιάς, αποτέλεσε το πρώτο διεθνές νομικό κείμενο στο οποίο αναγνωρίζεται ταυτόχρονα η προστασία τόσο της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και του φυσικού περιβάλλοντος. Οι κατευθυντήριες γραμμές περιγράφουν τρεις κατηγορίες πολιτιστικού τοπίου. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει πάρκα ή άλλους χώρους φυσικού τοπίου που κατασκευάζονται σκόπιμα από τους ανθρώπους για αισθητικούς λόγους και σε κάποιες περιπτώσεις συνδέονται με θρησκευτικά ή άλλα κτίρια. Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται τα οργανικά εξελισσόμενα τοπία, τα οποία χωρίζονται σε δύο υποκατηγορίες, τοπία τα οποία έχουν σταματήσει να αναπτύσσονται με τα χαρακτηριστικά του ωστόσο να παραμένουν ευδιάκριτα και σε τοπία που συνεχίζουν να εξελίσσονται με εμφανή τα στοιχεία εξέλιξης τους στο χρόνο. Τα τοπία που ανήκουν στην δεύτερη αυτή υποκατηγορία έχουν ρόλο στην καθημερινή ζωή της κοινότητας και περιλαμβάνονται στον τρόπο ζωής. Στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται τα συνειρμικά πολιτιστικά τοπία τα οποία εκτιμώνται λόγω της θρησκευτικής, καλλιτεχνικής ή άλλης πολιτιστικής σύνδεσης (όπως προφορικές παραδόσεις, λαογραφία, τέχνη, χορό, μουσική, ποίηση) με το φυσικό περιβάλλον (Sodano, 2017).

Στις 20 Οκτωβρίου του 2000 υπογράφεται η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου στη Φλωρεντία της Ιταλίας σύμφωνα με την οποία ως τοπίο ορίζεται *«μία περιοχή, όπως γίνεται αντιληπτή από ανθρώπους, του οποίου ο χαρακτήρας είναι το αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης των φυσικών και/ ή ανθρώπινων παραγόντων»* (Νόμος 3827/2010 - ΦΕΚ 30/Α/25-2-2010). Η διαφορά στον συγκεκριμένο ορισμό είναι ότι ο όρος «πολιτιστικό τοπίο» αποφεύγεται σκοπίμως, και αυτό όχι γιατί είναι λάθος αλλά όπως αναφέρει ο Riccardo Priore επικεφαλής της επιτροπής, ο όρος πολιτιστικό συχνά ερμηνεύεται λανθασμένα και μας κάνει να πιστέψουμε ότι εάν το τοπίο δεν είναι πολιτιστικό, δεν είναι το τοπίο (Sodano, 2017). Για το Συμβούλιο της Ευρώπης το τοπίο αναγνωρίζεται ως ο τόπος της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, που μπορεί να έχει ή να μην έχουν αισθητική αξία. Επιπλέον, στο πλαίσιο της συνάντησης στη Φλωρεντία επισημάνθηκε ότι το τοπίο κατέχει σημαντικό ρόλο σε πολλούς τομείς όπως στον τομέα του πολιτισμού, τον περιβαλλοντικό τομέα, τον κοινωνικό τομέα και φυσικά τον οικονομικό τομέα καθώς, μέσω της σωστού προγραμματισμού, της διαχείρισης και της προστασίας του μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία θέσεων εργασίας. Επίσης, το τοπίο αποτελεί βασικό στοιχείο της ευρωπαϊκής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς

συμβάλλοντας στην ευημερία των κατοίκων και στην εδραίωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας (Council of Europe, 2000).

Το έτος 2005 υπογράφεται η Σύμβαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την κοινωνία ή Σύμβαση του Faro όπως έγινε γνωστή από την πόλη Faro της Πορτογαλίας όπου πραγματοποιήθηκε η εναρκτήρια συνάντηση για την υπογραφή της από τα κράτη μέλη. Η σύμβαση επικεντρώνεται στην ηθική και τις αρχές της χρήσης και της ανάπτυξης της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη, σε συνάρτηση με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης καθώς και στην πολιτιστική κληρονομιά, η οποία αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη του διαλόγου, της συνεργασίας, του δημοκρατικού διαλόγου και της ευρύτητας μεταξύ των πολιτισμών (Council of Europe, 2000).

Ένα ερώτημα που απασχολούσε τους ειδικούς, ήταν το θέμα των αστικών τοπίων και εάν αυτά εντάσσονται στα πολιτιστικά τοπία (Sodano, 2017). Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι επισκέπτες έλκονται από αστικούς προορισμούς καθώς επιθυμούν να περιηγηθούν στα ενδιαφέροντα αξιοθέατα των πόλεων (Αυγερινού Κολώνια, 2000). Τα αστικά τοπία θεωρούνται κατ 'εξοχήν πολιτιστικά τοπία (Fowler, 2003). Το 2011 στη Γενική Διάσκεψη της, η UNESCO προχωρά σε μια ακόμη σύσταση σχετικά με τα ιστορικά αστικά τοπία και έχοντας ως σκοπό τη βελτίωση στρατηγικών διατήρησης της αστικής κληρονομιάς με τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης. Συγκεκριμένα προτείνεται ο εντοπισμός, η διαχείριση και η διατήρηση των ιστορικών περιοχών στο αστικό τους περιβάλλον λαμβάνοντας υπόψη την αλληλεξάρτηση με τον χώρο που το περιβάλει και τις κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομίες αξίες (Sodano, 2017; Σπηλιοπούλου, 2016).

Οι κατευθυντήριες οδηγίες (The Operational Guidelines for the implementation of the World Heritage Convention (2015)) για την εφαρμογή της Σύμβασης Παγκόσμιας Κληρονομιάς, το 2015, παρέχουν έναν πιο εκτεταμένο ορισμό, περιγράφοντας το πολιτιστικά τοπία ως "επεξηγηματικά" της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας και των οικισμών με την πάροδο των χρόνων, κάτω από την επιρροή των φυσικών περιορισμών και ως ευκαιρίες που παρουσιάζονται από το φυσικό περιβάλλον. Επίσης, παρουσιάζονται ως διαδοχικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές δυνάμεις, εξωτερικές και εσωτερικές. Το παράρτημα τρία από τις κατευθυντήριες οδηγίες, το οποίο κάνει πιο συγκεκριμένες συστάσεις όσον αφορά τη

συμπερίληψη των πολιτιστικών τοπίων, επίσης εισάγει την ιδέα των διαδρομών πολιτιστικής κληρονομιάς. Το παράρτημα επιμένει σε δύο σημεία: το πρώτο σημείο αφορά στη σχέση ανάμεσα στην ιδέα ανάμεσα σε αυτή της πολιτιστικής διαδρομής και αυτή του πολιτιστικού τοπίου (η πολιτιστική διαδρομή μπορεί να θεωρηθεί ως ένας συγκεκριμένος δυναμικός τύπος πολιτιστικού τοπίου, όπως οι πρόσφατες δημόσιες συζητήσεις έχουν οδηγήσει στην αποδοχή τους, μέσα στις λειτουργικές οδηγίες) και το δεύτερο σημείο αφορά τους στενούς δεσμούς ανάμεσα στην αξία της διαδρομής και τη χειροπιαστή πολιτιστική κληρονομιά της (μια πολιτιστική διαδρομή, αποτελείται από χειροπιαστά στοιχεία των οποίων η πολιτιστική σπουδαιότητα προέρχεται από τις ανταλλαγές και από έναν πολυδιάστατο διάλογο σε όλες τις χώρες και τις περιοχές και έτσι δείχνει την αλληλεπίδραση της κίνησης κατά μήκος της πορείας στο χώρο και στο χρόνο) (Severo, 2017). Από την άλλη μεριά, ο ορισμός που αναφέρεται εδώ αντιπροσωπεύει την ιδέα των Ευρωπαϊκών Πολιτιστικών Διαδρομών δίνοντας έμφαση στη σπουδαιότητα αυτού του πλαισίου για την αμοιβαία κατανόηση την ανταλλαγή και τον διάλογο ανάμεσα στις χώρες ή στις περιοχές. Η ιδέα μιας σειράς ιδιοτήτων καθορίζεται από τις κατευθυντήριες οδηγίες όπως ακολουθούν: η σειρά των ιδιοτήτων περιλαμβάνει δύο ή περισσότερα συστατικά μέρη, τα οποία σχετίζονται από ξεκάθαρα καθορισμένους συνδέσμους: τα συστατικά μέρη πρέπει να αντανακλούν τους πολιτιστικούς κοινωνικούς ή λειτουργικούς συνδέσμους που με την πάροδο του χρόνου παρέχουν, όπου είναι σχετικό, μια συνδεσιμότητα τοπίου, οικολογίας, εξέλιξης και βιότοπων, ως σύνολο και όχι απαραίτητα τα ατομικά μέρη αυτής τα οποία έχουν εξαιρετική παγκόσμια αξία. Αυτή η ιδέα έχει τη λειτουργική χρησιμότητα της προστασίας πολλαπλών πραγμάτων όπως οι πόλεις, τα μνημεία ή τα τοπία τα οποία ορίζονται ως μια έννοια (Severo, 2017).

Η κατηγορία του πολιτιστικού τοπίου περιλαμβάνει επίσης γραμμικές εκδοχές, όπως ιστορικούς δρόμους, μονοπάτια που σηματοδοτούν σημεία εισόδου των πολιτιστικών διαδρομών (World Tourism Organization, 2015).

Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για την προβολή και ερμηνεία των πολιτιστικών τοπίων και δικτύων. Την ίδια στιγμή, μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην πόλη Lucca της Ιταλίας σχετικά με την πολιτιστική διαδρομή Via Francigena, η οποία αποτελεί ένα μοναδικό πολιτιστικό τοπίο, έδειξε ότι το 97,3% των κατοίκων της περιοχής πιστεύουν ότι η πολιτιστική διαδρομή έχει θετικό

περιβαλλοντικό αντίκτυπο στην περιοχή (Beltramo, 2015; Innocenti, 2018; Κόνσολα, 2013). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι τοπίο και πολιτιστικές διαδρομές θα πρέπει να τις αντιμετωπίζουμε ως ενιαίο σύνολο.

Σύμφωνα με την Severo (2017: 14) η σχέση μεταξύ πολιτιστικού τοπίου και πολιτιστικής διαδρομής έχει γενικά παρερμηνευθεί και πιστεύει ότι η επανεξέταση αυτής της σχέσης μπορεί να φέρει στο φως νέες θετικές επιπτώσεις στη διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών. Υποστηρίζει, ότι η εξέταση των πολιτιστικών διαδρομών ως πολιτιστικών τοπίων θα μας επιτρέψει πρώτον να υπογραμμίσουμε τον κεντρικό ρόλο της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθορίζοντας την αξία των πολιτιστικών διαδρομών και δεύτερον να ανακαλύψουμε εκ νέου τον σημαντικό ρόλο των τοπικών κοινωνιών στο σχεδιασμό των πολιτιστικών διαδρομών (Severo, 2017).

Η έννοια του τοπίου, είναι στενά συνδεδεμένη με τους ανθρώπους αναγνωρίζοντας την αλληλεπίδραση τους με το περιβάλλον (Mitchell, Rössler & Tricaud 2009). Οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να θεωρηθούν σημαντικά εργαλεία και για έναν ακόμη λόγο. Έχουν την δυνατότητα να αφυπνίσουν τους πολίτες για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος διατηρώντας παράλληλα και τα χαρακτηριστικά του εις το διηνεκές (Beltramo, 2015). Εν κατακλείδι, το τοπίο και το πολιτιστικό τοπίο συνδέονται άρρηκτα με την φύση και τον πολιτισμό, τους ανθρώπους και τους τόπους, τα άυλα και μη υλικά στοιχεία (Fairclough et. al., 2002; Sodano, 2017).

Οι πολιτιστικές διαδρομές εισάγουν και αντιπροσωπεύουν μια σημαντική συμβολή στην έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς και της προστασίας της (Zabbini, 2012). Στις κατευθυντήριες οδηγίες της UNESCO και συγκεκριμένα στο κείμενο αναφορικά με την ένταξη στον κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς συμπεριλαμβάνονται και οι πολιτιστικές διαδρομές, Heritage Routes όπως αναφέρονται στο αναθεωρημένο κείμενο (Guidelines for the inscription of specific types of properties on the World Heritage List). Για να καθοριστεί εάν μια πολιτιστική διαδρομή είναι κατάλληλη για να συμπεριληφθεί στον κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, θα πρέπει να πληροί κάποια κριτήρια. Το πρώτο κριτήριο είναι η καθολική αξία της διαδρομής. Το δεύτερο κριτήριο είναι η έννοια της πολιτιστικής διαδρομής, η οποία για την UNESCO επικεντρώνεται στη δυναμική της κίνησης και των ανταλλαγών μιας διαδρομής, στο σύνολο, δηλαδή στο

άθροισμα των στοιχείων που απαρτίζουν μια πολιτιστική διαδρομή και την κάνουν μοναδική προσδίδοντας της την πολιτισμική αξία της, στην ανταλλαγή και στο διάλογο και τέλος στον πολυδιάστατο χαρακτήρα μια διαδρομής καθώς σε μια διαδρομή αναπτύσσονται διαφορετικές πτυχές. Το τρίτο κριτήριο είναι η δυναμική της πολιτιστικής διαδρομής ως πολιτιστικού τοπίου. Το τέταρτο κριτήριο είναι τα υλικά και άυλα πολιτιστικά στοιχεία που μαρτυρούν τη σημασία της διαδρομής. Πέμπτο και τελευταίο κριτήριο αποτελεί είναι η γνησιότητα της πολιτιστική διαδρομής (UNESCO, 2019).

5.4. Αρχαιολογία και πολιτιστικές διαδρομές

Όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια, η σχέση μεταξύ πολιτισμού και τουρισμού αποτελεί βασικό στοιχείο σε κάθε συζήτηση που σχετίζεται με το μέλλον του τουρισμού. Μετά την αναφορά στο περιβάλλον αλλά και τον πολιτισμό, είναι αναγκαία η αναφορά στην Ατζέντα 2030 των Ηνωμένων Εθνών, η οποία εγκρίθηκε από τους παγκόσμιους ηγέτες το 2015 και αποτελεί το νέο παγκόσμιο πλαίσιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης, αποτελούν συγκερασμό των τριών διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης: της οικονομικής, της κοινωνικής και της περιβαλλοντικής. Πρόκειται για συγκεκριμένους στόχους με ορίζοντα τα επόμενα 10 χρόνια, οι οποίοι μεταξύ άλλων εστιάζουν στα εξής:

- ανθρώπινη αξιοπρέπεια
- περιφερειακή και παγκόσμια σταθερότητα
- διασφάλιση της «υγείας» του πλανήτη μας
- δίκαιες και ανθεκτικές κοινωνίες
- ευημερούσες οικονομίες

Οι στόχοι αυτοί προωθούν τη σύγκλιση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο (UNITED NATIONS, 2015).

Μάλιστα είναι σχεδόν αδύνατο να συζητάμε για βιώσιμο τουρισμό χωρίς να αναφερόμαστε και στον ρόλο του πολιτισμού (Innocenti, 2018). Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Organisation for Economic Co-operation

and Development (OECD) αναφέρει ότι ο πολιτισμός έχει ενταχθεί ως κεντρικό σημείο στο σχεδιασμό της στρατηγικής τουριστικών προϊόντων καθώς και του προορισμού και αντίστοιχα ο τουρισμός έχει ενσωματωθεί στην στρατηγική της πολιτιστικής ανάπτυξης ως μέσο υποστήριξης της πολιτιστικής κληρονομιάς (OECD, 2009, p. 20). Η παραπάνω άποψη ενισχύεται και από την UNESCO καθώς στο πλαίσιο του 'UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme', αναφέρει ότι ο ρόλος του πολιτισμού είναι καίριας σημασίας, με κεντρικό άξονα τα «Ταξίδια Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (Heritage Journeys), όπως χαρακτηριστικά αναφέρει (UNESCO, 2012). Σε συνέχεια της παραπάνω διαπίστωσης από την UNESCO και περνώντας από την θεωρία στην πράξη το 2016 παρουσιάζεται στο κοινό η ψηφιακή πλατφόρμα «World Heritage Journeys of Europe» στόχος της οποίας είναι η ενσωμάτωση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO σε μια πλατφόρμα προσβάσιμη και φιλική προς το κοινό, προτείνοντας θεματικές διαδρομές με απώτερο σκοπό την ενίσχυση της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης στην Ευρώπη (UNESCO, 2016).

Οι πολιτιστικές διαδρομές σχεδιάζονται λαμβάνοντας υπόψιν τους τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικά μονοπάτια. Στόχος των πολιτιστικών διαδρομών, είναι να αναδείξουν και να διαφυλάξουν την πολιτιστική κληρονομιά μιας περιοχής, με απώτερο σκοπό την επαφή των πόρων πολιτιστικής κληρονομιάς με το ευρύτερο κοινό. Μέσω των πολιτιστικών διαδρομών δίνεται η δυνατότητα σε αρχαιολογικούς χώρους να ενταχθούν πιο ενεργά στην καθημερινή ζωή των κατοίκων και των επισκεπτών μιας περιοχής. Το γεγονός αυτό, δηλαδή, η επισκεψιμότητα των αρχαιολογικών χώρων, η δια ζώσης επικοινωνία του κοινού με τους αρχαιολόγους και η ενεργή συμμετοχή των πολιτών σε δράσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα έχει τη δυνατότητα να ενισχύσει την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς (Comer, 2014; Gould, 2017; Grima, 2016; Moshenska, 2017; Timothy & Boyd 2014).

Έπειτα από την ένταξη της πολιτιστικής διαδρομής Santiago de Compostela το 1993 στη λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, η Ισπανία θέλησε να ξεκινήσει ένα βαθύτερο διάλογο σχετικά με το θέμα των πολιτιστικών διαδρομών. Η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO ενέκρινε την έναρξη ενός διαλόγου σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές πραγματοποιώντας μια πρώτη συνάντηση τον Ιούλιου του 1994 στο Παρίσι. Μετά την συνάντηση του Ιουλίου πραγματοποιήθηκε

μια ακόμη συνάντηση, ειδικών εμπειρογνωμόνων, στη Μαδρίτη και συγκεκριμένα στις 24 και 25 Νοεμβρίου 1994. Τα αποτελέσματα της συνάντησης των εμπειρογνωμόνων υποβλήθηκαν προς έγκριση στην Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO καθώς και στον Γενικό Διευθυντή της UNESCO (UNESCO, 1994: Section 1. Aim of the Meeting). Οι εμπειρογνώμονες διαπίστωσαν ότι πραγματοποιούταν ήδη αρκετές πρωτοβουλίες αναφορικά με πολιτιστικές διαδρομές (έως και το 1994), όπως ο Δρόμος του Μεταξιού στον οποίο ενεργό ρόλο είχε η UNESCO, πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών από το Συμβούλιο της Ευρώπης καθώς και ενέργειες από διάφορους οργανισμούς. Όλες οι πρωτοβουλίες που πραγματοποιούνταν είχαν κοινά στοιχεία μεταξύ τους, ένα παγκόσμιο διάλογο σε θέματα που αφορούν την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά καθώς και τον περιβαλλοντικό πλούτο κάθε τόπου. Επιπλέον, το ερευνητικό έργο που είχε παραχθεί για τις διαδρομές πολιτιστικής κληρονομιάς ανοίγει το δρόμο για την συνέχιση ερευνών αναφορικά με το θέμα και επιπλέον ενισχύει τις δράσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού (UNESCO, 1994: Section 3. A wide range of initiatives).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, οι εμπειρογνώμονες προχώρησαν στην διατύπωση των λόγων για τους οποίους οι πολιτιστικές διαδρομές είναι απαραίτητο να ενταχθούν στον κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς της UNESCO. Οι πολιτιστικές διαδρομές διαφυλάσσουν και αναδεικνύουν καθολικά θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον, βασίζονται στην δυναμική της κίνησης και της αμοιβαίας ανταλλαγής στο χώρο και το χρόνο., περιλαμβάνουν ένα σύνολο πολιτιστικών πόρων υλικής και άυλης κληρονομιάς, ενισχύουν τον διάλογο μεταξύ περιοχών και χωρών και είναι πολυδιάστατες. Επίσης, μια πολιτιστική διαδρομή μπορεί να θεωρηθεί ως ένας συγκεκριμένος, δυναμικός τύπος πολιτιστικού τοπίου. Ακόμη οι πολιτιστικές διαδρομές προσδιορίζονται σύμφωνα με ένα σύνολο στοιχείων υλικών και άυλων. Τα κριτήρια για την αξιολόγηση μιας πολιτιστικής διαδρομής σύμφωνα με την Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς (World Heritage Committee) χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες. Γεωγραφικά χαρακτηριστικά και έκταση η πρώτη κατηγορία, περιλαμβάνει το μήκος της διαδρομής και την ποικιλομορφία της διαδρομής. Χρονικά χαρακτηριστικά η δεύτερη κατηγορία, για πόσο καιρό χρησιμοποιήθηκε και με τι συχνότητα. Πολιτιστικά χαρακτηριστικά η τρίτη, δηλαδή η πολιτιστική συνδιαλλαγή κατά μήκος της διαδρομής. Ο ρόλος της διαδρομής, δηλαδή

ο σκοπός χρήσης της διαδρομής καθώς και ο αντίκτυπος της η τέταρτη κατηγορία (UNESCO, 1994: Section 4. Inclusion of Cultural Routes as Part of World Heritage; Fiore, 2013).

Οι πολιτιστικές διαδρομές προσφέρουν νέες προοπτικές και εργαλεία για την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς αναγνωρίζουν και σέβονται την πολιτιστική πολυμορφία και συμβάλουν στην ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου και της αειφόρου ανάπτυξης. Αντιπροσωπεύουν νέα προσέγγιση στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς χωρίς να έρχεται σε σύγκρουση ή να καλύπτει μνημεία και άλλα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος, αντιθέτως οι πολιτιστικές διαδρομές αναγνωρίζουν και ενισχύουν τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα σε ένα ολοκληρωμένο, διεπιστημονικό και κοινό πλαίσιο, ενισχύοντας την κατανόηση, την επικοινωνία και την συνεργασία μεταξύ των λαών (Suárez-Inclán, 2005).

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο ρόλος των αρχαιολόγων, των ιστορικών και των διαχειριστών πολιτιστικής κληρονομιάς στη δημιουργία προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού, όπως για παράδειγμα στις πολιτιστικές διαδρομές, γίνεται όλο και πιο σημαντικός. Ουσιαστικά, ενθαρρύνονται να συμβάλουν σε αναπτυξιακά και συγχρηματοδοτούμενα έργα με κοινωνικά και οικονομικά οφέλη για τις περιοχές ανάπτυξης τους (Burtenshaw & Palmer, 2014). Η συμμετοχή των αρχαιολόγων, των ιστορικών και των διαχειριστών πολιτιστικής κληρονομιάς είναι καθοριστικής σημασίας καθώς είναι σε θέση να προσφέρουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες τους στους επαγγελματίες του τουρισμού, με σκοπό να προωθήσουν καινοτόμες μορφές τουρισμού (Innocenti, 2018). Φυσικά, θα πρέπει να τονιστεί ο διεπιστημονικός χαρακτήρας σε τέτοιου είδους πρωτοβουλίες καθώς κρίνεται απαραίτητη η συμμετοχή διαφορετικών ειδικοτήτων.

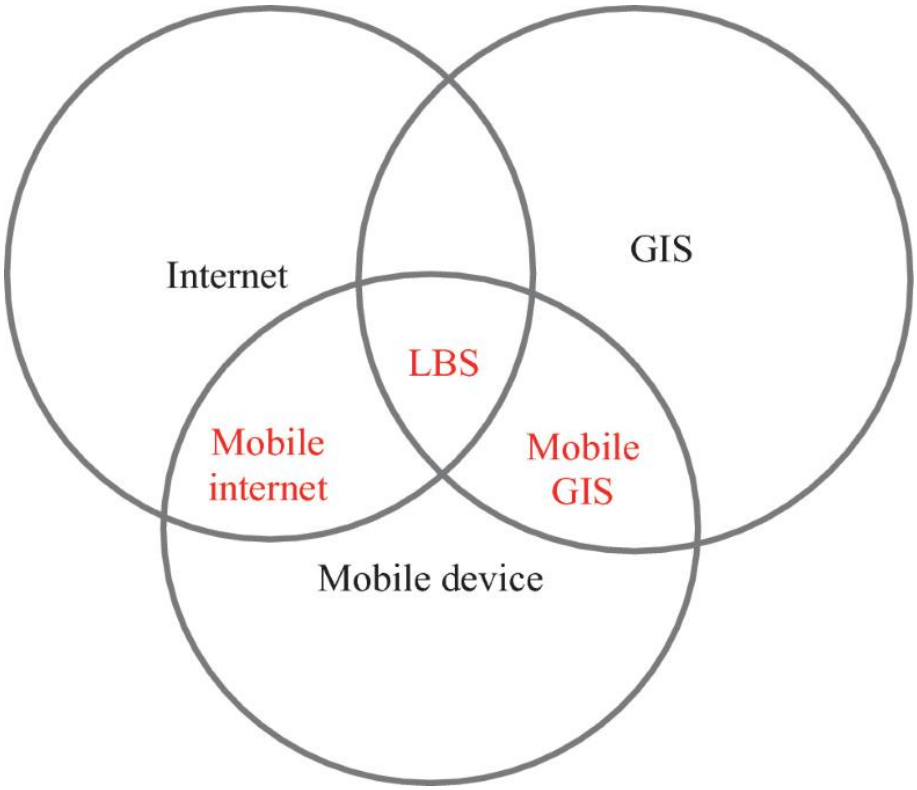
Σύμφωνα με τον Innocenti (2018: 76) η συμμετοχή των αρχαιολόγων στην δημιουργία και ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών είναι επιτακτική, καθώς οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν σύνθετα προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού και χρήσιμα εργαλεία βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης (Innocenti, 2018). Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η σχέση μεταξύ αρχαιολογίας και πολιτιστικών διαδρομών σε αρκετές περιπτώσεις και ανάλογα με την πολιτιστική διαδρομή είναι ισχυρή, καθώς μια πολιτιστική διαδρομή συνδέει μεμονωμένες τοποθεσίες για να προωθήσει ένα κοινό θέμα πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό, σύμφωνα με τον Innocenti Alessio

επιτυγχάνεται με δύο διαφορετικούς τρόπους, πολιτιστικές διαδρομές οι οποίες ακολουθούν μια ιστορική διαδρομή όπως ή Via Francigena ή εναλλακτικά, πολιτιστικές διαδρομές που συνδέουν διαφορετικές τοποθεσίες χωρίς φυσικές συνδέσεις όπως η The Romanesque Routes of European Heritage. Το κοινό στοιχείο των πολιτιστικών διαδρομών είναι η σύνδεση χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η χρήση όρων, όπως διαχείριση πολιτιστικών πόρων, ή διαχείριση αρχαιολογικών πόρων όταν αναφερόμαστε στις πολιτιστικές διαδρομές αλλά γίνεται όλο και πιο ξεκάθαρο ότι οι πολιτιστικές διαδρομές είναι δυνατό να εμπίπτουν εντός του αντικειμένου ενασχόλησης των διαχειριστών πολιτιστικής κληρονομιάς. Το θέμα μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι ο λόγος για τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους ορισμένα στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς και μέσω αυτού, του θέματος δηλαδή, θα πρέπει να υπάρχει μια ιστορία ικανή να διηγηθεί το παρελθόν και το μέλλον. Μέσω των πολιτιστικών διαδρομών δίνεται η δυνατότητα της παρουσίασης των αποτελεσμάτων των αρχαιολογικών ερευνών στο ευρύτερο κοινό (Innocenti, 2018; Οικονόμου & Ζηκίδης, 2014).

5.5. Ο ρόλος των νέων τεχνολογιών στο πλαίσιο των πολιτιστικών διαδρομών

Η είσοδος των νέων τεχνολογιών στον χώρο του πολιτισμού θεωρείται σήμερα δεδομένη και πλέον αναπόσπαστο εργαλείο επικοινωνίας, παροχής πληροφοριών και αναβάθμισης υπηρεσιών για τους επισκέπτες. Με την ένταξη των νέων τεχνολογιών στην καθ’ ημέρα πράξη των πολιτιστικών οργανισμών και όχι μόνο, δόθηκε έμφαση σε λειτουργίες όπως η καταγραφή, η τεκμηρίωση, η προστασία και η διαχείριση συλλογών. Ωστόσο, άρχισαν σταδιακά να χρησιμοποιούνται με στόχο την καλύτερη δυνατή εμπειρία του χρήστη. Θέτοντας αυτό τον στόχο, οι πολιτιστικοί οργανισμοί πέρασαν στην ένταξη των νέων τεχνολογιών για την παρουσίαση των εκθεμάτων τους, για τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα με απώτερο σκοπό την βιωματική μάθηση του επισκέπτη μέσω της διαδραστικότητας (Οικονόμου, 2003, Δεληγιάννης & Παπαϊωάννου, 2014).

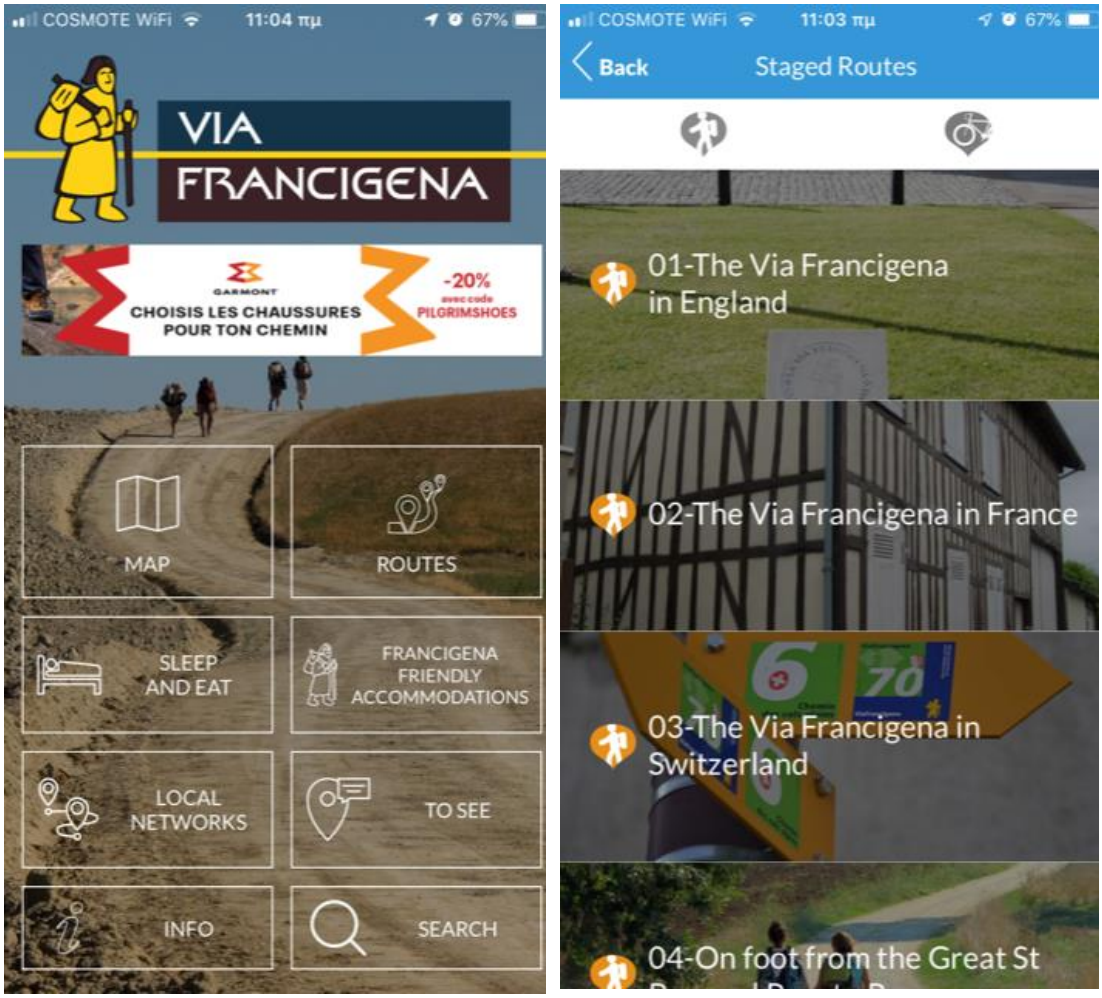
Οι Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) με ιδιαίτερη έμφαση στο διαδίκτυο, επίσης προσαρμόστηκαν γρήγορα στις ανάγκες του τουρισμού. Η ανάπτυξη των ΤΠΕ επιτρέπει στους Οργανισμούς Μάρκετινγκ Προορισμών (DMOs) και όχι μόνο, να δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες για τους επισκέπτες. Μια από τις καινοτομίες των ΤΠΕ, είναι ότι οι ίδιοι οι επισκέπτες μπορούν να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία δημιουργίας των εμπειριών τους (Gunawan, 2018; Orlandic & Jaksic-Stojanovic, 2021).

LBS as an intersection of three technologies
Πηγή: Orlandic & Jaksic-Stojanovic, 2021

Κατά συνέπεια, η ανάπτυξη ψηφιακών εργαλείων για πολιτιστικές διαδρομές μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη εμπειρία των επισκεπτών των διαδρομών, καθώς έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν στους επισκέπτες όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που χρειάζονται. Μια καλή πρακτική, αποτελεί η ανάπτυξη εφαρμογής για έξυπνες φορητές συσκευές από τους υπεύθυνους της πολιτιστικής διαδρομής Via

Francigena[178]. Όπως διαπιστώνουμε, η εφαρμογή διαθέτει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τους επισκέπτες. Δίνει χρήσιμες πληροφορίες αναφορικά με χάρτες, τις διαδρομές μπορεί να ακολουθούσουν, προτεινόμενα καταλύματα για διαμονή ανά περιοχή, πληροφορίες για σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος και πολλές ακόμη πληροφορίες. Αυτό που πρέπει να αναφέρουμε, είναι ότι αποτελεί ένα εξαιρετικό εργαλείο, καθώς ο περιηγητής έχει στο κινητό του ανά πασά στιγμή όλες τις πληροφορίες που χρειάζεται για το ταξίδι του καθώς και δορυφορικούς χάρτες. Το μόνο που απαιτείται είναι σύνδεση στο διαδίκτυο ή χρήση δεδομένων.

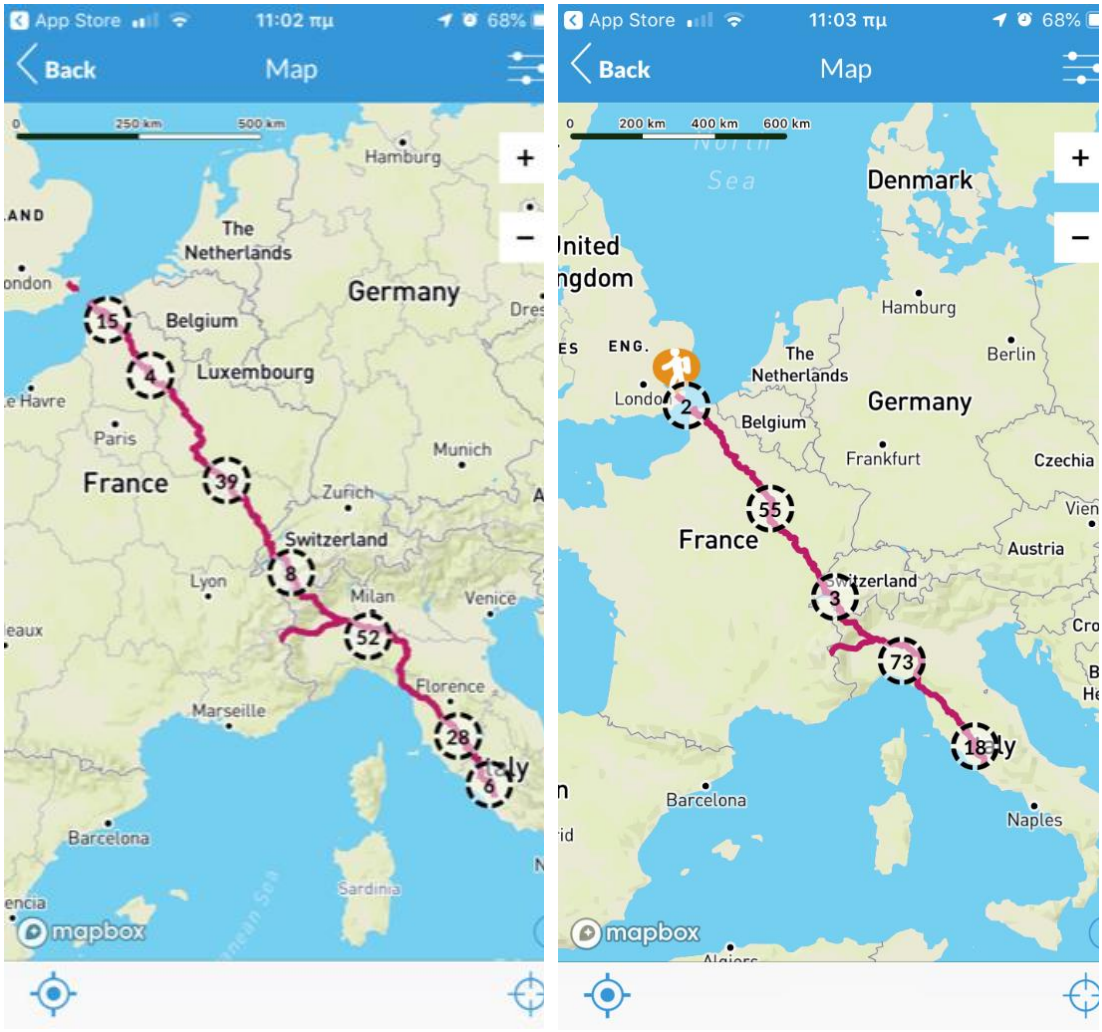

Via Francigena Application.

Το menu της εφαρμογής καθώς και προεκτεινόμενες διαδρομές ανά χώρα[179]

[178] Διαθέσιμο στο:
https://apps.apple.com/us/app/via-francigena-official-app/id1337076329

[179] Διαθέσιμο στο:

Via Francigena Application.

Δορυφορικοί χάρτες[180]

Η χρήση των νέων τεχνολογιών, με την ανάπτυξη εφαρμογών αφήγησης (storytelling), μπορεί να έχει σημαντική επιρροή στην ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού. Στην ψηφιακή αφήγηση μιας εφαρμογής μπορεί να περιλαμβάνεται, κείμενο, εικόνα, ήχος, μουσική, γεωγραφική τοποθεσία και επαυξημένη πραγματικότητα. Η δημιουργία εφαρμογών για κινητά τηλέφωνα έχει αποδειχθεί ιδανική, καθώς μπορεί να προσφέρει τις απαραίτητες πληροφορίες στους ταξιδιώτες σε πραγματικό χρόνο και με αυτό τον τρόπο να ενισχύσει την εμπειρία τους. Η χρήση

https://apps.apple.com/us/app/via-francigena-official-app/id1337076329

[180] Διαθέσιμο στο:
https://apps.apple.com/us/app/via-francigena-official-app/id1337076329

τέτοιων εφαρμογών από τους επισκέπτες μιας περιοχής έχει τη δυνατότητα να τους παρακινήσει και να τους ενισχύσει το ενδιαφέρον γύρω από ένα θέμα, με αποτέλεσμα να έχουν μια πιο βιωματική εμπειρία. Η ψηφιακή αφήγηση είναι ένας καινοτόμος τρόπος επικοινωνίας, στον οποίο μπορούν να επενδύσουν τουριστικοί προορισμοί, ώστε να μοιραστούν με τους επισκέπτες τους την ιστορία τους τόπου τους με διαφορετικό και ενδιαφέρον τρόπο, με στόχο την βελτίωση της εμπειρίας τους. Επιπλέον, μέσω των εφαρμογών αφήγησης ενισχύεται η βιώσιμη ανταγωνιστικότητα μεταξύ προορισμών (Bassano et. all, 2019, Clarizia κ. συν, 2017; Moraitou et al., 2018). Στην Ελλάδα, χαρακτηριστική εφαρμογή είναι αυτή της Clio Muse, η οποία είναι μια εφαρμογή αφήγησης που προσκαλεί τους ενδιαφερόμενους να ανακαλύψουν προορισμούς στην Ελλάδα και άλλες χώρες μέσα από πρωτότυπες ιστορίες που δημιουργήθηκαν ώστε να αναδειχθούν διαδρομές σε αυτές τις περιοχές. Στην περίπτωση των πολιτιστικών διαδρομών η αφήγηση γίνεται πιο βιωματική καθώς υπάρχει σύνδεση των σημείων που περιλαμβάνει η διαδρομή, επιπλέον, γίνεται σύνδεση με το περιβάλλον και με αυτό τρόπο ευνοείται η αφήγηση και η ανάπτυξη του διαπολιτισμικού διαλόγου (Richards, 2011).

Οι πολιτιστικές διαδρομές ενθαρρύνουν την ανάπτυξη τουρισμού μικρής κλίμακας καθώς και τη χρήση νέων τεχνολογιών. Προτρέπουν τους επισκέπτες να ταξιδέψουν ατομικά κάνοντας χρήση των διαθέσιμων εφαρμογών (Penette & Berti, 2010). Για να μπορέσει μια εφαρμογή να είναι επιτυχημένη, δίνοντας ποιοτικές πληροφορίες στους επισκέπτες, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψιν κάποιοι παράγοντες όπως, ο αριθμός των διαδρομών που θα περιλαμβάνει η εφαρμογή, επιλέγοντας από το ευρύτερο πλαίσιο διαδρομών που περιλαμβάνει μια πολιτιστική διαδρομή, αποτύπωση των διαδρομών μέσω δορυφορικών χαρτών, αποτύπωση των σημείων επικοινωνίας μεταξύ των διαδρομών, παροχή πληροφοριών για διαμονή, σίτιση και πληροφορίες για τα διαθέσιμα μέσα μαζικής μεταφοράς. Επιπλέον, θα πρέπει να παρέχονται πληροφορίες για τις αποστάσεις, βαθμό δυσκολίας και άλλες βοηθητικές πληροφορίες, δυνατότητα για την δημιουργία μιας κοινότητας επισκεπτών και τέλος, η ύπαρξη αξιολόγησης. Αρκετές είναι οι πολιτιστικές διαδρομές που έχουν ενσωματώσει τη χρήση των ΤΠΕ για την αποτελεσματικότερή διαχείριση του δικτύου τους, με την δημιουργία εφαρμογών για φορητές συσκευές κάνοντας χρήση διαφόρων ψηφιακών εργαλείων όπως το GIS Για παράδειγμα πολιτιστική διαδρομή Via

Francigena, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω διαθέτει μια εφαρμογή με πολλές χρήσιμες πληροφορίες για τους επισκέπτες. Ωστόσο, δεν είναι ακόμη αρκετά διαδομένο το παράδειγμα της συγκεκριμένης διαδρομής, καθώς κάποιες δημοφιλής διαδρομές είτε δεν έχω αναπτύξει ακόμη κάποια εφαρμογή, είτε είναι σε διαδικασία. Επιπλέον, οι στρατηγικές μάρκετινγκ και επικοινωνίας των πολιτιστικών διαδρομών προσανατολίζονται στα ψηφιακά εργαλεία χρησιμοποιώντας ιστοσελίδα και τα κοινωνικά δίκτυα (Interreg Europe, 2019).

Αναπόφευκτα ο τομέας του πολιτισμού επηρεάστηκε από την πανδημία που προκάλεσε ο Covid-19 σε παγκόσμιο επίπεδο. Κατά τη διάρκεια του πολύμηνου lockdown, ο πολιτισμός υπέστη μεγάλο πλήγμα. Ωστόσο, αυτή η κρίση μας ανάγκασε βίαια να αναζητήσουμε εναλλακτικούς τρόπους σε κάθε επίπεδο της ζωής μας, έτσι λοιπόν και ο πολιτισμός διεκδίκησε τη θέση του στην καθημερινότητα μας και με την βοήθεια της τεχνολογίας κατάφερε να είναι παρόν. Δεν αποτελούν εξαίρεση και οι πολιτιστικές διαδρομές οι οποίες θα πρέπει να επανακαθορίσουν τους στόχους τους και σε κάθε περίπτωση να αναπτύξουν ψηφιακά εργαλεία είτε για επίσκεψη με φυσική παρουσία είτε όχι.

Τέλος, είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη από τους υπεύθυνους μελέτες σαν των Majeed, Zhou, Lu και Ramkissoon (2020), οι οποίοι προσπάθησαν μέσα από την έρευνα τους να εξετάσουν πώς οι τουρίστες εκλαμβάνουν τις ψηφιακές πληροφορίες και πώς συμπεριφέρονται. Η έρευνα τους έδειξε ότι η ποιότητα των πληροφοριών στο διαδίκτυο έχει άμεσο και σημαντικά θετικό αντίκτυπο στην ικανοποίηση των τουριστών, η ποιότητα των πληροφοριών που λαμβάνει ο τουρίστας ψηφιακά έχει άμεσο και σημαντικά θετικό αντίκτυπο στο Electronic word-of-mouth των τουριστών και τέλος ότι η φιλική προσβασιμότητα στις πληροφορίες έχει ένα σημαντικό αντίκτυπο στις προθέσεις των τουριστών να επισκεφτούν το συγκεκριμένο προορισμό. Ουσιαστικά, η έρευνα τους κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τυχόν κίνδυνοι κατά την περιήγηση στο διαδίκτυο μπορεί να επηρεάσει τις προθέσεις των τουριστών να επισκεφτούν ένα συγκεκριμένο προορισμό (Majeed et al., 2020).

5.6. Προτεινόμενο μοντέλο διαχείρισης πολιτιστικής διαδρομής

Πρωταρχικός στόχος, κατά την άποψη μας, είναι να δοθεί βαρύτητα στη γνωστοποίηση της πολιτιστικής διαδρομής. Κάποιες από τις ενέργειες που θα μπορούσαν να δρομολογηθούν σε κάθε πολιτιστική διαδρομή είναι:

I. Στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής διαδρομής είναι απαραίτητο να γίνει χρήση των εργαλείων του marketing, με στόχο την βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της κοινότητας, ελαχιστοποιώντας παράλληλα τις αρνητικές επιπτώσεις. Όπως στο χώρο των μουσείων, έτσι και στις πολιτιστικές διαδρομές θεωρούμε σημαντική την εφαρμογή μεθόδων όπως το marketing καθώς μακροπρόθεσμα θα μπορούν να διατηρήσουν την οικονομική τους βιωσιμότητα (Tsiotsou & Mavragani, 2013). Θα ήταν λοιπόν σκόπιμο, να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτιστική επικοινωνία της κάθε διαδρομής προσανατολισμένη προς τις ανάγκες και επιθυμίες της τοπικής κοινωνίας καθώς και του κοινού

- **Στρατηγική Επικοινωνίας**

  Σήμερα, οι πολιτιστικοί οργανισμοί χρησιμοποιούν όλο και πιο συχνά μεθόδους μάρκετινγκ για να επικοινωνήσουν με το κοινό αλλά και για να χαράξουν την επικοινωνιακή τους στρατηγική. Οι πολιτιστικοί οργανισμοί επιθυμούν να πετύχουν δύο βασικούς στόχους. Αφενός, τη βιωσιμότητα των οργανισμών τους και αφετέρου τη διατήρηση, τη προβολή και τη προώθηση των πολιτιστικών αγαθών εις το διηνεκές. Ωστόσο, για να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα τους οι οργανισμοί, καθώς επίσης και να αυξήσουν την προσφορά τους στην κοινωνία, είναι απαραίτητη η σωστή διαχείριση των οικονομικών πόρων τους και της επικοινωνιακής τους στρατηγικής (Κώστα, 2016; Σηφάκη κ. συν, 2007). Η στρατηγική επικοινωνίας είναι το περιεχόμενο του σχεδιασμού των ενεργειών που θα πραγματοποιηθούν αλλά και των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν, ώστε να υλοποιηθεί ο τελικός σκοπός, ο οποίος αποτελεί και το επιθυμητό αποτέλεσμα. Ο σκοπός συνήθως, είναι μακροχρόνιος και

σύνθετος, γι' αυτό θέτονται μικρότεροι, βραχυπρόθεσμοι ή μεσοπρόθεσμοι στόχοι ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός (Κάστορας, 2003; Κώστα, 2016).

Η χάραξη στρατηγικής επικοινωνίας, θα αποτελέσει σημαντικό κομμάτι για την πολιτιστική διαδρομή. Ουσιαστικά, η στρατηγική επικοινωνίας θα πρέπει να καθορίζεται εξ' αρχής και να αποτελεί κανόνα για τον οργανισμό, καθώς επίσης θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία μεταξύ του επικεφαλής του project με επαγγελματίες της επικοινωνίας. Επιπλέον, η στρατηγική επικοινωνίας θα πρέπει να περιέχει σαφείς και μετρήσιμους στόχους, να προσδιορίζει το κοινό στο οποίο απευθύνεται ο οργανισμός και να αποτελεί ένα ολοκληρωμένο σχεδιάγραμμα με σχέδιο δραστηριοτήτων. Ακόμη η στρατηγική επικοινωνίας, θα πρέπει να προσδιορίζει τους οικονομικούς πόρους του πολιτιστικού οργανισμού καθώς και τους ανθρώπινους πόρους. Τέλος, είναι απαραίτητο η στρατηγική να εμπεριέχει και το στοιχείο της αξιολόγησης (Κώστα, 2016)[181].

- **Σχεδιασμός Μάρκετινγκ**

Ο σχεδιασμός μάρκετινγκ, θα βοηθήσει τους υπευθύνους της πολιτιστικής διαδρομής να καταγράψουν μια σειρά ενεργειών και να επιλέξουν τις καταλληλότερες, οι οποίες θα τους οδηγήσουν στην εκπλήρωση των σκοπών και των στόχων που έχουν θέσει. Ουσιαστικά, ο σχεδιασμός μάρκετινγκ δε διασφαλίζει την επιτυχία ενός οργανισμού, αλλά αυξάνει σημαντικά τις ευκαιρίες και μειώνει τον κίνδυνο αποτυχίας του. Ο σχεδιασμός μάρκετινγκ είναι μια δυναμική διαδικασία η οποία συνδυάζει μια σειρά βημάτων για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί (Hill κ. συν, 2003; Κώστα, 2016).

Τα πλεονεκτήματα του σχεδιασμού μάρκετινγκ

Τα οφέλη του σχεδιασμού μάρκετινγκ, διακρίνονται σε οργανωτικό επίπεδο όσο και σε ατομικό επίπεδο. Ο σχεδιασμός του, πραγματοποιείται στο πλαίσιο των στόχων και των επιδιώξεων που έχει θέσει ολόκληρος ο οργανισμός. Θα πρέπει λοιπόν, να διαθέτει ταυτότητα, να έχει ξεκαθαρίσει

[181] Διαθέσιμο στο:
http://www.oxfordaspiremuseums.org/aspire/communication-strategy

δηλαδή το τι είναι, ώστε να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του κοινού που τον επισκέπτεται. Για τον οργανισμό, τα οφέλη του σχεδιασμού μάρκετινγκ προέρχονται από:

- την πρόβλεψη και την προσαρμογή στις αλλαγές
- τη μακροπρόθεσμη προοπτική και δυναμική αντιμετώπιση στις αλλαγές του περιβάλλοντος
- την αποδοχή και την ετοιμότητα για την αντιμετώπιση της αλλαγής
- σε απρόσμενες καταστάσεις να λαμβάνονται σωστές αποφάσεις
- τον καλύτερο συντονισμό του οργανισμού
- την καλύτερη επικοινωνία και ελαχιστοποίηση των συγκρούσεων μεταξύ των εργαζομένων
- την ελαχιστοποίηση των "σπαταλών" και αύξηση των πηγών εσόδων
- την ύπαρξη συγκεκριμένης δομής διοίκησης (Hill κ. συν, 2003)

Η διαδικασία του σχεδιασμού μάρκετινγκ

Η διαδικασία του σχεδιασμού μάρκετινγκ, περιλαμβάνει τέσσερα στάδια. Το πρώτο στάδιο, περιλαμβάνει την ανάλυση η οποία εξετάζει τον λόγο ύπαρξης της πολιτιστικής μονάδας. Αυτό θα γίνει μέσα από τον ορισμό που έχει θέσει ο οργανισμός, τους στόχους του, την καλλιτεχνική πολιτική που ακολουθεί και επιπλέον τις δραστηριότητες που πραγματοποιηθεί και το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Επίσης, σε αυτό το στάδιο θα πρέπει να γίνει η έρευνα αγοράς ώστε να διαπιστωθούν ποιες είναι οι συνήθειες των καταναλωτών και οι τάσεις της αγοράς. Όπως αναφέραμε, είναι απαραίτητο να δοθεί περισσότερη έμφαση στην πολιτιστική επικοινωνία και να στραφεί προς τις ανάγκες και επιθυμίες του κοινού, δηλαδή η πολιτιστική διαδρομή να γίνει πιο εξωστρεφής.

Το δεύτερο στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού μάρκετινγκ, είναι ο σχεδιασμός. Στο στάδιο αυτό, θα πρέπει να τεθούν οι στόχοι και οι στρατηγικές

ώστε να γίνει η προσέγγιση του κοινού με αποτελεσματικό τρόπο. Σημαντικό επίσης παράγοντα σε αυτό το στάδιο αποτελεί ο προϋπολογισμός ο οποίος θα διατεθεί για αυτό τον σκοπό. Στο τρίτο στάδιο της επικοινωνίας, λαμβάνει χώρα η προετοιμασία και η διατύπωση του σχεδιασμού μάρκετινγκ ως γενικού οδηγού ώστε να τον ακολουθούν οι ιθύνοντες του οργανισμού.

Το τέταρτο και τελευταίο στάδιο της διαδικασία μάρκετινγκ, είναι η δράση. Σε αυτό το στάδιο θα υλοποιηθούν όλα όσα σχεδιάστηκαν. Κάποιες λοιπόν από τις ενέργειες που θα μπορούσε να αναπτύξει, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη το διαθέσιμο προϋπολογισμό θα ήταν οι δημόσιες σχέσεις. Οι δημόσιες σχέσεις είναι αναπόσπαστο κομμάτι σήμερα των πολιτιστικών οργανισμών. Μέσα από τις δημόσιες σχέσεις ο οργανισμός μπορεί να κάνει γνωστό το έργο του και να καλλιεργήσει καλές σχέσεις συνεργασίας με άλλους οργανισμούς. Η προβολή της πολιτιστικής διαδρομής μέσω διαφήμισης σε μέσα μαζικής ενημέρωσης και μέσω διαδικτύου, αποτελεί ένα πολύ καλό τρόπο ώστε να ενημερωθεί το ευρύτερο κοινό. Η διαφήμιση ως μέσο επικοινωνίας έχει αρκετά πλεονεκτήματα. Το μήνυμα της διαφήμισης είναι επιμελημένο και στοχευμένο, μπορεί να χρησιμοποιήσει κείμενο, χρώμα, εικόνες και ήχο. Επιπλέον, έχει σχετικά χαμηλό κόστος, επαναληπτικότητα και μεγάλο γεωγραφικό εύρος μετάδοσης (Kotler κ. συν, 2008). Θα ήταν εύστοχη η εκτύπωση φυλλαδίων για την πολιτιστική διαδρομή, με βασικές πληροφορίες για τη διαδρομή αλλά και γενικές πληροφορίες, ώστε να διατεθούν από τις τοπικές επιχειρήσεις σε τουρίστες ή επισκέπτες που βρίσκονται στην περιοχή. Τέλος, στο στάδιο αυτό θα πρέπει να λάβει χώρα και ο έλεγχος ώστε να υπάρξουν τα επιθυμητά αποτελέσματα (Κώστα, 2016).

Ο σχεδιασμός μάρκετινγκ εν κατακλείδι, είναι απαραίτητος για τις πολιτιστικές μονάδες, καθώς τις οδηγεί στην αποτελεσματικότερη χρήση των κονδυλίων και τις βοηθά να διαδώσουν τους μέγιστους καλλιτεχνικούς και οικονομικούς στόχους. Η επικοινωνία ανάμεσα στο κοινό και τον πολιτιστικό οργανισμό, με στόχο να ικανοποιήσει ο δεύτερος τις επιθυμίες του κοινού της, αποτελεί τον σκοπό του σχεδιασμού marketing (Tsiotsou & Mavragani, 2013; Μακρή, 2003).

Επιπλέον, θα προτείναμε στους αρμόδιους της πολιτιστικής διαδρομής, εάν φυσικά το επιθυμούν, να λάβουν υπόψη τους τα παρακάτω (Κώστα, 2016):

II. Εύκολη πρόσβαση σε υποδομές, καταστήματα με τοπικά προϊόντα, αναψυκτήριου, τουαλέτας, χώρος υγιεινής. Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχουν υποδομές, έτσι ώστε να μπορέσει να γίνει ελκυστική η εν λόγω πολιτιστική διαδρομή. Επιπλέον, θα πρέπει να υπάρχει, καλή οδική σήμανση της πολιτιστικής διαδρομής ώστε να μπορεί και ο μεμονωμένος επισκέπτης που να περιηγηθεί στην πολιτιστική διαδρομή.

III. Ανάδειξη της τοπικής ιστορίας, των παραδόσεων και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ουσιαστική ένταξη της πολιτιστικής διαδρομής στην καθημερινότητα. Τα φεστιβάλ και οι εκδηλώσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, καθώς είναι πιο προσιτά στο κοινό από ό,τι άλλες μορφές τέχνης. Τα φεστιβάλ και οι υπόλοιπες εκδηλώσεις, συνήθως είναι ανοικτά προς όλους. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις, μπορεί να είναι μια έκφραση της τοπικής κοινότητας του πολιτισμού, που να δείχνει τη παράδοση και τη ταυτότητα του τόπου (Smith, 2003).

IV. Δημιουργία γραφείου πληροφοριών για τους επισκέπτες της περιοχής, στις κεντρικές πλατείες των πόλεων.

V. Σχεδιασμός πολιτιστικών δραστηριοτήτων και δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων για μικρούς και μεγάλους για να γίνει η επίσκεψη πιο βιωματική.

VI. Δημιουργία ψηφιακού παιχνιδιού στην ιστοσελίδα αλλά και σε εφαρμογή. Οπότε για το λόγο αυτό θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια εφαρμογή για έξυπνα κινητά τηλέφωνα και για συσκευές, που θα μπορούσαν να έχουν τα παιδιά μαζί τους κατά την επίσκεψη.

Πολλοί τουρίστες στο διάστημα των διακοπών τους, συμμετέχουν ενεργά σε πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως ζωγραφική, φωτογραφία, αγγειοπλαστική ή μαγειρική. Πολλές από αυτές τις δραστηριότητες, τείνουν να λαμβάνουν χώρα σε αγροτικές περιοχές όπου το τοπίο είναι ξεχωριστό (Smith, 2003). Ανάμεσα στις διακοπές και τον τουρισμό υπάρχει μια μικρή διαφορά. Όσοι επιλέγουν τις διακοπές

κατά κύριο λόγω επιθυμούν την ξεκούραση. Όσοι από την άλλη πλευρά επιλέγουν τον τουρισμό, επιδιώκουν να ζήσουν εμπειρίες, να εξερευνήσουν, να μάθουν για τον τόπο που έχουν επισκεφθεί (Bennett, 2005).

Γ΄ ΜΕΡΟΣ-ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Κεφάλαιο 6

Δημιουργική οικονομία

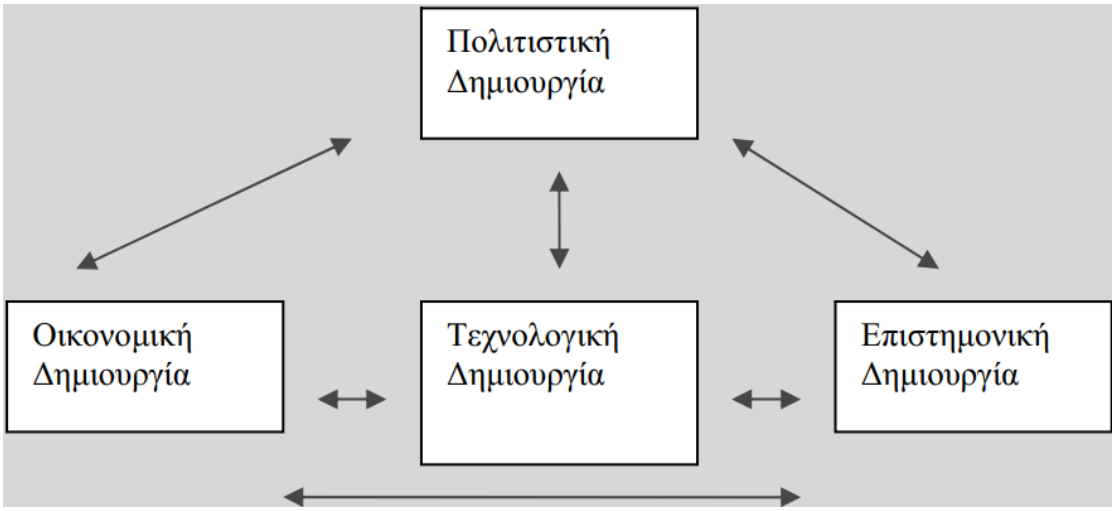
6.1. Οι πολιτιστικές διαδρομές ως πολιτιστικός και δημιουργικός τουριστικός προορισμός

Ο τομέας του πολιτιστικού και δημιουργικού τουρισμού, ο οποίος διαθέτει πολλούς και διαφορετικούς κλάδους, φαίνεται να δίνει μια νέα προοπτική οικονομικής ανάπτυξης σε τοπικό αλλά και εθνικό επίπεδο. Παρατηρώντας την ευρωπαϊκή πρακτική, διαπιστώνουμε αρχικά το μοντέλο που εφαρμόζεται στον τομέα του πολιτισμού και της δημιουργίας είναι ιδιαίτερα επιτυχημένο, καθώς βασίζεται στη σημασία της επωνυμίας προέλευσης, του brand name καθώς και στη συμβολική ή εσωτερική αξία του παρεχόμενου προϊόντος. Αυτό είναι που δίνει τη δυνατότητα υψηλότερης τιμής σε σχέση με τα μη επώνυμα προϊόντα. Επιπλέον, τα προϊόντα που παράγονται είναι μοναδικά και πρωτότυπα και απατούν από τους δημιουργούς τους εξειδίκευση, διαρκή μάθηση, εκπαίδευση και διαφύλαξη της παράδοσης. Επίσης, η παραγωγή τέτοιων προϊόντων και υπηρεσιών συνεισφέρει στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, καθώς είναι αποτέλεσμα ενός δικτύου επαγγελματιών μικρού ή μεσαίου μεγέθους, κυρίως σε μικρότερα αστικά κέντρα ή πιο φτωχές οικονομικά περιοχές. Τέλος, ο πολιτισμός και η δημιουργία ως οικονομικές δραστηριότητες ενισχύουν την ευρεσιτεχνία και συνεισφέρουν στην υιοθέτηση τρόπων προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας (Λαζαρέτου, 2014).

Ο συνδυασμός της έννοιας του πολιτισμού, καθώς και της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας με την έννοια της οικονομίας της αγοράς έχει δημιουργήσει ένα νέο πεδίο ενδιαφέροντος για την οικονομική επιστήμη, συγκεκριμένα την «οικονομία του πολιτισμού» και την «δημιουργική οικονομία». Μάλιστα λόγω της ταχύτατης ανάπτυξης που σημείωσε ο συγκεκριμένος τομέας τα τελευταία χρόνια

παγκοσμίως, έχει αναγνωριστεί ως αυτοτελής κλάδος της οικονομίας ο οποίος περιλαμβάνει πολλές και σημαντικές δραστηριότητες παραγωγικού ενδιαφέροντος. Στις δραστηριότητες παραγωγικού ενδιαφέροντος, εντάσσονται οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία, τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι, μορφές πολιτισμικής και λαογραφικής κληρονομιάς γενικότερα, τα εικαστικά, η λογοτεχνία και το θέατρο, η μουσική, η φωτογραφία, οι εκδόσεις και οι αίθουσες τέχνης, η διαφήμιση, η αρχιτεκτονική, το σχέδιο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, ο κινηματογράφος, το λογισμικό. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι οι δραστηριότητες παραγωγικού ενδιαφέροντος καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τον πολιτισμό γενικότερα (Λαζαρέτου, 2014).

Σύμφωνα με την Λαζαρέτου (2014: 14, 15) οι πολιτιστικές, οικονομικές, επιστημονικές και τεχνολογικές δημιουργίες διαθέτουν κοινά γνωρίσματα και αμοιβαίες επιδράσεις, όπως διαπιστώνουμε και από τους ορισμούς αυτών των εννοιών και όπως αποτυπώνονται στο παρακάτω σχήμα. Πιο συγκεκριμένα *«πολιτιστική δημιουργία είναι η ικανότητα της σύλληψης μιας πρωτότυπης εκφραστικής ιδέας ή ενός διαφορετικού τρόπου αισθητικής ερμηνείας του κόσμου γύρω μας»*, *«επιστημονική δημιουργία είναι η επιθυμία για μελέτη και πειραματισμό με στόχο την απόκτηση συστηματικής γνώσης και την εξεύρεση νέων τρόπων επίλυσης προβλημάτων»*, *«οικονομική δημιουργία είναι η ικανότητα αξιοποίησης του συγκριτικού πλεονεκτήματος προς όφελος της οικονομικής ανάπτυξης, της απασχόλησης και της ενισχυμένης συμμετοχής της χώρας στο διεθνές εμπόριο»* και τέλος, *«τεχνολογική δημιουργία είναι η δυνατότητα υιοθέτησης νέων τρόπων παραγωγής, διανομής και διάδοσης»* (Λαζαρέτου, 2014).

Η έννοια της δημιουργίας στη σύγχρονη οικονομία

Πηγή: KEA (2006) και UNCTAD (2010), παραπομπή Λαζαρέτου, 2014

Σύμφωνα με τον Tresserras (2014), οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τη δυνατότητα να συμβάλουν στην προώθηση του πολιτιστικού και δημιουργικού τουρισμού, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται διεθνώς και ως "orange" tourism. Ως εκ τούτου, μπορούν να ενισχύσουν την πολιτιστική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μέσω της υπεύθυνης τουριστικής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, των τεχνών και των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών. Επιπλέον, όπως έχει ήδη αναφερθεί οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να δημιουργήσουν ευκαιρίες για την τοπική κοινότητα, να ενισχύσουν την ταυτότητά της, να δημιουργήσουν ομάδες επαναλαμβανόμενων επισκεπτών και να μετατρέψουν περιοχές με πολιτιστική ταυτότητα σε εξειδικευμένους τουριστικούς προορισμούς. Ουσιαστικά, δίνεται η δυνατότητα στις κοινότητες, να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν μια σταθερή εισροή επισκεπτών κατά το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου, μετατρέποντας έτσι αυτή τη δραστηριότητα σε κύριο πυλώνα της τοπικής οικονομίας. Τέλος, ένας τέτοιος προορισμός θα πρέπει να περιλαμβάνει και προϊόντα της τοπικής κοινότητας.

Εν κατακλείδι, ο πολιτιστικός και δημιουργικός τουρισμός μπορεί να εδραιώσει κορυφαίους, ανταγωνιστικούς, βιώσιμους τουριστικούς προορισμούς που μπορούν να δημιουργήσουν πολιτιστική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη για την κοινότητά τους. Έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν ευκαιρίες απασχόλησης στον τομέα του

πολιτισμού και του τουρισμού. Ακόμη επιτρέπει την επανεστίαση στη διαχείριση του τομέα του πολιτισμού και την πολιτιστική κληρονομιά με στόχο την αύξηση του δυναμικού της εκάστοτε περιοχής (World Tourism Organization, 2015). Επιπλέον, στα θετικά του πολιτιστικού τουρισμού συγκαταλέγονται η προστασία των πολιτιστικών πόρων και του περιβάλλοντος χώρο, η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου καθώς και η ανάδειξη νέων προορισμών (Σπιλάνης 2000; Tsartas 2003). Συγκεκριμένα για την ελληνική πραγματικότητα είναι απαραίτητη η στροφή σε μια νέα εποχή, η οποία θα ενθαρρύνει την δημιουργία νέων μορφών πολιτισμού στην οποία σημαντικό ρόλο θα έχει ο πολίτης στον οποίο θα δίνεται η δυνατότητα να συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση νέων μορφών πολιτισμού με καινοτόμα χαρακτηριστικά μέσω των οποίων θα μπορεί να εκφραστεί, να παράγει νέα γνώση με απώτερο σκοπό την προαγωγή του πολιτισμού. Ουσιαστικά, στόχο θα πρέπει να αποτελεί η μετάβαση από την στατική-παθητική προσέγγιση του πολιτισμού σε μια πιο δυναμική προσέγγιση με την παραγωγή νέων μορφών. Η κατεύθυνση προς μια δυναμική προσέγγιση θα επηρεάσει θετικά την ελληνική κοινωνία καθώς και την οικονομία. Αυτό το μοντέλο, το οποίο θα λαμβάνει υπόψη του τις ανάγκες της σύγχρονης ελληνική οικονομίας και κοινωνίας, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα νέο βιώσιμο αναπτυξιακό μοντέλο προσανατολισμένο προς την έξυπνη οικονομία, αλλάζοντας την νοοτροπία της παθητικής κατανάλωσης πολιτιστικών προϊόντων και ενισχύοντας τη δυναμική προσέγγιση που μετατρέπει την κοινωνία σε δημιουργική (Λαζαρέτου, 2014).

6.2. Πολιτιστικός τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη

Ολοκληρώνοντας, τα θετικά που μπορεί να προσφέρει στις κοινωνίες η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού είναι αρκετά. Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ο ταχύτερα αναπτυσσόμενος τομέας του ευρωπαϊκού τουρισμού και μπορεί να συμβάλλει στη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα του τουρισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις γειτονικές χώρες. Η Ευρώπη κατέχει πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και ταυτότητα, η οποία συμβάλλει στον διαπολιτισμικό διάλογο και την κατανόηση. Ο τουριστικός τομέας μπορεί να διευκολύνει τη διατήρηση της

πολιτιστικής κληρονομιάς, μια διαδικασία που απαιτεί ευθύνη, ακεραιότητα, συνεργασία και δέσμευση όλων των ενδιαφερομένων. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός, δημιουργεί τη σωστή ισορροπία μεταξύ των αναγκών του πολιτισμικού περιβάλλοντος και της ανάπτυξης της ανταγωνιστικότητας των προορισμών. Επιπλέον, απαιτεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην οποία όλοι οι ενδιαφερόμενοι μοιράζονται τους ίδιους στόχους.

Ο βιώσιμος τουρισμός είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση και την ενίσχυση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Μέσα από τις συνεργασίες μπορούν να επιτευχθούν σημαντικά οφέλη για τον τουριστικό τομέα και να ενισχυθεί η δημιουργία καινοτόμων τουριστικών προϊόντων με βάση τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά. Γίνεται όλο και πιο επιτακτική η ανάγκη για σχεδιασμό βιώσιμης ανάπτυξης στο τομέα του τουρισμού και ειδικότερα για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Η κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι ο ισχυρότερος δεσμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η πολυδιάστατη ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά είναι το βασικό στοιχείο του μοναδικού πλούτου του ευρωπαϊκού πολιτισμού (Ceron & Dubois, 2003; European Cultural Tourism Network, 2016). Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η πολιτιστική κληρονομιά είναι ένας μοναδικός, αναντικατάστατος πόρος που κληρονομείται από τις προηγούμενες γενιές και μεταβιβάζεται στις επόμενες.

Είναι απαραίτητο να υπάρξει σύνδεση μεταξύ πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών με τον πολιτιστικό τουρισμό, ο οποίος μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός ανάδειξης της πολιτιστικής και δημιουργικής βιομηχανίας της κάθε περιοχής (Λαζαρέτου, 2014). Οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν στους επισκέπτες μια μοναδική ευκαιρία να γνωρίσουν με βιωματικό τρόπο τον τόπο που επισκέπτονται, καθώς μπορούν να συνδυάσουν την πολιτιστική κληρονομιά με το φυσικό περιβάλλον-τοπίο, την άυλη κληρονομιά, την τοπική παραγωγή και τον τρόπο ζωής των κατοίκων.

6.3. Συμβολή των πολιτιστικών διαδρομών στη βιώσιμη ανάπτυξη

Ένα από τα βασικά ζητήματα στα οποία πρέπει να επικεντρωθεί η ανάλυση της σχέσης μεταξύ τουριστικών και πολιτιστικών διαδρομών, είναι το είδος των στρατηγικών πλεονεκτημάτων που επιτυγχάνονται με την εφαρμογή αυτού του είδους προϊόντων σε έναν τουριστικό προορισμό.

Βασικά, το ζήτημα αυτό πρέπει να εξεταστεί από δύο οπτικές, τον τομέα του τουρισμού και τις τοπικές κοινότητες. Μερικά από τα πλεονεκτήματα που μπορούν να αναφερθούν είναι τα γενικά που συνδέονται με τον πολιτιστικό τουρισμό, ενώ άλλα είναι ειδικά για τις ίδιες τις πολιτιστικές διαδρομές. Οι πολιτιστικές διαδρομές διαθέτουν ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων μεταξύ των οποίων την πρόοδο των νέων στρατηγικών τουρισμού, την τοπική ανάπτυξη και τη βελτίωση των ενεργειών του δικτύου (World Tourism Organization, 2015; Σπηλιοπούλου & Κουρή, 2014).

Πρώτον, οι πολιτιστικές διαδρομές περιλαμβάνουν μεγάλες δυνατότητες δημιουργίας νέων τουριστικών προϊόντων, διατηρώντας τη δυναμική που δημιουργείται από τις νέες τάσεις του τουρισμού. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι η δημιουργία νέων προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού από τους υφιστάμενους πόρους είναι μία από τις πιο αποτελεσματικές στρατηγικές για να μπορέσει να καταστεί ένας προορισμός ξεχωριστός, ο οποίος μάλιστα αποτελεί βασική πτυχή μιας αγοράς που είναι κορεσμένη με την προσφορά. Η ενσωμάτωση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς στην τουριστική προσφορά ενός προορισμού καθιστά δυνατή την προμήθεια πρωτότυπων προϊόντων που δεν μπορούν να μιμηθούν από άλλους προορισμούς, δεδομένου ότι αποτελούν πόρους που στηρίζονται στις συγκεκριμένες ιστορικές εξελίξεις του συγκεκριμένου τόπου και η ουσία τους ενσωματώνει την αυθεντικότητα ως μία από τις πιο σημαντικές αξίες (Richards 2007; World Tourism Organization, 2015). Δεύτερον, τα προϊόντα του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να αποτελέσουν ένα εξαιρετικά χρήσιμο μέσο και να ενθαρρυνθούν τους τουρίστες να δοκιμάσουν μοναδικές εμπειρίες που συνδυάζουν τη διασκέδαση, τη γνώση και την ανακάλυψη. Τρίτον, οι πολιτιστικές διαδρομές είναι εξαιρετικά ευέλικτες λόγω της ευρείας ποικιλίας πολιτιστικών πόρων που περιλαμβάνουν. Η προσαρμοστικότητα και

η ευελιξία είναι εξαιρετικά ελκυστικά χαρακτηριστικά, καθώς καθιστούν δυνατή την ανάπτυξη μιας σειράς προϊόντων που στοχεύουν σε συγκεκριμένους, αλλά ταυτόχρονα αρκετά μεγάλους, καταναλωτικούς τομείς. Τέταρτον, η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών μπορεί να ευνοήσει την ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων. Τέλος, οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως ένα άλλο εξαιρετικά ελκυστικό μέσο για τη βελτίωση των λεγόμενων ώριμων τουριστικών προορισμών. Οι πολιτιστικές διαδρομές διαφοροποιούν την προσφορά στον τομέα του τουρισμού, δίνοντας πρόσβαση σε νέους τουριστικούς προορισμούς. Επιπλέον, καθιστούν δυνατό το άνοιγμα της τουριστικής περιόδου, ενισχύουν την επωνυμία του προορισμού και έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν στα είδη υπάρχοντα πολιτιστικά προϊόντα, βελτιώνοντας έτσι τις εμπειρίες των ταξιδιωτών (World Tourism Organization, 2015).

Ένα άλλο σημαντικό πλεονέκτημα των πολιτιστικών διαδρομών ως τουριστικού προϊόντος, όπως αποδεικνύεται από πρόσφατες έρευνες, έγκειται στην ικανότητά τους να αυξάνουν την ζήτηση των πόρων κληρονομιάς, αποφέροντας οικονομικά οφέλη στις περιοχές. Η προστασία και η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί προτεραιότητα για την συντριπτική πλειοψηφία των κοινοτήτων. Για το λόγο αυτό επενδύουν, ανάλογα με τις δυνατότητες τους, προς την κατεύθυνση αυτή. Τα τελευταία χρόνια και λόγω της παγκόσμιας ύφεσης που συνεχίζει να μας επηρεάζει ο πολιτισμός ίσως να μην αποτελεί προτεραιότητα, καθώς έχει δοθεί περισσότερη μέριμνα σε άλλους τομείς. Ωστόσο, θα πρέπει να κατανοήσουμε ότι, με την επιτυχή εφαρμογή προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού και συγκεκριμένα με την ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών, δύναται η ευκαιρία στις κοινότητες μέσω των πολιτιστικών πόρων, να επιτύχουν σημαντική οικονομική απόδοση που μπορεί να βελτιώσει την οικονομική ευημερία των κοινοτήτων που επενδύουν σε αυτές (Dalton, 2011; Kouri, 2007; World Tourism Organization, 2015).

Το 2020 το Συμβούλιο της Ευρώπης, εξέδωσε τα αποτελέσματα από την έρευνα που διεξήγαγε σε Αδριατική - Ιόνιο, Άλπεις, Βαλτική Θάλασσα και την περιοχή του Δούναβη σχετικά με τις οικονομικές επιπτώσεις των πολιτιστικών διαδρομών στις περιοχές αυτές. Επιλέχθηκαν για την έρευνα συνολικά 28 από τις 38 πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης (συνολικός αριθμός πιστοποιημένων διαδρομών κατά τη διάρκεια της έρευνας 38). Για την περιοχή της Αδριατικής και του Ιονίου, η συγκεκριμένη έρευνα είχε ως στόχο να αναλύσει τη δυναμική των

πολιτιστικών διαδρομών οι οποίες προωθούν την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των περιοχών αυτών μέσω της περιφερειακής ανάπτυξης, της πολιτιστικής συνεργασίας και της κοινωνικής συνοχής. Επιπλέον, η έρευνα του Συμβουλίου της Ευρώπης θέλησε να αναδείξει ότι οι πολιτιστικές διαδρομές υποστηρίζουν την προσβασιμότητα σε πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους οι οποίοι βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μορφή ερωτηματολογίου, το οποίο στάλθηκε στους υπεύθυνους των πολιτιστικών διαδρομών, σε κάθε ένα από τα κράτη που συμμετέχουν στο πρόγραμμα (European Commission and Council of Europe, 2020).

Για την περιοχή της Αδριατικής και του Ιονίου, για την συγκεκριμένη έρευνα η περιοχή αυτή περιλαμβάνει οκτώ ευρωπαϊκές χώρες-κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και πιο συγκεκριμένα Αλβανία, Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Ελλάδα, Ιταλία, Μαυροβούνιο, Σερβία και Σλοβενία, επιλέχθηκαν προς μελέτη επτά πολιτιστικές διαδρομές. Σκοπός της έρευνας, ήταν να εξετάσει την εξέλιξη τους και κατά πόσον αποτελούν ήδη ή θα μπορούσαν να αποτελέσουν φορείς περιφερειακής ανάπτυξης. Για την περιοχή της Αδριατικής και του Ιονίου τα κριτήρια επιλογής των πολιτιστικών διαδρομών που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν δύο. Πρώτο κριτήριο, θα έπρεπε να βασίζονται στη μακροπεριφέρεια και δεύτερο, να διέρχονται από τουλάχιστον τρείς περιοχές της μακροπεριφέρειας Αδριατικής και Ιονίου. Πιο συγκεκριμένα οι διαδρομές που επιλέχθηκαν ήταν οι εξής: Phoenicians' Route, Routes of the Olive Tree, Saint Martin of Tours Route, Iter Vitis Route, European Cemeteries Route, European Route of Historic Thermal Towns, ATRIUM – Architecture of Totalitarian Regimes of the 20th Century in Europe's Urban Memory. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι πέντε από τις πολιτιστικές διαδρομές που συμμετείχαν στην έρευνα, διαπερνούν και την Ελλάδα και Phoenicians' Route, Routes of the Olive Tree, Iter Vitis Route, European Cemeteries Route, European Route of Historic Thermal Towns, (European Commission and Council of Europe, 2020). Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι στην μακροπεριφέρεια Αδριατικής και Ιονίου ενώ τα παράλια έχουν αναπτυχθεί αρκετά και διαθέτουν τις αντίστοιχες τουριστικές υποδομές σε λιμάνια, ξενοδοχεία, camping, εστιατόριά και τουριστικά γραφεία, αντίθετα στην ενδοχώρα αυτών των περιοχών δεν υπάρχει τουριστική ανάπτυξη. Σύμφωνα με την έρευνα, το γεγονός αυτό μπορεί να αλλάξει μόνο με την ανάπτυξη των πολιτιστικών

διαδρομών καθώς μέσω των δικτύων μπορεί να αναζωογονηθεί και να αναδειχθεί η τοπική κληρονομιά. Επιπλέον, η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού είναι νευραλγικής σημασίας για την περιφερειακή ανάπτυξη, καθώς μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα όπως αναζωογόνηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, ανάπτυξη βιώσιμου και υπεύθυνου τουρισμού, προώθηση παραδοσιακών τεχνών, δημιουργία τοπικών προϊόντων υψηλής ποιότητας. Εν κατακλείδι, οι πολιτιστικές διαδρομές είναι σε θέση να ενεργοποιήσουν τις τοπικές κοινότητες και να δημιουργήσουν οικονομικό και κοινωνικό όφελος (European Commission and Council of Europe, 2020).

Τέλος, το Συμβούλιο της Ευρώπης κλείνει την έρευνα με την διαπίστωση ότι υπάρχει έλλειψη στη συγκέντρωση στατιστικών στοιχείων και εργαλείων παρακολούθησης για τη μέτρηση του αντίκτυπου των πολιτιστικών διαδρομών. Για τον λόγο αυτό, δίνει ως οδηγία στους ιθύνοντες αυτών των επτά πολιτιστικών διαδρομών να συλλέγουν όσο το δυνατόν περισσότερα δεδομένα και να προχωρούν σε στατιστική ανάλυση ώστε να μπορέσουν μελλοντικά να καθορίσουν τις πολιτικές και τη στρατηγική προσέγγισης επισκεπτών. Λόγω έλλειψης επαρκών δεδομένων, δυστυχώς δεν κατέστη δυνατή η εξαγωγή οικονομικών στοιχείων από την συγκεκριμένη έρευνα. Ωστόσο, διεξήχθησαν κάποιες χρήσιμες πληροφορίες αναφορικά με την κατάσταση της κάθε πολιτιστικής διαδρομής (European Commission and Council of Europe, 2020):

Phoenicians' Route	Οι διαδικασίες ανάπτυξης των διαδρομών στην περιοχή ξεκίνησαν εκ νέου από το 2019 και δεν υπήρχαν διαθέσιμα μετρήσιμα αποτελέσματα για τις οικονομικές επιπτώσεις, κατά τη διάρκεια που πραγματοποιούταν η συγκεκριμένη έρευνα
Routes of the Olive Tree	Μέσα από την υλοποίηση δραστηριοτήτων και την ενίσχυση της πολιτιστικής συνεργασίας, δημιουργείται ένα περιβάλλον ευνοϊκό

	για την ανάπτυξη τουριστικών επιχειρήσεων
Saint Martin of Tours Route	Είναι δύσκολο να αξιολογηθεί ο πραγματικός αντίκτυπος της συγκεκριμένης πολιτιστικής διαδρομής κυρίως λόγω έλλειψης στοιχείων
Iter Vitis Route	Ενισχύει τον οινοτουρισμό στις περιοχές, χωρίς ωστόσο να έχει ακόμη αποδώσει καρπούς
European Cemeteries Route	Υπάρχει έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού και αυτό το γεγονός αποτελεί σημαντικό πρόβλημα, καθώς πολλά πολιτιστικά αγαθά παραμένουν ανεκμετάλλευτα
European Route of Historic Thermal Towns	Υπάρχει δυσκολία στην συγκέντρωση στοιχείων και αξιολόγησης τους, αναφορικά με τη συμμετοχή των επισκεπτών και γίνεται προσπάθεια ώστε αυτή η κατάσταση να βελτιωθεί μελλοντικά. Ένας από τους στόχους είναι η δημιουργία τουριστικών πακέτων ευεξίας
ATRIUM – Architecture of Totalitarian Regimes of the 20th Century in Europe's Urban Memory	Βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο εργασιών

Η ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών ως τουριστικών προϊόντων συνδέεται συνεπώς με οφέλη τόσο για την πολιτιστική κληρονομιά όσο και για την οικονομία των τοπικών κοινοτήτων. Η ανάπτυξη προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού, μπορεί να αυξήσει την οικονομική αποτελεσματικότητά της, αξιοποιώντας πόρους που δεν είχαν χρησιμοποιηθεί μέχρι σήμερα για να διευρύνουν και να διαφοροποιήσουν την τουριστική προσφορά, γεγονός που με τη σειρά της καθιστά την εμπειρία πιο

ικανοποιητική για τους πιθανούς τουρίστες (Dalton, 2011; World Tourism Organization, 2015). Σύμφωνα με το London School of Business η εμπειρία αποτελεί βασική καινοτομία στον τομέα του τουρισμού. Επιπλέον, ο Majdoub (2009: 1848) έχει δηλώσει ότι οι ταχύτερα αναπτυσσόμενοι τομείς της παγκόσμιας οικονομίας, σχετίζονται με την κατανάλωση εμπειριών (Majdoub, 2009).

Ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα των πολιτιστικών διαδρομών είναι η ικανότητά τους να ενισχύουν και να δημιουργούν συνέργειες με άλλους υπάρχοντες πόρους (πολιτιστικοί πόροι, θρησκευτικά μνημεία κλπ.). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η στρατηγική των πολιτιστικών διαδρομών περιλαμβάνει, τη δημιουργία δικτύων μεταξύ διαφόρων πόρων πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλαδή τη δημιουργία ενός πολιτιστικού προϊόντος το οποίο, αθροιστικά, είναι πιο "ελκυστικό" (Gomez-Ullate, 2016; World Tourism Organization, 2015). Για παράδειγμα, ένας αρχαιολογικός χώρος, μια εκκλησία ή ένα πολιτιστικό κέντρο μπορεί να μην έχουν αρκετή δύναμη έλξης από μόνα τους για να δημιουργήσουν ένα κερδοφόρο και ελκυστικό τουριστικό προϊόν. Ωστόσο, όταν αυτά συγκεντρωθούν σε μια ευρύτερη πολιτιστική διαδρομή, μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα πολύ ισχυρότερο και αποτελεσματικότερο προϊόν, το οποίο είναι κερδοφόρο μέσω μιας κοινής στρατηγικής (World Tourism Organization, 2015).

Κοινότητες σε ολόκληρο τον κόσμο επιδιώκουν την ανάπτυξη του τουρισμού, κυρίως επειδή είναι πολύ πιθανό να βελτιωθεί η οικονομική τους, και όχι μόνο ευημερία. Βέβαια, ορισμένα μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης, όπως ο μαζικός τουρισμός, συχνά προκαλούν προβλήματα στις τοπικές κοινότητες. Ενδεικτικά κάποια από αυτά τα προβλήματα είναι η υποβάθμιση της περιοχής και του περιβάλλοντος, η αύξηση της κοινωνικής ανισότητας και η απώλεια της πολιτιστικής ποικιλομορφίας. Αυτές οι ανεπιθύμητες επιπτώσεις θέτουν σε κίνδυνο ολόκληρο τον τομέα του τουρισμού, καθώς οι κοινότητες υποδοχής μπορούν να αναπτύξουν μια αρνητική εντύπωση στους επισκέπτες, και κατ’ επέκταση να μειώσουν ακόμη και την ποιότητα της εμπειρίας τους. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτό συνεπάγεται μείωση τόσο των περιβαλλοντικών όσο και των πολιτιστικών αξιών της περιοχής, οι οποίες, στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων αποτελούσε το λόγο για τον οποίο οι επισκέπτες επέλεξαν τον εν λόγω προορισμό. Η ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών, ως προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού έχει τη δυνατότητα να συνδυάσει τα οικονομικά

οφέλη του τουρισμού με τη μείωση των αρνητικών συνεπειών στις κοινότητες. Πρώτον, ενθαρρύνει τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και του περιβάλλοντος της περιοχής, καθώς η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί προτεραιότητα. Ταυτόχρονα, οι πολιτιστικές διαδρομές επιτρέπουν την ισορροπημένη διαχείριση της περιοχής, εξασφαλίζοντας έτσι μεγαλύτερη ευελιξία είτε στην αύξηση είτε στη μείωση του αριθμού των επισκεπτών στους κόμβους που σχηματίζουν τις διαδρομές (World Tourism Organization, 2015). Δεύτερον, μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο ισορροπημένη σχέση μεταξύ των κατοίκων των τουριστικών κοινοτήτων που εμπλέκονται, καθώς οι κάτοικοι θα παρατηρήσουν τον τρόπο με τον οποίο αναγνωρίζεται και αποτιμάται η κουλτούρα τους, προσφέροντας μοναδικές και αυθεντικές εμπειρίες στους επισκέπτες (Berti κ. συν, 2015). Τέλος, οι πολιτιστικές διαδρομές ως προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού, παρέχουν σημαντικές δυνατότητες για την προώθηση της κοινωνικής ισότητας στις κοινότητες και αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι πολιτιστικές διαδρομές εξ ορισμού περιλαμβάνουν πολλούς πολιτιστικούς πόρους καλύπτοντας αρκετές περιοχές. Αυτό ενθαρρύνει την κίνηση των επισκεπτών σε διάφορες περιοχές και προωθεί την οριζόντια κατανομή των κερδών (World Tourism Organization, 2015).

Κεφάλαιο 7

Έρευνα κοινού. Η εξοικείωση των πολιτών με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα

7.1. Μεθοδολογία

7.1.1.Στόχοι

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να ερευνήσει την εξοικείωση των πολιτών με τον όρο πολιτιστική διαδρομή, τον βαθμό πληροφόρησης τους αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα και επιπλέον, την πρόθεση συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία διαμόρφωσης και επίσκεψης μιας πολιτιστικής διαδρομής. Έπειτα από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, μέσα από την παρούσα έρευνα γίνεται διερεύνηση των απόψεων των πολιτών στην Ελλάδα σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές. Για την παρούσα διδακτορική διατριβή, έγινε επιλογή της χρήση της ποσοτικής ερευνάς με τη χρήση ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου. Για την επεξεργασία των δεδομένων της ποσοτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό εργαλείο SPSS.

Σαν κύριος στόχος της έρευνας τέθηκε η αξιολόγηση της εξοικείωσης των πολιτών σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα. Επιπλέον, η έρευνα στοχεύει στη διεξαγωγή αποτελεσμάτων, σχετικά με τους λόγους για τους οποίους επιλέγουν οι πολίτες να λάβουν μέρος σε μια πολιτιστική διαδρομή. Τέλος, όλα αυτά τα στοιχεία έγινε προσπάθεια να διερευνηθούν μέσα από τα δημογραφικά στοιχεία των ερωτηθέντων και να ελεγχθεί η ύπαρξη συσχετίσεων και επηρεασμού με κάποιο από αυτά.

7.1.2.Διαδικασία/ Μέθοδος

Για τους σκοπούς της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική ανάλυση, για να μπορέσει να εξεταστεί η εξοικείωση των πολιτών με τις πολιτιστικές διαδρομές μέσα

από την χρήση αριθμητικών στοιχείων. Έχοντας αποφασίσει το ερευνητικό πρόβλημα, αποτέλεσε ζωτικής σημασίας στάδιο για την παρούσα έρευνα, η διερεύνηση του ακαδημαϊκού υπόβαθρου του θέματος. Ένα ακόμη σημαντικό βήμα, αποτέλεσε ο εντοπισμός των κενών στην υπάρχουσα ερευνητική δραστηριότητα, προκειμένου να γίνει προσπάθεια για κάλυψη τους μέσω της παρούσας έρευνας. Το κενό που εντοπίστηκε, αφορά την έλλειψη ερευνών αναφορικά με το κοινό ή το εν δυνάμει κοινό των πολιτιστικών διαδρομών. Μέσα από την παρούσα έρευνα θα εξετάσουμε την εξοικείωση των πολιτών αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα.

Με στόχο, την προσέγγιση του υπό εξέταση θέματος και τη λήψη όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών και δεδομένων, επιλέχθηκε η ποσοτική μέθοδος που επιτρέπει την ανάλυση δεδομένων με τη χρήση στατιστικής διαδικασίας σε μεγάλο αριθμό ατόμων. Η χρήση του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου ως εργαλείου συλλογής δεδομένων έχει γίνει ευρέως διαδεδομένη. Τα τελευταία χρόνια, ένα μεγάλο ποσοστό δραστηριοτήτων όπως κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, ψυχαγωγία, αγορές και συλλογή πληροφοριών πραγματοποιείται μέσω διαδικτύου. Τέτοιες ψηφιακά διαμεσολαβούμενες συμπεριφορές, μπορούν εύκολα να καταγραφούν και να αναλυθούν, τροφοδοτώντας την εμφάνιση της κοινωνικής επιστήμης των υπολογιστών (Lazer et al., 2009; Markowetz et. al., 2014).

Στην περίπτωση της συγκεκριμένης έρευνας, οι ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν ήταν αρχικά διαμόρφωση του ερωτηματολογίου (**Παράρτημα ΙΙΙ**) με την καταγραφή των ερωτήσεων, η ανάρτηση του ερωτηματολογίου σε ηλεκτρονική πλατφόρμα, η αποστολή και η δημοσιοποίηση του σε παραλήπτες σε όλη την Ελλάδα. Τα ερωτηματολόγια, τα οποία απαντηθήκαν συνολικά έφθασαν τα τετρακόσια ενενήντα (490). Για την απάντηση του ερωτηματολογίου δεν υπήρχε περιορισμός για συγκεκριμένη ηλικία (θα έπρεπε οι ερωτηθέντες να είναι ενήλικοι), φύλο, εθνικότητα ή επίπεδο μόρφωσης παρά μόνο οι ερωτηθέντες να έχουν ως τόπο διαμονής τους την Ελλάδα.

7.2. Συλλογή απαντήσεων

Όπως ήδη αναφέρθηκε, με βάση την ποσοτική προσέγγιση, επιλέχθηκε η μέθοδος του ερωτηματολογίου, προκειμένου να αναζητηθούν οι γνώσεις και οι απόψεις 490 ατόμων όσο αφορά τις πολιτιστικές διαδρομές. Οι κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου δομήθηκαν με βάση τον Likert (Weller, 1998). Η κλίμακα Likert παρέχει μια σειρά απαντήσεων σε μια δήλωση ή σειρά δηλώσεων. Συνήθως, υπάρχουν 5 κατηγορίες απόκρισης που κυμαίνονται από 5 = συμφωνώ απόλυτα έως 1 = διαφωνώ απόλυτα, με 3 = τύπος ουδέτερης απάντησης (Jamieson, 2004). Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί απόφαση σχετικά με τον αριθμό των εναλλακτικών απαντήσεων για κάθε πρόταση. Ο Likert χρησιμοποίησε αρχικά μια μορφή πέντε απαντήσεων: 1. διαφωνώ απόλυτα, 2. διαφωνώ, 3. αναποφάσιστος, 4. συμφωνώ και 5. συμφωνώ απόλυτα. Ωστόσο, οι τροποποιήσεις στον αριθμό των εναλλακτικών απαντήσεων είναι αποδεκτές. Ένας αριθμός κατηγοριών απόκρισης που κυμαίνονται από δύο έως επτά περιγράφονται από τον Anderson (1981) με τις άρτιες αριθμημένες κατηγορίες, να δίνουν μια αναγκαστική επιλογή, δηλαδή καμία ουδέτερη απόκριση δεν είναι δυνατή. Επίσης, ο Anderson (1981) αύξησε περαιτέρω τον αριθμό των κατηγοριών ανταπόκρισης ως μέσο ενίσχυσης της αξιοπιστίας. Χρησιμοποιούμε την κλίμακα Likert στα ερωτήματά μας, επειδή οι κλίμακες τύπου Likert είναι μία από τις πιο συχνά χρησιμοποιούμενες ψυχομετρικές κλίμακες για την εξέταση αντιλήψεων και στάσεων που έχουν αναφερθεί. Χρησιμοποιώντας ένα αθροιστικό μοντέλο για την παροχή μιας ακριβούς αριθμητικής μέτρησης, του λανθάνοντος ψυχολογικού χαρακτηριστικού που αξιολογείται (Wakita et al., 2012), οι απαντήσεις τύπου Likert βαθμολογούνται για να δώσουν μια ενιαία τιμή (Pedhazur & Schmelkin, 1991). Αυτό μπορεί να είναι ένα απλό άθροισμα των απαντήσεων, μεμονωμένων στοιχείων ή συχνά εκφράζεται ως μέσος όρος όπου η συνολική βαθμολογία διαιρείται με τον αριθμό των στοιχείων. Ως αποτέλεσμα, η μέτρηση των αντιλήψεων και των στάσεων χρησιμοποιώντας κλίμακες τύπου Likert είναι ουσιαστικά κεντροθετημένη και κάθε συστηματική διαφορά βαθμολογίας μεταξύ των ερωτηθέντων θεωρείται ότι οφείλεται στις υποκείμενες διαφορές στο λανθάνον χαρακτηριστικό τους. Επίσης, οι κλίμακες τύπου Likert είναι

εύχρηστες και μας επιτρέπουν να συλλέγουμε πληροφορίες με απλό, τυποποιημένο τρόπο (van Alphen et al., 1994).

Χρησιμοποιήθηκαν επίσης ανοικτές ερωτήσεις για να διευκρινιστούν περαιτέρω ορισμένες από τις απαντήσεις. Οι ερωτήσεις ανοικτού και κλειστού τύπου διαφέρουν από πολλές απόψεις, ειδικά στο ρόλο των ερωτηθέντων στην απάντηση τέτοιων ερωτήσεων. Οι κλειστές ερωτήσεις περιορίζουν τον ερωτώμενο στο σύνολο των εναλλακτικών λύσεων που προσφέρονται, ενώ οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις επιτρέπουν στον ερωτώμενο να εκφράσει γνώμη χωρίς να επηρεάζεται από τον ερευνητή (Foddy, 1993). Αυτό έχει πολλές συνέπειες για την ποιότητα των ερευνητικών δεδομένων. Τα πλεονεκτήματα των ανοιχτών ερωτήσεων περιλαμβάνουν: την ικανότητα να ανακαλύπτουν τις απαντήσεις που δίνουν αυθόρμητα οι άνθρωποι, και έτσι να αποφεύγεται η προκατάληψη που μπορεί να προκύψει από την υποβολή απαντήσεων σε άτομα, μια προκατάληψη που μπορεί να προκύψει στην περίπτωση κλειστού τύπου ερωτήσεων. Ωστόσο, οι ανοιχτές ερωτήσεις έχουν επίσης μειονεκτήματα σε σύγκριση με τις κλειστού τύπου, όπως η ανάγκη για εκτεταμένη κωδικοποίηση και μεγαλύτερη ανταπόκριση αντικειμένων. Για την περαιτέρω κατανόηση των ανοιχτών ερωτήσεων χρησιμοποιήθηκε η κριτική ανάλυση λόγου.

7.3. Αξιοπιστία

Αρχικά για να θεωρηθεί μία έρευνα ότι είναι αξιόπιστη, ελέγχουμε το πλήθος των παρατηρήσεων, που έχει το δείγμα. Όπως μπορεί να γίνει κατανοητό ο βαθμός εγκυρότητας των αποτελεσμάτων αυξάνεται, καθώς αυξάνεται το πλήθος των παρατηρήσεων και το κάνει αντιπροσωπευτικό. Στο δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας είναι τα 490 άτομα, με την διασπορά τους να είναι μεγάλη στην ηλικία, την μόρφωση και την εργασία γεγονός που το κάνει αντιπροσωπευτικό.

Εκτός όμως από αυτή την αξιοπιστία, μας ενδιαφέρει και η αξιοπιστία του δείγματος. Η ανάλυση αξιοπιστίας, μας επιτρέπει να μελετήσουμε τις ιδιότητες των κλιμάκων μέτρησης και τα στοιχεία που συνθέτουν τις κλίμακες. Η διαδικασία ανάλυσης αξιοπιστίας υπολογίζει μια σειρά από κοινά χρησιμοποιούμενα μέτρα αξιοπιστίας κλίμακας και παρέχει επίσης πληροφορίες σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ

μεμονωμένων στοιχείων της κλίμακας. Η ανάλυση αξιοπιστίας αναφέρεται στο γεγονός ότι μια κλίμακα πρέπει να αντικατοπτρίζει με συνέπεια το φαινόμενο που θέλουμε να αναλύσουμε.

Η αξιοπιστία κάθε παράγοντα ελέγχθηκε βάσει του Cronbach's Alpha (α) τεστ. Ο βαθμός αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου σχετικά με την πληροφόρηση των πολιτών ανέρχεται στο ,573 γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μπορεί να γίνει χρήση των ερωτήσεων, ώστε να εξάγουμε ασφαλή συμπέρασμα σχετικά με την πληροφόρηση των ερωτηθέντων και κατ' επέκταση για τον πληθυσμό. Ωστόσο, ο βαθμός αξιοπιστίας για τις πολιτιστικές διαδρομές ανέρχεται στο ,350 που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούμε να έχουμε την αξιοπιστία ότι με αυτές τις απαντήσεις μπορούμε να έχουμε συμπεράσματα και για τον πληθυσμό. Αυτοί οι βαθμοί αξιοπιστίας είναι μικροί όσον αφορά το ερωτηματολόγιο.

7.4. Αποτελέσματα

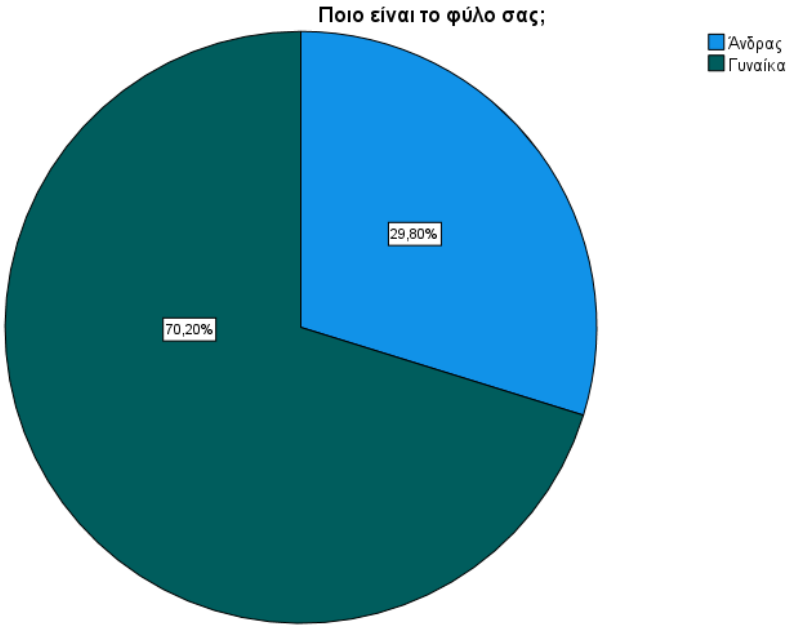
Μετά το τέλος της συλλογής των δεδομένων, ακολούθησε η μετατροπή τους σε κατάλληλα αρχεία και, στη συνέχεια έλαβε χώρα η ανάλυση φωνής με τη χρήση του κατάλληλου λογισμικού. Συγκεκριμένα, τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε στατιστική επεξεργασία με την αξιοποίηση του λογισμικού IBM SPSS Statistics (version 27).

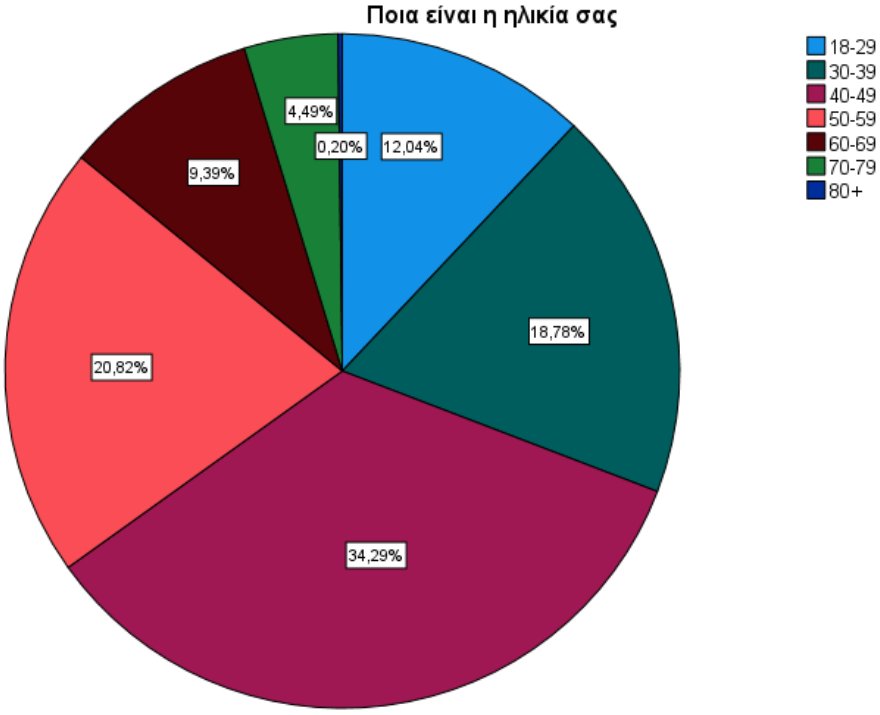
7.4.1.Δημογραφικά στοιχεία

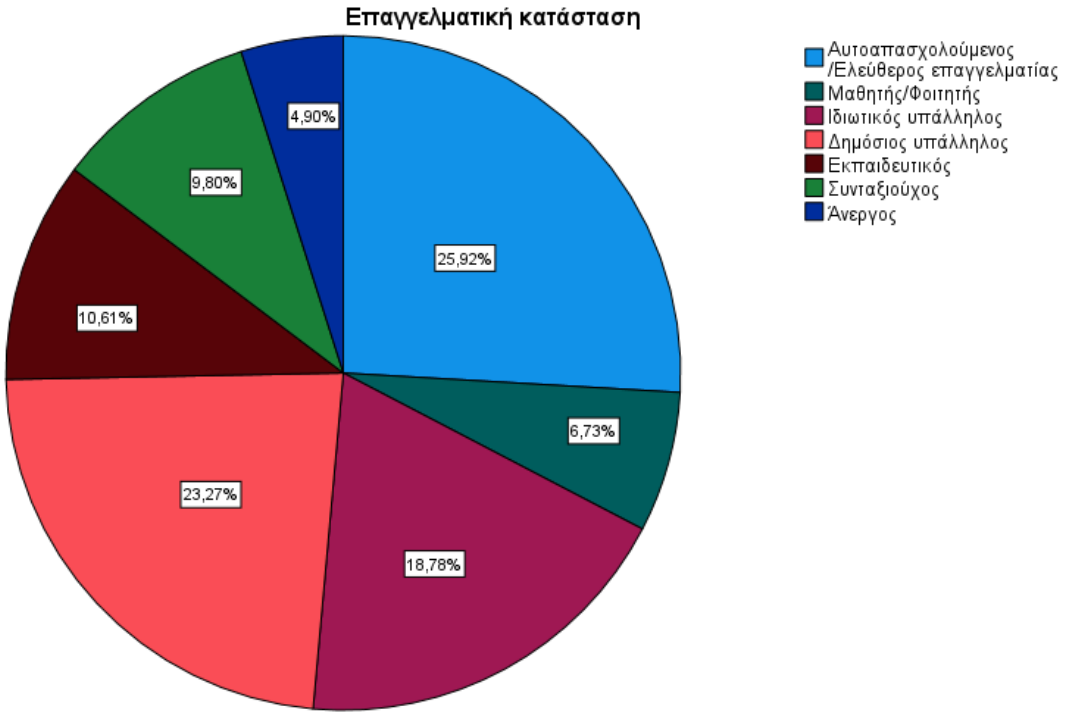
Στην έρευνα συμμετείχαν 490 άτομα από διάφορες Περιφέρειες της Ελλάδας. Το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων προήλθε από γυναίκες (70,2%), ενώ το ποσοστό των ανδρών ανέρχεται στο (29,8%). Στην έρευνα απάντησαν άτομα όλων των ηλικιών (18-80+) με το μεγαλύτερο ποσοστό να προέρχεται από άτομα της ηλικιακής ομάδας 40-49 (34,3%) ακολουθούμενο από την ηλιακή ομάδα των 50-59 (20,8%). Όσον αφορά, την επαγγελματική κατάσταση των ερωτηθέντων οι περισσότερες απαντήσεις προέρχονται από αυτοαπασχολούμενους ή ελεύθερους επαγγελματίες (25,9%) ή από δημοσίους υπαλλήλους (23,3%). Τέλος, όσο αφορά το επίπεδο

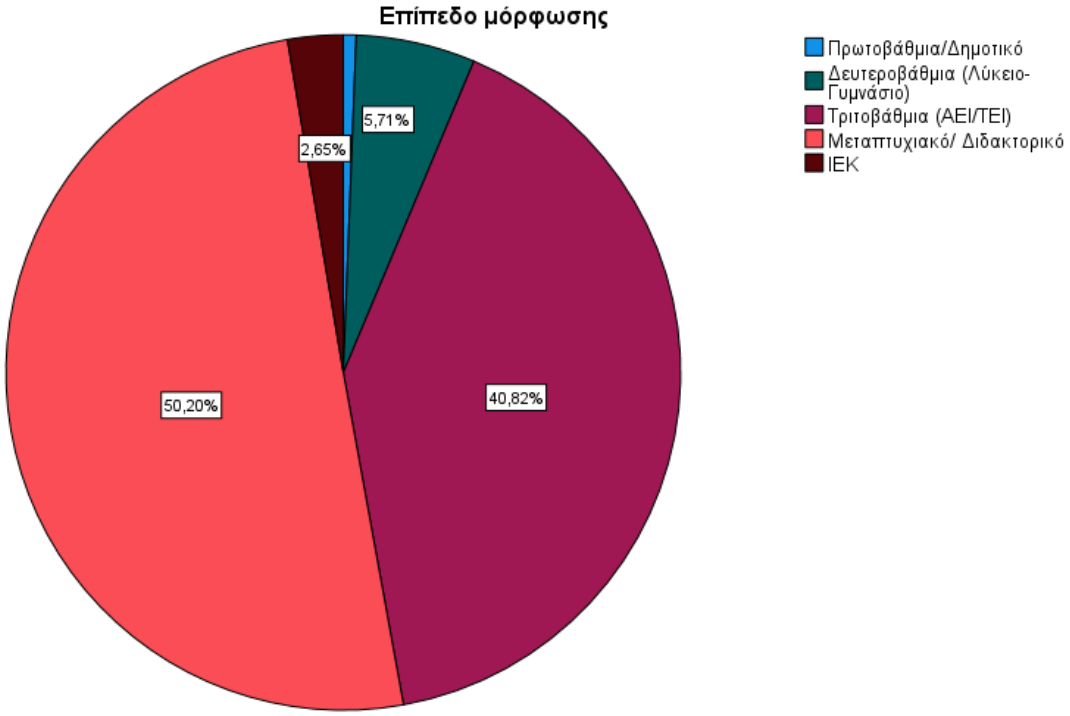
μόρφωσης το 91% των απαντήσεων προέρχεται από άτομα που έχουν λάβει τριτοβάθμια εκπαίδευσή (40,8%) ή κατέχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο (50,2%).

Μεταβλητή		**Συχνότητά**	**Ποσοστό**
Φύλο	Άνδρας	146	29,8
	Γυναίκα	344	70,2
Ηλικία	18-29	59	12,0
	30-39	92	18,8
	40-49	168	34,3
	50-59	102	20,8
	60-69	46	9,4
	70-79	22	4,5
	80+	1	,2
Επαγγελματική κατάσταση	Αυτοαπασχολούμενος /Ελεύθερος επαγγελματίας	127	25,9
	Μαθητής/Φοιτητής	33	6,7
	Ιδιωτικός υπάλληλος	92	18,8
	Δημόσιος υπάλληλος	114	23,3
	Εκπαιδευτικός	52	10,6
	Συνταξιούχος	48	9,8
	Άνεργος	24	4,9
Επίπεδο μόρφωσης	Πρωτοβάθμια/Δημοτικό	3	,6
	Δευτεροβάθμια (Λύκειο-Γυμνάσιο)	28	5,7
	Τριτοβάθμια (ΑΕΙ/ΤΕΙ)	200	40,8
	Μεταπτυχιακό/ Διδακτορικό	246	50,2
	ΙΕΚ	13	2,7

Ποιο είναι το φύλο σας;
Άνδρας
Γυναίκα
29,80%
70,20%

Ποια είναι η ηλικία σας
18-29
30-39
40-49
50-59
60-69
70-79
80+
12,04%
18,78%
34,29%
20,82%
9,39%
4,49%
0,20%

Επαγγελματική κατάσταση
Αυτοαπασχολούμενος /Ελεύθερος επαγγελματίας
Μαθητής/Φοιτητής
Ιδιωτικός υπάλληλος
Δημόσιος υπάλληλος
Εκπαιδευτικός
Συνταξιούχος
Άνεργος
25,92%
6,73%
18,78%
23,27%
10,61%
9,80%
4,90%

Επίπεδο μόρφωσης
Πρωτοβάθμια/Δημοτικό
Δευτεροβάθμια (Λύκειο-Γυμνάσιο)
Τριτοβάθμια (ΑΕΙ/ΤΕΙ)
Μεταπτυχιακό/ Διδακτορικό
ΙΕΚ
5,71%
40,82%
50,20%
2,65%

Στην έρευνα συμμετείχαν πολίτες από ολόκληρη την Ελλάδα. Όλες οι Περιφέρειες είχαν εκπροσώπηση είτε μικρή είτε μεγάλη. Η Περιφέρεια με την μεγαλύτερη εκπροσώπηση ήταν η Αττική (33,9%) ακολουθούμενη από την Ήπειρο (22,8%) και τα Ιόνια νησιά (10,2%). Η Περιφέρεια με την μικρότερη εκπροσώπηση ήταν αυτή του βορείου Αιγαίου (1,02%).

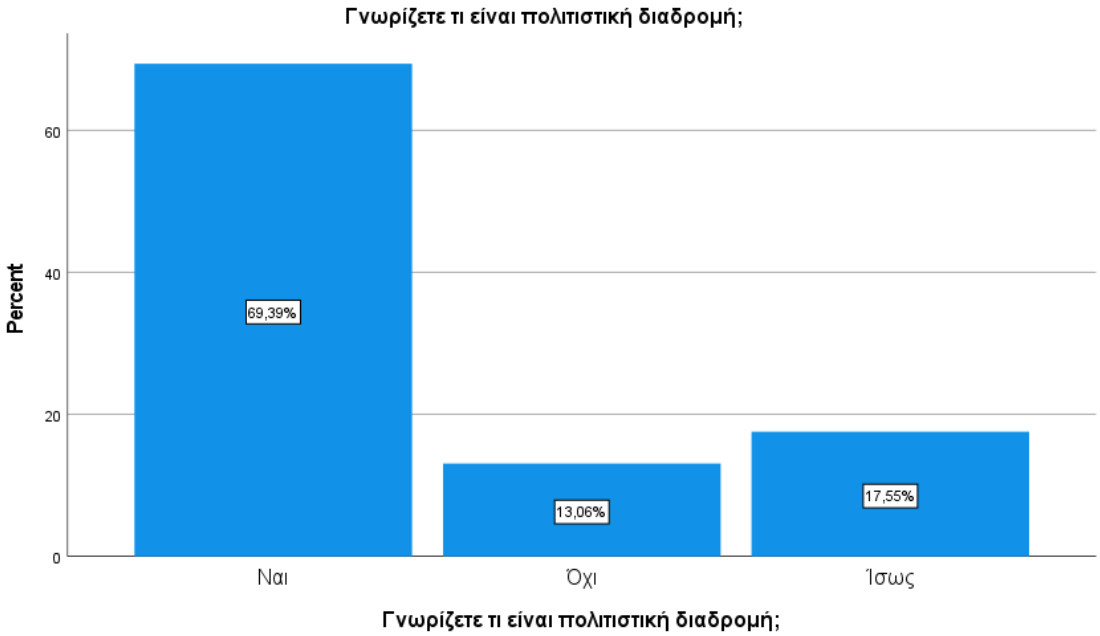
Περιφέρεια	**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Περιφέρεια Αττικής	33,88%	166
Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης	2,04%	10
Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	1,02%	5
Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας	2,86%	14
Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας	2,04%	10
Περιφέρεια Ηπείρου	22,86%	112
Περιφέρεια Θεσσαλίας	2,86%	14
Περιφέρεια Ιονίων Νήσων	10,20%	50
Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας	8,37%	41
Περιφέρεια Κρήτης	5,51%	27
Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	2,04%	10
Περιφέρεια Πελοποννήσου	4,69%	23
Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος	1,63%	8

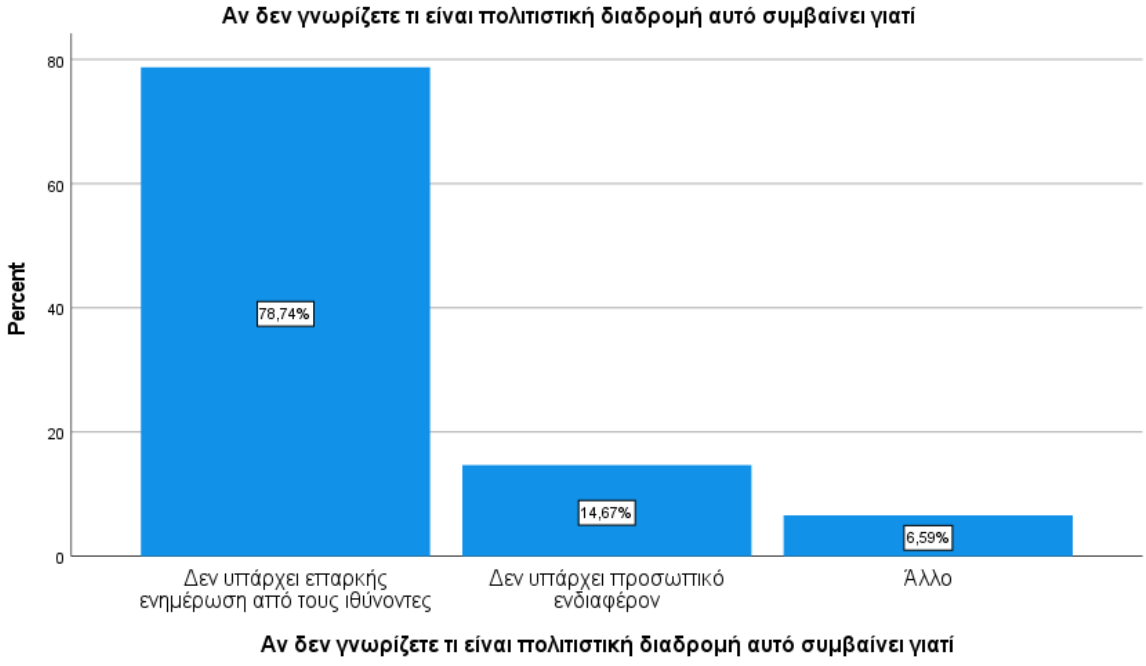
7.4.2.Γνώσεις για την πολιτιστική διαδρομή

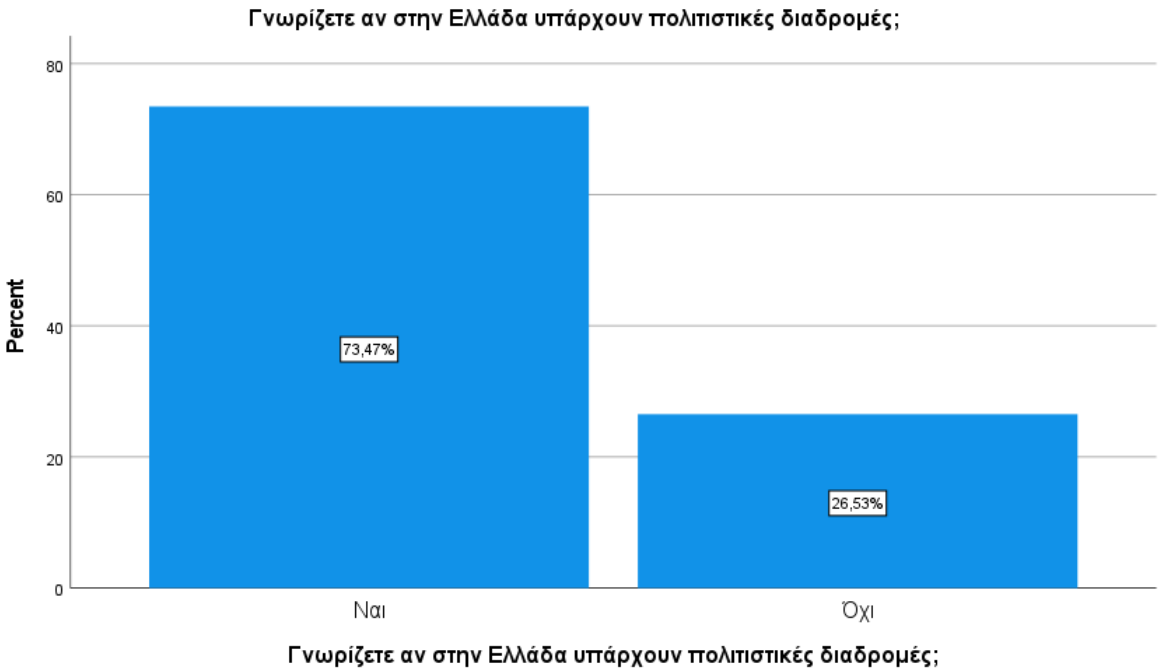
Στην ερώτηση για το εάν γνωρίζουν τί είναι πολιτιστική διαδρομή ένα μεγάλο μέρος των ερωτηθέντων ανέφερε ότι γνωρίζει τι είναι η πολιτιστική διαδρομή (69,4%). Οι υπόλοιποι είτε δεν γνώριζαν (13,1%) είτε δεν ήταν σίγουροι (17,6%). Έτσι αναφέρθηκαν και οι λόγοι για τους οποίους κάποιοι δεν γνώριζαν τι είναι πολιτιστική διαδρομή. Ο κύριος λόγος που αναφέρθηκε, σχετικά με την έλλειψη πληροφόρησης αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές ήταν, «Δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση από τους ιθύνοντες» (78,7%) ενώ σε μικρότερο ποσοστό (14,7%) αναφέρθηκε η έλλειψη προσωπικού ενδιαφέροντος. Εκτός όμως από την αναφορά σχετικά με την ύπαρξη

γνώσης όσον αφορά τον ορισμό μιας πολιτιστικής διαδρομής, έγινε και αναφορά στις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, το 73,5% γνώριζε για την ύπαρξη πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα ενώ το υπόλοιπο 26,5% δεν γνώριζε για την ύπαρξη τους.

Μεταβλητή		**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή;	Ναι	340	69,4
	Όχι	64	13,1
	Ίσως	86	17,6
Αν δεν γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή αυτό συμβαίνει γιατί	Δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση από τους ιθύνοντες	263	78,7
	Δεν υπάρχει προσωπικό ενδιαφέρον	49	14,7
	Άλλο	22	6,6
Γνωρίζετε αν στην Ελλάδα υπάρχουν πολιτιστικές διαδρομές;	Ναι	360	73,5
	Όχι	130	26,5

Γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή;
Percent
60
40
20
0
69,39%
13,06%
17,55%
Ναι
Όχι
Ίσως
Γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή;

Αν δεν γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή αυτό συμβαίνει γιατί
Percent
80
60
40
20
0
78,74%
14,67%
6,59%
Δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση από τους ιθύνοντες
Δεν υπάρχει προσωπικό ενδιαφέρον
Άλλο
Αν δεν γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή αυτό συμβαίνει γιατί

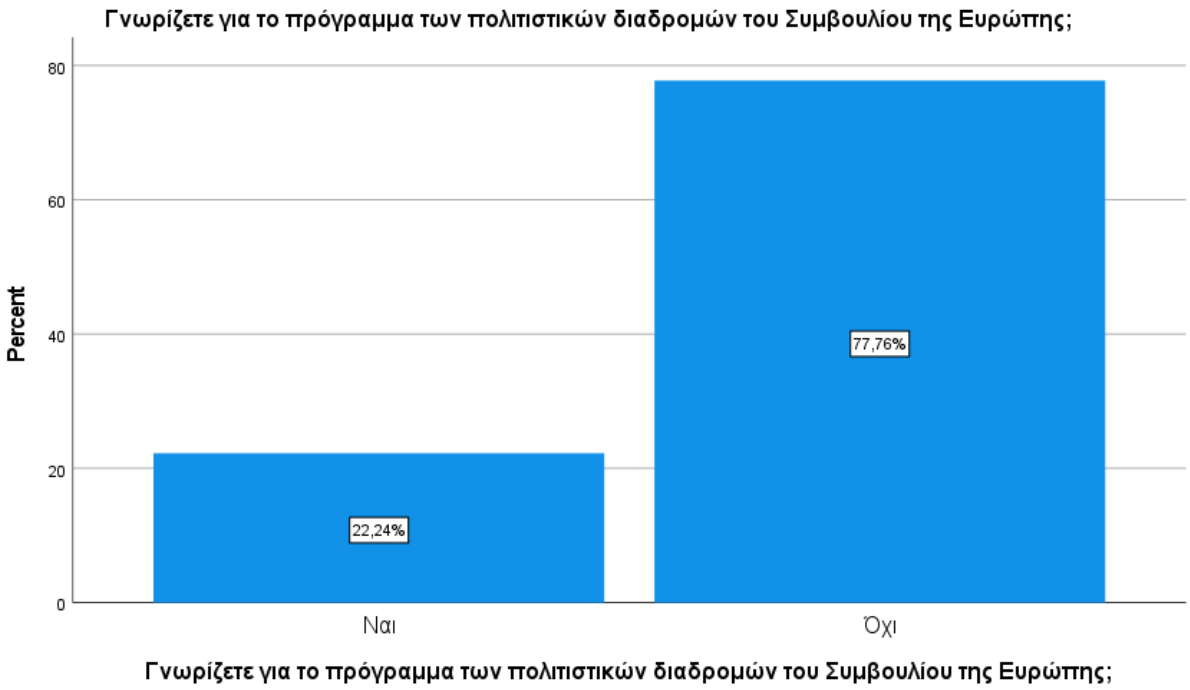
Για να ελέγξουμε περισσότερο αυτή τη γνώση προχωρήσαμε στην συσχέτιση της ύπαρξης γνώσης με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, ώστε να ελέγξουμε αν κάποιο από αυτά μειώνει ή αυξάνει τις γνώσεις των ερωτηθέντων αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές. Για να ελέγξουμε αυτή την συσχέτιση χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος ανάλυσης *x2* που μας δείχνει αν υπάρχει σχέση μεταξύ δύο μεταβλητών, χωρίς ωστόσο να μας δείχνει την ένταση ή την κατεύθυνση της σχέσης. Όπως γίνεται κατανοητό από τον παρακάτω πίνακα η ηλικία, η μόρφωση και το επάγγελμα είναι δημογραφικά στοιχεία που συσχετίζονται στατιστικά σημαντικά με την γνώση του ορισμού της πολιτιστικής διαδρομής και την πληροφόρηση της ύπαρξης πολιτιστικών διάδρομων στην Ελλάδα. (x^2=42,204, p=<,001; x^2=23,373, p=<,05; x^2=20,102, p=<,05; x^2=42,031, p=<,001; x^2=28,056, p=<,001; x^2=12,131, p=<,05). Το μόνο από τα δημογραφικά στοιχεία το οποίο δεν έχει στατιστική συσχέτιση είναι το φύλο (x^2=4,130, p=>,05; x^2=0,080, p=>,05).

	Φύλο	**Ηλικία**	**Επάγγελμα**	**Μόρφωση**
Γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή;	4,130	42,204**	23,373*	20,102*
Γνωρίζετε αν στην Ελλάδα υπάρχουν πολιτιστικές διαδρομές;	0,080	42,031**	28,056**	12,131*

**<0,001 *<0,05

Εκτός όμως από την πληροφόρηση αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα, μας ενδιέφερε να μας αναφέρουν οι ερωτηθέντες την γνώση τους σχετικά με το πρόγραμμα πολιτιστικών διαδρομών του συμβουλίου της Ευρώπης. Σε αυτό το κομμάτι οι απαντήσεις διέφεραν από τις προηγούμενες καθώς το 22,2% γνώριζε για το πρόγραμμα, ενώ το 77,8% δεν είχε κάποια σχετική πληροφόρηση.

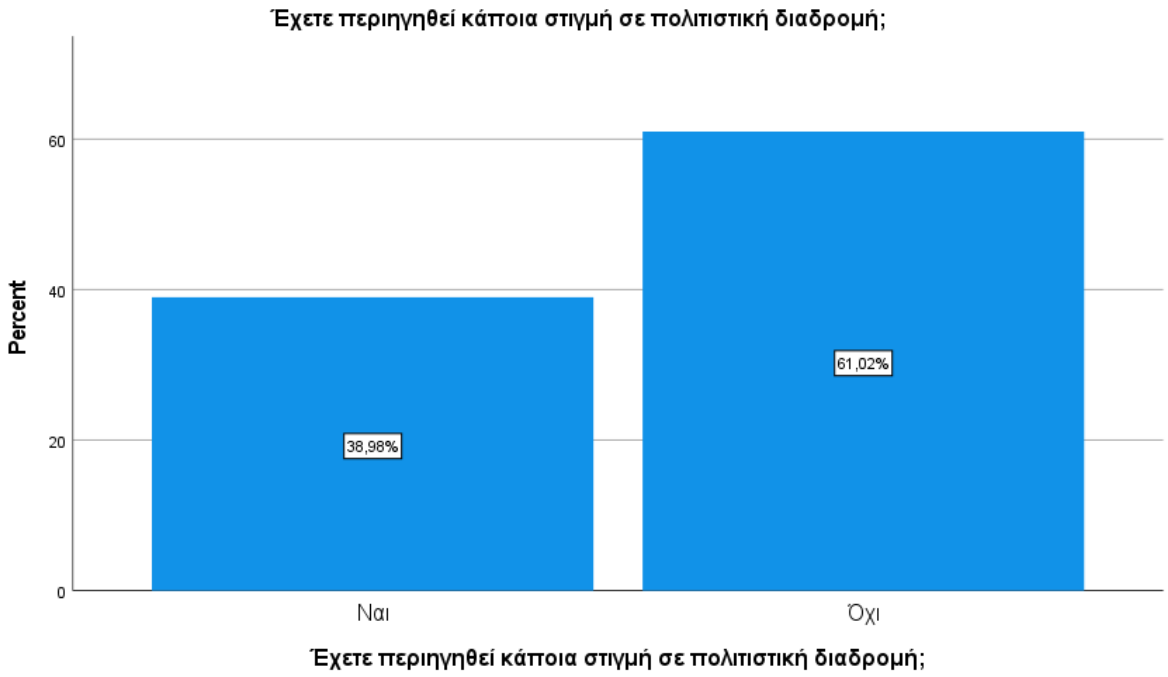
Μεταβλητή		**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Γνωρίζετε για το πρόγραμμα των πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης;	Ναι	109	22,2
	Όχι	381	77,8

7.4.3.Περιήγηση σε πολιτιστική διαδρομή

Εκτός όμως από την γνώση, σημαντικό κομμάτι είναι και η εμπειρία που έχει κάποιος. Γι' αυτό το λόγο οι ερωτηθέντες ανέφεραν ότι μόνο το 39% από αυτούς έχουν περιηγηθεί κάποια στιγμή σε πολιτιστική διαδρομή, ενώ το 85,3% ανέφερε ότι έχει ενδιαφέρον όσο αφορά την ενδεχόμενη περιήγηση του σε κάποια διαδρομή. Λόγω του μεγάλου ενδιαφέροντος σχετικά με τις περιηγήσεις, αναζητήθηκαν και οι λόγοι που ωθούν στις συγκεκριμένες απαντήσεις. Όσο αφορά τις προσδοκίες σχετικά με την περιήγηση σε μια πολιτιστική διαδρομή, παρατηρούμε ότι ένα βασικό κοινό στοιχείο σε πολλές απαντήσεις είναι το ενδιαφέρον για την ιστορία όπως και η απόκτηση νέων γνώσεων. Ακόμα ένα στοιχείο που υπάρχει σε μικρότερο βαθμό αλλά και αυτό ξεχωρίζει είναι η σύνδεση με την φύση. Αντίθετα στα άτομα που απάντησαν όχι, όταν ερωτήθηκαν για την απάντηση τους αναφέρθηκαν στην έλλειψη προσωπικού ενδιαφέροντος αλλά και στην έλλειψη ενημέρωσης.

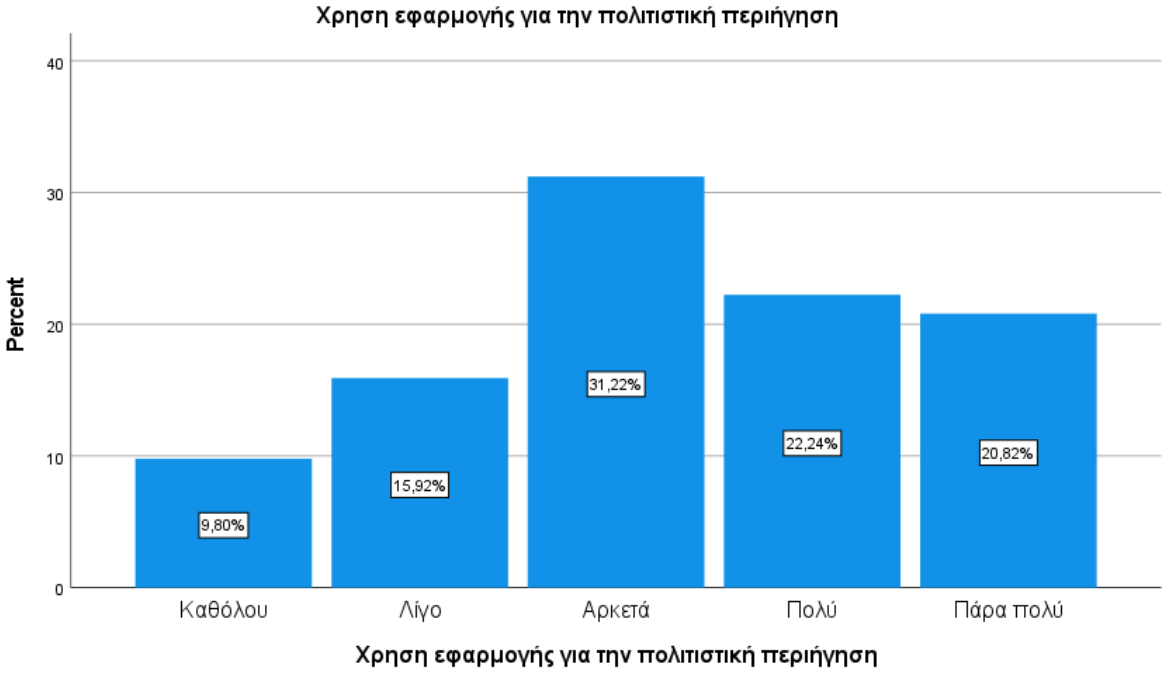
Μεταβλητή		**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Έχετε περιηγηθεί κάποια στιγμή σε πολιτιστική διαδρομή;	Ναι	191	39,0
	Όχι	299	61,0
Σε περίπτωση που δεν έχετε περιηγηθεί σε κάποια πολιτιστική διαδρομή θα σας ενδιέφερε να περιηγηθείτε;	Ναι	418	85,3
	Όχι	11	2,2
	Ίσως	61	12,4

Στην ερώτηση αν θα ενδιέφερε τους ερωτηθέντες, να επισκεφθούν μια πολιτιστική διαδρομή κάνοντας την περιήγηση τους με τη χρήση ειδικής εφαρμογής για έξυπνα κινητά τηλέφωνα και tablets (application), το μεγαλύτερο ποσοστό (74%) ανέφερε ότι θα τους ενδιέφερε από αρκετά έως πάρα πολύ.

Μεταβλητή		**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Χρηση εφαρμογής για την πολιτιστική περιήγηση	Καθόλου	48	9,8
	Λίγο	78	15,9
	Αρκετά	153	31,2
	Πολύ	109	22,2
	Πάρα πολύ	102	20,8

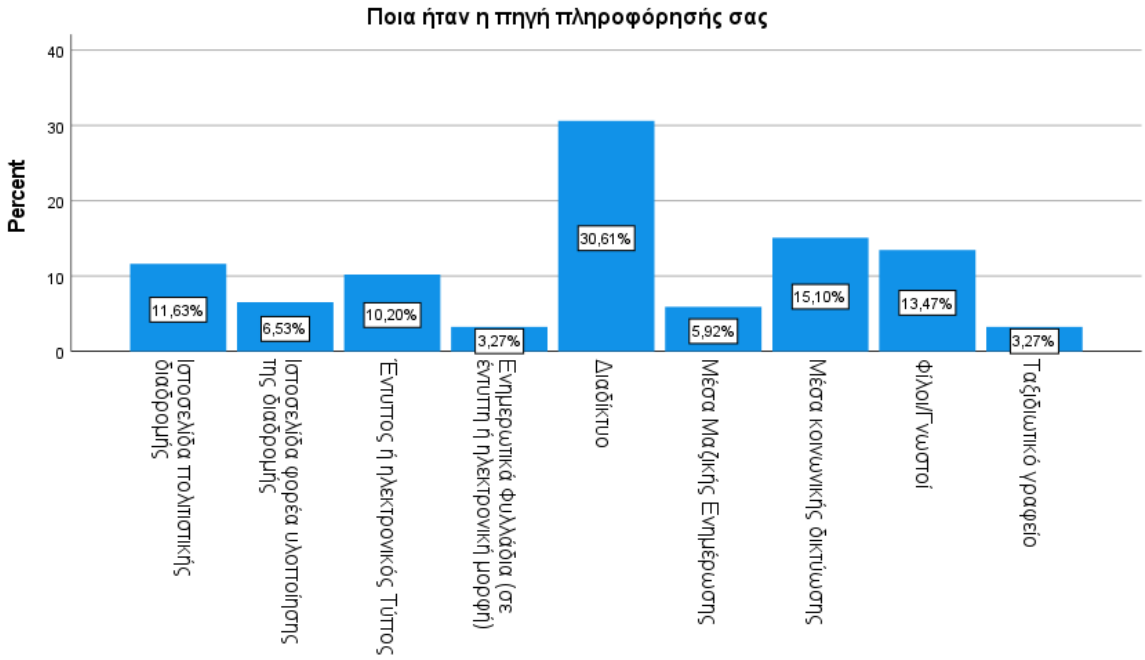
7.4.4.Πηγές πληροφόρησης

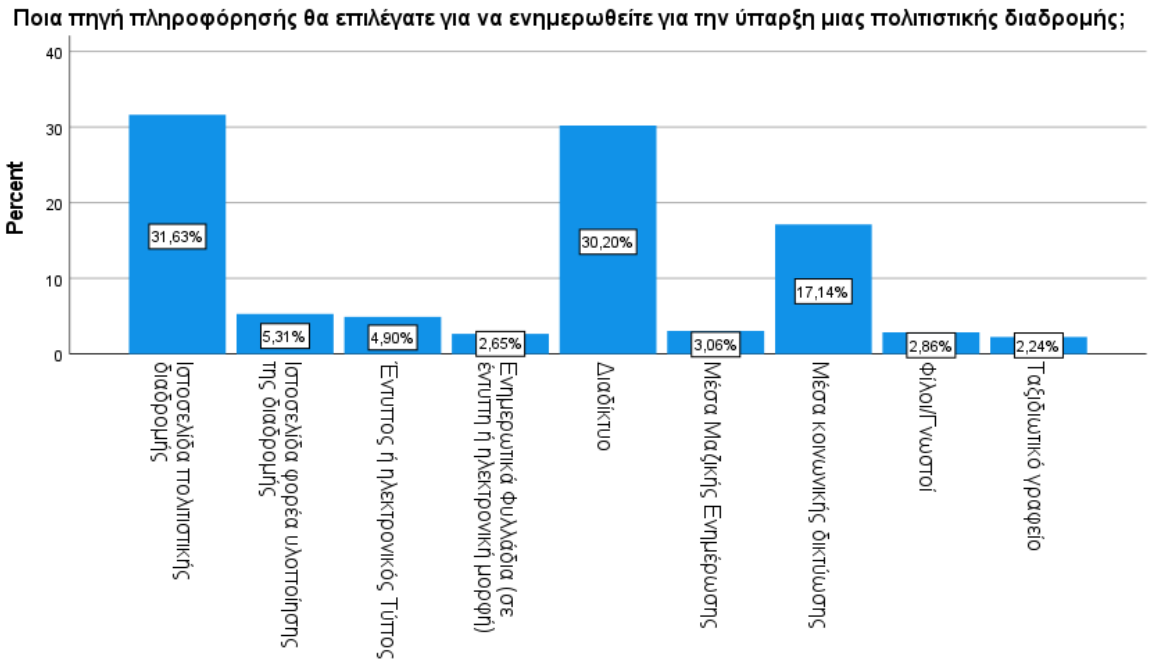
Σημαντικό κομμάτι για την ύπαρξη γνώσης, σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές είναι και οι τρόποι με τους οποίους κάποιος ενδιαφερόμενος μαθαίνει για αυτές. Επιπλέον, σημαντικό στοιχείο αποτελεί και ο τρόπος τον οποίο θα επέλεγε κάποιος να μάθει μετέπειτα για την ύπαρξη μιας πολιτιστικής διαδρομής. Αυτό αποτελεί σημαντικό δεδομένο για τον σχεδιασμό προώθησης και διαφήμισης μιας πολιτιστικής διαδρομής. Από τον παρακάτω πίνακα γίνεται κατανοητό ότι το διαδίκτυο επιλέγεται και στις δύο περιπτώσεις ως η πηγή πληροφόρησης.

Μεταβλητή		**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Ποια ήταν η πηγή πληροφόρησής σας για την ύπαρξη	Ιστοσελίδα πολιτιστικής διαδρομής	57	11,6

της/των πολιτιστικής/ών διαδρομής/ών που είτε περιηγηθήκατε, είτε έχετε ακούσει για την ύπαρξης της/τους;	Ιστοσελίδα φορέα υλοποίησης της διαδρομής	32	6,5
	Έντυπος ή ηλεκτρονικός Τύπος	50	10,2
	Ενημερωτικά Φυλλάδια (σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή)	16	3,3
	Διαδίκτυο	150	30,6
	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	29	5,9
	Μέσα κοινωνικής δικτύωσης	74	15,1
	Φίλοι/Γνωστοί	66	13,5
	Ταξιδιωτικό γραφείο	16	3,3
Ποια πηγή πληροφόρησής θα επιλέγατε για να ενημερωθείτε για την ύπαρξη μιας πολιτιστικής διαδρομής;	Ιστοσελίδα πολιτιστικής διαδρομής	155	31,6
	Ιστοσελίδα φορέα υλοποίησης της διαδρομής	26	5,3
	Έντυπος ή ηλεκτρονικός Τύπος	24	4,9
	Ενημερωτικά Φυλλάδια (σε έντυπη ή	13	2,7

	ηλεκτρονική μορφή)		
	Διαδίκτυο	148	30,2
	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	15	3,1
	Μέσα κοινωνικής δικτύωσης	84	17,1
	Φίλοι/Γνωστοί	14	2,9
	Ταξιδιωτικό γραφείο	11	2,2

Για την επιλογή της κατάλληλης πηγής πληροφόρησης, μας ενδιαφέρει και το κοινό στο οποίο απευθυνόμαστε. Έτσι με αυτόν τον τρόπο, προχωρήσαμε στην συσχέτιση της πηγής πληροφόρησης με τα δημογραφικά στοιχεία. Και σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση μέσω της μεθόδου του *x2*.

Το μόνο από τα δημογραφικά στοιχεία το οποίο δεν έχει στατιστική συσχέτιση, είναι το φύλο (x^2=11,206, p=>,05). Και σε αυτή την περίπτωση η ηλικία, το επάγγελμα και η μόρφωσή έχουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την πηγή πληροφόρησης που θα χρησιμοποιηθεί για την προώθηση μιας πολιτιστικής διαδρομής (x^2=87,730, p=<,001; x^2=69,280, p=<,05; x^2=103,312, p=<,001).

	Φύλο	**Ηλικία**	**Επάγγελμα**	**Μόρφωση**
Ποια πηγή πληροφόρησης θα επιλέγατε για να ενημερωθείτε	11,206	87,730**	69,280*	103,312**

για την ύπαρξη μιας πολιτιστικής διαδρομής;				

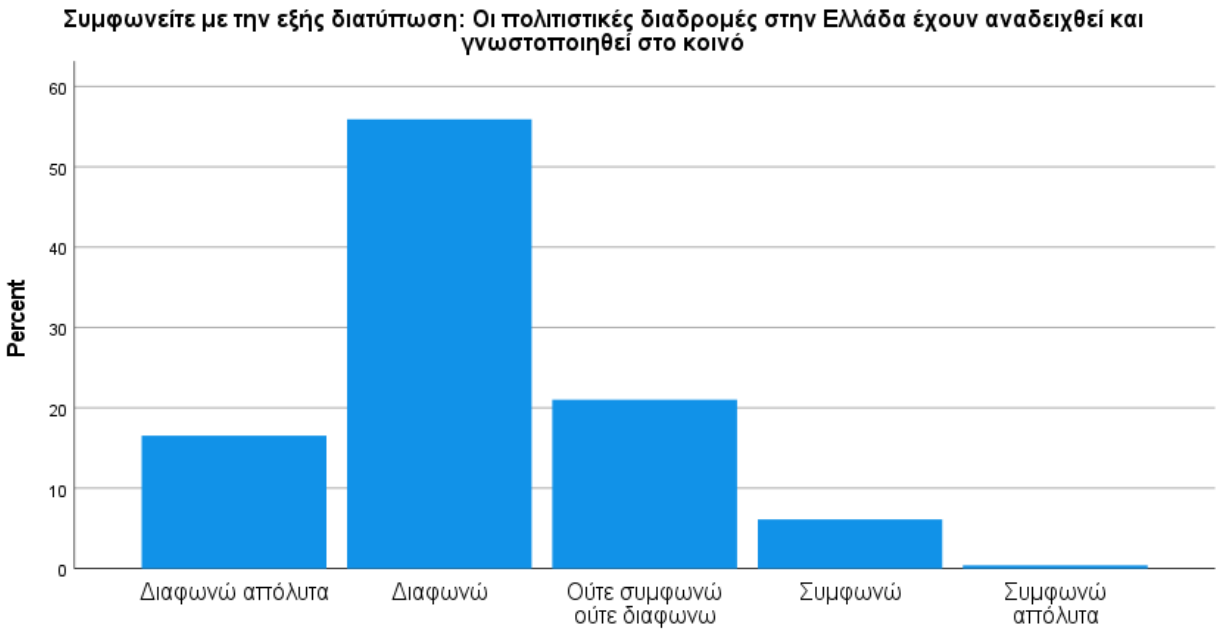
**<0,001 *<0,05

7.4.5.Πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα

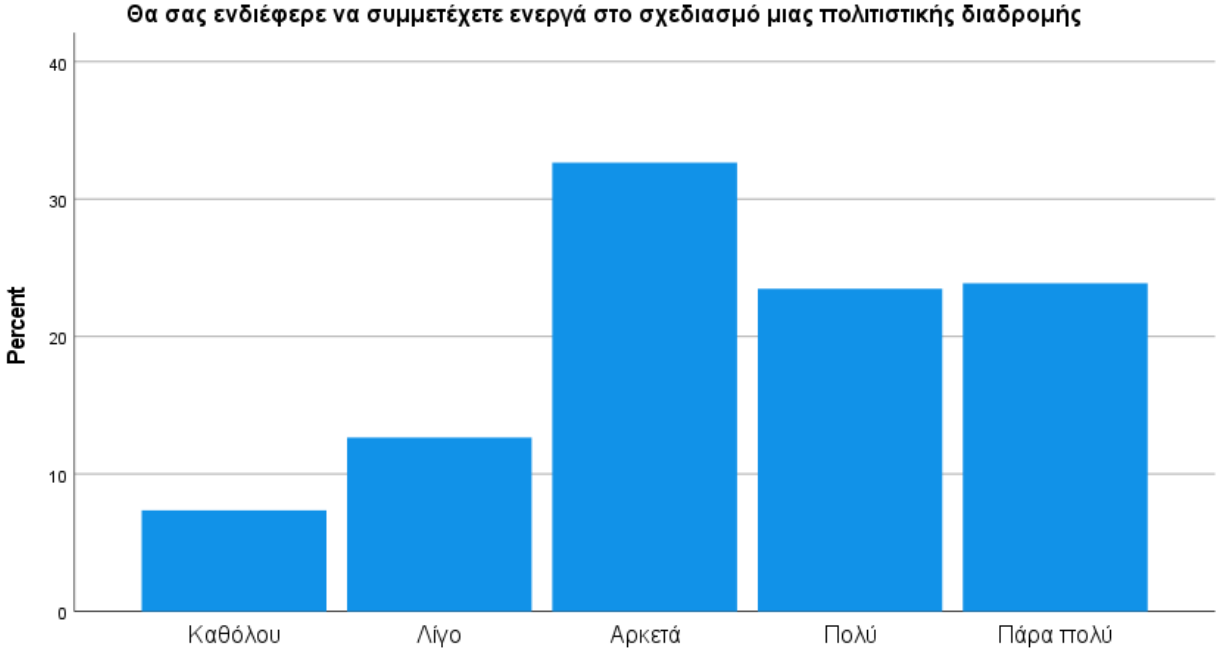
Για να δούμε κατά πόσο έχουν γίνει γνωστές οι πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα, προχωρήσαμε σε ερωτήσεις σχετικά με την συμφωνία η την διαφωνία των ερωτηθέντων αναφορικά με την ανάδειξη τους.

Μεταβλητή		**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Συμφωνείτε με την εξής διατύπωση: Οι πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα έχουν αναδειχθεί και γνωστοποιηθεί στο κοινό	Διαφωνώ απόλυτα	81	16,5
	Διαφωνώ	274	55,9
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνω	103	21,0
	Συμφωνώ	30	6,1
	Συμφωνώ απόλυτα	2	,4
Θα σας ενδιέφερε να συμμετέχετε ενεργά στο σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής	Καθόλου	36	7,3
	Λίγο	62	12,7
	Αρκετά	160	32,7
	Πολύ	115	23,5
	Πάρα πολύ	117	23,9
Θα σας ενδιέφερε να μπορείτε να προτείνετε σημεία	Καθόλου	20	4,1
	Λίγο	64	13,1
	Αρκετά	148	30,2

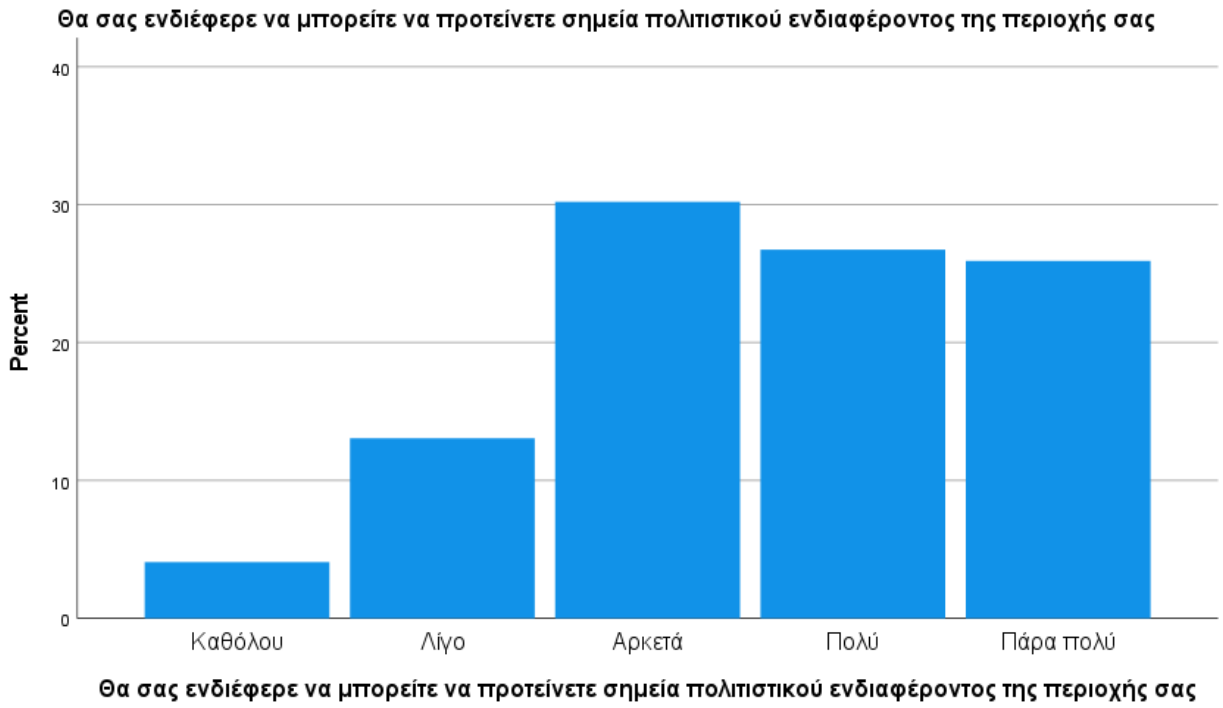
πολιτιστικού ενδιαφέροντος της περιοχής σας	Πολύ	131	26,7
	Πάρα πολύ	127	25,9
Η σύνδεση του μουσείου με μια πολιτιστική διαδρομή μπορεί να έχει θετική επίδραση	Διαφωνώ απόλυτα	1	,2
	Διαφωνώ	3	,6
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	19	3,9
	Συμφωνώ	217	44,3
	Συμφωνώ απόλυτα	250	51,0
Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές	Απευθύνονται στο ευρύ κοινό	393	80,2
	Απευθύνονται μόνο σε εξειδικευμένο κοινό	97	19,8
Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές είναι σημαντικές για	Την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας	56	11,4
	Την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού της Ελλάδας	29	5,9
	Την οικονομική ανάπτυξη των περιοχών και την ενίσχυση	19	3,9
	Όλα τα παραπάνω	386	78,8

Συμφωνείτε με την εξής διατύπωση: Οι πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα έχουν αναδειχθεί και γνωστοποιηθεί στο κοινό

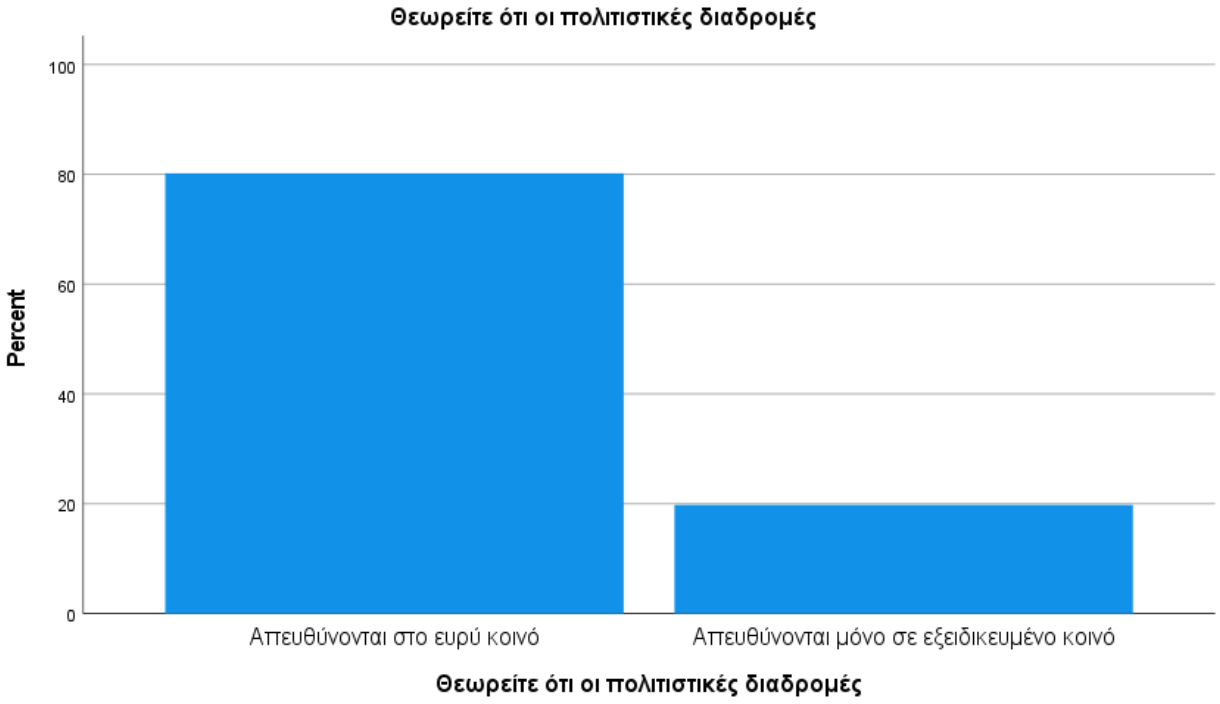
Θα σας ενδιέφερε να συμμετέχετε ενεργά στο σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής

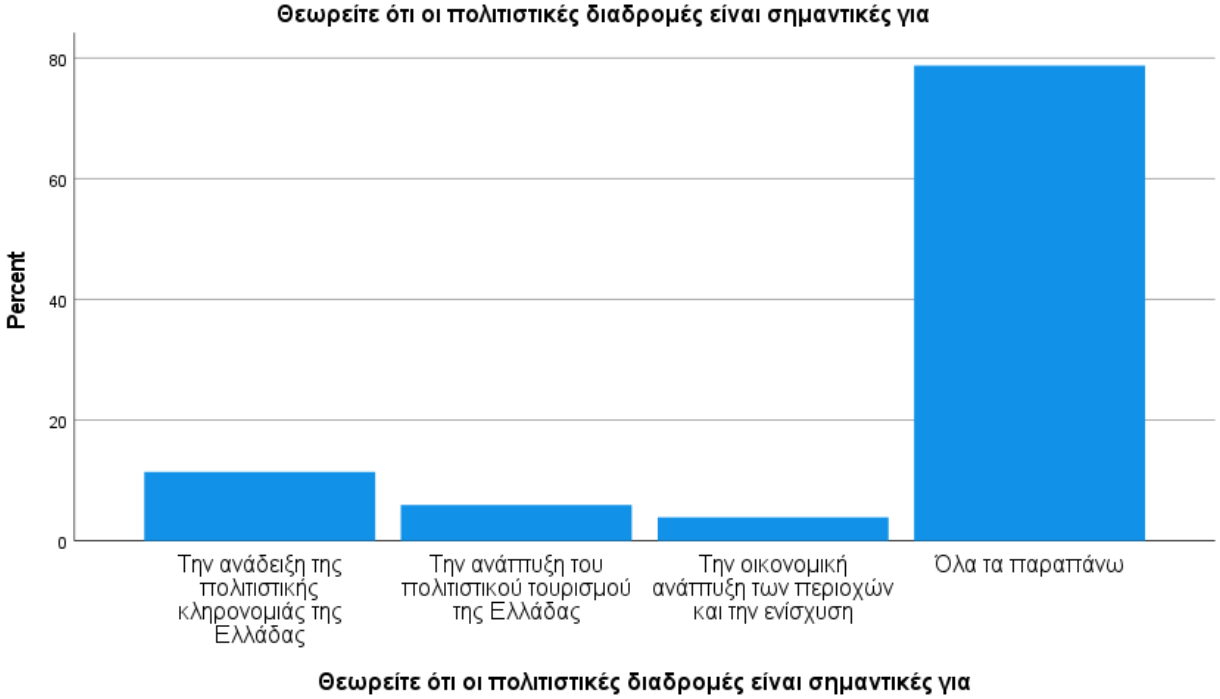

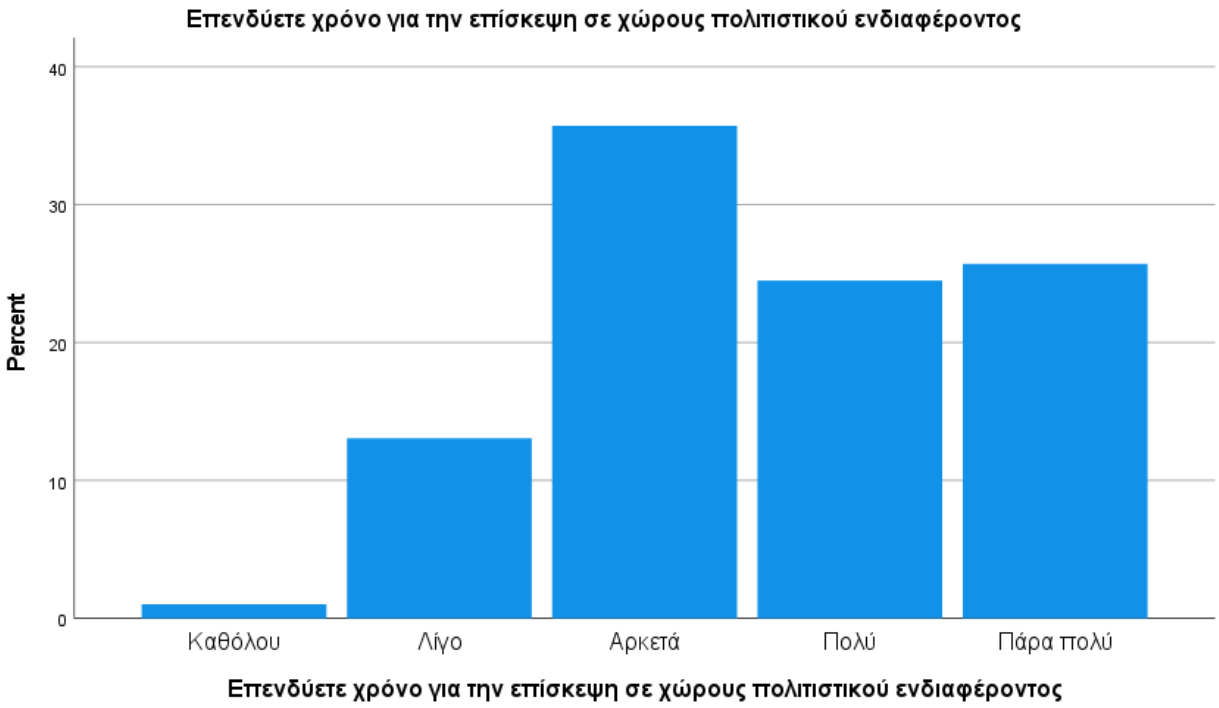
Θα σας ενδιέφερε να μπορείτε να προτείνετε σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος της περιοχής σας

Συμφωνείτε με την εξής διατύπωση: Η σύνδεση του μουσείου με μια πολιτιστική διαδρομή μπορεί να έχει θετική επίδραση

Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές
Percent
100
80
60
40
20
0
Απευθύνονται στο ευρύ κοινό
Απευθύνονται μόνο σε εξειδικευμένο κοινό
Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές

Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές είναι σημαντικές για
Percent
80
60
40
20
0
Την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας
Την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού της Ελλάδας
Την οικονομική ανάπτυξη των περιοχών και την ενίσχυση
Όλα τα παραπάνω
Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές είναι σημαντικές για

Επενδύετε χρόνο για την επίσκεψη σε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος
Percent
40
30
20
10
0
Καθόλου
Λίγο
Αρκετά
Πολύ
Πάρα πολύ
Επενδύετε χρόνο για την επίσκεψη σε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος

Συνήθως με ποιον/ποιους επισκέπτεστε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος
Percent
50
40
30
20
10
0
Μόνος/η
Με μέλη της οικογένειας μου
Με φίλους
Τουριστική εκδρομή
Συνήθως με ποιον/ποιους επισκέπτεστε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος

Έχοντας όλα τα στοιχεία που μας αφορούν σχετικά με την πληροφόρηση και τους τρόπους με τους οποίους ενημερώνονται ή επισκέπτονται μια διαδρομή, ήταν χρήσιμο να δούμε ποιες είναι οι διαδρομές που έχουν επισκεφτεί περισσότερο όσοι συμμετείχαν στον στην έρευνα. Όπως μπορούμε να δούμε από τον παρακάτω πίνακα, το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών γνωρίζει είτε για τους δρόμους του Κρασιού είτε για τους δρόμους της Ελιάς. Η λιγότερο γνωστή διαδρομή είναι η Διαδρομή των Σποράδων.

Πολιτιστική διαδρομή	**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Δρόμοι των Φοινίκων	30	6,15%
Δρόμοι του Μότσαρτ	30	6,15%
Δρόμοι της Ελίας	208	42,62%
Δρόμοι του Κρασιού	303	62,09%
Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Κοιμητηρίων	40	8,20%
Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Ιστορικών Λουτροπόλεων	46	9,43%
Προορισμός Ναπολέων	18	3,69%
Δρόμοι του Ιμπρεσιονισμού	29	5,94%
Ευρωπαϊκή Διαδρομή Βιομηχανικής Κληρονομιάς	48	9,84%
Σιδηρούν Παραπέτασμα Eurovelo 13	24	4,92%
Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου	200	40,98%
Δρόμος Ιστορικών Καφέ	42	8,61%

Διαδρομή Ναυτικής Παράδοσης	21	4,30%
Silk road - Δρόμο του Μεταξιού	204	41,80%
Πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου	196	40,16%
Πολιτιστική διαδρομή «ΟΙΔΙΠΟΥΣ»	34	6,97%
Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)	117	23,98%
Πολιτιστική διαδρομή Θεσσαλίας	30	6,15%
Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων	15	3,07%
Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας	26	5,33%
Δεν γνωρίζω καμία από τις παραπάνω	72	14,75%
Άλλη διαδρομή	11	2,25%

Από τα παραπάνω δεδομένα φάνηκε ότι μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων γνώριζε τις διαδρομές αυτές. Όμως αυτοί που τις είχαν επισκεφτεί ήταν λιγότεροι. Συγκεκριμένα από το σύνολό των ερωτηθέντων οι 264 είχαν επισκεφτεί μία η περισσότερες από αυτές. Η διαδρομή με την μεγαλύτερη επισκεψιμότητα ήταν αυτή του Κρασιού ακολουθούμενη από τη διαδρομή των αρχαίων θεάτρων της Ηπείρου.

Διαδρομή	**Συχνότητα**	**Ποσοστό**
Δρόμοι των Φοινίκων	6	2,27%
Δρόμοι του Μότσαρτ	4	1,52%
Δρόμοι της Ελιάς	49	18,56%
Δρόμοι του κρασιού	113	42,80%
Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Κοιμητηρίων	9	3,41%
Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Ιστορικών Λουτροπόλεων	6	2,27%
Προορισμός Ναπολέων	1	0,38%
Δρόμοι του Ιμπρεσιονισμού	9	3,41%
Ευρωπαϊκή Διαδρομή Βιομηχανικής Κληρονομιάς	9	3,41%
Σιδηρούν Παραπέτασμα Eurovelo 13	5	1,89%
Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου	58	21,97%
Δρόμος Ιστορικών Καφέ	11	4,17%
Silk road - Δρόμο του Μεταξιού	21	7,95%
Πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου	74	28,03%
Πολιτιστική διαδρομή «ΟΙΔΙΠΟΥΣ»	5	1,89%
Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)	31	11,74%

Πολιτιστική διαδρομή Θεσσαλίας	10	3,79%
Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων	5	1,89%
Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας	3	1,14%
Άλλη διαδρομή	47	17,80%

7.4.6.Συμπεράσματα

Όπως γίνεται εμφανές από όλα τα παραπάνω αποτελέσματα της έρευνας, μεγάλο μέρος των ερωτηθέντων έχει κάποια πληροφόρηση όσον αφορά τις πολιτιστικές διαδρομές γενικά, αλλά και τις πολιτιστικές διαδρομές της χώρας. Παρόλα αυτά, παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών που δεν γνωρίζει σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές, θεωρεί ότι είναι λόγω έλλειψης ενημέρωσης από την πλευρά των ιθυνόντων, καθώς δεν ενημερώνουν επαρκώς για την ύπαρξη των πολιτιστικών διαδρομών. Μια άλλη παρατήρηση σχετικά με την πληροφόρηση των ερωτηθέντων όσον αφορά τις πολιτιστικές διαδρομές, είναι ότι υπάρχουν παράγοντες που συσχετίζονται μαζί της. Συγκεκριμένα η πληροφόρηση συσχετίζεται με την ηλικία του ατόμου, με το μορφωτικό επίπεδο που έχει αλλά και με το επάγγελμα που κάνει. Από αυτό γίνεται κατανοητό ότι η πληροφόρηση τους μπορεί να προέλθει από διαφορετικές προσλαμβάνουσες.

Εκτός όπως από τις γνώσεις αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές, μας ενδιέφερε να σκιαγραφήσουμε και αν οι πολίτες έχουν περιηγηθεί σε μια πολιτιστική διαδρομή. Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα της έρευνας, ενώ γνωρίζουν για την ύπαρξη πολιτιστικών διαδρομών, το μεγαλύτερο μέρος δεν έχει περιηγηθεί μέχρι στιγμής σε κάποια πολιτιστική διαδρομή. Ωστόσο, είναι θετικοί στο να περιηγηθούν μελλοντικά.

Λόγω της ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών, έτσι και στις πολιτιστικές διαδρομές βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών θεωρεί ότι θα ήταν χρήσιμη

μια ειδική εφαρμογή για έξυπνα κινητά τηλέφωνα και tablets (application), η οποία θα τους βοηθούσε να περιηγηθούν στην πολιτιστική διαδρομή και θα τους παρείχε χρήσιμες πληροφορίες για το ταξίδι τους. Αυτό γίνεται εμφανές και από τις πηγές πληροφόρησης. Το διαδίκτυο και οι ιστοσελίδες πολιτιστικού ενδιαφέροντος βρίσκονται στις πρώτες θέσεις όσο αφορά τις πηγές ενημέρωσης. Όπως και οι γνώσεις αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές έτσι και οι πηγές πληροφόρησης δείχνουν να συσχετίζονται με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του ατόμου.

Ένα από τα ζητήματα που θίγονται σε αυτή την έρευνα είναι η σύνδεση μουσείων με τις πολιτιστικές διαδρομές. Από τις απαντήσεις γίνεται εμφανές ότι το κοινό είναι θετικό σε μια τέτοια σύνδεση, καθώς τη θεωρούν ως μια σύνδεση που θα έχει θετική επίδραση. Αυτό σε συνδυασμό με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων ότι οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν αν αναδείξουν την χώρα όσο αφορά τον πολιτισμό, αλλά και να ενισχύσουν την οικονομία της, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτού του είδους η σύνδεση μπορεί να είναι μόνο ωφέλιμη.

Κεφάλαιο 8

Δημιουργία Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στην Ελλάδα σύμφωνα με το προτεινόμενο μοντέλο σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών

Η ανάπτυξη στρατηγικής για τον τουρισμό και την πολιτιστική κληρονομιά, απαιτεί μια κοινή δέσμευση από όλους τους εμπλεκόμενους, για την πραγματοποίηση αλλαγής και με σκοπό τον καθορισμό και την εφαρμογή ενός νέου σεναρίου ανάπτυξης. Συνακολούθως, η συναίνεση της τοπικής κοινότητας πρέπει να εξασφαλιστεί μέσω κοινής ταυτότητας, αποτελούμενης από παραδόσεις και στοιχεία από το παρελθόν, αποδεκτά ως στοιχεία από την κοινωνία.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι πολιτιστικές διαδρομές, αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο για την ανάπτυξη και προβολή μιας περιοχής. Μέσω των πολιτιστικών διαδρομών, υπάρχει η δυνατότητα διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου. Για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός, της ανάπτυξης των πολιτιστικών διαδρομών, θα πρέπει να λάβουν χώρα μια σειρά από ενέργειες. Οι ενέργειες αυτές είναι, η καταγραφή των τοπικών πολιτιστικών πόρων, η βελτίωση της πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά της περιοχής, η ενίσχυση της ταυτότητας των τοπικών κοινοτήτων μέσω της κατανόησης της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής, η αναβίωση των παραδοσιακών οικονομικών δραστηριοτήτων της περιοχής, γεγονός που θα έχει επιπλέον όφελος, μέσω της αύξησης της απασχόλησης κυρίως για τους νέους, ενθάρρυνση της πολιτικής, πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης σχεδίων που βασίζονται στην ενσωμάτωση όλων των τοπικών πόρων και φορέων, αλληλεπίδραση μεταξύ προγραμμάτων προώθησης που συνδέονται στενά με την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής, συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, στρατηγική δέσμευσης κοινά αποδεκτή από όλους όσους συμμετέχουν, δημοσίευση μελετών και ερευνών για την πολιτιστική κληρονομιά.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO), δεν υπάρχουν μαγικοί τύποι για τη δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών με στόχο να γίνουν επιτυχημένα τουριστικά προϊόντα. Κατά την άποψή του Παγκόσμιου Οργανισμού

Τουρισμού (UNWTO), αυτό θα πρόκυπτε μόνο από βαθιά και ουσιαστική ανάλυση των διαθέσιμων πόρων και των εμπλεκόμενων κοινοτήτων, καθώς και από την προετοιμασία ενός σχεδίου δράσης το οποίο επικεντρώνεται στη δημιουργία τόσο σημαντικών όσο και μοναδικών εμπειριών μέσω πολιτιστικών διαδρομών (World Tourism Organization, 2015).

Οι εννοιολογικοί ορισμοί που θα ακολουθήσουν εξηγούν τη μακρά διαδικασία και την προσπάθεια που απαιτείται για τη δημιουργία πολιτιστικών τουριστικών προϊόντων, όπως οι πολιτιστικές διαδρομές. Τα ευρήματα, από την εξέλιξη της ανθρώπινης ύπαρξης και τα στοιχεία του τρόπου ζωής τους είναι απτά στοιχεία που μας βοηθούν να μελετήσουμε και να διερευνήσουμε τις κοινωνίες του παρελθόντος και ονομάζονται πολιτιστικά ίχνη. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς όλα τα πολιτιστικά ίχνη. Θα πρέπει να πραγματοποιηθούν μια σειρά από πράξεις, ώστε να ενισχύσουν την αξία τους και να συμπεριληφθούν στην πολιτιστική κληρονομιά. Αυτή η διαδικασία ενίσχυσης της αξίας τους, περιλαμβάνει μια συγκεκριμένη σειρά άυλων στοιχείων, όχι σε όλες τις περιπτώσεις. Αυτά μπορεί να σχετίζονται με τη βιογραφία του αντικειμένου (ιστορικά άυλα στοιχεία), τα φυσικά και αντιληπτά χαρακτηριστικά του ή τον δημιουργό του. Υπάρχουν επίσης, άυλα στοιχεία ταυτότητας, τα οποία είναι το αποτέλεσμα της σύνδεσης μεταξύ του πολιτισμικού ίχνους και μιας συγκεκριμένης ομάδας, η οποία μπορεί να είναι θρησκευτική, πολιτική, ή εθνική (World Tourism Organization, 2015).

Η αξιοποίηση ενός πόρου πολιτιστικής κληρονομιάς σε ένα προϊόν πολιτιστικού τουρισμού απαιτεί την ενσωμάτωση νέων παραγόντων και πρακτικών που σχετίζονται με τον τουρισμό, έτσι ώστε να μπορεί να ενταχθεί στη δυναμική της αγοράς, συγκεκριμένα στον κλάδο του ελεύθερου χρόνου, όπου η οικονομική κερδοφορία είναι βασικός παράγοντας για τη βιωσιμότητα. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO) ένα σημαντικό ζήτημα που πρέπει να ληφθεί υπόψη στη δημιουργία πολιτιστικών προϊόντων είναι ότι αυτή η διαδικασία αξιοποίησης ενός πόρου πολιτισμού τουριστικά, δεν μπορεί να γίνει χωρίς τον κατάλληλο σχεδιασμό. Θα πρέπει να συνδυαστεί με τις δραστηριότητες διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς (δηλαδή τη διατήρηση, τη δημιουργία γνώσεων, την ενίσχυση και την κοινωνικοποίηση). Αυτό το σημείο, είναι πολύ σημαντικό, καθώς ο συνδυασμός αυτών των δύο δυναμικών, της κληρονομιάς και της τουριστικής αγοράς

μπορεί να αποδειχθεί προβληματικός. Χρειάζεται όχι μόνο να διασφαλίσουμε την πλήρη εναρμόνιση των συνεργιών μεταξύ κληρονομιάς και τουρισμού, αλλά και να βρούμε μια ισορροπία μεταξύ της διατήρησης και της συντήρησης των πολιτιστικών αγαθών και των άυλων στοιχείων. Τέλος, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι τα πολιτιστικά αγαθά πρέπει να καταστούν βιώσιμα ως τουριστικά προϊόντα. Ο επόμενος προβληματισμός που προκύπτει, αφορά στο κοινό αυτών των προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού. Από τη μία πλευρά, υπάρχει η επιλογή των προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού από ανθρώπους με ειδικά ενδιαφέροντα οι οποίοι μπορούν να κατανοήσουν ή να εκτιμήσουν την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και από την άλλη πλευρά, συναντάμε τη χρήση του πολιτιστικού περιουσιακού στοιχείου ως μαζική κατανάλωση, δίνοντας προτεραιότητα στην ποσότητα και την οικονομική κερδοφορία πάνω από τις αξίες που προσφέρει το περιουσιακό στοιχείο, στο βαθμό που καθίσταται απλώς απλή διασκέδαση για τον επισκέπτη και δεν παρέχει τη συλλογή των άυλων στοιχείων και αφηγήσεις που πλαισιώνουν το πολιτιστικό αγαθό (Kibin, 2021; World Tourism Organization, 2015).

Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η στρατηγική του Υπουργείου Τουρισμού για την περίοδο 2014-2020 επικεντρώνεται σε συγκεκριμένους στρατηγικούς στόχους. Αλλαγή του μοντέλου ήλιος-θάλασσα και ταυτόχρονα διεύρυνση της τουριστικής περιόδου, εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος και ανάδειξη νέων μορφών τουρισμού, ανάδειξη της στρατηγικής σχέσης με τους τομείς του πολιτισμού και του περιβάλλοντος και τουριστική αξιοποίηση χώρων αρχαιολογικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, ενίσχυση του επενδυτικού περιβάλλοντος, υλοποίηση έργων υποδομής σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, ανάδειξη του ανθρώπινου δυναμικού, εκσυγχρονισμός υφιστάμενων τουριστικών καταλυμάτων και τέλος ενίσχυση των συνεργιών μεταξύ τουριστικών επιχειρήσεων, καθώς και δημιουργία ολοκληρωμένων τουριστικών δικτύων (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ηπείρου 2014-2020, 2017).

Για το σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής σύμφωνα με όσα μελετήθηκαν στην παρούσα διατριβή προτείνεται ένα μοντέλο σχεδιασμού, το οποίο αναλύεται στο επόμενο κεφάλαιο.

8.1. Σχεδιάζοντας Πολιτιστικές Διαδρομές στην Ελλάδα

Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να αυξήσει την επισκεψιμότητα ενός τόπου και μέσω αυτού να εξασφαλίσει την απαραίτητη χρηματοδότηση για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο διηνεκές. Επιπλέον, μπορεί να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας για εκτίμηση και σεβασμό της πολιτιστικής κληρονομιάς από τους κατοίκους της τοπικής κοινωνίας. Πεποίθησή μας, είναι ότι η ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών στη χώρα μας θα ωφελήσει αρχικά τους ίδιους τους πολίτες. Θεωρούμε ότι το κλειδί για την ανάπτυξη των πολιτιστικών διαδρομών θα πρέπει να αποτελεί η συμμετοχή των ίδιων των πολιτών και ολόκληρη η κοινότητα στο σχεδιασμό και τη λειτουργία μιας διαδρομής. Είναι γεγονός ότι η πολιτιστική κληρονομιά επιτρέπει την επίτευξη ενός από τους κυριότερους στόχους που επιδιώκουν τα σημερινά τουριστικά προϊόντα, δηλαδή την παροχή στους επισκέπτες μιας μοναδικής και σημαντικής εμπειρίας.

Κατά την άποψη μας οι πολιτιστικές διαδρομές είναι ένα προϊόν το οποίο ωφελεί τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής της διαδρομής καθώς και τους επισκέπτες της. Οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να λειτουργήσουν ως θεματοφύλακες της πολιτιστικής μας κληρονομιάς όπως και οι ίδιοι οι άνθρωποι που επισκέπτονται μια διαδρομή ή που κατοικούν στην περιοχή. Επιπλέον, οι πολιτιστικές διαδρομές ενισχύουν την συνεργασία ιδιωτικού και δημόσιου τομέα ενισχύοντας ταυτόχρονα την επιχειρηματικότητα και την αύξηση των θέσεων εργασίας, υποστηρίζουν την βελτίωση των τουριστικών υποδομών μιας περιοχής και παράλληλα βελτιώνουν την προσβασιμότητα στην περιοχή, ανά περίπτωση, με στόχο την προέλκυση επισκεπτών από το εσωτερικό και το εξωτερικό. Επίσης, οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν την δυνατότητα να δώσουν νέα πνοή και να αναζωογονήσουν καθιερωμένες τουριστικά ή πολιτιστικά περιοχές, εντάσσοντάς τις περιοχές αυτές στο δίκτυο τους.

Σύμφωνα με την Δρ. Διονυσοπούλου Παναγιώτα, Προϊσταμένη Γενικής Διεύθυνσης Τουριστικής Πολιτικής του Υπουργείου Τουρισμού, η ανάπτυξη του

πολιτιστικού τουρισμού αποτελεί προτεραιότητα για το Υπουργείο Τουρισμού και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από την υποστήριξη των υφιστάμενων πολιτιστικών διαδρομών καθώς και μέσω της χάραξης και υλοποίησης νέων πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα, καθώς οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα από τα πιο χρήσιμα εργαλεία ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού[182]. Οι πολιτιστικές διαδρομές μέσα από τις κατάλληλες ενέργειες μπορούν να δημιουργήσουν ευκαιρίες για διασυνοριακή συνεργασία. Ακόμη, ενισχύουν την πολιτιστική κατανόηση και την κοινωνική συνοχή μεταξύ των ανθρώπων σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό ή διεθνές επίπεδο. Προστατεύουν, και προωθούν την φυσική και πολιτιστική κληρονομιά υλική και άυλη.

[182] Δρ. Διονυσοπούλου Παναγιώτα. Ομιλία στο πλαίσιο του Διαδικτυακού Σεμιναρίου « Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών : προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19», με πρωτοβουλία της Δ/νσης Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού, που πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/

8.2. Δίκτυο Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, προτείνεται η δημιουργία πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης. Μέσα από την δημιουργία πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στη Σπάρτη, επιχειρείται μια διαχρονική προσέγγιση, καθώς στις διαδρομές θα περιλαμβάνονται θέσεις και μνημεία από την αρχαιότητα έως τη μετάβαση στις βιομηχανικές και μεταβιομηχανικές κοινωνίες.

Ως σταθμοί των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών, θα επιλεγούν αρχαιολογικοί χώροι από την ευρύτερη περιοχή του Δήμου Σπάρτης καθώς και σημαντικοί πόροι της βιομηχανικής αρχαιολογίας της πόλης. Για το σχεδιασμό των διαδρομών, θα δοθεί έμφαση στη συνύπαρξη της πολιτιστικής διαδρομής με τον περιβαλλοντικό πλούτο της Σπάρτης και της ευρύτερης περιοχής. Ωστόσο, σημαίνουσα θέση θα κατέχει ο ανθρώπινος παράγοντας, καθώς σημαντικό σκοπό στην παρούσα πρόταση αποτελεί η ανάδειξη των κοινωνιών που δημιούργησαν αυτά τα μνημεία, αλλά και η υπογράμμιση των χαρακτηριστικών της τοπικής κοινότητας, στην οποία απευθυνόμαστε κατά κύριο λόγο.

Στους βασικούς στόχους του εγχειρήματος είναι η δημιουργία ενός προϊόντος πολιτιστικού τουρισμού με έμφαση στη διάσωση, την καταγραφή και την προβολή σημαντικών αρχαιολογικών και ιστορικών μαρτυριών της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της Σπάρτης. Επιχειρείται λοιπόν, μια διεπιστημονική προσέγγιση όπου κατά τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της δράσης εξασφαλίζεται η γνώση των μνημείων, εξειδίκευση σε θέματα διοίκησης και διαχείρισης πολιτιστικών διαδρομών με απώτερο σκοπό την προβολή και ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Στις προτεινόμενες διαδρομές στόχος είναι να χρησιμοποιηθούν αυθεντικά υλικά τεκμήρια σε διαχρονική διάσταση, αλλά να ενσωματωθούν και στοιχεία της σύγχρονης ζωής προκειμένου να αφηγούνται εύληπτες και συνεκτικές ιστορίες.

Η συνεισφορά του εγχειρήματος, αναμένεται να είναι σημαντική, ιδιαίτερα επειδή επικεντρωνόμαστε σε μια περιοχή που βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο ανάπτυξης. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ο νέος αυτοκινητόδρομος που δόθηκε στην κυκλοφορία, δημιουργεί νέα δεδομένα, καθώς αναμένεται να κάνει προσβάσιμη την

περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό, στόχος είναι να αξιοποιήσουμε όλους τους τρόπους με τους οποίους η ανάδειξη μιας πολιτιστικής και περιβαλλοντικής διαδρομής δύναται να επηρεάσει θετικά τον τρόπο ζωής μιας κοινωνίας. Η συγκεκριμένη πρόταση θα αποτελέσει μια καλά οργανωμένη δράση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κοινωνική παρέμβαση για την ανάπτυξη του τουρισμού, την ενίσχυση της οικονομίας και τη βελτίωση της πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά.

Κατά την άποψη μας, πολιτιστική διαδρομή είναι ένα άθροισμα πολιτιστικών και φυσικών αγαθών που δίνει τη δυνατότητα στο επισκέπτη να τα απολαμβάνει στο πλαίσιο μίας ευρύτερης εμπειρίας, όντας σε «κίνηση». Ουσιαστικά ο επισκέπτης ο οποίος βρίσκεται εν «κινήσει» έχει τη δυνατότητα να ζήσει μια ξεχωριστή «εμπειρία», μέσα από την οποία θα γνωρίσει την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου.

8.2.1.Η πόλη της Σπάρτης

Σπάρτη, η πόλη της Πελοποννήσου που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο κατά την αρχαιότητα με μεγάλη συμβολή στον ελληνικό πολιτισμό. Μαζί με την Αθήνα αποτέλεσε έναν από τους δύο πόλους γύρω από τους οποίους περιστράφησαν τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδος, κατά την αρχαϊκή και κλασική εποχή.

Έπειτα από την πτώση της δύναμής της πόλης κατά τα ύστερα κλασικά και τα ελληνιστικά χρόνια, η Σπάρτη απέκτησε ξανά την αίγλη της κατά την διάρκεια των αυτοκρατορικών χρόνων όπως είναι άμεσα εμφανές από τα αρχαιολογικά ευρήματα τα οποία έρχονται σχεδόν καθημερινά στο φως από τις σωστικές ανασκαφές που διενεργούνται στην πόλη από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία και Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές. Η πόλη στην εποχή της ύστερης αρχαιότητας και τα πρώτα μεσαιωνικά χρόνια με το όνομα Λακεδαιμονία πλέον, θα δεχτεί απανωτά πλήγματα από σεισμούς και βαρβαρικές επιδρομές με αποτέλεσμα να συμπτυχθεί γύρω από το λόφο όπου βρισκόταν κατά τα αρχαϊκά και τα κλασικά χρόνια το ιερό της Χαλκιοίκου Αθηνάς και ο οποίος πλέον μετατράπηκε σε πραγματική ακρόπολη. Η θέση της πόλης στην κοιλάδα του Ευρώτα εγκαταλείφθηκε σταδιακά μετά την ανάπτυξη οικιστικού ιστού στο κάστρο του Μυστρά και την μεταφορά όλων των λειτουργιών εκεί (Forrest, 1968; Σιγαλός, 1963).

Στη νεότερη εποχή, μετά τις συνενώσεις που προέκυψαν από το σχέδιο Καποδίστριας του Υπουργείου Εσωτερικών & Δημοσίας Διοίκησης, στα όρια του Δήμου Σπάρτης ανήκουν πλέον όλοι οι μεγάλοι αρχαιολογικοί χώροι που έχουν αποκαλυφθεί από την αρχαιολογική έρευνα η οποία στη περιοχή της Σπάρτης μετράει πάνω από 120 χρόνια και έχει πραγματοποιηθεί από Έλληνες και αλλοδαπούς επιστήμονες.

Η σύγχρονη Σπάρτη καταλαμβάνει μεγάλο μέρος από την έκταση της αρχαίας πόλης. Δυστυχώς, κατά την επανίδρυσή της Σπάρτης από τον Όθωνα, ο πολεοδομικός ιστός τοποθετήθηκε ακριβώς νότια από το νοτιότερο τοπογραφημένο και εμφανές ιστάμενο σε ικανοποιητικό ύψος αρχαίο λείψανο, τον επωνομαζόμενο τάφο του Λεωνίδα. Επιπλέον, στα υστερότερα χρόνια, η πόλη επεκτάθηκε προς βορρά, προς τον χώρο του ρωμαϊκού θεάτρου και της «ακρόπολης», θέσεις με εμφανείς αρχαιότητες με αποτέλεσμα τα προβλήματα που ανέκυψαν για τους σύγχρονους κατοίκους να είναι πολλαπλά καθώς οι εκσκαφές για την κατασκευή οικιών ή άλλων τεχνικών έργων που αποτελούν απαραίτητες υποδομές για την διαβίωση σε μια σύγχρονη πόλη, αποκαλύπτουν καθημερινά αρχαιότητες. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τμήμα της αρχαίας πόλης καταλαμβάνει μέρος του οικισμού της Μαγούλας ο οποίος ανήκει στο γειτονικό Δήμο του Μυστρά (Κουρίνου, 2000).

Η Σπάρτη από την ίδρυσή της μέχρι τις μέρες μας εξελίχτηκε σε μια κατεύθυνση η οποία δεν ήταν πάντοτε προς όφελος των αρχαίων, ούτε και του γενικότερου περιβάλλοντος χώρου της. Είναι ανάγκη πλέον να γίνουν άμεσες επεμβάσεις στην πόλη, οι οποίες θα δημιουργήσουν ένα νέο περιβάλλον μέσα από το οποίο θα μπορεί να αξιοποιήσει τα συγκριτικά πλεονεκτήματά της αντιστρέφοντας τα μειονεκτήματα της (Baltrusch, 2004; Σιγαλός, 1963).

8.2.2.Η κατάσταση σήμερα

Τον σημαντικότερο ρόλο στην προστασία, διαμόρφωση ανάδειξη και ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Σπάρτης κατέχει η Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας. Μέσω του έργου με τίτλο «Προστασία, Διαμόρφωση, Ανάδειξη και Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Σπάρτης», ενταγμένο στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Δυτικής Ελλάδας-Πελοποννήσου-Ιονίων Νήσων 2007-2013»,

υλοποιήθηκε η διαμόρφωση ενός οργανωμένου και επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου. Ο στόχος του έργου ήταν διττός, προστασία και ανάδειξη των μνημείων που εντάχθηκαν στο έργο καθώς και η διατήρηση της αυθεντικότητας τους με απώτερο σκοπό τη δημιουργία ενός λειτουργικού και εύκολα αναγνωρίσιμου αρχαιολογικού συνόλου για το κοινό (Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, 2015).

Στο εν λόγω έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας εντάχθηκαν σημαντικά μνημεία της Ακρόπολης και της Αγοράς της αρχαίας Σπάρτης καθώς και της βυζαντινής Λακεδαιμονίας. Πιο συγκεκριμένα τα μνημεία που εντάχθηκαν στο έργο που υλοποιήθηκε είναι: I. Υστερορωμαϊκό τείχος, II. Ρωμαϊκή στοά, III. «Κυκλοτερές Οικοδόμημα», IV. Βυζαντινός ναός στο «Κυκλοτερές Οικοδόμημα», V. «Αγορά», VI. Βασιλική η λεγόμενη «του Οσίου Νίκωνος», VII. «Δίκογχο Οικοδόμημα», VIII. Ιερό Αθηνάς Χαλκιοίκου, IX. Αρχαϊκή στοά, X. Θέατρο (Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, 2015).

Το 2014 ξεκίνησε μια έντονη δραστηριότητα από το Σωματείο «Διάζωμα», με στόχο το σχεδιασμό πολιτιστικής διαδρομής στους αρχαιολογικούς χώρους της Νότιας Πελοποννήσου[183]. Η «Πολιτιστική Διαδρομή Νότιας Πελοποννήσου», σύμφωνα με το Σωματείο «Διάζωμα», θα περιλαμβάνει την Αρχαία Μεσσήνη στη Μεσσηνία, τα αρχαία θέατρα Σπάρτης, Γυθείου και τον αρχαιολογικό χώρο του Ναού της Ορθίας Αρτέμιδος στη Λακωνία, τα αρχαία θέατρα της Μεγαλόπολης, του Αρκαδικού Ορχομενού, της Μαντίνειας και της Τεγέας στην Αρκαδία με τους αντίστοιχους αρχαιολογικούς χώρους[184]. Αναφορικά με το Αρχαίο θέατρο Σπάρτης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα έτη 2012 και 2013 εκπονήθηκε και εγκρίθηκε από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού σχετική μελέτη για την αποκατάσταση του. Τη χρηματοδότηση του έργου ανέλαβε το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος και ανατέθηκε σε μελετητή του μη κερδοσκοπικού Σωματείου «Διάζωμα» (Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, 2015).

---

[183] Πολιτιστική Διαδρομή Νότιας Πελοποννήσου: http://www.diazoma.gr/cultural-routes/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE-%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BD/

[184] Πρόοδος Πολιτιστικών Διαδρομών & Αρχαιολογικών Πάρκων: http://www.diazoma.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CF%82/

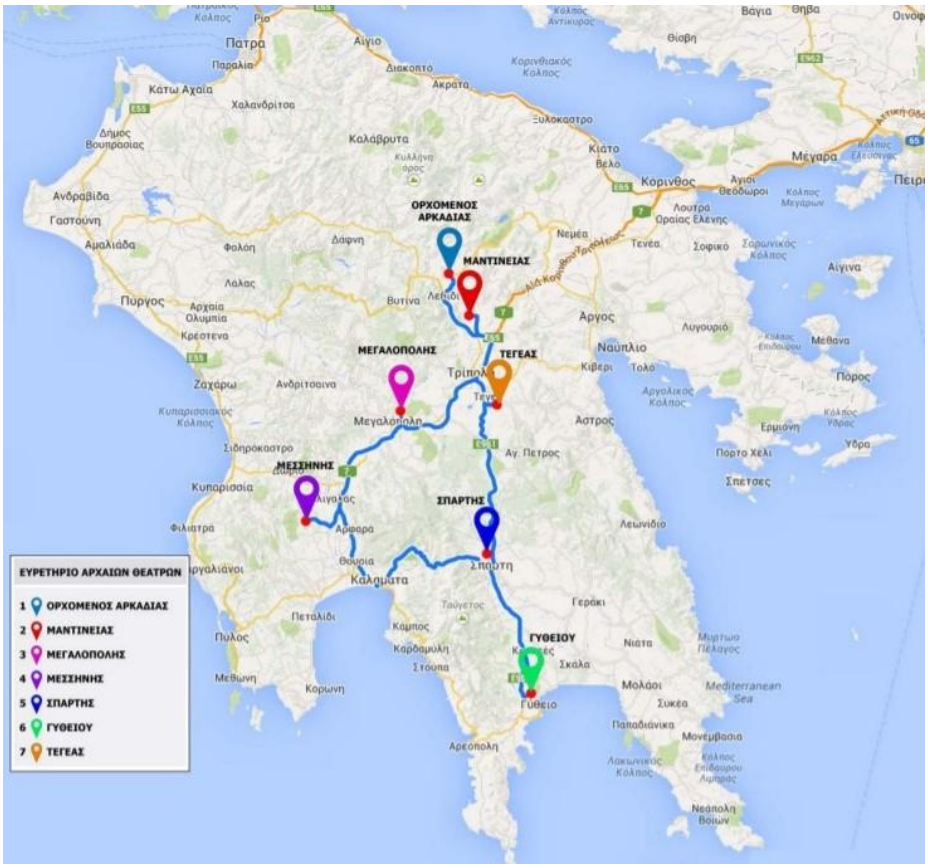
Στο τέλος του 2014 έγιναν οι πρώτες ανακοινώσεις από τους υπευθύνους του Σωματείου, με σκοπό την ενημέρωση των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των πολιτών για τον σχεδιασμό της Πολιτιστικής Διαδρομής της Νότιας Πελοποννήσου. Το 2015 υπήρξε η τελευταία επίσημη ενημέρωση από το Σωματείο, με την ανάρτηση στην επίσημη ιστοσελίδα του, ενός ενημερωτικού κειμένου[185] αναφορικά με τη συγκεκριμένη διαδρομή. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι η πρόταση του Σωματείου για τον σχεδιασμό της εν λόγω πολιτιστικής διαδρομής, περιελάβανε τεχνικές μελέτες και έργα που αφορούν, την αποκατάσταση και ανάδειξη των μνημείων καθώς και τη δημιουργία ή την βελτίωση των υποδομών. Ωστόσο, από το 2014 έως και σήμερα για την συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή οι ενέργειες που έχουν γίνει είναι ο αρχικός σχεδιασμός της διαδρομής, η δημιουργία ομάδας εργασίας, η διαβούλευση με τους αρμόδιους φορείς καθώς και σύνταξη κειμένου, χωρίς να έχει προχωρήσει η υλοποίηση της[186].

Τον Μάϊο του 2019 το Σωματείο προέβη στην ανακοίνωσή της δημιουργίας της «Πολιτιστικής διαδρομής Πελοποννήσου–ΜΟΡΕΑΣ». Η διαδρομή αυτή, σύμφωνα με το Σωματείο «Διάζωμα», έχει ως στόχο τη συγκέντρωση του πνευματικού και επιχειρησιακού κεφαλαίου της Πελοποννήσου, με απώτερο σκοπό το σχεδιασμό μιας ολοκληρωμένης χωρικής επένδυσης. Η πολιτιστική διαδρομή θα περιλαμβάνει τις οκτώ ιστορικές πόλεις από τις οποίες διέρχεται ο αυτοκινητόδρομος "Μορέας" και συγκεκριμένα Κόρινθο, Άργος, Νεμέα, Τρίπολη, Μεγαλόπολη, Μεσσήνη, Σπάρτη και Πύλο. Τα αρχαία θέατρα που περιλαμβάνονται στην διαδρομή είναι τα εξής: Αρχαίο θέατρο Σπάρτης, Αμφιθέατρο αρχαίας Κορίνθου, Αρχαίο θέατρο Ασκληπιείου Επιδαύρου, Αρχαίο θέατρο Μεσσήνης, Ωδείο Μεσσήνης (Εκκλησιαστήριο), Αρχαίο θέατρο Θουρίας, Αρχαίο θέατρο Επιδαύρου (μικρό), Αρχαίο ωδείο Επιδαύρου, Αρχαίο θέατρο Σικυώνας, Αρχαίο Θέατρο Τεγέας, Αρχαίο Θέατρο Ορχομενού Αρκαδίας,

[185] Κείμενο για μία πολιτιστική διαδρομή στη Νότια Πελοπόννησο: http://www.diazoma.gr/site-assets/POLISTISTIKI-DIADROMI-PELOP-KEIMENO.pdf

[186] Πρόοδος Πολιτιστικών Διαδρομών & Αρχαιολογικών Πάρκων: http://www.diazoma.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CF%82/

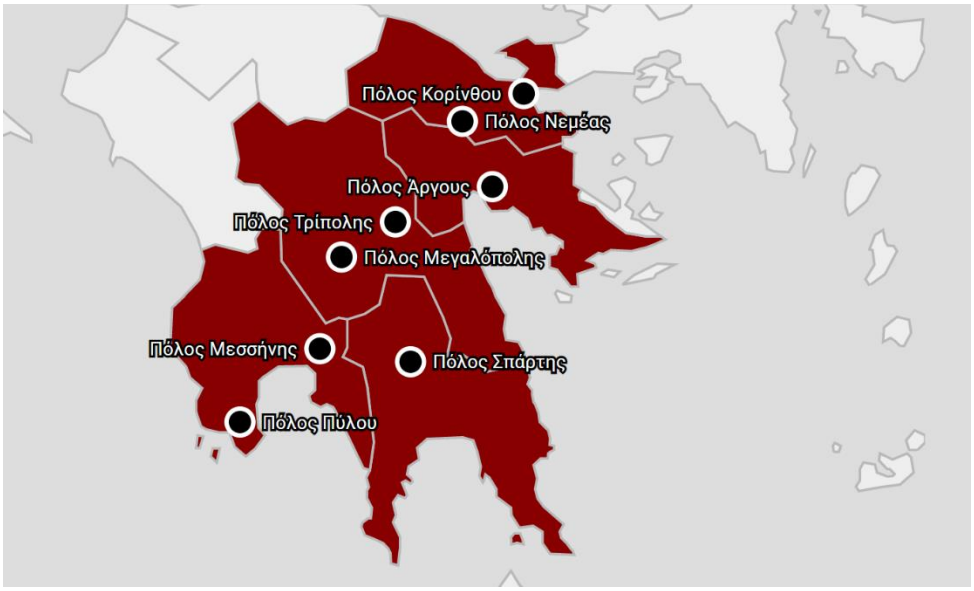
Αρχαίο θέατρο Μεγαλόπολης, Αρχαίο θέατρο Άργου[187]. Οι εργασίες έχουν ξεκινήσει από το 2019 (Κουρασάνη κ. συν., 2019).

Χάρτης όπου απεικόνιζε την Πολιτιστική Διαδρομή της Νότιας Πελοποννήσου Πηγή: Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»[188]

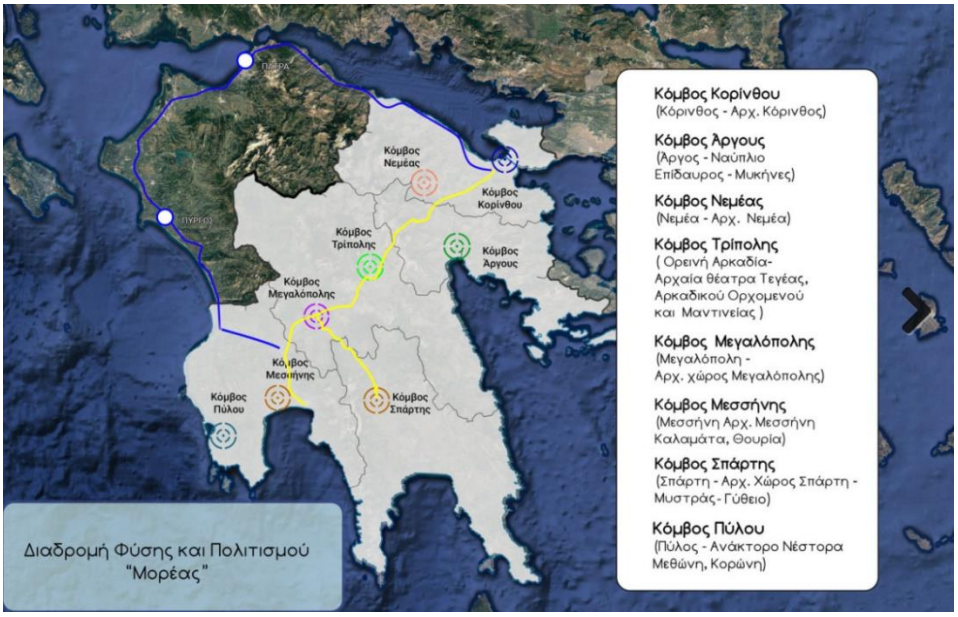
[187] Διαθέσιμο στο: http://www.diazoma.gr/dimosievmata/politistiki-diadromi-moreas-ena-taxidi-apo-tis-arxees-stis-singrones-poleis/

[188] Κείμενο για μία πολιτιστική διαδρομή στη Νότια Πελοπόννησο: http://www.diazoma.gr/site-assets/POLISTISTIKI-DIADROMI-PELOP-KEIMENO.pdf

Πολιτιστική διαδρομή Πελοποννήσου–ΜΟΡΕΑΣ

Πηγή: Σωματείο «Διαζώμα»[189]

Ο χάρτης όπου απεικονίζεται η «Πολιτιστική Διαδρομή "Μορέας"»

Πηγή: Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»[190]

[189] Διαθέσιμο στο:
https://www.diazoma.gr/cultural-routes/politistiki-diadromi-moreas/

[190] «Πολιτιστική Διαδρομή "Μορέας"»: Ένα ταξίδι από τις αρχαίες στις σύγχρονες πόλεις:
http://www.diazoma.gr/dimosievmata/politistiki-diadromi-moreas-ena-taxidi-apo-tis-arxees-stis-singrones-poleis/

Το εθελοντικό πρόγραμμα «Αγκαλιάζουμε τα Μνημεία μας στη Σπάρτη», αποτελεί μια πρωτοβουλία της «Πρέσβειρας» του Σωματείου «Διαζώματος» στις Η.Π.Α., για το αρχαίο θέατρο της Σπάρτης. Πιο συγκεκριμένα η δράση αυτή πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 2018 και επαναλήφθηκε το καλοκαίρι του 2019 από ομάδα φοιτητών του πανεπιστημίου Yale. Σκοπός του προγράμματος είναι η ευαισθητοποίηση των πολιτών και των επισκεπτών για τα μνημεία της Σπάρτης καθώς και την ενσωμάτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς στη σύγχρονη ζωή της πόλης. Η ομάδα των φοιτητών με την οικονομική υποστήριξη του Τμήματος Κλασσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Yale, του Προγράμματος Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Yale, καθώς και την χρηματοδότηση επιφανών μελών της ελληνο-αμερικάνικης κοινότητας, διοργάνωσαν πολιτιστικούς περιπάτους στην πόλη για το κοινό. Ένας ακόμη στόχος του συγκεκριμένου προγράμματος είναι η προώθηση της επιστημονικής έρευνας και εκπαίδευσης των φοιτητών από το Πανεπιστήμιο του Yale[191].

Μία ακόμη πρωτοβουλία έρχεται αυτή τη φορά από την ίδια την πόλη της Σπάρτης και συγκεκριμένα από την Πνευματική Εστία Σπάρτης. Η Πνευματική Εστία Σπάρτης, στο πλαίσιο της δράσης "Περπατώντας γνωρίζω την ιστορία του τόπου μου" διοργάνωσε το 2019 τον περίπατο στην κεντρική περιοχή του νέου Μυστρά.

Τέλος, στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε στις πρωτοβουλίες του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος (ΙΣΝ) στην πόλη της Σπάρτης και της ευρύτερης περιοχής. Μέσα από τις δράσεις του Πρωτοβουλία για τη Λακωνία, στοχεύει να υποστηρίξει μία σειρά δράσεων για την περαιτέρω ενίσχυση της περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τη συνεργασία με την Ιερά Μητρόπολη Μονεμβασίας και Σπάρτης στοχεύει στην ανέγερση και τον εξοπλισμό Σχολής Βυζαντινής Μουσικής και Αγιογραφίας στην περιοχή. Επιπλέον, βρίσκεται σε εξέλιξη δωρεά για την κατασκευή Μουσείου με σκοπό την ανάδειξη ψηφιδωτών δαπέδων που έχουν έρθει στο φως από ανασκαφές που

[191] «Αγκαλιάζουμε τα Μνημεία μας στη Σπάρτη», ένα εθελοντικό πρόγραμμα από την «Πρέσβειρα» του Διαζώματος στις Η.Π.Α. για το αρχαίο θέατρο της Σπάρτης http://www.diazoma.gr/dimosievmata/sparti-ethelontiko-programma-agkaliazoume-ta-mnimeia-sti-sparti/

πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα στη Σπάρτη. Το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΙΣΝ) ευελπιστεί ότι το Μουσείο Ψηφιδωτών θα αποτελέσει έναυσμα για την περαιτέρω ανάδειξη του αρχαιολογικού πλούτου της πόλης[192].

Ακόμη μια πρωτοβουλία του Ιδρύματος, αποτελεί το νέο εγχείρημα αναβίωσης της Βαμβακούς, ενός χωριού με λίγους μόνιμους κατοίκους, που βρίσκεται στη δυτική πλευρά του Πάρνωνα, και από το οποίο καταγόταν ο Ιδρυτής του. Το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος μαζί με την τοπική κοινότητα σχεδίασαν και υλοποιούν το πρόγραμμα αναβίωσης του χωριού με στόχο να εστιάσουν στην προσέλκυση νέων επισκεπτών[193]. Κλείνοντας αξίζει να σημειωθεί ότι, στο πλαίσιο της Πρωτοβουλίας για την Υγεία, το Ίδρυμα προχωρά σε δωρεά για τη δημιουργία νέου Νοσοκομείου στη Σπάρτη[194].

8.2.3.Πρόταση στο Δήμο Σπάρτης

Ο πολιτιστικός πλούτος αποτελεί την κληρονομιά κάθε έθνους και βοηθά τους ανθρώπους να συνδέσουν το παρόν με το παρελθόν (Λένος, 2003). Η διατήρηση και η σωστή διαχείριση του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος είναι θεμελιώδους σημασίας για κάθε χώρα. Είναι γεγονός, ότι η πολιτιστική κληρονομιά κατέχει δυναμικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός τόπου (Κύρκος, 2008). Η διεθνής τάση είναι η πολιτιστική κληρονομιά να θεωρείται στοιχείο βιώσιμης ανάπτυξης και ποιότητας ζωής δημιουργώντας προοπτικές ένταξής τους σε προγράμματα προστασίας και σε ευρύτερες συνεργασίες (Sakellariadi, 2012).

Η παρούσα πρόταση ενισχύει την ανάγκη δημιουργίας πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης. Οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν ένα από τα πιο διαδεδομένα διαχειριστικά εργαλεία ανάπτυξης τού πολιτιστικού τουρισμού (Καραβασίλη & Μικελάκης, 2011). Οι πολιτιστικές διαδρομές, εξ ορισμού

[192] Διαθέσιμο στο: https://www.snf.org/el/protoboulies/protoboulia-gia-ti-lakonia/

[193]Διαθέσιμο στο: https://www.snf.org/el/protoboulies/alles/anazoogonisi-bambakous-topothetontas-ta-themelia-gia-tin-anabiosi-enos-ellinikou-horiou/

[194]Διαθέσιμο στο: https://www.snf.org/el/protoboulies/protoboulia-gia-ti-lakonia/

τους, περιλαμβάνουν επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα και μια σειρά τουριστικών και συμπληρωματικών υπηρεσιών. Έχουν χαρακτηριστεί ως «πλήρες και επώνυμο τουριστικό προϊόν», λόγω των υπηρεσιών που προσφέρουν, χαρακτηρισμός που κατά τη γνώμη μας αφαιρεί από τη δυναμική και την πολυδιάστατη χρήση που μπορεί να αποδοθεί σε τέτοιες διαδρομές (Παυλογεωργάτος κ. συν, 2004).

Σε μια εποχή ραγδαίων χωρικών αλλαγών, η αναγκαιότητα βαθύτερης κατανόησης του πολυδιάστατου χαρακτήρα του σύγχρονου τοπίου και συστηματικότερης δράσης για την προστασία και ανάδειξη της φυσιογνωμίας του, διαμορφώνουν την απαίτηση μιας πιο ολοκληρωμένης διαχειριστικής αντιμετώπισής του. Σήμερα, γίνεται ολοένα και περισσότερο συνείδηση η αναγκαιότητα της διαφύλαξης και επιβίωσης των φυσικών πόρων και του φυσικού περιβάλλοντος. Τα κατάλοιπα του παρελθόντος είναι χώροι που συνδυάζουν φυσικό και μνημειακό πλούτο ιδιαίτερης αξίας, εικόνα που περιγράφεται παραστατικά κατά την αρχαιότητα και αντίκρισαν και οι Ευρωπαίοι περιηγητές του 19^{ου} αιώνα. Όλα τα ορατά ίχνη ανθρώπινης παρουσίας δημιουργήθηκαν στο φυσικό τους περιβάλλον, ως συνέχεια της φύσης, κατασκευασμένα σε απόλυτη αρμονία με τους κανόνες της (Vlizos, 2015).

Η διαρκής αλληλεπίδραση ανθρώπου-φύσης και η συνύπαρξη μνημείων και φύσης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας αισθητικής, όπου τα στοιχεία αυτά ταυτίζονται και νοούνται ως μια ενότητα. Η τοποθεσία δεν ήταν τυχαία κατά την αρχαιότητα, αφού την καθόριζαν όχι μόνο οι παράγοντες του τοπίου, αλλά και κοινωνικοί-πολιτικοί παράγοντες, που ως σκοπό είχαν την ενίσχυση δεσμών ανάμεσα σε διάφορες περιοχές ενδιαφέροντος και τους κατοίκους τους (Vlizos, 2015).

Παρουσιάζει, λοιπόν, ιδιαίτερο ενδιαφέρον η εξέταση αυτής της αμφίδρομης σχέσης αρχαιολογικών χώρων και του φυσικού τους περιβλήματος από την αρχαιότητα ως τη σύγχρονη εποχή. Η μελέτη του τοπίου προς την κατεύθυνση αυτή, θα αποτελέσει αφορμή για την διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων ορθής διαχείρισης της περιοχής που συνδυάζει μνημειακό και φυσικό πλούτο. Οι στόχοι πρέπει να εστιάζουν στη μετατροπή της περιοχής σε ένα σύγχρονο, αντάξιο της σπουδαιότητάς του από την αρχαιότητα δίκτυο πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών (Vlizos, 2015).

8.2.4. Ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού στο Δήμο Σπάρτης, μέσω της δημιουργίας πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών

Ο Δήμος Σπάρτης συνδυάζει την πολιτιστική κληρονομιά με το φυσικό τοπίο και έχει τη δυνατότητα να προσφέρει μια μοναδική εμπειρία στους επισκέπτες. Ο επισκέπτης στη Σπάρτη έχει τη δυνατότητα να επιλέξει, ανάμεσα σε πληθώρα δραστηριοτήτων, όπως επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, σε μουσεία, μνημεία, ελαιοτριβεία, σε χωριά, όλα αυτά μέσα στο ιδιαίτερο περιβάλλον της λακωνικής φύσης. Με τις διαδρομές επιτυγχάνεται με ένα μοναδικό τρόπο να συνδεθούν τα πολιτιστικά αγαθά μεταξύ τους, ενώ επιπλέον δίνεται η δυνατότητα στον επισκέπτη της Σπάρτης να κατανοήσει τα πολιτιστικά και ιστορικά στοιχεία του τόπου, συνδέοντας τα παράλληλα με το σύγχρονο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον τους.

Οι πολιτιστικές και περιβαλλοντικές διαδρομές, μπορούν να ενισχύσουν σημαντικά την τοπική αλλά και την εθνική οικονομία, μέσα από την ανάπτυξη της τοπικής επιχειρηματικότητας και μέσα από την οργάνωση θεματικών προορισμών που καθιστούν εφικτή την προσέλκυση επισκεπτών. Άλλωστε, ορισμένα από τα μνημεία που υποδεικνύονται στο Δήμο Σπάρτης είναι ήδη, ως μεμονωμένοι σταθμοί και όχι με οργανωμένο τρόπο, ενταγμένα στην τουριστική δραστηριότητα και όσα αυτός ο τομέας περιλαμβάνει, για παράδειγμα ο αρχαιολογικός χώρος Ακρόπολης Σπάρτης, ο αρχαιολογικός χώρος του Μυστρά και ο αρχαιολογικός χώρος Μενελαείου στον Αφυσσό.

Η Σπάρτη χαρακτηρίζεται από σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού. Για τον λόγο αυτό και προκειμένου να αναλυθούν τα θετικά και αρνητικά σημεία για την περίπτωση της πόλης της Σπάρτης, απαιτείται ανάλυση S.W.O.T. (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats) προκειμένου να εκτιμηθεί η ανταγωνιστικότητα της. Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται τα δυνατά σημεία, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές του (Deffner & Metaxas, 2007; Deffner & Metaxas, 2006):

Ισχυρά στοιχεία	**Αδύναμα στοιχεία**

• Πόλη με πλούσια ιστορία • Ύπαρξη σπουδαίων αρχαιολογικών χώρων • Πολιτιστικοί πόροι • Πλούσια φυσική ομορφιά • Σύγχρονος οδικός άξονας	• Έντονο ανάγλυφο • Μη αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς • Ανεπαρκής ανάπτυξη και σύνδεση εναλλακτικών μορφών τουρισμού • Έλλειψη χρηματοοικονομικών πόρων • Τουριστικές υποδομές
Ευκαιρίες	**Απειλές**
• Βελτίωση οδικού δικτύου • Δυνατότητες για ανάπτυξη διαφορετικών μορφών τουρισμού	• Γήρανση του πληθυσμού • Έντονος ανταγωνισμός από άλλες περιοχές της χώρας

Από την ανάλυση SWOT προκύπτει ότι η Σπάρτη, έχει σημαντικά περιθώρια ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού ωστόσο χρειάζεται να γίνουν επιπλέον ενέργειες για να μπορέσει να ενισχυθεί μια τέτοια προσπάθεια.

Επιπλέον, μέσω αυτής της επιστημονικής διαδικασίας θα υπογραμμιστούν οι ανάγκες για υλοποίηση σύγχρονων υποδομών, οι οποίες θα έχουν ως στόχο τη βελτίωση της προσβασιμότητας των χώρων και θα καταγραφούν οι απαιτούμενες εργασίες προστασίας και αποκατάστασης των μνημείων της. Στόχο αποτελεί η ένταξη των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της Σπάρτη στον σύγχρονο τρόπο ζωής.

8.2.5.Μεθοδολογία Σχεδιασμού

Σύμφωνα με το προτεινόμενο μοντέλο για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα που αναπτύξαμε στο κεφάλαιο 4 της παρούσας διδακτορικής διατριβής, συστήνουμε τον σχεδιασμό πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης.

Επιπλέον, η δομή των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στη Σπάρτη, θα ακολουθεί το γραμμικό μοντέλο, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των πολιτιστικών διαδρομών από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού. Οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες βασίζονται στο γραμμικό μοτίβο, έχουν μια ακολουθία με εκκίνηση από διαφορετικά σημεία, σε ένα μοναδικό τερματικό σημείο. Σύμφωνα με

τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού οι πολιτιστικές διαδρομές ταξινομούνται σε πέντε κατηγορίες[195] (World Tourism Organization, 2015). Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει δύο μοντέλα πολιτιστικών διαδρομών. Η πρώτη κατηγορία αφορά, τα γραμμικά μοντέλα τα οποία βασίζονται σε ένα ή περισσότερα σημεία έναρξης και ένα σημείο τέλους και η δεύτερη κατηγορία αφορά, τις πολιτιστικές διαδρομές που περιλαμβάνουν στα σημεία έναρξης ή σημεία τέλους ένα αρχιπέλαγος.

Οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες βασίζονται στο γραμμικό μοτίβο, όπως οι διαδρομές που προτείνονται για τον Δήμο Σπάρτης, έχουν μια ακολουθία με εκκίνηση από διαφορετικά σημεία σε ένα μοναδικό τερματικό σημείο, στη συγκεκριμένη πρόταση το τερματικό σημείο αποτελεί το Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης. Οι εν λόγω πολιτιστικές διαδρομές, επικεντρώνονται κυρίως στην παρουσίαση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (World Tourism Organization, 2015). Η πρόταση για τη δημιουργία πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στον Δήμο Σπάρτης κατατάσσεται στην πρώτη κατηγορία με βάση το σχεδιασμό και τη δομή τους.

I. Θέμα πολιτιστικής διαδρομής. Σαφής προσδιορισμός του θέματος

Ο σχεδιασμός στο Δήμο Σπάρτης, προβλέπει διαδρομές επίσκεψης που θα είναι παράλληλα θεματικές και φυσιολατρικές-περιπατητικές. Η επιλογή της δημιουργίας φυσιολατρικής-περιπατητικής διαδρομής επιλέχθηκε, καθώς το φυσικό περιβάλλον της περιοχής διατηρείται σχεδόν αλώβητο μέχρι σήμερα, επομένως, αν αναδειχθεί, θα προσελκύσει και περιπατητικό κοινό. Επιπλέον, η σύνδεση με τους οικισμούς και τις τοπικές οδούς θα ενδυναμώσει τη σχέση του τοπικού πληθυσμού και των τουριστών με τους αρχαιολογικούς χώρους και μακροπρόθεσμα θα προσφέρει πολυποίκιλες ευκαιρίες ήπιας οικονομικής ανάπτυξης. Σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση θα έχουν και τα υπάρχοντα ορειβατικά μονοπάτια όπως το European E4 Trail το οποίο διασχίζει ένα μεγάλο μέρος της Πελοποννήσου, το E4 που διαπερνά πολλά ορεινά χωριά

1. [195] Με βάση το σχεδιασμό και τη δομή τους
2. Με βάση το θέμα τους
3. Με βάση την επικράτειά τους
4. Με βάση την ταυτότητα ή την τρέχουσα αναδιαμόρφωση τους
5. Με βάση την ανάγκες των επισκεπτών σε διανυκτερεύσεις

και προσφέρει μια μοναδική εμπειρία καθώς και το National Trail 32. Επιπλέον, ο Ταΰγετος, ο Πάρνωνας και ο Μυστράς κατέχουν ιδιαίτερο ρόλο στην ανάδειξη του φυσικού πλούτου της περιοχής εδώ και αιώνες (Cassalia et al., 2016; Vlizos, 2015).

II. Γεωγραφική οριοθέτηση της πολιτιστικής διαδρομής

Η δημιουργία Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών τοποθετείται γεωγραφικά στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου Σπάρτης, στην Πελοπόννησο. Τα σημεία της διαδρομής βρίσκονται διάσπαρτα σε μια ακτίνα σχεδόν 40 km² από την πόλη της Σπάρτης.

III. Καταγραφή των πόρων της περιοχής που σχετίζονται με το θέμα της διαδρομής

Η επιλογή των σημείων στον Δήμο Σπάρτης πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα που παρουσιάζονται στο εγχειρίδιο του ICOMOS (1996), στο οποίο περιγράφονται οι κύριοί λόγοι, τα καθήκοντα και ο απαραίτητος σχεδιασμός για την καταγραφή μνημείων, ομάδων μνημείων και τοποθεσιών, καθώς και πληροφορίες σχετικά με το περιεχόμενο, τη διαχείριση, τη διάδοση και την ανταλλαγή καταγραφών.

Βασικός μας στόχος, είναι η καταγραφή και η προβολή σημαντικών σημείων από το Δήμο Σπάρτης με στόχο την προώθηση της πληροφορίας σε επισκέπτες αλλά και στους κατοίκους της περιοχής. Με αυτόν τρόπο και μέσω του πληροφοριακού υλικού που θα τοποθετηθεί σε διάφορα σημεία αλλά και μέσω της εφαρμογής, που θα δημιουργηθεί μελλοντικά, ο επισκέπτης θα έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει την αρχιτεκτονική, την ιστορία και τον πολιτισμό της Σπάρτης. Τέλος, για την καταγραφή των σημείων ορίστηκαν ως κριτήρια επιλογής, η διαχρονικότητα των σημείων, η πολιτιστική κληρονομιά, οι παραδόσεις του τόπου, η πολυπολιτισμικότητα καθώς και η ανάδειξη σημείων που δεν είναι τόσο διαδεδομένα στους επισκέπτες. Η κάθε διαδρομή, θα περιλαμβάνει αξιοθέατα και συναφείς υποδομές, όπως μνημεία, χώρους περιήγησης και μουσεία, σύμφωνα με το κεντρικό θέμα της διαδρομής.

Η καταγραφή των σημείων πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τους παρακάτω θεματικούς άξονες: αρχαιολογία, αρχιτεκτονική, θρησκεία, δημόσιος/ιδιωτικός βίος, φυσικό περιβάλλον.

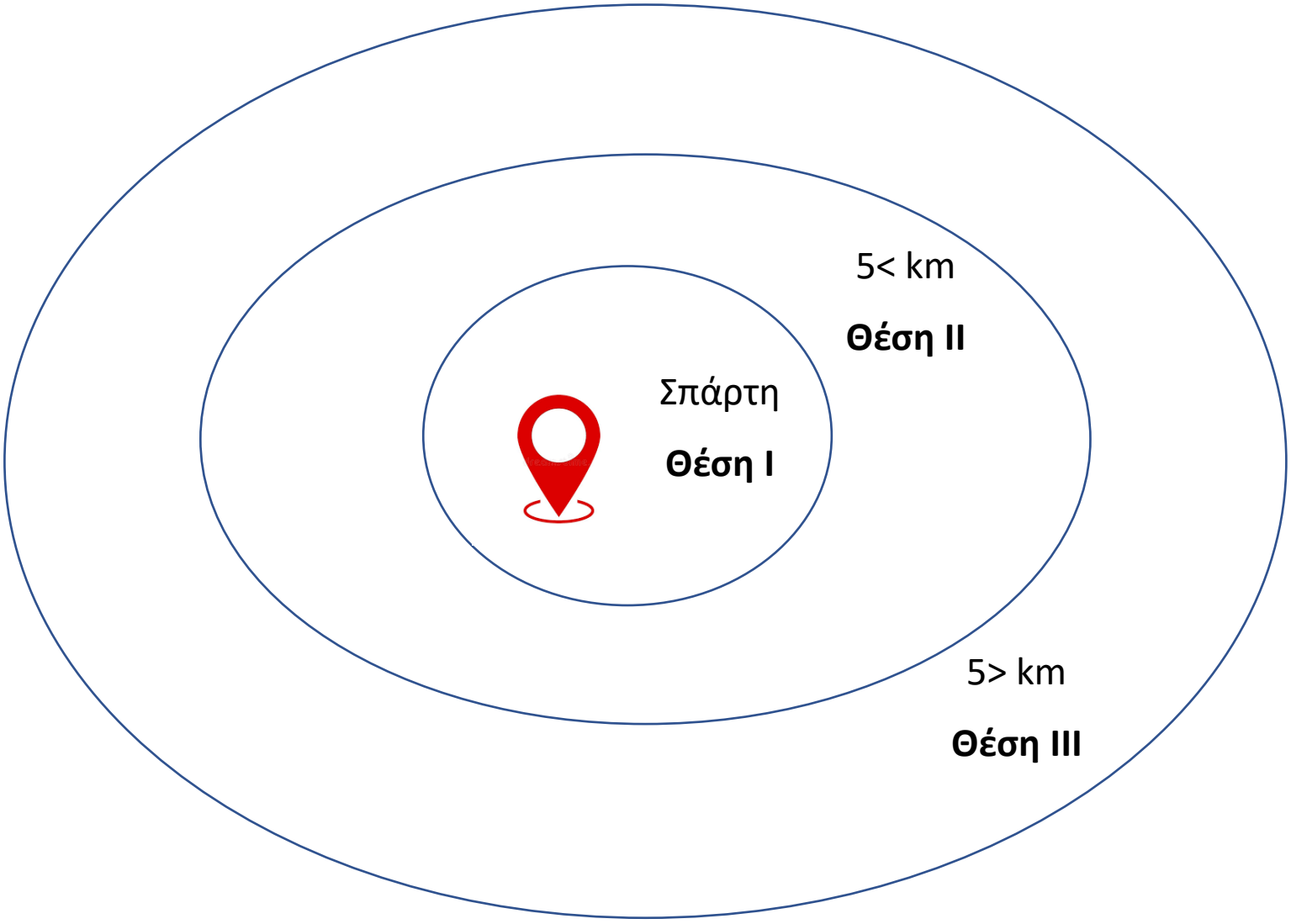

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Όσον αναφορά την γεωγραφική θέση του κάθε σημείο αυτό ορίστηκε σύμφωνα με την απόσταση που έχει το κάθε σημείο από το κέντρο της πόλης της Σπάρτης ως εξής:

i. Θέση I - Κέντρο της πόλης
ii. Θέση II - Σε ακτίνα 5< χιλιομέτρων από το κέντρο της πόλης
iii. Θέση III - Σε ακτίνα 5> χιλιομέτρων από το κέντρο της πόλης,

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

και η καταγραφή των σημείων διαμορφώνεται ως εξής:

Σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος	**Θεματικοί άξονες**	**Χρονολόγηση**	**Γεωγραφική θέση *(σε σχέση με την πόλη της Σπάρτης)***	**Σύνδεση με:**
Αρχαίο θέατρο Σπάρτης	Αρχαιολογία /Αρχιτεκτονική /Δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον	Ύστερη ελληνιστική εποχή-πρώιμη ρωμαϊκή	Θέση ΙΙ	-
Αρχαιολογικός Χώρος Αγίου Βασιλείου	Αρχαιολογία /Αρχιτεκτονική /Δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον	Μυκηναϊκή Εποχή	Θέση ΙΙΙ	-
Αρχαιολογικός Χώρος Ακρόπολης Σπάρτης	Αρχαιολογία /Αρχιτεκτονική /Δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον	Κλασική Αρχαιότητα	Θέση ΙΙ	-
Αρχαιολογικός Χώρος Αμυκλαίου και Ιερού Απόλλωνος Αμυκλαίου	Αρχαιολογία /Αρχιτεκτονική /Θρησκεία /Φυσικό περιβάλλον	Προϊστορική και Κλασική αρχαιότητα	Θέση ΙΙ	-
Αρχαιολογικός Χώρος Ιερού	Αρχαιολογία /Θρησκεία	Κλασική Αρχαιότητα	Θέση ΙΙ	το μονοπάτι

Ορθίας Αρτέμιδος στη Σπάρτη	/Φυσικό περιβάλλον			κατά μήκος του ποταμού Ευρώτα
Αρχαιολογικός Χώρος Μενελαείου στον Αφυσσό	Αρχαιολογία /Δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον	Αρχαιότητα-Εποχή του Χαλκού	Θέση ΙΙΙ	το μονοπάτι κατά μήκος του ποταμού Ευρώτα και τους δυτικούς πρόποδες του Πάρνωνα
Αρχαιολογικός Χώρος Πελλάνας	Αρχαιολογία /Δημόσιος/ιδιωτικός βίος	Πρώιμα μυκηναϊκά χρόνια-Ελληνιστικοί χρόνοι	Θέση ΙΙΙ	-
Αρχαιολογικός Χώρος του Μυστρά	Αρχαιολογία /Αρχιτεκτονική /Δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον	Μεσαιωνική-Βυζαντινή Εποχή	Θέση ΙΙΙ	τα ορεινά μονοπάτια του Ταϋγέτου Ε4 και National Trail 32
Δημαρχιακό Μέγαρο Σπάρτης & Κεντρική πλατεία Σπάρτης	Αρχιτεκτονική	Νεώτερη και Σύγχρονη Εποχή	Θέση Ι	-

Θολωτός τάφος στο Βαφειό	Αρχιτεκτονική	Προϊστορική και Κλασική αρχαιότητα	Θέση ΙΙΙ	-
Πρώην εργοστάσιο «ΧΥΜΟΦΙΞ» (μελλοντικό Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης)	Αρχιτεκτονική	Νεώτερη και Σύγχρονη Εποχή	Θέση ΙΙ	-
Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού (πρώην κτίριο της Ηλεκτρικής Εταιρείας της Σπάρτης)	Μουσείο		Θέση Ι	-
Μουσείο της Νεότερης Σπάρτης	Μουσείο		Θέση Ι	-
Μανουσάκειο Μουσείο Αστικού και Λαϊκού Βίου	Μουσείο		Θέση Ι	-
Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης & ο κήπος του Μουσείου	Μουσείο		Θέση Ι	-

IV. Επιλογή των στοιχείων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς που θα περιλαμβάνει η διαδρομή

Για την δημιουργία των Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης, επιλέχθηκαν τα παρακάτω σημεία:

Αφετηρία & σημεία διαδρομής:

- **Αρχαίο θέατρο Σπάρτης**
- **Αρχαιολογικός Χώρος Αγίου Βασιλείου**
- **Αρχαιολογικός Χώρος Ακρόπολης Σπάρτης**
- **Αρχαιολογικός Χώρος Αμυκλαίου και Ιερού Απόλλωνος Αμυκλαίου**
- **Αρχαιολογικός Χώρος Ιερού Ορθίας Αρτέμιδος στη Σπάρτη**
- **Αρχαιολογικός Χώρος Μενελαείου στον Αφυσσό**
- **Αρχαιολογικός Χώρος Πελλάνας**
- **Αρχαιολογικός Χώρος του Μυστρά**
- **Δημαρχιακό Μέγαρο Σπάρτης & Κεντρική πλατεία Σπάρτης**
- **Θολωτός τάφος στο Βαφειό**
- **Πρώην εργοστάσιο «ΧΥΜΟΦΙΞ» (μελλοντικό Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης)**
- **Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού (πρώην κτίριο της Ηλεκτρικής Εταιρείας της Σπάρτης)**
- **Μουσείο της Νεότερης Σπάρτης**
- **Μανουσάκειο Μουσείο Αστικού και Λαϊκού Βίου**

Τερματικός σταθμός διαδρομής:

- **Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης & ο κήπος του Μουσείου**

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΙΣΝ) στο πλαίσιο των δράσεων του, πρωτοβουλία για τη Λακωνία, βρίσκεται σε συζητήσεις με το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού για την πραγματοποίηση δωρεάς σχετικά με την ανακαίνιση του Αρχαιολογικού Μουσείου Σπάρτης καθώς και του περιβάλλοντος χώρου του. Στόχος του

Ιδρύματος είναι η ενδυνάμωση του ρόλο του μουσείου ως πυρήνα πολιτισμού στο κέντρο της Σπάρτης[196].

Σημαντικό ρόλο στις πολιτιστικές και περιβαλλοντικές διαδρομές του Δήμου Σπάρτης, θα κατέχει το αρχαιολογικό μουσείο της πόλης. Τα μουσεία θεωρούνται ως ένας από τους σημαντικότερους πόρους του πολιτιστικού τουρισμού και στη συγκεκριμένη περίπτωση των διαδρομών στη Σπάρτη, θα έχει πρωταγωνιστικό ρόλο καθώς, θα αποτελεί τον τερματικό σταθμό των διαδρομών. Με την ολοκλήρωση της διαδρομής στο αρχαιολογικό μουσείο της Σπάρτης, ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να βρεθεί στον χώρο όπου συγκεντρώνονται όλα τα ευρήματα από τις ανασκαφές των σημείων ενδιαφέροντος του δικτύου διαδρομών καθώς και οι απαραίτητες πληροφορίες τεκμηρίωσης τους. Επιπλέον, ο επισκέπτης μέσα από την επίσκεψη του στο Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού (πρώην κτίριο της Ηλεκτρικής Εταιρείας της Σπάρτης), το Μουσείο της Νεότερης Σπάρτης και το Μανουσάκειο Μουσείο Αστικού και Λαϊκού Βίου πραγματοποιεί μια περιήγηση στην ιστορία της νεότερης Σπάρτης.

V. Τεκμηρίωση, ερμηνεία και πληροφόρηση των σημείων που έχουν επιλεγεί

Σε αυτό το σημείο λαμβάνει χώρα η τεκμηρίωση των σημείων της διαδρομής.

Αφετηρία & σημεία διαδρομής:

- **Αρχαίο θέατρο Σπάρτης**

  Σήμερα βρίσκονται σε εξέλιξη εργασίες στο θέατρο από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας. Οι εργασίες της πρώτης φάσης πραγματοποιούνται με χορηγία που εξασφάλισε το Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ» το 2018 από το Ίδρυμα J.M. Kaplan Fund που δραστηριοποιείται στη Νέα Υόρκη. Το ποσό της χορηγίας κατατέθηκε από το Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ» στο Υπουργείο Πολιτισμού, ώστε η

[196] Διαθέσιμο στο:
https://www.snf.org/el/protoboulies/protoboulia-gia-ti-lakonia/

Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας να υλοποιήσει το έργο της πρώτης φάσης (Κουρασάνη, 2019).

- **Αρχαιολογικός Χώρος Αγίου Βασιλείου**

Οι αρχαιολογικές ανασκαφές φέρνουν στο φως ένα νέο μυκηναϊκό ανάκτορο, με σημαντικό αρχειακό υλικό. Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής βρέθηκαν πολλές πινακίδες Γραμμικής Β γραφής, οι οποίες αποτελούν το σημαντικότερο εύρημα της ανασκαφής[197].

- **Αρχαιολογικός Χώρος Ακρόπολης Σπάρτης**

Στην ακρόπολη βρισκόταν ένα από τα σημαντικότερα και πιο παλιά ιερά της αρχαίας Σπάρτης, το ιερό της Αθηνάς Χαλκιοίκου. Ο ναός ήταν έργο του αρχιτέκτονα Βαθυκλή από τη Μαγνησία και εσωτερικά είχε διακοσμηθεί με χάλκινα φύλλα (6ος αιώνας π.Χ. κι εξής)[198]. Επιπλέον, στη νότια πλευρά της Ακρόπολης βρίσκεται το αρχαίο Θέατρο της Σπάρτης. Το θέατρο έχει νότιο προσανατολισμό, προς την κοιλάδα του Ευρώτα και την πόλη. Η κατασκευή του θεάτρου χρονολογείται πιθανότατα στο 30–20 π.Χ., στη μετάβαση από την Ύστερη Ελληνιστική στην Πρώιμη Ρωμαϊκή εποχή. Ο περιηγητής Παυσανίας επισκέφτηκε την πόλη στα μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ. και αποτελεί πολύτιμη πηγή πληροφόρησης για την τοπογραφία της Σπάρτης κατά τους ρωμαϊκούς και των κλασικούς χρόνους (Γιαννακάκη, 2018).

- **Αρχαιολογικός Χώρος Αμυκλαίου και Ιερού Απόλλωνος Αμυκλαίου**

Στο λόφο της Αγίας Κυριακής φιλοξενούνταν κατά την αρχαιότητα ο οικισμός Αμύκλαι, καθώς και το ιερό του Απόλλωνα, το Αμυκλαίον. Το ιερό αυτό αποτελούσε σύμφωνα με τις γραπτές πηγές (Πολύβιος 5.19.3) το σπουδαιότερο κέντρο λατρείας των

[197] https://www.archaiologia.gr/blog/2015/08/26/λακωνία-σημαντικά-ευρήματα-σε-δύο-ανα/

[198] Διαθέσιμο στο:
http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2605

Λακεδαιμονίων κατά την αρχαία εποχή. Η θέση του ιερού είναι ιδιαίτερη μιας και από το λόφο η οπτική προς τον κάμπο του Ευρώτα είναι ανεμπόδιστη. Επιπλέον, στα δυτικά του ιερού βρίσκεται ο Ταΰγετος και στα ανατολικά η οροσειρά του Πάρνωνα.

Από αρχαίες γραπτές πηγές και επιγραφές τεκμηριώνεται η σημασία του οικισμού, του ιερού και οι λατρευτικές εκδηλώσεις των Υακινθείων για τους κατοίκους της Λακωνίας μέχρι και την ύστερη Αρχαιότητα (Βλίζος, 2017).

- **Αρχαιολογικός Χώρος Ιερού Ορθίας Αρτέμιδος στη Σπάρτη**

Στα πιο σημαντικά ιερά της αρχαίας Σπάρτης συγκαταλέγεται το ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος. Το ιερό ήταν χτισμένο κοντά στις όχθες του ποταμού Ευρώτα και σύμφωνα με τις πηγές αποτέλεσε το θρησκευτικό κέντρο της σπαρτιατικής αγωγής των νέων καθώς η πειθαρχία σε συγκεκριμένους κανόνες στην αρχαία Σπάρτη ήταν ζήτημα επιβίωσης. Στο ναό λατρευόταν αρχικά η μυκηναϊκή θεότητα Ορθία, όμοια με τη Μυκηναϊκή θεά της γονιμότητας. Η θεά στους ιστορικούς χρόνους ταυτίστηκε με την Άρτεμη. Η ανασκαφική έρευνα έδειξε ότι η λατρεία στο συγκεκριμένο ιερό ξεκίνησε τουλάχιστον από τον 9ο αιώνα (αν όχι το 10ο αι. π.Χ.). Οι περιηγητές του 18ου και 19ου αιώνα έχουν αναφερθεί σε ερείπια του ιερού, τα οποία ήταν πάντα ορατά[199].

- **Αρχαιολογικός Χώρος Μενελαείου στον Αφυσσό**

Από τον 8ο αιώνα π.Χ στην κορυφή του λόφου της Θεράπνης ξεκίνησε η λατρεία του Μενελάου, μυθικού βασιλιά της Σπάρτης και της συζύγου του Ελένης, η οποία συνεχίστηκε μέχρι τους ελληνιστικούς χρόνους. Ο αρχαιολογικός χώρος του Μενελαείου βρίσκεται στην ανατολική όχθη του Ευρώτα, νοτιοανατολικά της Σπάρτης και το αρχαϊκό τοπωνύμιο της περιοχής ήταν Θεράπνη.

[199] Διαθέσιμο στο:
http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2606

Οι ανασκαφικές εργασίες στο σύμπλεγμα των λόφων του Μενελαείου επιβεβαιώνουν τη σπουδαιότητα της θέσης από την μεσοελλαδική εποχή. Επιπλέον, η ύπαρξη μεγαροειδούς οικοδομήματος, στον ίδιο το λόφο το οποίο πιθανότατα χρησίμευσε ως διοικητικό κέντρο, υποδεικνύει ότι πρόκειται για μια από τις σημαντικότερες θέσεις της πρώιμης μυκηναϊκής Λακωνίας. Το ιερό γνώρισε ιδιαίτερη ακμή στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ.. Το ιερό του Μενελάου και της Ελένης σύμφωνα με τις αναφορές του Παυσανία (ΙΙΙ, 19,9) βρισκόταν στη Θεράπνη[200].

- **Αρχαιολογικός Χώρος Πελλάνας**

Στα σημαντικότερα μνημεία του Αρχαιολογικού Χώρου ανήκει το νεκροταφείο θολωτών λαξευτών τάφων της μυκηναϊκής περιόδου, στη θέση "Σπηλιές". Ο μεγαλύτερος τάφος, είναι βασιλικός και κατασκευάσθηκε στα πρώιμα μυκηναϊκά χρόνια (1500 π.Χ. περίπου) κι έχει θόλο διαμέτρου 10 μέτρων. Ένα ακόμη σημαντικό μνημείο είναι η Ακρόπολη της Πελλάνας στην οποία διακρίνονται λείψανα από το τείχος των ελληνιστικών χρόνων[201].

- **Αρχαιολογικός Χώρος του Μυστρά**

Η Βυζαντινή Καστροπολιτεία του Μυστρά αποτέλεσε σημαντικό κέντρο της αυτοκρατορίας και άκμασε για περίπου ενάμιση αιώνα. Στην περίοδο της ακμής της μετατράπηκε σε πνευματικό και πολιτιστικό κέντρο. Τα σημαντικότερα μνημεία του Μυστρά, είναι η Μητρόπολη, η Ευαγγελίστρια, οι δύο μονές Βροντοχίου, τα Παλάτια, η Αγία Σοφία, το Κάστρο, η Μονή Παντάνασσας και η Μονή Περιβλέπτου. Ακόμη η Καστροπολιτεία διαθέτει μικρό μουσείο με ευρήματα από τον αρχαιολογικό χώρο του Μυστρά (Λούβη, 2017).

[200] Διαθέσιμο στο:
http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2559

[201] Διαθέσιμο στο:
http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2651

- **Δημαρχιακό Μέγαρο Σπάρτης & Κεντρική πλατεία Σπάρτης**

  Η ανέγερσή του κτηρίου χρονολογείται το 1906, όπως αναφέρεται στην μετόπη του. Το δημόσιο αυτό κτίριο είναι νεοκλασικό και δημιουργήθηκε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της πόλης επί της κεντρικής πλατείας[202].

- **Θολωτός τάφος στο Βαφειό**

  Ο θολωτός τάφος του Βαφειού χρονολογείται στην πρώιμη μυκηναϊκή εποχή (1500 π.Χ. περίπου). Ο τάφος άνηκε στον λεγόμενο Πρίγκηπα του Βαφειού[203].

- **Πρώην εργοστάσιο «ΧΥΜΟΦΙΞ» (μελλοντικό Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης)**

  Στην είσοδο της πόλης της Σπάρτης βρίσκεται βιομηχανικό κτίριο το οποίο λειτούργησε ως εργοστάσιο επεξεργασίας εσπεριδοειδών για την παραγωγή χυμών. Το κτίριο χτίστηκε το 1957 και λειτούργησε έως το 1970. Τα σχέδια του κτηρίου ανήκουν στον αρχιτέκτονα Τάκη Ζανέτο. Τη δεκαετία του 60 πραγματοποιήθηκαν κάποιες παραβάσεις στο αρχικό κτίριο από άλλον μηχανικό. Από το 2005 το κτίριο ανήκει στο Ελληνικό Δημόσιο προκειμένου στο χώρο αυτό να δημιουργηθεί το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης[204].

- **Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού (πρώην κτίριο της Ηλεκτρικής Εταιρείας της Σπάρτης)**

---

[202] Διαθέσιμο στο:
http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6802

[203] Διαθέσιμο στο:
http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=821

[204] Διαθέσιμο στο:
http://spartaarchitecture.blogspot.com/2012/04/blog-post_27.html

Το κτίριο στο οποίο στεγάζεται το μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού, ήταν το κτίριο της παλιάς Ηλεκτρικής Εταιρείας Σπάρτης. Το κτίριο το οποίο άνηκε στο Δήμο Σπάρτης παραχωρήθηκε για τη δημιουργία του μουσείου. Το κτίριο αυτό είναι χαρακτηριστικό ελληνικό βιομηχανικό κτίσμα της περιόδου του Μεσοπολέμου. Για τη δημιουργία του μουσείου ανακαινίσθηκε ριζικά, ωστόσο διατηρήθηκε η κύρια (βόρεια) όψη, η οποία ενσωματώθηκε στην σύγχρονη κατασκευή[205].

- **Μουσείο της Νεότερης Σπάρτης**

Το Μουσείο της Νεότερης Σπάρτης, αποτελεί θεματοφύλακα της ιστορίας της πόλης. Μέσα από τα εκθέματα του μουσείου, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να κάνει μια ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη της πόλης[206].

- **Μανουσάκειο Μουσείο Αστικού και Λαϊκού Βίου**

Το Μανουσάκειο, Μουσείο Αστικού και Λαϊκού Βίου αποτελεί δωρεά του Λεωνίδα Μελετίου Μανουσάκη, ο οποίος το 1996 δώρισε στο Δήμο Σπάρτης την οικία του μαζί με τα αντικείμενα που υπήρχαν εντός καθώς και φωτογραφικό υλικό. Το αρχοντικό χρονολογείται στις αρχές τους 20^{ου} αιώνα. Η συλλογή περιλαμβάνει έπιπλα, ενδυμασίες και πλούσιο φωτογραφικό υλικό της εποχής. Ιδιαίτερο έκθεμα της συλλογής, αποτελεί το οθωμανικό λάβαρο το οποίο έφερε από τη Λέσβο το 1912 ο Σπαρτιάτης ταγματάρχης Αλέξανδρος Μανουσάκης[207].

[205]Διαθέσιμο στο:
http://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Elias-Kai-Ellinikou-Ladiou/Istoriko.aspx

[206] Διαθέσιμο στο:
https://www.sparti.gov.gr/index.php/mouseio-neoteris-spartis

[207] Διαθέσιμο στο:
https://www.exploresparta.gr/tourism/manousakio-mousio/

Τερματικός σταθμός διαδρομής:

- **Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης & ο κήπος του Μουσείου**

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης είναι το πρώτο περιφερειακό αρχαιολογικό μουσείο που ιδρύθηκε στο ελληνικό κράτος και περιλαμβάνει στις συλλογές του πολύτιμους αρχαιολογικούς θησαυρούς. Το μουσείο φιλοξενεί ευρήματα που καλύπτουν τη χρονική περίοδο από τη νεολιθική μέχρι την ύστερη ρωμαϊκή εποχή. Ιδιαίτερης σπουδαιότητας είναι τα ευρήματα των μεγάλων ιερών της Σπάρτης. Στις συλλογές του μουσείου συγκαταλέγονται εξαιρετικά ευρήματα από τις σπουδαιότερες προϊστορικές θέσεις της Λακωνίας, έργα γλυπτικής από τα αρχαϊκά χρόνια έως και τα ρωμαϊκά. Τα τμήματα ψηφιδωτών δαπέδων των ρωμαϊκών χρόνων αποτελούν ένα μοναδικό έκθεμα (Χρήστου, 1960)[208].

Καθοριστικός παράγοντας για την επίτευξη της ανάδειξης, είναι η σωστή πληροφόρηση των επισκεπτών αλλά και της τοπικής κοινωνίας, και μέσω αυτής, η διασφάλιση της σύνδεσης των αρχαιολογικών χώρων με τη Σπάρτη. Για την πληρέστερη επίσκεψη ο επισκέπτης καθ' όλη τη διάρκεια της πορείας του θα αντλεί πληροφορίες αρχικά από κατατοπιστικές ενημερωτικές πινακίδες και κατατοπιστικούς χάρτες της περιοχής που θα τοποθετηθούν σε διαφορετικά σημεία της διαδρομής και στους αρχαιολογικούς χώρους, καθώς και εποπτικό υλικό που θα προμηθεύεται κατά την είσοδό του. Επιπλέον, μπορεί να λαμβάνει πληροφορίες μέσω της ιστοσελίδας που θα δημιουργηθεί για την υποστήριξη των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης και σε δεύτερο χρόνο μέσα από εφαρμογές ξενάγησης, κινητού τηλεφώνου ή τάμπλετ που θα δημιουργηθούν μελλοντικά.

Οι νέες τεχνολογίες μπορούν να αξιοποιηθούν στο αρχαιολογικό μουσείο της Σπάρτης με ένα σημείο πληροφοριών και την ανάδειξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος εικονικής διαδραστικής αναπαράστασης,

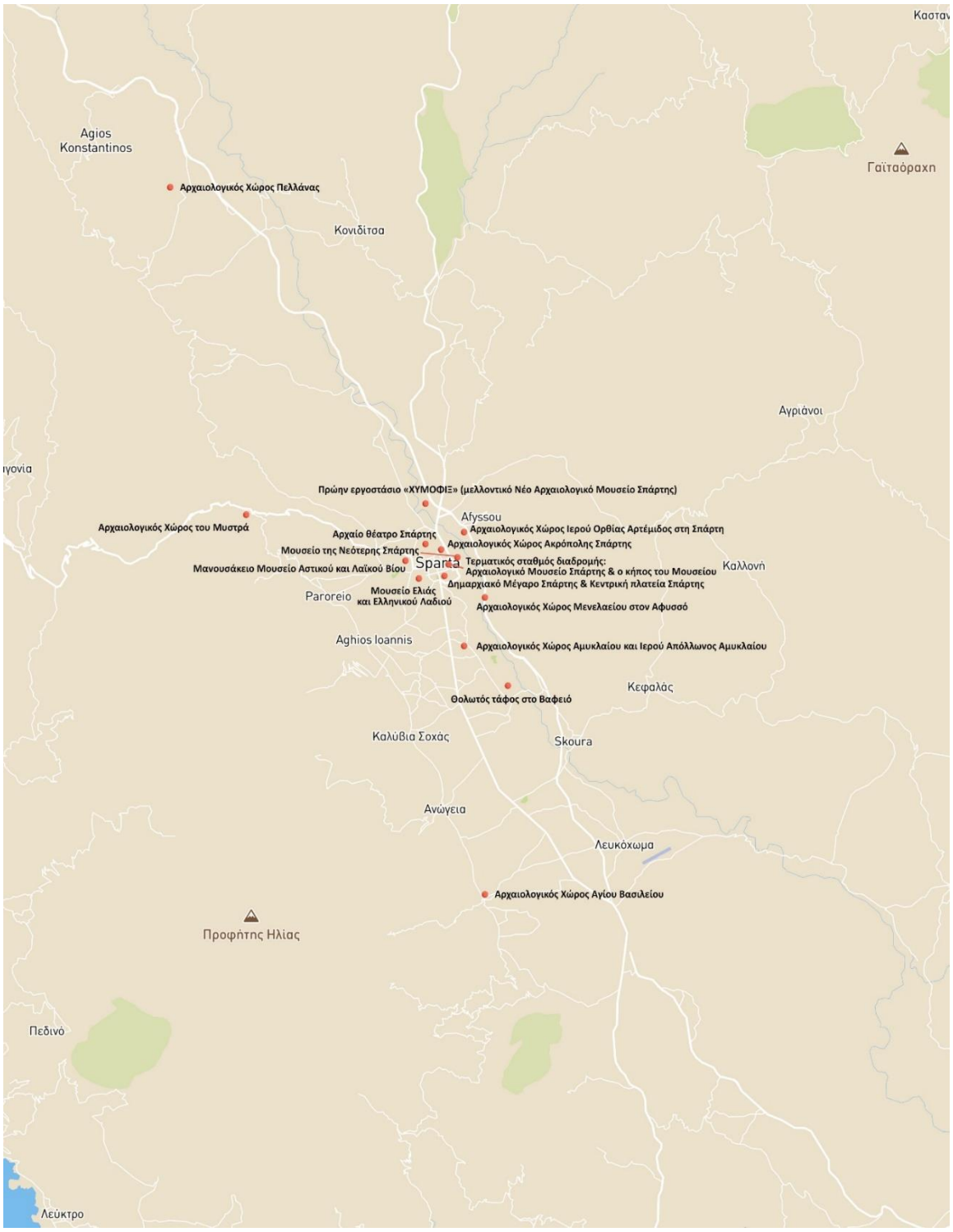
[208] Διαθέσιμο στο: http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3305

αναβίωσης και προβολής των μνημείων. Στόχος είναι να προσφέρεται στον χρήστη μία πολύπλευρη πολιτιστική και εκπαιδευτική εμπειρία με την χρήση κατάλληλα προσαρμοσμένων καινοτόμων διαδραστικών βιωματικών υπηρεσιών, μία χρονική και χωρική περιήγηση αξιοποιώντας τρισδιάστατες αναπαραστάσεις εικονικής πραγματικότητας. Απαραίτητη είναι, τέλος, η δημιουργία του Γεωγραφικού Συστήματος Πληροφοριών (GIS) (Vlizos, 2015).

Ιδιαίτερο στόχο για την εν λόγω πρωτοβουλία αποτελεί, ότι οι πολιτιστικές και περιβαλλοντικές διαδρομές στο Δήμο Σπάρτης, να λειτουργήσουν ως εργαλείο διά βίου μάθησης για του κατοίκους της περιοχής αλλά και για τους επισκέπτες. Ο επισκέπτης μέσα από την περιήγηση μπορεί εύκολα να κατανοήσει τα πολιτιστικά και ιστορικά στοιχεία ενός ιερού, ενός θεάτρου, μιας πλατείας, να τα συνδέσει με το σύγχρονο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, να διαδώσει την αξία τους και μέσω αυτής της επικοινωνίας, της γνώσης και της εμπειρίας του, να εξασφαλιστούν έσοδα όχι μόνο για την προστασία και τη συντήρηση αυτών των μνημείων και του ευρύτερου φυσικού πλαισίου στο μέλλον αλλά και σημαντικά έσοδα για την ισορροπημένη ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας.

VI. Χαρτογράφηση της διαδρομής

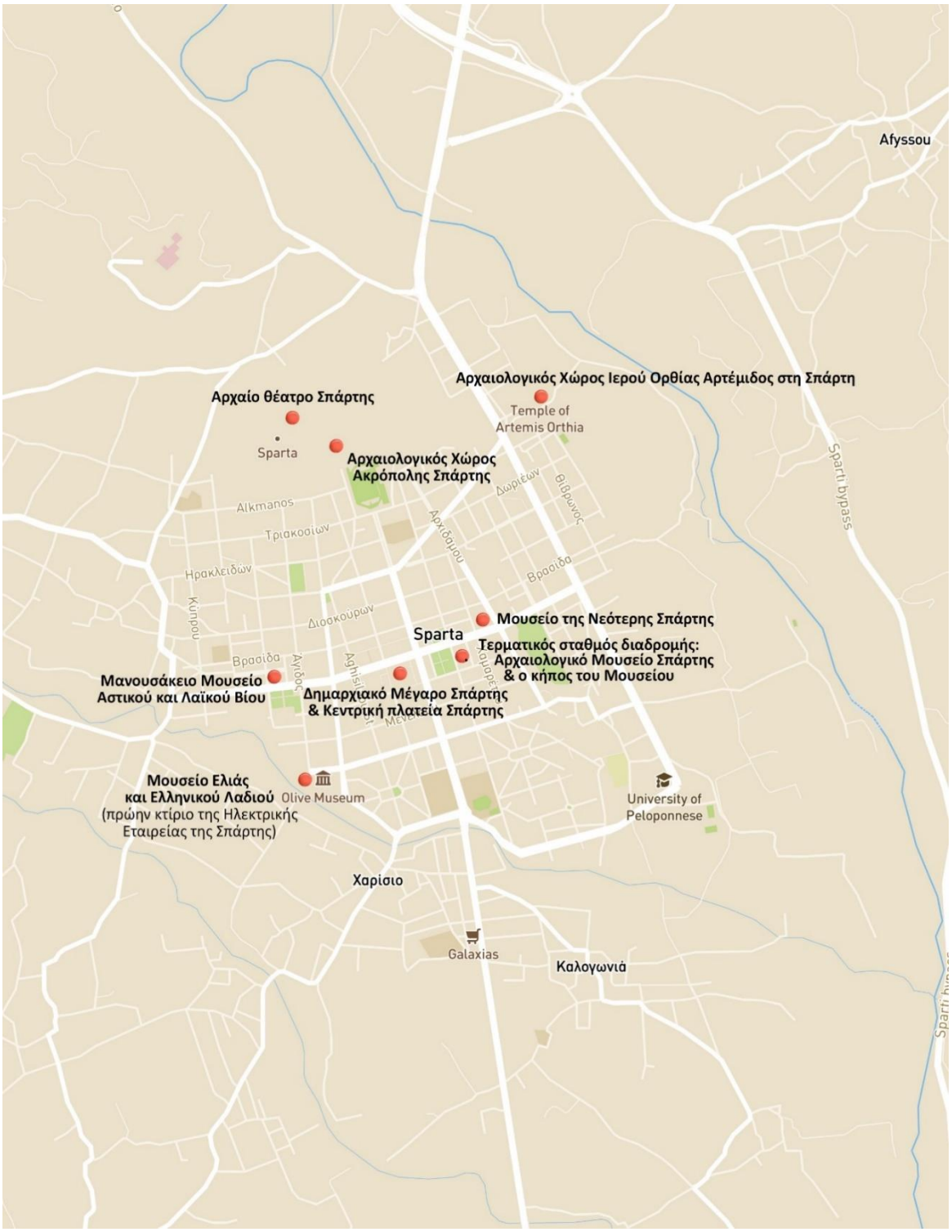
Για τις ανάγκες χαρτογράφησης μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφορα εργαλεία, ωστόσο, στην συγκεκριμένη περίπτωση έγινε χρήση του εργαλείου mapbox. Το συγκεκριμένο εργαλείο είναι αρκετά διαδεδομένο για χαρτογράφηση και πλοήγηση. Το mapbox χρησιμοποιείται ως πλοηγός μέσω της εφαρμογής της πολιτιστικής διαδρομής Via Francigena. Το κοινό θα παροτρύνεται να ξεκινήσει την περιήγησή του από την ευρύτερη περιοχή της Σπάρτης από διαφορετικά σημεία τα οποία θα μπορεί να επιλέξει, σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα του, τον διαθέσιμο χρόνο του και άλλους παράγοντες, με τερματικό σταθμό της διαδρομής του το Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης, το οποίο βρίσκεται στο κέντρο της πόλης.

Δίκτυο Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης

Αποτύπωση όλων των σημείων της διαδρομής στον χάρτη

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Δίκτυο Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης

Αποτύπωση των σημείων του κέντρου της πόλης

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

VII. Ταυτότητα διαδρομής

Η ολοκληρωμένη ανάδειξη και προβολή των χαρακτηριστικών που συνθέτουν την ιστορική και πολιτιστική φυσιογνωμία της Σπάρτης, απαιτεί τη σύνδεσή της με ένα ενιαίο δίκτυο περιβαλλοντικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος γενικότερα. Κεντρική ιδέα της υποδομής πρέπει να είναι η ολιστική ερμηνεία της πολιτισμικής εξέλιξης της Σπάρτης που υπαγορεύτηκε από την ίδια τη φυσιογνωμία της, καθώς αποτελεί μια αδιάσπαστη ιστορική, οικολογική και αισθητική ενότητα (Vlizos, 2015).

Βασική παράμετρος της επέμβασης, είναι η παράλληλη με το αρχαιογνωστικό περιεχόμενο ανάδειξη των ποιοτήτων που προσφέρουν οι θέσεις των αρχαιολογικών χώρων στο φυσικό περιβάλλον. Η θέα προς τα γύρω βουνά και τον Ευρώτα είναι μοναδική. Προτείνονται θέσεις πανοραμικής θέασης της περιοχής, οι οποίες θα λειτουργούν ως σημεία ανάπαυσης και εξ αποστάσεως ενατένισης του τοπίου (Vlizos, 2015).

Ο χάρτης που έχει δημιουργηθεί στο προηγούμενο στάδιο, μπορεί να είναι διαθέσιμος σε ψηφιακή, έντυπη μορφή καθώς επίσης και τοποθετημένος σε καίρια σημεία του δικτύου των διαδρομών. Επιπλέον, η δημιουργία λογοτύπου των Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών είναι απαραίτητη, καθώς με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η αναγνωσιμότητα και η συνοχή του δικτύου. Τέλος, η δημιουργία ιστοσελίδας με όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που αφορούν στις Πολιτιστικές και Περιβαλλοντικές Διαδρομές του Δήμου Σπάρτης πραγματοποιείται σε αυτό το στάδιο.

VIII. Δημιουργία ενός δικτύου με φορείς

Το δίκτυο το οποίο θα δημιουργηθεί είναι αλληλένδετο με την γεωγραφική έκταση της διαδρομής αρχικά. Στόχος είναι να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες μεταξύ του Δήμου Σπάρτης και των κοινοτήτων στην ευρύτερη περιοχή της πόλης για την συνεργασία στο πλαίσιο των Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών. Σημαντικό βήμα για την ορθή διαχείριση και λειτουργία του δικτύου είναι η δημιουργία μιας ομάδας εργασίας με ανθρώπους

της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας, του Δήμου Σπάρτης, εκπροσώπων των κοινοτήτων καθώς και επιστημόνων. Προτείνεται δηλαδή η δημιουργία μιας ομάδας διαφορετικών ειδικοτήτων από την οποία θα θέτονται οι στόχοι κάθε έτους, το χρονοδιάγραμμα των δράσεων καθώς και οι τρόποι προβολής του δικτύου διαδρομών σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Επιπλέον, θα συζητά για οικονομικά και οργανωτικά θέματα με στόχο την βιωσιμότητα του δικτύου διαδρομών.

IX. Φορέας Διαχείρισης πολιτιστικής διαδρομής

Η συνεργασία μεταξύ δημοσίου & ιδιωτικού τομέα, ερευνητικών κέντρων και κοινωνίας των πολιτών είναι απαραίτητη για τέτοιου είδους πρωτοβουλίες. Ένας αποτελεσματικός φορέας διαχείρισης θα πρέπει να περιλαμβάνει την εμπλοκή 4 επιπέδων:

1. Κοινωνία και Συλλογικότητες. Στην προκειμένη περίπτωση η Σπάρτη διαθέτει ενεργούς συλλόγους σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και ομάδες ανθρώπων που νοιάζονται για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.
2. Ερευνητικά κέντρα και Πανεπιστήμια. Το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου σε συνεργασία με το Ιόνιο Πανεπιστήμιο θα μπορούσαν να συμβάλουν ουσιαστικά. Επιπλέον, τα ερευνητικά προγράμματα των αρχαιολογικών ανασκαφών είναι απαραίτητο να συμμετέχουν με τις γνώσεις και την εμπειρία τους.
3. Τοπική αυτοδιοίκηση (Δήμος & Περιφέρεια). Δήμος Σπάρτης και Περιφέρεια Πελοποννήσου θα έχουν σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση αλλά και στη προώθηση της διαδρομής μέσω ευρωπαϊκών εκθέσεων και συνεργασιών με άλλες πόλεις της Ελλάδας.
4. Κρατική εμπλοκή, με την συμμετοχή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας.

X. Συνεχόμενη έρευνα και ανάπτυξη

Το Δίκτυο Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης, θα πρέπει να ενθαρρύνει την συνεργασία σε διάφορους τομείς και να

ενισχύει τον επιστημονικό και κοινωνικό διάλογο αναφορικά με το θέμα του δικτύου. Θα πρέπει οι ιθύνοντες της διαδρομής να έχουν κατά νου ότι μια πολιτιστική διαδρομή είναι ένας ζωντανός οργανισμός που εξελίσσεται καθημερινά.

Ένα παράδειγμα έρευνας και ανάπτυξης στο πλαίσιο πολιτιστικής διαδρομής, αποτελεί το παράδειγμα της διαδρομής στις Βαλεαρίδες Νήσους, όπου συμπεριελήφθησαν τόσο βασικές όσο και εφαρμοσμένες ερευνητικές δραστηριότητες ως βασική ιδέα και θεμελιώδη στρατηγική (World Tourism Organization, 2015). Αυτό δημιούργησε ένα κοινό πλαίσιο για τους εταίρους που διαχειρίζονται κάθε ένα από τα σημεία κατά μήκος της διαδρομής, ώστε να συντονιστούν δράσεις έρευνας και ανάπτυξης που σχετίζονται άμεσα με το επιστημονικό περιεχόμενο της διαδρομής και να μεταφέρουν τις γνώσεις που δημιουργούνται. Στην περίπτωση της εν λόγω διαδρομής αποφασίστηκε να δημιουργηθεί μια συμβουλευτική επιτροπή εμπειρογνωμόνων (Scientific Advisory Committee) αποτελούμενη από επιστημονικούς συμβούλους, ιθύνοντες της διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων, καθώς και αντιπροσώπους των ομάδων που είναι υπεύθυνοι για τα έργα που βρίσκονται σε εξέλιξη σε κάθε σημείο που περιλαμβάνεται στη διαδρομή. Όλα τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής έχουν εκπαιδευτεί, αλλά συνεχίζουν να εκπαιδεύονται, στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς ή της αρχαιολογίας ή και στα δύο. Ο κύριος στόχος της συμβουλευτικής επιτροπής είναι να διεξάγει αναλύσεις και να προσφέρει εξειδικευμένες συμβουλές σχετικά με δραστηριότητες που σχετίζονται με την έρευνα και το επιστημονικό περιεχόμενο της διαδρομής. Θα συμβάλει επίσης στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των ερευνητικών ομάδων που συμμετέχουν στη διαδρομή, ενημερώνοντάς τους για τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες των διαδρομών και θα προχωρά σε επανασχεδιασμό της διαδρομής όπου κρίνεται αναγκαίο σύμφωνα πάντα με την εμπειρία και τις γνώσεις των μελών. Μια καλή στρατηγική για τις πολιτιστικές διαδρομές σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO) είναι η "κατασκευή-χάραξη" (construct) μιας πολιτιστικής διαδρομής παρά η "δημιουργία" της (create). Με άλλα λόγια, Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού προτείνει για το σχεδιασμό μιας

πολιτιστικής διαδρομής, να "χρησιμοποιηθούν" οι διαθέσιμοι πολιτιστικοί πόροι του κάθε τόπου, αλλά με διαφορετικό τρόπο (World Tourism Organization, 2015).

XI. Συντονισμός κοινών δράσεων

Το Δίκτυο Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει εκπαιδευτικές δραστηριότητες για κάθε ηλικία που να προάγουν την γνώση αναφορικά με το θέμα του δικτύου των διαδρομών. Παράλληλα οι πολιτιστικές διαδρομές ενθαρρύνουν την καλλιτεχνική δραστηριότητα καθώς αποτελούν εργαστήρια, μέσα από τα οποία δίνεται εκ νέου η ερμηνεία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην κοινωνία.

XII. Marketing plan

Από τον Φορέα Διαχείρισης είναι σημαντικό να εκπονηθεί το marketing plan του δικτύου των Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών. Το marketing plan εκτός των σημαντικών στοιχείων που θα δώσει αναφορικά με την γνωστοποίηση του δικτύου των διαδρομών, παίζει σημαντικό ρόλο και στη σύνδεση του με την τοπική κοινωνία στη συνεργασία του με τις τοπικές επιχειρήσεις. Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τουριστικό τομέα αλλά και στον τομέα της παραγωγής. Προτείνουμε λοιπόν, το σχεδιασμός επί μέρους στοιχείων ως εξής:

1. Σχεδιασμός των μέσων. Δηλαδή σχεδιασμός ενεργειών με στόχο τη διαφήμιση και τις δημόσιες σχέσεις.
2. Σχεδιασμός και υλοποίηση μιας εκδήλωσης/*event* για την έναρξη των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης με στόχο την ευρεία δημοσιότητα και προβολή.
3. Δράσεις προβολής. Διαφημιστικές ενέργειες και εξέλιξη δημοσίων σχέσεων.
4. Μελέτη, με στόχο την οργάνωση συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στα οφέλη των διαδρομών. Μέσα από αυτή, θα εκπονηθούν οι προδιαγραφές για κάθε κλάδο καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος,

καταστήματα λιανικής πώλησης που απευθύνονται στους επισκέπτες της πολιτιστικής διαδρομής. Επιπλέον, θα γίνει σύνδεση των διαδρομών με καταστήματα τα οποία τοπικά προϊόντα καθώς και με τοπικούς παραγωγούς και θα μελετηθεί η ένταξη τους στη διαδρομή.

5. Εφαρμογή της παραπάνω μελέτης.
6. Συντήρηση και συνεχόμενη ενημέρωση της ιστοσελίδας και πιθανή αναθεώρηση. Η ιστοσελίδα θα περιλαμβάνει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες καθώς και αναλυτικούς χάρτες.
7. Ανάπτυξη ψηφιακής στρατηγικής επικοινωνίας.

    - Δημιουργία ειδικής ιστοσελίδας πολιτιστικού και τουριστικού περιεχομένου *responsive design*, η οποία θα είναι συμβατή με έξυπνες φορητές συσκευές. Δηλαδή, ψηφιακοί χάρτες, οι οποίοι θα παρουσιάζουν τις Πολιτιστικές και Περιβαλλοντικές Διαδρομές στο Δήμο Σπάρτης. Μέσω ειδικών διαδικτυακών εφαρμογών θα είναι εφικτή η προετοιμασία της επίσκεψης και ο συνδυασμός τους με ξενοδοχεία, εστιατόρια, περιπάτους σε άλλα αξιοθέατα. Επιπλέον, η ένταξη της διαδρομής ως προορισμού σε δημοφιλείς τουριστικές πλατφόρμες θα βοηθήσει σημαντικά στην προβολή της πολιτιστικής διαδρομής.

    - Ένταξη της διαδρομής στα κοινωνικά δίκτυα, όπως facebook, pinterest, twitter με στόχο τη δημιουργία μιας ψηφιακής κοινότητας.

    - Ανάπτυξη ψηφιακών εφαρμογών και δημιουργία εγκαταστάσεων και εκθεμάτων τα οποία θα λειτουργούν ως ερμηνευτικά κέντρα στα οποία θα παρέχονται στους επισκέπτες πρόσβαση στο διαδίκτυο, σε ακουστικές ξεναγήσεις και διαδραστικές εφαρμογές.

8. Τοποθέτηση της απαραίτητης σήμανσης για την πρόσβαση στους χώρους της πολιτιστικής διαδρομής (Ζηρίνη κ. συν, χ.χ.).

Σκοπός της εν λόγω πρότασης είναι, η προβολή επιλεγμένων σημείων της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής κληρονομιάς στον Δήμο Σπάρτης, με απώτερο στόχο, την ένταξή τους στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Η καινοτομία της πρότασης έγκειται στο γεγονός ότι βασικός στόχος δεν είναι μόνο να δημιουργηθεί ένα τουριστικό προϊόν, όπως προβάλλεται τελευταία από φορείς χωρίς επιστημονικό και ερευνητικό υπόβαθρο, αλλά να διασωθούν, να καταγραφούν και να προβληθούν σημαντικές αρχαιολογικές και ιστορικές μαρτυρίες, σε συνδυασμό με τη μοναδικότητα του φυσικού τοπίου. Ταυτόχρονα, η παρούσα πρόταση στοχεύει στη σχεδίαση ενός μοντέλου ανάδειξης πολιτιστικών διαδρομών, το οποίο δεν έχει ως αποδέκτες μόνο τους επισκέπτες, αλλά και την τοπική κοινωνία.

XIII. Γνωστοποίηση & Προώθηση της πολιτιστικής διαδρομής

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην πολιτιστική επικοινωνία και ειδικότερα στις ανάγκες και στις επιθυμίες του κοινού. Κατά το σχεδιασμό της δράσης, αναζητούνται τα μέσα και οι εφαρμογές που μπορούν να κάνουν τη διαδρομή δελεαστική. Επιλέγονται να προβληθούν εκείνα τα στοιχεία που θα κερδίσουν ένα πολυδιάστατο κοινό αποτελούμενο από άνδρες, γυναίκες και παιδιά, που έχουν διαφορετικό επίπεδο μόρφωσης, άλλη καταγωγή, διαφορετικές εμπειρίες και ξεχωριστές αναζητήσεις ο καθένας τους.

Από τη στιγμή της δημιουργίας των Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης, είναι σημαντικό να γνωστοποιηθεί στην κοινότητα, αλλά και σε κανάλια επικοινωνίας που επισκέπτονται ταξιδιώτες ώστε να γνωρίζουν την ύπαρξη των διαδρομών. Η προώθηση είναι απαραίτητο να γίνει μέσω των δυνατοτήτων που προσφέρει το διαδίκτυο (ιστοσελίδα, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ηλεκτρονικά περιοδικά, καταχώρηση στο tripadvisor) και οι νέες τεχνολογίες (δημιουργία εφαρμογής για έξυπνα κινητά τηλέφωνα) αλλά είναι εξίσου σημαντικό να ενημερωθούν και επαγγελματίες του τουρισμού (τουριστικές επιχειρήσεις της περιοχής αλλά και της ευρύτερης περιοχής όπως τουριστικά γραφεία, ξενοδοχεία, ξεναγοί και άλλοι επαγγελματίες). Επιπλέον, απαραίτητη είναι η γνωστοποίηση και σε δίκτυα του

εξωτερικού με στόχο την ενημέρωση επισκεπτών και επαγγελματιών από άλλες χώρες.

Ένα Κέντρο Περιβαλλοντικής και Πολιτιστικής Δραστηριότητας στη Σπάρτη, θα μπορούσε να συμβάλει ουσιαστικά στη συστηματική ενημέρωση, εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και του κοινού σχετικά με την ανάγκη προστασίας και ορθολογικής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και του οικοσυστήματος της περιοχής. Βασικός στόχος, είναι η ολοκληρωμένη προσέγγιση ενός συμπλέγματος πολιτιστικών, οικολογικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών, με γνώμονα την ανάδειξη και την προβολή των εγγενών αξιών της και η διατύπωση μιας συνθετικής πρότασης διαχείρισης του τοπίου και ορθολογικής ανάπτυξής του (Vlizos, 2015).

XIV. Ενέργειες σήμανσης της πολιτιστικής διαδρομής

Εκπόνηση μελέτης για την συνολική σήμανση των Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών. Σήμανση σε κεντρικά σημεία καθώς και τοποθέτηση πινακίδων με QR. Σε εμφανή σημεία των περιοχών αυτού του δικτύου θα υπάρχει αναρτημένος κατατοπιστικός χάρτης της περιοχής, που θα απεικονίζει το προτεινόμενο δίκτυο των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών διαδρομών. Μαζί με το χάρτη θα παρέχονται και πληροφορίες προς το κοινό σχετικά με τις δυνατότητες επίσκεψης των πολιτισμικών συνόλων της Σπάρτης, ενώ θα υπομνηματίζονται προτεινόμενες θεματικές διαδρομές (Vlizos, 2015).

Οι στόχος της παρούσας πρότασης είναι η δημιουργία της πρώτης ολοκληρωμένης «συνένωσης» των διάσπαρτων αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων της Σπάρτης, που δεν είναι επαρκώς γνωστοί και προβεβλημένοι, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος, σε μια ενιαία διαδρομή, καθώς και τη σύνδεση των μνημείων με την τοπική κοινωνία και παραγωγή. Η ανάδειξη της αρχαίας πόλης και του ανασκαφικού έργου το οποίο πραγματοποιείται και επιπλέον η ανάδειξη του οφέλους για τους πολίτες και τους επισκέπτες της Σπάρτης. Η μεγιστοποίηση του εκπαιδευτικού χαρακτήρα των αρχαιοτήτων για μικρούς και μεγάλους, καθώς μέσα από αυτές τις επεμβάσεις θα αναδειχθεί η διαχρονικότητα της πόλης και η μορφή της με απώτερο σκοπό οι νεότερες γενιές να κατανοήσουν την ιστορία της περιοχής

στην οποία ζουν.

Τέλος, η αξιολόγηση των πρώτων αποτελεσμάτων κατά την πιλοτική εφαρμογή θα ολοκληρώσουν την έρευνα με ποσοτικά προσδιορισμένα αποτελέσματα. Η προτεινόμενη μεθοδολογική προσέγγιση, επιχειρεί να παρατηρήσει τον αντίκτυπο των πολιτιστικών διαδρομών και τον τρόπο με τον οποίο συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη τόσο της Σπάρτης όσο και της Ελλάδας.

8.3. «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων»

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, προτείνεται η δημιουργία της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων». Στους στόχους της συγκεκριμένης πρότασης, συμπεριλαμβάνονται η ανάδειξη του τρόπου ζωής μιας σημαντικής κοινότητας για την πόλη των Ιωαννίνων διαχρονικά. Μέσω της συγκεκριμένης πολιτιστικής διαδρομής θα αναδειχθεί η πολιτιστική κληρονομιά της πόλης καθώς και η αλληλεπίδραση των κοινοτήτων μεταξύ τους, εστιάζοντας στην συλλογική αξία. Επιπλέον, τα σημεία ενδιαφέροντος που περιλαμβάνονται στη διαδρομή θα βοηθήσουν τους επισκέπτες να κατανοήσουν καλύτερα την Εβραϊκή κοινότητα Ιωαννίνων, καθώς η πολιτιστική διαδρομή δημιουργεί μια ατμόσφαιρά συνένωσης υλικών και αύλων στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς με στόχο την καλύτερη ερμηνεία του θέματος. Η κατανόηση των πολιτιστικών διαδρομών απαιτεί παράλληλα και θεμελιώδη κατανόηση των άυλων στοιχείων τα οποία συμβάλλουν σημαντικά στην ανάδειξη και την κατανόηση της κληρονομιάς της διαδρομής.

8.3.1. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων. Ιστορική αναδρομή

Σύμφωνα με επιγραφικές, ιστορικές, περιηγητικές και αρχαιολογικές πηγές οι Ρωμανιώτες Εβραίοι συναντώνται στον ελλαδικό χώρο από τον 3ο αιώνα π.Χ. (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017). Ρωμανία ήταν το βενετικό όνομα της Ελλάδας (Ευθυμίου, 1994). Δημιούργησαν το γραικο-ιουδαϊκό ιδίωμα, που αποτελείται από την χρήση της ελληνικής γλώσσας με την ενσωμάτωση εβραϊκών λέξεων και με αυτό τον τρόπο κατάφεραν να υιοθετήσουν άμεσα τη ελληνική γλώσσα. Επιπλέον, πάντρεψαν με μοναδικό τρόπο τις τοπικές παραδόσεις με τα δικά τους ήθη και έθιμα, διαμορφώνοντας την ελληνο-εβραϊκή παράδοση που περιελάβανε ιδιαίτερες διατροφικές συνήθειες

καθώς και ενδυματολογικές ιδιαιτερότητες. Με την οικοδόμηση συναγωγών από τον 1ο αιώνα π.Χ. διατήρησαν την θρησκευτική τους ταυτότητα και διαφύλαξαν την εβραϊκή ως γλώσσα λατρείας. Ως λατρευτικό τυπικό ακολούθησαν το βασικό ρωμανιώτικο προσευχολόγιο το οποίο περιλαμβάνεται στο Μαχζόρ Ρομάνια και τυπώθηκε για πρώτη φορά τον 16ο αιώνα (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017).

Οι Ρωμανιώτες μέχρι και τον 15ο αιώνα αποτέλεσαν την συντριπτική πλειοψηφία του εβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδος. Ωστόσο, μετά την άφιξη των Σεφαραδιτών κάποιες αποδυναμωμένες πληθυσμιακά Ρωμανιώτικες κοινότητες αφομοιώθηκαν πολιτιστικά από τους Σεφαραδίτες. Σε κάποιες περιοχές της Ελλάδος και μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο ρωμανιώτικος εβραϊσμός πλειοψηφούσε και συγκεκριμένα στην Ήπειρο, την Κεντρική Ελλάδα, την Πάτρα και τα Χανιά. Ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα του ρωμανιώτικου εβραϊσμού ήταν τα Ιωάννινα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ οι παραθαλάσσιες περιοχές της Ηπείρου όπως η Νικόπολη, το Άκτιο και η Άρτα είχαν κατοικηθεί από Εβραίους από τον 3ο αιώνα μ.Χ., η περιοχή των Ιωαννίνων κατοικήθηκε από τον Εβραϊκό πληθυσμό από τον 8ο αιώνα μ.Χ., όταν πλέον τα Ιωάννινα άρχισαν να αποκτούν μια σπουδαιότητα ως αστικό κέντρο. Ωστόσο, η πρώτη τεκμηριωμένη αναφορά σχετικά με την κατοίκηση Εβραίων στην πόλη των Ιωαννίνων, έρχεται τον 14ο αιώνα. Πιθανόν η μετακίνηση τους να έγινε από περιοχές που καταστράφηκαν όπως η Άρτα και η Φωτική ή και από κατάλοιπα Εβραϊκών πληθυσμών από την Νικόπολη (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017). Πιο συγκεκριμένα, την πρώτη γραπτή αναφορά για την παρουσία Εβραίων στην πόλη των Ιωαννίνων εντοπίζουμε το 1319 στο Χρυσόβουλου του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄, σύμφωνα με το οποίο παραχωρούνται στην πόλη σημαντικά οικονομικά, εκκλησιαστικά και διοικητικά προνόμια, με την ολοκλήρωση της προσάρτησης του Δεσποτάτου των Ιωαννίνων στην κεντρική εξουσία του Βυζαντίου που έως τότε ήταν αυτοκέφαλο. Σύμφωνα με το Χρυσόβουλο του αυτοκράτορα τα δικαιώματα ή προνόμια που αναφέρονται στο έγγραφο παραχωρούνται επίσης και στους Ιουδαίους της πόλης (Παπαϊωάννου, 2007).

Οι Εβραίοι κατά την διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από το 1431 και έπειτα, αποκτούν εμπορικά και επαγγελματικά προνόμια, απέκτησαν τη δυνατότητα για αυτόνομη ενδοκοινοτική οργάνωση και μπορούσαν να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα απρόσκοπτα (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017). Κατά

τον 16ο αιώνα συναντάμε αναφορές για το εμπόριο των Ιουδαίων εντός αλλά και εκτός της χώρας. Είναι η εποχή κατά την οποία αρχίζει η άνθιση του εμπορίου για την πόλη των Ιωαννίνων και οι Εβραίοι έμποροι της πόλης συναλλάσσονται με τα παράλια της Αδριατικής και κυρίως με την Βενετία και την Ανκόνα (Κουρμαντζή, 1996). Από τον 16ο αιώνα στα Ιωάννινα εγκαταστάθηκαν ολιγάριθμοι Σεφαραδίτες Εβραίοι οι οποίοι αφομοιώθηκαν από την ρωμανιώτικη κοινότητα. Η ρωμανιώτικη κοινότητα των Ιωαννίνων ενισχύεται επίσης από τις μετακινήσεις ομόθρησκων από την Κάτω Ιταλία και την Σικελία. Από το 1611 και έπειτα η εβραϊκή συνοικία εντός του κάστρου μεγαλώνει σημαντικά (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017). Το 1670 επισκέπτεται την Ήπειρο ο Τούρκος περιηγητής Evlia Celebi ο οποίος σημειώνει ότι τα Ιωάννινα βρίσκονται σε ακμή. Καταγράφονται 4.000 σπίτια που αντιστοιχεί σε πληθυσμό 20.000 κατοίκων. Συνολικά στην πόλη υπάρχουν 37 συνοικίες από τις οποίες οι 4 είναι εβραϊκές (Παπαϊωάννου, 2007). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με μαρτυρίες, από 1700 και έπειτα παρατηρείται η δημιουργία δεκάδων συντεχνιών στην πόλη, μέσω των οποίων οργανώθηκαν οι επαγγελματίες, έμποροι, βιοτέχνες και τεχνίτες της πόλης. Επιπλέον, τα Ιωάννινα το 17ο και 18ο αιώνα είχαν αναδειχθεί σε σημαντικό εμπορικό κέντρο που διατηρούσε σχέσεις με τη Μόσχα, την Τεργέστη, το Λιβόρνο, τη Βενετία και τη Μάλτα. Η Εβραϊκή κοινότητα κατά τον 19ο αιώνα ανέπτυξε την βιοτεχνία και κυρίως εστίασε στους κλάδους της υφαντικής, της μεταξοπλεκτικής, της χρυσοκεντητικής, της χρυσοχοΐας και της αργυροτεχνίας. Εκτός από το εμπόριο και την βιοτεχνία αρκετοί Εβραίοι ήταν τεχνίτες, εργάτες, εμποροϋπάλληλοι, αχθοφόροι και πλανόδιοι μικροπωλητές (Παπαϊωάννου, 2007; Χατζής, 2007).

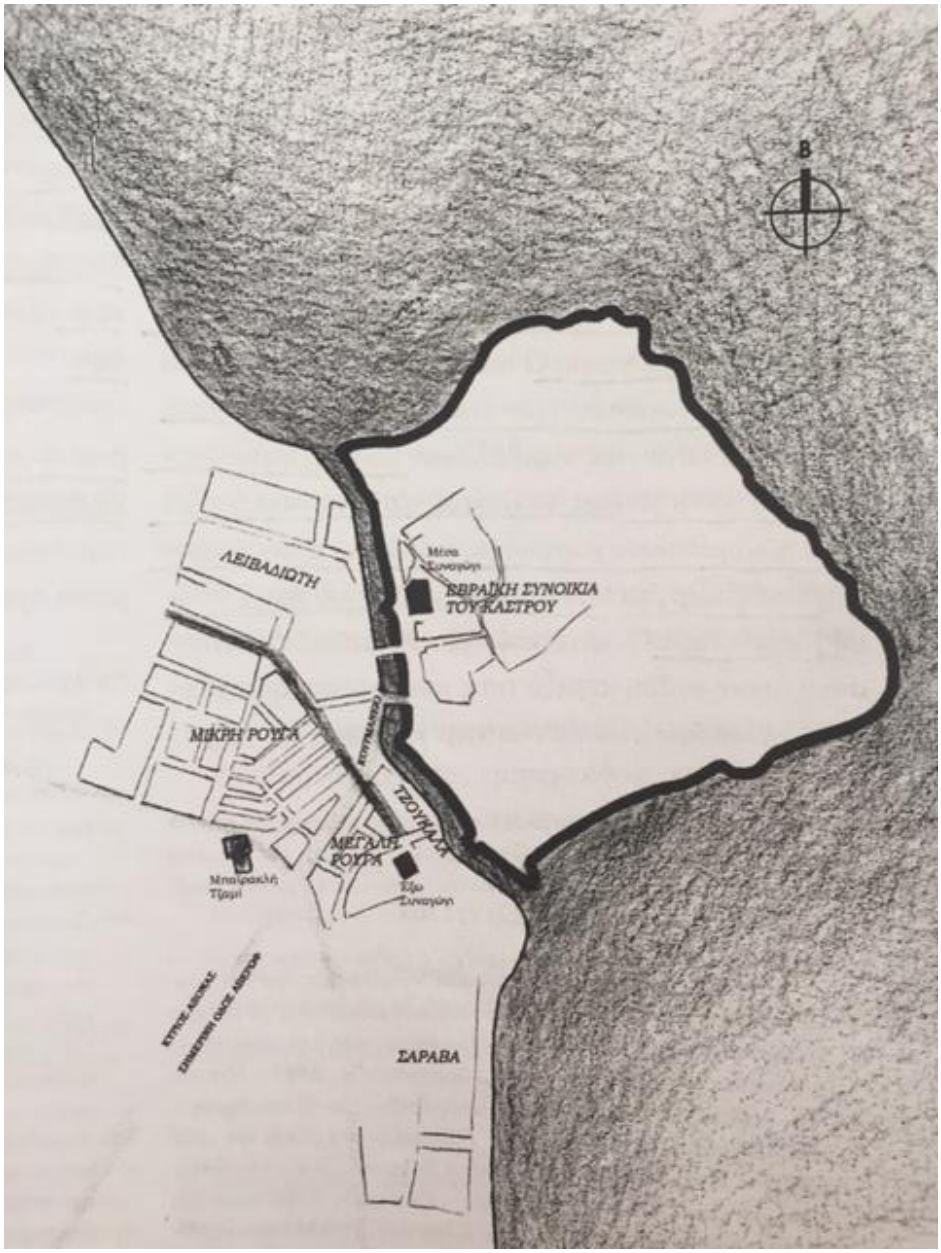
Κατά την εποχή της διοίκησης του Αλή Πασά στις αρχές του 19ου αιώνα, η Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων βρίσκεται σε ακμή. Την περίοδο εκείνη ο εβραϊκός πληθυσμός αυξάνεται. Οι Ρωμανιώτες Εβραίοι ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο, εισαγωγικό, εξαγωγικό και μεταπρατικό, με την βιοτεχνία, αργυροχρυσοχόοι, χρυσοκεντηστάδες, στον διοικητικό τομέα του οθωμανικού κράτους από τα μέσα του 19ου αιώνα ως διερμηνείς, γραμματείς και δικηγόροι. Από τα μέσα του 19ου αιώνα με την αύξηση του πληθυσμού της Εβραϊκής Κοινότητας Ιωαννίνων η εβραϊκή γειτονιά επεκτείνεται και εκτός του κάστρου των Ιωαννίνων και οικοδομείται η δεύτερη συναγωγή της πόλης η Καχάλ Καντόσ Χαντάσ (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017).

Στο τέλος του 19ου αιώνα η Εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων φτάνει έως και τα 3.500 μέλη, σε συνολικό πληθυσμό περίπου 20.00 κατοίκων. Τα εσωτερικά πολιτικά προβλήματα που απασχολούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία όλο το 19ο αιώνα, κατάφεραν στις αρχές του 20ου αιώνα να επηρεάσουν όλη την επικράτεια και φυσικά τα Ιωάννινα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία οικονομικών προβλημάτων και την δημιουργία χαμηλού βιοτικού επιπέδου που με την σειρά τους πυροδότησαν τους διαξιφισμούς μεταξύ αλλόδοξων και αλλόθρησκων, εβραίων, χριστιανών και μουσουλμάνων. Η Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων αναζητούσε εκείνη την περίοδο μια ανανέωση και για τον λόγο αυτό το 1904 ιδρύθηκαν τα σχολεία και τεχνικά εργαστήρια της Alliance Israélite Universelle. Ωστόσο, η συγκεκριμένη εποχή σηματοδοτείται και από μια έντονη τάση μετανάστευσης, λόγω του σιωνιστικού κινήματος, προς Παλαιστίνη και κυρίως προς τις Η.Π.Α. Εκείνη την περίοδο ο πληθυσμός των Εβραίων της πόλης αριθμούσε 4.000 ανθρώπους (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017; Χατζής, 2007).

Κατά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων στις 21 Φεβρουαρίου 1913 και την ένταξη της πόλης στην Ελλάδα, η Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων συμμετείχε ενεργά στην κοινωνική και πολιτική ζωή της τοπικής κοινωνίας καθώς και της χώρας, συνυπάρχοντας αρμονικά με τους χριστιανούς συμπολίτες τους. Το 1940 πολλοί γιαννιώτες Εβραίοι πολέμησαν στο αλβανικό μέτωπο. Με την επικράτηση των Δυνάμεων του Άξονα, τα Ιωάννινα περιήλθαν σε Ιταλική κατοχή και οι 1950 περίπου Εβραίου δέχθηκαν σχετικά επιεική αντιμετώπιση. Ωστόσο, αυτό άλλαξε με την εμφάνιση της γερμανικής μεραρχίας το 1943. Στις 25 Μαρτίου 1944 οι 1870 Ρωμανιώτες Εβραίοι μεταφέρονται με φορτηγά στην Λάρισα και στη συνέχεια στο Άουσβιτς. Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης εξολοθρεύθηκε το 92% των Ρωμανιωτών Εβραίων των Ιωαννίνων (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017).

Η Εβραϊκή Κοινότητα της πόλης των Ιωαννίνων υπήρξε μια από τις πιο σημαντικές της Ελλάδος και αυτό καθώς αποτελούσε μια ισχυρή και ενεργή κοινότητα, πολυπληθής και διατήρησε τον ελληνοεβραϊκό χαρακτήρα της, τον ρωμανιώτικο (Μωυσής, 2016; Παπαϊωάννου, 2007). Η Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αριθμεί συνολικά 181 μέλη, εκ των οποίων 112 είναι επιζώντες από την γενοκτονία και 69 αποτελούν διασωθέντες που είχαν διαφύγει στα βουνά ή είχαν κρυφτεί. Αρκετοί επιζώντες μετανάστευσαν στις Η.Π.Α. και το Ισραήλ,

προσπαθώντας όμως να διατηρήσουν επαφή με την πόλη των Ιωαννίνων (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, 2017).

Τα Ιωάννινα στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Χωρική οργάνωση των εβραϊκών συνοικιών

Πηγή: Παπαϊωάννου, 2007

8.3.2. Ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού στο Δήμο Ιωαννιτών, μέσω της δημιουργίας της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων»

Ένα από τα βασικά ζητήματα στα οποία πρέπει να επικεντρωθεί η ανάλυση της σχέσης μεταξύ τουριστικών και πολιτιστικών διαδρομών, είναι το είδος των στρατηγικών πλεονεκτημάτων που επιτυγχάνονται με την εφαρμογή αυτού του είδους προϊόντων σε έναν τουριστικό προορισμό. Βασικά, το ζήτημα αυτό πρέπει να εξεταστεί από δύο οπτικές, τον τομέα του τουρισμού και τις τοπικές κοινότητες (World Tourism Organization, 2015).

Πρώτον, οι πολιτιστικές διαδρομές περιλαμβάνουν μεγάλες δυνατότητες δημιουργίας νέων τουριστικών προϊόντων, διατηρώντας τη δυναμική που δημιουργείται από τις νέες τάσεις του τουρισμού, κάτι που θεωρούμε ότι είναι απαραίτητο για την πόλη των Ιωαννίνων. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι η δημιουργία νέων προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού από τους υφιστάμενους πόρους είναι μία από τις πιο αποτελεσματικές στρατηγικές για να μπορέσει να καταστεί ένας προορισμός ξεχωριστός, ο οποίος μάλιστα αποτελεί βασική πτυχή μιας αγοράς που είναι κορεσμένη με την προσφορά. Για την περίπτωση των Ιωαννίνων, πιστεύουμε ότι είναι επιβεβλημένη η δημιουργία νέων προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού καθώς είναι ένας ανεξερεύνητος τόπος και η τουριστική ανάπτυξη της πόλης προχωρά με σταθερά βήματα τα τελευταία χρόνια. Τα Ιωάννινα είναι μια πόλη που διαθέτει ιδιαίτερες φυσικές ομορφιές, πλούσια ιστορία, πολιτιστικό απόθεμα από διαφορετικές ιστορικές περιόδους, παραδόσεις, θρύλους, γαστρονομία και σύγχρονο τρόπο ζωής. Ωστόσο, είναι φανερό ότι δεν έχει αναπτυχθεί στην περιοχή κάποιο οργανωμένο πολιτιστικό προϊόν. Οι δράσεις που υλοποιούνται είναι συνήθως ιδιωτικές πρωτοβουλίες που καλύπτουν ένα συγκεκριμένο τομέα. Η ενσωμάτωση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς στην τουριστική προσφορά των Ιωαννίνων καθιστά δυνατή την αξιοποίηση πρωτότυπων προϊόντων που δεν μπορούν να μιμηθούν από άλλους προορισμούς, δεδομένου ότι αποτελούν πόρους που στηρίζονται στις συγκεκριμένες ιστορικές εξελίξεις του συγκεκριμένου τόπου και η ουσία τους ενσωματώνει την

αυθεντικότητα ως μία από τις πιο εκτιμημένες αξίες (Richards 2007; World Tourism Organization, 2015).

Δεύτερον, τα προϊόντα του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να αποτελέσουν ένα εξαιρετικά χρήσιμο μέσο και να ενθαρρυνθούν οι επισκέπτες των Ιωαννίνων να δοκιμάσουν μοναδικές εμπειρίες που συνδυάζουν τη διασκέδαση, τη γνώση και την ανακάλυψη. Τρίτον, οι πολιτιστικές διαδρομές είναι εξαιρετικά ευέλικτες λόγω της ευρείας ποικιλίας πολιτιστικών καταλοίπων. Η προσαρμοστικότητα και η ευελιξία είναι εξαιρετικά ελκυστικά χαρακτηριστικά, καθώς καθιστούν δυνατή την ανάπτυξη μιας σειράς προϊόντων που στοχεύουν σε συγκεκριμένους, αλλά ταυτόχρονα και ευρύτερους καταναλωτικούς τομείς. Τέταρτον, η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών μπορεί να ενισχύσει την ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων. Τέλος, οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να θεωρηθούν ως ένα άλλο εξαιρετικά ελκυστικό μέσο για τη βελτίωση των λεγόμενων ώριμων τουριστικών προορισμών. Οι πολιτιστικές διαδρομές διαφοροποιούν την προσφορά στον τομέα του τουρισμού, δίνοντας πρόσβαση σε νέους τουριστικούς προορισμούς. Επιπλέον, καθιστούν δυνατό το άνοιγμα της τουριστικής περιόδου, ενισχύουν την επωνυμία του προορισμού και έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν στα είδη υπάρχοντα πολιτιστικά προϊόντα, βελτιώνοντας έτσι τις εμπειρίες των ταξιδιωτών (World Tourism Organization, 2015).

Κατά τη γνώμη μας, τα Ιωάννινα χαρακτηρίζονται από σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού. Για τον λόγο αυτό και προκειμένου να αναλυθούν τα θετικά και αρνητικά σημεία για την περίπτωση των Ιωαννίνων, απαιτείται ανάλυση S.W.O.T. (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats) προκειμένου να εκτιμηθεί η ανταγωνιστικότητα τους. Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται τα δυνατά σημεία, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές του (Deffner & Metaxas, 2007; Deffner & Metaxas, 2006):

Ισχυρά στοιχεία	**Αδύναμα στοιχεία**
• Συμμετοχή σε έργα • Πόλη με πλούσια ιστορία • Συνύπαρξη Εβραϊκών, Οθωμανικών & Χριστιανικών μνημείων και πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς	• Έντονο ανάγλυφο • Ανεργία • Μη αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς

• Ύπαρξη σπουδαίων αρχαιολογικών χώρων • Τουριστικοί και πολιτιστικοί πόροι • Πλούσια φυσική ομορφιά • Σύγχρονες τουριστικές υποδομές • Σύγχρονος οδικός άξονας (Εγνατία και Ιόνια Οδός) • Ύπαρξη αερολιμένα • Υψηλής ποιότητας υγειονομικές υπηρεσίες • Ύπαρξη Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων	• Ανεπαρκής ανάπτυξη και σύνδεση εναλλακτικών μορφών τουρισμού • Έλλειψη χρηματοοικονομικών πόρων
Ευκαιρίες	**Απειλές**
• Βελτίωση οδικού δικτύου • Δημιουργία σύνδεσης με άλλες χώρες • Σύνδεση Πανεπιστημίου με τοπική επιχειρηματικότητα • Δυνατότητες για ανάπτυξη διαφορετικών μορφών τουρισμού	• Γήρανση του πληθυσμού • Έντονος ανταγωνισμός από άλλες περιοχές της χώρας

Από την ανάλυση SWOT προκύπτει ότι τα Ιωάννινα, έχουν σημαντικά περιθώρια ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού που θα μπορούσαν, με τέτοιου είδους πρωτοβουλίες όπως ο σχεδιασμός και υλοποίηση πολιτιστικών διαδρομών, να τον καταστήσουν έναν ανταγωνιστικό προορισμό.

Ο πολιτιστικός τουρισμός και οι πολιτιστικές διαδρομές ειδικότερα, διαθέτουν σημαντικές δυνατότητες ενίσχυσης των τοπικών κοινοτήτων σε διάφορους τομείς. Κοινότητες σε ολόκληρο τον κόσμο επιδιώκουν την ανάπτυξη του τουρισμού, κυρίως επειδή είναι πολύ πιθανό να βελτιωθεί η οικονομική τους, και όχι μόνο ευημερία. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι μέσω των πολιτιστικών διαδρομών οι κάτοικοι της περιοχής έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν την ιστορία του τόπου τους και αποτελεί έναν από τους κυριότερους στόχους μας στο πλαίσιο της πρότασης μας για ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών στα Ιωάννινα. Θεωρούμε ότι μέσω της πολιτιστικής

διαδρομής που προτείνουμε για τα Ιωάννινα, οι κάτοικοι της πόλης, οι κάτοικοι ολόκληρης της Ηπείρου και οι επισκέπτες της περιοχής θα έχουν τη δυνατότητα να διανύσουν μια διαδρομή στο παρελθόν, το παρόν αλλά κα να προβληματιστούν για το μέλλον, μιας κοινότητας όπως η Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων. Θα έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν την ιστορία των ανθρώπων πίσω από τίτλους, επισκεπτόμενοι τις γειτονιές, τις πλατείες και τα μέρη που οι άνθρωποι αυτοί έζησαν και δραστηριοποιήθηκαν.

8.3.3.Μεθοδολογία Σχεδιασμού

Σύμφωνα με το προτεινόμενο μοντέλο για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα που αναπτύξαμε στο κεφάλαιο 4 της παρούσας διδακτορικής διατριβής, συστήνουμε τον σχεδιασμό της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων».

Επιπλέον, και η δομή της παρούσας πολιτιστικής διαδρομής, θα ακολουθεί το γραμμικό μοντέλο σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των πολιτιστικών διαδρομών από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού[209] (World Tourism Organization, 2015). Ουσιαστικά, τα γραμμικά μοντέλα βασίζονται σε ένα ή περισσότερα σημεία έναρξης και ένα σημείο τέλους. Οι πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες βασίζονται στο γραμμικό μοτίβο, όπως η πολιτιστική διαδρομή «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων», έχουν μια ακολουθία με εκκίνηση από διαφορετικά σημεία σε ένα μοναδικό τερματικό σημείο, στη συγκεκριμένη πρόταση το τερματικό σημείο αποτελεί η Συναγωγή Ιωαννίνων Kahal Kadosh Yashan Yanina ή «Μέσα Συναγώι».

I. Θέμα πολιτιστικής διαδρομής. Σαφής προσδιορισμός του θέματος

Στόχος της παρούσας πρωτοβουλίας είναι η δημιουργία της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των

6. [209] Με βάση το σχεδιασμό και τη δομή τους
7. Με βάση το θέμα τους
8. Με βάση την επικράτειά τους
9. Με βάση την ταυτότητα ή την τρέχουσα αναδιαμόρφωση τους
10. Με βάση την ανάγκες των επισκεπτών σε διανυκτερεύσεις

Ιωαννίνων». Ο επισκέπτης θα έχει την δυνατότητα να περιηγηθεί και να «γνωρίσει» την Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων μέσα από επισκέψεις στα χαρακτηριστικότερα σημεία της πόλης των Ιωαννίνων, όπου η εβραϊκή κοινότητα δημιουργήθηκε, αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε στο πέρασμα του χρόνου. Επιπλέον, η πρωτοβουλία αυτή στοχεύει στην ενίσχυση της μνήμης των κατοίκων της περιοχής των Ιωαννίνων, και τη γνωριμία με την Ρωμανιώτικη Κοινότητα, την ακμή της και την παραλίγο εξαφάνιση της κοινότητας κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου από το ολοκαύτωμα.

II. Γεωγραφική οριοθέτηση της πολιτιστικής διαδρομής

Η δημιουργία της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» τοποθετείται γεωγραφικά στην περιοχή της πόλης των Ιωαννίνων, στην Ήπειρο.

III. Καταγραφή των πόρων της περιοχής που σχετίζονται με το θέμα της διαδρομής

Η επιλογή των σημείων για την πολιτιστική διαδρομή στο Δήμο Ιωαννιτών, πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα του ICOMOS (1996), στο οποίο περιγράφονται οι κύριοί λόγοι, τα καθήκοντα και ο απαραίτητος σχεδιασμός για την καταγραφή μνημείων, ομάδων μνημείων και τοποθεσιών, καθώς και πληροφορίες σχετικά με το περιεχόμενο, τη διαχείριση, τη διάδοση και την ανταλλαγή καταγραφών.

Βασικός μας στόχος, είναι η καταγραφή και η προβολή σημαντικών σημείων από την ζωή της Ρωμανιώτικης Κοινότητας Ιωαννίνων, με στόχο την προώθηση της πληροφορίας σε επισκέπτες αλλά και στους κατοίκους της περιοχής. Με αυτόν τρόπο και μέσω του πληροφοριακού υλικού που θα τοποθετηθεί σε διάφορα σημεία αλλά και μέσω της εφαρμογής, που θα δημιουργηθεί μελλοντικά, ο επισκέπτης θα έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει αυτή την τόσο σημαντική κοινότητα. Τέλος, για την καταγραφή των σημείων ορίστηκαν ως κριτήρια επιλογής, η διαχρονικότητα των σημείων, η πολιτιστική κληρονομιά, οι παραδόσεις του τόπου, η πολυπολιτισμικότητα

καθώς και η ανάδειξη σημείων που δεν είναι τόσο διαδεδομένα στους επισκέπτες.

Η καταγραφή των σημείων πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τους παρακάτω θεματικούς άξονες: ιστορία, αρχιτεκτονική, τέχνη, θρησκεία, προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος, φυσικό περιβάλλον.

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

και η καταγραφή των σημείων διαμορφώνεται ως εξής:

Σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος	**Θεματικοί άξονες**
Συνοικία του κάστρου	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον
Συνοικία Μεγάλη Ρούγα	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον
Συνοικία Μικρή Ρούγα	Ιστορία /Αρχιτεκτονική

	/Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον
Συνοικία "Λειβαδιώτη"	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον
Συνοικία "Σαράβα"	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον
Συνοικία "Τζουκαλά"	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον
Συναγωγή Kahal Kadosh Hadash ή «Έξω Συναγώγι»	Ιστορία
Εβραϊκό νεκροταφείο	Θρησκεία /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος, Φυσικό περιβάλλον
Πλατεία Μαβίλη	Ιστορία /Φυσικό περιβάλλον
Μνημείο Ολοκαυτώματος	Ιστορία
Οικία Λεβή I & II	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος
Οικία Μορδεχάι Ραφαήλ	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος
Η οικία Μωϋσή	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος
Η οικία Κουκουνούρη	Ιστορία

	/Αρχιτεκτονική /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος
Το Εβραϊκό Αρρεναγωγείο Alliance Israelite	Ιστορία
Μουσείο Αργυροτεχνίας	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Τέχνη /Θρησκεία /Φυσικό περιβάλλον
Συναγωγή Ιωαννίνων Kahal Kadosh Yashan Yanina ή «Μέσα Συναγώι»	Ιστορία /Αρχιτεκτονική /Τέχνη /Θρησκεία /Προσωπικότητες-δημόσιος/ιδιωτικός βίος /Φυσικό περιβάλλον

IV. Επιλογή των στοιχείων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς που θα περιλαμβάνει η διαδρομή

Για την δημιουργία της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» , επιλέχθηκαν τα παρακάτω σημεία:

«Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων»

Αφετηρία & σημεία διαδρομής:

- **Συνοικία του κάστρου**
- **Συνοικία Μεγάλη Ρούγα**
- **Συνοικία Μικρή Ρούγα**
- **Συνοικία "Λειβαδιώτη"**
- **Συνοικία "Σαράβα"**
- **Συνοικία "Τζουκαλά"**

- **Συναγωγή Kahal Kadosh Hadash ή «Έξω Συναγώγι»**
- **Εβραϊκό Νεκροταφείο**
- **Πλατεία Μαβίλη**
- **Μνημείο Ολοκαυτώματος**
- **Οικία Λεβή Ι & ΙΙ**
- **Οικία Μορδεχάι Ραφαήλ**
- **Η οικία Μωϋσή**
- **Η οικία Κουκουνούρη**
- **Το Εβραϊκό Αρρεναγωγείο Alliance Israelite**
- **Μουσείο Αργυροτεχνίας**

Τερματικός σταθμός διαδρομής:

- **Συναγωγή Ιωαννίνων Kahal Kadosh Yashan Yanina ή «Μέσα Συναγώι»**

Τερματικό σταθμό της διαδρομής θα αποτελεί η Συναγωγή Ιωαννίνων Kahal Kadosh Yashan Yanina ή «Μέσα Συναγώι», η οποία διαθέτει μια σπάνια συλλογή κειμηλίων από την Ρωμανιώτικη Κοινότητα Ιωαννίνων. Το θέμα της Εβραϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς είναι αντιπροσωπευτικό των ευρωπαϊκών αξιών και συνδέει αρκετές ευρωπαϊκές πόλεις σε ολόκληρη την ήπειρο. Επιπλέον, αποτελεί αντικείμενο διακρατικής και διεπιστημονικής έρευνας. Μέσα από την ανάδειξη της εβραϊκής κληρονομιάς θα δοθεί η δυνατότητα στους ευρωπαίους πολίτες καθώς και στους κατοίκους της περιοχής, να γνωρίσουν τον τρόπο ζωής και δραστηριοποίησης μιας ενεργής κοινότητας Εβραίων, της Εβραϊκής Κοινότητας Ιωαννίνων. Επιπλέον, μέσα από την ανάδειξη του θέματος του Ολοκαυτώματος ενισχύεται η ευρωπαϊκή μνήμη. Με την δημιουργία της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» και την ένταξη της στο πλαίσιο της πιστοποιημένης από 2004 από το Συμβουλίου της Ευρώπης πολιτιστικής διαδρομής European Route of Jewish Heritage, στην οποία μέχρι και σήμερα δεν εντάσσεται η Ελλάδα, θα δοθεί η δυνατότητα να υλοποιηθούν δραστηριότητες προσανατολισμένες στην ανάπτυξη

συνεργασιών στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης, να υλοποιηθούν δράσεις με στόχο την ενίσχυση της μνήμης, την διάδοση της ιστορίας και της κοινής ευρωπαϊκής κληρονομιάς. Επιπλέον, θα δοθεί η δυνατότητα για πολιτιστικές και εκπαιδευτικές ανταλλαγές σε νέους από ολόκληρη την Ευρώπη καθώς και για εφαρμογή της σύγχρονης πολιτιστικής και καλλιτεχνικής πρακτικής. Παράλληλα, μέσω των κατάλληλων ενεργειών θα αναπτυχθεί ο πολιτιστικός τουρισμός και η βιώσιμη ανάπτυξη με στόχο την ευαισθητοποίηση μεγαλύτερου κοινού αναφορικά με το συγκεκριμένο θέμα.

V. Τεκμηρίωση, ερμηνεία και πληροφόρηση των σημείων που έχουν επιλεγεί

Σε αυτό το σημείο λαμβάνει χώρα η τεκμηρίωση των σημείων της διαδρομής.

Αφετηρία & σημεία διαδρομής:

- **Συνοικία του κάστρου**

  Αποτελεί την παλαιότερη περιοχή εγκατάστασης των Εβραίων στην πόλη των Ιωαννίνων. Κυρίως, κατοικούνταν από τους φτωχότερους Εβραίους. Τα εβραϊκά σπίτια διακρίνονται σε τρείς κατηγορίες, σύμφωνα με την οικονομική κατάσταση του ιδιοκτήτη. Λαϊκά σπίτια, μεσοαστικές κατοικίες και επώνυμα μέγαρα. Τα λαϊκά σπίτια είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα λιτότητας και λειτουργικότητας. Διακρίνονται από απλότητα εξυπηρετώντας τις ανάγκες της οικογένειας χειμώνα και καλοκαίρι. Στον επάνω όροφο συναντάμε την κρεββάτα που χρησιμοποιούταν τους καλοκαιρινούς μήνες και στον κάτω όροφο βρισκόταν ο χώρος που χρησιμοποιούταν από την οικογένεια τον χειμώνα, και επιπλέον λειτουργούσε ως χώρος καθημερινής εργασίας. Αρκετά λαϊκά σπίτια έχουν διασωθεί εντός της συνοικίας του κάστρου (Παπαϊωάννου, 2007).

  Τα σπίτια των Εβραϊκών συνοικιών δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές σε σχέση με τα σπίτια των Ελλήνων. Μάλιστα σε κάποιες συνοικίες όπως στη Λειβαδιώτη και τη Σαράβα

συνυπήρχαν Έλληνες και Εβραίοι. Οπότε τα σπίτια τους έχουν την ίδια αρχιτεκτονική και διακόσμηση καθώς ως επί των πλείστων τα σπίτια τους τα κατασκεύαζαν τεχνίτες από τα μαστοροχώρια της Ηπείρου. Τα υλικά που χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή των σπιτιών προερχόταν από την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου και αποτελούταν κυρίως από πέτρα, ξύλο, πηλό, ασβέστη αλλά έκαναν χρήση και προϊόντων που εισήγαγαν από το εξωτερικό όπως σίδερο, τζάμι και χρώματα. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο στα εβραϊκά σπίτια είναι η απουσία τζακιού. Λίγα σπίτια, κυρίως ευκατάστατων Εβραίων διέθεταν τζάκι, ενώ η σύνηθες πρακτική θέρμανσης στα υπόλοιπά σπίτια των Εβραίων ήταν με μαγκάλι (Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: εντός του κάστρου Ιωαννίνων.

- **Συνοικία Μεγάλη Ρούγα**

Στην συνοικία Μεγάλη Ρούγα βρισκόταν η Νέα Συναγωγή, Kahal Kadosh Hadash (Καχάλ Καντόσς Χαντάσς) ή αλλιώς Έξω Συναγώγι, που καταστράφηκε. Τα σπίτια της συνοικίας είχαν αναπτυχθεί γύρω από αυλές σχηματίζοντας ένα κεντρικό χώρο στον οποίο βρισκόταν η Συναγωγή. Μέχρι και το 1964 δίπλα από την Συναγωγή υπήρχε η Εβραϊκή Σχολή Alliance Israelite που είχε ιδρυθεί το 1904. Από τις αναφορές που υπάρχουν φαίνεται ότι η συγκεκριμένη συνοικία κατοικούνταν αποκλειστικά από Εβραίους και ίσως σε αυτό να οφείλεται και το όνομα της, Μεγάλη Ρούγα. Και σε αυτή τη συνοικία συναντάμε επώνυμα εβραϊκά μέγαρα (Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: Οδός Γιόσεφ Ελιγιά.

- **Συνοικία Μικρή Ρούγα**

Μικρή Ρούγα αποτελούσε συνοικία κυρίως Εβραίων χωρίς ωστόσο να λείπουν και οι χριστιανοί κάτοικοι. Το εμπόριο των Εβραίων ως κύρια βάση είχε το κέντρο της πόλης των Ιωαννίνων και συγκεκριμένα τις συνοικίες Μικρή και Μεγάλη Ρούγα. Στη

συγκεκριμένη συνοικία συναντάμε κατά κύριο λόγω μεσοαστικές εβραϊκές κατοικίες. Γενικά μεσοαστικές εβραϊκές κατοικίες συνοικίες συναντάμε στις συνοικίες εκτός του κάστρου και οι οικίες σώζονται έως σήμερα. Χτίστηκαν μετά το 1870, καθώς οι προγενέστερες καταστράφηκαν στην φωτιά του παζαριού το 1869.

Στα χαρακτηριστικά των μεσοαστικών εβραϊκών σπιτιών είναι η ορθογώνια κάτοψη και ο συμπαγής όγκος. Επιπλέον, τα σπίτια βρίσκονται σε επαφή με τον δρόμο και ενώνονται με τα γειτονικά σπίτια, έχοντας την αυλή τους στο πίσω μέρος. Διαθέτουν δύο ορόφους με το ισόγειο να αποτελεί χώρο της καθημερινότητας, καθώς χρησιμοποιείται ως κουζίνα, καθιστικό και αποθήκη ενώ στον όροφο υπάρχουν τα υπνοδωμάτια της οικογένειες, συνήθως γύρω από ένα δεύτερο καθιστικό. Τέλος, όσες οικίες βρίσκονται σε κεντρικούς δρόμους της αγοράς, χρησιμοποιούσαν τον κάτω όροφος ως κατάστημα ή εργαστήριο και τον επάνω όροφο ως κατοικία του ιδιοκτήτη. Οι περισσότερες οικίες από αυτές κατοικούνται έως και σήμερα είτε έχοντας διατηρήσει την αρχική τους μορφή είτε έχοντας δεχτεί μετατροπές (Παπαϊωάννου, 2007).

Στη συγκεκριμένη συνοικία συναντάμε και αρκετά επώνυμα εβραϊκά μέγαρα τα οποία ανήκαν συνήθως σε επιστήμονες ή έμπορους. Η αρχιτεκτονική των σπιτιών είναι ίδια με αυτή των μεσοαστικών κατοικιών ωστόσο, τα μέγαρα διαφοροποιούνται ως προς το μέγεθος καθώς και ως προς τη συμμετρία της όψης τους (Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: Κουντουριώτου.

- **Συνοικία "Λειβαδιώτη"**

Είναι μια από τις παλαιότερες παραλίμνιες συνοικίες βορειοδυτικά του κάστρου. Στην συγκεκριμένη συνοικία κατοικούσαν Εβραίοι και Έλληνες. Όταν οι Εβραίοι από την συνοικία του κάστρου βελτίωναν την οικονομική τους κατάσταση,

αγοράζανε οικόπεδα κοντά στους χριστιανούς. Το όνομα της συνοικίας άνηκε σε Έλληνα που άκμασε πριν την κατάκτηση και ο οποίος αναφέρεται σε χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου του Β΄ το 1319. Μάλιστα σε ένα έγγραφο του 1402 υπάρχει αναφορά για την πραγματοποίηση της κατάδυσης του Σταυρού κατά την ημέρα των «Θεοφανίων» στου Λειβαδιώτη (Παπαϊωάννου, 2007).

Και σε αυτή την συνοικία συναντάμε μεσοαστικές εβραϊκές κατοικίες. Γενικά μεσοαστικές εβραϊκές κατοικίες συναντάμε στις συνοικίες εκτός του κάστρου. Οι περισσότερες οικίες από αυτές κατοικούνται έως και σήμερα είτε έχοντας διατηρήσει την αρχική τους μορφή είτε έχοντας δεχτεί μετατροπές. Οι ιδιοκτήτες των κατοικιών αυτών ανήκουν στη μεσαία κοινωνική τάξη των Εβραίων που συνήθως είναι έμποροι και βιοτέχνες (Παπαϊωάννου, 2007).

Και σε αυτή τη συνοικία συναντάμε επώνυμα εβραϊκά μέγαρα. Θέση: Γεωργίου Σούτσου & Λεωφόρος Καραμανλή, Ιωάννινα.

- **Συνοικία "Σαράβα"**

Μια από τις πιο παλιές συνοικίες, όπως η Λειβαδιώτη και η Τζουκαλά. Η θέση της συνοικίας είναι νότια του κάστρου και αποτελούσε μια από τις πιο φτωχές γειτονιές, καθώς εκεί βρισκόταν τα σφαγεία και τα βυρσοδεψία. Στην συνοικία αυτή, το 1611 εγκαταστάθηκαν μετά την έξωση των Χριστιανών από το κάστρο και οι φτωχότεροι καστρινοί (Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: Ιεράρχου Γερβασίου, Μετσόβου, Ζαλοκώστα, Γαριβάλδη, Ιωαννίδη, Σφαγεία.

- **Συνοικία "Τζουκαλά"**

Η συνοικία "Τζουκαλά" κατοικήθηκε από τον 15ο αιώνα. Βρίσκεται απέναντι από το κάστρο και σε αυτή την περιοχή δραστηριοποιήθηκαν οι έμποροι κρέατος καθώς εκεί βρισκόταν τα χασάπικα των Εβραίων. Θέση: Εθνικής Αντιστάσεως.

- **Συναγωγή Kahal Kadosh Hadash ή «Έξω Συναγώγι»**

Ιδρύθηκε κατά την διάρκεια του μεσαίωνα, πιθανόν το 1540 στην εβραϊκή συνοικία Μεγάλη Ρούγα. Δίπλα από την Συναγωγή υπήρχε και μια μικρότερη συναγωγή το Μινιάν. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής υπέστησαν πολλές φθορές και έπαψαν να υπάρχουν κατά την δεκαετία του 1960. Στο χώρο που υπήρχε η Συναγωγή σήμερα βρίσκονται δύο πολυκατοικίες οι οποίες ανήκουν στην Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων (Παπαϊωάννου, 2007).

- **Εβραϊκό νεκροταφείο**

Το εβραϊκό νεκροταφείο βρίσκεται στην περιοχή Εβραϊκά Μνήματα σε μια μεγάλη έκταση. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι σύμφωνα με τα εβραϊκά ταφικά έθιμα δεν επιτρέπεται η εκταφή των νεκρών. Το νεκροταφείο βρίσκεται σε αυτή την θέση περίπου από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα (Παπαϊωάννου, 2007).

- **Πλατεία Μαβίλη**

Από τις πρώτες πρωινές ώρες του Σαββάτου της 25^{ης} Μαρτίου του 1944, οι Εβραίοι κάτοικοι της πόλης των Ιωαννίνων άρχισαν να ξυπνούν από τα χτυπήματα στις πόρτες των σπιτιών τους. Οι Γερμανοί στρατιώτες της Μεραρχίας Εντελβάις, της 621 Ομάδας της Μυστικής Στρατονομίας (GFP) της Στρατοχωροφυλακής (Feldgendarmerie) με τη συνοδεία διερμηνέων και Ελλήνων χωροφυλάκων ανάγκασαν όλους τους ενοίκους των Εβραϊκών συνοικιών Κάστρου, Λειβαδιώτη, Τζουκαλά, Σαράβα, Μικρή και Μεγάλη Ρούγα να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους άμεσα. Οι μόνες αποσκευές που είχαν δικαίωμα να πάρουν μαζί τους ήταν ατομικά είδη μέχρι 50 οκάδες. Η εκκένωση των συνοικιών είχε ολοκληρωθεί έως τις 7.45 π.μ. σύμφωνα με την αναφορά την γερμανική αναφορά της 27^{ης} Μαρτίου. Οι κάτοικοι που ζούσαν στις συνοικίες έξω από τα τείχη του Κάστρου, δηλαδή στις συνοικίες Λειβαδιώτη, Τζουκαλά,

Σαράβα, Μικρή και Μεγάλη Ρούγα συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Μαβίλη, στον Μώλο. Οι κάτοικοι της συνοικίας του Κάστρου μεταφέρθηκαν στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων "Οι Άγιοι Ανάργυροι" εντός του κάστρου (Χανδρινός, 2012).

Από την πλατεία Μαβίλη, οι περίπου 2.000 Ρωμανιώτες Εβραίοι επιβιβάστηκαν σε ογδόντα φορτηγά με προορισμό αρχικά τα Τρίκαλα και στη συνέχεια τη Λάρισα. Στην Λάρισα παρέμειναν περίπου για μια εβδομάδα. Στη συνέχεια επιβιβάστηκαν στα τρένα και μαζί με άλλους εβραίους από την Αθήνα, τον Βόλο, την Λάρισα και την Χαλκίδα έφθασαν στο Μπίρκεναου στις 11 Απριλίου 1944. Συνολικά 2.500 Ρωμανιώτες Εβραίοι. Ένα χρόνο μετά την μεταφορά των Εβραίων από την πόλη των Ιωαννίνων μόνο 116 ήταν ζωντανοί. Οι υπόλοιποι 1.850 γιαννιώτες έχασαν την ζωή τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (Χανδρινός, 2012).

- **Μνημείο Ολοκαυτώματος**

Το καλοκαίρι του 1945 και συγκεκριμένα τον μήνα Ιούλιο, επέστρεψαν στα Ιωάννινα 164 Ρωμανιώτες Εβραίοι. Μόνο 164 από τους 2.000 Γιαννιώτες που ένα χρόνο πριν, τον Μάρτιο του 1944 στάλθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Με την επιστροφή στην πόλη τους, οι 164 Γιαννιώτες βρήκαν τα σπίτια και τους περιουσίες τους λεηλατημένες. Ωστόσο, ο δήμαρχος της πόλης κύριος Βλαχλείδης μαζί με τον Μητροπολίτη Σπυρίδωνα κατάφεραν να διαφυλάξουν τα ιερά συναγωγικά σκεύη, τα οποία και παρέδωσαν στους επιζήσαντες μόλις επέστρεψαν στην πόλη τους σε μια πράξη υποστήριξης (Χανδρινός, 2012).

Στη συνοικία Λειβαδιώτη, μια από τις εβραϊκές συνοικίες των Ιωαννίνων, τοποθετήθηκε το γλυπτό στη μνήμη των ανθρώπων που χάθηκαν. Συγκεκριμένα το 1994 ο γλύπτης Γιώργος Χουλιαράς δημιούργησε ένα γλυπτό στη μνήμη των Γιαννιωτών που έχασαν την ζωή τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Σε ένα κομμάτι του γλυπτού έχουν τα χαραχθεί τα παρακάτω «Στη μνήμη των 1850

Εβραίων συμπολιτών μας που συνελήφθησαν στις 25 Μαρτίου 1944 και εξοντώθηκαν στα ναζιστικά στρ/δα συγκεντρώσεως, ο Δήμος Ιωαννιτών».

- **Οικία Λεβή Ι & ΙΙ**

Η οικία Λεβή, χτίστηκε το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και άνηκε στον στρατιωτικό χειρούργο, Δαβιτσών Λεβή. Το κτήριο σήμερα γνωστό ως Λύκειο, καθώς για πολλά χρόνια στέγασε ιδιωτικό εκπαιδευτήριο. Στην ίδια συνοικία υπάρχει και δεύτερη οικία Λεβή, η οποία χτίστηκε από τον Δαβιτσών Λεβή για να στεγάσει το ένα από τα δύο παιδιά του και συγκεκριμένα τον Νισήμ, ο οποίος ήταν ερασιτέχνης φωτογράφος (Μωυσής, 2016; Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: Κουντουριώτου.

- **Οικία Μορδεχάι Ραφαήλ**

Το μέγαρο άνηκε στην οικογένεια του Μορδεχάι Ραφαήλ και το οποίο πουλήθηκε από έναν εκ των υιών της οικογένειας το 1950. Το κτήριο είχε ανακηρύχθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού. Δυστυχώς όμως κάηκε πριν από λίγα χρόνια (Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: Κουντουριώτου.

- **Η οικία Μωϋσή**

Η οικία χτίστηκε το 1866 αλλά καταστράφηκε από πυρκαγιά όταν οι ιδιοκτήτες του βρισκόταν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Με την επιστροφή τους στην πόλη το πούλησαν και έμεινε γνωστό στην Εβραϊκή Κοινότητα ως «το καμένο». (Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: Κουντουριώτου.

- **Η οικία Κουκουνούρη**

Το μέγαρο αυτό διακρίνεται για τα νεοκλασικά αρχιτεκτονικά του στοιχεία. Αγοράστηκε από την οικογένεια Κουκουνούρη το 1919 και διέθετε ένα υπέροχο κήπο με τρία πηγάδια, στο πίσω μέρος.

Σήμερα στεγάζει το μουσείο κέρινων ομοιωμάτων «Αθανάσιος Βρέλλης» (Παπαϊωάννου, 2007). Θέση: Οδός Καραμανλή.

- **Το Εβραϊκό Αρρεναγωγείο Alliance Israelite**

Σύμφωνα με τα γαλλικά πρότυπα και έπειτα από πρωτοβουλία της εταιρείας του Παρισιού Alliance Israelite Universelle, ιδρύθηκε το 1904 η Εβραϊκή Σχολή Alliance Israelite. Το κτήριο της Σχολής βρισκόταν δίπλα στη συναγωγή Kahal Kadosh Hadash ή «Έξω Συναγώγι», στην εβραϊκή συνοικία Μεγάλη Ρούγα.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα επικεντρωνόταν στην εβραϊκή και γαλλική κουλτούρα καθώς επίσης στις τέχνες και τις επιστήμες. Στη σχολή Alliance Israelite φοίτησαν αλλά και δίδαξαν σπουδαίες προσωπικότητες, όπως ο Γιοσέφ Ελιγιά ένας από τους μεγαλύτερους σύγχρονους ποιητές. Το κτήριο κατεδαφίστηκε το 1964 (Παπαϊωάννου, 2007).

- **Μουσείο Αργυροτεχνίας**

Το Μουσείο Αργυροτεχνίας Ιωαννίνων είναι ένα θεματικό μουσείο το οποίο πραγματεύεται την τέχνη της αργυροχοΐας. Μέσα από την συλλογή του ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει την τέχνη της αργυροτεχνίας και να θαυμάσει εξαιρετικά εκθέματα. Στο μουσείο εκτίθενται αντικείμενα και από τις τρείς κοινότητες που συνυπήρχαν στην πόλη των Ιωαννίνων τον 18ο και 19ο αιώνα, της χριστιανικής, της μουσουλμανικής και της εβραϊκής κοινότητας[210].

Τερματικός σταθμός διαδρομής:

- **Συναγωγή Ιωαννίνων Kahal Kadosh Yashan Yanina ή «Μέσα Συναγώι»**

[210] Διαθέσιμο στο: https://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Argyrotexnias/to-mouseio.aspx#

Το όνομα της παλιάς Συναγωγής Kahal Kadosh Yashan Yanina σημαίνει "Ιερή Παλαιά Κοινότητα/Συναγωγή Ιωαννίνων". Από τις εντειχισμένες επιγραφές που βρίσκονται πλάι στις δύο πόρτες, πληροφορούμαστε ότι η Συναγωγή οικοδομήθηκε το έτος 5586, δηλαδή το 1826. Το κτήριο της παλαιάς Συναγωγής είχε καταστραφεί λίγα χρόνια πριν, επί της δυναστείας του Αλή Πασά, και βρισκόταν και εκείνη στην εβραϊκή συνοικία του κάστρου. Υπολογίζεται ότι η Συναγωγή χτίστηκε τον 9ο αιώνα. Η Συναγωγή Kahal Kadosh Yashan Yanina αποτελεί το αρχαιότερο και μεγαλύτερο εβραϊκό μνημείο της Ελλάδας. Η διάσωση της Συναγωγής οφείλεται στην πρωτοβουλία του δημάρχου Δημητρίου Βλαχλείδη χάρην τον οποίο, η Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη μετέφερε τα βιβλία της στο κτήριο της Συναγωγής όταν αυτό επιτάχθηκε από τους Γερμανούς. Δίπλα από το κτήριο της Συναγωγής, υπήρχε και μια μικρότερη συναγωγή, το Μινιάν το οποίο καταστράφηκε κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Επιπλέον, κατάφεραν να διασωθούν όλοι οι κύλινδροι του Τορά και τα ιερά σκεύη των τεσσάρων συναγωγών καθώς φυλάχθηκαν σε ένα μικρό υπόγειο εντός της Συναγωγής. Μετά την απελευθέρωση βρέθηκαν όλα από τους εργαζομένους της βιβλιοθήκης και παραδόθηκαν μαζί με το κτήριο στους πρώτους Εβραίους που επέστρεψαν από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων, ανακήρυξε τον Δημήτριο Βλαχλείδη ευεργέτη της (Παπαϊωάννου, 2007).

VI. Χαρτογράφηση της διαδρομής

Για τις ανάγκες χαρτογράφησης μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφορα εργαλεία, ωστόσο, στην συγκεκριμένη περίπτωση έγινε χρήση του εργαλείου mapbox. Το συγκεκριμένο εργαλείο είναι αρκετά διαδεδομένο για χαρτογράφηση και πλοήγηση. Το mapbox χρησιμοποιείται ως πλοηγός μέσω της εφαρμογής της πολιτιστικής διαδρομής Via Francigena. Το κοινό θα παροτρύνεται να ξεκινήσει την περιήγησή του από διαφορετικά σημεία της πόλης των Ιωαννίνων τα οποία θα μπορεί να επιλέξει, σύμφωνα με τα

ενδιαφέροντα του, τον διαθέσιμο χρόνο του και άλλους παράγοντες, με τερματικό σταθμό της διαδρομής του τη Συναγωγή Ιωαννίνων Kahal Kadosh Yashan Yanina ή «Μέσα Συναγώι», η οποία βρίσκεται εντός του κάστρου της πόλης.

«Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων»

Αποτύπωση όλων των σημείων της διαδρομής στον χάρτη

«Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων»

Αποτύπωση όλων του κέντρου της πόλης

VII. Ταυτότητα διαδρομής

Η πόλη των Ιωαννίνων διαθέτει πλούσια πολιτιστική κληρονομιά αφομοιώνοντας πολυπολιτισμικά στοιχεία καθώς στην πόλη συνυπήρξαν ταυτόχρονα, χριστιανοί, εβραίοι και μουσουλμάνοι διαχρονικά. Η Εβραϊκή Κοινότητα της πόλης των Ιωαννίνων αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές της Ελλάδος.

Ο χάρτης που έχει δημιουργηθεί στο προηγούμενο στάδιο, μπορεί να είναι διαθέσιμος σε ψηφιακή, έντυπη μορφή καθώς επίσης και τοποθετημένος σε καίρια σημεία της διαδρομής. Επιπλέον, η δημιουργία λογοτύπου της διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» είναι απαραίτητη, καθώς με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η αναγνωσιμότητα και η συνοχή του δικτύου. Τέλος, η δημιουργία ιστοσελίδας με όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που αφορούν στην πολιτιστική διαδρομή του Δήμου Ιωαννιτών πραγματοποιείται σε αυτό το στάδιο.

VIII. Δημιουργία ενός δικτύου με φορείς

Όπως έχει αναφερθεί ήδη, οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τη δυνατότητα να ενισχύσουν την ευρύτερη περιοχή σε πολλούς τομείς. Για να μπορέσουν να δημιουργηθούν συνέργειες μεταξύ των πολιτιστικών διαδρομών και του κοινωνικοοικονομικού ιστού που τις περιβάλλει, θα πρέπει αρχικά να γνωρίζουμε τη δυναμική που διαθέτει το διαθέσιμο προϊόν πολιτιστικού τουρισμού που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η πολιτιστική διαδρομή. Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να προχωρήσουμε στην ανάπτυξη συγκεκριμένων δράσεων που αφορούν τον υφιστάμενο κοινωνικοοικονομικό ιστό, με στόχο την ενίσχυση του. Στην περίπτωση της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» θα πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες ενέργειες για τη σύνδεση των πολιτιστικών πόρων που αποτελούν τη διαδρομή με υποδομές επισκεπτών, όπως ξενοδοχεία, ενοικιάσεις αυτοκινήτων, εστιατόρια, ταξιδιωτικά γραφεία, υπηρεσίες αναψυχής και άλλες δραστηριότητες στη

γύρω περιοχή. Επιπλέον, οι πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να κινητοποιήσουν και άλλες δραστηριότητες όπως για παράδειγμα η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, η σύνδεση της πολιτιστικής διαδρομής με τα σχολεία και με Πανεπιστήμια. Ο κύριος στόχος αυτών των στρατηγικών συνδεσιμότητας είναι η δημιουργία προσφοράς προϊόντων προς τους επισκέπτες που είναι τόσο ευέλικτη όσο και συνεκτική, ώστε η σύνδεση μεταξύ των πολιτιστικών διαδρομών και των τοπικών επιχειρήσεων (other assets) που υπάρχουν στην περιοχή να δημιουργεί οικονομικές συνέργειες που ενισχύουν η μία την άλλη και βελτιώνουν το σύνολο (European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ); World Tourism Organization, 2015) .

IX. Φορέας Διαχείρισης πολιτιστικής διαδρομής

Η συνεργασία μεταξύ δημοσίου & ιδιωτικού τομέα, ερευνητικών κέντρων και κοινωνίας των πολιτών είναι απαραίτητη για τέτοιου είδους πρωτοβουλίες. Ένας αποτελεσματικός φορέας διαχείρισης θα πρέπει να περιλαμβάνει την εμπλοκή 4 επιπέδων:

1. Κοινωνία και Συλλογικότητες. Τα Ιωάννινα διαθέτουν ενεργούς συλλόγους σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον διαθέτουν και ενεργή Εβραϊκή κοινότητα, η συνεργασία με την οποία θα μπορούσε να φέρει καλύτερα αποτελέσματα μέσω των γνώσεων που κατέχουν αυτοί οι ανθρώπου αλλά και την δικτύωση τους με Εβραίους από την Ελλάδα και τον υπόλοιπο κόσμο.
2. Ερευνητικά κέντρα και Πανεπιστήμια. Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων σε συνεργασία με το Ιόνιο Πανεπιστήμιο θα μπορούσαν να συμβάλουν ουσιαστικά.
3. Τοπική αυτοδιοίκηση (Δήμος & Περιφέρεια). Δήμος Ιωαννιτών και Περιφέρειας Ηπείρου θα έχουν σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση αλλά και στη προώθηση της διαδρομής. Η Περιφέρεια Ηπείρου μέσω της Διεύθυνσης Τουρισμού, έχει μια δυναμική παρουσία σε θέματα προβολής της περιοχής στην Ελλάδα αλλά και το εξωτερικό. Επιπλέον,

ο Δήμος Ιωαννιτών έχει τη δυνατότητα για υποστήριξη της διαδρομής μέσω της δικτύωσης.

4. Κρατική εμπλοκή, με την συμμετοχή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.

X. Συνεχόμενη έρευνα και ανάπτυξη

Όλες οι πολιτιστικές διαδρομές πρέπει να βασίζονται σε τεκμηριωμένα ιστορικά δεδομένα. Αυτό μετατρέπει τις στρατηγικές έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας που σχετίζονται με τη μελλοντική διαδρομή σε βασικό στοιχείο από τη στιγμή που αρχίζει να σχεδιάζεται, όχι μόνο γιατί παρέχουν την απαραίτητη ιστορική τεκμηρίωση, αλλά για το ότι παράγουν και αναπαράγουν συνεχώς αφηγήσεις και συζητήσεις που σχετίζονται με τη διαδρομή. Συνεπώς, η γνώση αναφορικά με τον πολιτιστικό πόρο, ο κύκλος της ζωής του, οι διάφορες αναβαθμίσεις του, καθώς και οι ενέργειες που μπορούν να γίνουν σε σχέση με αυτό, είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη ορθών πρακτικών για τη διαχείρισή και την ενίσχυση του τρόπο (World Tourism Organization, 2015). Στην περίπτωση της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων», είναι απαραίτητη η συνεργασία του δημόσιου τομέα, με Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα.

XI. Συντονισμός κοινών δράσεων

Με τον όρο διατομεακό σχεδιασμό (cross-sectional design) σε πολιτιστικές διαδρομές αναφερόμαστε στην υλοποίηση μιας σειράς δράσεων που μπορούν να συνδέσουν το βασικό θέμα της πολιτιστικής διαδρομής με άλλες παράλληλες και συμπληρωματικές θεματικές ενότητες. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) η συγκεκριμένη αρχή του διατομεακού σχεδιασμού είναι καίριας σημασίας. Στην περίπτωση της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» θα πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες ενέργειες για τη σύνδεση της διαδρομής με πολιτιστικές εκδηλώσεις καθώς και με σχολεία και

Πανεπιστήμια με στόχο την ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας (World Tourism Organization, 2015).

Με άλλα λόγια, ανεξάρτητα από το εάν μια πολιτιστική διαδρομή επικεντρώνεται πρωτίστως σε ένα συγκεκριμένο θέμα από την πολιτιστική κληρονομιά, θα πρέπει να είναι σε θέση να εφαρμόζει στρατηγικές ενσωμάτωσης με τους υπόλοιπους πολιτιστικούς πόρους της ευρύτερης περιοχής (World Tourism Organization, 2015). Στο πλαίσιο αυτής της φιλοσοφίας αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές, η πολιτιστική διαδρομή στις Βαλεαρίδες Νήσους ενίσχυσε τις συνέργειες μεταξύ της διαδρομής και άλλων μορφών πολιτιστικών αγαθών ή εκδηλώσεων στην ευρύτερη περιοχή συντονίζοντας δράσεις με άλλους φορείς ή σημεία πολιτιστικού και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Κατά συνέπεια, μέσω του διατομεακού σχεδιασμού προωθείται ο πολιτιστικός πλούτος και η κληρονομιά της περιοχής μέσω της πολιτιστικής διαδρομής και η πολιτιστική διαδρομή προωθείται μέσα από τα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Στόχος είναι να αυξηθεί ο αριθμός των σημείων πρόσβασης στη διαδρομή, με στόχο τη δημιουργία ενός δικτύου με πολλά διασυνδεδεμένα θέματα και περισσότερα πολιτιστικά και όχι μόνο στοιχεία (World Tourism Organization, 2015).

XII. Marketing plan

Από τον Φορέα Διαχείρισης είναι σημαντικό να εκπονηθεί το marketing plan της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων». Το marketing plan είναι σημαντικό για την γνωστοποίηση του δικτύου καθώς και για την σύνδεση του με την τοπική κοινωνία και τις τοπικές επιχειρήσεις.

XIII. Γνωστοποίηση & Προώθηση της πολιτιστικής διαδρομής

Μέσω των πολιτιστικών διαδρομών το τοπίο αντιμετωπίζεται ως δυναμικό, ιστορικό και μεταβλητό στοιχείο, ως ένα παράγοντας που αλλάζει διαρκώς. Από την άποψη αυτή, μπορεί να θεωρηθεί ότι οι πολιτιστικές διαδρομές έχουν τεράστιες δυνατότητες να λειτουργήσουν ως πύλη εισόδου

σε μια περιοχή. Στην περίπτωση της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων», πιστεύουμε ότι η πολιτιστική διαδρομή θα αποτελέσει πόλο έλξης για κατοίκους της περιοχής καθώς και για επισκέπτες. Επιπλέον, προς την κατεύθυνση αυτή βοηθούν και οι σύγχρονοι αυτοκινητόδρομοι που διαπερνούν την Ήπειρο, η Εγνατία και η Ιόνια Οδός. Ταυτόχρονα, κάθε σημείο ενδιαφέροντος που έχει συμπεριληφθεί σε μια πολιτιστική διαδρομή λειτουργεί ως μια πύλη προς την ποικιλομορφία του τοπίου της περιοχής, ύπαιθρο, πάρκα, τοποθεσίες με κάστρα, τουριστικά σημεία και ιστορικά τοπία (World Tourism Organization, 2015).

XIV. Ενέργειες σήμανσης της πολιτιστικής διαδρομής

Η εκπόνηση μελέτης για την συνολική σήμανση της διαδρομής είναι σημαντική. Επιπλέον, καθώς τα σημεία ενδιαφέροντος βρίσκονται εντός της πόλης των Ιωαννίνων είναι σημαντικό να τοποθετηθούν διακριτικές πινακίδες QR, μέσα από τις οποίες ο επισκέπτης θα λαμβάνει το πληροφοριακό υλικό για το κάθε σημείο.

8.3.4.Ένταξη σε ένα Ευρωπαϊκό Δίκτυο πολιτιστικών Διαδρομών, μια εναλλακτική πρόταση

Οι πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης περιγράφονται ως εργαλεία τα οποία ως στόχο έχουν (European Institute of Cultural Routes, 2017):

I. να προωθήσουν την ενότητα βασισμένη στις αξίες του Συμβουλίου της Ευρώπης μέσω της γνώσης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και την διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών από την κοινωνία των πολιτών
II. να αναπτύξουν καινοτόμες προσεγγίσεις και διεθνείς συνεργασίες στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς με σκοπό την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και την αειφόρο τοπική ανάπτυξη
III. να ενθαρρύνουν τον διαπολιτισμικό διάλογο μεταξύ των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης και όχι μόνο

IV. να ενισχύσουν την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, την συνεργασία καθώς και τις σχέσεις σε διεθνές, ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό επίπεδο
V. να αναπτύξουν καινοτόμες προσεγγίσεις στους τομείς της έρευνας και της ανάπτυξης (European Institute of Cultural Routes, 2017).

Οι πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης σύμφωνα με τον Müller (2016) (Ambassador, Chair, EPA Statutory Committee of member States, Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes, Council of Europe, 2018), είναι ένα σημαντικό μέσο πολιτιστικής διπλωματίας, καθώς ένας από τους στόχος τους είναι η προώθηση του διαλόγου και της κατανόησης. Για την Marianne Berger Marjanovic (Chair, Governing Board, Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes, Council of Europe, 2018) οι πολιτιστικές διαδρομές υποστηρίζουν αυθεντικά και βιώσιμα πολιτιστικά δίκτυα που μοιράζονται από κοινού αξίες σε πνεύμα διαλόγου και σεβασμού της ευρωπαϊκής ταυτότητας και πολυμορφίας (European Institute of Cultural Routes, 2018). Επιπλέον, ο Stefano Dominioni (Executive Secretary, Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes Council of Europe & Director, European Institute of Cultural Routes) αναφέρει ότι οι πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης καλύπτουν ποικίλα θέματα της ευρωπαϊκής μνήμης, ιστορίας και της πολιτιστικής της κληρονομιάς, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην ποικιλομορφία της σημερινής Ευρώπης (European Institute of Cultural Routes, 2019). Ακόμη και ο Taleb Rifai, Secretary-General, World Tourism Organization (UNWTO), υποστηρίζει ότι η πολιτιστική διαδρομή Silk Road αποτελεί ένα σημαντικό μέσο για την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου, την ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης, τη αλληλεγγύη και την ειρήνη, καθώς δουλεύοντας τα κράτη από κοινού και ενώνοντας τις δυνάμεις τους μπορούν να δημιουργήσουν ένα ελπιδοφόρο μέλλον για όλους (World Tourism Organization, 2016).

Οι πολιτιστικές διαδρομές φαίνεται να είναι ιδιαίτερα επωφελείς σε περιοχές οι οποίες δεν είναι τόσο ανεπτυγμένες τουριστικά, ωστόσο διαθέτουν πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και αυτή ακριβώς είναι η περίπτωση της πόλης των Ιωαννίνων (Meyer, 2004). Η εβραϊκή κληρονομιά αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας των Ιωαννίνων και παράλληλα ένα μεγάλο κεφάλαιο της ευρωπαϊκής ιστορίας.

Η πολιτιστική διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης European Route of Jewish Heritage πιστοποιήθηκε το 2004 με στόχο την ανάδειξη της εβραϊκής

κληρονομιάς, η αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής ιστορίας. Η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Διαδρομής, αποτελεί πρωτοβουλία του μη κερδοσκοπικού οργανισμού European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ) που δημιουργήθηκε το 2004 από ένα δίκτυο ευρωπαϊκών θεσμών, δημοσίων φορέων, ιδιωτικών ιδρυμάτων, ομοσπονδιακών εβραϊκών κοινοτήτων και μη κερδοσκοπικών οργανισμών. Στόχος της AEPJ είναι η ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου και η προώθηση της γνώσης, με απώτερο σκοπό την κατανόηση της ευρωπαϊκής ιστορίας και την ευαισθητοποίηση των πολιτών σχετικά με την πολιτιστική πολυμορφία (European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ)).

Στην πολιτιστική διαδρομή European Route of Jewish Heritage περιλαμβάνονται αρχαιολογικοί χώροι, συναγωγές, νεκροταφεία, αρχεία, βιβλιοθήκες, μουσεία, εβραϊκές συνοικίες και μνημεία. Η κάθε διαδρομή μπορεί να ποικίλει σε κλίμακα καθώς η έκταση της μπορεί να είναι από μια γειτονιά, σε μια πόλη, περιφέρεια, χώρα ή μεταξύ πολλών χωρών. Μέσω αυτών των πολιτιστικών διαδρομών ενθαρρύνεται η κατανόηση και η αναγνώριση του ουσιαστικού ρόλου που διαδραματίζει ο εβραϊκός λαός στην ευρωπαϊκή ιστορία (European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ)).

Επιθυμία της AEPJ είναι η επέκταση των Διαδρομών Εβραϊκής Κληρονομιάς στην ευρωπαϊκή ήπειρο με απώτερο σκοπό την διατήρηση και την προώθηση της εβραϊκής κληρονομιάς. Οι προϋποθέσεις-κριτήρια για να ενταχθεί μια πολιτιστική διαδρομή στην European Route of Jewish Heritage είναι τα παρακάτω (European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ)):

I. Η πολιτιστική διαδρομή προς ένταξη θα πρέπει να διαθέτει ένα φορέα διαχείρισης που μπορεί να είναι μια εταιρεία, ένας οργανισμός ή ένα φυσικό πρόσωπο, όπως προτείνεται και στο προτεινόμενο μοντέλο για τον σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα μέσω της παρούσας διατριβής. Η ύπαρξη φορέα διαχείρισης (εταιρείας, οργανισμού ή φυσικού προσώπου), είναι απαραίτητη καθώς είναι αυτός που θα έχει υπό την ευθύνη του την συντήρηση της διαδρομής καθώς και την πληροφόρηση κατοίκων και επισκεπτών.

II. Η πολιτιστική διαδρομή θα πρέπει να εκφραστεί ως ένα γενικότερο θέμα, που σχετίζεται με την εβραϊκή κληρονομιά και την ταυτότητα της. Σύμφωνα με το θέμα της διαδρομής επιλέγονται τα σημεία ενδιαφέροντος που θα περιλαμβάνονται στη διαδρομή.

III. Η πολιτιστική διαδρομή είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει σημεία ενδιαφέροντος τα οποία είναι αντιπροσωπευτικά της εβραϊκής κληρονομιάς. Επιπλέον, απαραίτητο είναι τα σημεία αυτά να είναι προσβάσιμα στους επισκέπτες και ελκυστικά από τουριστική άποψη. Διασφαλίζοντας τα παραπάνω, η AEPJ θέλει να εξασφαλίσει, ότι οι διαδρομές που θα ενταχθούν στην πολιτιστική διαδρομή European Route of Jewish Heritage θα μπορέσει να προσφέρει στους επισκέπτες την καλύτερη δυνατή εμπειρία η οποία θα ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους.

IV. Η πολιτιστική διαδρομή είναι αυτοχρηματοδοτούμενη και οικονομικά βιώσιμη. Οποιαδήποτε χρηματοδότηση απαιτείται για την συντήρηση της διαδρομής θα πρέπει να εξασφαλίζεται από δημόσιες ή ιδιωτικές πηγές καλύπτοντας τουλάχιστον την αρχική της λειτουργία.

V. Η πολιτιστική διαδρομή αναγνωρίζεται και προωθείται από τον τουριστικό φορέα της περιοχής (area’s tourist body). Αυτό είναι σημαντικό καθώς δίνει κύρος στη διαδρομή και επιπλέον βοηθάει την πολιτιστική διαδρομή να προσελκύσει περισσότερους επισκέπτες.

VI. Η προώθηση της πολιτιστικής διαδρομής είναι απαραίτητη χρησιμοποιώντας κάποια από τα εργαλεία του μάρκετινγκ για την επίτευξη αυτού του σκοπού, για παράδειγμα τη δημιουργία μιας ιστοσελίδας. Η προώθηση της πολιτιστικής διαδρομής είναι επιτακτική για την επιτυχία της. Η ιστοσελίδα είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει τις πληροφορίες σε δυο γλώσσες, την γλώσσα της χώρας που βρίσκεται η διαδρομή καθώς και την αγγλική γλώσσα. Όσον αφορά τις πληροφορίες που θα περιλαμβάνει η ιστοσελίδα, αυτές είναι:

- Γενικές πληροφορίες σχετικά με την εβραϊκή παρουσία στην περιοχή, πληροφορίες που αφορούν στο παρελθόν και το παρόν.
- Επιπλέον, στην ιστοσελίδα θα πρέπει να διατίθεται ένας χάρτης της πολιτιστικής διαδρομής, που θα περιλαμβάνει τα σημεία ενδιαφέροντος που έχουν ενταχθεί στην πολιτιστική διαδρομή και θα συνοδεύονται από φωτογραφίες και μια σύντομη περιγραφή.
- Μέσω της ιστοσελίδας ο ενδιαφερόμενος μεμονωμένος επισκέπτης ή το ενδιαφερόμενο ταξιδιωτικό γραφείο θα μπορεί να αντλήσει πληροφορίες για οργανωμένες περιηγήσεις στην πολιτιστική διαδρομή. Για τον λόγο αυτό, στην ιστοσελίδα θα υπάρχει και λίστα με στοιχεία επικοινωνίας των διαπιστευμένων ξεναγών της περιοχής που προσφέρουν ιδιωτικές περιηγήσεις στο πλαίσιο της πολιτιστικής διαδρομής.
- Επίσης, η ιστοσελίδα θα πρέπει να παρέχει στους επισκέπτες και εν δυνάμει επισκέπτες της πολιτιστικής διαδρομής, πληροφορίες αναφορικά με την σίτιση στην περιοχή, λαμβάνοντας υπόψιν όλες τις διατροφικές συνήθειες της εβραϊκής διατροφής (κοσέρ, χορτοφαγική διατροφή). Ακόμη στην ιστοσελίδα, θα πρέπει να υπάρχουν πληροφορίες αναφορικά με την διαμονή στην περιοχή και ιδανικά να φιλοξενούνται τα καταλύματα εκείνα τα οποία γνωρίζουν την πολιτιστική διαδρομή και έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν στους διαμένοντες τις απαραίτητες πληροφορίες.
- Η ιστοσελίδα θα πρέπει να φιλοξενεί τα δημοσιεύματα που αφορούν την πολιτιστική διαδρομή και το θέμα της. Δημοσιεύματα στον έντυπο και ηλεκτρονικό.
- Ακόμη, η ιστοσελίδα θα πρέπει να διαθέτει φόρμα επικοινωνίας για την υποβολή ερωτημάτων από επισκέπτες και εν δυνάμει επισκέπτες της πολιτιστικής διαδρομής.
- Τέλος, στην ιστοσελίδα είναι απαραίτητο να περιλαμβάνονται σύνδεσμοι με παραπομπές σε ιστοσελίδες με ταξιδιωτικές πληροφορίες της περιοχής, με εβραϊκούς οργανισμούς της περιοχής,

στην περίπτωση που υπάρχουν καθώς και σύνδεσμό με την ιστοσελίδα της AEPJ.

Από τη στιγμή που μια πολιτιστική διαδρομή, επιθυμεί να συνδεθεί με την πολιτιστική διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης European Route of Jewish Heritage και πληροί όλες τις παραπάνω προϋποθέσεις-κριτήρια έρχεται σε επικοινωνία με την AEPJ. Η AEPJ θα ζητήσει από τους ιθύνοντες της υποψήφιας πολιτιστικής διαδρομής να κατατεθούν τα απαραίτητα έγγραφα ώστε να διασφαλίσει ότι όντως πληρούνται οι προϋποθέσεις-κριτήρια. Στην συνέχεια, θα υπογραφεί μεταξύ της πολιτιστικής διαδρομής και της AEPJ σύμφωνο συνεργασίας που περιλαμβάνει τις δεσμεύσεις-υποχρεώσεις και τον δύο πλευρών και ταυτόχρονα διασφαλίζει την ορθή συνεργασία (European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ)).

Στις δεσμεύσεις-υποχρεώσεις, της πολιτιστικής διαδρομής που εντάχθηκε στην πολιτιστική διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης European Route of Jewish Heritage, περιλαμβάνονται:

- η κατανόηση και η υποστήριξη της λογικής, πίσω από την πολιτιστική διαδρομή European Route of Jewish Heritage, η οποία διαθέτει ένα αξιόπιστο υπόβαθρο
- η ανανέωση της ιστοσελίδας με επικαιροποιημένες πληροφορίες που αφορούν την διαδρομή
- η δημιουργία ενός συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης της διαδρομής, λαμβάνοντας υπόψη τα σχόλια των επισκεπτών της πολιτιστικής διαδρομής
- κατάθεση ετήσιας έκθεσης, στην οποία θα περιλαμβάνονται οι στόχοι που επιτεύχθηκαν καθώς και οι μελλοντικοί στόχοι. Η ετήσια έκθεση επιτρέπει στην AEPJ να πραγματοποιεί και τη δική της αξιολόγηση
- η συνεργασία με την AEPJ και η θετική ανταπόκριση σε αιτήματα όπως η παροχή πληροφοριών και η συμμετοχή σε πρωτοβουλίες της AEPJ

- η συνεργασία με άλλα προγράμματα που υλοποιούνται στην περιοχή και σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά καθώς και η συνεργασία με προγράμματα εβραϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς εντός και εκτός της περιοχής. Αυτές οι συνεργασίες περιλαμβάνουν και την προώθηση της πολιτιστικής διαδρομής European Route of Jewish Heritage καθώς και την ανταλλαγή εμπειριών με άλλες πολιτιστικές διαδρομές
- η αναγνώριση ότι η πολιτιστική διαδρομή που εντάχθηκε αποτελεί κομμάτι της πολιτιστικής διαδρομής European Route of Jewish Heritage, υπό την αιγίδα της AEPJ, υποχρεούται να φέρει σε όλο το υλικό τους λογοτύπους της AEPJ και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στο υλικό συμπεριλαμβάνεται και η ιστοσελίδα
- η ετήσια καταβολή συνδρομής στην AEPJ ως διαπιστευμένο μέλος της πολιτιστικής διαδρομής European Route of Jewish Heritage (European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ)).

Από την πλευρά της η AEPJ, δεσμεύεται να τηρήσει τις παρακάτω υποχρεώσεις απέναντι στην πολιτιστική διαδρομή που εντάχθηκε στην πολιτιστική διαδρομή του Συμβουλίου της Ευρώπης European Route of Jewish Heritage:

- συμβουλευτική από την πλευρά της AEPJ. Ουσιαστικά η AEPJ θα παρέχει, αρχική καθοδήγηση ώστε να βοηθήσει στον καθορισμό της προτεινόμενης διαδρομής
- χορήγηση της επίσημης διαπίστευσης από την AEPJ ότι η διαδρομή εντάχθηκε και αποτελεί κομμάτι της πολιτιστικής διαδρομής European Route of Jewish Heritage, έπειτα από επανεξέταση της πρότασης και με την προϋπόθεση ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις-κριτήρια. Η ένταξη της διαδρομής στην πολιτιστική διαδρομή European Route of Jewish Heritage θα λάβει την απαραίτητη δημοσιότητα

- η AEPJ ως κεντρική διεύθυνση της πολιτιστικής διαδρομής European Route of Jewish Heritage θα παρέχει σε κάθε ενταχθείσα διαδρομή την καθοδήγηση και την πρόσβαση σε ειδικούς που μπορούν να παρέχουν στους ιθύνοντες, συμβουλές και βέλτιστες πρακτικές
- η διαδρομή που εντάχθηκε θα συμπεριληφθεί στις ενέργειες προώθησης της AEPJ, στο υλικό που παράγει καθώς και μέσω της επίσημης ιστοσελίδας της
- η AEPJ θα παρέχει την πρόσβαση σε ένα δίκτυο εβραϊκών πολιτιστικών διαδρομών με στόχο την ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών μέσα από διαδικτυακά φόρουμ
- η AEPJ θα εκπροσωπεί και θα προωθεί την πολιτιστική διαδρομή European Route of Jewish Heritage στο Συμβούλιο της Ευρώπης αλλά και στη διεθνή σκηνή
- η AEPJ θα παρέχει τους λογοτύπους της ίδιας και του Συμβουλίου της Ευρώπης για την χρήση στο υλικό που θα δημιουργήσει η ενταγμένη πολιτιστική διαδρομή
- η AEPJ θα πραγματοποιεί μια ετήσια αξιολόγηση της πολιτιστικής διαδρομής
- η AEPJ διατηρεί το δικαίωμα να ανακαλέσει την αναγνώριση της διαδρομής εάν δεν τηρούνται οι παραπάνω δεσμεύσεις-υποχρεώσεις από την πλευρά της ενταγμένης διαδρομής (European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ)).

Αξιολογώντας τις παραπάνω προϋποθέσεις-κριτήρια, που έχουν θεσπιστεί από την AEPJ και σύμφωνα με την δημιουργία της πολιτιστικής διαδρομής «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» που προτείνεται στην παρούσα διατριβή, αναφορικά με το πρώτο κριτήριο θεωρούμε ότι το σχήμα 4 επιπέδων που προτείνουμε παραπάνω αποτελεί τον κατάλληλο φορέα διαχείρισης, δηλαδή εμπλοκή της κοινωνίας και των συλλογικοτήτων, ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημίων, τοπική αυτοδιοίκηση και κρατική εμπλοκή. Και αυτό γιατί στόχος της πολιτιστικής διαδρομής είναι αφενός η διατήρηση και προώθηση της εβραϊκής κληρονομιάς και

αφετέρου η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην πόλη των Ιωαννίνων και στην ευρύτερη περιοχή.

Περιοχές με πλούσια πολιτιστική και φυσική κληρονομιά έχουν συγκριτικά πλεονεκτήματα στην προσέλκυση επισκεπτών που θέλουν αυθεντικές εμπειρίες. Η πόλη των Ιωαννίνων διαθέτει πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και φυσικό πλούτο, με τα βουνά να αγκαλιάζουν το λεκανοπέδιο και την λίμνη Παμβώτιδα. Ο σχεδιασμός πολιτιστικών διαδρομών πιστεύουμε ότι θα αποδειχθεί ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο προς την κατεύθυνση αυτή, λειτουργώντας παράλληλα και ως μοχλός οικονομικής και τουριστικής ανάπτυξης της πόλης καθώς και της ευρύτερης (Božić & Tomić, 2016). Σύμφωνα με το Meyer (2004: 3), το νόημα των πολιτιστικών διαδρομών είναι η σύνδεση διαφορετικών σημείων με στόχο την προώθηση του τοπικού τουρισμού, ενθαρρύνοντας τους επισκέπτες να ταξιδέψουν από τη μια τοποθεσία στην άλλη (Meyer, 2004).

Κεφάλαιο 9

Ανακεφαλαίωση

Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ο οποίος εξελίσσεται. Ταυτόχρονα οι πολιτιστικές διαδρομές αναδεικνύουν εξελισσόμενες διαδικασίες ανθρώπινων δεσμών και αντανακλούν την συνεισφορά διαφορετικών λαών στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά (ICOMOS, 2008). Οι πολιτιστικές διαδρομές αντικατοπτρίζουν μια νέα αντίληψη, η οποία προσεγγίζει την πολιτιστική κληρονομιά από μια πολυδιάστατη προοπτική, αναδεικνύοντας ένα συγκεκριμένο φαινόμενο, αυτό της ανθρώπινης κινητικότητας και ανταλλαγής μέσω των οδών επικοινωνίας (Capp, 1998; Majdoub, 2009).

Επιπλέον, οι πολιτιστικές διαδρομές αποτελούν καινοτόμα προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού τα οποία βασίζονται στην ιστορία, την κληρονομιά, τον πολιτισμό, και το φυσικό περιβάλλον. Οι ταξιδιώτες που επιθυμούν να ζήσουν μια μοναδική εμπειρία, θέλουν να βιώσουν οι ίδιοι την κουλτούρα του τόπου τον οποίο έχουν επισκεφθεί. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό αν αναλογιστεί κανείς ότι τις τελευταίες δεκαετίες τα προϊόντα του τουρισμού τυποποιήθηκαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό χωρίς να δίνουν κάτι καινούργιο στους επισκέπτες. Οι πολιτιστικοί τουρίστες όμως, αναζητούν μια νέα εμπειρία, να συναντηθούν και να συνδιαλλαγούν με ανθρώπους, τόπους, κουλτούρες.

Με την ενίσχυση των πολιτιστικών διαδρομών η πίεση που δημιουργείται σε δημοφιλή μνημεία σε όλο τον κόσμο δύναται να ισορροπηθεί, καθώς μέσω της ανάπτυξης των δικτύων αυτών θα δοθεί έμφαση στην πολιτιστική κληρονομιά περιφερειακών περιοχών ανά τον κόσμο με στόχο την προβολή του και ταυτόχρονα, αναζωογονώντας και ενισχύοντας την οικονομική ευημερία των περιφερειών μέσω του πολιτιστικού τουρισμού. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Φλάνδρα το 2009, διαπιστώθηκε ότι η πλειοψηφία των διεθνών τουριστών που επισκέφθηκαν το Βέλγιο, ήταν εξοικειωμένοι με περιοχές όπως οι Βρυξέλλες και Μπριζ και σχεδόν καθόλου με την Φλάνδρα (Salazar et al., 2009). Αυτό επιβεβαιώνει ότι ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για τις μη δημοφιλείς περιοχές να διεκδικήσουν μέρος των διεθνών τουριστών προβάλλοντάς σχεδιασμένα την πολιτιστική τους κληρονομιά.

Συνοψίζοντας, οι πολιτιστικές διαδρομές είναι δυνητικά εργαλεία για την προώθηση του βιώσιμου και ποιοτικού τουρισμού (Quilici, 2012).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, μια πολιτιστική διαδρομή περιλαμβάνει επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα, φυσικά τοπία και μια σειρά τουριστικών και συμπληρωματικών υπηρεσιών. Οι επισκέψεις είναι απαραίτητο να προβλέπουν ξενάγηση (δια ζώσης ή και ηλεκτρονική) για όλα τα πολιτιστικά αξιοθέατα που περιλαμβάνονται στη πολιτιστική διαδρομή. Επιπλέον, θα πρέπει να είναι εξασφαλισμένη εξειδικευμένη και πλήρης ερμηνεία και πληροφόρηση, σε έντυπη ή σε ηλεκτρονική μορφή, υλικό στο οποίο θα μπορεί να έχει πρόσβαση ο εν δυνάμει επισκέπτης πριν, κατά και μετά την επίσκεψη (Ζηρίνη κ. συν., χ.χ.). Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και δεδομένης της υψηλού βαθμού συμμετοχής των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στις διαδικασίες οργάνωσης αποδράσεων-διακοπών και αναζήτησης πληροφοριών από μέρους των επισκεπτών κρίνεται απαραίτητη η χρήση νέων εφαρμογών στη δημιουργία και ανάδειξη πολιτιστικών διαδρομών (WTO, 2015).

Στις μελλοντικές ενέργειες και για τις δυο πολιτιστικές διαδρομές, συγκαταλέγεται η ανάπτυξη εφαρμογής η οποία θα δημιουργηθεί και θα δίνει τη δυνατότητα σε κάθε ενδιαφερόμενο να οργανώσει ο ίδιος την επίσκεψή του, σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα, τις προτιμήσεις και το διαθέσιμο χρόνο του. Η πρόσβαση σε κάθε σημείο της περιήγησης, θα είναι εύκολη για κάθε χρήστη/επισκέπτη, καθώς η εφαρμογή θα περιέχει τεκμηριωμένες πληροφορίες, ψηφιακή αφήγηση, χάρτες και γενικές πληροφορίες και προτεινόμενες διαδρομές, ώστε να μην είναι απαραίτητη η παρουσία εξειδικευμένου προσωπικού για την περιήγηση του επισκέπτη.

Συμπερασματικά, η ανάπτυξη των Πολιτιστικών και Περιβαλλοντικών Διαδρομών στο Δήμο Σπάρτης καθώς και η πολιτιστική διαδρομή «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» στο Δήμο Ιωαννιτών, μπορούν να διαδραματίσουν θεμελιώδη ρόλο, στην προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης, με θετικές συνέπειες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Επίσης, η ανάπτυξη τους, έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει ευκαιρίες, για σημαντικές συνεργασίες εντός και εκτός Ελλάδος, καθώς και για την ανάπτυξη ενός branding, μέσω της ανάδειξης και παράλληλα της διαφύλαξης, υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομίας. Η υλοποίηση των πολιτιστικών διαδρομών στον Δήμο Σπάρτης και τον Δήμο Ιωαννιτών, έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν σημαντικές ευκαιρίες για την αειφόρο ανάπτυξη του

πολιτισμού και του τουρισμού και παράλληλα να ενθαρρύνουν τα μέλη της κοινότητας για συμμετοχή τους στις πολιτιστικές δραστηριότητες (World Tourism Organization, 2015).

Τέλος, οι Πολιτιστικές και Περιβαλλοντικές Διαδρομές στο Δήμο Σπάρτης καθώς και η πολιτιστική διαδρομή «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» στο Δήμο Ιωαννιτών, περιλαμβάνουν μεγάλες δυνατότητες δημιουργίας νέων προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι η παραγωγή νέων προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού από τους υφιστάμενους πολιτιστικούς πόρους μιας περιοχής είναι μια από τις πιο αποτελεσματικές στρατηγικές για να θεωρηθεί ένας προορισμός ξεχωριστός. Κλείνοντας, η δημιουργία προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού βασισμένα στους πολιτιστικούς πόρους της περιοχής, αποτελεί μοναδικό πλεονέκτημα και αυτό μάλιστα είναι πολύ σημαντικό για μια αγορά που είναι κορεσμένη από την προσφορά στον τομέα του τουρισμού. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα προϊόντα του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να αποτελέσουν ένα πολύ χρήσιμο μέσο για την ενθάρρυνση των επισκεπτών μιας περιοχής να δοκιμάσουν μοναδικές εμπειρίες οι οποίες να συνδυάζουν τη διασκέδαση, τη γνώση και την ανακάλυψη. Αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές ως προϊόν πολιτιστικού τουρισμού θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ένα ακόμη δυνατό χαρακτηριστικό τους και αυτό αφορά στο γεγονός ότι λόγω της ευελιξίας και της ποικιλίας τους μπορούν να προσαρμοστούν στο χρόνο αλλά και στις προτιμήσεις ή ενδιαφέροντα του κάθε ταξιδιώτη.

Τα δεδομένα λοιπόν που προέκυψαν από την ανάλυση των ερωτηματολογίων, οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον για επίσκεψη των πολιτών σε πολιτιστικές διαδρομές και μάλιστα για διαφορετικούς λόγους. Για το λόγο αυτό, θεωρώ ότι είναι σκόπιμη η μελέτη και η συστηματική έρευνα αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές και στη χώρα μας, με στόχο την ανάπτυξη τους.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το «κλειδί» για να μπορέσουν να πραγματοποιηθούν οι Πολιτιστικές και Περιβαλλοντικές Διαδρομές στο Δήμο Σπάρτης καθώς και η πολιτιστική διαδρομή «Ρωμανιώτες Εβραίοι. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων» στο Δήμο Ιωαννιτών, είναι οι αποτελεσματικές συνεργασίες.

Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν κατά την ερευνητική διαδικασία μιας διδακτορικής διατριβής είναι αρκετά. Η έλλειψη βιβλιογραφίας σχετικά με τις πολιτιστικές διαδρομές ήταν φανερή από τα πρώτα κιόλας βήματα. Η ύπαρξη βιβλίων σχετικά με την μελέτη και έρευνα των πολιτιστικών διαδρομών στην Ελλάδα είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Επιπλέον, η έλλειψη πληροφόρησης από πλευράς Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού σε βασικά ζητήματα αναφορικά με τις πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτέλεσε ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα καθώς δεν μπορούσα να έχω πρόσβαση σε πληροφορίες αναφορικά με τις δράσεις των πιστοποιημένων πολιτιστικών διαδρομών στις οποίες συμμετέχει η Ελλάδα.

Οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί αναφορικά με πολιτιστικές διαδρομές, αφορούν κυρίως το πρόγραμμα πιστοποίησης του Συμβουλίου της Ευρώπης και δημοσιεύονται κυρίως σε εκδόσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή με τη μορφή άρθρων από ερευνητές κυρίως της Ευρώπης. Επιπλέον, η έλλειψη μεθοδολογίας για το σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών ήταν το άλλο μεγάλο κενό στην βιβλιογραφία.

Αντιμετώπισα μια ακόμη δυσκολία αναφορικά με στην ερευνητική μου διαδικασία και αυτή έχει να κάνει με την απροθυμία ατόμων και φορέων για συνεργασία. Επιπλέον, αρχικά είχα σχεδιάσει την μελέτη αρχειακού υλικού από τον Εθνικό Οργανισμό Τουρισμού, κάτι το οποίο δεν κατέστη δυνατόν καθώς ο ΕΟΤ δεν διατηρεί οργανωμένο αρχείο το οποίο να είναι προσβάσιμο από ερευνητές.

Τέλος, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα είναι οι συνθήκες που επικράτησαν από τον Μάρτιο του 2020 με την πανδημία COVID-19.

Οι πολιτιστικές διαδρομές είναι ένα νέο πεδίο για την Ελλάδα το οποίο χρήζει συνεχής μελέτης και έρευνας. Μελλοντικό στόχο αποτελεί η συζήτηση των δυο προτάσεων με τους αντίστοιχους δήμους και περιφέρειες, Δήμο Σπάρτης και Περιφέρεια Λακωνίας, Δήμο Ιωαννιτών και Περιφέρεια Ηπείρου αντίστοιχα, με σκοπό την υλοποίηση των πολιτιστικών διαδρομών στις συγκεκριμένες περιοχές.

Παράρτημα Ι

Σημαντικές ανακοινώσεις, γνωμοδοτήσεις, ψηφίσματα, αποφάσεις και συμπεράσματα θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της UNESCO και του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO):

I. Communication COM (2010) 352 final. Η Ευρώπη, παγκόσμιος τουριστικός προορισμός. Ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό (Europe, the world's No 1 tourism destination – a new political framework for tourism in Europe)

II. Communication COM (2014) 85 final. Πρόταση, Σύσταση του Συμβουλίου για τις αρχές ποιότητας του ευρωπαϊκού τουρισμού (Proposal for a Council Recommendation on European Tourism Quality Principles)

III. Communication COM (2014) 477 final. Προς μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς για την Ευρώπη (Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe), η οποία αναγνωρίζει την επίδραση της πολιτιστικής κληρονομιάς στον τουρισμό. Η προώθηση του τουρισμού γύρω από την ευρωπαϊκή πολιτιστική και βιομηχανική κληρονομιά, συμβάλλει σε μια μορφή τουρισμού η οποία θα είναι πιο βιώσιμη και υψηλής ποιότητας, συμπεριλαμβανομένου του προγράμματος πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης και της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς

IV. Απαντήσεις και ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (European Parliament, the Committee of the Regions and the European Economic & Social Committee) σχετικά με τα ανωτέρω

V. Τα συμπεράσματα του ετήσιου Ευρωπαϊκού Φόρουμ Τουρισμού (European Tourism Forum), που διοργανώθηκε από το Συμβούλιο των Υπουργών και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2002, στο μέτρο που αυτές αφορούν την αειφόρο ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού

VI. Τα συμπεράσματα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την πολιτιστική κληρονομιά ως στρατηγικό πόρο για μια βιώσιμη Ευρώπη (Conclusions of the Council of the European Union on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe 2014), σύμφωνα με τα οποία η πολιτιστική κληρονομιά έχει σημαντικό οικονομικό αντίκτυπο, ενώ διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία και την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου

VII. Το πρόγραμμα της UNESCO για την Παγκόσμια Κληρονομιά και το Βιώσιμο Τουρισμό (UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme (WH+ST)), σχέδιο δράσης 2013-2015, αφορά την εφαρμογή της Σύμβασης για την Παγκόσμια Κληρονομιά (World Heritage Convention) μέσω διεθνούς συνεργασίας σε διάφορους τομείς, όπως το στρατηγικό σχεδιασμό, τη διαχείριση προορισμού, τις εταιρικές σχέσεις μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για αποτελεσματικό σχεδιασμό, με στόχο τη διατήρηση της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

VIII. Η θεματική συζήτηση του εκτελεστικού Συμβουλίου του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού UNWTO (UNWTO Executive Council thematic discussion – 99th session, October 2014), στην οποία τονίζεται η ανάγκη προώθησης νέων μοντέλων διακυβέρνησης (new governance models) για την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ τουρισμού και πολιτισμού (closer cooperation between tourism and culture), προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού (sustainable development of cultural tourism). Συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, καθορισμό ρόλων των τοπικών κοινοτήτων στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, προώθηση των εκδηλώσεων, δημιουργικές βιομηχανίες, επιστράτευση της σύγχρονης κουλτούρας και της ιστορίας της περιοχής με στόχο τον εμπλουτισμό της εμπειρίας του επισκέπτη

IX. Το έγγραφο «Η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την Ευρώπη» (Cultural Heritage Counts for Europe’ (CHCfE)), το οποίο

δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 2015 και συγχρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Πολιτισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνει τέσσερα από τα δέκα βασικά στοιχεία που συνδέονται με τον πολιτιστικό τουρισμό, όπως η πολιτιστική κληρονομιά που παρέχει μια μοναδική ταυτότητα, αποτελεσματικές στρατηγικές μάρκετινγκ για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού και την προσέλκυση επενδύσεων, τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης μέσω του πολιτιστικού τουρισμού, τη δημιουργικότητα και την καινοτομία στην ερμηνεία της πολιτιστικής κληρονομιάς για τους επισκέπτες, την ποιότητα ζωής και την προσέλκυση επισκεπτών

Χ. Το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου «Προς μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς για την Ευρώπη» (European Parliament resolution 'Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe') το οποίο ψηφίστηκε το Σεπτέμβριο του 2015, αναγνωρίζει ότι οι πόροι της πολιτιστικής κληρονομιάς δημιουργούν αξία και συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη μέσω του πολιτιστικού τουρισμού. Επιπλέον, τονίζει ότι πρέπει να ενισχυθεί η πολιτιστική και τουριστική αξία των πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ανάπτυξη του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού. Το εν λόγω ψήφισμα αποτελεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που περιλαμβάνει νέα μοντέλα διαχείρισης πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, τουριστικούς φορείς, συμπράξεις δημοσίου & ιδιωτικού τομέα καθώς και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις. Επιπρόσθετα, στο ψήφισμα υπογραμμίζεται η δυναμική σε οικονομικό και στρατηγικό επίπεδο που διαθέτει η πολιτιστική κληρονομιά για την ανάπτυξη του ευρωπαϊκού τουρισμού, υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Στο συγκεκριμένο ψήφισμα, επισημαίνεται ότι ο πολιτιστικός τουρισμός αντιπροσωπεύει το 40% του ευρωπαϊκού τουρισμού, προτρέποντας την εν λόγω Επιτροπή να προωθήσει κοινά προγράμματα πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμού. Υπογραμμίζεται επίσης, ότι η πολιτιστική κληρονομιά και ο τουρισμός είναι αμοιβαία επωφελείς, δεδομένου ότι ο τουρισμός είναι καλός για τον πολιτισμό και ότι ο πολιτιστικός

τουρισμός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένης της άυλης κληρονομιάς όπως η γλώσσα, η θρησκεία, τα ήθη, έθιμα και οι παραδόσεις και έχει τη δυνατότητα να στηρίξει τη δημιουργία διακρατικών πολιτιστικών τουριστικών προϊόντων. Τέλος, επισημαίνει ότι είναι επιτακτική η ανάγκη συνεργασίας μεταξύ του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) και της UNESCO

XI. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το Νοέμβριο του 2015 (United Nations General Assembly) ανακήρυξε το έτος 2017 «Διεθνές Έτος του Αειφόρου Τουρισμού για την Ανάπτυξη 2017» (International Year of Sustainable Tourism for Development 2017). Τον συντονισμό της εν λόγω πρωτοβουλίας, ανέλαβε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) ώστε να διευκολύνει την οργάνωση και την εφαρμογή σε συνεργασία με κυβερνήσεις, οργανώσεις των Ηνωμένων Εθνών και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς, ενθαρρύνοντας όλα τα κράτη να προωθήσουν δράσεις, μεταξύ άλλων μέσω της διεθνούς συνεργασίας, και να στηρίξουν τον τουρισμό ως μέσο επιτάχυνσης της αειφόρου ανάπτυξης

XII. Η γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Περιφερειών (Committee of the Regions Opinion) με θέμα «Ο τουρισμός ως κινητήρια δύναμη της περιφερειακής συνεργασίας σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση» (Tourism as a driving force for regional cooperation across the EU), η οποία εγκρίθηκε το Δεκεμβρίου του 2016 μεταξύ άλλων περιλαμβάνει την αίτηση για την δημιουργία προϋπολογισμού με στόχο την προώθηση του ευρωπαϊκού τουρισμού στον ετήσιο προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέσω αυτού του προϋπολογισμού, θα πραγματοποιείται η χρηματοδότηση καινοτόμων διασυνοριακών έργων και επίσης θα υποστηριχθεί η μεγαλύτερη εξέταση των επενδύσεων που σχετίζονται με τον τουρισμό στην περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά το 2020. Παράλληλα, προτείνεται η προώθηση θεματικών τουριστικών έργων υπό την έννοια της έξυπνης εξειδίκευσης (έξυπνες περιφέρειες/πόλεις),

ώστε να μειωθεί ο μαζικός τουρισμός και προτείνεται επίσης, η καθιέρωση του τίτλου της «ευρωπαϊκής πρωτεύουσας του έξυπνου τουρισμού» (European Capital of Smart Tourism) που θα χορηγείται σε τρεις πόλεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ετησίως από εκπροσώπους της τουριστικής βιομηχανίας. Την ίδια στιγμή, με την παρούσα γνωμοδότηση αιτείται η υποστήριξη του πολιτιστικού, ιστορικού και θρησκευτικού τουρισμού, ο οποίος θα ενισχύσει την απασχόληση, την πολυπολιτισμική κατανόηση και την τοπική, περιφερειακή και αγροτική ανάπτυξη. Επίσης, θα υποστηριχθεί η σύνδεση τουριστικών αξιοθέατων ώστε να δημιουργηθούν ευρωπαϊκά, εθνικά και τοπικά θεματικά μονοπάτια. Τέλος, καλούνται οι περιφέρειες να εξετάσουν τη βιωσιμότητα των στρατηγικών τους στον τομέα του τουρισμού, υποστηρίζοντας την ανάπτυξη του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού στις πόλεις, ο οποίος μπορεί να αποτελέσει ζωτικό σημείο για την παραγωγή εσόδων για καινοτόμες πρακτικές διατήρησης και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς

XIII. Communication COM (2016) 543 final. Σχετικά με την «Πρόταση απόφασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, για το Ευρωπαϊκό Έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς» 2018 (‘Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on a European Year of Cultural Heritage’ EYCH 2018) τον Αυγούστου του 2016. Η εν λόγω απόφαση, έχει ως κεντρικό στόχο την ενίσχυση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς στην οικονομία και την κοινωνία μέσω του άμεσου και έμμεσου οικονομικού της δυναμικού. Αυτό περιλαμβάνει την ικανότητα στήριξης των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών και την ενθάρρυνση της δημιουργίας και της καινοτομίας, την προώθηση του αειφόρου τουρισμού και τη δημιουργία μακροπρόθεσμης απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο (European Cultural Tourism Network, 2016).

Όλες οι παραπάνω Διεθνείς Χάρτες, Διακηρύξεις ψηφίσματα και αρχές υιοθετούνται στη Χάρτα της Θεσσαλίας για την αειφόρο ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού (European Cultural Tourism Network, 2016)..

Παράρτημα ΙΙ

Ι. Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης[211]

Χώρα	**Πολιτιστική διαδρομή στην οποία συμμετέχει**	**Έτος πιστοποίησης διαδρομής**	**Αριθμός Πολιτιστικών διαδρομών ανά χώρα (αριθμητικά)**
Albania	Phoenicians' Route	2003	4
	Routes of the Olive Tree	2005	
	ATRIUM	2014	
	Aeneas Route	2021	
Andorra	Iron Route in the Pyrenees	2004	1
Armenia	Iter Vitis Route	2009	1
	European Mozart Ways	2004	
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	TRANSROMANICA	2007	
	European Cemeteries Route	2010	

[211] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-country

Austria	European Route of Historic Thermal Towns	2010	13
	European Route of Ceramics	2012	
	Réseau Art Nouveau Network	2010	
	Via Habsburg	2014	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Routes of Reformation	2019	
	Via Romea Germanica	2020	
	Iron Age Danube Route	2021	
Azerbaijan	European Route of Jewish Heritage	2004	5
	Routes of the Olive Tree	2005	
	Iter Vitis Route	2009	
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	

	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
Belgium	Santiago de Compostela Pilgrim Routes	1987	18
	The Hansa	1991	
	Phoenicians' Route	2003	
	European Mozart Ways	2004	
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Saint Martin of Tours Route	2005	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Destination Napoleon	2015	
	Via Charlemagne	2018	

	Impressionisms Routes	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades	2019	
	Liberation Route Europe	2019	
	European Route d'Artagnan	2021	
Bosnia and Herzegovina	European Route of Jewish Heritage	2004	2
	European Cemeteries Route	2010	
Bulgaria	ATRIUM	2014	3
	Roman Emperors and Danube Wine Route	2015	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Cyril and Methodius Route	2021	
	Phoenicians Route	2003	

Croatia	European Route of Jewish Heritage	2004	14
	Saint Martin of Tours Route	2005	
	Routes of the Olive Tree	2005	
	Iter Vitis Route	2009	
	European Cemeteries Route	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	ATRIUM	2013	
	Roman Emperors and Danube Wine Route	2015	
	Destination Napoleon	2015	
	Impressionisms Routes	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Iron Age Danube Route	2021	
Cyprus	Phoenicians' Route	2003	3
	Routes of the Olive Tree	2005	

	Iter Vitis Route	2009	
Czech Republic	European Mozart Ways	2004	10
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	Destination Napoleon	2015	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Liberation Route Europe	2019	
	Routes of Reformation	2019	
	Cyril and Methodius Route	2021	
	Viking Routes	1993	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	

Denmark	Route of Saint Olav Ways	2010	8
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	Impressionisms Routes	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Alvar Aalto Route	2021	
Estonia	Viking Route	1993	4
	European Cemeteries Route	2010	
	Route of Historic Thermal Towns	2010	
	Alvar Aalto Route	2021	
Finland	Viking Routes	1993	6
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	
	Route of Saint Olav Ways	2010	
	Impressionisms Routes	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Alvar Aalto Route	2021	

	Santiago De Compostela Pilgrim Routes	1987	
	Viking Routes	1993	
	Via Francigena	1994	
	Phoenicians' Route	2003	
	Iron Route in the Pyrenees	2003	
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Saint Martin of Tours Route	2005	
	Cluniac Sites in Europe	2005	
	Routes of the Olive Tree	2005	
	VIA REGIA	2005	
	TRANSROMANICA	2007	
	Iter Vitis Route	2009	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	

France	European Route of Historic Thermal Towns	2010	32
	European Route of Ceramics	2012	
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	Huguenot and Waldensian Trail	2013	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	Via Habsburg	2014	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Destination Napoleon	2015	
	In the Footsteps of Robert Louis Stevenson	2015	
	Fortified Towns of the Greater Region	2016	
	Impressionisms Routes	2018	
	Via Charlemagne	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Le Corbusier Destination:	2019	

	Architectural Promenades		
	Liberation Route Europe	2019	
	Alvar Aalto Route	2021	
	European Route d'Artagnan	2021	
Georgia	European Route of Jewish Heritage	2004	5
	Iter Vitis Route	2009	
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	European Route of Historic Gardens	2020	
	The Hansa	1991	
	European Mozart Ways	2004	
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Saint Martin of Tours Route	2005	

Germany	Cluniac Sites in Europe	2005	29
	VIA REGIA	2005	
	TRANSROMANICA	2007	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	European Route of Ceramics	2012	
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	Huguenot and Waldensian Trail	2013	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	Via Habsburg	2014	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Destination Napoleon	2015	
	In the Footsteps of Robert Louis Stevenson	2015	

	Fortified Towns of the Greater Region	2016	
	Impressionisms Routes	2018	
	Via Charlemagne	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Le Corbusier Destination: Architectural Promenades	2019	
	Liberation Route Europe	2019	
	Routes of Reformation	2019	
	European Route of Historic Gardens	2020	
	Via Romea Germanica	2020	
	Alvar Aalto Route	2021	
	Phoenicians' Route	2003	
	European Mozart Ways	2004	
	Routes of the Olive Tree	2005	

Greece	Iter Vitis Route	2009	13
	European Cemeteries Route	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	Destination Napoleon	2015	
	Impressionisms Routes	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	European Route of Historic Gardens	2020	
	Cyril and Methodius Route	2021	
	Aeneas Route	2021	
	Saint Martin of Tours Route	2005	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	Roman Emperors and Danube Wine Route	2015	

Hungary	Impressionisms Routes	2018	10
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Routes of Reformation	2019	
	Cyril and Methodius Route	2021	
	Iron Age Danube Route	2021	
Iceland	Viking Routes	1993	1
Ireland	Viking Routes	1993	3
	European Cemeteries Route	2010	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Santiago de Compostela Pilgrim Routes	1987	
	Via Francigena	1994	
	Routes of El legado andalusí	1997	
	Phoenicians' Route	2003	
	European Mozart Ways	2004	

Italy			29
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Saint Martin of Tours Route	2005	
	Cluniac Sites in Europe	2005	
	Routes of the Olive Tree	2005	
	TRANSROMANICA	2007	
	Iter Vitis Route	2009	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	European Route of Ceramics	2012	
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	Huguenot and Waldensian Trail	2013	

	ATRIUM	2013	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Destination Napoleon	2015	
	Via Charlemagne	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Liberation Route Europe	2019	
	Routes of Reformation	2019	
	European Route of Historic Gardens	2020	
	Via Romea Germanica	2020	
	Aeneas Route	2021	
Latvia	The Hansa	1991	4
	Viking Routes	1993	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	European Route of Industrial Heritage	2019	

Liechtenstein	European Route of Industrial Heritage	2019	1
Lithuania	Santiago de Compostela Pilgrim Routes	1987	4
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Routes des Impressionnismes	2018	
	Iron Curtain Trail	2019	
Luxembourg	Saint Martin of Tours Route	2005	7
	Iter Vitis Route	2009	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	Fortified Towns of the Greater Region	2016	
	Via Charlemagne	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Liberation Route Europe	2019	
Malta	Phoenicians' Route	2003	1
Monaco	-	-	0

Montenegro	Routes of the Olive Tree	2005	2
	Iter Vitis Route	2009	
Netherlands	Santiago de Compostela Pilgrim Routes	1987	13
	The Hansa	1991	
	Viking Routes	1993	
	Saint Martin of Tours Route	2005	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	
	European Route of Ceramics	2012	
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Impressionisms Routes	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Liberation Route Europe	2019	

	European Route d'Artagnan	2021	
Norway	Viking Routes	1993	7
	European Cemeteries Route	2010	
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	
	Route of Saint Olav Ways	2010	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Santiago de Compostela Pilgrim Routes	1987	
	The Hansa	1991	
	Viking Routes	1993	
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Cluniac sites in Europe	2005	
	VIA REGIA	2005	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	

Poland	European Cemeteries Route	2010	15
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	European Route of Ceramics	2012	
	Destination Napoleon	2015	
	Impressionisms Routes	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Routes of Reformation	2019	
	European Route of Historic Gardens	2020	
	Santiago de Compostela Pilgrim Routes	1987	
	Routes of El legado andalusí	1997	
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Routes of the Olive Tree	2005	
	TRANSROMANICA	2007	

Portugal	Iter Vitis Route	2009	15
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Destination Napoleon	2015	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	European Route of Historic Gardens	2020	
Republic of Moldova	Iter Vitis Route	2009	1
Republic of North Macedonia	Routes of the Olive Tree	2005	2
	Iter Vitis Route	2009	
	European Route of Jewish Heritage	2004	

Romania	TRANSROMANICA	2007	7
	Iter Vitis Route	2009	
	European Cemeteries Route	2010	
	ATRIUM	2013	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	Roman Emperors and Danube Wine Route	2015	
Russian Federation	The Hansa	1991	3
	Iter Vitis Route	2009	
	Impressionisms Routes	2018	
San Marino	-	-	0
Serbia	European Route of Jewish Heritage	2004	7
	TRANSROMANICA	2007	
	European Cemeteries Route	2010	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	Roman Emperors and Danube Wine Route	2015	

	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
Slovak Republic	Saint Martin of Tours Route	2005	4
	TRANSROMANICA	2007	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Cyril and Methodius Route	2021	
Slovenia	Saint Martin of Tours Route	2005	7
	Routes of the Olive Tree	2005	
	Iter Vitis Route	2009	
	European Cemeteries Route	2010	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	Impressionisms Routes	2018	
	Routes of Reformantion	2019	
	Cyril and Methodius Route	2021	
	Iron Age Danube Route	2021	

	Santiago de Compostela Pilgrim Routes	1987	
	Viking Routes	1993	
	Routes of El legado andalusí	1997	
	Phoenicians' Route	2003	
	Iron Route in the Pyrenees	2003	
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Cluniac Sites in Europe	2005	
	Routes of the Olive Tree	2005	
	TRANSROMANICA	2007	
	Iter Vitis Route	2009	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	
	Prehistoric Rock Art Trails	2010	

Spain	European Route of Historic Thermal Towns	2010	24
	European Route of Ceramics	2012	
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Destination Napoleon	2015	
	Impressionnisms Routes	2018	
	Via Charlemagne	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	European Route of Historic Gardens	2020	
	European Route d'Artagnan	2021	
	The Hansa	1991	
	Viking Routes	1993	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	

Sweden	European Cemeteries Route	2010	7
	Route of Saint Olav Ways	2010	
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
Switzerland	Via Francigena	1994	11
	European Mozart Ways	2004	
	Cluniac Sites in Europe	2005	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	Huguenot and Waldensian Trail	2013	
	Réseau Art Nouveau Network	2014	
	Via Habsburg	2014	
	Via Charlemagne	2018	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Le Corbusier Destinations:	2019	

	Architectural Promenades		
	Routes of Reformation	2019	
Turkey	European Route of Jewish Heritage	2004	6
	Routes of the Olive Tree	2005	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	European Route of Ceramics	2012	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Iron Curtain Trail	2019	
	Aeneas Route	2021	
Ukraine	European Mozart Ways	2004	3
	VIA REGIA	2005	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Viking Routes	1993	
	Via Francigena	1994	

United Kingdom	European Mozart Ways	2004	13
	European Route of Jewish Heritage	2004	
	Cluniac Sites in Europe	2005	
	Iter Vitis Route	2009	
	European Route of Cistercian Abbeys	2010	
	European Cemeteries Route	2010	
	European Route of Historic Thermal Towns	2010	
	European Route of Megalithic Culture	2013	
	In the Footsteps of Robert Louis Stevenson	2015	
	European Route of Industrial Heritage	2019	
	Liberation Route Europe	2019	

II. Μη Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης[212]

Χώρα	**Πολιτιστική διαδρομή στην οποία συμμετέχει**	**Έτος πιστοποίησης**	**Αριθμός Πολιτιστικών διαδρομών ανά χώρα (αριθμητικά)**
Algeria	Routes of the Olive Tree	2005	2
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
Argentina	Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades	2019	1
Cuba	Réseau Art Nouveau Network	2014	1
Egypt	Routes of El legado andalusí	1997	1
Holy See	-	-	0
Israel	Iter Vitis Route	2009	1
Japan	Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades	2019	1

[212] Διαθέσιμο στο: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-country

Jordan	Routes of El legado andalusí	1997	1
Lebanon	Routes of El legado andalusí	1997	3
	Phoenicians' Route	2003	
	Routes of the Olive Tree	2005	
Morocco	Routes of the Olive Tree	2005	2
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
Panama	European Routes of Emperor Charles V	2015	1
Republic of Belarus	European Route of Jewish Heritage	2004	2
	VIA REGIA	2005	
Tunisia	Phoenicians' Route	2003	5
	Routes of the Olive Tree	2005	
	Iter Vitis Route	2009	
	European Routes of Emperor Charles V	2015	
	Aeneas Route	2021	
United States of America	European Mozart Ways	2004	2

	Liberation Route Europe	2019	

Παράρτημα ΙΙΙ

Η εξοικείωση των πολιτών με τις πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα

Ερωτηματολόγιο

Ερώτηση 1

* 1. Γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή;

Ναι

Όχι

Ίσως

Ερώτηση 2

2. Αν δεν γνωρίζετε τι είναι πολιτιστική διαδρομή *(ως πολιτιστική διαδρομή ορίζεται η σύνδεση σημείων πολιτιστικού και φυσιολατρικού ενδιαφέροντος μεταξύ τους, βασιζόμενη σε ένα κοινό συνεκτικό στοιχείο)* αυτό συμβαίνει γιατί

Δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση από τους ιθύνοντες

Δεν υπάρχει προσωπικό ενδιαφέρον

Άλλο

Ερώτηση 3

* 3. Γνωρίζετε αν στην Ελλάδα υπάρχουν πολιτιστικές διαδρομές;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 4

* 4. Παρακαλώ σημειώστε εάν έχετε ενημερωθεί (έχετε διαβάσει ή ακούσει) για την ύπαρξη κάποιας/ων πολιτιστικής/ών διαδρομής/ών - *μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μια απαντήσεις*

Δρόμοι των Φοινίκων

Δρόμοι του Μότσαρτ

Δρόμοι της Ελιάς

Δρόμοι του κρασιού

Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Κοιμητηρίων

Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Ιστορικών Λουτροπόλεων

Προορισμός Ναπολέων

Δρόμοι του Ιμπρεσιονισμού

Ευρωπαϊκή Διαδρομή Βιομηχανικής Κληρονομιάς

Σιδηρούν Παραπέτασμα Eurovelo 13

Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου

Δρόμος Ιστορικών Καφέ

Διαδρομή Ναυτικής Παράδοσης

Silk road - Δρόμο του Μεταξιού

Πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου

Πολιτιστική διαδρομή «ΟΙΔΙΠΟΥΣ»

Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)

Πολιτιστική διαδρομή Θεσσαλίας

Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων

Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας

Δεν γνωρίζω καμία από τις παραπάνω

Άλλη διαδρομή

Ερώτηση 5

* 5. Γνωρίζετε για το πρόγραμμα των πολιτιστικών διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 6

* 6. Έχετε περιηγηθεί κάποια στιγμή σε πολιτιστική διαδρομή;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 7

7. Παρακαλώ σημειώστε σε ποια/ές πολιτιστική/ές διαδρομή/ές έχετε περιηγηθεί - *μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μια απαντήσεις*

Δρόμοι των Φοινίκων

Δρόμοι του Μότσαρτ

Δρόμοι της Ελιάς

Δρόμοι του κρασιού

Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Κοιμητηρίων

Ευρωπαϊκή Διαδρομή των Ιστορικών Λουτροπόλεων

Προορισμός Ναπολέων

Δρόμοι του Ιμπρεσιονισμού

Ευρωπαϊκή Διαδρομή Βιομηχανικής Κληρονομιάς

Σιδηρούν Παραπέτασμα Eurovelo 13

Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου

Δρόμος Ιστορικών Καφέ

Silk road - Δρόμο του Μεταξιού

Πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου

Πολιτιστική διαδρομή «ΟΙΔΙΠΟΥΣ»

Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)

Πολιτιστική διαδρομή Θεσσαλίας

Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων

Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας

Άλλη διαδρομή

Ερώτηση 8

* 8. Σε περίπτωση που δεν έχετε περιηγηθεί σε κάποια πολιτιστική διαδρομή θα σας ενδιέφερε να περιηγηθείτε;

Ναι

Όχι

Ίσως

Ερώτηση 9

9. Εάν απαντήσατε ναι στην ερώτηση 8, για ποιο λόγο, τι θα προσδοκούσατε από την περιήγηση σας;

……
……
……

Ερώτηση 10

10. Εάν απαντήσατε όχι στην ερώτηση 8, για ποιο λόγο;

……
……
……

Ερώτηση 11

* 11. Θα σας ενδιέφερε να επισκεφθείτε μια πολιτιστική διαδρομή κάνοντας την περιήγηση σας με τη χρήση ειδικής εφαρμογής για έξυπνα κινητά τηλέφωνα και tablets (application);

Καθόλου

Λίγο

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

Ερώτηση 12

* 12. Ποια ήταν η πηγή πληροφόρησής σας για την ύπαρξη της/των πολιτιστικής/ών διαδρομής/ών που είτε περιηγηθήκατε, είτε έχετε ακούσει για την ύπαρξης της/τους;

Ιστοσελίδα πολιτιστικής διαδρομής

Ιστοσελίδα φορέα υλοποίησης της διαδρομής

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης της πολιτιστικής διαδρομής

Έντυπος ή ηλεκτρονικός Τύπος

Ενημερωτικά Φυλλάδια (σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή)

Διαδίκτυο

Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Φίλοι/Γνωστοί

Ταξιδιωτικό γραφείο

Ερώτηση 13

* 13. Ποια πηγή πληροφόρησής θα επιλέγατε για να ενημερωθείτε για την ύπαρξη μιας πολιτιστικής διαδρομής;

Ιστοσελίδα πολιτιστικής διαδρομής

Ιστοσελίδα φορέα υλοποίησης της διαδρομής

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης της πολιτιστικής διαδρομής

Έντυπος ή ηλεκτρονικός Τύπος

Ενημερωτικά Φυλλάδια (σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή)

Διαδίκτυο

Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Φίλοι/Γνωστοί

Ταξιδιωτικό γραφείο

Ερώτηση 14

* 14. Συμφωνείτε με την εξής διατύπωση: Οι πολιτιστικές διαδρομές στην Ελλάδα έχουν αναδειχθεί και γνωστοποιηθεί στο κοινό

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ

Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ

Συμφωνώ

Συμφωνώ απόλυτα

Ερώτηση 15

* 15. Θα σας ενδιέφερε να συμμετέχετε ενεργά στο σχεδιασμό μιας πολιτιστικής διαδρομής (στην ευρύτερη περιοχή του τόπου διαμονής σας);

Καθόλου

Λίγο

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

Ερώτηση 16

* 16. Θα σας ενδιέφερε να μπορείτε να προτείνετε σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος της περιοχής σας, τα οποία θα συμπεριληφθούν σε μια πολιτιστική διαδρομή;

Καθόλου

Λίγο

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

Ερώτηση 17

* 17. Συμφωνείτε με την εξής διατύπωση: Η σύνδεση του μουσείου με μια πολιτιστική διαδρομή μπορεί να έχει θετική επίδραση

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ

Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ

Συμφωνώ

Συμφωνώ απόλυτα

Ερώτηση 18

* 18. Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές

Απευθύνονται στο ευρύ κοινό

Απευθύνεται μόνο σε εξειδικευμένο κοινό

Άλλο

Ερώτηση 19

* 19. Θεωρείτε ότι οι πολιτιστικές διαδρομές είναι σημαντικές για

Την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας

Την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού της Ελλάδας

Την οικονομική ανάπτυξη των περιοχών και την ενίσχυση των τοπικών επιχειρήσεων

Όλα τα παραπάνω

Άλλο

Ερώτηση 20

* 20. Επενδύετε χρόνο για την επίσκεψη σε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος (αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, μνημεία κλπ);

Καθόλου

Λίγο

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

Ερώτηση 21

* 21. Αναφέρετε τον λόγο ή τους λόγους που επισκέπτεστε συνήθως χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος (αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, μνημεία κλπ)
- *μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μια απαντήσεις*

Ψυχαγωγία/Προσωπική ευχαρίστηση

Απόκτηση γνώσεων/εμπειριών

Για συγκεκριμένα εκθέματα

Νοσταλγία (αναμνήσεις από παρελθόν)

Εκπαιδευτικές δράσεις για παιδιά

Γιατί συνοδεύω κάποιον

Επαγγελματικούς λόγους

Ερώτηση 22

* 22. Συνήθως με ποιον/ποιους επισκέπτεστε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος (αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, μνημεία κλπ);

Μόνος/η

Με μέλη της οικογένειάς μου

Με φίλους

Τουριστική εκδρομή

Ερώτηση 23

* 23. Ποιο είναι το φύλο σας;

Άνδρας

Γυναίκα

Ερώτηση 24

* 24. Ποια είναι η ηλικία σας;

18-29

30-39

40-49

50-59

60-69

70-79

80+

Ερώτηση 25

* 25. Επαγγελματική κατάσταση

Αυτοαπασχολούμενος /Ελεύθερος επαγγελματίας

Μαθητής/Φοιτητής

Ιδιωτικός υπάλληλος

Δημόσιος υπάλληλος

Εκπαιδευτικός

Συνταξιούχος

Άνεργος

Άλλο

Ερώτηση 26

* 26. Επίπεδο μόρφωσης

Πρωτοβάθμια/Δημοτικό

Δευτεροβάθμια (Λύκειο-Γυμνάσιο)

Τριτοβάθμια (ΑΕΙ/ΤΕΙ)

Μεταπτυχιακό/ Διδακτορικό

ΙΕΚ

Ερώτηση 27

* 27. Παρακαλώ σημειώστε την Περιφέρεια στην οποία διαμένετε

Περιφέρεια Αττικής

Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης

Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας

Περιφέρεια Ηπείρου

Περιφέρεια Θεσσαλίας

Περιφέρεια Ιονίων Νήσων

Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας

Περιφέρεια Κρήτης

Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου

Περιφέρεια Πελοποννήσου

Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος

Ερώτηση 28

* 28. Σημειώστε την πόλη στην οποία διαμένετε

……
……

Βιβλιογραφία

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Anderson, N. H. (1981). Foundations of information integration theory.

Aho, S. K. (2001) "Towards a general theory of touristic experiences: Modelling experience process in tourism", *Tourism review*, 56(3/4), pp. 33–37.

Ashworth, G. J., Graham, P. B. and Tunbridge, J. E. (2015) *Pluralising pasts: Heritage, identity and place in multicultural societies*. London, England: Pluto Press.

Baltrusch, E. (2004) *Σπάρτη: η ιστορία η κοινωνία και ο πολιτισμός της αρχαίας λακωνικής πόλης*. Αθήνα: Παπαδήμα.

Barker C. (2011) *Cultural Studies: Theory and Practice*, London, Sage.

Bassano, C., Barile, S., Piciocchi, P., Spohrer, J. C., Iandolo, F., & Fisk, R. (2019) Storytelling about places: Tourism marketing in the digital age. *Cities*, 87, 10–20. https://doi.org/10.1016/j. cities.2018.12.025

Beeton S. (2006). *Community development through tourism. Collingwood*, Australia: Landlinks Press

Belias D., Vasiliadis L., Zaftis E. (2020) "The impact of cultural routes on traditional The case of Greece", chapter in book *Cultural and Tourism Innovation: Integration and Digital Transition*, Katsoni V. and Velander K., (Eds.), Springer Proceedings in Business and Economics.

Beljan Iskrin, J. (2019) *Assessments for developing a new regional tourism product/ cultural route of post-World War II Monuments in SEE*, Novi Sad: Expeditio.

Beltramo, S. (2015) "European Cultural Routes: A tool for landscape enhancement", *Nature Policies and Landscape Policies*, Springer International Publishing: Switzerland, pp. 353–360.

Bennett, T., Grossberg, D. L. and Morris, P. M. (eds.) (2005) *New keywords: A revised vocabulary of culture and society*. Oxford, England: Blackwell.

Berti, E. (2015) "How to create a cultural route: project phases and criteria", *In Council of Europe, Cultural routes management: from theory to practice*, pp. 35-41.

Berti, E. (2013) "Cultural routes of the council of Europe: New paradigms for the territorial project and landscape", *Almatourism*, 4(7), pp. 1–12.

Binkhorst, E. and Den Dekker, T. (2009) "Agenda for co-creation tourism experience research," *Journal of hospitality marketing & management*, 18(2–3), pp. 311–327.

Bogacz-Wojtanowska, E. and Góral, A. (2018) "Networks or structures? Organizing cultural routes around heritage values. Case studies from Poland," *Humanistic management journal*, 3(2), pp. 253–277.

Bonetti, E., Simoni, M. and Cercola, R. (2014) "Creative tourism and cultural heritage: A new perspective", in *Handbook of Research on Management of Cultural Products*. IGI Global, pp. 367–395. Available at: https://doi.org/10.4018/978-1-4666-5007-7.ch018

Bouchenaki M. (2015), "Lecture , *The UNWTO/UNESCO World Conference on Tourism and Culture: Building a New Partnership*. 4-6 February 2015, Siem Reap, Cambodia, Available at: https://custom.cvent.com/E5C28A0D212A415D9AD3C8B699EBC072/files/4abb0f16173d4e62bf100b438385f9e2.pdf (Accessed: November 11, 2015).

Boukouvalas, L., Grigorakakis, G. and Tsatsaris, A. (2018) "Cultural Routes in Kynouria of Arcadia: Geospatial Database Design and Software Development for Web Mapping of the Spatio-Historical Information", *Heritage*. MDPI AG, 1(1), pp. 142-162. Available at: 10.3390/heritage1010010.

Božić, S. and Tomić, N. (2016) "Developing the Cultural Route Evaluation Model (CREM) and its application on the Trail of Roman Emperors, Serbia," *Tourism management perspectives*, 17, pp. 26–35. Available at: 10.1016/j.tmp.2015.11.002

Bramwell, B. (1999) "Collaboration in local tourism policymaking", *Annals of Tourism Research*, Vol. 26, No. 2, pp. 392-415.

Briedenhann, J. and Wickens, E. (2004) "Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream? ", *Tourism management*, 25(1), pp. 71–79. Available at: http://dx.doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00063-3

Buhalis, D. and Costa, C. (2006) *Tourism Management Dynamics*. Oxford, England: Butterworth-Heinemann.

Burtenshaw, P. and Palmer, C. (2014) "Archaeology, local development and tourism—a role for international institutes," *Bulletin for the Council for British Research in the Levant*, 9(1), pp. 21–26.

Bywater, M. (1993) "The market for cultural tourism in Europe", *Travel and Tourism Analyst*, 6, 30-46.

Capp, S. (1998) *The European institute of cultural routes.* Council of Europe and Grand Duchy of Luxembourg.

Capp, S. (2012) "Cultural European routes: Transfer experiences, share solutions (certess)," *International journal of heritage in the digital era*, 1(1_suppl), pp. 175–179.

Carbone, F., Corinto, G. and Malek, A. (2016) "New trends of pilgrimage: Religion and tourism, authenticity and innovation, development and intercultural dialogue: Notes from the diary of a pilgrim of Santiago", *AIMS geosciences*, 2(2), pp. 152–165.

Ceron J-P. and Dubois C. (2003), "Tourism and sustainable development indicators: the gap between theoretical demands and practical achievements", *Current Issues in Tourism* Vol. 6, No. 1, pp. 54-75.

Cerquetti, M., Cirelli, C., Coltrinari, F., Lois Gonzalez, R. C., Lopez, L., Nicosia, E., Porto, C. M. (2014) "The Way to St. James and the Via Lauretana: A comparative analysis of the social, cultural and territorial effects" in G. Bambi & M. Barbari (eds), *The European pilgrimage routes for promoting sustainable and quality tourism in rural areas*, Firenze: Firenze University Press, pp. 282-301.

Changkai S. (2010), "Tourism product innovation based on the view of postmodernism", 7th International Conference on Innovation & Management.

Clarizia, F. et al. (2017) "An ontological digital storytelling to enrich tourist destinations and attractions with a mobile tailored story," in *Green, Pervasive, and Cloud Computing*. Cham: Springer International Publishing, pp. 567–581.

Coccosis, H. (2009) "Sustainable development and tourism: Opportunities and threats to cultural heritage from tourism" in L. Fusco Girard & P. Nijkamp (eds), *Cultural Tourism and Sustainable Local Development*, Farnham: Ashgate, pp. 47-57.

Cohen, E. (1979) "A phenomenology of tourist experiences," *Sociology*, 13(2), pp. 179–201.

Comer, D. (2014) "Archaeological world heritage as a non-renewable resource: Threats from the Laissez-Faire world of tourism", *Public Archaeology*. 13(1–3), pp. 123-134.

Cone, C. A., & Kendall, K. (1978) "Space, time, and family interaction: Visitor behavior at the Science Museum of Minnesota". Curator: *The Museum Journal*, 21(3), 245-258.

Cojocariu, S. (2015) "The development of cultural routes: A valuable asset for Romania," *Procedia economics and finance*, 32, pp. 959–967. Available at: https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01554-3

Council of Europe and European Institute of Cultural Routes (2015) *Cultural routes management: from theory to practice*. Strasbourg, France: Council of Europe.

Council of Europe (2014) *The Council of Europe's cultural routes- a model for intercultural dialogue and sustainable socialand economic development*. Available at: http://www.cyril-methodius.eu/wcd/events/conference_2015/01_sorina-culturalroutesprogramme.pdf (Accessed: December 8, 2016).

Council of Europe (2013) *Resolution CM/Res(2013)66 confirming the establishment of the Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (EPA)*. Council of Europe. Available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c69ac (Accessed: July 27, 2020).

Council of Europe (2011) *Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness*. Council of Europe. Available at: https://rm.coe.int/1680706995 (Accessed: September 29, 2016).

Council of Europe (2005) *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Faro, 27 October 2005*. Council of Europe. Available

at: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199 (Accessed: March 31, 2020).

Council of Europe (2005) *Promotion of Cultural Tourism as a Factor of Development of the Regions*. Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Council of Europe (2000) *European Landscape Convention*. Council of Europe. Available at: http://www.convenzioneeuropeapaesaggio.beniculturali.it/uploads/Council%20of%20Europe%20-%20European%20Landscape%20Convention.pdf (Accessed: March 28, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *The award of the "Cultural Route of the Council of Europe" certification*. Available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c69fe (Accessed: February 20, 2017).

Council of Europe (χ.χ.) *Resolution CM/Res(2013)67 revising the rules for the award of the "Cultural Route of the Council of Europe" certification*. Available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c69fe (Accessed: June 24, 2020).

Csapó, J. (2012) "The role and importance of cultural tourism in modern tourism industry", *Strategies for Tourism Industry - Micro and Macro Perspectives*, Intech Open, pp. 201-232.

Dalton, R. (2011) *Cultural tourism experiences : A development framework*. Waterford Institute of Technology.

Dann, G. M. (1977) Anomie, ego-enhancement and tourism. *Annals of tourism research*, 4(4), 184-194.

Dayoub, B. et al (2020) "The role of cultural routes in sustainable tourism development: A case study of Syria's spiritual route", *International journal of sustainable development and planning*, 15(6), pp. 865–874.

Denu, P. (2015) "The evolution of the Council of Europe Cultural Routes programme". In Council of Europe, *Cultural routes management: from theory to practice* (pp 7-13).

Deffner, A., T. Metaxas (2007) "Place marketing, local identity, and cultural planning: The CultMark INTERREG IIIc project". *DPRD Discussion Paper Series*, 13(16): 367-380.

Deffner, A., T. Metaxas and P. Arvanitidis (2006) "Cultural development and the determinants of the satisfaction of the vision of a city/ place: Some empirical evidence from European cases". *DPRD Discussion Paper Series*, 12(3):39-56.

Dodd, D. (1999) "Barcelona the Cultural City: Changing Perceptions" in Dodd, D. and van Hemel, A-M. (eds) *Planning European Cultural Tourism*. Amsterdam: Boekman Foundation:, pp. 53-64.

Dolgorsüren, J. (2004) *Cultural Tourism Survey Report*. International Conference: Building Partnerships in Cultural Tourism, Ulaanbaatar, Mongolia. pp. 9-12.

Dominioni, S. (2017) *Cultural Routes of the Council of Europe. European values through space and time*. Council of Europe. Available at: http://culture-routes.net/sites/default/files/attachments/EPA_CR_Cult_Committee_final.pdf (Accessed: December 9, 2017).

Economou, A. and Zikidis, N. (2013) "European And Greek Culture Routes". *Sustainable Development, Culture, Traditions Journal*, 2(A), pp. 53-66. Available at: 10.26341/issn.2241-4002-2013-2a-5 (Accessed: September 28, 2020).

Eisenhardt, K. M. (1989) "Building theories from case study research," *Academy of management review*, 14(4), p. 532.

Ellenbogen, K. M. (2003) Museums in family life: An ethnographic case study. In *Learning conversations in museums* (pp. 92-112). Routledge.

European Commission and Council of Europe (2020) *Economic impact of the Cultural Routes of the Council of Europe in the EU macro-regions.* Strasbourg, France: Council of Europe.

European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage (AEPJ) (χ.χ.) *The European Route of Jewish Heritage. Joining the Journey – a Guide*. Available at: https://www.jewisheritage.org/web/routes/pdfs/AEPJ_Routes_Brochure.pdf (Accessed: January 1, 2021).

European Commission (2010) *Commission communication 2010: Europe, the world's No 1 tourist destination - a new political framework for tourism in Europe - Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs - European Commission, Europa.eu.*, Brussels: EC. COM (2010), p. 352 Available at: https://ec.europa.eu/growth/content/commission-communication-2010-europe-worlds-no-1-tourist-destination-new-political-0_en (Accessed: June 10, 2017).

European Commission (1998) "Culture, the Cultural Industries and Employment". *Commision Staff Working* Paper SEC. (98) 837, EC: Brussels.

European Cultural Tourism Network (2016) *Thessalia Charter for Sustainable Cultural Tourism, Second Edition.* Available at: http://www.tourism4development2017.org/wp-content/uploads/2017/01/thessalia-charter-second-edition-v3-1.pdf (Accessed: February 14, 2018).

European Institute of Cultural Routes (2019) *Cultural Routes of the Council of Europe Programme: Activity Report*. Luxembourg. Available at:

https://rm.coe.int/cultural-routes-of-the-council-of-europe-activity-report-2019/16809e07ae (Accessed: March 3, 2020).

European Institute of Cultural Routes (2018) *Cultural Routes of the Council of Europe Programme: Activity Report*. Luxembourg. Available at: https://rm.coe.int/2018-cultural-routes-activity-report/16809487f9 (Accessed: March 12, 2020).

European Institute of Cultural Routes (2017) *Cultural Routes of the Council of Europe Programme: Activity Report*. Luxembourg. Available at: https://rm.coe.int/2017-activity-report-full-doc-cultural-routes-of-the-council-of-europe/168078ea38 (Accessed: March 7, 2018).

Fabrizio, C., Snowdon, P., Prasad, N. (2000) *Change in continuity: Concepts and tools for a cultural approach to development*. Paris, France: United Nations Educational Scientific and Cultural.

Fairclough, G., Rippon, S. and Bull, D. (eds.) (2002) *Europe's Cultural Landscape: archaeologists and the management of change*. Europae Archaeologiae Consilium Occasional Paper 2, Budapest, Hungary.

Fiore, J. N. (2013) *Cultural routes and U.S. preservation policy*. University of Georgia Theses and Dissertations

Flew, T., & Kirkwood, K. (2021). The impact of COVID-19 on cultural tourism: art, culture and communication in four regional sites of Queensland, Australia. *Media International Australia, 178(1)*, 16-20.

Falk, J. H. (2009) *Identity and the Museum Visitor Experience*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.

Foddy, W. H. (1993) *Constructing questions for interviews and questionnaires: Theory and practice in social research.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511518201

Forrest, W. G. G. (1968) *A history of Sparta: 950-192 B.C.* London: Hutchinson.

Fowler, P. J. (2003) *N°6 - World heritage cultural landscapes 1992-2002*. World Heritage Centre, No. 6. Paris: UNESCO.

Frey, O. (2009) "Creativity of Places as a Resource for Cultural Tourism" in G. Maciocco & S. Serreli (eds) *Enhancing the city, urban and landscape perspectives*. Berlin: Springer, pp. 135-154.

Getz, D. (1989) "Special Events Defining the product". *Tourism Management*, 10 (2), 125-137.

Gomez-Ullate, M.(2016) Stakeholders, Networks and Fragility in Pilgrimage Cultural Routes. In *Cultural management and tourism in European cultural routes: From theory to practice*, ed. L. Ochoa Siguencia, M. Gomez-Ullate, and A. Kamara, 90–108. Czestochowa: Publishing House of the Research and Innovation in Education Institute.

Góral, A. (2016) Cultural routes as a medium for changes in regions. *In Sharing cultures*, ed. S. Lira, R. Amoeda, and C. Pinheiro, vol. 2011, pp.719–728.

Gould, P. (2017) "Considerations on Governing Heritage as a Commons Resource" in P. Gould & K.A., Pyburn (eds) *Collision or Collaboration Archaeology Encounters Economic Development*. Cham: Springer, pp. 171-178.

Graf, M. and Popesku J. (2016) *"Cultural Routes as Innovative Tourism Products and Possibilities of their Development"*, *International Journal of Cultural and Digital Tourism*, Volume 3, Number 1, Spring 2016, pp. 24-44.

Griffin K., Morpeth N.D., Raj R. (2013) *Cultural Tourism*. Oxfordshire, CABI

Grima, R. (2016) "But isn't all archaeology 'public' archaeology?," *Public archaeology*, 15(1), pp. 50–58. Available at: https://doi.org/10.1080/14655187.2016.1200350

Gunawan, H. (2018) "The use of mobile technology for tourism development (case study: banyumas regency) ", *Journal of physics. Conference series*, 953, p. 012032. Available at: https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/953/1/012032/pdf

Gutierrez, E., Lamoreux, K., Matus, S., & Sebunya, K. (2005) *Linking Communities, Tourism and Conservation: A tourism assessment process*. Conservation International and The George Washington University.

Häfele, E. (2013) *European Cultural Routes A Practical Guide*, Vienna: Federal Ministry of Economy, Family and Youth, Department for Tourism and Historic Objects & Federal Ministry for European and International Affairs

Hughes, H. (2002), "Culture and Tourism: A Framework for Further Analysis", *Managing Leisure*, 7(3).

Hargrove C. (2014) *Cultural Tourism: Attracting Visitors and their spending. National Cultural Districts Exchange*. Available at: http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2014/by_program/reports_and_data/toolkits/cultural_districts/issue_briefs/Cultural-Tourism-Attracting-Visitors-and-Their-Spending.pdf (Accessed: October 5, 2016).

He, L.-S., & Huang, Y.-C. (2007). "Preliminary exploration on trends in museum branding from establishment of world-famous enterprise museums". *The National Palace Museum Monthly of Chinese Art*, 292, 110-115.

Hill L., O' Sullivan C. & O' Sullivan T. (2003) *Creative Arts Markering*, (2nd Edition), London: Routledge.

Hill, B.J. and Gibbons, D. (1994) "Sustainable Tourism Heritage Trails in Nebraska", *Building a sustainable World through Tourism*. Montreal: Second Global Conference.

ICOM (2016) *The Responsibility of Museums Towards Landscape, Resolution* No. 1, 24th General Conference Museums and Cultural landscapes, Milan, 3-9 July 2016. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMMILANO2016FINALREPORT_lowres.pdf (Accessed: March 3, 2020).

ICOMOS (2008) *The ICOMOS Charter on Cultural Routes*, Elaborated and revised by the International Scientific Committee on Cultural Routes (CIIC) of ICOMOS Assembly in Quebec in October 2008. Available at: https://www.icomos.org/quebec2008/charters/cultural_routes/EN_Cultural_Routes_Charter_Proposed_final_text.pdf (Accessed: April 11, 2021).

ICOMOS (1999) *ICOMOS International Cultural Tourism Charter*, approved by the ICOMOS General Assembly in Mexico in October 1999.

ICOMOS (1996) *Principles for recording of monuments*, Ratified by the 11th ICOMOS General Assembly in Sofia, October 1996. Available at: https://increate.med-ina.org/static/assets/uploads/share/Step3-tools/ICOMOS-Principles-Recording-Monuments-1996.pdf (Accessed: September 17, 2019).

ICOMOS (1964). International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites. Venice, Italy. Available at: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (Accessed: July 17, 2019).

ICOMOS (χ.χ.) *Χάρτα του Πολιστικού Τουρισμού*. Γενικές Αρχές της Χάρτας. Available at: http://www.icomos.org/charters/tourism_greek.pdf (Accessed: October 2, 2016).

ICOM Australia (χ.χ.). *Understanding Cultural Routes*. Available at: https://australia.icomos.org/resources/australia-icomos-heritage-toolkit/cultural-routes/ (Accessed: April 15, 2020).

Innocenti, A. (2018) "Archaeology and Cultural Routes: A relationship to develop", *Archeostorie. Journal of Public Archaeology*. 2: pp. 75-88.

Interreg Europe (2019). *Policy Brief on Cultural Routes in Europe*. Available at: https://www.https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/plp_uploads/policy_briefs/2019-03-27_PB_Cultural_routes_final.pdf.eu/fileadmin/user_upload/plp_uploads/policy_briefs/2019-03-27_PB_Cultural_routes_final.pdf (Accessed: September 18, 2020).

Interreg Europe (2017). *Concept for a reformation themed European Cultural Route*. Available at: https://www.interreg-central.eu/Content.Node/ECRR/CE81-ECRR-DT121-Concept-of-Reformation-themed-cultural-Route.pdf (Accessed: September 22, 2020).

Istoc, E. M. (2012)mUrban cultural tourism and sustainable development. *International Journal for Responsible Tourism*, 1(1), 38-56.

Jalla, D. (2017) "Cultural Landscapes and Museums", *Museum International*. Vol. 69: pp. 273-274. Available at: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/muse.12146 (Accessed: January 1, 2018).

Jamieson, W. (1994) "The challenge of cultural tourism". *ICOMOS Canada 3 (3) University of Calgary*. Available at:

http://archive.canada.icomos.org/bulletin/vol3_no3_jamieson_e.html (Accessed: October 10, 2016).

Jamieson, S. (2004) Likert scales: How to (ab) use them?. *Medical education*, *38*(12), pp. 1217-1218.

Jovicic, D. (2014) "Cultural Tourism in the Context of Relations Between Mass and Alternative Tourism", *Current Issues in Tourism, Published Online*, 26 June 2014.

Jurigova, Z. et al. (2015) "Monitoring system of sustainable development in cultural and mountain tourism destinations", *Journal of Competitiveness*, 7(1), pp. 35–52.

Kamara, A. . et al. (2016) Greek case study: Religious and Thermal Cultural Routes "On the footsteps of St. Paul". In *Cultural management and tourism in European cultural routes: From theory to practice*, ed. L. Ochoa Siguencia, M. Gomez-Ullate, and A. Kamara, 182–197. Czestochowa: Publishing House of the Research and Innovation in Education Institute.

Kent, R. L. and Elliott, C. L. (1995) "Scenic routes linking and protecting natural and cultural landscape features: a greenway skeleton," *Landscape and urban planning*, 33(1–3), pp. 341–355.

Kibin (2021) *The positive and negative impacts of cultural commodification*. Available at:http://www.kibin.com/essay-examples/the-positive-and-negative-impacts-of-cultural-commodification-uHehirDl

Kirshenblatt-gimblett, B. (2004) "Intangible heritage as metacultural Production1: Intangible Heritage as Metacultural Production," *Museum international*, 56(1–2), pp. 52–65.

Kouri, M. (2010) Culture, tourism and the challenge of sustainability, in: R. Mitoula, (ed.), *Regional dimension of the new EUROPE 2020 strategy. Proceedings of the 16th Scientific Conference*. Athens: Hellenic Regionalists Association, pp. 324-333.

Kouri, M. (2007) *Enterprising in culture: institutions and administrations*, Issue 2. Arta: Department of Popular and Traditional Music, T.E.I. of Epirus, pp. 41-52.

Kotler, N., Kotler, P. & Kotler, W. (2008) *Museum marketing & strategy. Designing missions, building audiences, generating revenues and resources* (2nd Edition), San Fransisco: Wiley.

Lazer, D. et al. (2009) "Social science. Computational social science", *Science (New York, N.Y.)*, 323(5915), pp. 721–723.

Liu, W.-Y. and Chen, J. S. (2019) "Constructing brand value of museums," in *Advances in Hospitality and Leisure*. Emerald Publishing Limited, pp. 43–59.

Liu, C.-R., Liu, H.-K. and Lin, W.-R. (2015) "Constructing customer-based museums brand equity model: The mediating role of brand value: Customer-based museums brand equity model", *International journal of tourism research*, 17(3), pp. 229–238.

Lowry, L. (2017). History of travel and tourism. In *The SAGE international encyclopedia of travel and tourism*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Lourens, M. (2007) "Route tourism: a roadmap for successful destinations and local economic development," *Development Southern Africa*, 24(3), pp. 475–490.

Majeed, S., Zhou Z., Lu C. and Ramkissoon H. (2020) "Online Tourism Information and Tourist Behavior: A Structural Equation Modeling Analysis Based on a Self – Administered Survey", *Frontiers in Psychology*, 21 April 2020. Available at: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00599

Mannell, R. C., & Iso-Ahola, S. E. (1987) Psychological nature of leisure and tourism experience. *Annals of tourism research*, 14(3), 314-331.

Markowetz, A. et al. (2014) "Psycho-informatics: Big Data shaping modern psychometrics", *Medical hypotheses*, 82(4), pp. 405–411.

Martorell Carreno, A. (2003) "Cultural Routes: Tangible and Intangible Dimensions of Cultural Heritage", in Petzet, Michael (ed.) *Place, memory, meaning: Preserving intangible values in monuments and site*s, 14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites', 27 – 31 oct 2003, Victoria Falls, Zimbabwe.

MacCannell, D. (1976) *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken Books.

McKercher, B. and Du Cross, H. (2002) *Cultural Tourism: The Relationship between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York: Haworth.

Mc Kercher, B., & Lew, A. (2004) *Tourist flows and the spatial distribution of tourists*. In A. Lew, C. M. Hall, & A. Williams (Eds.), A companion of tourism (pp. 36–43). Oxford: Blackwell.

Majdoub, W. (2010) *"*Analysing cultural routes from a multidimentional perspective*"*, *Alma Tourism* n 2, pp.29-37. Available at: https://almatourism.unibo.it/article/viewFile/2029/1421 (Accessed: July 10, 2016).

Majdoub, W. (2009) "Cultural Routes: an innovating tool for creative tourism", *Management International Conference - MIC 2009.* Sousse Tunisia, 25-28 November, pp.1841-1854. Available at: http://fenici.net/wp-content/uploads/2018/01/MIC2009-Majdoub.pdf (Accessed: April 27, 2020).

Maloigne, H. (2021). A history of archaeological tourism: Pursuing leisure and knowledge from the eighteenth century to world war II: By margarita Díaz-Andreu. Pp. Ix, 122. Springer briefs in archaeology. Cham: Springer, 2019.

Mansfeld, Y. (2015) "Tourism, community and sociocultural sustainability in Cultural Routes". *In Council of Europe, Cultural Routes Management: from theory to practice*, pp. 73-83. Strasbourg: Council of Europe Publishing .

Marjanovic Berger, M. (2019) *Cultural Routes of the Council of Europe 2019*. Strasbourg: Council of Europe.

Merriman, N. (1999) Ανοίγοντας τα μουσεία στο κοινό. *Αρχαιολογία & Τέχνες*, *72*, 43-46.

Meyer, D. (2004) *Tourism routes and gateways : key issues for the development of tourism routes and gateways and their potential for Pro-Poor Tourism*. Overseas Development Institute. Available at: https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/4040.pdf (Accessed: June 7, 2016).

Mitchell N., Rössler M. and Tricaud P. M. (2009) "World Heritage Cultural Landscapes", *A Handbook for Conservation and Management*. World Heritage Paper, No. 26. Paris: UNESCO. Available at: http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_26_en.pdf (Accessed: March 28, 2017).

Moraitou, E. et al. (2018) "Travelogue with Augmented Cultural and Contemporary Experience" *Cultural Informatics 2018*, November 3, 2018, Nicosia, Cyprus, pp. 66–75.

Moshenska, G. (2017) Introduction: Public archaeology as practice and scholarship where archaeology meets the world. In G. Moshenska (ed), *Key Concepts in Public Archaeology*, pp. 1-13. London: UCL Press.

Muganda, M., Sirima, A., & Ezra, P. M. (2013) "The role of local communities in tourism development: Grassroots perspectives from Tanzania". *Journal of Human Ecology*, 41(1), 53-66.

Murray, M. and Graham, B. (1997) "Exploring the dialectics of route-based tourism: the Camino de Santiago," *Tourism management*, 18(8), pp. 513–524.

Norway grants (2019) *Guidelines for planners of cultural routes*. Available at: https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Cultural_routes.pdf (Accessed: February 24, 2021).

OECD (2009) *The impact of culture on tourism*. Paris: OECD.

Oikonomopoulou, E., Delegou, E.T., Sayas J., Moropoulou A. (2017) "An innovative approach to the protection of cultural heritage: The case of cultural routes in Chios Island, Greece", *Journal of Archaeological Science*: Reports 14, pp 742–757.

Ono, W.(2005) *"*A case study of a practical method of defining the setting for a cultural route*"*, In: *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes'*, 17 – 21 oct 2005, Xi'an, China. Available at: http://openarchive.icomos.org/459/ (Accessed: February 28, 2017).

Orlandic, M. and Jaksic-Stojanovic, A. (2021) "Implementation of new technologies in the promotion of the cultural routes - practices and challenges", in *New Technologies, Development and Application IV*. Cham: Springer International Publishing, pp. 607–614.

Ozcan, C. (2016) "International trade and tourism for Mediterranean countries: A panel causality analysis". Available at: https://papers.ssrn.com/abstract=2773635 (Accessed: January 18, 2018).

Harel, I., & Papert, S. (Eds.). (1991) *Constructionism*. Ablex Publishing.

Pedhazur, E. J., & Schmelkin, L. P. (1991) *Measurement, design, and analysis: An integrated approach* (Student ed.). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Pelzer, M. and Melkert, M. (2015) *"*ATLAS Cultural Tourism Research Summary Report 2008*"*, In Richards, G. (ed.) *ATLAS Cultural Tourism Research Project Research Report 2008-2013*. Arnhem: ATLAS, pp. 7-19.

Perivoliotis, M. C. (2004) "Design projects among students of different cultural backgrounds: Educational methodologies*", DS 33: Proceedings of E&PDE 2004, the 7th International Conference on Engineering and Product Design Education, Delft, the Netherlands, 02.-03.09.2004*, pp 549–557.

Pirson, M., Dierksmeier, C. and Goodpaster, K. (2014) "Human dignity and business," *Business ethics quarterly: the journal of the Society for Business Ethics*, 24(3), pp. 501–503.

Powell, W. W. *et al.* (2005) "Network dynamics and field evolution: The growth of interorganizational collaboration in the life sciences," *American journal of sociology*, 110(4), pp. 1132–1205.

Prentice, R. (2001) "Experiential cultural tourism: Museums & the marketing of the new romanticism of evoked authenticity," *Museum management and curatorship*, 19(1), pp. 5–26.

Quilici, S. (2012) *"*Cultural Routes: The Via Francigena Case Study. a MMXII*"*, *5th International Congress*. Available at: https://www.academia.edu/5767001/CULTURAL_ROUTES_THE_VIA_FRANCIGENA_CASE_STUDY (Accessed: April 26, 2020).

Rogerson, C. M. (2007) "Tourism routes as vehicles for local economic development in South Africa: The example of the magaliesberg meander", *Urban forum*, 18(2), pp. 49–68. Available at: http://dx.doi.org/10.1007/s12132-007-9006-5

Richani, E., Papaioannou, G., Banou, C. (2016) "Emerging opportunities: the internet, marketing and museums". In: Mastorakis, N and Mladenov, V and Bulucea, A, (eds.) *20th International Conference on Circuits, Systems, Communications and Computers (CSCC 2016)*, pp. Art. no: 02044. EDP Sciences. Available at: https://www.academia.edu/29710408/Emerging_opportunities_the_internet_marketing_and_museums

Richards, G. (2021a) *Rethinking Cultural Tourism*. Cheltenham: Edward Elgar.

Richards, G. (2021b) "Creativity in the making of tourist destinations". Available at: https://www.academia.edu/45653067/Creativity_in_the_making_of_tourist_destinations (Accessed: May 9, 2021).

Richards, G. W. (2019) "ATLAS Cultural Tourism Group Report 2019" ATLAS. Available at: https://www.academia.edu/40422745/ATLAS_Cultural_Tourism_Group_Report_2019 (Accessed: December 12, 2019).

Richards, G. (2018) "Cultural tourism: A review of recent research and trends," *Journal of hospitality and tourism management*, 36, pp. 12–21.

Richards, G. (2016) "Cultural Tourism". *In McManus, P. (ed.) Archaeological Displays and the Public: Museology and Interpretation*, London: Routledge, pp. 1-12, (2nd edition).

Richards, G. (2014) *Tourism trends: The convergence of culture and tourism*. Available at:

https://www.academia.edu/9491857/Tourism_trends_The_convergence_of_culture_and_tourism (Accessed: December 26, 2019).

Richards, G. W. (2015) *Creative tourism trend report: Volume 1, 2015*. ATLAS Association for Tourism and Leisure Education and Research.

Richards, G. (2011) Cultural tourism trends in Europe: a context for the development of Cultural Routes. In: Khovanova-Rubicondo, K. (ed.) *Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, pp. 21-39.

Richards, G. (2007) *Cultural Tourism: Global and local perspectives*. New York: Haworth Press.

Richards, G. (2003) *What is cultural tourism?*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/324031354_What_is_Cultural_Tourism (Accessed: January 3, 2019).

Richards, G. (1999) European Cultural Tourism: Patterns and Prospects. In Dodd, D. and van Hemel, A-M. (eds) *Planning European Cultural Tourism*. Boekman Foundation, pp. 16-32.

Richards, G. (Ed.) (1996) *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford, England: CABI Publishing.

Richards, G. & Raymond, C. (2000) *Creative tourism*. ATLAS News, 23, 16–20.

Robinson M. & Picard D. (2006) *Tourism, Culture and Sustainable Development*, UNESCO. Available at: http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001475/147578e.pdf (Accessed: January 1, 2017).

Sabır, B. (2019) "Developing a multidisciplinary tourism planning approach on cultural routes," *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*. Available at: doi:10.31822/jomat.543891

Sakellariadi, A., (2012), "Heritage management- For whose sake? Public archaeology as a new approach to meeting challenges and building synergies", Conference*: From the past experience to new approaches and synergies: The Future of Protection Heritage Management for Archaeological Heritage in Times of Economic crisis*, ICOMOS Hellenic and ICHAM, 23-25 May 2012, Athens New Acropolis Museum.

Salazar N. B., Van Den Branden E. and Bryon J. (2009) *Cultural tourism storytelling in "Flanders": the story behind the stories*. Steunpunt Toerisme, Leuven. Available at: www.researchgate.net/publication/256439294_Cultural_tourism_storytelling_in_'Flanders'_The_story_behind_the_stories (Accessed: April 24, 2019).

Sandvik, K. (2011) Nina Simon: The participatory museum. Santa Cruz, CA: Museum 2.0. 2010. *MedieKultur Journal of Media and Communication Research*, 27(50), 8.

Schänzel, H. A., & Yeoman, I. (2015) "Trends in family tourism", *Journal of Tourism Futures*, *1*(2), 141–147.

Severo, M. (2017) "European cultural routes: Building a multi-actor approach", *Museum international*, 69(1–2), pp. 136–145.

SiTI - Istituto Superiore sui Sistemi Territoriali per l'Innovazione (2016) *Community engagement in cultural routes*. Work Paper, & Deliverable T. 1. 1. 1 Version. Available at: https://www.interreg-central.eu/Content.Node/http-//www.interreg-central.eu/Content.Node/ECRR.html/CE81-ECRR-D.T1.1.1-Work-paper-Promotion-Transnational-Cultur (Accessed: May 8, 2021).

Smith, M. (2009) *Issues in cultural tourism studies*. London: Routledge

Smith K. Melanie (2003) *Issues in Cultural Tourism Studies*, London: Routledge. Available at: https://loomen.carnet.hr/pluginfile.php/273405/mod_resource/content/1/Melanie_Smith-Issues_in_Cultural_Tourism_Studies-Routledge(2003).pdf (Accessed: October 3, 2016).

Snowball, J. D. and Courtney, S. (2010) "Cultural heritage routes in South Africa: Effective tools for heritage conservation and local economic development?," *Development Southern Africa*, 27(4), pp. 563–576.

Sodano, C. (2017) "Cultural landscapes in international charters," *Museum international*, 69(1–2), pp. 82–85.

Sonkoly, Gábor and Vahtikari, Tanja (2018) *Innovation in Cultural Heritage: For an Integrated European research policy*. Working Paper. European Commission, Publications Office, Luxembourg.

Stake R. E. (2005) Qualitative case studies. In: *Qualitative research*. Third Edition, The Sage Publications, USA, pp. 443–467.

Storey, J. (1996), *What is Cultural Studies?: A Reader*, London; New York: Arnold.

Suárez-Inclán Ducassi, M. R. (2005) "A new category of heritage for understanding, cooperation and sustainable development. Their significance within the macrostructure of cultural heritage. The role of the CIIC of ICOMOS: Principles and methodology," in, pp. 1–8. Available at: http://openarchive.icomos.org/456/ (Accessed: April 11, 2020).

Thomas - Penette M. & Berti, E. (2010) *The Cultural Routes of the Council of Europe. A new category of cultural good*. Cultural Routes of the Council of Europe Programme.

Thomas-Penette, M. (1996) “Cultural Routes” , *European Gardens*, (2), pp. 4–9. Available at: https://www.jstor.org/stable/44784400 (Accessed: September 19, 2020).

Tsiotsou, R. and Mavragani, E. (2013) Marketing Strategy of Museums: The Case of the New Acropolis Museum in Athens, Greece., in (eds) *Best Practices in Marketing and their impact on quality of life*. Springer Publications, pp. 45-62.

Timothy, D.J. (2017) “Contemporary Cultural Heritage and Tourism: Development Issues and Emerging Trends”, *Public Archaeology*. 13 (1-3): pp. 30-47. Available at: https://doi.org/10.1179/146551871 4Z.00000000052

Timothy, D.J. & Boyd, S. W. (2014) “Cultural Routes and Heritage Trails”. In D.J. Timothy & S. W. Boyd, *Tourism and Trails*: Cultural, Ecological and Management Issues, pp. 17-59. Bristol: Channel View.

Tomasi, S. (2020) “Educational tourism and local development: The role of universities,” *Sustainability, 12(17), 6766.* Available at: https://www.academia.edu/44231773/Educational_Tourism_and_Local_Development_The_Role_of_Universities (Accessed: October 17, 2020).

Tsangaris, M. (2020) “New models of cultural tourism: Investigating alternative Athens”, HAL Archive ouverte. Available at: https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02422725 (Accessed: January 30, 2019).

Tsartas P.(2003) “Cultural Tourism and Regional Development: Problems, Possibilities, Prospects”, in Deffner A., Konstandakopoulos D. and Psycharis Y. (eds.) *Culture and Regional Economic Development in Europe*, Volos: University of Thessaly Press

Turner G., (2003), *British Cultural Studies, An introduction*, London, Routledge Available at:

http://www.mccc.edu/~voorhees/dma135/Turner_British_Cultural_Studies_An_Introduction.pdf (Accessed: March 3, 2016).

UNESCO World Heritage Centre (2019) *The operational guidelines for the implementation of the world heritage Convention*. Guidelines for the inscription of specific types of properties on the World Heritage List, Annex 3. Paris: UNESCO. Available at: https://whc.unesco.org/en/guidelines/ (Accessed: April 12, 2020).

UNESCO World Heritage Centre (2016) *UNESCO cultural world heritage sites in Europe*, Paris: UNESCO. Available at: http://whc.unesco.org/en/activities/875/ (Accessed: December 22, 2019).

UNESCO (2012) *UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme: action plan 2013- 2015*. Paris: UNESCO.

UNESCO (1994) *Routes as a Part of Our Cultural Heritage* (Madrid, Spain, November 1994). December 12-17, 1994. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. World Heritage Committee. 18th Session. Phuket, Thailand. https://whc.unesco.org/archive/routes94.htm (Accessed: October 1, 2017).

UNESCO (1994) *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Available at: http:// whc.unesco.org/archive/opguide94.pdf (Accessed: March 28, 2020).

UNESCO World Heritage Centre (1976) *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property*. Available at: https://en.unesco.org/fighttrafficking/icprcp (Accessed: March 31, 2020).

UNESCO World Heritage Centre (1972) *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, adopted by the General Conference, Paris, 16

November, 1972. Available at: http://whc.unesco.org/en/conventiontext (Accessed: March 31, 2020).

UNESCO (χ.χ.) *What is meant by "cultural heritage?*. Available at: http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/ (Accessed: April 28, 2020).

United Nations (2015) *2030 Agenda for Sustainable Development*. Available at: https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/ (Accessed: July 24, 2021).

United Nations World Tourism Organization /UNESCO (2015) *World Conference on Tourism and Culture Gathers Ministers of Tourism and Culture for the first time*, 4-6 February 2015, Siem Reap, Cambodia. Available at: http://whc.unesco.org/en/news/1235?=&utm_source=CLTWHC&utm_medium=email&utm_term=whc&utm_content=whc-information&utm_campaign=whc-information-february-en-20150212 (Accessed: October 1, 2016).

United Nations World Tourism Organization (2018) *Tourism and Culture Synergies.* Available at: https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418978 (Accessed: August 7, 2020).

United Nations World Tourism Organization (2016) *Silk Road Action Plan 2016/2017*. Available at: https://www.silkroad-adventures.com/wp-content/uploads/2018/05/sr2016web.pdf
(Accessed: January 14, 2018).

United Nations World Tourism Organization (2015) *Global Report on Cultural Routes and Itineraries*. Available at: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/global_report_cultural_routes_itineraries_v13.compressed_0.pdf (Accessed: December 12, 2016).

United Nations World Tourism Organization. (2008). *Understanding tourism: Basic glossary*. Available at: https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms (Accessed: April 26, 2021).

United Nations World Tourism Organization (2005). *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*. Madrid-Paris: UNWTO.

United Nations World Tourism Organization (2004). *Tourism Market Trends*. Madrid: UNWTO.

United Nations World Tourism Organization (1993). *Recommendations on tourism statistics*. Madrid: UNWTO.

Van Alphen, A., Halfens, R., Hasman, A., & Imbos, T. (1994) Likert or Rasch? Nothing is more applicable than good theory. *Journal of advanced nursing*, *20*(1), 196-201.

Wakita, T., Ueshima, N., Noguchi, H. (2012) "Psychological distance between categories in the Likert scale: Comparing different numbers of options". *Educational and Psychological Measurement*, 72, 533-546.

Weller, S. C. (1998) "Structured interviewing and questionnaire construction". *Handbook of methods in cultural anthropology*, pp. 365-409.

World Tourism Organisation (1985). *The State's Role in Protecting and Promoting Culture as a Factor of Tourism Development*. Madrid: WTO.

Urry, J. 1990 *The Tourist Gaze*. Sage: London

Vlizos, S. (2015) "A Theoretical Approach to the Conservation and Management of Archaeological Sites: The Case of the Spartan Sanctuary of Apollo Amyklaios". In

Amykles Research Project: Works 2005-2010, *The Annual Journal of the Benaki Museum 11-12* (2011-2012): 179-191.

Vlizos S. & Kosta, E. (2020) "Designing cultural routes in the region of Sparta, Peloponnese: A methodological approach". In proceedings of the 6th UNESCO UNITWIN Conference 2019, Edited by Dominique Vanneste & Wesley Gruijthuijsen Leuven, University of Leuven (KU Leuven), 2020, 299.

Ward-Perkins, D., and G. Tüdes. (2016) Transnational tourism routes: The Pan-European picture. In *Cultural management and tourism in European cultural routes: From theory to practice*, ed. L. Ochoa Siguencia, M. Gomez-Ullate, and A. Kamara, 26–33. Czestochowa: Publishing House of the Research and Innovation in Education Institute.

Weick, K.E. (1995) *Sensemaking in organizations*. Thousand Oaks: Sage Publications.

World Tourism Organization (2019) World Tourism Organization (UNWTO) and Basque Culinary Center (eds.) (2019) *Guidelines for the development of gastronomy tourism*. World Tourism Organization (UNWTO).

World Tourism Organization and Basque Culinary Center (2019) *Guidelines for the Development of Gastronomy Tourism*, UNWTO, Madrid. Available at: https://doi.org/10.18111/9789284420957

World Tourism Organization (UNWTO) (ed.) (2019) *UNWTO Tourism Definitions | Définitions du tourisme de l'OMT | Definiciones de turismo de la OMT*. World Tourism Organization (UNWTO).

World Tourism Organization (UNWTO). (2018). *European Union Tourism Trends*. World Tourism Organization (UNWTO). Available at: https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284419470

Yin, R. (1984) *Case study research*. Beverly Hills: Sage Publications.

Yisan, W. J. R. (2009) Cultural Route as a Type of World Heritage: An Interpretation to the ICO-MOS Charter on Cultural Routes. In *Urban Planning Forum* (p. 04).

Yoon, Y., & Uysal, M. (2005) An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model. *Tourism Management* Vol. 26, σσ. 45– 56.

Zabbini, E. (2012) Cultural routes and intangible heritage. *Alma Tourism Journal of Tourism,* Culture and Territorial Development 3(5), 59-80.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Black, G. (2009) *Το Ελκυστικό Μουσείο. Μουσεία και Επισκέπτες*, μτφρ. Σόνια Κωτίδου, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα.

Council of Europe (2019) *Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης*. Διαθέσιμο στο: https://rm.coe.int/cultural-routes-gr/16809ce959 (Accessed: February 1, 2020).

Lickorish, L. & C. Jenkins. (2004) *Μια Εισαγωγή στον Τουρισμό*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Αθανασοπούλου Α. Δάλλας Κ., Μακρή Α., Χαμπούρη-Ιωαννίδου Αικ. (2003) *Μέσα Επικοινωνίας.* Πάτρα: Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.

Αυγερινού Κολώνια Σ., Τουφεγγοπούλου Α., Σπυρόπουλος Ι., Κούτσαρη Μ. (2015) "Παραδοσιακές και σύγχρονες δημιουργικές δραστηριότητες στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας: Προβλήματα και προοπτικές". *Περιλήψεις Συνεδρίου: Δημιουργική και Πολιτιστική Οικονομία: αναπτυξιακές πολιτικές*, Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα 2015, σελ.63-69.

Αυγερινού Κολώνια Σ., Τουφεγγοπούλου Α. (2012) "Ο Σχεδιασμός της Πολιτιστικής Κληρονομιάς με Όρους Βιωσιμότητας". *Οι Επιπτώσεις του στην Τουριστική Εικόνα και την Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου*, μέσα από την εμπειρία της Κέρκυρας, στο Δέφνερ Α., & Καραχάλης Ν., (επιμ.) «Marketing και Branding Τόπου», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2012, σελ.429-450.

Αυγερινού Κολώνια, Σ. (2009) "Πολιτιστικές διαδρομές: Μια πρόταση για τη μελέτη και την ανάδειξη της πολύπλευρης πολιτιστικής πραγματικότητας", *στο τιμητικό τόμο για τον καθηγητή Διονύση Ζήβα*, Αθήνα: ΕΜΠ. Διαθέσιμο στο: http://courses.arch.ntua.gr/el/ergastirio_xvrotajias_kai_oikistikis_anaptyjhs/arura_-_dialejeis_-_paroysiaseis.html (Accessed: October 10, 2016).

Αυγερινού Κολώνια Σ. (2000) "Ο ρόλος του τουρισμού στη διατήρηση και την ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων", σε Τσάρτας Π. (επιμ.), *Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εξάντας, σελ. 16-37.

Αυγερινού Κολώνια, Σ. (1995) "Πολιτιστικές διαδρομές, Δρόμοι διαλόγου και ανάπτυξης", *Σύγχρονα θέματα*, Τεύχος 55, Αθήνα.

Αυδίκος Β. (2014), *Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Βαγιονής Ν., Σκούλτσος Σ. (2016) *Ο πολιτισμικός και θρησκευτικός τουρισμός ως συνιστώσες του εθνικού τουριστικού προϊόντος*. Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Βασιλειάδου Α., (χ.χ.) *Πολιτιστική διαχείριση-προώθηση πολιτιστικών αγαθών, Management of cultural and ecclesiastical relics*. Διαθέσιμο στο: https://ecclesiasticalrelics.wordpress.com/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%83%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1/%CE%B8%CE%AD%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-

%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82/ (Accessed: February 22, 2016).

Βινιεράτου Μ., Γεωργίου Α., Γλύτση Ε. «κ. συν.» (2003) *Πολιτιστική Διαχείριση,* Πολιτιστική Πολιτική και Διοίκηση. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Βλίζος Σ. (2017) "Ο Θρόνος του θεού", *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 124, σελ. 28-39

Γιαννακάκη Χ. (2018) "Αρχαία Σπάρτη. Πελοπόννησος", *Αρχαιολογία και Τέχνες*. Διαθέσιμο στο: https://www.archaiologia.gr/blog/archaeological_site/αρχαία-σπάρτη/ (Accessed: October 13, 2018).

Δεληγιάννης, Ι. & Παπαϊωάννου, Γ. (2014) *"*Μουσείο και αξιοποίηση αποθέματος με χρήση ψηφιακής τεχνολογίας και διαδραστικών πολυμέσων". Στο Μπίκος Δ. Γ. - Κανιάρη Α., επιμ. *Μουσειολογία, Πολιτιστική Διαχείριση και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, σ. 113-155.

Δερμιτζάκη Κ., Δοξανάκη Τ. και Λιναρδάκης Μ. (2009) *Πολιτιστικός τουρισμός και τοπικά μουσεία: παράγοντες που επηρεάζουν τη μεταξύ τους σχέση*, Περιοδική Έκδοση του Κέντρου Μουσειακών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών - Μουσείο, 6: σελ. 20-29.

ΔΙΑΖΩΜΑ (2014) *Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Αιτωλοακαρνανίας*. Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/site-assets/3_Keimeno_Diadromis_Aitoloakarnanias-2.pdf (Accessed: November 8, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Για μια Πολιτιστική Διαδρομή στην Κρήτη: Από τους Μινωικούς χρόνους μέχρι τα νεότερα χρόνια, με όχημα τους θεατρικούς χώρους*. Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/site-assets/6._KEIMENO_DIADROMHS_KPHTHS-1.pdf (Accessed: November 9, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) Διαδρομή Πολιτισμού & Αθλητισμού Αρχαίας Ολυμπίας. Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/diadromi-politismou-kai-athlitismou-arxaias-olibias/ (Accessed: August 30, 2021).

Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (2017) *Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων. Αντικείμενων Μνήμη. Μια έκθεση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος*.

Εθνικός Οργανισμός Τουρισμός (ΕΟΤ) (χ.χ.) *Στρατηγική Προώθησης και Προβολής του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού για την τριετία 2014-2015-2016.* Διαθέσιμο στο: http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/stratigiki_eot_2014-2016.pdf (Accessed: November 7, 2020).

Εθνικός Οργανισμός Τουρισμός (ΕΟΤ) (2007) *Συνολικό Σχέδιο Μάρκετινγκ*. Διαθέσιμο στο: http://gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%9F%20%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F%20MARKETING%20EOT%20%282007%29.pdf (Accessed: November 6, 2020).

Εθνικός Οργανισμός Τουρισμός (ΕΟΤ) (2021) *Έγκριση της Στρατηγικής Προώθησης και Προβολής του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού, έτους 2021*. Available at: http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A6%CE%91%CE%A3%CE%97%20%CE%93%CE%93%20%CE%95%CE%9F%CE%A4__%CE%A3%CE%A4%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%97%CE%93%CE%99%CE%9A%CE%97_2021_0.pdf (Accessed: June 27, 2021).

Εθνικός Οργανισμός Τουρισμός (ΕΟΤ) (2007) *Στρατηγική Μελέτη Μάρκετινγκ Ελληνικού Τουρισμού (BRANDING EOT, MRB Hellas S.A.) PRC Group – THR – MRB International Tourism Consultants*. Available at: http://gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/BRANDING%20%CE%95%CE%9F%CE%A4%20%282007%29.pdf (Accessed: November 28, 2015).

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2018) *Επισκέπτες μουσείων κατά μήνα (Ιανουάριος 1998 - Οκτώβριος 2018)*, Αθήνα: Ελληνική Στατιστική Αρχή. Available at: https://www.statistics.gr/statistics/-/publication/SCI21/ (Accessed: February 15, 2019).

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ηπείρου 2014-2020 (2017). *Στρατηγική για την Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση. Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου*, Available at: http://www.peproe.gr/images/programa/oxe/oxe_strategy_a.th2017.PDF (Accessed: March 10, 2017.

Ευθυμίου Μ. (1994) *Οι Εβραίοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: πλευρές της ζωής και της δράσης τους*», Σύγχρονα Θέματα, Vol. 14, τ. 52 -53, Ιούλιος 1994, σελ. 10-14.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως - Νόμος Υπ' Αριθ. 3028. ΦΕΚ Α 153/28-6-2002 (2002) *Για την προστασία των αρχείων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομίας*. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Available at: http://www.et.gr/idocs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHghqNAYvmYB3dtvSoClrL8LNomXabbWrx5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuVWSs6h4627i_86_fQ-VAcgRgusWh7_x9eM53OZe9gJI (Accessed: July 18, 2019).

Εφημερίς της Κυβερνήσεως - Νόμος Υπ' Αριθ. 3827/2010 - ΦΕΚ 30/Α/25-2-2010 (2010). *Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου*. Available at: https://www.e-nomothesia.gr/kat-periballon/n-3827-2010.html (Accessed: March 28, 2019).

Εφημερίς της Κυβερνήσεως - Απόφαση Αριθμ. ΥΠΠΟΑ/ΑΤΝΕΚΕ/356112/929 ΦΕΚ (2019). *Κανονιστικό πλαίσιο για την εκπόνηση μελετών και την εκτέλεση εργασιών σε ακίνητα μνημεία*. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Available at: http://www.et.gr/idocs-

nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFqnM3eAbJzrXdtvSoClrL85YC7ghNTGun3U4LPcASlceJInJ48_97uHrMts-zFzeyCiBSQOpYnTy36MacmUFCx2ppFvBej56Mmc8Qdb8ZfRJqZnsIAdk8Lv_e6czmhEembNmZCMxLMtWlMoSbb-j43Yb-QUxyURSJkboJnku6MkNfFLVk_3CKK (Accessed: July 18, 2019).

Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας (2015) *Ακρόπολη Αρχαίας Σπάρτης. Προστασία, Διαμόρφωση, Ανάδειξη και Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Σπάρτης*. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Ζαχαράτος Γ., (2014) *Εξελίξεις στο τουρισμό και στην Ελληνική Ξενοδοχία*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων. Διαθέσιμο στο: http://www.grhotels.gr/GR/BussinessInfo/News/Lists/List/Attachments/507/%CE%95%CE%BE%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82%20%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD%20%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%202013.pdf (Accessed: March 14, 2016).

Ζηρίνη Γ., Σοφικίτου Μ., Χατζηνικολάου Μ. (χ.χ) *Κείμενο ενημερωτικό για πολιτιστικές διαδρομές. Για μια πολιτιστική διαδρομή*, Αθήνα: «ΔΙΑΖΩΜΑ». Διαθέσιμο στο: http://www.diazoma.gr/gr/Politistikes_diaromes.asp (Accessed: September 26, 2016).

Ίκκος Α., (2015) *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*. Αθήνα: Ινστιτούτο ΣΕΤΕ. Διαθέσιμο στο: http://sete.gr/media/3004/simasia_tourismou_sete_intelligence_report.pdf (Accessed: February 21, 2016).

Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2008) *Οδηγός Τουρισμού της Υπαίθρου για τους Φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*», Αθήνα. Available at: http://www.ita.org.gr/el/index.php/meletes-ita/111-meletes-pou-ekponithikan-apo-to-institoyto-topikis-aftodioikisis (Accessed: October 3, 2016).

Καραβασίλη Μ. & Μιχελάκης Ε. (1999) "Πολιτιστικές διαδρομές, Προς μια ερμηνευτική του "πολιτισμικού τοπίου" με αναπτυξιακή προοπτική", *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τευχ. 71, 1999, 82-86. Διαθέσιμο στο: http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/71-8.pdf (Accessed: October 3, 2016).

Καραγιάννης, Σ. (2014) " *Ο πολιτιστικός τουρισμός ως αναπτυξιακός ιμάντας της νίκης υπαίθρου: διερεύνηση - προτάσεις* ", Περιοδικό Βιώσιμη Ανάπτυξη, Πολιτισμός, Παραδόσεις. 2014/1.

Καραμπέκου Λ., Μιχαηλόγλου Κ., Νικολακοπούλου Χ. & Χαραλαμπόγλου Μ., (2012) *"Ο Τοπικός Πολιτισμός ως Μοχλός Ανάπτυξης: Η Περίπτωση της Περιφέρειας Ηπείρου"*. Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2012/07/blog-post_25.html (Accessed: October 3, 2016).

Κάστορας, Σ. (2002) *Αρχές και Μέθοδοι Επικοινωνίας.* Πάτρα: Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.

Καφούρος Β. (2015) Προτάσεις για την ανάπτυξη *του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Κόνσολα Ντ. (2013) "Στρατηγικό σχέδιο πολιτιστικού τουρισμού για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου", *Πρακτικά 11ου Συνεδρίου του Ελληνικού Τμήματος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης*, Πάτρα 14-15 Ιουνίου 2013. Διαθέσιμο στο: http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/51_konsola_ersagr13.pdf (Accessed: April 12, 2020).

Κουρασάνη Μ., Σοφικίτου Μ., Φρέγκογλου Ε. (2019 *Πολιτιστική Διαδρομή "ΜΟΡΕΑΣ"» ένα ταξίδι από τις αρχαίες στις σύγχρονες πόλεις,* Αθήνα: «ΔΙΑΖΩΜΑ». Διαθέσιμο στο: https://www.diazoma.gr/site-assets/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE%CF%82-%CE%9C%CE%9F%CE%A1%CE%95%CE%91%CE%A3-%CF%84%CE%B5%CE%BB.-compressed.pdf (Accessed: November 9, 2020).

Κουρίνου, Ε. (2000) *Σπάρτη: συμβολή στην μνημειακή τοπογραφία της*. Αθήνα: Horos.

Κουρμαντζή Ε. (1996) "Η Ισραηλιτική Κοινότητα των Ιωαννίνων. Ύπαρξη και Πολιτισμός", *εφημερίδα Ήπειρος*, Ιωάννινα, Πέμπτη 11 Ιανουαρίου 1996 σ. 8-9.

Κύρκος, Σ., (2008) *Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών και της πολιτιστικής κληρονομιάς στον 21ο αιώνα. Θεσμικές και νομοθετικές διαστάσεις*, Εναλλακτικό Διδακτικό Υλικό, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Κώστα Ε. (2016) *Πολιτιστικές Διαδρομές και ο ρόλος τους στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μιας περιοχής. Η περίπτωση του προγράμματος «Πολιτιστική Διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου» και του εν δυνάμει κοινού του*. Μεταπτυχιακή διατριβή, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

Κωστάκης Μ. (2006) "Τουρισμός – Πολιτισμός", *Η διεθνής εμπειρία' στο Συνέδριο «Πολιτιστικός Τουρισμός και Ανάπτυξη»*, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα, 16 -19 Νοεμβρίου 2006. Διαθέσιμο στο: http://www.dee.gr/mediaupload/publications/kostakis_tourismos_politismos.pdf (Accessed: October 5, 2016).

Λάγος, Δ. (2016) *Θεωρητικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό* (1η εκδ.). Αθήνα: Κριτική.

Λαζαρέτου Σ. (2014) *Η έξυπνη οικονομία: Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα. Μπορούν να αποτελέσουν προοπτική εξόδου από την κρίση;*, (Δοκίμιο εργασίας No. 175). Τράπεζα της Ελλάδος, Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών–Τμήμα Ειδικών Μελετών, Φεβρουάριος 2014. Διαθέσιμο στο: www.bankofgreece.gr (Accessed: November 7, 2019).

Λεκάκης, Σ. (2020) "Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ελλάδα", Στο Σ. Λεκάκης, Ν. Πάντζου, επιμ. *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής*

κληρονομιάς. Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη, σ. 63-99.

Λένος, Ν., (2003) *Ελληνική Πολιτιστική Κληρονομιά- Α. Δημόσια πολιτική και Εθνικές Πρωτοβουλίες Προστασίας και Διαχείρισης στο πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Β. Προτάσεις εφαρμογής και ανασχεδιασμού,* Ανακοίνωση Διπλωματικής εργασίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 30 Μαΐου 2003, Αθήνα

Λούβη-Κίζη Α. (2017) "Αρχαιολογικός Χώρος: Μυστράς", *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 124, σελ. 117-144.

Λυγίζου-Κάρλου, Ζ. (2015) *Πολιτιστικός τουρισμός στην Άνδρο* (Bachelor's thesis).

Μητούλα Ρ., Καλδής Π. (2018) *City Branding και βιώσιμη ανάπτυξη. Η περίπτωση των πολιτστικών διαδρομών*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μιχαηλίδου Ε. (2008) *Ορεινές Περιοχές της Ελλάδας. Χαρακτηριστικά και Στρατηγικές*. Διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/keimena/Michailidou%20%20Greek%20mountainous%20re gions.pdf (Accessed: July 4, 2021).

Μοίρα Π., Παρθένης Σ. (2011) *Πολιτισμικός-Βιομηχανικός Τουρισμός.* Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

Μπούνια Α. (2004) "Πολιτισμικός Τουρισμός: Η Περίπτωση της Ελλάδας". Βερνίκος Ν. κ.α. (επ.) *Πολιτιστικές Βιομηχανίες: Διαδικασίες, Υπηρεσίες, Αγαθά*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Μωυσής Α. (2016) *1898–1944 Το Πανόραμα του Νισήμ Λεβή. Οι στερεοσκοπικές φωτογραφίες και τα ταξίδια ενός Γιαννιώτη γιατρού*, Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.

Οικονόμου Α. & Ζηκίδης Ν. (2014) "*Ευρωπαϊκές και Ελληνικές*

Πολιτιστικές Διαδρομές", Περιοδικό Βιώσιμη Ανάπτυξη, Πολιτισμός, Παραδόσεις. 2014/1.

Οικονόμου Μ. (2008). "Νέες Τεχνολογίες και κοινωνική διάσταση της επίσκεψης στο μουσείο: Νέοι δρόμοι ή αδιέξοδα;". Στο Μπούνια Α. & Νικονάνου Ν. & Οικονόμου Μ. *Η Τεχνολογία στην υπηρεσία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Διαχείριση, εκπαίδευση, επικοινωνία*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο, σ. 151-159

Πάντζου, Ν. (2020) *"* Το πεδίο της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο", στο Σ. Λεκάκης, Ν. Πάντζου, επιμ. *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη, σ. 21-62.

Παπαγεωργίου Μ., Γκαντούνα Ε. (2012) *"Πολιτιστικός Τουρισμός και πολιτιστικές διαδρομές: Κατευθύνσεις σχεδιασμού σε τοπική κλίμακα μέσα από την περίπτωση του Δήμου Ελασσόνας"*. Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2012/12/blog-post_19.html (Accessed: October 1, 2016).

Παπαϊωάννου Α. (2007), *Οι Εβραϊκές Συνοικίες των Ιωαννίνων, Ιστορία-Πολεοδομία-Αρχιτεκτονική*, Αθήνα: ΚΙΣ.

Παρατσιώκας Ν., Danchev S, κ. συν (2012) *Η επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία*, Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών. Διαθέσιμο στο: http://www.hatta.gr/LinkClick.aspx?fileticket=tMAqq2RKIuE%3D&tabid=196&language=en-US (Accessed: March 1, 2016).

Παυλογεωργάτος Γ., Κωνστάντογλου Μ. (2004) " Πολιτισμικός Τουρισμός: Η Περίπτωση της Ελλάδας". Βερνίκος Ν. κ.α. (επ.) *Πολιτιστικές Βιομηχανίες: Διαδικασίες, Υπηρεσίες, Αγαθά*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Πούλιος Ι. & Τουλούπα Σ. (2020) *"* Τουρισμός και πολιτιστική διαχείριση", Στο Σ. Λεκάκης, Ν. Πάντζου, επιμ. *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη, σ. 447-477.

Πούλιος Ι., Αλιβιζάτου Μ., Αραμπατζής Γ., Γιαννακίδης Α., Καραχάλης Ν. Γ.,, Μάσχα Ε., Μούλιου Μ., Παπαδάκη Μ., Προσύλης Χ., Τουλούπα Σ., (2015) *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: http://repository.kallipos.gr/handle/11419/2394 (Accessed: October 2, 2016).

Σπιλάνης Γ. (2000) "Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου". Τσάρτας Π. (επιμ.), *Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εξάντας.

Σηφάκη Ε. & Σηφάκης Γ., (2007) "Πολιτιστικό μάρκετινγκ και νέες τεχνολογίες στην υπηρεσία των πολιτιστικών οργανισμών", *Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου Νέες Τεχνολογίες και Μαρκετινγκ*. Τμήμα Εμπορίας και διαφήμισης του ΤΕΙ Κρήτης, Ιεράπετρα.

Σιγαλός, Δ. (1963) *Η Σπάρτη και η Λακεδαίμων*. Αθήναι: [χ.ό].

Σπηλιοπούλου Ι. (2016) "Η προστασία και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως μοχλός βιώσιμης ανάπτυξης μίας σύγχρονης περιφερειακής πόλης: Η περίπτωση της Καλαμάτας", στο: Ρ. Μητούλα (επιμ.), *Ελληνικές Περιφερειακές Πόλεις και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Αθήνα, 17 Δεκεμβρίου 2016, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας.

Σπηλιοπούλου, Ι. & Κουρή, Μ. (2014) "*Η Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου ως παράγων τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης: καινοτόμος σχεδιασμός διαδρομών πολιτισμικού τουρισμού στη Μεσσηνία*", Περιοδικό Βιώσιμη Ανάπτυξη, Πολιτισμός, Παραδόσεις. 1Α, 2Α /2014.

Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) (1999). *To market study του ΕΟΤ*. Διαθέσιμο στο:

https://sete.gr/_fileuploads/entries/Stands%20&%20proposals/GR/To%20Market%20Study%20tou%20EOT.pdf (Accessed: November 6, 2020).

Τελώνης, Γ. (2012) "Η Τουριστική αγορά και η δυναμική του Θρησκευτικού και Πολιτιστικού τουρισμού". 28η Διεθνής Έκθεση Ττουρισμού Philoxenia.

Τουλούπα, Σ. (2015) "Πολιτισμός σημαίνει τουρισμός: Προβληματισμοί και (τεχνητά) διλήμματα", στο: Σ. Αντωνιάδου, Ε. Μαυραγάνη, Ι. Πούλιος (επιμ.), *Πολιτισμός και προοπτική: Η σημασία της στρατηγικής σε τέσσερις τομείς του πολιτισμού*, Αθήνα: Καστανιώτης (Σύνδεσμος Υποτρόφων Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη), σ. 122-134.

Τριανταφύλλου, Μ. (2021) *Δυναμικές e-ΓεωΑρχαιοΔΙΑΔΡΟΜΕΣ: Θεωρητική εκπαίδευση για την ανάδειξη και προώθηση συγκεκριμένων γεωλογικών θέσεων ως τουριστικού προϊόντος μεγάλης σημασίας*. Αθήνα: Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών

Τσάρτας, Π., Λύτρας, Π. (επ.). (2017) *Τουρισμός, τουριστική ανάπτυξη: συμβολές Ελλήνων επιστημόνων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.

Τράπεζα της Ελλάδος (2020) *Εξελίξεις στο ταξιδιωτικό ισοζύγιο πληρωμών: Σεπτέμβριος 2020*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=62202228-aff6-429d-b698-1bf6b0b988f4 (Accessed: December 10, 2020).

Τράπεζα της Ελλάδος (2020) *Εξελίξεις στο ταξιδιωτικό ισοζύγιο πληρωμών: Αύγουστος 2020*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=5d2604c2-b2f2-4cfc-933e-0a98864ec5cb (Accessed: November 25, 2020).

Τράπεζα της Ελλάδος (2019) *Εξελίξεις στο ταξιδιωτικό ισοζύγιο πληρωμών: 2019*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=44b35e5c-2345-4a6e-a59f-967f6694ac78 (Accessed: May 28, 2020).

Τράπεζα της Ελλάδος (2018) *Εξελίξεις στο ταξιδιωτικό ισοζύγιο πληρωμών: 2018*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=39df63ac-60f8-45b4-8457-071c50a49829 (Accessed: May 24, 2019).

Τράπεζα της Ελλάδος (2018) *Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος-Οκτώβριος 2018*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=6283&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT (Accessed: February 14, 2019).

Τράπεζα της Ελλάδος (2017) *Εξελίξεις στο ταξιδιωτικό ισοζύγιο πληρωμών: 2017*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=af2d5e18-f6fe-49d9-bede-da686509315d (Accessed: April 18, 2018).

Τράπεζα της Ελλάδος (2017) *Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος-Οκτώβριος 2017*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=5922&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT (Accessed: February 14, 2019).

Τράπεζα της Ελλάδος (2016) *Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος-Οκτώβριος 2016*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at:

https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=5558&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT (Accessed: February 14, 2019).

Τράπεζα της Ελλάδος (2015) *Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος-Οκτώβριος 2015*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=5162&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT (Accessed: February 14, 2019).

Τράπεζα της Ελλάδος (2015) *Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος - Σεπτέμβριος 2014*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, Ευρωσύστημα, Available at: τόπο:http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/DispItem.aspx?Item_ID=4843&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT (Accessed: December 9, 2017).

Τράπεζα της Ελλάδος (2015) *Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος - Μάρτιος 2014*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, Ευρωσύστημα. Available at: τόπο:http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/DispItem.aspx?Item_ID=4642&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT (Accessed: January 3, 2016).

Τράπεζα της Ελλάδος (2014) *Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Ιανουάριος-Οκτώβριος 2014*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Available at: https://www.bankofgreece.gr/pages/el/bank/news/pressreleases/DispItem.aspx?Item_ID=4815&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT (Accessed: February 14, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2020) Ενημερωτικό φυλλάδιο: *Στο Δρόμο του Πολιτισμού. Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης που διέρχονται από*

την Ελλάδα. Η έκδοση αποτελεί πρωτοβουλία της Ελληνικής Προεδρίας της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, την οποία ασκεί ο Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών, κ. Μ. Βαρβιτσιώτης. Πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με το γραφείο του Υφυπουργού Εξωτερικών, αρμόδιου για τον Απόδημο Ελληνισμό, κ. Κ. Βλάση, τη Διεύθυνση Διεθνών Σχέσεων και Ευρωπαϊκής Ένωσης του Υπουργείου Πολιτισμού, το γραφείο Δημόσιας Διπλωματίας της Μόνιμης Αντιπροσωπείας Στρασβούργου, καθώς και τις Περιφέρειες της Ελλάδος. Available at: https://coegreekchairmanship2020.gov.gr/wp-content/uploads/2020/11/roads-booklet.pdf

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2019) Ενημερωτικό φυλλάδιο: *Ανακαλύπτωντας την Ευρωπαϊκή διαδρομή κοιμητηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης, στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Φαρσάρη, Ι. (2009) " Εννοιολογικές προσεγγίσεις" στο Σωτηριάδης, Μ. & Φαρσάρη, Ι. (επιμ.). *Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού: Σχεδιασμός, Μάνατζμεντ & Μάρκετινγκ*. Αθήνα: Interbooks.

Χανδρινός, Ι. (2012) " Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-1944: Η περίπτωση των Ιωαννίνων". *Πρακτικά Σεμιναρίου: Διδάσκοντας για το ολοκαύτωμα στην Ελλάδα*, Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, Ιωάννινα 2012, σελ.23-30.

Χατζής Δ. (2007) *Το τέλος της μικρής μας πόλης*. Επανέκδοση, Αθήνα: Το Ροδακιό.

Χρήστου, Χ. (1960) *Αρχαία Σπάρτη: σύντομος οδηγός για την ιστορία, τα μνημεία και το μουσείο της*. Σπάρτη: [χ.ό.].

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Alternative Athens. Available at: https://www.alternativeathens.com/ (Accessed: December 15, 2020).

Association Urban Network for Innovation in Ceramics (UNIC) *Destinations*. Available at: http://www.viaceram.eu/destinations/ (Accessed: January 2, 2018).

CERTESS partnership (2014) *Cultural European Routes Transferring Experiences. Sharing Solutions, Luxembourg*. Available at: http://certess.culture-routes.lu/sites/default/files/project-docs/Certess-Final%20Publication.pdf (Accessed: August 9, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *Application for the "Cultural Route of the Council of Europe" certification*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/applications-certification (Accessed: December 15, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *Aeneas Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/aeneas-route-4 (Accessed: August 26, 2021).

Council of Europe (χ.χ.) *Alvar Aalto Route.* Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/alvar-aalto-route (Accessed: August 26, 2021).

Council of Europe (χ.χ.) *ATRIUM - Architecture of Totalitarian Regimes of the 20th century In Europe's Urban Memory*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/atrium-architecture-of-totalitarian-regimes-of-the-20th-century (Accessed: January 6, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *Cyril and Methodius Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/cyril-and-methodius-route (Accessed: August 26, 2021).

Council of Europe (χ.χ.) *Cluniac Sites in Europe*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-cluniac-sites-in-europe (Accessed: January 6, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *Destination Napoleon*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/destination-napoleon (Accessed: January 6, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *European Cemeteries Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-cemeteries-route (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *European Route d'Artagnan*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-d-artagnan (Accessed: August 26, 2021).

Council of Europe (χ.χ.) *European routes of Emperor Charles V*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-routes-of-emperor-charles-v (Accessed: January 9, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *European Route of Historic Thermal Towns*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-historic-thermal-towns (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *European Mozart Ways*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-mozart-ways (Accessed: January 2, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *Explore all Cultural Routes by country*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-country (Accessed: October 20, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *Explore all Cultural routes by theme*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme (Accessed: October 17, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *Fortified towns of the Grande Region*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/fortified-towns-of-the-grande-region (Accessed: January 9, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *Iron Age Danube Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/iron-age-danube-route (Accessed: August 26, 2021).

Council of Europe (χ.χ.) *In the Footsteps of Robert Louis Stevenson*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/in-the-footsteps-of-robert-louis-stevenson (Accessed: January 9, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *Réseau Art Nouveau Network*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/reseau-art-nouveau-network (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (no date) *The council of Europe cultural routes*. Available at: https://olivetreeroute.gr/wp-content/uploads/Studies_Publications_002.pdf (Accessed: October 21, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *The European Route of Cistercian abbeys*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-cistercian-abbeys (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The European Route of Ceramics*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-ceramics (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The European Route of Jewish Heritage*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-jewish-heritage (Accessed: January 2, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The European Route of Megalithic Culture*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-european-route-of-megalithic-culture (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Routes of the Olive Tree*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-the-olive-tree (Accessed: January 30, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Saint Martin of Tours Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-saint-martin-of-tours-route (Accessed: January 2, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Hansa*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-hansa (Accessed: December 24, 2017).

Council of Europe (χ.χ.) *The Huguenot and Waldensian trail*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-huguenot-and-waldensian-trail (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Iter Vitis Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-iter-vitis-route (Accessed: January 6, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Phoenicians' Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-phoenicians-route (Accessed: December 28, 2017).

Council of Europe (χ.χ.) *Prehistoric Rock Art Trails*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/prehistoric-rock-art-trails (Accessed: January 7, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Pyrenean Iron Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-pyrenean-iron-route (Accessed: January 2, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Roman Emperors and Danube Wine Route*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-roman-emperors-and-danube-wine-route (Accessed: January 9, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Routes of El legado andalusi*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-routes-of-el-legado-andalusi (Accessed: December 26, 2017).

Council of Europe (χ.χ.) *The Santiago De Compostela Pilgrim Routes*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-santiago-de-compostela-pilgrim-routes (Accessed: December 22, 2017).

Council of Europe (χ.χ.) *TRANSROMANICA - The Romanesque Routes of European Heritage*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/transromanica-the-romanesque-routes-of-european-heritage (Accessed: January 6, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Viking Routes*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-viking-routes (Accessed: December 25, 2017).

Council of Europe (χ.χ.) *Via Habsburg*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-habsburg (Accessed: January 8, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *The Via Francigena*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/the-via-francigena (Accessed: December 26, 2017).

Council of Europe (χ.χ.) *Via Regia*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-regia (Accessed: January 3, 2018).

Council of Europe (χ.χ.) *Via Romea Germanica*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-romea-germanica (Accessed: August 25, 2021).

Council of Europe (χ.χ.) *Values of Cultural Routes*. Available at: http://culture-routes.net/cultural-routes/values (Accessed: October 7, 2016).

Council of Europe (χ.χ.) *Impressionisms Routes*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/impressionisms-routes (Accessed: February 19, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *Via Charlemagne*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/via-charlemagne (Accessed: February 19, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *European Route of Industrial Heritage*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-industrial-heritage (Accessed: February 19, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *European Route of Historic Gardens*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-route-of-historic-gardens2 (Accessed: August 24, 2021).

Council of Europe (χ.χ.) *Iron Curtain Trail*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/iron-curtain-trail (Accessed: February 19, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *Liberation Route Europe*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/le-corbusier-destinations-architectural-promenades (Accessed: February 19, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/liberation-route-europe (Accessed: February 19, 2020).

Council of Europe (χ.χ.) *Routes of Reformation*. Available at: https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/routes-of-reformation (Accessed: February 19, 2020).

Destination Viking-The legacy of the Vikings. Viking routes. Available at: http://www.destinationviking.com/routes/viking-routes (Accessed: December 12, 2017).

European Federation of Napoleonic Cities. Available at: http://www.napoleoncities.eu/index.php?article_id=163&clang=0 (Accessed: January 9, 2018).

European Federation "Saint James Way", Saint James Way Map. Available at: http://www.saintjamesway.eu/en/ (Accessed: December 22, 2017).

Megalithic Routes. Members and Megalithic Monuments. Available at: http://www.megalithicroutes.eu/ (Accessed: January 7, 2018).

Mozart Ways. Available at: http://www.mozartways.com/index.php (Accessed: January 2, 2018).

Oxford Aspire *Communication Strategy*. Available at: http://www.oxfordaspiremuseums.org/aspire/communication-strategy (Accessed: September 24, 2016).

Roshan Cultural Heritage Institute. Available at: http://www.roshaninstitute.org/474551 (Accessed: January 4, 2020).

Sites Clunisiens Fédération Européenne. Available at: http://www.sitesclunisiens.org/category-35-0-voyages-of-discovery-br-and-rediscovery (Accessed: January 6, 2018).

The Hanse, Hanseatic Cities. Available at: http://www.hanse.org/en/hanseatic-cities/ (Accessed: December 12, 2017).

The Via Francigena. Available at: http://www.viefrancigene.org/en/ (Accessed: December 26, 2017).

Transromanica. Available at: http://www.transromanica.com/en/news/ (Accessed: January 6, 2018).

Tripadvisor (χ.χ.) *About Tripadvisor*. Available at: https://tripadvisor.mediaroom.com/us-about-us (Accessed: July 30, 2021).

Tripadvisor (χ.χ.) *Camino de Santiago*. Available at: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187508-d500410-Reviews-Camino_de_Santiago-Santiago_de_Compostela_Province_of_A_Coruna_Galicia.html (Accessed: July 25, 2021).

Tripadvisor (χ.χ.) *Pilegrimsleden - The Route of St. Olav Ways*. Available at: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g190499-d3804190-Reviews-Pilegrimsleden_The_Route_of_St_Olav_Ways-Trondheim_Trondheim_Municipality_Trondel.html/ (Accessed: July 27, 2021).

Tripadvisor (χ.χ.) *Route Napoleon*. Available at: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187216-d519568-Reviews-Route_Napoleon-French_Riviera_Cote_d_Azur_Provence_Alpes_Cote_d_Azur.html (Accessed: July 30, 2021).

Tripadvisor (χ.χ.) *Tripadvisor is the world's largest travel site*. Available at: https://ir.tripadvisor.com/ (Accessed: July 29, 2021).

Tripadvisor (χ.χ.) *Via Francigena*. Available at: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g1699887-d3139821-Reviews-Via_Francigena-Gallicano_nel_Lazio_Province_of_Rome_Lazio.html (Accessed: July 29, 2021).

Via Francigena Application. Available at: https://apps.apple.com/us/app/via-francigena-official-app/id1337076329 (Accessed: September 3, 2021).

Via Rezia. Available at: http://www.via-regia.org/eng/index.php (Accessed: January 6, 2018).

World Tourism Organization (χ.χ.) *Who we are*. Available at: http://www2.unwto.org/content/who-we-are-0 (Accessed: December 16, 2016).

21ος Διεθνής Διαγωνισμός Οίνου & Αποσταγμάτων Θεσσαλονίκης (χ.χ.). *Περί διαγωνισμού*. Available at: https://www.tiwc.gr/el/ (Accessed: June 17, 2021).

Αρχαιολογία & Τέχνες (2015) *Λακωνία: σημαντικά ευρήματα σε δύο ανασκαφές*. Available at: https://www.archaiologia.gr/blog/2015/08/26/λακωνία-σημαντικά-ευρήματα-σε-δύο-ανα/ (Accessed: October 12, 2019).

Δήμος Ναούσας (2021) *Στην Ευρωπαϊκή Διαδρομή Ιστορικών Κήπων το Δημοτικό Πάρκο Νάουσας*. Available at: https://www.kathimerini.gr/society/561366106/stin-eyropaiki-diadromi-istorikon-kipon-to-dimotiko-parko-naoysas/ (Accessed: June 25, 2021).

Δήμος Λαρισαίων (χ.χ.) Πολιτιστικές Διαδρομές Ιστορικού Κέντρου. Available at: https://www.larissa-culturestories.gr/el/mnimeia/politistikes-diadromes (Accessed: November 24, 2020).

Δήμος Σπάρτης (χ.χ.) Μουσείο Νεότερης Σπάρτης. Available at: https://www.sparti.gov.gr/index.php/mouseio-neoteris-spartis (Accessed: May 24, 2021).

Δήμος Σπάρτης (χ.χ.) Μανουσάκειο Μουσείο. Available at: https://www.exploresparta.gr/tourism/manousakio-mousio/ (Accessed: May 28, 2021).

ΔΙΑΖΩΜΑ (2019) *Πολιτιστική Διαδρομή "Μορέας": Ένα ταξίδι από τις αρχαίες στις σύγχρονες πόλεις*. Available at: http://www.diazoma.gr/dimosievmata/politistiki-diadromi-moreas-ena-taxidi-apo-tis-arxees-stis-singrones-poleis/ (Accessed: May 10, 2019).

ΔΙΑΖΩΜΑ (2018) *Αγκαλιάζουμε τα Μνημεία μας στη Σπάρτη, ένα εθελοντικό πρόγραμμα από την «Πρέσβειρα» του Διαζώματος στις Η.Π.Α. για το αρχαίο θέατρο της Σπάρτης*. Available at: http://www.diazoma.gr/dimosievmata/sparti-ethelontiko-programma-agkaliazoume-ta-mnimeia-sti-sparti/ (Accessed: May 18, 2019).

ΔΙΑΖΩΜΑ (2014) *Πολιτιστική Διαδρομή Νότιας Πελοποννήσου*. Available at: http://www.diazoma.gr/cultural-routes/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE-%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BD/ (Accessed: April 4, 2016).

ΔΙΑΖΩΜΑ (2015) *Κείμενο για μία πολιτιστική διαδρομή στη Νότια Πελοπόννησο*. Available at: http://www.diazoma.gr/site-assets/POLISTISTIKI-DIADROMI-PELOP-KEIMENO.pdf (Accessed: April 4, 2016).

ΔΙΑΖΩΜΑ (2013) *Οι Αρχές μας.* Available at: http://www.diazoma.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%82/ (Accessed: October 22, 2016).

ΔΙΑΖΩΜΑ (2013) *Πολιτιστική διαδρομή αρχαίων θεάτρων στην Ήπειρο*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/cultural-route-1-ipeirou/ (Accessed: October 22, 2016).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστικές Διαδρομές & Πάρκα.* Available at: https://diazoma.gr/routes/ (Accessed: August 17, 2021).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστικές διαδρομές σε εξέλιξη*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/ (Accessed: June 17, 2021).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Προτεινόμενες Διαδρομές*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/ (Accessed: June 17, 2021).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Διαδρομή των μνημείων φύσης και πολιτισμού της Στερεάς Ελλάδας - «ΟΙΔΙΠΟΥΣ»*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b5%cf%81%ce%b5%ce%ac%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1/ (Accessed: August 7, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Η Τριλογία της Αττικής: Ελευσίνα – Αθήνα – Λαύριο*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%b7-%cf%84%cf%81%ce%b9%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd%ce%b1%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%b5%cf%85%cf%83%ce%af%ce%bd%ce%b1-%ce%b1%ce%b8%ce%ae%ce%bd/ (Accessed: August 11, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου*. Available at: http://www.diazoma.gr/200-Stuff-04-Press_2013/DTM_843_Article.pdf (Accessed: August 7, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (Ο.Χ.Ε.) Ιονίων Νήσων*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%bf-%cf%87-%ce%b5-%ce%b9%ce%bf%ce%bd%ce%af%cf%89%ce%bd-%ce%bd%ce%ae%cf%83%cf%89%ce%bd/ (Accessed: August 7, 2021).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική διαδρομή της Εγνατίας Οδού (Via Egnatia)*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%84%ce%bf%ce%bb%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%bc%ce%b1%ce%ba%ce%b5%ce%b4%ce%bf%ce%bd%ce%af%ce%b1%cf%82-%ce%b8%cf%81%ce%ac%ce%ba/ (Accessed: August 7, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική διαδρομή Θεσσαλίας*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1%cf%82/ (Accessed: August 7, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ) *Πολιτιστική Διαδρομή Θήρας (Σαντορίνη)*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b8%ce%ae%cf%81%ce%b1%cf%82-%cf%83%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%bf%cf%81%ce%af%ce%bd/ (Accessed: August 11, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική Διαδρομή Κεντρικής Μακεδονίας «Αλέξανδρος»*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%ba%ce%b5%ce%bd%cf%84%cf%81%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%ce%bc%ce%b1%ce%ba%ce%b5-2/ (Accessed: August 10, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική διαδρομή Πελοποννήσου – ΜΟΡΕΑΣ*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/politistiki-diadromi-moreas/ (Accessed: August 11, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική Διαδρομή Σποράδων*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9

%ce%ba%ce%ae-
%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-
%cf%83%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%ac%ce%b4%cf%89%ce%bd/ (Accessed: August 6, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική διαδρομή στα Μινωικά Ανάκτορα - «ΜΙΝΩΑΣ»*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b1-%ce%bc%ce%b9%ce%bd%cf%89%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%b1%ce%bd%ce%ac/ (Accessed: August 17, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική διαδρομή: Μνημεία της Θεσσαλίας*. Available at: http://www.diazoma.gr/site-assets/thessaly.pdf (Accessed: January 3, 2016).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική Διαδρομή στη νήσο Νάξο*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%bd%ce%ae%cf%83%ce%bf-%ce%bd%ce%ac%ce%be%ce%bf/ (Accessed: August 17, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική -περιβαλλοντική διαδρομή κατά μήκος της Ολυμπίας Οδού (Ολυμπία Διαδρομή)*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%bf%ce%bb%cf%85%ce%bc%cf%80%ce%af%ce%b1%cf%82-%ce%bf%ce%b4%ce%bf%cf%8d/ (Accessed: August 17, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πολιτιστική – περιβαλλοντική διαδρομή Αιτωλοακαρνανίας*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%ce%b9%cf%84%cf%89%ce%bb%ce%bf%ce%b1%ce%ba%ce%b1%cf%81%ce%bd%ce%b1%ce%bd%ce%af/ (Accessed: August 17, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Πρόγραμμα «Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση (ΟΧΕ) για την Αξιοποίηση των Λιμνών Δυτικής Μακεδονίας»*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%ce%bfxe-limnon-ditiki-makedonias/ (Accessed: August 5, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου Πλατιάνας*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/topiki-politistiki-diadromi-thetaro-platianas/ (Accessed: August 17, 2020).

ΔΙΑΖΩΜΑ (χ.χ.) *Τοπική Πολιτιστική Διαδρομή Αρχαίου Θεάτρου της Χερσονήσου*. Available at: https://www.diazoma.gr/cultural-routes/%cf%84%ce%bf%cf%80%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%ce%b4%cf%81%ce%bf%ce%bc%ce%ae-%ce%b1%cf%81%cf%87%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/ (Accessed: August 17, 2020).

Δίπυλον (χ.χ.) WALK THE WALL ATHENS. Available at: https://dipylon.org/gr/2018/10/05/walk-the-wall-athens-3/ (Accessed: October 29, 2020).

Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. *Το πρόγραμμα.* Available at: https://www.monopatiapolitismou.gr/?page_id=20 (Accessed: May 21, 2019).

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, ΕΟΤ (χ.χ.) *Αφίσες*. Available at: http://www.gnto.gov.gr/en/posters#ad-image-0 (Accessed: June 21, 2021).

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, ΕΟΤ (χ.χ.) *Φυλλάδια*. Available at: https://www.visitgreece.gr/el/media-kit/brochures/ (Accessed: April 21, 2021).

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, ΕΟΤ (χ.χ.) *2000 χρόνια - Ταξίδι στο Φως της Χριστιανοσύνης*. Available at: https://issuu.com/www.visitgreece.gr/docs/gr_prosk?fr=sZDNkMDM0MjAzNTE (Accessed: April 21, 2021).

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών (χ.χ.) Στα Ίχνη των Περιηγητών (TRACCE). Available at: http://labmat.music.uoa.gr/ereyna/ereynhtika-projects.html (Accessed: November 23, 2020).

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη (χ.χ.) Η νέα ψηφιακή εφαρμογή "Tracce". Available at: https://www.laskaridisfoundation.org/i-nea-psifiaki-efarmogi-tracce/ (Accessed: November 21, 2020).

Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (χ.χ.) *Η Αναβίωση της Βαμβακούς*. Available at: https://www.snf.org/el/protoboulies/alles/anazoogonisi-bambakous-topothetontas-ta-themelia-gia-tin-anabiosi-enos-ellinikou-horiou/ (Accessed: October 12, 2019).

Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (χ.χ.) Πρωτοβουλία για τη Λακωνία. Available at: https://www.snf.org/el/protoboulies/protoboulia-gia-ti-lakonia/ (Accessed: October 12, 2019).

Ιόνιο Πανεπιστήμιο (2020) FISH&CHIPS: Οι πολιτιστικές διαδρομές του Οικομουσείου Πετριτή και Νότιας Κέρκυρας. Available at: https://history.ionio.gr/gr/news/14989/ (Accessed: November 24, 2020).

Οικομουσείο Πετριτή (χ.χ.) Οικομουσείο Πετριτή. Available at: https://villagepetriti.gr/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CF%80%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%AE/ (Accessed: November 24, 2020).

Οινοποιοί Βορείου Ελλάδος (χ.χ.) Δρόμοι του κρασιού της Βορείου Ελλάδος -Οινικές διαδρομές. Available at: http://www.wineroads.gr/el/%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CF%8D%CF%88%CF%84%CE%B5-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D (Accessed: November 14, 2020).

Οινοποιοί Βορείου Ελλάδος (χ.χ.) Ιστορία - στόχοι. Available at: http://www.wineroads.gr/el/%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%8D-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%82/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CE%B9 (Accessed: November 14, 2020).

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς *Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού*. Available at: http://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Elias-Kai-Ellinikou-Ladiou/Istoriko.aspx (Accessed: October 12, 2019).

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς *Μουσείο Αργυροτεχνίας*. Available at: https://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Argyrotexnias/to-mouseio.aspx# (Accessed: January 12, 2021).

Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) (2021). *Στατιστικά στοιχεία Εισερχόμενου Τουρισμού*. Διαθέσιμο στο: https://insete.gr/statistika-eiserxomenou-tourismou/ (Accessed: August 30, 2021).

Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) (2016). *Αποτελέσματα διαδικτυακής έρευνας*. Διαθέσιμο στο: https://sete.gr/media/4867/sete-intelligence-censuswide-prosfigiko-metanasteftiko.docx (Accessed: July 24, 2021).

Σύνδεσμος Δήμων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας (χ.χ) Στρατηγική Επιλογή για τις Ελληνικές Ιαματικές Πηγές η Συνεργασία με Ευρωπαϊκούς Θεσμούς, Available at: https://www.thermalsprings.gr/index.php/el/nea-anakoinoseis-2/492-stratigiki-epilogi-gia-tis-ellinikes-iamatikes-piges-i-synergasia-me-evropaikous-thesmous (Accessed: October 21, 2020).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2010) *2ο Forum Δελφών: Οι Ευρωπαϊκές Πολιτιστικές Διαδρομές ως εργαλεία διαπολιτισμικού διαλόγου προσέγγισης πολιτισμών, αειφόρου ανάπτυξης, πολιτιστικού τουρισμού και Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. Available at: https://www.eccd.gr/el/ekdiloseis/arheio-ekdiloseon/2o-forum-delfon-oi-eyropaikes-politistikes-diadromes-os-ergaleia-diapolitismikou-dialogou-proseggisis-politismon-aeiforou-anaptyksis-politistikou-tourismou-kai-eyropaikis-oloklirosis/ (Accessed: September 9, 2016).

Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού (χ.χ.) *Ελληνικά κοιμητήρια στην Πολιτιστική διαδρομή των Ευρωπαϊκών Κοιμητηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης*. Available at:

https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=1907 (Accessed: October 25, 2020).

Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού (χ.χ.) *Η ελληνική συμμετοχή στην Ετήσια Συνάντηση της Ένωσης των Σημαντικών Κοιμητηρίων της Ευρώπης (ASCE), που πραγματοποιήθηκε στο Ίνσμπρουκ της Αυστρίας, με την ένταξη στην Ένωση του Κοιμητηρίου του Αγίου Γεωργίου της Ερμούπολης Σύρου*. Available at: https://www.culture.gov.gr/el/information/SitePages/view.aspx?nID=2392 (Accessed: October 25, 2020).

Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού (χ.χ.) *Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης*. Available at: https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=3225 (Accessed: June 27, 2020).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης*. ΟΔΥΣΣΕΥΣ. Available at: http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3305 (Accessed: October 12, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Ακρόπολη Σπάρτης*. ΟΔΥΣΣΕΥΣ. Available at: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2605 (Accessed: October 12, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Δημαρχιακό Μέγαρο Σπάρτης*. ΟΔΥΣΣΕΥΣ. Available at: http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6802 (Accessed: October 12, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Η λειτουργία του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου*. Available at: *http://ksymvoulia.culture.gr/%CE%9A%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B9%C*

E%B1/%CE%9A%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B9%CE%BF-%CE%9A%CE%91%CE%A3/%CE%97-%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%9A%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85](#) (Accessed: June 19, 2021).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Θολωτός τάφος Βαφειού*. ΟΔΥΣΣΕΥΣ. Available at: http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=821 (Accessed: October 12, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Ιερό Ορθίας Αρτέμιδος*. ΟΔΥΣΣΕΥΣ. Available at: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2606 (Accessed: October 12, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Μενελάειον Σπάρτης*. ΟΔΥΣΣΕΥΣ. Available at: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2559 (Accessed: October 12, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Πελλάνα Λακωνίας*. ΟΔΥΣΣΕΥΣ. Available at: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2651 (Accessed: October 12, 2019).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού *Συνέντευξη Τύπου της Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού Λίνας Μενδώνη με θέμα το έργο των Πολιτιστικών Διαδρομών*. Available at: https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=3769 (Accessed: June 14, 2021).

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ

Δ/νση Διεθνών Σχέσεων & Ε.Ε. του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού (2020) *Διαδικτυακό Σεμινάριο «Διάλογοι Πολιτιστικών Διαδρομών: προκλήσεις και ευκαιρίες μετά τον Covid-19»*, Παρασκευή, 26 Ιουνίου 2020. Available at: https://www.facebook.com/CultureRoutes/videos/279693206447170/